Hüsne Mağrur Olma

HAYRETTİN İVGİN

KİTABEVİ

KİTABEVİ • 248

Kapak: Minyatür
Dizgi/İç Düzen: Bidaye
Baskı-Cilt: Bayrak Matbaası
Küçük Ayasofya Cad.Yabacı Sok. 2/1
Sultanahmet - İstanbul

İstanbul, Şubat 2005

ISBN 975-6403-48-9

©KİTABEVİ Çatalçeşme Sk. No: 54/A Cağaloğlu-İSTANBUL
Tel: (0212) 512 43 28 -511 21 43 • Faks: 513 77 26

Hüsne
Mağrur Olma

HAYRETTİN İVGİN

KİTABEVİ

Hayrettin İvgin

1948 yılında Vezirköprü'de doğdu. İlk ve ortaokulu Vezirköprü'de okudu. Kuleli Askeri Lisesi'ni 1961'de bitirdi. Kara Harp Okulu son sınıfından 1963 yılında ayrıldı. Gazi Eğitim Enstitüsü Edebiyat Bölümünden 1966'da mezun oldu. Daha sonra Anadolu Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde lisansını tamamladı (1991).
Sungurlu Lisesi, Hereke Lisesinde Edebiyat Öğretmenliği ve Müdürlüğü yaptı (1966-1974). MEB'nda; Mektupla Öğretim Merkezi, Yaygın Yüksek Öğretim Kurumu, Planlama-Programlama ve Değerlendirme Dairesi gibi birimlerde; Şube Müdürlüğü, Daire Başkan Yardımcılığı ve Daire Başkanlığı görevlerinde bulundu (1974-1978). Bir süre; Mektupla Öğretim Okulunda Müdürlük ile Açık Yüksek Okul'da Müdür Yardımcılığı ve Edebiyat Öğretmenliği yaptı (1978-1979). Kültür Bakanlığında; Millî Folklor Araştırma Dairesi Başkan Yardımcılığı ile APK Kurulu Daire Başkanlığı görevlerinde bulundu (1979-1993). 1993 yılında emekli oldu.

Eserleri:
Âşık Sıtkı Pervane (1976), *Uzaktan Öğretimde Ders Mektubu Yazma Teknikleri* (N. Aslan, A. Şeren ile birlikte, 1976), *Halk Edebiyatı II-III* (N. Aslan, A. Şeren ile 1977), *Türkçe ve Öğretimi II* (Ö. Ünal, N. Aslan, A. Şeren ile birlikte, 1977), *Uzaktan Öğretimle İlgili Bir Kaynakça Denemesi* (1979), *Atatürk'ün Türkiyesi* (Âşık Eminî Düştü'nün Hayatı ve Şiirleri, 1981), *Gelin Atatürk'ün Yoluna Dostlar* (Âşık Kul Ahmet'in Hayatı ve Şiirleri, 1981), *Âşık Tahiri-Hayatı ve Bibliyografyası* (N. Tan ile birlikte 1938), *Âşık Veysel'e Deyişler* (İ.Ü. Nasrattınoğlu ile birlikte, 1938), *Zileli Âşık Fedaî* (M. Yardımcı ile birlikte, 1984), *30. Kuruluş Yıldönümünde Folklor Araştırmaları Kurumu* (1987), *İhsan Hınçer Türk Folkloruna Hizmet Ödülü-87* (1987), *Karınca Dergisi Kooperatifçilikli İligili Bibliyografya* (N. Tan ve İ.Ü. Nasrattınoğlu ile birlikte, 1987), *Zileli Âşık Zefil Necmi* (M. Yardımcı ile birlikte, 1988), *Dertler Üstüme* (Âşık Yanık Umman'ın Hayatı ve Şiirleri, 1988), *Dost İline Götür Beni* (Âşık Yoksul Derviş'in Hayatı ve Şiirleri, 1989), *Yüz Bin Oldu Yârelerim* (Âşık Yoksul Derviş' in Şiirleri, 1989), *Geredeli Âşık Figani* (1994), *Eski ve Yeni Karagöz Oyun Metinleri* (M. Özlen ile birlikte,1996), *Zileli Âşık Ceyhunî* (M. Yardımcı ile birlikte,1996), *Türk Halkbilimi ve Halk Edebiyatında Görüşler* (1996), *Bir Şah Olsam Hükmeylesem Cihana* (Âşık Kul Ahmet'in Hayatı ve Şiirleri, 1998), *Gönlüm Kanatlandı* (Âşık Çoban Hüseyinin Hayatı ve Şiirleri, 1998) *Âşıklar Dünyasında* (Antoloji, A.E. Bozyiğit, H. Çemrek ile birlikte, 1998), *Vezirköprü Halk Kültürü Derlemeleri* (1998), *Karagöz ve Kukla Sanatımız* (2000), *Nail Tan* (Biyografi-Bibliyografya,2003), *Anadolu Halk Hikayeleri* (2003), *Kalecikli Âşık Miratî* (A.E. Bozyiğit ile birlikte, 2004), *Tellerimiz Atatürk'ü Çağırır* (Âşık Eminî Düştü Şiirleri, 2004).

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ • IX

"Hüsne Mağrur Olma Ey Yüzü Mâhım" • 1
Seyrânî'nin Şiirlerinde Telmih Sanatı • 6
Âşık Baba Ceyhunî ve Hakkında Bilinenler / Bilinmeyenler • 13
Teslim Abdal • 21
Çorumlu Âşık Deli Boran • 34
XIX. Yüzyılın Bilinmeyen Halk Ozanı Âşık Sefil Ali • 47
Âşık Dedemoğlu • 62
Sungurlulu Âşık İfşaî • 67
Dadaloğlu Konusunda Yapılan Çalışmalar ve Değerlendirmeler • 71
Âşık Kemter Baba ve Bazı Düzeltmeler • 76
Kazakistan'da Yaşamış Ahıska Türklerinden
Bir Şair: Ali Paşa • 90
Ayaşlı Âşık Fahrî • 104
Bulgaristan Türk Halk Kültürünün Bir Siması:
Haydar Baba (Haydarî) • 119
Âşık Bosnavî'nin Şiirleri ve Sözünü Ettiği
Diğer Bazı Ozanlar • 135
Âşık - Şair Sadık Babalar ve Bunların
Yazıya Geçen Şiirleri • 152
Mir'âtî'nin Bir Destanı • 174
Mir'atî'nin Ali Destanı • 178
19. Yüzyılın Güçlü Siması: Kalecikli Âşık Mir'atî • 184
Dertli'nin Çırağı Âşık Figanî'nin Yeni Bulunan Şiirleri • 191
Geredeli Âşık Figanî'nin Divanı Nasıl Bulundu? • 203
Geredeli Figanî'nin Kastamonulu
Âşıklar ve Kastamonululer ile İlişkileri • 211
İki Görkemli Türkmen Şairi:
Mahdum Kulu Feragî ve Yunus Emre • 217
Türkmen Şairi Mahdum Kulu Feragî
ile İlgili Türkiye'de Yapılan Çalışmalar • 225
Dünyayı Kucaklayan Yunus Emre • 234

Yunus Emre'nin Şiirlerinde "Teşhis ve İntak" • 239
Yunus Ölüm Anlayışı • 243
Yunus'un Emre'nin Aşkı • 247
Yunus Emre'de Çevre Düşüncesi • 250
Karacaoğlan'a Ait Olduğunu Sandığımız
Yeni Bulunan Şiirler • 256
Karacaoğlan Niçin Seviliyor? • 263
Karacaoğlan'ın Şiirlerinde Felek • 266
Âşık Şenlik'in Yaşnâmesi • 275
Yeniceli Sıtkı Hakkında Yapılan
Çalışmalar ve Bazı Deyişleri • 281
Dedim-Dedi'li Şiirlerin Halk Edebiyatı İçindeki Yeri
ve Erzurumlu Emrah'a Mal Edilen Dedim-Dedi'li Şiir • 287
Kadın Âşıklarımız • 294
Veysel'i Yetiştiren Çevre • 298
Âşık Veysel Halk Şiirinin Tümülüsüdür • 301
Âşıkların Dilindeki "Âşık Veysel" • 304
Âşık Mücrimî "Şen Değil Gönlüm Şen Değil" • 308
Âşık Mücrimî'nin Yeni Bulduğumuz Deyişleri • 312
Bir Şiirin 400 Yıllık Öyküsü • 316
Halk Ozanlığı Geleneği İçinde
Ozan Rehberî'nin Yeri • 320
Beypazarlı Âşık Nuh • 324
Âşık Nuh Bol'un Sessiz Ölümü • 328
Âşık Kul Ahmet de Hakka Yürüdü... • 331
Âşık Kul Ahmet ile Yapılan Son Röportaj • 334
Somuncu Baba'nın Yeni Bulunan Bir Eseri ve Diğer Eserleri • 344
Bektaşî Halk Şiirlerinde Sûre ve Âyetler • 351
Hacı Bayram Veli'nin Hayatı ile İlgili
Bazı Olayların ve Nasihatlarından Bazılarının
Anadolu İnsanını Aydınlatmadaki Yeri • 358
Bazı Halk Şairlerinin Şiirlerinde Yemeklerimiz • 371
Halk Şiirinde "Ağa Yollum" Mazmunu • 380
Zeybek Geleneği ve Kırım Savaşında
Zeybeklerin Görevlendirilmesi • 389
Türk Halk Şiirinde Ermeni Katliamı • 421
Âşıklarımız ve Âşıklık Geleneklerimiz • 443
Bazı Halk Şairlerinin Diliyle Âşıklık Geleneği • 446
Vasf-ı Huda'î Resûl ve Cem-i Şu'ara-yı Gubarî • 451
"Ramazan Destanı" Halk Şairi Aynalı'nın mı? • 462
Gizik Duran Ağıtları • 470
Çukurovalı Âşıkların Kıbrıs Zafer Destanları • 487
Muallim Halil Rıfat Arıncı'nın
Kıbrıs Destanları • 499

Önsöz

Otuz yıldır halk edebiyatı ile uğraşıyorum. Bu konuda binlerce yazı okudum. Binlerce kitap karıştırdım, araştırmalar ve derlemeler yaptım. Çeşitli dergilerde yazılar yazdım. Halk edebiyatı konusunda yapılan onlarca, millî ve milletlerarası düzeyde bilimsel toplantılara katıldım, bildiriler sundum. Bu araştırmalarımın hemen hemen hepsi yayınlandı.

Araştırmalarımın hep orijinal olmasına ve bilinmeyenlere ışık tutmasına özen gösterdim. Şükür ki bu konu da söylenilmeyenleri ve bilinmeyenleri veya az bilinenleri tartışmaya yer vermeyecek şekilde bilim ışığı altında ortaya koymaya çalıştım. Gerek üniversite ve gerekse kültür-sanat camiası tarafından yaptığım çalışmalar takdir edildi. Yazdıklarım, başkalarının yaptığı araştırmalarda kaynak olarak gösterildi. Pek çok doktora tezinde ve bilimsel çalışmalarda referans olarak kullanıldı. Bundan ancak mutluluk ve haz duyulacağını benim durumumda olanlar çok iyi bilirler. Yaptığım çalışmalar beğenildi ki pek çok kurum ve kuruluş tarafından ödüllendirildim.

Yurtdışındaki bazı bilim kuruluşları ve üniversiteler fahrî profesör, fahrî doktor ve bilim kurulu üyeliği unvanları verdiler. Bunların verdiği mutluluk duygularını anlatmak çok zor.

Yaptığım çalışmalarım aranılır ve sorulur olunca; doğrudan benimle temasa geçenlere bazen cevap veremez duruma geldim. En iyisi, yaptığım çalışmalarının bir bölümünü kitap bütünlüğünde

yayınlamaktı. Öyle de yaptık. Bu kitapta toplam 60 yazı ve bildiri metni yer almaktadır. Hiç kuşkusuz halk edebiyatı, âşık ve tekke şiiri konusunda yazılarım bu kadar değil.

Seçme yazılarımın yer aldığı bu kitap, Türk kültürüne, halk, tekke ve âşık edebiyatına ufak da olsa katkı sağlayabilirse, bundan ancak büyük bir mutluluk duyacağım.

Bu kitabın basımını gerçekleştiren Mehmet Varış'a ve emeği geçenlere teşekkür ederim.

Ankara 21/12/2004

Hayrettin İVGİN

"Hüsne Mağrur Olma Ey Yüzü Mâhım"

Biz halk edebiyatı araştırmacıları her zaman güçlüklerle karşılaşırız. Hangi şiir kimindir, değildir? Sürekli değişen belge, bilgi ve kaynaklar karşısında şaşkın kalırız. Üstelik bu belgeler ve kaynaklar her zaman bizi doğru sonuçlara da götürmez.

Bu yazımda sözünü edeceğim konu, bazılarını öfkelendirebilir. Hele hele, Rahmetli Âşık Çatak mezarından kalkar, bana söylemediğini bırakmaz!

Ama yıllardır kafamı kurcalayan bir konudan da söz etmeden ölürsem, gözüm açık gider.

Hani TRT'nin repertuvarında bulunan *"Fevkîya"* mahlâsıyla söylenen güzel bir şarkı var:

"Hüsne mağrur olma ey yüzü mâhım
Niceler bu tarz-ı revişten geçti"

diye başlıyor. Yıllardan beri halk edebiyatı ve âşık edebiyatı ile meşgul olurum. Bu "Fevkî" kimdir, bilemiyorum. Ama bu şarkının şiiri, Develili Seyranî ile ilgili kitaplarda Seyranî adına kayıtlı bulunuyor. Meselâ, Yusuf Ziya'nın "Seyranî" adlı kitabında[1], Hasan Ali Kasır'ın "Seyranî" adlı kitabında,[2] Cahit Öztelli'nin "Dertli-Seyranî" adlı kitabında[3] ve pek çok antolojilerde, bu şiir Seyranî adına kayıtlıdır. Şiir şöyle:

Hüsne mağrur olma ey yüzü mâhım
Niceler bu tarz-ı revişten geçti
Kâr etmedi sana feryad ü âhım
Tîr-i âhım Kûh-ı Keşiş'ten geçti

Seni bî-mürüvvet, seni bî-vefa
Kim kime etmiştir ettiğin cefa
Şimdi de yâr olmak istersin ammâ
Nideyim sevdiğim iş işten geçti

Benden sana izin ey çeşm-i âfet
Kimlerle istersen var eyle ülfet
Şimden gerû sen sağ ben de selâmet
Seyranî bu alışverişten geçti

Ancak bu şiir her kaynakta değişik şekillerde yazılıdır. Meselâ: İlk dörtlüğün ikinci mısrâsı; *"Niceler yokuştan inişten geçti"*, *"Niceler inişten, yokuştan geçti"*, ilk dörtlüğün son mısrâsındaki *"Tîr-i âhım"*, *"Dûd u âhım"*, *"Benim âhım"* şeklindedir. İkinci dörtlüğün üçüncü mısrâsı *"Şimden gerü yâr olmak istersin ama"*, *"Şimden gerü beni ararsın amma"* olarak söylendiği gibi, son dörtlüğün ilk mısrâsındaki *"çeşm-i âfet"*, *"gözü âfet"*, *"yüzü mâbet"* şeklinde de yazılmıştır.

Seyranî adına kayıtlı olan bu şiir, Dr. Recai Özdil tarafından 1978'de Hüseynî Türkü makamında bestelenmişti. Seyranî Şenliklerinde bu besteyi ben defalarca dinlemiştim. Radyo ve televizyonlarda "Fevkîya" adına bestelenen şarkıyı zaten yıllardır dinliyoruz.

Gelelim işin özüne: Bu şiir acabâ Seyranî'nin midir? Şimdi bana Seyranî severlerin hep birlikte kızdıklarını görür gibi oluyorum. Bana diyecekler ki:

"Bu şiir Ord. Prof. Dr. M. Fuat Köprülü'nün Türk Saz Şairleri kitabında[4] Seyranî adına kayıtlı, Hasan Avni Yüksel'in kitabında[5] yine Seyranî'nin olarak gösterilmiştir. Daha önce adlarını sizin saydığınız kitaplarda da bu şiir Seyranî'nin olarak belirlendiğini söylediniz. Ayrıca, Develili Âşık Ali Çatak'ın yazdığı Bütün Yönleriyle Seyranî adlı kitapta[6] da Seyranî şiirleri arasında bulunuyor. Şimdi sen Hayrettin Hoca durup dururken bu şiirin Seyranî'ye âit olmadığını nereden çıkardın?"

Bunu ben durup dururken çıkarmadım. Rahmetli Haşim Nezihi Okay, 1953 yılında yayımladığı *"Develili (Everek'li) Seyranî-Hayatı ve Şiirleri"* kitabına[7] bu şiiri koymuyor. *"E, ne olmuş, unutmuş olabilir ve bu şiiri kitabına almamıştır"* diyebilirsiniz.. Hayır öyle değil! Haşim Nezihi Okay, Seyranî'ye âit olmadığını düşündüğü için kitabına bu şiiri bilerek koymuyor.

Rahmetli Hikmet Dizdaroğlu; Haşim Nezihi Okay'ın kitabı ile ilgili, Türk Folkloru Araştırmaları Dergisi'nin 53. sayısında bir tanıtım ve

tenkit yazısı yazıyor.[8] O da aynı soruyu Haşim Nezihi Okay'a soruyor: *"Geçti redifli şiiri neden kitabınıza almadınız?"*

Haşim Nezihi Okay, Türk Folkloru Dergisi'nin 57. sayısında "Seyranî'nin Tenkidi Dolayısıyle: Bir Cevap" başlığı altında bu soruya cevap veriyor[9] ve *"Fakat ne yazık ki bu şiir Seyrani'nin, yânî şâirimizin değildir"* diyor.

"Peki neden daha önce Bursa Halkevi Dergisi olan Uludağ'da bu şiiri Seyranî'nin adına yazmıştır?" diye adama sormazlar mı? Evet sorarlar. Ama bakın Haşim Nezihi ne diyor: *"Zîrâ bir târihte Rıza Tevfik (Bölükbaşı) merhum Bursa'ya gelmişti. Ben de o sırada o şiiri Seyranî'ye atfen Bursa Halkevi Dergisi'nde neşretmiştim. Halk şiirinden söz açılıp konu buraya gelince merhum bana, "Bu şiir Seyranî'nin değil, zîrâ Seyranî, Keşişten yânî Uludağ'dan niye bahsetsin. O, Erciyesten bahseder. Bu koşma Bursalı bir Ermeni âşıkındır ve mahlas olarak da Serverî'yi kullanırdı".*

Sonra hakikaten bir başka cönkte bu koşmayı bu isimde mukayyed gördüm.

Rıza Tevfik, o gün bana aynen şunları söylemişti: "Meşrutiyetten önce (1908) bir târihte Bursa'ya gelmiştim. Bana, "Üstâd sana bir âşık dinleteceğim" dediler. Setbaşı kahvesinde bir gece bu zâtı dinledim. Ermenî olduğunu da söylenince pek şaşırdım. Bu kadar güzel bir koşmanın sahibi oluşuna da - ne yalan söyleyeyim- kıskandım. Geldim, ona, malûm olan nazîreyi yazdım. Sonradan duydum ki Necdet Atılgan adlı bir Nahiye Müdürü de benimkine bir nazîre yapmış. Serverî'ninkini ve nahiye müdürününkini bestelemişler."

İşte Haşim Nezih Okay'ın cevabı böyle. O diyor ki: *"Bir şiir Seyranî'ye âit değildir!"*

Ne yalan söyleyim bu Serverî adlı Ermeni şâir hakkında bilgi edinemedim. 19.yüzyılda yaşadığı bilinen bu "âşuğun" şiirlerine de rastlamadım[10] veyâ dikkatimi çekmedi. Şimdi; hiç tanımadığımız, hayatını dahî bilmediğimiz, şiirlerine bile rastlamadığımız bu Serverî adlı Ermeni âşuğuna bu şiiri bağışlayalım mı? Ne yalan söyleyeyim benim içimden gelmiyor.

Peki! Rızâ Tevfik Bölükbaşı'nın bu şiire yazdığı nazîre nerede? Durun onu yazalım:

Yürü ey bî-vefâ hercâî dilber
Gönlüm bu sevdâdan vaz geldi geçti
Soldu açılmadan gonca-i emel
Sonbahara erdik yaz geldi geçti

Sana şerhederken hicran-ı aşkı
Dizinde okudum destan-ı aşkı
Bîselerle aldım peyman-ı aşkı
Unutma aradan söz geldi geçti

Hüsnünle bu kadar neden öğündün
Bir yanar âteştin sinemde söndün
Ahd ü peyman ettin sözünden döndün
O da bir hevesmiş tez geldi geçti

Rıza Tevfik Bölükbaşı ne diyordu: *"Sonradan duydum ki Necdet Atılgan adlı bir Nahiye Müdürü de benimkine bir nazîre yapmış. Serverî'ninkini de nahiye müdürününkini hattâ bestelemişler."*

Şimdi; Rıza Tevfik Bölükbaşı'nın şiirine nazire olarak yazılan güftesi Necdet Atılgan'a ait şiiri de yazalım. Bu şiiri yıllarca radyo ve televizyonlarda şarkı olarak dinliyoruz. Bestesi Kadri Şençalar'a ait olan bu şarkının sözleri şöyledir:

Gezdiğim dikenli aşk yollarında
Elimden bir kırık saz geldi geçti
Kara talihimden gene bu yılda
Baharı görmeden yaz geldi geçti

Adını andıkça titrerim hâlâ
Var mı benim gibi aşka müptelâ
Muhabbet denilen püsküllü belâ
Sanmayın başımdan az, geldi geçti

Bir yosma yüzünden ben bile bile
Ateşe atıldım ve düştüm dile
Onun hasretiyle onun derdiyle
Dünyâdan aldığım haz geldi geçti

Şimdi hep birlikle düşünelim: *"Hüsne mağrur olma ey yüzü mâhım"* diye başlayan koşma, Seyranî'ye ait mi?

DİPNOTLAR

1 Yusuf Ziya, **Seyranî**, Semih Lütfi Sühûlet Kütüphanesi, İstanbul 1933

2 Hasan Ali Kasır, **Seyranî**, Acar Matbaacılık, İstanbul 1984

3 Cahit Öztelli, **Dertli-Seyranî**, Varlık Vayınevi, İstanbul 1953

4 Ord. Prof. Dr. Mehmet Fuad Köprülü, **Türk Saz Şâirleri**, Cilt: 01-04, İkinci Basım, Millî Kültür Yayınları, Güven Basımevi, Ankara 1954

5 Hasan Avni Yüksel, **Âşık Seyranî**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1992

6 Develili Âşık Ali Çatak, **Bütün Yönleriyle Seyranî**, Saray Halı Yayınları, Bayrak Matbaacılık, İstanbul 1992

7 Haşim Nezihi Okay, **Develili (Everekli) Seyranî-Hayatı ve Şiirleri**, Maarif Kitaphanesi, 1. Baskı, İstanbul 1953

8 Hikmet Dizdaroğlu, **"Kitaplar Arasında: Seyranî"**, Türk Folklor Araştırmaları Dergisi, Sayı: 53, Aralık 1953, Yıl: 5., Cilt: 3, s. 836-837

9 Haşim Nezihi Okay, **"Seyranî'nin Tenkidi Dolayısıyla: Bir Cevap"**, Türk Folklor Araştırmaları Dergisi, Sayı: 57, Nisan 1954, Yıl: 5, Cilt: 3 s. 907-908

10 Türkler gibi âşık tarzında şiir yazan ve söyleyen Ermeni ve gayri müslimlere "aşug" adı verilir.

[Erciyes Aylık Fikir ve Sanat Dergisi, Yıl: 24, Sayı: 280, Nisan 2001, s. 17-18]

Seyrânî'nin Şiirlerinde Telmih Sanatı

Telmih; söz arasında, herkesçe bilinen geçmişteki bir olayı, ünlü bir kişiye, bir inanca, yaygın bir atasözü veya özdeyişe işaret etme, onu hatırlatmadır. Edebiyatımızda, özellikle divan edebiyatında çok kullanılan bir söz sanatıdır. Telmih edilen şeyin, uzun uzadıya açıklaması yapılmaz, bir iki kelime ile yalnızca hatırlatılır.

Telmih sanatını yapan divancının veya şâirin oldukça bilgili ve kültürlü olması gerekir. En zor sanatlardan biridir. Ama telmih edilen şey, herkesçe bilinmese bile, hiç olmazsa erbabınca bilinmelidir. Yoksa bu sanat, telmih değil, bilmece olur. O halde, telmih sanatını yapan şâir veya âşık ile okuyucu- dinleyici oldukça işin erbabı olmalıdır.

Telmih, bana göre, malı satan ile alan arasında bir mübâdele aracıdır.

Seyrânî, telmih sanatını çok yerinde kullanan usta bir âşıktır. Onun şiirlerinde bunun örneklerine bol olarak rastlamakta, telmih konularının çoğunun da dinî olduklarını görmekteyiz.

Şimdi Seyranî'deki bu telmih sanatı örneklerinden bazılarını görelim:

İskender deryanın almış haracın
Âbuhayat çeşmesinin taracın
Yememiş söndürmüştür sıracın
Sen benim âhımı aldığın yeter

Bu dörtlükteki "İskender", Makedonya Kralı Filip'in oğlu Büyük İskenderdir. Doğu efsanelerine göre; İskender, içenlere sonsuz hayat gücü veren ab-ı hayatı aramaya çıkmış, birçok zor ve garip olaylardan

sonra yer altında bir denizden geçmiş ve sonunda hayat otunu bulmuş. Geri dönerken yıkanmak için girdiği bir dere kenarına bıraktığı hayat otunu bir yılan yemiş, bir daha da otu ele geçirememiş. Bu efsane ilk çağlarda Sümerlerde Gılgâmış destanında geçer. Bazen su, bazen ot olarak düşünülen bu nesnenin elde edilemeyeceğine inanılır.

Seyrânî mazlumun malın yiyenin
Mertebem Tanrıdan yüce diyenin
Dünyada Tanrılık tacı giyenin
Hak derya çamurun ağzına tıktı

Bu dörtlük ile o dönemin padişahını ve büyüklerini kastediyor. Kuran'ın 10. suresinin 90. âyetinde; Firavun'un boğulacağı sıralarda Allah'a iman ettiği anlatılmakta, 91. âyette de bu isteğinin kabul edilmediği bildirilmektedir.

Halk rivayetlerinde ise, Firavun imân ettiğini söylediği sırada, Cebrail denizden bir avuç çamur alarak Firavunun ağzına tıkmıştır. Bu dörtlükle hem Kuran'daki bu âyetlere, hem de halk rivâyetine telmih bulunmaktadır:

Bülbülün aşkıdır dalda öttüğü
Çobanın südedir koyun güttüğü
Toprağın Hâbil'i kabul ettiği
Şüphesiz yüzünün yum'uşaklığından

Hâbil, Âdem Peygamberin oğullarından biridir. Diğer kardeşi Kabil'i öldürmüştür. Seyrânî, insanların bu ilk cinayetini toprağın kabul etmemesi gerektiğine işaret ederek, geçmişteki bu olaya da telmihde bulunuyor.

Ateş vapurunu îcat edenler
Yelken açıp yel kadrini ne bilsin
Süleyman'dır kuş dilini söyleyen
Her Süleyman dil kadrini ne bilsin

Davut Aleyhisselamın oğlu olan Hz. Süleyman bir peygamberdir. Bütün hayvanların dilini anlayan ve söyleyen, bu arada da kuş dilini de iyi bilen Hz. Süleyman'la ilgili olarak anlatılanlara işaret edilmektedir.

Sofu olmaz bizim ham demirimiz
Haddeden çekilmiş teli biliriz
Yürütmüştür cansız divar pîrimiz
Temiz zevki, temiz dili biliriz

Bektaşîliğin kurucusu Hacı Bektaş Velî, keramet göstermek için duvarı yürütmüştür. Buradaki "pîr" ve "cansız dıvar" sözünden Seyrânî bu kerâmeti anlatmak ve bize hatırlatmak istemiştir.

Pîr eşiğin bildim Kâbe
Hatâsı var ise tövbe
Derdi ile döndüm Eyyüb'e
Yaramı bağlar gezerim

* * *

Seyrânî bilmem mert midir
Yoksa cana cömert midir
Eyyüb'ün derdi dert midir
Ben ondan beş beter çektim

Bu iki ayrı şiirin dörtlüklerinde geçen *"Derdiyle döndüm Eyyüb'e/Yaramı bağlar gezerim"*, *"Eyyıb'ın derdi dert midir."* sözlerinde Eyyüp Peygamberle ilgili telmih bulunmaktadır.

Melekler; Eyyüp Peygamberin, zengin olduğu, mal ve evlât sahibi bulunduğu için ibâdet ettiğini söylemişler. Allah da melekler doğruyu anlasınlar diye Eyyüb'u sınamış. Malları yok olmuş, evlâdı ölmüş. Nihayet vücudunda yaralar çıkmış. Fakat o yine de ibâdetini bırakmamış ve Allah'a şükretmiş. Bu sabrından dolayı, Allah yeniden ona mal ve evlât vermiş, hastalığını iyi etmiş. Edebiyatımızda çok dert ve sabır sembolü olarak Eyyüb Peygamber örnek tutulur.

İdris terziliği icat etmeden
Endâzeden geçti boyumuz bizim
Ankâ yaratılıp Kafa gitmeden
Bin Kaf'ı beklerdi toyumuz bizim

Önce bu dörtlükteki bazı kavramları görelim: *Endaze*, eskiden kullanılan 60 cm. lik bir uzunluk ölçüsüdür. *Anka*, masallarda adı geçen ve gerçekte olmayan büyük muhayyel bir kuş. Yine "Zümrüd ü Anka" masalında, diğer masallarda adı geçen dağa, *Kaf Dağı* adı verilir. Bu dağların bugünkü Kafkas Dağları olduğunu söyleyenler de bulunmak-

tadır. Anka kuşu burada yaşarmış. *Toy* ise, göçebe kuşlardan olup leylekten daha iri, eti için avlanan, kızıl tüylü bir kuştur.

Yukarıda verdiğimiz dörtlükte iki telmih bulunmaktadır. Birincisi "Zümrüd ü Anka" masalı, öbürü ise İdris Peygamberin terzilik vasfıdır. Terziliği icad ettiği için bu sanatın pîri sayılmaktadır.

Seyrânî Baba'nın beli büküldü
Ağzının içinde dişi söküldü
Davut Nebi sadâsından çekildi
Saz çalmayan tel kadrini ne bilir

Beni İsrail Peygamberlerinden olup, peygamberlik ve sultanlığı kendisinde toplayan Davut Nebî'nin, bir özelliğine telmih ediliyor. Kendisine Zebur'un nâzil olduğu bir Peygamberdir. Hazreti Süleyman onun oğludur. Davut Nebî'nin sesi çok güzel olup, çok tesirli imiş. *"Davudî Ses"* deyimi de bundan kalmıştır.

Seyrânî feleğin olsa ebedî
Düşünür katmazdı şekere şebi
Sen de Nuh Nebî'nin gemisi gibi
Azap tufanına daldığın yeter

Nuh Peygamber, İdris Peygamberden sonra gönderilmiştir. Kuran'da da belirtildiği gibi, küfür ve inkâr yolunda olan insanları doğru yola getirmek görevi kendine verildi. Ancak putperestlik ortaya çıktı, İblisin yaptığı putlara taptılar, Nuh peygamberi de dinlemediler. Büyük Tufan oldu. Hepsi helâk oldu. Ancak, Nuh Peygambere inananlar ve Nuh'un yaptığı gemiye binenler kurtuldular. Nuh'un gemisi rivâyet ederler ki üçyüzotuz metre boyunda, yüzelli metre eninde ve üç katlı idi. Birinci katına ehlî hayvanlar, ikinci katına vahşî hayvanlar, üçüncü katına da müminleri bindirdi. İşte yukarıdaki dörtlüğü okuduğumuzda, bunları hatırlıyoruz.

Ayrı ayrı şiirlerinden aldığımız şu dörtlüklerde "Yusuf ile Züleyha" kıssasına telmih ediliyor.

Zelha gibi aşk ateşi içinde
Yusuf gibi düşün yorduğum güzel
Muhabbet menzili iki veçhinde
Huzurunda divan durduğum güzel

* * *

Âşık Seyrânî'yim dinle sözlerim
Yâkub'um elbette Yusuf özlerim
Servetperestlerden korktu gözlerim
Anadan üryânım malım kalmadı

* * *

Kimi baydır kimi gedâ
Cümlesine yaran Hûdâ
Yusuf'umdan düştüm cüdâ
Yâkup'um ağlar gezerim

Dörtlüklerde adı geçen Yâkup, Hazreti Yâkup'tur. On iki oğlu vardı ve içlerinden daha çok Yusuf'u severdi. Yusuf'un nübüvvet ehli ve büyük bir devlet adamı olacağını anlayan Yakup, Yusuf'u daha çok sevmeye başladı. Ama diğer onbir kardeşi onu kıskanarak hile ile götürüp bir kuyuya attılar.

Birileri Yusuf'u kuyudan kurtardılar ve köle diye sattılar. Mısır'ın Mâliye Nazırı onu satın aldı. Yusuf o sıralarda 18 yaşında idi ve güzellikte emsâli yoktu. Zekâ ve bilgi yönünden de akranlarından çok üstündü. Aziz, onu bu hasletlerden dolayı haremine aldı, karısı Zeliha'nın kölesi yaptı. Zeliha Yusuf'a âşık oldu. Âşkı dillere düştü. Bu arada iftiraya uğradı ve hiç suçu yokken zindana girdi. Yediyıl zindanda kaldı. Sonunda Melik-i Mısr'ın gördüğü bir rüyâyı yorumladı, zindandan kurtuldu. Eline yetki verildi; Vezir oldu. Babası Yâkup Aleyhisselâma kavuştu. Kardeşlerini affetti. Ve Mısır'da yüzon yaşına kadar yaşadı.

Aşağıda vereceğimiz dörtlükler ise bize "Leylâ ile Mecnun", "Ferhat ile Şirin" hikâyelerini hatırlatmaktadır. Biliyoruz ki *"Aşk derdiyle deli olmak"*, *"Çöllere düşmek"*, "Leylâ ile Mecnun" hikâyelerini hemen aklımıza getirmekte; *"Dağları delmek"*, *"Ah çekmek"* gibi sözler ise "Ferhat ile Şirin"in macerasını hatırlatmaktadır.

Aslan derdine düşen
Mecnunum dağlar gezerim
Katran kaynayıp coşalı
Sel oldum çağlar gezerim

* * *

Kul ne kadar harceylese tedbirin

Bozmak mümkün değil Hak'kın takdirin
Ezel her Ferhad'a bir Ieb-i Şirin
Her Mecnun'a birer Leylâ verilmiş

* * *

Ferhad gibi dağ bağrını delmedim
Mecnun gibi Leylâ deyip yelmedim
Ben destime su doldurup gelmedim
Erenler çeşmesi doludur diye

Şu dörtlük de çok ilgi çekicidir:

Beşik bulunmazsa pîrin evinde
Salınacak çok Şah-ı Merdan Ali'mde
Demir asa aşındırıp elimde
Ayağımda demir çarık delerim

Aslında burada Seyrânî çok dolaştığını anlatmak istiyor. Ancak "demir asa", "demir çarık" sözleri bize eski masal kahramanlarını telmih ediyor. Eskiden dervişler ellerinde asalarla (bastonlarla) dolaşırlardı. Bazı masallardaki kahramanlar da sevgililerini veya bulmak istediklerini aramak için ellerinde demir asa, ayaklarında demir çarık ile seyahata çıkarlar. Seyrânî gayet ustaca bize bu masalları ve masal kahramanlarını hatırlatıyor.

İsrafil'in sûrun çalacak mısın
Kanununa koyup alacak mısın
Sen cihanda bâki kalacak mısın
Bu zamana kadar kaldığı yeter

Bu dörtlükte adı geçen İsrafil dört melekten biridir. Kıyamet günü, «sûr» adı verilen borusunu çalarak kıyametin geldiğini ilân edecek.

Hüsne mağrur olma ey yüzü mâlum
Niceler yokuştan inişten geçti
Kâr etmedi sana feryad ü ahım
Tir-i alım kûh-ı Keşişten geçti

dörtlüğü «Kerem ile Aslı» hikayesini,

Bir deveci yeder deve
Yularını seve seve
Birbirinden eve eve

Deve ağlar yeden ağlar

dörtlüğü ise, «Hazret-i Ali» nin öldükten sonra kendi cenazesini bir deveye yükleyerek, deveyi kendisinin sürmesi olayını telmih etmektedir.

Sonuç olarak; telmih sanatı zor, zor olduğu kadar da kültür ve bilgi isteyen bir söz sanatıdır. Seyrânî, bu sanatı şiirlerinde kullanan; engin bir dünyâ görüşüne sahip, derin bir dinî düşünceye vakıf, geniş bir halk kültürü bilgisini elde etmiş, nâdir bir sanatçıdır. Bu söz sanatında da başarılı örnekler vermiştir.

[Erciyes Aylık Fikir ve Sanat Dergisi, Yıl: 7, Sayı: 82, Ekim 1984, s. 1-3]

Âşık Baba Ceyhunî ve Hakkında Bilinenler / Bilinmeyenler

Âşık Ceyhunî'nin asıl adı Ömer'dir. Babası Çördükoğullarından Ahmet'tir. Ailesi Himmetoğulları diye de anılırdı.

Ceyhunî, Zile'nin Çıkrıkçı nahiyesinde doğmuştur. 1912 yılında (1328 H.) Alaca'nın İsa Hacılı köyünde ölmüştür. Doğum tarihi bilinmemektedir. Öldüğünde; Halis Turgut Asarkaya 65 yaşında,[1] Halid Koçak 75-77 yaşında,[2] H. Cahit Öztelli[3] ve Haşim Nezihi Okay[4] 70 yaşında olduğunu söylerler. Buna göre Ceyhunî, 1835, 1837, 1842, 1847 yıllarının birinde doğmuştur. Doğum tarihini Cemil Yener, Cenap Ozankan[5] ve Mehmet Yardımcı 1832[6] olarak göstermişlerdir. Buna göre Ceyhunî'nin doğum tarihi konusunda, 1832 ile 1847 tarihleri arasında 15 yıllık bir farklı görüş bulunmaktadır.

Sıtkı Aktan, Osmancıklı Âşık Kadriya'dan yaptığı derlemede[7] Âşık Kadir Uslu, Ceyhunî'nin Osmancık'a 1309-1310 yıllarında (1893 - 1894 M.) geldiğini ve 45-50 yaşlarında göründüğünü söylediğini yazmaktadır. Bu yazıda, Kadir Uslu, Ceyhunî'nin 45-50 yaşlarında göründüğünü söylemekle onun daha yaşlı olduğunu ifade etmiştir. Bu görünen yaşa 10 ilâve edersek Ceyhunî'nin 60 yaşlarında iken Osmancık'a 1894 yılında gittiği kanaati ortaya çıkar. Buna göre Ceyhunî'nin doğum tarihini 1832 ile 1835 yılları arasında bir yerlerde göstermek akla daha uygun düşer.

Gerçekten Halid Koçak yazısının bir yerinde[8] Ceyhunî'nin doğum tarihini 1249-1251 olarak göstermiştir. Bu milâdî takvime göre 1833 ve 1835 eder.

Ceyhunî, Zile'den çok küçük yaşlarda ayrılmış ve Tokat'a gelmiştir. Babası onun saz ve şiire olan merakını hiç bir zaman hoş görmemiştir.

Tokatlı Âşık Nurî'nin çırağı olmuş, ondan saz ve kafiye dersi görmüştür. O sıralar ustasının ısrarıyla Balak Baba'nın başında bulunduğu Kadirî tarikatına girmiştir.

Ceyhunî, Tokat'tan ayrıldıktan sonra uzun süre Anadolu'yu gezmiş, dolaşmıştır. Hatta Şam'a kadar gitmiştir.

Ceyhunî, Çorum'a ve Alaca'ya 35 yaşlarında iken gelmiştir. 38 yaşında iken (Tahminen 1873-1878 yılları arası) Çorumlu Kahyâoğullarından Horisti'nin kızı Meryem ile evlenmiştir.[9]

1892 yılında, Babası Zile'de vefat edince, kayınbiraderi Mehmet'le Zile'ye giderek evlerini ve diğer mallarını satmış, tamamen Çorum'a yerleşmiştir.[10]

Bütün kaynaklar Ceyhunî'yi; uzun boylu, geniş omuzlu, iri-yarı, oldukça sevimli, temiz ve yakışıklı bir simaya sahip, sesinin hoşa gidecek şekilde gür olduğu, aksakallı , huy ve karakteri sevecen, güler yüzlü, ilk görünüşü itimât telkin eden ve hürmete sevk edici, temiz giyimli bir zat olarak tarif ederler.[11]

Ceyhunî beyaz fes üzerine yeşil sarık sarar, cübbe gibi lâta giyerdi.

Sesi davudî olup 12 telli çöğür çalardı. Bu çöğürü, sırma ile işlenmiş bir örtü içinde saklardı.

Ceyhunî , geçimini tamamen âşıklıkla sağlardı. Daima kendi eserlerini okur, başka âşıkların şiirlerini okumaz ve söylemezdi. Ancak, bazan ustası Tokatlı Nurî'den ve onun ustası Erzurumlu Emrah'tan bazı koşmalar okurdu. Bu koşmalar hakkında açıklamalarda bulunurdu.[12]

Ceyhunî pek çok çırak da yetiştirmiştir. Bilebildiğimiz çırakları şunlardır: Tokatlı Asafoğlu Cemalî, Arap Hafız Hicrî, Zileli Tahtabacak Mehmet (Mevcî), Zileli Nagamî (Ali Baba), Yozgatlı Seyhanî,Yozgatlı Mesudî, Sivaslı Pesendî, Zileli İlhamî, Âşık Cesurî, (Âşık Bedrî'nin kardeşi) Zileli Aşuğ Ermeni Şermî, Hasankaleli Serdarî, Âşık İzanî, Niksarlı Âşık Bedri (Nalbant çırağı).

Ceyhunî pek çok âşık ve şairle tanınmış, onlarla atışmıştır. Kaynaklarını bildiğimiz seyahatleri, atışmaları, dostluk kurduğu âşıklar şunlardır:

Osmancık'a ilk gidişi 1893-1894 yıllarında Gayretî ve Miratî ile olmuştur. Kolağası Hanı'nda misafir olmuş ve 20 gün karşılıklı deyişler söyleyip muammalar takmışlardır.[13]

1903 yılında Ceyhunî ikinci kez Osmancık'a gitmiş ve Âşık Kadriya ile tanışmıştır. Burada Hacıhasanoğlu Hanına misafir olmuştur. Bir akşam Koyunbaba Tekkesinin ırmak kenarındaki bahçesinde kaymakam, kadı, evkaf müdürü ve bazı ileri gelenlerin huzurunda Âşık Kadriya ile atışmıştır.[14] 1897'de Emrah'ın torunu Pünhanî ile Zile'ye tekrar gelmiştir.[15]

Erzurumlu meşhur Âşık Serdarî ile Âşık Erbabî'nin kardeşi Erzurumlu Âşık Şehvarî ile atışmaları kaynaklarda belirtilmektedir.

Her yıl Çankırı'nın Yapraklı Nahiyesinde kurulan Panayır'ın 1891 yılında yapılanına Ceyhunî, Serdarî ve Hüznî ile iştirak etmiştir.[16]

Bu panayırlardan birine Tokatlı Âşık Nuri'nin öğrencisi Ceyhunî ve Tosyalı Gayretî ile iştirâk ettiğini kaynaklardan öğreniyoruz.[17]

Ceyhunî, Asafoğlu Cemalî ile Çankırı'ya gelmiş, Tahmis'in kahvesinde birlikte çalmışlardır. Ancak bunun tarihini kestiremiyoruz.[18]

1894 (1310 H) yılında çırağı Asafoğlu Cemalî ile Ankara'ya gelmiş Samanpazarı'ndaki Pilâvoğlu Hanına misafir olmuşlar, burada çalıp söylemişlerdir. Meclis İdare Azası Ömer Ağa bu iki aşığa hürmet göstermiş, bunları bilâhare Dahiliye Nazırı (İçişleri Bakanı) olan ve o sıralarda Ankara Valisi bulunan Memduh Paşa ile tanıştırmıştır. Vali Memduh Paşa, Ceyhunî ve Cemalî'yi konağa davet etmiştir. Hatta her ikisinin de ellerine bir "buyrultu" vererek onların Ankara, Çorum, Kırşehir, Yozgat, Kayseri gibi illerde serbestçe icray-ı sanat etmelerine sebep olmuştur.[19]

1866 yılında (1282 H.) Ziya Paşa Amasya mutasarrıfı iken Amasya'da büyük bir panayır kuruluyor. Bu panayıra pek çok âşık davet ediliyor. Tokatlı Âşık Nuri, çırağı Ceyhunî de bu panayıra iştirâk ediyorlar.[20]

Ceyhunî, İstanbul'a gitmiştir. Gidiş tarihini bilemiyoruz ama burada Memduh Faik Paşa'nın takdirini kazandığını biliyoruz.[21]

1883 yılında Âşık Tokatlı Nuri, Samsun'da vefat etti. Ölürken yanında Ceyhunî de vardı.[22] Ceyhunî, Âşık Nuri'nin sazını ve şiir defterini alarak Tokat'a gelmiş ve ailesine mukaddes bir emanet gibi teslim etmiştir.[23]

Ceyhunî çırakları ile birlikte Kuşbaz (veya Yüksek Kahve) diye bilinen Nurullahoğlu Kahvesinde, Eyyüb Efendi Kahvesinde, Maarif Kıraathanesinde çalar söylerdi. Kendisi çöğür, Âşık Seyhunî ve Serdarî saz, Âşık İz'anî keman, Âşık Bedri de okuyucu olarak iştirâk ederdi.

Ceyhunî, bir zamanlar Tokatlı Cemalî ve Konyalı Yesarî ile birleşerek Anadolu'nun pek çok yerlerini gezmişlerdir. Bir gün Trabzon'da

Pazarkapısında Mazlumoğlu kahvesinde otururken Ceyhunî evvelce tanıdığı bir gencin sakalına şu beyiti söylemiştir:

Evvelâ mahbup idin, âşık idim gül yüzüne
Şimdi geldi sakalın tüy yüzüne tü yüzüne

Konyalı Yesarî bunu işitince müthiş kızmış ve;

Dilberin bir iki tüy gelme ile gül yüzüne
Sakalı geldi diye terk edenin tü yüzüne

demiştir. Ceyhunî, Yesarî'nin orada bulunduğunu bilmiyormuş meğerse. Hemen yanına koşmuş ve *"Ben, tü yüzüne demedim, tüy yüzüne dedim"* diyerek özürde bulunmuştur.[25]

Ceyhunî'nin âşıklıktan başka bir işi olmadığını daha önce söylemiştik. Özellikle Zile'de iken gelin çıkarmaya ve askere uğurlamalara çıraklarıyla birlikte katılırdı. Hatta, askere gidenlerle Sivas'a kadar gider, yolda onlara saz çalarak onların teselli bulmasına yardımcı olurdu.[26]

Ceyhunî, 80-90 beyite kadar irticâlen şiir söyleyebiliyordu. 12 telli çögürünü sağ omuzuna dayar, başını üstüne yaslar ve en az 2-3 saat durmadan çalar ve söylerdi.[27]

Ceyhunî, Çorum'da iken pek çok "muamma" yaptığı ve "askı" astığı bilinmektedir. Hatta bir keresinde nargilenin suyu içine, içilirken göze bir eğlence versin diye atılan birkaç vişne tanesi için bir muamma yaptığı ve astığı söylenmektedir.[28]

Değerli Folklorcu Rahmetli ibrahim Aslanoğlu ile birlikte 19 Haziran 1982 tarihinde Ceyhunî'nin öldüğü ve mezarının bulunduğu Alaca'nın İsahacılı köyüne gittik. Ceyhunî hakkında köylülerden bilgiler derledik. Ceyhunî, İsahacılı köyü ve Domalan köyü arasındaki tahta köprüyü geçerken, bazılarının söylediğine göre kalp krizi geçirdiği, bazılarının anlattıklarına göre içkili olduğu için hayvandan düşerek rahatsızlandığından İsahacılı köyüne getirilmiştir. Hasta yatağında iken şu son münacaatı (Tanrıya yakarış) söylediği, başında bulunanların bunu hemen yazdıkları anlatılmaktadır.

Yarap şudur senden naz u niyazım
Beni böyle derdü gamda bırakma
Hakikate tebdil eyle mecâzım
Ettiğim isyanı başıma kakma

Tutuldu dâmanım nefs-i hevâya
Geçti nazik ömrüm eyvah havaya
Varınca kara yüz ruz ü cezaya
Sil sil isyanımı gerdana takma

Cürmile kabut et kalb-i mahzunu
Naümit bırakma kıyamet günü
Her vechile kabul et Ceyhun'u
Habibim aşkınçün nârına yakma

Hastalığından birkaç saat sonra 1912 yılında ölmüştür. Ceyhunî'nin çocuğu bulunmuyordu. Ceyhunî'nin öldüğünde üzerinde bulunan kürkü, külâhı, sazı Alaca'ya getirilmiş kendisini sevenler tarafından hatıra olarak paylaşılmıştır. 12 telli sazının 1938'li yıllarda Alaca'nın Teberik Köyündeki Dedekargın oğullarından Dede Bey'de olduğu söylenmektedir.[29]

Ceyhunî ile ilgili olarak *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*'nde[30], *Türk Ansiklopedisi*'nde,[31] M.Sabri Koz'un *I. Uluslararası Türk Halk Edebiyatı Semineri*'nde sunduğu bir tebliğinde[32] bazı ufak tefek bilgiler mevcuttur.

Ceyhunî'yle ilgili ilk yayın, Ahmet Talât (Onay)'ın *Halk Şiirlerinin Şekil ve Nevi* adlı kitabıdır. Burada Ceyhunî'nin bir şiiri yayımlanmıştır.[33] Saadeddin Nüzhet Ergun'un *Türk Şairleri* adlı ve (E) harfleri ortalarına kadar çıkarılan ansiklopedide Ceyhunî ile ilgili bilgiler ve bir şiir bulunuyor.[34] Halis Turgut *Halkbilgisi Haberleri* dergisinde,[35] *Yeni Tokat* dergisinde,[36] *Tokat Vilayeti Meşhurları* adlı kitabında[37] Ceyhunî ile ilgili aynı bilgileri veriyor; ilk iki yazıda 2 şiir, kitapta 5 şiir yayımlıyor.

Murat Uraz'ın *Halk Edebiyatı Şiir ve Dil Örnekleri* adlı kitabında[38] üç, Mehmet Şakir Ülkütaşır'ın *Yeni Türk* mecmuasındaki *"Halk Edebiyatı"* adlı yazısında[39] onüç, Halid Koçak'ın *Çorumlu* mecmuasındaki *"Ceyhunî ve Çırakları"* adlı yazısında[40] onüç şiir yayımlanmıştır.

Çankırılı Ahmet Talat'ın yazdığı *Âşık Tokatlı Nurî* adlı kitabında[41] Ceyhunî ile ilgili bazı bilgiler bulunuyor. Bu kitabın 230. sayfasında *"İnkisar eylemem yazık serine"* mısrası ile başlayan şiir, Nurî'nin değil Ceyhunî'nindir. Kitabın 275. sayfasında 2 nolu dipnotta Ceyhunî'nin bir şiiri de yer almaktadır. M. Zeki Oral'ın yazdığı *Tokatlı Âşık Nurî* adlı kitapta da[42] Ceyhunî'nin iki şiiri bulunuyor.

Ceyhunî'nin M.Fuat Köprülü'nün *Türk Saz Şairleri* adlı kitabında[43] dört, Muraz Uraz'ın *Halk Edebiyatında Koşmalar* adlı kitabında[44] iki, Cahit Öztelli'nin *Zileli Şairler* adlı kitabında[45] yirmiüç, *Bektaşî Gülleri* adlı kitabında[46] bir, şiiri bulunmaktadır.

Sıtkı Aktan'ın *Çorumlu* dergisinde yayımlanan yazısında Ceyhunî'nin Osmancıklı Şair Kadir Uslu ile yaptığı 29 kıtalık atışması ile bazı müstehceh atışma parçaları bulunmaktadır.[47] Özdemir Başaran'ın yazdığı *Tarihi ile Osmancık* adlı kitapta[48] Ceyhunî ile ilgili olarak Sıtkı Aktan'ın yazısından alının bilgiler olduğu gibi yayımlanıyor.

Ceyhunî'nin; Eflatun Cem Güney'in *Halk Şiiri Antolojisi* adlı kitabında[49] bir, M. Halid Bayrı'nın *XIX. Yüzyıl Halk Şiiri* adlı kitabında[50] üç, Cenap Ozankan'ın *Kırk Halk Şairi* adlı kitabında[51] altı, Abdülbâki Gölpınarlı'nın *Alevî-Bektaşî Nefesleri* adlı kitabında[52] bir, Vasfi Mahir Kocatürk'ün *Saz Şairi Antolojisi* adlı kitabında[53] üç, Refik Ahmet Sevengil'in *Yüzyıllar Boyunca Halk Şairleri* adlı kitabında[54] dört, Haşim Nezihi Okay'ın *Folklor* dergisi'nde yayımladığı *"Ceyhunî"* adlı yazısında[55] kırküç, Cemil Yener'in *Türk Halk Edebiyatı Antolojisi* adlı kitabında[56] üç, Tahir Kutsi Makal'ın *Türk Halk Şiiri* adlı kitabında[57] iki, Selâmi Münir Yurdatap'ın *Bektaşî Fıkraları ve Nefesleri* adlı kitabında[58] bir, Mehmet Yardımcı'nın *Yüzyıllar Boyu Zileli Halk Ozanları* adlı kitabında[59] üç şiiri yer alıyor.

Ceyhunî'nin şimdiye kadar bilinen şiirlerinin sayısı 60'a yaklaşmıştır.

DİPNOTLAR

1 a) Halis Turgut Asarkaya [Cinlioğlu], *Tokat Vilayeti Meşhurları*, Samsun 1949 (Kapakta 1950), s. 27
b) Halis Turgut, *"Ceyhunî"*, Halk Bilgisi Haberleri, Yıl: 1, Sayı 9, Temmuz 1930, s. 138-140
c) Arif H.Turgut, *"Zileli Baba Ceyhunî"*, Yeni Tokat Dergisi, Yıl: 2, Sayı: 25, 30 Ağustos 1934, s.10

2 Halid Koçak, *"Ceyhunî ve Çırakları", (1)*, Çorumlu Dergisi, Yıl:1, Sayı: 6, 15.9.1938, s. 9-14

3 H.Cahit Öztelli, *Zileli Şairler*, Samsun 1944, s. 88

4 Haşim Nezihi Okay, *"Ceyhunî"*, Folklor Dergisi, Yıl: 1, Sayı: 10-11-12, Şubat-Mart-Nisan 1970, s. 34-42

5 a) Cemil Yener, *Türk Halk Edebiyatı Antolojisi*, İstanbul 1973, s. 166-168
b) Cenap Özankan, *Kırk Halk Şairi*, İstanbul 1960, s. 128-132

6 Mehmet Yardımcı, *Yüzyıllar Boyu Zileli Halk Ozanları*, Ankara 1983, s. 114-118

7 Sıtkı Aktan, *"Osmancıklı Âşık ve Şair Kadir Uslu (II)*, Çorumlu Dergisi, Yıl: 4, Sayı: 34-35, 1 Şubat-Mart 1942, s. 9-15

8 Halid Koçak."*Ceyhunî ve Çırakları (1)*, Çorumlu Dergisi, Yıl:1, Sayı: 6, 15.9.1938, s. 9-14

9 Halid Koçak, *A.g.y.*, s. 9-14

10 Halid Koçak, *A.g.y.*, s. 9-14

11 Cahit Öztelli, *A.g.y.*, s. 88-107

12 Kadir Uslu, *A.g.y.*, s. 9-15

13 Kadir Uslu, *A.g.y.*. s. 9-15

14 Özdemir Başaran, *Tarihi ile Osmancık*, Ankara 1974, s. 71-79

15 Halis Turgut, *"Ceyhunî"*, Halk Bilgisi Haberleri Dergisi, Yıl: 1, Sayı:9, Temmuz 1930, s. 138-140

16 Çankırılı Ahmet Talât, *Âşık Tokatlı Nuri*, Çankırı 1933, s. 8

17 Çankırılı Ahmet Talât, *A.g.e.*, s. 35

18 Çankırılı Ahmet Talât, *A.g.e.*, s. 46 (1. nolu dipnot)

19 Çankırılı Ahmet Talât, *A.g.e.*, s. 61

20 Çankırılı Ahmet Talât, *A.g.y.*, s. 64

21 Haşim Nezihi Okay, *A.g.y.*, s. 34

22 Çankırılı Ahmet Talât, Tokatlı Âşık Nuri'nin Samsun'da oraya üçüncü gidişinde 1883 yılında öldüğünü, ölüm sebebininse içtiği fazla şarap ile olduğunu yazar (*Âşık Tokatlı Nuri*, Çankırı 1933, s. 60)
M. Zeki Oral, Tokatlı Âşık Nuri'nin hastalık sebebiyle 1885 yılında Samsun'da öldüğünü ve Şeyh Kutbettin Türbesi yanına gömüldüğünü bildirmektedir. (*Tokatlı Âşık Nuri*, Ankara 1936, s. 15)

23 Çankırılı Ahmet Talât, *A.g.y.* s. 60

24 Halid Koçak, *A.g.y.*, s. 9-14

25 Murat (Uraz), *Halk Edebiyatı Şiir ve Dil Örnekleri*, İstanbul 1933, s. 427-428

26 Cahit Öztelli, *A.g.e.*, s. 91

27 Halid Koçak, *A.g.y.*, s. 11

28 Halid Koçak, *A.g.y.*, s. 12

29 Halid Koçak, *A.g.y.*, s. 10-11

30 *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, Cilt 2, s. 60-61

31 *Türk Ansiklopedisi*, Cilt 10, s. 297

32 M. Sabri Koz, *"Âşık Edebiyatımızda Ortak Mahlaslar Sorunu"*, 1. Uluslararası Türk Halk Edebiyatı Semineri (7-9 Mayıs 1983, Eskişehir) Bildirileri, Eskişehir 1987, s. 169-179

33 Ahmet Talât, *Halk Şiirlerinin Şekil ve Nevî*, Devlet Matbaası, İstanbul 1928, s. 157-158

34 Saadettin Nüzhet Ergun, *Türk Şairleri*, s. 1071-1072

35 Halis Turgut (Asarkaya), *"Ceyhunî"*, Halk Bilgisi Haberleri, Sayı: 9, Yıl: 1, Temmuz 1930, s. 138-140

36 Arif H(alis)Turgut [Asarkaya, Cinlioğlu], *"Zileli Baba Ceyhunî"*, Yeni Tokat, Yıl: 2, Sayı: 25, 30 Ağustos 1934, s. 10

37 Halis Turgut Asarkaya [Cinlioğlu], *Tokat Vilâyeti Meşhurları*, Samsun 1949 (Dış kapakta 1950), s. 27-30

38 Murat [Uraz], *Halk Edebiyatı Şiir ve Dil Örnekleri*, İstanbul 1933, s. 157-159

39 M[ehmet] Şakir Ülkütaşır,"*Halk Edebiyatı*", Yeni Türk Mecmuası, Yıl: 4, Sayı: 37, ikinci Kanun 1936, s. 38-48

40 Halid Koçak, *"Ceyhunî ve Çırakları"*, Çorumlu Mecmuası, Yıl: l, Sayı: 6-7, 15.9.1938 ve 29 Birinci teşrin 1938, s. 9-14 ve s. 16-19

41 Çankırılı Ahmet Talât [Onay=Omay], *Âşık Tokatlı Nuri*, Çankırı 1933

42 M. Zeki Oral, *Tokatlı Âşık Nuri*, Ankara 1936, s. 26

43 Ord. Prof. M[ehmet] Fuat Köprülü, *Türk Saz Şairleri III*, İstanbul 1940, s. 634-636

44 Murat Uraz, *Halk Edebiyatında Koşmalar*, İstanbul 1943- s. 5-6

45 M.Cahit Öztelli, *Zileli Şairler*, Samsun 1944, s. 88-107

46 Cahit Öztelli, *Bektaşî Gülleri*, İstanbul 1973, s. 349-350

47 Sıtkı Aktan, *"Osmancıklı Âşık ve Şair Kadir Uslu (II)"*, Yıl: 4, Sayı: 34-35, 1 Şubat-Mart 1942, 8.9-15

48 Özdemir Başaran, *Tarihi ile Osmancık*, Ankara 1974, s. 71-79

49 Eflatun Cem Güney, *Halk Şiiri Antolojisi*, 2. Bs., İstanbul 1950, Varlık Yayınları, s. 125

50 M[ehmet] Halid Bayrı, *XIX. Yüzyıl Halk Şiiri*, İstanbul 1956, Varlık Yayınları, s. 26

51 Cenap Ozankan, *Kırk Halk Şairi*, İstanbul 1950, s. 128-132

52 Abdülbaki Gölpınarlı, *Alevî-Bektaşî Nefesleri*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1963, s. 219

53 Vasfi Mahir Kocatürk, *Saz Şiiri Antolojisi*, Ankara 1963, s. 426-427

54 Refik Ahmet Sevengil, *Yüzyıllar Boyunca Halk Şairleri. Radyo Konuşmaları*, İstanbul 1965, s. 419-423

55 a) Haşim Nezihi Okay, *"Ceyhunî"*, Folklor Dergisi, Yıl: 2, Sayı: 10-11- 12, Şubat, Mart, Nisan- 1970, s. 34-42
b) Haşim Nezihi Okay, *"Ceyhuni"*, Folklor Dergisi. Yıl: 2, Sayı: 13-14-15, Mayıs, Haziran, Temmuz 1970, s. 20-25

56 Cemil Yener, *Türk Halk Edebiyatı Antolojisi*, İstanbul 1973, s. 166-168

57 Tahir Kutsi [Makal], *Türk Halk Şiiri Antolojisi*. 2. Baskı, İstanbul, 1978, s. 76-77

58 Selâmi Münir Yurdatap, *Bektaşî Fıkraları ve Nefesleri*, İstanbul 1973, s. 63

59 Mehmet Yırdımcı, *Yüzyıllar Boyu Zileli Halk Ozanları*, Ankara 1983

[1. Milletlerarası Türk Halk Edebiyatı ve Folklor Kongresi (11-12 Ekim 1988) Tebliğler, Selçuk Üniversitesi Yayınları No: 58, Türk Halk Kültürü Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları No: 1, Selçuk Üniversitesi Basımevi, Konya 1990, s. 177-184]

Teslim Abdal

Teslim Abdal üzerine çok yazıldı ve söylendi. Ama bunlar çok sığ ve dar anlamda bilgilerdir. Üstelik kaynaklarda bu bilgiler antolojik olup birbirinin tekrarından başka bir şey değildir. Hâlâ da Teslim Abdal ile ilgili kesin ve net bilgiler veremiyoruz.

İbrahim Aslanoğlu'na göre iki Teslim Abdal var. Ama bunları kesin olarak birbirinden ayıramıyor. Hatta *"Bu iki şairin eserlerini birbirinden ayırmak çoğu zaman mümkün değildir"* diyor. *"XVII. yüzyılda düzenlenen cönk ve mecmualardaki şiirler şüphesiz mezarı Mecitözü'nün Teslim Köyünde olan şairindir."* diyerek diğer Teslim Abdal'ın Elazığ'ın Baskil ilçesinin Şeyhhasan köyünde olduğunu ifade ediyor.

Son yıllara kadar; Saadettin Nüzhet Ergun, Cahit Öztelli, Vasfi Mahir Kocatürk, Refik Ahmet Sevengil, şairimizin Denizli'de kendi adına izafe edilen Teslim Abdal Sultan zaviyesinde yattığını ve IV. Murat Dönemini gördüğünü, Bağdat'ın fethine katıldığını söyleyen kaynaklara itibar ediyorlardı.

Yine son yıllara kadar; İbrahim Aslanoğlu, Ziya Gürel, Abdullah Ercan gibi araştırmacılar Teslim Abdal'ın Çorum'un Mecitözü ilçesinin Teslim köyünde medfun olduğu iddiasında bulunuyorlardı. Atilla Özkırımlı, İsmet Zeki Eyüboğlu, M. Tevfik Oytan, M. Sunullah Arısoy gibi bazı araştırmacılar; bu tartışmalara katılmıyor, diğer kaynakların verdikleri bilgileri ve şiirleri tekrar ediyorlardı.

Yaptığımız, araştırmalara göre dört Teslim Abdal bulunuyor:

1) XVII. yüzyılda yaşamış *"Teslim Dede"* veya *"Teslim Baba"* adlı şair. Asıl adı Mehmet'tir. IV. Murat dönemi Bektaşî azizlerindendir. Yeni-

çeri ocağının Halife Babası, yani Büyük Baba Efendi idi. Bağdat seferine katılan bu Teslim Abdal'dır.

"Teslim Dede, Teslim Baba
Ey kahraman Türk Milleti"

diye başlayan bir mehter marşına konu olmuştur. Mezarı, Trakya'da Keşan'a bağlı Teslim Abdal köyündedir.

2) Diğer Teslim Abdal ise Denizli'de namına izafe edilen bir Bektaşî Tekkesinde medfun bulunan Teslim Sultan Abdal ismindeki bir azizdir. Bu bir şair midir? Şairse şiirleri nelerdir? Ne zaman ve nasıl yaşamıştır? Bunları bilemiyoruz.

3) Diğer bir Teslim Abdal, Çorum ilinin Mecitözü ilçesinin Teslim Köyünde medfundur. Bu şairin kimliği ile ilgili ilk ipucunu, Sivas Müzesindeki "Bektaşi Tekkelerinin Teftişi" adındaki defterden elde ediyoruz.

Bu defter. Yeniçeri ocağının kaldırılıp Bektaşî tekkelerinin kapatılması üzerine Padişah II. Mahmut'un emriyle düzenlendi. Defterdeki not şöyledir:

"Sivas Sancağının Mecitözü kazasındaki Teslim Abdal zaviyesi vakfının berat-ı hümâyûn evlâdiyet ve meşruiyet üzerine mütevelli zaviyedarları Osman ve Himmet ve Hasan nâmen ile elli bir ve elli iki senelerinde (H.1251-1252= M.1385-1836) mahsuben rüyet-i muhasebesi defteridir ki berveçhi âti zikr ü beyan olunur."

"Vakf-ı mezburun vakfiyesi nâ-mevcut ve türbe-i şerifi karye-i mezkûrda olup civarı erbaadan ibaret olduğu ve hasılat-ı mezburu merkumun ahz ederek hanelerin zaviye ittihaz edip derununda in'am-ı taam edegeldiklerine şerh verildi"

Bu belgeye göre Teslim Abdal bir zaviye açacak kadar varlıklı bir kişidir.

Teslim köyünde medfun bulunan bu Teslim Abdal, şairdir. Ve muhtemelen Bedrettinlidir. Yörede yaşamış Alioğlu, Kul Mustafa, Dedemoğlu, Züldan Muhammet gibi Çorum bölgesinde yaşayan şairlerle dostluk ve arkadaşlıkları bulunmaktadır.

Safevî (İran) şahlarından II. Safi yani Şah Süleyman, 1694 yılında ölünce yerine geçen büyük oğlu Abbas, bir kaç yıl sonra devlet ileri gelenleri tarafından tahttan indirilmişti. Yerine şahlık kardeşi Hüseyine

verilmiştir. 1711 yılında kardeşi Hüseyin'e karşı ayaklanan Abbas yenilince Osmanlı Devletine sığınmıştır. Osmanlı yönetimi onu gözaltına almış ve Midilli adasına göndermiştir.

Abbas buradan kaçarak o zaman Bozok sancağına bağlı Çorum'a gelmiştir. Çorum köylerinden topladığı üç bin kişilik silahlı güce dayanarak kendini III. Abbas (Abbas-ı Salis) adıyla İran Şah'ı ilân etmiştir. Bu arada Bozok Sancağı içindeki bazı beylere mektup yazarak kendisini desteklemelerini istemiştir. Ancak, bu durum Osmanlı Devletini tedirgin etmiştir. Alevî ve Şiaların yoğun olarak yaşadığı bu bölgede, Abbas'ın bu tür ayaklanma ve kışkırtma faaliyetleri Osmanlılar tarafından bastırılmıştır.

Muhtemeldir ki Teslim Abdal, Abbas'ı desteklemiştir. Hatta neredeyse bu oluşumun lideri konumundadır. Âşık Kul Mustafa (Kayıkçı Kul Mustafa değil) kendisinden imdat bile dilemekledir.

Dördümüzü bir araya sürdüler
İriş Teslim Abdal gel imdat eyle
Sordular da bol bol rahmet verdiler
İriş Teslim Abdal gel imdat eyle

Rahmetli İbrahim Aslanoğlu ile birlikle Çorum'un Mecitözü kazasının Teslim Köyünde 19 Haziran 1982 tarihinde yaptığımız derleme ve tespitlerde konuyu doğrulayan bilgiler elde ettik.

Hatta, Teslim Abdal'ın bu köyde çarpışarak ölmüş olduğunu tesbit ettik. Bu köyde zaviyesi olan Teslim Abdal, sonuçta bu köye gömülmüştür.

Bu şairin şiirleri ile bundan sonra anlatacağım Şeyhhasanlı Teslim Abdal'ın şiirleri birbirine karışmıştır. Ayırt etmek oldukça zordur.

4) Şeyhhasanlı Teslim Abdal, Elazığın Baskil ilçesinin Şeyhhasan (yeni adı Tabanbükü) köyündendir. Şimdi bu köy, Atatürk Barajı suları altında kalmıştır.

Ne zaman yaşadığını bilmediğimiz ama bir cönkte şairnâmesine rastladığımız Pîr Yakup adlı şair şöyle söylüyor.

Derviş Ali yârelerim yeniler
Temür Abdal derdi çoktur iniler
Er Mustafam arı gibi gümüler
Peteği çok idi baldı bir zaman

Koca Said buyruğu hak idi
Oğlan bunu böyle dedi okudu
Teslim Abdal bülbül gibi şakıdı
Hidmeti çok idi gülde bir zaman

Bu şiirde Derviş Ali, Teslim Abdal ikisi birlikte anılıyor. Bu iki şahsın münasebetini biraz sonra anlatacağım.

Yine XIX. yüzyılda cönklere geçmiş bir şiir var elimizde. Küstâhoğlan adlı bir şair yazmış. Bu da bir şairnâmedir. Ama dörtlüklerin ilk iki mısraları dûvaz imam, diğer mısraları şairnâmedir. Bu şiirde de Teslim Abdal ile Derviş Ali'nin adları geçiyor.

Musa-i Kazım'a diyelim beli
Ol koca Hamu'dan içelim suyu
Atası Şeyh Ahmet Teslim Abdal
Muhammet Ali'ye talip et bizi

İmam-ı Rıza'dan ışığı dolu
Dergâhtan yâd etme eksüklü kulu
Sır olup sırda kalan Er Derviş Ali
Muhammet Ali'ye talip et bizi

Bu şiirde,Teslim Abdal'ın atasının Şeyh Ahmet olduğu belirtiliyor. Teslim Abdal'ın bir şiiri var Şeyh Ahmet Dede için söylenmiş:

Mümin olanları görür gözetir
Murat kenarında Şeyh Ahmet Dede
Koç kurban kuzular boynun uzatır
Murat kenarında Şeyh Ahmet Dede

Karşısında Hasan Dede köçeği
Gülbank çeker evliyânın koçağı
Cennet-i âlânın yeşil çiçeği
Murat kenarında Şeyh Ahmet Dede

Aliyullah ser çeşmenin başısın
Şâr bedesten olmuş şahlar şahısın
Mümin olanların kıblegâhısın
Murat kenarında Şeyh Ahmet Dede

Eşiğinde ulu divan kurulur
Cünbüşlenir cümbüşlenir durulur
Cümlenin kısmeti onda verilir
Murat kenarında Şeyh Ahmet Dede

Teslim Abdal şâr şehrinin kumaşı
Deryadan denizden oldu bu cûşu
Doksan bin Horasan erinin başı
Murat kenarında Şeyh Ahmet Dede

Şeyh Ahmet Dede, Teslim Abdal'ın köyü olan Baskil'in Tabanbükü köyünde medfun olan bir ulu zattır. Zaten köyün doğu tarafında Şeyh Ahmet Dede'nin türbesi bulunuyor.

Batı tarafında bir tepenin arka yüzünde de Tepe Düzü denilen yerde Teslim Abdal'ın türbesi bulunuyor.

Teslim Abdal, bu Şeyh Ahmet Dede'nin torunu olan Şeyh Melek'in kolundan gelen Kalender Abdal'ın oğludur. Kalender Abdal da bir gerçek erendir ve deyişleri olan bir zattır.

Şairnâmelerde adı geçen Derviş Ali de Teslim Abdal'ın oğlu Süleyman'dan olma torunudur. Şeyh Ahmet Dede'nin dört oğlu bulunmaktaydı: Seyit Ahmet, Şeyh Davut, Şeyh Şemseddin, Şeyh Cüneyd. Şeyh Melek ise Şeyh Şemseddinin oğludur.

Teslim Abdal'ın beş oğlu olmuştur: İmam, Süleyman, Hüseyin, Bektaş ve Cafer. Bunlardan İmam, Teslim Abdal'ın sağlığında oldüğü için Şeyh Ahmet Dede Mezarlığında gömülüdür. Oğlu Hüseyin'in mezarı, Teslim Abdal'ın türbesi içindedir. Süleyman, Bektaş ve Cafer'in mezarları ise türbenin dışında ama Teslim Abdal mezarlığı içinde gömülüdür.

Süleyman'ın oğlu Derviş Ali'nin türbesi, Şeyh Ahmet Dede'nin türbesinin bitişiğindedir. Derviş Ali'nin mezar taşında ölüm tarihi 1172 olarak (M. 1759) yazılıdır. Teslim Abdal'ın oğlunun mezarı üzerinde *"1165 Teslim bini el- Seyid-i Hüseyin"* yazılıdır. Demek ki oğlu Hüseyin M. 1752 veya 1751 yılında ölmüştür.

Teslim Abdal'ın mezarının üzerindeki taşta *"Vefaatı 1135 Galender bini el Seyyid Teslim Abdal"* yazılıdır. Teslim Abdal'ın M. 1722 yılında öldüğü anlaşılıyor. Normal 70 yıl yaşadığı hesaplanırsa 1652 ile 1722 yılları arasında sağ olduğu düşünülebilir.

Yukarıda anlattığım Teslim adlı dört şahsın şiirlerini birbirinden

ayırt etmek oldukça zordur. Zaten Teslim Dede ile Teslim Sultan Abdal'ın şiirleri şimdilik elimizde bulunmuyor.

Anlattığım son iki Teslim Abdal'dan Çorumlu olanın şiirleri, Şeyh Hasanlı olandan daha güçlüdür. Hattâ TRT repertuarına girmiş olan deyişler Çorumlu Teslim Abdal'a aittir.

Mesela; ilk dörtlüklerini verdiğim şu türküler Çorumlu Teslim Abdal'a aiittir:

Âşnamdam ayrıldım yamandır halim
Adettir âşığın hali böyl'olur
Yâr aklımı aldı çevrildi yolum
Mecnun dedikleri deli böyl'olur

***

Gel ha gönül havalanma
Engin ol gönül engin ol
Dünya malına güvenme
Engin ol gönül engin ol

***

Gafil durma şaşkın bir gün ölürsün
Dünya sana bâki değil ne fayda
Ettiğin işlere pişman olursun
Pişmanlığın ele girmez ne fayda

***

Âşık bizim cevrimizi
Çekemezsin demedim mi?
Bu bir rıza lokmasıdır
Yiyemezsin demedim mi?

***

Gönül Hakkı izleyesin
Sabreyle gönül sabreyle
Haktan gelir gözleyesin
Sabreyle gönül sabreyle

Teslim Abdal'ın dışında yine Çorum yöresinde yaşamış bir Teslimoğlu adlı âşık var. XIX. yüzyıl cönklerinde iki adet şiirine rastladık. Bu cönkler arkadaşım değerli araştırmacı Kutlu ÖZEN'dedir.

Sonuç olarak Teslim Abdal tek bir kişi değildir. Halk edebiyatımıza değerli şiirler kazandıranlar; Çorumlu Teslim Abdal ile Şeyhha-

sanlı Teslim Abdal adlı iki âşıktır. Henüz bu iki âşığın şiirlerini birbirinden kesin olarak ayırt edebilmiş değiliz. Ancak bu iki şahsiyetin varlığını bilmek, şimdilik önemli bir sorunu çözmüş olduğumuzun teselliSidir.

GEL HA GÖNÜL

Gel ha gönül havalanma
Engin ol gönül engin ol
Dünya malına güvenme
Engin ol gönül engin ol

Şu dünyanın hali böyle
Yalan yahşi geçer böyle
Söyledikçe engin söyle
Engin ol gönül engin ol

Göğde uçar hûma kuşu
Bilmeyenler atar taşı
Enginlik bir gönül işi
Engin ol gönül engin ol

***Teslim Abdal** özün haktır*
Sözümün yalanı yoktur
Engin söyle büyüklüktür
Engin ol gönül engin ol

ÂŞNAMDAN AYRILDIM

Âşnamdan ayrıldım yamandır hâlim
Âdettir âşıkın hâli böyl'olur
Yâr aklımı aldı çevirdi yolum
Mecnun dedikleri deli böyl'olur

Şu aşkın ateşi bağrımı yaktı
Ah ile feryadım göklere çıktı
Gözlerimden yaş yerine kan aktı
Yaz bahar eyyamı seli böyl'olur

***Teslim Abdal** ben bu yoldan dönmenem*
Pîrimi dünyada elden salmanam

Devlet sofrasına elim sunmanam
Saadetlü hünkâr kulu böyl'olur

GAFİL DURMA ŞAŞKIN

Gafil durma şaşkın bir gün ölürsün
Dünya sana bâki değil ne fayda
Ettiğin işlere pişman olursun
Pişmanlığın ele girmez ne fayda

Bir gün seni iletirler evinden
Hak'kın kelâmını kesme dilinden
Kurtulamazsın azrailin elinden
Türlü türlü yolun olsa ne fayda

Söylersin de sen sözünden şaşmazsın
Helâlini haramından seçmezsin
Kepeğin tükenir su da içmezsin
Hep deryalar senin olsa ne fayda

***Teslim Abdal** der çöksem otursam*
Cümle varlığımı ele götürsem
Şu yalan dünyayı zapta getürsem
Hep dünyalar senin olsa ne fayda

ÖĞMÜŞ DE YARATMIŞ

Öğmüş de yaratmış kendi nurundan
Padişah eylemiş ilin üstüne
Cemâlini gördüm salâvat verdim
Çıkılar sokunmuş serin üstüne

Vallahi Kur'ân'dır senin sözlerin
Yâsin-i Şerife benzer yüzlerin
İnnâfetehnâ sûresi gözlerin
Vedduhâ inmiştir dilin üstüne

Kaşların üstüne benler düzülür
İkrarından dönen Hak'tan üzülür

Ak göğsün üstüne Tebbet yazılır
Veşşemsi inmiştir kolun üstüne

Alnımıza yazıldı böyle yazı
Hak için kılarız, biz de niyazı
Âyetelkürsile güzel ihlâsı
Okudum giderim yolun üstüne

Teslim Abdal *eydür Şemsin çırası*
Errahmandır iki kaşın arası
Güzel Bismillâhla Elham Sûresi
Eliflâmmim inmiş hattın üstüne

YÜKÜNÜ TUTMUŞ

Türlü kumaşlardan yükünü tutmuş
Gördüm bir bezirgân Yemen'den gelir
Yüz, atlı Hızır'ı kervanbaş etmiş
Gördüm bir bezirgân Yemen'den gelir

Doldurmuş dolusun sunuyor sakî
Yüzbin haramîden hiç olmaz korku
İnci sedef lâl ü gevherdir yükü
Gördüm bir bezirgân Yemen'den gelir

Üveys gibi şâh devesin yederim
Yüklettim kumaşı şâra giderim
Müşteri bulursam pazar ederim
Gördüm bir bezirgân Yemen'den gelir

Ehl-i irfan ol gel eyleme inkâr
Gerçek âşık isen gel yaramı sar
Yüküm lâl ü gevher Şâh damgası var
Gördüm bir bezirgân Yemen'den gelir

Teslim Abdal *can emanet-i Bari*
Ateşten yeğindir sitemin nârı
Şâh dükkânın açmış salar esrarı
Gördüm bir bezirgân Yemen'den gelir

KAYNAKLAR

Makaleler ve Yazılar:

1. Cahil ÖTELLİ: *"18. Yüzyıl Tekke Şairi: Teslim Abdal"*, Türk Folklor Araştırmaları Dergisi, Yıl: 14, Cilt: 8, Sayı: 165, Nisan 1963, 3027 - 3028 s.
2. Hayrettin İVGİN: *"Teslim Abdal Nerelidir"*, Size Dergisi, Yıl: 10, Sayı: 189, Temmuz 1989, 9 s.
3. İbrahim ASLANOĞLU: *"Teslim Abdal"*, Hür Anadolu Gazetesi, 3 Eylül 1974
4. İbrahim ASLANOĞLU: *"Teslim Abdal"*, Hedef Dergisi, Sayı: 33, Eylül 1975
5. İbrahim ASLANOĞLU: *"Halk Pınarından Damlalar: Teslim Abdal"*, Sivas Folkloru Dergisi, Sayı: 31, Ağustos 1975, 18-22 S.
6. İbrahim ASLANOĞLU: *"Teslim Abdal'ın Köyünde"*, Türk Folkloru Dergisi, Sayı: 41, Aralık 1982, 9-12 S.
7. İbrahim ASLANOĞU: *"Teslim Abdal"*, Halk Kültürleri 1984/1, 1. Kitap, Gümüş Basımevi, İstanbul 1984 Ocak, 23-31 S.
8. İbrahim ASLANOĞLU: *"Teslim Abdal'ın Yayımlanmamış Deyişleri"*, Türk Folkloru Dergisi, Sayı 5, Aralık 1979, 9-12 S.
9. İbrahim ASLANOĞLU: *"Cönklerden Derlemeler: Züldan Muhammed"*, Sivas Folklor Dergisi, Sayı: 39, Nisan 1976, 14-15 S.
   Not: Züldan Muhammed'le Teslim Abdal'ın karşılanması yer alıyor.
10. *"İslâm Tarihinden Bölümler: On iki imam"*, Gönül Verenler Dergisi, Sayı: 1, Yıl: 1, Mayıs 1986, 10-11 S.
    Not: Yazıda Teslim Abdal'ın bir şiiri bulunuyor.
11. Melih DUYGULU: *"Teslim Abdal"*, Cem Dergisi, Sayı: 18, 1992
12. *"Teslim Abdal"*, Gönül Verenler Dergisi, Sayı: 11, Mart 1987
    Not: Derginin ön kapak içinde bir nefesi bulunuyor.

Kitaplar:

1. Abdülbaki GÖLPINARLI: *Alevî Bektaşî Nefesleri*. Remzi Kitabevi, Yükselen Matbaası, İstanbul 1963, 350 S,
   Not: Teslim Abdal'ın 35-36, 92-92 ve 220-221 S.larda üç deyişi ile Kul Mustafa'nın 93-94 S.larda Teslim Abdal için söylediği bir deyiş bulunuyor.
2. Abdullah ERCAN: *14. Yüzyıldan Günümüze Çorumlu Şairler*, Çorum Hitit Festivali Komitesi Yayını, Teknolojik Matbaacılık A.Ş., İstanbul 1991, 526 S.
   Not: Teslim Abdal'ın hayalı ve şiirleri 57-64 S.
3. A. Celâlettin ULUSOY: *Hünkâr Hacı Bektaşi Veli ve Alevî Bektaşî Yolu*, Akademi Matbaası, Ankara 1986, 313 S.
   Not: Teslim Abdal'la ilgili 190 S. da 1 nefes, 222 S. da bir dörtlük yer alıyor.
4. Adil Ali ATALAY (Vaktıdolu): *Kerbelâ ve Matem*. Can Yayınları: 4, Anadolu Matbaası, İstanbul 1991, 336 S.
   Not: Teslim Abdal'ın 284 S.da bir şiiri bulunuyor.

5. Adil Ali ATALAY (Vaktıdolu): *Gel Kendine Deli Gönül*. Can Yayınları: 9, Anadolu Matbaası, İstanbul 1988, 238 S.
Not: Teslim Abdal'ın 195. S. da bir dörtlüğü yer alıyor.
6. Atilla ÖZKIRIMLI: *Alevilik, Bektaşilik ve Edebiyatı (İnceleme- Antoloji)*, Cem Yayınevi Kültür Dizisi, Kent Basımevi, İstanbul 1985, 380 S.
Not: Teslim Abdal 214 - 227 S.
7. Asım BEZİRCİ: *Türk Halk Şiiri*, Cilt I, Say Yayınları, Engin Matbaacılık, İstanbul 1993, 492 S.
Not: Teslim Abdal 223-238 S.
8. Doç. Dr. Bedri NOYAN: *Bektaşilik Alevilik Nedir*, Ankara 1985, X+ 372 S.
Not: Teslim Abdal'ın 195. S da bir deyişi bulunuyor:
9. *Bektaşi Nefesleri I*; Ayyıldız Yayınları Evren Matbaası, Ankara 1990. 112 S.
Not: Teslim Abdal'ın 13-15 S. da 3 deyişi var.
10. Besim ATALAY: *Bektaşilik ve Edebiyatı*, 2 Bs., And Yayınları, Anadolu Matbaacılık, İstanbul 1991, 192 S.
Not: Teslim Abdal'ın 151. sayfada da bir deyişi bulunuyor.
11. Cahit ÖZTELLİ: *Halk Şiiri (XIV-XVII Yüzyıllar)*, Varlık Yayınları: 369, Ekin Basımevi, İstanbul 1955, 128 S.
Not: Teslim Abdal'ın 64-67 S.larda 4 şiiri yer alıyor.
12. Cahit ÖZTELLİ: *Uyan Padişahım*, 1 Bs. Milliyet Yayınları, Türk Klasikleri Dizisi: 15, Balın Matbaası, İstanbul 1976, (Mart), 688 S.
Not: Teslim Abdal'ın 24. S. da bir şiiri bulunuyor.
13. Cahit ÖZTELLİ: *Bektaşi Güllleri Alevi- Bektaşi Şiirleri Antolojisi*, Milliyet Yayınları Türk Klasikleri Dizisi: 10, Murat Matbaası, İstanbul 1974, 416 S.
Not: Teslim Abdal'ın 370-371. S.da hayatı. 62, 87, 156, 157, 158, 286, 270, 280, 281, 282, 348, S.larda deyişleri ve 127 S. da Kul Mustafa'nın Teslim Abdal'a söylediği deyişi var.
14. Cenap OZANKAN: *Kırk Halk Şairi, Hayatı ve Eserleri*, İnkılâp Kitapevi, Tan Matbaası, İstanbul 1960, 196 S.
Not: Teslim Abdal 41-45 S.
15. İsmail ÖZMEN: *Alevî; Bektaşî Şiirleri Antolojisi*, 3. Cilt. Saypa Yayınları, Deniz Ofs. Basımevi. Ankara.1995. 682 S.
Not: Teslim Abdal 95-134 S.
16. İsmet Zeki EYÜPOĞLU: *Alevi Bektaşi Edebiyatı*, Der Yayınları: 82, Yaylım Matbaası, İstanbul 1991, 348 S.
Not: Teslim Abdal 207-210 S.
17. İsmet Zeki EYÜBOĞLU: *Bütün Yönleriyle Bektaşilik (Alevilik)*, Yeni Çığır Yayınları, Yelken Matbaası, İstanbul 1980, (Eylül). 606 S.
Not: Teslim Abdal'dan 95, 419, 521 ve 567 S.larda söz ediliyor.
18. İhsan Mesut ERİŞEN- Kemal SAMANCIGİL: *Hacı Bektaşi Veli. Bektaşilik ve Alevilik Tarihi*, Ay Yayınevi, As Matbaası. (B.y.y) 1966, 400 S.

Not: Teslim Abdal'ın 84-85 S.larda bir deyişi bulunuyor.

19. İbrahim ASLANOĞLU: *Bir Soydan Gelen Dört Şair*, Fırat Üniversitesi II. Folklor ve Etnografya Sempozyumu Bildirileri, Elazığ 1989.

    Not: Bildiri 23-29 S. arasında olup Teslim Abdal, Derviş Ali, Kalender Abdal ve Yusuf Şahin'den söz ediyor.

20. İbrahim ASLANOĞLU: *Söz Mülkünün Sultanları*, Erman Yayınları: 2, Dilek Matbaası, İstanbul 1985, (Eylül), 208 S.

    Not: Teslim Abdal 183-194 S.

21. Kutlay ERDOĞAN: *Alevîlik Bektaşîlik*, Cep Üniversitesi, Yeni Yüzyıl Kitaplığı, İletişim Yayınları, İstanbul 110 S.

    Not: Teslim Abdal'ın şiiri 81 S.

22. Doç. Dr. Mehmet ERÖZ: *Türkiye'de Alevîlik Bektaşîlik*, Otağ Matbaacılık Koll. Şti, İstanbul 1977, 440 S.

    Not: Teslim Abdal'ın 165. S. da bir deyişi bulunuyor. Ayrıca 316. S. da bir dörtlük yer alıyor.

23. Muhammet Beşir AŞAN: *Tabanbükü (Şeyh Hasan) Köyü Mezarlıkları*, Fırat Üniversitesi, Fırat Havzası Yazma Eserler Sempozyumu Bildirileri, Elazığ 1990.

    Not: Bildiride Teslim Abdal'ın mezarından söz ediliyor.

24. M. Tevfik OYTAN: *Bektaşiliğin İç Yüzü. Dibi Köşesi, Yüzü ve Astarı Nedir*, 1. C., 2 Bs. İstanbul Maarif Kitaphanesi, Anadolu Matbaası, İstanbul 1948, 296 S.

    Not: Teslim Abdal'ın 167-168 S.da bir deyişi bulunuyor.

25. M. Sunullah ARISOY: *Türk Halk Şiiri Antolojisi*, Kurtuluş Ofset Basımevi, Bilgi Yayınevi Antolojisi Dizisi: 3, Ankara 1985, 404 S.

    Not: Teslim Abdal 117-118 S.

26. Rıza ZELYUT: *Halk Şiirinde Başkaldırı*, Sosyal Yayınları, Acar Matbaacılık Tesisleri, İstanbul 1989, 510 S.

    Not: Teslim Abdal'ın 269 S. da deyişi bulunuyor.

27. Rıza ZELYUT: *Halk Şiirinde Gerçekçilik*, AYKO Ankara Yayın Üretim Kooperatifi Yayınları: 6, Tomurcuk Matbaası, Ankara Mart 1982. 232 S.

    Not: Teslim Abdal'ın 109' S. da bir deyişi bulunuyor.

28. Refik Ahmet SEVENGİL: *Yüzyıllar Boyunca Halk Şairleri, Radyo Konuşmaları*, Tan Gazetesi Matbaası, İstanbul 1975, 428 S.

    Not: Teslim Abdal 58-66 S.

29. Saadettin Nüzhet ERGÜN: *Bektaşî Şairleri*, İstanbul Devlet Matbaası, İstanbul 1930,

    Not: Teslim Sultan Abdal 364- 365 S.

30. Saadettin Nüzhet ERGÜN: *Bektaşî Edebiyatı Antolojisi, (Onyedinci Asırdan Beri Bektaşî-Kızılbaş Alevî Şairleri ve Nefesleri)*, 2. Bs. Maarif Kitaphanesi Basımevi, Ankara 1955. 192 S.

    Not: Teslim Abdal'ın 96-106 S.larda hayatı ve 15 deyişi bulunuyor.

31. Sait UĞUR: *İçel Folkloru*, Cilt. 3, CHP Halkevi Yayınları: X, Ulus Basımevi, Ankara 1918, 118 S.
Not: Teslim Abdal'ın I(X) S. da bir deyişi bulunuyor.
32. Selâmi Münir YURDATAP: *Bektaşî Fıkraları ve Nefesleri*, Sebat Matbaası, İstanbul 1973, 128 S.
Not: Teslim Abdal'ın 94-95 S. da bir şiiri bulunuyor.
33. Prof. Dr. Şükrü ELÇİN: *Halk Edebiyatına Giriş*, 2. Bs. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 365, Kültür Eserleri Dizisi: 52, Sevinç Matbaası, Ankara 1986 (Eylül), 760 S.
Not: Teslim ABDAL'ın 58. S. da bir şiiri bulunuyor.
34. Prof. Dr. Şükrü ELÇiN: *Halk Şiiri Antolojisi*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 1008, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1988. VIII+ 270 S.
Not: Teslim Abdal'ın 49. S. da bir şiiri yer alıyor.
35. Prof. Dr. Şükrü ELÇiN: *Yurt Duyguları (Antolojisi)*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları: 114, A.Ü. Basımevi, Ankara 1990, 174. S.
Not: Teslim Abdal'ın bir şiiri 12 S. da yer alıyor.
36. Turgut KOCA: *Bektaşî Nefesleri ve Şairleri, (13. Yüzyıldan 20. Yüzyıla kadar)*, Naci Kasım İstanbul Maarif Kitaphanesi ve Matbaası, İstanbul 1990, 962 S.
Not: Teslim Abdal 283- 291 S.
37. Vasfi Mahir KOCATÜRK: *Tekke Şiiri Antolojisi, Türk Edebiyatında Dinî ve Tasavvufî Şiirler*, 3 Bs. Ayyıldız Matbaası Edebiyat Yayınevi, Ankara 1968. 564 S.
Not: Teslim Abdal hayatı ve şiirleri 266- 269 S.
38. Yusuf ŞAHiN: *Kulhak*. Erenler Matbaası, İstanbul 1987, 304 S.
Not: Teslim Abdal 247 - 304 S.
39. Ziya GÜREL: *Hak Âşıklarından Deyişler*, Olgaç Matbaası, Ankara 1980, 225 S.
Not: Teslim Abdal 137-141 S. Küstahoğlan 167-169. Pîr Yakup 170-171

[V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi. Halk Edebiyatı Seksiyonu Bildirileri I, (26-28 Haziran 1996-Ankara), Kültür Bakanlığı Yayınları: 1866 Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları: 244 Seminer Kongre Bildirileri Dizisi: 53, Ankara 1977, s. 293-305]

Çorumlu Âşık Deli Boran

Deli Boran'ın yaşadığı yer, doğum-ölüm tarihleri, mensup olduğu aşiret vb. son yıllara kadar bilinmiyordu Âşık Deli Boran'la ilgili ilk yazıyı 1930 yıllarında, Ali Rıza (Yalgın = Yalman) yazmıştır. Âşığı *"Fırat ile Gavur Dağı arasında türkmen aşiretleri içinde yaşamış coşkun bir halk şairi"* olarak tanımlamış ve *"XIX. asırda yetişen şairlerden olduğu tahmin edilmektedir"* diye belirtmiştir.[1]

Ali Rıza Yalgın, *"Anadolu Tetkikleri"* adıyla yayımladığı *Cenupta Türkmen Oymakları* adlı eserinin 1. cildinde (Burhanettin Matbaası, İstanbul 1931-32) Deli boran'la ilgili üç deyiş vermiştir.[2]

Deli boran'ın Çorum'un Sarımbey köyünden olduğunu ilk kez Saadettin Nüzhet Ergun söylemiştir.[3] Saadettin Nüzhet *"Türk Şairleri"* adlı ansiklopedisini 1936 yılında yayımlamaya başlamıştır. Ansiklopedinin *"Boran"* maddesinde *"bundan elli yıl kadar önce yaşamış bir âşıktır"* diyerek Deli Boran'ın 1886 yıllarında sağ olduğunu dolaylı olarak söylemiştir. Saadettin Nüzhet, ayrıca 1776-1785 yılları arasında yazılan bir mecmuada "Deli Boran" adına bir koşmanın kayıtlı olduğunu gördüğü için XVIII. yüzyılda yaşamış başka bir Deli Boran'ın varlığından da haber vermektedir.

Evvel bahar yaz ayları gelende
Akar boz bulanık seli Tuna'nın
Bülbüller ötüşür leyl-i hârında
Güllü burcu burcu kokar Tuna'nın

dörtlüğü ile başlayan koşmanın XVIII. yüzyılda yaşamış Deli Boran'a ait olduğunu söylemektedir.[4]

Boran'la ilgili ilk gerçekçi bilgiyi Ziya Gürel, 1938 yılında Çorumlu Dergisi'nde vermektedir.[5]

Saadettin Nüzhet Ergun, 1938 yılı içinde yayımladığı *"Halk Edebiyatı Antolojisi"* adlı eserinde,[6] belli ki Ziya Gürel'in derlemesini görmeden Deli Boran'ın hayatı ile ilgili bilgi vermeyerek yalnız *"XIX. asrın son nıfsında bilhassa Cenup vilâyetlerimizde büyük şöhret kazanan saz şairlerimizden biri"* diye nitelendirerek beş deyişini vermektedir.

Ali Rıza Yalgın (= Yalman), *"Binboğa ve Nurhak Dağlarında Yörükler Arasında"* adıyla yayımladığı Cenupta Türkmen Oymakları adlı eserinin 2. cildinde (Türksözü Matbaası, adana 1939) Deli Boran'la ilgiliiki deyişi yayımlamıştır.[7] Ancak, Ali Rıza Yalgın (= Yalman), 1939 yayımladığı bu derlemelerini 1930 yılından önce yapmıştır. Ve Ziya Gürel'in yazısından faydanalamayacağı tabiidir.

Prof. M. Fuat Köprülü, birinci baskısında 1950 yılında, ikinci baskısının 1964 yılında yaptığı *"Türk Saz Şairleri"* adlı eserinde Deli Boran'la ilgili olarak dört deyiş yayımlamıştır.[8]

Bu tarihten sonra, Murat Uraz'ın *"Halk Edebiyatında Koşmalar"* adlı kitabında iki,[9] Pertev Naili Boratav ve Halil Vedat Fırat'ın birlikte yayımladığı *"İzahlı Halk Şiiri Antolojisi"* adlı kitapta iki,[10] Pertev Naili Boratav'ın *"Folklor ve Edebiyat II"* adlı eserinde bazı tamamlayıcı bilgilerle iki deyişi[11] yayımlanmıştır.

1945 yılında Ali Rıza Yalgın, Ülkü dergisinde *"Deli Boran"* adlı bir makale yayımlıyor.[12] Ancak, Deli Boran'ın hayatı ile ilgili burada da bilgi mevcut değil. Deli Boran'ın;

Çıktım yücesine baktım
Baktım Minbıç ilerine

diye başlayan deyişi ve bu deyişin ifadè ettiği tarihi bilgileri ve dört ayrı deyişini vermektedir. Belli ki Ali Rıza Yalgın, Ziya Gürel'in 1938 yılında Çorumlu Dergisindeki makaleyi 7 sene sonra bile görememiştir.

Ne yazık ki; Eflatun Cem Güney *"Halk Şiiri Antolojisi"*nde iki deyiş[13] Sait Uğur *"İçel Folkloru"*nda bir adet Plevne Destanı'nı,[14] Halit Bayrı *"Halk Şiiri XIX. Yüzyıl"* adlı kitabında bir deyiş[15] verebilmişler ve yine hayatı ile ilgili tek kelime söyleyememişlerdir. Ancak Halit Bayrı *"1823 senesinde hayatta olduğu bir manzumesinden anlaşılan Deli Boran, Fırat nehri ile Gâvur dağı arasında yaşayan Türkmen aşiretleri içinde yetişmiştir"* gibi çok kısa bilgi verebilmiştir.[16]

1960'lı yıllara varana kadar Deli Boran'la ilgili bazı şeyler bilindiği halde; Ömer Özbaş, *"Gaziantep Dolaylarında Türkmenler ve Baraklar"* adlı kitabında bilgi veremiyor.[17] Ferruh Arsunar, *"Gaziantep Folkloru"* adlı kitabında;

Uzak yoldan geldim senin adına
Dökülmüş yüzünde nurun kalmış

diye başlayan deyişi Miskin Ali adına,[18]

Rışvan oğlusun ta Urun'dan Şama
Gezdim de âlemi dengin az ola

diye başlayan deyişi Dadaloğlu adına kaydediyor.[19] Refik Ahmet Sevengil 1965 yayımladığı *"Yüzyıllar Boyunca Halk Şairleri"* adlı kitabında, halâ 1930'lu yılların bilgileriyle dinleyicilere ve okuyuculara seslenıyor. Ve de bilinen deyişlerle...[20]

Ya, Naim Alkan'a ne demeli? 1973 yılında *"Türk Halk Edebiyatı"* adlı kitap yayımlıyor. Deli Boran'dan bilinen üç deyiş veriyor ve *"Şiirlerine göre, göçebe Türkmen şairlerinden olabilir"* diye herşeyden habersizliğini ortaya koyuyor.[21] Ali Püsküllüoğlu da çok şeylerden habersizliğini *"Türk Halk Şiiri Antolojisi"* adlı kitapta gösteriyor.[22] Kitabında bilinen sekiz deyiş vererek *"Yaşadığı çağ da ancak şiirlerindeki dilinden çıkarılabiliyor. İncelemeciler, Deli Boran'ın Çukurova yöresindeki bir Türkmen* oymağından olduğnu söylüyorlar. Bir söylentiye göre de Çorum'un Sarıbey köyünden. Ama kullandığı yerel sözcükler onun güneyli bir Türkmen ozanı olduğu kanısını sağlamlaştırıyor" diyerek ahkâm kesiyor. *"Sarımbey"* köyünün adını da *"Sarıbey"* şeklinde kullanıyor.[23] Belli ki Ali Püsküllüoğlu bu bilgileri Vasfi mahir Kocatürk'ün *"Saz Şairi Antolojisi"* adlı eserinden almış, Vasfi Mahir Kocatürk de Deli Boran'ın dört deyişini yayımlayarak *"Bir rivayete göre Çorum'un Sarıbey köyünden doğmuş"* ifadesini kullanarak eksik ve yanlış bilgi vermiştir.[24] Hele, M. Sunullah Arısoy'un yazdığı *"Türk Halk Şiiri Antolojisi"*ndeki bilgiler, kitap 1985 yılında yayımlandığı halde baştan başa yanlış.[25] Zaten bu antolojideki bütün diğer bilgiler de yanlışlıklarla dolu. Bu kitap güvenilir bir kaynak olmaktan çok uzak bulunuyor.

Türk Ansiklopedisi'nde Deli Boran'la ilgili geniş bilgi yok. Ancak Çorumlu Deli Boran ile Güneydoğulu Deli Boran'ın farklı kişiler olabileceğine işaret ediliyor.[26] Sarımbey köyü *"Sarımbay"* şeklinde yazılıyor.

Müjgan Cunbur, *"Başakların Sesi"* adlı kitabında Deli Boran'ın dört deyişinden örnekler[27], Rıza Zelyut'un *"Halk Şiirinde Gerçekçilik"* adlı kitabında bir deyiş,[28] M. Şakir Ülkütaşır'in bir makalesinde bir deyiş[29] Tahir Kutsi Makal'ın *"Türk Halk Şiiri"* adlı kitabında bir deyiş[30] yayımlanmıştır. Tahir Kutsi Makal, Vasfi Mahir Kocatürk'ten daha farklı bir bilgi verememiştir.[31] Oysaki *1969* ve *1973 Çorum İl Yıllığı*'nda bazı gerçekçi bilgiler mevcuttur[32] [33]

Osman Atilla'nın "Memleket Şiirleri" adlı kitabında bir,[34] Yaşar Nabi Nayır'ın hazırladığı *"Başlangıçtan Bugüne Türk Şiiri"* antolojisinde bir,[35] Asım Bezirci'nin *"Dünden Bugüne Türk Şiiri"* antolojisinde dört,[36] Muzaffer Reşit'in hazırladığı *"En Güzel Koşmalar"* adlı kitapta bir,[37] Ali Rıza Köseoğlu'nun hazırladığı *"Hünkâr Hacı Bektaşi Veli Şiirleri Antolojisi"*nde bir,[38] Ahmet Kabaklı'nın *Türk Edebiyatı Ansiklopedisi*'nde iki,[39] Rauf Mutluay'ın *"100 Soruda XIX. Yüzyıl Türk Edebiyatı"* adlı kitabında bir,[40] Atillâ Özkırımlı'nın *"Alevilik-Bektaşilik ve Edebiyatı"* antolojisinde kısa hayatı ve iki şiiri,[41] Cemil Yener'in *"Türk Hayat Edebiyatı Antolojisi"* adlı kitabında bir,[42] Rıza Zelyut'un *"Halk Şiirinde Başkaldırı"* adlı kitabında bir[43] şiiri bulunuyor.

Deli Boran hakkında ilk gerçek bilgileri veren Cahit Öztelli olmuştur. Öztelli, *"Bektaşi Gülleri"* adlı kitabında Kul Boran ve Boran mahlasıyle iki deyiş ile Sefil Ahmed'in *"Deli Boran Ağıtı"*nı yayımlamıştır.[44] Sungurlu'nun Yamadı köyünden Deli Boran'ın yakın arkadaşı olan Âşık Sefil Ahmed deyişinde:

Altmışında ecel şerbetin içti
Âşıklar bâbında firkate düştü
Sene bin üç yüz on altıda göçtü
Ağla gözler Deli Boran nic'oldu

diye söylemektedir. Bundan da anlaşılıyor ki Deli Boran 1316 (M. 1898)'da ölüyor. *"Altmışında ecel şerbeti içti"* denmesinden de altmış yaşında öldüğü anlaşılıyor. Buna göre doğum tarihi 1838 oluyor.

Cahit Öztelli bu gerçeği bir kaç yazısında vurguluyor, hatta Deli Boran'ın aşiretinin nasıl iskân edildiği de kısaca veriliyor.[45] [46] [47] Cahit Öztelli, "Uyan Padişahım" adlı kitabında Deli Boran'ın bir deyişini de yayımlıyor.[48] Deli Boran'la ilgili doğru bilgilerin bir kısmı *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*'nde mevcuttur.[49]

Son yıllarda Deli Boran'la ilgili yaptığımız çalışmaların bir kısmını yayımlamış bulunmaktayım.[50] [51] [52] [53] Deli Boran'ın köyü olan Sarım-

bey'de Türk Folkloru Dergisi sahibi Sayın İbrahim Aslanoğlu ile birlikte 18.6.1982 tarihinde yaptığımız derleme çalışmaları,[54] Araştırmacı Önal Kaya'nın Eylül 1982'de yaptığı Maraş derleme çalışmaları,[55] Mart 1984'de Ankara'nın Hasandede köyü ve Haydar Sultan köylerinde yaptığımız derleme çalışmaları[56], Deli Boran'la ilgili yaptığım araştırmaya derinlik ve güç katmıştır. Ayrıca; İbrahim Aslanoğlu, Mehmet Yardımcı, M. Sabri Koz, Doğan Kaya, Delice Cingeyli köyünden Âşık Bektaş Gazeloğlu, Ankara Keskin Haydarsultan köyünden Ozan Haydarî (Kaya Özlük), Sungurlu'nun Yazır köyünden Ali Çobanbaş, Haydarsultan köyünden Yusuf Özlük Dede, Hasandede kasabasından Halil Demirhan Dede bana çalışmalarımda ve derlemelerimde yardımcı oldular.

Deli Boran'ın hayatı etrafında efsaneler oluşturulmuştur. Kısaca efsane şöyle:

"Deli Boran, Küpeli Hatun adlı bir kıza âşık olur. Dayısı Ruşenoğlu (Irışvanoğlu) ülkenin sayılı zenginlerindendir. Deli Boran, Küpeli ile nişanlanır. Nişanlısının yanına gitmek için dayısından 3 gün izin ister. Giderken dayısının uşaklarından biri "Sana üç gün az ben dayından 7 gün izin aldım" diyerek yalan söyler. Deli Boran 7 gün sonra dönüşte, yolda köylüler geciktiği için dayısının kendisini öldüreceğini söylerler. Deli Boran korkudan dağa çıkar. Dayısı aratır ama bulunamaz. Aradan tam 7 sene geçer. Günün birinde bir avcı Gültepe'de avlanırken vücudu baştan başa kıllı bir adam görür. Bunun Deli Boran olduğunu anlar. Onu yakalar ve dayısı Ruşenoğlu'na götürür. Dayısı kendisini affeder. Yalan söyleyen uşağı öldürttürür. Deli Boran ile Küpeli Hatun birleşirler."

Bu efsanelerin yayımlandığı yerler; Mehmet Yanık'ın *"Deli Boran"* derlemesi,[57] Fuat Güzel'in *"Kadirli Ağzı"* adlı İ.Ü. Edebiyat Fakültesi mezuniyet tezi içindeki *"Deli Burhan Hikâyesi"*,[58] Sabahattin Eyüpoğlu ile Yaşar Kemal'in birlikte hazırladıkları "Gökyüzü Mavi Kaldı" adlı antolojideki *"Deli Boran"* başlıklı efsane,[59] İbrahim Davutluoğlu (Karalı)'nın *"Deli Boran'ın Hayat Hikâyesi ve Türküleri"* adlı derlemesi[60] bunlardan birkaçıdır. Bu derlemelerden üçü Kadirli'den biri Maraş yöresinden derlenmiştir.

Deli Boranla ilgili bazı kitaplarda parça parça bilgiler de bulunuyor. Bunlardan biri de Yahya Benekay'ın *"Yaşayan Alevilik - Kızılbaşlar Arasında"* adlı kitabıdır. *"Yezid bize kızılbaş demiş/Bahçede açılan gül de kırmızı"* adlı deyişin Deli Boran'a ait olduğu söyleniyor.[61] Mehmet Eröz'ün *"Türkiye'de Alevilik - Bektaşilik"* adlı kitabında Deli Burhan adı-

na kayıtlı şiir Deli Boran'a aittir.[62] Dr. Hasan Köksal'ın *"Millî Destanlarımız ve Türk Halk Edebiyatı"* adlı kitabında da Deli Boran'la ilgili bilgiler bulunuyor.[63]

Bazı yazılar doğrudan Deli Boran'la ilgili değilse bile âşığımızın hayatı ile ilgili ipuçları vermesi bakımından kayda değerdir. İbrahim Aslanoğlu'nun *"Pîr Sultan Abdal İçin Neler Söylemişler"* adlı yazısı,[64] Hayrettin İvgin'in *"Can Dostlar Arasında"* adlı yazısı,[65] Doç. Dr. Hilmi Karaboran'ın *"Reyhanlı'da Bazı Folklorik Araştırmalar"* adlı tebliği,[66] Cahit Öztelli'nin *"Çorumlu Sefil Ahmet"* adlı yazısı[67] bu tür yazılardır.

Bu çalışmamızı hazırlarken Çorum Hitit Festivali Komitesi'nin yayını olan Abdullah Ercan'ın *"Çorumlu Şairler"* adlı kitabı elimize geçti. Kitapta Deli Boran'ın hayatı ve şiirleri verilmektedir.[68] Ayrıca Deli Boran için ağıt söyleyen Sefil Ahmed'den de söz edilmektedir.[69] Hüseyin Özdemir Çorum Haber Gazetesinde aşığımız ile ilgili bir yazı yayımlamıştır.[70]

Bütün bu bilgiler, kaynaklar ve yeni yaptığımız derlemelere göre Deli Boran'ın hayatı özet olarak şöyledir:

Deli Boran Çorum'un Sarımbey köyündendir. Doğum tarihi 1838'dir. Sarımbey köyünü Sarıbey adında biri kurmuş. Köy halkı Binboğa taraflarından gelmiş. Bunlar Elbistan yöresinde yaşayan Kuyumcu aşiretindenmiş. O zamanki hükümetin emri ile Çapanoğlu Çapan Bey, Çukurova ve öteki güney illerdeki aşiretleri iskân görevi aldığı zaman Kuyumcu Aşiretini de Çorum yöresine yerleştirmiş. Kuyumcu aşireti Sarımbey civarındaki Çayhatap, Yenerci, Yukarıhamdi, Sorsavuş, Sapa, Seyfe, Abdalbodu, Karabayır ve Saban köylerini kurmuşlardır. Bu aşiret halkı devecilikle ve koyunculukla geçinirmiş. Yazın Eğerci dağına deve ve koyunlarını yaymaya çıkarlarmış[71] Sungurlu'nun Yamadı köyünden Sefil Ahmet bir deyişinde:

Abdal Bodu bir pinhanda yatıyor
Abdal Ata car diyene yetiyor
Muhammed Ali'den alıp satıyor
Kuyumcu'da Boran'ın malı güzeldir.

diyor.[72] Sungurlu'nun Yazır Köyünden Sefil Ali, Yamadılı Sefil Ahmet, Deli Boran'ın hem çağdaşı hem de arkadaşlarıdır. Hatta Sungurlu'da mahkeme azalığında bulunan Ermeni Aşuğ Zeki ile karşılaşmalar yaptığı da bilinmektedir.[73]

Sık sık akrabalarının bulunduğu Güney illerine ve Maraş yöresine gezmeye gittiği söylenmektedir. O yörelerede çağdaşı âşıklarla tanıştığı, atıştığı ve şöhretinin yayıldığı bir gerçektir. O sebeble, Deli Boran'ı bir güney ya da güneydoğu âşığı olarak kabul edenler pek de haksız değildirler. Deli Boran'ın, Kerbelâ'ya gittiği, Hac ziyareti yaptığı, Irak'ı Suriye'yi dolaştığı anlatılanlardan ve şiirlerinden anlaşılmaktadır.

Deli Boran ve aşireti Bektaşî tarikatına mensuptur. Hasandede'ye gittiği, esas adının Hanefi olduğu söylenmektedir.[74] Hattâ 3 yıl kadar dili tutulmuş ve Keskin'in Haydarsultan köyünde, ikâmet etmiştir. Dili, Hasandede köyünde açılmıştır. Çubuk tarafının güçlü aşığı Seyyid Süleyman'la karşılaşmış ve arkadaşlık yapmıştır.

Âşık Boran son yıllarında mecnun olarak yaşamıştır. Köyün içinde üç peşli entari ile dolaştığı için kendisine "deli" lâkabı verilmiştir. Deli Boran'ın 3 kızı olmuştur. Bugün kızlarından olan torunları ve torunlarının çocukları Sarımbey'de yaşamaktadır. Bugün torununun çocuğu olan Çorumlu Âşık Boranî, Sarımbey'de yaşamaktadır. *Deli Boranoğlu* soyadının nüfus kayıtlarında çok olduğu Neş'et Köseoğlu tarafından ifade edilmektedir.[75]

BİZİM (*)

"Elif"te ders verip "be"yi okutan
Ali'yiil Murtaza hocamız bizim
Fetehna suresi hakkında beyan
Fahr-ı kâinattır hecemiz bizim

Kıldım ikrar verip bir sadık pîre
Ehl-i beyt uğruna kıymalı cana
Kerbelâ'da şehit düşen sultana
Çok gözyaşı döktü nicemiz bizim

(*) Zile'nin Kirampa köyünden "Kirampalı Davulcuoğlu Mehmet" ve onun oğlu "Rıza" tarafından 1907 yıllarında tutulmuş olan eski bir defterden alındı. Defterin bir köşesinde "Padişah fermanı olsa bu defleri kimseye vermem" kaydı vardır. Bu şiiri ve bunun gibi 9 şiiri bana Folklorcu Mehmet Yardımcı getirdi.

Deli Boran pîre var ahd-ü demân
Her ne iş tutarsan Hünkâr'a ayân
Zuhur etse Mehdi-yi sahip zaman
Gündüz bayram kadir gecemiz bizim

AKLIMA DÜŞTÜ EFENDİM(*)

Kaşı karam haber salmış gel deyi
Ara yerde engellerim var deyi
Tomurcuk güllerin verdi em deyi
Emdiğim aklıma düştü efendim

Karşı karam haber salmış, gelmesin
Ara yerde engellerim, duymasın
Elim ile ak göğsünün düğmesin
Çözdüğüm aklıma düştü efendim

Yiğitleri var da beril abalı
Güzelleri var da altın cabeli
Obamızdan evli büyük obalı
Ağderim aklıma düştü efendim

*Hezini de **Deli Boran** hezini*
Nasıl verem Kütpeli'nin methini
Ak bilekli samur kürklü hatunu
Sevdiğim aklıma düştü efendim

Deli Boran 1898 yılında Sarımbey'de ölmüştür. Mezarı bu köydedir. Ancak mezarının yeri bilinmemektedir. Cönklerde deyişlerine pek az rastlanmaktadır. O öldükten sonra geride bıraktığı defterlerinin yapraklarına köylüler tütün sararak içmişlerdir. *"Kul Boran"*, *"Boran Baba"*, *"Deli Boran"*, *"Boranî"*, *"Âşık Boran"*, mahlâslarını kullandığı ya da bu adla çağrıldığı bilinmektedir.

Çorum yöresinde şiirleri bugün bile halk arasında halen söylenmektedir. Deli Boran ateşli bir tarikat mensubudur. Bugün halk arasında bilinen şiirleri de bu tür deyişlerdir.

(*) Emekli Edebiyat Öğretmeni Ahmet Z. Özdemir; 1985 yılı içinde Sarız'ın Karayurt Köyünden İsmail Kılıç ve Mustafa Bozbıyıktan derlemiş ve bana vermek lütfunda bulunmuştur.

Bugün yazıya geçirilmiş şiirlerinin sayısı 30 civarındadır. Yeni derlemelerimiz ile bu sayı 70'e yükselmiştir.

KÖMÜR GÖZLÜM (*)

Kırk günlük yoldan da dayandım geldim
Cemâlin görmeye eğlendim kaldım
Vebâlim boynuna işte ben öldüm
Söyle fiyatını kız kömür gözlüm

Ne bilir ahmaklar güzel sevmeyi
Sevip sevip yüzlerine bakmayı
Fırsat bulup al yanaktan öpmeyi
Söyle fiyatını kız kömür gözlüm

Gene boralandı yüzü havanın
Şahin gezer yücesinden yuvanın
Domurcuk memeli güzel sevenin
Yüreği yaralı kız kömür gözlüm

***Deli Boran** dediceğin bu muydu*
Her daim giydiceğin ak mıydı
Bir çift öpük verdin bahşiş bu muydu
Bu ikramın da az kömür gözlüm

DİPNOTLAR

1 Ali Rıza (Yalgın = Yalman), *"Deli Boran"*, Halk Bilgisi Haberleri Dergisi, İstanbul Halkevi, Sayı: 3, 1930, Sayfa: 40-42

2 Ali Rıza Yalman (= Yalgın), *Cenupta Türkmen Oymakları I*, Haz.: Sabahat Emir, Kültür Bakanlığı Yayınları: 256, Kültür Eserleri: 14, Ankara 1977, s. 43. s. 96 ve s. 103

3 Saadettin Nüzhet Ergun, *"Türk Şairleri Ansiklopedisi"* sayfa 862-864 (Yazar bu ansiklopediyi 81 fasikül, üç cilt olarak çıkararak 1936-E harfi ortalarına kadar getirebilmiştir.)

4 *A.g.e.*, s. 862

5 Ziya Gürel, *"Deli Boran"*, Çorumlu Dergisi, Yıl: 1, Sayı: 5, 15 Ağustos 1938, s. 158-159

(*) Cemal Özen'in 1940'larda Haruniye Köy Enstitüsü öğrencilerine yaptırdığı derlemedir. Bu derlemelerin yazılı olduğu defter Folklorcu M. Sabri Koz'da bulunuyor.

6 Saadettin Nüzhet Ergun, *Halk Edebiyatı Anotolojisi*, İstanbul Devlet Basımevi, İstanbul 1938, s. 147-150

7 Ali Rıza Yalman (= Yalgın), *Cenup Türkmen Oymakları II*, Haz.: Sabahat Emir, Kültür Bakanlığı Yayınları: 256 Kültür Eserleri: 14, Ankara 1977, s. 334 ve s. 342

8 Ord. Prof. Dr. M. Fuat Köprülü, *Türk Sazşairleri*, İkinci Basım, Millî Kültür Yayınları Türk Dili ve Edebiyatı Serisi Nr.: 01-4, Güven Basımevi, Ankara 1964, s. 543 ve 693

9 Murat Uraz, *Halk Edebiyatında Koşmalar*, Işık Matbaası, İstanbul 1943, s. 10-11

10 Pertev Naili Boratav-Halil Vedat Fıratlı, *İzahlı Halk Şiiri Antolojisi*, Türk Edebiyatı Antolojileri: 4, Maarif Matbaası, Ankara 1943, s. 181-182

11 Pertev Naili Boratav. *Folklor ve Edebiyat 2*, Adam Yayıncılık, İstanbul 1983, s. 19-39 (Ayrıca Bakınız: *Folklor ve Edebiyat II*, 1945)

Not: Bu yazı, Ankara Üniversitesi Haftası dolayısıyla Hatay'da 1944 yılında verilen konferansın metnidir.

12 Ali Rıza Yalgın (Yalman), *"Deli Boran"*, Ülkü Millî Kültür Dergisi, Yeni Seri, Sayı: 89, 1 Haziran 1945, s. 6-7

13 Eflatun Cem Güney, *Halk Şiiri Antolojisi*, Varlık Yayınları Türk Klâsikleri: 60, 5. Basılış, İstanbul 1969, s. 103-104 (Birinci Baskı. 1974)

14 Sait Uğur, *İçel Folkloru*, Cilt III, Ankara 1948, s. 62

15 Mehmet Halit Bayrı, *Halk Şiiri XIX*. Yüzyıl, Varlık Yayınları Türk Klâsikleri; 47, İstanbul 1956, s. 28

16 Halit Bayrı, *A.g.e.*, s. 6

17 Ömer Özbaş, *Gaziantep Dolaylarında Türkmenler ve Baraklar*, Cihan Matbaası, Gaziantep 1958, s. 80-81

18 Ferruh Arsunar, *Gaziantep Folkloru*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1962, s. 124-125

19 Ferruh Arsunar, *A.g.e.*, s. 132

20 Refik Ahmet Sevengil, *Yüzyıllar Boyunca Halk Şairleri (Radyo Konuşmaları)*, Atlas Kitabevi, İstanbul 165, s. 335-340

21 Naim Alkan, *Türk Halk Edebiyatı*, Yargıçoğlu Matbaası, Ankara 1973, s. 220-221

22 Ali Püsküllüoğlu. *Türk Halk Şiiri Antolojisi*, Bilgi Yayınları 224 Antolojisi Dizisi: 2, İstanbul 1975 (Haziran), s. 431

23 Ali Püsküllüoğlu, *A.g.e.*, s. 532

24 Vasfi Mahir Kocatürk, *Saz Şiiri Antolojisi*, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1963, s. 380-382

25 M. Sunullah Arısoy, *Türk Halk Şiiri Antolojisi*, 1. Basılış, Bilgi Yayınevi Antolojisi Dizisi: 3, Kurtuluş Ofset Basımevi, Ankara 1985, s. 241-243

26 *Türk Ansiklopedisi*, Cilt: XII, Millî Eğitim Basımevi, Ankara 1964, s. 475

27 Müjgan Cunbur, *Başakların Sesi*, Poyraz Reklâm Yayınları: I, Ankara 1968, s. 49-51

28 Rıza Zelyut, *Halk Şiirlerinde Gerçekçilik*, AYKO Yayınları, Ankara 1982 (Mart), s. 186-187

29 M. Şakir Ülkütaşır, *"Plevne Kahramanı Gazi Osman Paşa ve Şanlı Savunma Savaşları Üzerine Yakılmış Türkü, Yapılmış Marş ve Yazılmış Destanları"*, Türk Halkbilim Araştırmaları Yıllığı 1977, Ankara 1979, s. 326

30 Tahir Kutsu (Makal), *Türk Halk Şiiri (Antoloji)*, Toker Yayınları, 100 Büyük Edip 100 Büyük Sair 20, İstanbul 1975, s. 82

31 Tahir Kutsi Makal, *A.e.g.*, s. 82

32 *Cumhuriyetin 50. Yılında Çorum 1973 İl Yıllığı*, Ankara 1973, s. 176

33 *Cumhuriyetin 50. Yılında Çorum 1973 İl Yıllığı, A.e.g.*, s. 176

34 Osman Atillâ. *Memleket Şiirleri*, Ulus Basımevi, Ankara 1950. s. 201

35 Yaşar Nabi Nayır, *Başlangıçtan Bugüne Türk Şiiri (Antoloji)*, İstanbul 1968, s. 120

36 Asım Bezirci, *Dünden Bugüne Türk Şiiri (Antoloji)*, May Yayınları Antoloji Dizisi: I, İstanbul 1968, s. 185-186

37 Muzaffer Reşit, *En Güzel Koşmalar*, Ekin Basımevi, Varlık Yayınları, İstanbul 1962, s. 66

38 Ali Rıza Köseoğlu, *Hünkar Hacı Bektaşi Veli Şiirleri Antolojisi, Özdeyişler ve Nefesler*, Ankara 1988, s. 66

39 Ahmet Kabaklı, *Türk Edebiyatı Ansiklopedisi*, Cilt 2, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1968, s. 498

40 Rauf Mutluay, *100 Soruda XIX. Yüzyıl Türk Edebiyatı*, Gerçek Yayınevi. 100 Soruda Dizisi: 21, Fone Matbaası, İstanbul 1970, s. 41

41 Atillâ Özkırımlı, *Alevilik - Bektaşilik ve Edebiyatı (İnceleme/Antoloji)*, Cem Yayınları Kültür Dizisi, Kent basımevi, İstanbul 1985, s. 270-272

42 Cemil Yener, *Türk Halk Edebiyatı Antolojisi*, Batış Yayınları, Baha Matbaası, İstanbul 1973, s. 158-159

43 Rıza Zelyut, *Halk Şiirinde Başkaldırı*, Sosyal Yayınlar, Acar Matbaacılık Tesisleri, İstanbul 1959, s. 322

44 Cahit Öztelli, *Bektaşi Gülleri*, Milliyet Yayınları Türk Klâsikleri Dizisi: 12), İstanbul 1973 (Şubat), s. 77-78, s. 95, s. 227-228. ve 355

45 Cahit Öztelli, *"Ondokuzuncu Yüzyıl Ozanı: Deli Boran"*, Türk Dili Dergisi, Sayı: 278, 1974, s. 980-910

46 Cahit Öztelli, *"Kolay Sanılan Halk Edebiyatı/Deli Boran İçin Yeni Bilgiler"* Türk Dili Dergisi, Sayı: 279, 1974. s. 981-982

47 Cahit Öztelli, *"Çorumlu Sefil Ahmed"*, Sivas Folkloru Dergisi, Sayı: 45, Ekim 1976, s. 8-11

48 Cahit Öztelli, *Uyan Padişahım*, Milliyet Yayınları Türk Klâsikleri Dizisi: 15, İstanbul 1976, s. 400

49 *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, 2. Cilt, Dergâh Yayınları, İstanbul 1977 (Eylül), s. 226-227

50 Hayrettin İvgin, *"Deli Boran ve Yayımlanmamış Bazı Deyişleri"*, Size Dergisi, Sayı: 105, 10 Ekim 1983, s. 9-10

51 Hayrettin İvgin, *"Deli Boran ve Yayımlanmamış Bazı Deyişleri"*, Türk Folkloru Dergisi, Sayı: 52, Kasım 1983, s. 5-6

52 Hayrettin İvgin, *"Bilinmeyen Yönleriyle Deli Boran"*, Türk Halk Edebiyatı ve Folklorunda Yeni Görüşler II, Bildiriler, Hazırlayan; Feyzi Halıcı, Ankara 1985, s. 56-64

(Not: Bu yazı Uluslararası Türk Folklor ve Halk Edebiyatı Kongresine / 26-28 Ekim 1984 sunulan tebliğdir.)

53 Hayrettin İvgin, *"Âşık Deli Boran Bibliyografyası"*, Türk Folkloru Araştırmaları 1988/2, Kültür ve Turizm Bakanlığı MİFAD Yayınları: 96, Öztek Matbaası, Ankara 1988, s. 173-186

54 *MİFAD Arşivi* B.82.0055 ve B.82.0056 nolu 2 bandlar

55 *MİFAD Arşivi* B.820086 - B.82.0095 nolu 10 band

56 *MİFAD Arşivi* B.84.0014 - B.84.0015 nolu 2 band

57 Mehmet Yanık, *"Derlemeler: Deli Boran"*, Türk Folklor Araştırmaları Dergisi, Sayı: 144, Temmuz (1961), s. 2452

58 Fuat Güzel, *Kadirli Ağzı*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Bitirme Tezi, (Basılmamış), İstanbul 1977, s. 1-5

59 Sabahattin Eyüpoğlu-Yaşar Kemal, *Gökyüzü Mavi Kaldı (Halk Edebiyatından Seçmeler)*, Cem Yayınları Kültür Dizisi, İstanbul 1978, s. 387-408

60 İbrahim Davutoğlu (Karalı), *"Deli Boran'ın Hayat Hikâyesi ve Türküleri"*, Erciyes Dergisi, Aralık 1982, Sayı: 60, s. 20-24

61 Yahya Benekay, *Yaşayan Alevilik-Kızılbaşlar Arasında (Röportaj)*, Varlık Yayınları Faydalı Kitaplar: 77, Ekin Basımevi, İstanbul 1967, s. 43

62 Doç. Dr. Mehmet Ersöz, *Türkiye'de Alevilik-Bektaşilik*, Otağ Matbaacılık Koll. Şti., İstanbul 1977, s. 30

63 Dr. Hasan Köksal, *Millî Destanlarımız ve Türk Halk Edebiyatı*, Tasvir Matbaası, İstanbul 1985. s. 331-332

64 İbrahim Aslanoğlu, *"Pîr Sultan Abdal İçin Neler Söylemişler"*, Sivas Folkloru Dergisi, Sayı: 13, Şubat 1974, s. 3-5

65 Hayrettin İvgin, *"Can Dostlar Arasında"*, Halk Kültürü 1984/4,4. Kitap, Eskin Matbaası, İstanbul 1985, s. 73-80

66 Doç. Dr. Hilmi Karaboran, *"Reyhanlı'da Bazı Folklorik Araştırmalar (Hatay - Maraş Çöküntü Hendeği)"*, II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, Cilt: I. Genel Konular, Kültür ve Turizm Bakanlığı MİFAD Yayınları: 77, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1986, s. 161-174

67 Cahit Öztelli, *"Çorumlu Sefil Ahmet"*, Sivas Folkloru Dergisi, Sayı: 45, Ekim 1976, s. 9

68 Abdullah Ercan, *14. Yüzyıldan Günümüze Çorumlu Şairler*, Çorum Hitit Festivali Komitesi Yayını, Teknografik Matbaacılık A.Ş., İstanbul 1991, s. 184-192

69 Abdullah Ercan, *A.g.e.*, s. 193-195

70 Hüseyin Özdemir, *"Deli Boran"*, Çorum Haber Gazetesi, 9 Mart 1991 Cumartesi, 2 sayfa

[Çorum Belediyesi Türk Kültür Tarihi İçerisinde Çorum Sempozyumu Tebliğleri (26-27 Temmuz 1991), Uluslararsı 11. Çorum Hitit Festivali Yayını, Varan Matbaacılık, Ankara (basım tarihi yok)]

XIX. Yüzyılın Bilinmeyen Halk Ozanı
Âşık Sefil Ali

Âşık Sefil Ali mahlâslı olarak tespit edebildiğimiz âşık sayısı üçtür. Bunlardan birisi, Çankırı'nın Şabanözü ilçesinin Özbek köyünde 1884 yılında doğup 8.8.1964 tarihinde ölen Sefil Ali'dir.

Bu âşıktan ilk defa Ahmet Talât (Onay) söz etmiştir. *"Halk Şiirlerinin Şekil ve Nevi"* adlı eserinde Sefil Ali'nin pek meşhur olan *"Uyuz Destanı"*nı yayımlamıştır.[1] Daha sonra Çankırılı Ahmet Talat (Onay) *"Âşık Tokatlı Nuri"* adlı eserinde[2] ve Sadettin Nüzhet Ergun *"Türk Şairleri "* adlı ansiklopedisinde[3] Özbekli Sefil Ali'den söz etmektedir.

Bu âşıktan daha sonra Mehmet Halit Bayrı[4], Vasfi Mahir Kocatürk,[5] Refik Ahmet Sevengil[6] ve Tahir Kutsi Makal[7] kitaplarında Özbekli Sefil Ali'den söz etmişlerdir. M. Sabri Koz bir yazısında Özbekli Sefil Ali'nin *"Uyuz Destanı"*'nın 2 dörtlüğünü yayımlamıştır.[8]

Özbekli Sefil Ali'nin oğlu emekli edebiyat öğretmeni Haydar Tombak bugün Ankara'da yaşamaktadır.

Diğer bir Sefil Ali ise Antep'lidir. 1839 yılında Nizip Savaşı'na katılan bu Sefil Ali, daha çok destan yazıyordu. Şiirlerinde Âşık Ali olarak da mahlâsını söylüyordu.[9,10,11]

Üçüncü Sefil Ali ise bizim sözünü edeceğimiz Çorum İlinin Sungurlu ilçesinin Yazır köyünden olan Sefil Ali'dir.

Sefil Ali'den ilk defa ben söz ettim. Gerçi o zamana kadar Sefil Ali adlı bir âşığın varlığı biliniyordu ama nereli olduğu ne zaman yaşadığı bilinmiyordu. Benim yazım, Sungurlu ilçesinde çıkan ve onüç sayı yayımlanmış olan *"Sungurlu İlçesi Eğitim Bülteni"*nde yayımlanmıştı.[12]

Bu yazı folklorcular ve halk edebiyatçıları tarafından görülmedi. Rahmetli Cahit Öztelli, Türk Folklor Araştırmaları Dergisinde *"Âşık Sefil Ali"* başlıklı bir yazı yayımladı. Bu yazısında Cahit Öztelli, Sefil Ali'nin 19. yüzyılda yaşadığını söylüyor ama âşığın nereli olduğunu, ne zaman yaşadığını bilemiyordu. Hattâ "Ali" ve "Derviş Ali" adlı ozanların Sefil Ali ile aynı olabileceğini yazıyordu.

Cahit Öztelli, Sefil Ali'nin bir dörtlüğünü yazarak onun 1860 (=1277 H.) yılında sağ olduğunu söylemişti [13]

Bin ikiyüz yetmiş yedi bu sene
Acar mı eski mi kelâm sor Fakı
Yarın mahşer günü isteriz yine
Tükenmez deryada cevahir Fakı

Ben, Sungurlu Lisesi'nde öğretmen ve idareci olarak görev yaptığım yıllarda (1966-1971) Sefil Ali ile ilgili çalışmalar ve derlemelerde bulundum.

Âşık Sefil Ali'nin Çorum'un Sungurlu ilçesinin Yazır köyünde doğduğunu ve mezarının bu köyde olduğunu tespit ettim. Bir kaç defa Yazır köyüne gittim. Torunu Sadık Dalmış ile görüştüm. Ondan aşığın hayatı ile ilgili bilgiler aldım ve derlemeler yaptım. Bu şahıs Âşık Sadık adıyla şiirler yazıyordu. Ben 1971 yılında Sungurlu'dan ayrıldığımda sağdı. Derleme yaptığım 1968 yılında 65 yaşında idi. Sadık Dalmış'la 1975 yılında Ankara'da bir kere daha görüştüm. Bana Sefil Ali'ye ait ondört şiir getirdi. Daha sonra duydum ki bu şahıs herhalde 1978 yılı içinde vefat etmiş.

Yine kendisi de bir âşık olan Yazır'lı Ali Çobanbaş ile tanıştım. Ondan da derlemeler yaptım. Âşık Ali Çobanbaş bana Sefil Ali'nin sekiz deyişini verdi. Daha sonra Sefil Ali'nin onbeş şiiri bulunan eski yazı ile tutulmuş bir defter getirdi. Hatta hem Sadık Dalmış ve hem de Ali Çobanbaş bana başka âşıkların da şiirleri bulunan defterlerini verdiler. Bu defterler şu anda bende bulunuyor.

Ali Çobanbaş 1969 yılında 50 yaşında idi. Halen yaşayıp yaşamadığını bilemiyorum. 1969 yılında Sungurlu Lisesi'nde okuyan 4-B sınıfı 514 nolu öğrencim Nebati Ulusoy'a, Sefil Ali ile ilgili bir görev vermiştim. Bu öğrencim de bana Sefil Ali ile ilgili çok değerli bilgiler getirdi.

Âşık Sefil Ali, 1830 yılında Yazır köyünde doğmuş ve 1904 yılında yine bu köyde 74 yaşında iken ölmüştür.

Fakir bir aileye mensuptur. Babası ile birlikte çocukluğunda sığır çobanlığı yapmıştır. Anlatıldığına göre 12 yaşında iken pîr elinden dolu içerek âşıklığa başlamıştır. 15 yaşında iken sazı, sözü dinlenir bir âşık olmuştur.

Âşık Sefil Ali'nin ilk yayımlanan şiiri ;

Üç turna uçurdum Yozgat dağından
İzin aldım ağasından beyinden
Başı boz bulanık Çavuş köyünden
Erzurum iline konun turnalar

diye başlayan onbir dörtlükten ibaret şiiridir.

Bu şiiri ilk defa Eflatun Cem Güney, *"Halk Şiiri Antolojisi"* adlı kitabında yayımlamıştır. Yayımladığı şiirde mahlas dörtlüğü bulunmuyor.[14]

Şiir, Dr. Müjgan Cunbur'un *"Başakların Sesi"* adlı kitabında da yayımlanmıştır.[15] Sayın Cunbur, kitabında Sefil Ali'nin hayatı ile ilgili bilgiler vermemiştir.

Konunun uzmanı olmadığı halde, yanlışlıklarla dolu *"Türk Halk Şiiri Antolojisi"* adlı kitap yazan M. Sunullah Arısoy da bu şiiri yayımlamıştır.[16] Sunullah Arısoy, kitabın yayımlandığı 1985 yılına kadar pek çok yeni bilgiler literatürlerde varken; O 1950'lerin, hatta daha geçmiş yılların bilgileri ile bu antolojisini hazırlamıştır. Tabii ki Sefil Ali ile ilgili hiç bir bilgi veremiyor, çünkü Rahmetli Sunullah Arısoy, Türk halk şiiri ile ilgili yeni elde edilen bilgileri ve yayınları takip etmiyordu.

Bir araştırmacı, "Üç turna uçurdum Yozgat dağından" diye başlayan "Turnalar" şiirindeki Yozgat adından ve "Başı boz bulanık Çavuş köyünden" mısrasındaki Çavuş köyü adından Sefil Ali'nin Yozgat'ın Çavuş köyünden olabileceğini yazmıştı.[17] *"Yozgat Şair ve Yazarları"* adlı kitabında Durali Doğan, Sefil Ali hakkında şöyle söylüyor: *"XIX. yüzyılda yaşadığı, bir asker şairi ve Yozgatlı olduğu tahmin ediliyor. Turnalara seslendiği bir şiirini örnek olarak alıyoruz. Şairin Sorgun ilçesinin Çavuş köyünden olduğu rivayet edilmekteyse de kesin olarak buralı olduğunu söylemek mümkün değildir. Şiirin birinci kıtasında turnaları Çavuş köyünden uçurması gezgin bir şair ve buralı olduğu ihtimalini kuvvetlendirmektedir."*

Sayın Durali Doğan, Sefil Ali'nin "Garip Ali" mahlasını da kullandığını söylemektedir.

Yozgatlı Sefil Ali diye birisi yok. Ama Garip Ali adlı Yozgatlı bir şair var. O'nun şiirleri ile Sefil Ali'nin şiirleri üslûp açısından katiyen birbirine uymamaktadır.

Kaldı ki Sefil Ali'nin köyünde yaptığım derlemelerde ve bana verilen yazılı defterlerde "Üç turna uçurdum Yozgat dağından" diye başlayan şiire her zaman rastladım. Yazır köyü bugün Sungurlu ilçesi sınırları içindedir ama Yozgat'a daha yakındır. Sefil Ali, devamlı Yozgat'a giden, işlerini buradan takip eden birisidir.

Zaten şiirde sözü edilen Yozgat şehri değil, "Yozgat Dağı" dır. Bu dağ ise Yazır köyüne çok yakındır. Sungurlu'ya bağlı bir Çavuş köyü de vardır ki bu köy Yazır köyü ile komşudur. Şimdi bu köyler yeni ilçe olan Boğazkale'ye bağlanmıştır.

Çorum'un Sungurlu ilçesinin eski adı Yamadı olan, yeni adıyla Büyük Erikli köyünde 19. yüzyılda yaşamış bulunan Sefil Ahmed, Sefil Ali'nin çağdaşıdır ve de tanıdığıdır. Deli Boran'ın ölümü ile ilgili söylediği ağıttan.[18] dolayı Sefil Ahmed'in 1898 tarihinde sağ olduğunu biliyoruz. Sefil Ahmed'in bir şiirinde Sefil Ali ile ilgili bir dörtlük bulunuyor.[19]

Seher vakti hûb didâra bakıyor
Dost bağında bir acayip şâkıyor
Şah-ı merdan kitabından okuyor
Yazır'da dostumun dili güzeldir

Bu dörtlükten Sefil Ali ile Sefil Ahmet'in dost olduğunu Sefil Ali'nin daha çok tarikatle ilgili deyişler okuduğunu öğreniyoruz. Gerçekten Sefil Ali, bir Alevî-Bektaşî şairidir. Deyişlerinin pek çoğunda mensup olduğu inancın izleri bulunuyor.

Sefil Ali ile ilgili yaptığım çalışmaların bir bölümünü Sivas Folkloru dergisinde[20] ve Size dergisinde[21] yayımlamıştım.

Ben yayımladığım yazılarda Sefil Ali'nin toplam dokuz şirini ortaya çıkardım. Cahit Öztelli, Bektaşi Gülleri adlı kitabında bir,[22] Sivas Folkloru dergisinde bir[23] yine 13 nolu dip notunda sözünü ettiğim yazıda bir şiiri yayımlandı. 14, 15, 16 ve 17 nolu dip notlarında künyelerini yazdığım kaynaklarda "Turnalar" şiiri yayımlanmıştır. Bu 11 dörtlükten meydana gelen şiir bir zincirbend koşmadır.

TURNALAR
Üç turna uçurdum Yozgat dağından
İzin aldım ağasından beyinden
Başı boz bulanık Çavuş köyünden
Erzurum iline konun turnalar

Çok olur Erzurum ağası beği
Önümüze gelen Bayburd'un dağı
Çayırlı çimenli yolların sağı
Aşkale ovasına konun turnalar

Aşkale ovasında telleri ırgan
Dertli âşıkların sinesin doğran
İhmal etmen turnam Tokad'a uğran
Kazova çölüne konun turnalar

Tez gelir Kazova'nın baharı yazı
Önümüze gelen Yenihan düzü
Çiftlikli çimenli koca Sivas'ı
Ulaşın köyüne konun turnalar

Ulaşın köyü de kökten görmeli
Çıkıp delik taşa methin vermeli
Kafir mancılığı özden ırmalı
Saççağız suyuna konun turnalar

Saççağızdan kalkın Gürün'e uğran
Âşığın derdini gerekmen n'eylen
Elbistan beyine çok selâm söylen
Kızlar kalesine konun turnalar

Kızlar kalesi yüksek havalı uçun
Çaydarın Gediği selamet geçin
Şol Koca Zeytin'den bir bade için
Maraş'ın altına konun turnalar

Maraş'tan aşağı Kafir dağları
Çıkarın karayı giyin ağları
Elleri mızraklı Türkmen beğleri
Amuk ovasına konun turnalar

Amuk ovasında içerler şarap
Küçüğü büyüğü dil bilmez Arap
Koç yiğit vatanı şol koca Halep
İreyhan'dan yükün tutun turnalar

İreyhan'dan kalkın uğran Cisir'e
Çiftliği geçince varın Mısır'a
Seyir eylen gelip geçen esire
Orda vatan tutun kalın turnalar

***Sefil Ali**'m dediceğin ararsan*
Turnaların mevcudunu sorarsan
Yüz elli turnaya kail olursan
Verin ceremesin alın turnalar

KALDIM

(Sefil Ali'nin, bir kış günü yakalandığı tipide söylediği deyişi)

İntizârım ela gözlü yarime
Ela gözlü sultanım derdde kaldım
Aşam dedim yüce dağlar başını
Aşamadım yolum yarıda kaldım

Bakmaz mısın benim kara yazıma
Yel estiçe kar doluyor gözüme
Bir daha uymayım elin sözüne
İntizârlık vardı orada kaldım

Bu işleri görmüş idim düşümde
Bu bize zulümdür bu genç yaşımda
Bir amansız karlı dağın başında
Yitirdim yollarım burada kaldım

Üşüdü ayağım elim tutmuyor
Gam leşkeri gönlümüzden gitmiyor
Deryalar bekçisi gelip yetmiyor
Bun günlerde yeten nerede kaldı

Üşüdü ayağım tutmadı elim
Yüce dağ başında ters geldi yolum
Yetiş bûn günlerde Bektaşi Velim
***Zefil Ali**'m dağda boranda kaldım*

MİNNET EYLEMEM

(Yozgat'ta bir sofuyla önce tartışmış ve sonra dövüşmüş. Bu sofuya söylediği deyişi)

Bundan sofulara minnet eylemem
Sofu olan bu meydanı dar sayar
Gönlün yüce ise engine bırak
Yaz tez gelir engini bahar sayar

Şeytana pîrim der kimseye uymaz
Türlü işler tutar sonunu saymaz
Sofuyum der ama pîr sözün uymaz
Erenler katında onu kör sayar

Bu bir kadim yoldur doğru gidene
Doğru gidip birbirine yedene
Şükür ederek bu yolu verene
Bu yola gitmeyi insan zor sayar

Bu yol kimden kaldı kim icat etti
Atamız dedemiz bu yola gitti
Talip pîri, pîr talibi unuttu
Ekin bitmez tarla çürük boz sayar

***Zefil Ali**'m unuttular her şeyi*
Cihan fitne oldu kalmadı iyi
Eğlen dur bakalım kalmasın deyi
Bühtan eder kerameti kâr sayar

ALDI DEMİMİ

Kalbi fasih din imanı n'eylesin
İtler gibi bulaşığa doymasın
Sırık dikin tef getirin oynasın
Mazlum oğlu Arif aldı demimi

Süre süre cerekliğe diktiğim
Koltuğuna kurşuncağız çektiğim

Özü çürük ervahını yaptığım
Mazlum oğlu Arif aldı demimi

Bir tarla arpayı yedi dördünüz
Su içerken kulağını gördünüz
İnşallah cehennem sizin yurdunuz
Mazlum oğlu Arif aldı demimi

***Zefil Ali**'m demim aldı zorunan*
Geçirsin ömrünü ah ü zarınan
Yanında da üç beş şeytanlarınan
Mazlum oğlu Arif aldı demimi

DEĞİL Mİ?

Gönül arz eyledi düştü yollara
Âşıkların ah ü zârı değil mi?
Arz edip gidiyom dostun iline
Arzumanın Seyfe gölü değil mi?

Nûş edip aşk bâdesin içince
Muhabbetin kapıları açınca
İncilli'yi Güzelli'yi geçince
Görünen Malya'nın çölü değil mi?

Varıncağız Çillehane'ye Beştaş'a
Yolumuz Malya'nın çölünü aşa
Kırklar meydanında o durdu boşa
Pîrimiz Hünkar Hacı Bektaş değil mi?

Kırk Budakta şemâların yakıyor
Seyranbağlar burcu burcu kokuyor
Akpınar'da âb-û zemzem akıyor
Cennet-i âlânın balı değil mi?

***Zefil Ali** intizârdır yârine*
Dostumun illeri nerden görüne
Duruncağız Balım Sultan darına
Saadetli Hünkârın darı değil mi

SIRRINI AÇMA

Ey gönül kimseyi kemsâni sanma
Ahirinde ettiğini bulursun
Doğru git yoluna azıcı olma
Yetemem menzile geri kalırsın

Ne menzildir cehdeyleyip gittiğin
Yâr mı ağyar mıdır meyil güttüğün
Yoluna düş gelir kemlik ettiğin
Etme canım etme pişman olursun

Nağahtan kem yâre bakıcı olma
Ettiğini başa kakıcı olma
Hatırlar yap gönül yıkıcı olma
Er kişinin intizarın alırsın

Zefil Ali'm sapma Hakk'ın râhından
Devam et destur al pîr dergâhından
Urum diyarının padişahından
Gayrı adil Han'ı nerde bulursun

BAĞLANDI

(Şeyh Feyzullah Efendi'nin oğlu Şeyh Cemalettin Efendi'ye söylenmiştir)

Salını salını gelen Cemal'im
Zülfünün telleri ıgrandı geldi
Gâhi ihsan eder gâhi cevreder
Feyzullah'a gönlüm bağlandı geldi

Hüsnün gören düşer aşkına neden
İsmin virdimdedir okurum her dem
Aslın Muhammed'den neslin Ali'den
Cennet bahçesine bağlandı geldi

Leyl ü nehâr hayâline yeldiğim
Bu sedayı aşk yolunda bulduğum
Kusurum çok sen affeyle sevdiğim
Cömerlik şânından ihsandı geldi

Tarikat padişahısın ezelden
Sensin müminlerin kalbin düzelten
Yetiş bûn günlerimde pîrim tez elden
Ziya kandilinde nur kendi geldi

***Zefil Ali**'m beli dedim inandım*
Bir güzel bağlanmış kim çözer bendim
Yetiş bûn günlerde Cemal efendim
Yâremi sarmaya pîr kendi geldi

ULAŞTIR

Kâtip al kalemi yaz Allah için
Bu benim selâmım yâre ulaştır
Müesser eyleye mâhitap vechin
Mah-ı hüsnü gülüzâre ulaştır

İştiyâkın dilde olunmaz karar
Gönlümün eğlencesisin bîkarar
Cefaya sabreden lütfuna erer
Seyyid selâma mefdara ulaştır

İşte budur kurb-i sultan misâli
Ona hizmet eyle Selman misâli
Ceddi Muhammet'dir evladı Ali
Cemalettini o hünkâra ulaştır

*Bu **Sefil Ali**'dir haki kademi*
Gün be gün aşkına şen olsun demi
Cümle muhiblerin yâr-ı melhemi
Niyaz eyle hûb didare ulaştır

EYLEYİP DURMA

Arifler katında mâna bilmezsen
Söylenen sohbeti çiğneyip durma
Pervaneler gibi yanabilmezsen
Uzaklardan cevlân eyleyip durma

Var birşey bilmezsen ariften öğren
Bir zaman hizmet et bir zaman eğlen

Eğer sohbetinde yok ise mânan
Beyhude sözleri söyleyip durma

Gerçeğin sözünü dinlesen kârdır
Hoş vicdan olur vefası vardır
Yalancı meydanda yedilmez kördür
Beyhude sözleri dinleyip durma

***Sefil Ali**'m böyle gönlünü eğle*
Kendine öğüt ver teselli eyle
Muhabbet suyunu bendine bağla
Boş yere akıp da çağlayıp durma

VARDIR

Yârdan ayrı lokma yemeyim derdim
Kısmet elden ele gezdiren vardır
Şerim verip sırrım demeyim derdim
Dostu sevdiğimi sezdiren vardır

Bu ilmî kübradır bilenler bilir
Bilmeyen beyhude bundan ne alır
Senin gibi şaşkın âşık ne alır
İnciyi mercanı düzdüren vardır

İnci mercan lâl-ü gevher takınır
Kıymetini bilen alır sokunur
Hakikatin Hak kelâmı okunur
Gönül kitabından yazdıran vardır

Arifler nâdana demez herşeyi
Yükü denk ederler bozulmaz tayı
Kimisi de kaçar gezer su deyü
Kimin deryalarda yüzdüren vardır

***Sefil Ali** yalvarıram yâre ben*
Yârin eşiğine yüzüm sürüben
Kırklar meydanında engür şarabın
Kuduret destiyle ezdiren vardır

HÜSEYİN GAZİ

Ali dergâhına yüz süre geldim
Ayırma katardan Hüseyin Gazi
Keremler kânısın sultana geldim
Ayırma katardan Hüseyin Gazi

Hüseyinova'ya kurmuşun bazar
Arifler postunda okuyup yazar
Sayende hûbların salınır gezer
Ayırma katardan Hüseyin Gazi

Dervişler gülbenk çeker her seher
Hurşit Baba Sultan kemale mahir
Kendisi helavet banını zahir
Ayırma katardan Hüseyin Gazi

Şammas Pîr haberdar oldu derdinden
Terk eyleyip geçti külli varından
Cümle müminleri Hak didarından
Ayırma katardan Hüseyin Gazi

Yedi iklim çâr köşeyi seyr eden
Kendi devesini kendisi yeden
Urum diyarını hem irşad eden
Ayırma katardan Hüseyin Gazi

***Sefil Ali** eşiğine sailem*
Emir senin fermanına kailem
Nur-ı didar cemaline mailem
Ayırma katardan Hüseyin Gazi.

BÜLBÜL

Ötme bülbül artırırsın derdimi
Ne yaman firkatle ötersin bülbül
Nazlı yârim ikrarından döndü mü
Derdim tazeleyip n'idersin bülbül

Bülbül yuva yapmış dalda yücedir
Âlemi var eden gani Hüdadır
Ne akşamdır ne gündüzdür gecedir
Dostun bahçesinde ötersin bülbül

Bülbül gül için ah ü zâr ederler
Figan eder kavuşması zor derler
Virdinde Muhammet Ali var derler
Vird ile canana yetersin bülbül

Bülbül figan eder kati yasınan
Tatlı dilleri var hûb âvazınan
Bülbülün sadası geldi yazınan
Gönlümden gamları atarsın bülbül

***Sefil Ali**'m bülbül şen eder bağı*
Hünkâr Hacı Bektaş Urum'un beği
İşte o zaman kabul eder dileği
Kalkar seher vakti ötersin bülbül

MERHABA

Merhaba hoş geldiniz ey şirin zebanım merhaba
Ziba-yı gül-i handanım derdimanım merhaba

Can ü dilden safa geldin gönül mülkün şaz ettin
Her dem yolun gözetirem arzumanım merhaba

İsm-i âzam sûresidir vechinde mazhar olan
Okuram Seb'ül Mesani nur-ı rahmanım merhaba

***Sefil Ali** derdimendim kıl inayet sahibi*
Bi-nihayet lutf edici sahip zamanım merhaba

DİPNOTLAR

1 (Onay = Omay), Ahmet Tal'at: *Halk Şiirlerinin Şekil ve Nevi*, İstanbul 1928, Devlet Matbaası, 1965 (Eski Yazı)
Not: Özbekli Sefil Ali 127-131 s. ve 148-151 S.

2 (Onay-Omay), Çankırılı Ahmet Tal'at: *Âşık Tokatlı Nuri*, Çankırı Tarih ve Halkiyatı Notlarından: 3, Çankırı Matbaası, Çankırı 1933
Not: Özbekli Sefil Ali 74 s.

3 Ergun, Saadettin Nüzhet: *Türk Şairleri*, [(E) harfi ortalarına kadar yayımlanan ansiklopedi] İstanbul 1936.
Not: Sefil Ali 405 s.

4 Bayrı, Mehmet Halid: *XX. Yüzyıl Halk Şairleri*, Varlık Yayınları: 450, Türk Klasikleri Dizisi: 47, İstanbul 1956, Ekim Basımevi 96 S.
Not: Sefil Ali 13 s.

5 Kocatürk, Vasfi Mahir: *Saz Şiiri Antolojisi*, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1963, 544 s.
Not: Tombakoğlu Sefil Ali 484-486 S.

6 Sevengil, Refik Ahmet: *Çağımızın Halk Şairleri (Radyo Konuşmaları)*, Baha Matbaası Atlas Kitabevi İstanbul 1967, 350 s.
Not: Tombakoğlu Ali 237-241 s.

7 (Makal), Tahir Kutsi: *Türk Halk Şiiri (Antoloji)*, Toker Yayınları 100 Büyük Edip 100 Büyük Şair No: 20, Toker Matbaası, İstanbul 1975, 196 S.
Not: Sefil Ali 160-163 s.

8 Koz, M. Sabri: *Âşık Edebiyatımızda Destan ve Destan Konuları*, Türk Halk Edebiyatı ve Folklorunda Yeni Görüşler II, Hazırlayan: Feyzi Halıcı, Konya Kültür ve Turizm Derneği Yayını, Ankara 1985, 270 s.

9 Köprülü, Ord. Prof. Dr. Fuad: Türk Sazşairleri, İkinci Basım, "Millî Kültür Yayınları Nr. 01-4 ", Güven Basımevi, Ankara 1964, 670 s.
Not: Nizipli Âşık Ali, 549 s. ve 597-598 s.

10 İvgin, Hayretin: *"Bizim Âşıklar: Âşık Sefil Ali"*, Sungurlu İlçesi Eğitim Bülteni, 1 Mayıs 1970, Sayı: 10

11 Öztelli, Cahit: *"Âşık Sefil Ali"*, Türk Folklor Araştırmaları Dergisi, Cilt: 16, Sayı: 317, Aralık 1975, 7508-7509 s.

12 Güney, Eflatun Cem: *Halk Şiiri Antolojisi*, S. Bs. "Varlık Yayınları Türk Klâsikleri: 160", Ekim Basımevi, İstanbul 1969 (Eylül), 144 s.
Not: Sefil Ali'nin şiiri 126-127 s.'larda

13 Cunbur, Müjgan: *Başakların Sesi, Türk Halk Şairleri Eserleri ve Hayatları*, "Poyraz Reklam Yayınları: 1", 447 s.
Not: Sefil Ali 153-155 s.

14 Arısoy, M. Sunullah: *Türk Halk Şiiri Antolojisi:* "Bilgi Yayınevi Antolojisi Dizisi: 3", Kurtuluş Ofset Basımevi Ankara 1985, 404 S.
Not: Sefil Ali 272-273 S.

15 Doğan, Durali: *Yozgat Şair ve Yazarları*, Yozgat Valiliği Özel İdare Müdürlüğü Kültür Yayınları Dizisi: 1, Aslımlar Ofset-Tipo Basımevi, Ankara 1988
Not: Sefil Ali 328-330 s.

16 Öztelli, Cahit: *Bektaşi Gülleri, Alevî-Bektaşî Şiirleri Anlolojisi*, "Milliyet Yayınları Türk Klâsikleri Dizisi: 10", Murat Matbaası, İstanbul 1973 (Şubat), 416 S.
Not: Sefil Ahmed'in "Deli Boran" ağıtı 368 s.

17 Öztelli, Cahit: *"Çorumlu Sefil Ahmet"*, Sivas Folkloru Dergisi, Sayı 45, Cilt: 4, Ekim 1976, 8 -11 s.

18 İvgin, Hayrettin: *"Âşık Sefil Ali"*, Sivas Folkloru Dergisi, Sayı 54, Cilt: 5, Temmuz 1977, 23-25 s.

19 İvgin, Hayrettin: *"Âşık Sefil Ali'nin Bilinmeyen Deyişleri"*, Size Dergisi, Sayı: 202, Yıl: 12, Ağustos 1990, 10-11 s.

20 Öztelli, Cahit: *Bektaşi Gülleri, Alevî-Bektaşî Şiirleri Antolojisi*, "Milliyet Yayınları Türk Klâsikleri Dizisi: 10", Murat Matbaası, İstanbul 1973 (Şubat) 416 s.
Not: Sefil Ali'nin şiiri 85-86 s.

21 Öztelli, Cahit: *"Viran Abdal Öldürüldü mü?"*, Sivas Folkloru, Sayı: 37, Cilt: 4, Şubat 1976, 3-4 s.

[IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri. II. Cilt, Halk Edebiyatı. Kültür Bakanlığı Halk Kültürleri Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları: 165, Devran Matbaası, Ankara 1992, s. 113-125]

Âşık Dedemoğlu

Çorum'un Sungurlu ilçesinin Araf (Oraf) köyündendir. Doğum ve ölüm tarihleri bilinmiyor. Ancak XVII. yüzyılın sonu ve XVIII. yüzyılın ilk yarısında yaşadığı anlaşılıyor. Alevî-Bektaşî şairlerindendir.

Sungurlu'nun Beydili aşiretinden olduğu öne sürülüyor. Bir iddiaya göre bu aşiret, Antep ve Maraş yöresinden, Çorum yörelerine bu Beydili aşireti göç etmiştir.

Simavna Kadısı Şeyh Bedreddin, Osmanlı İmparatorluğu'na uzun süre başbelâsı olmuş bir felsefe adamıdır. Serez'de 1419 yılında asılan Şeyh Bedrettin'den sonra Anadolu'da "Bedreddinliler" akımı aşağı yukarı 300 yıl devam etmiştir. Bedrettin'in yolunda yürüyen bir "Alioğlu" adlı şair var. Bu Âşık Alioğlu, özellikle Fırat yöresinde ün yapmış, Safevî Hükümdarı Şeyh II. Safi'nin Anadolu'daki emellerine hizmet etmiş bir âşıktır. Alioğlu'na, Âşık Teslim Abdal ve Dedemoğlu dervişlik yapmıştır.

Âşık Teslim Abdal'ın Çorum'un Teslim köyünden bir âşık olduğu iddia edilmekte ise de, aslında Elazığ'ın Başkil ilçesinin Tabanbükü köyünde doğmuş ve yaşamış bir derviştir. Ancak, Alioğlu'nun müritlerinden bir Teslim Abdal daha vardır ki bu âşığın Çorum'un Mecitözü ilçesinden Teslim köyünde bir mezarı bulunmaktadır. Söz konusu Teslim Abdal, Alioğlu ile birlikte, Şeyh Ahmet Dede'ye kapılanmış, çok güçlü deyişleri olan bir âşıktır. Ben öyle tahmin ediyorum ki Safevî Hanedanından III. Abbas (Abbas-ı Salis) unvanı ile kendini Çorum yörelerinde şah ilân eden ve sonradan öldürülen bu şahısa hizmet etmiştir. Dedemoğlu da Teslim Abdal'ın arkadaşıdır ve uzun süre dostluk kurmuştur.

Safevî Şahı Süleyman (II. Safi) ölünce kardeşi Hüseyin'le taht kavgasına giren ve kardeşine yenilen III. Abbas, İstanbul'a gelerek Osman-

lılara sığındı. Şah III. Abbas önce Midilli adasında ikâmete mecbur edildi. Ama o, Midilli'den kaçarak Bozok Sancağı'na yani Çorum topraklarına geldi. Burada Şahlığını ilân etti ve Osmanlılara kafa tuttu. Etrafında, o yörelerin Alevî ve Bektaşîlerini toplayarak bir güç oluşturdu. Ben öyle tahmin ediyorum ki etrafına Dedemoğlu gibi, Teslim Abdal gibi, güçlü insanları da topladı. Bu bir isyan hareketi idi.

Osmanlılar bu isyanı derhal bastırdı. Alaca yolu üstündeki Hatap Boğazı girişi ile Sarımbey köyü civarında Osmanlılar ile Şeyh Abbas-ı Salis arasında savaş başladı. Şah Abbas çok ağır yenilği aldı ve öldürüldü. Etrafındaki güçler dağıtıldı.

Yine ben diyorum ki Çorumlu Teslim Abdal bugün Mecitözü'ne bağlı Teslim köyünde öldürüldü. Mezarı şimdi bu köydedir. Dedemoğlu'nun da bu olaylara karıştığını tahmin ediyorum. O sebeple Osmanlılar tarafından kovuşturmaya uğramış olabilir. Muhtemel bir cezaya da çarptırılmış olabilir.

Bir kaynağa göre Dedemoğlu, Uzun Hasan'ın ölümünden sonra Baraklaın başına geçen Feriz Bey'e saz şairi olmuştur. Başka bir kaynağa göre de 1690 yılında yerleşen Beydili Oymağı içinde bulunmuştur.

Dedemoğlu'nun nerede ve ne zaman öldüğü bilinmiyor. Ancak, o inançlı ve kültürlü bir Alevî olduğu, Türk dilini çok iyi kullandığı, düşüncesini çok coşkulu bir biçimde dile getirdiğini şiirlerinden anlamaktayız.

Elimizde çok az şiiri var. Ama "Yüzname" adlı yüz maniden oluşan ve her manide mahlâsının yazılı olduğu bir eseri bulunuyor. Vasfi Mahir Kocatürk, Tekke Şiiri Antolojisi adlı kitabında Dedemoğlu'nun "Dürr-i Meknun" adlı düzyazı bir eseri olduğunu, hatta bu eserin içinde onun birkaç şiiri bulunduğunu yazıyor. Ben böyle bir esere şimdiye kadar rastlamadım.

HASRETİN CİĞERİM BİRYAN EYLEDİ

Hasretin ciğerim biryân eyledi
Gözlerim yolların gel efendim gel
Kalktı gönül kuşu ceylân eyledi
Gözlerim yolların gel efendim gel

Evvel sen ahır sen geçmezim senden
Bunca muhabbetin çıkar mı candan

Kalktı göç eyledi kevn ü mekândan
Gözlerim yolların gel efendim gel

Rum sofuları de bildiğin şaştı
Rahipler çok oldu pek hadden aştı
Şimdi gayret Şah-ı Merdan'a düştü
Gözlerim yolların gel efendim gel

***Dedemoğlu**, Allah Allah diyelim*
Gel nefsaniyeti elden koyalım
Emir buyruk Hakk'ın biz n'eyleyelim
Gözlerim yolların gel efendim gel

AKÇA KUĞUM SEN Mİ GELDİN GÖLLERE

Akça kuğum sen mi geldin göllere
Arife kendini bildirmeyi gör
Avcının dilinde göllerin nâmı
Sak ol tellerin yoldurmayâ gör

Sinemin başını yaralı gördüm
Bir dost yaraladı bir de sen vurdun
Eşinden mi ayrıldın nedir derdin
Derdini dertliye bildirmeyi gör

Derdin var ise de bilene bildir
Güle hâr düşerse bir müşkil hâldir
Kızılırmak dosta bir doğru yoldur
Karış ummanlara gel durmayı gör

İptida Muhammet Dede'yi boyla
İn Koyun Baba'yı ziyaret eyle
Bildir ahvâlini sırrını söyle
Gerçeğin nefsini öldürmeyi gör

***Dedemoğlu** böyle imiş yazılar*
Sinede yarası olan sızılar
Âşık olan mâşukunu arzular
Terkedip âdeti kaldırmayı gör

ANADAN ATADAN ŞÖYLE DOĞANLAR

Anadan atadan şöyle doğanlar
Hakedip insanı n'eyledin dünya
Kırk arşın kameti ince miyânı
Ali gibi aslanı n'eyledin dünya

Fatma Ana'mız da Ali'nin yâri
Beline bağlamış hub Zülfikar'ı
Eba Müslim gibi er olan eri
Fazl-ı gülistanı n'eyledin dünya

Kurdu kuşu nutku ile durduran
Zeliha'yı genceldip Yusuf'a veren
Tahtı da rüzgârla beraber duran
Sultan Süleyman'ı n'eyledin dünya

Çıkıp şu âleme kendin bildiren
Lüt kavmidir biribirin öldüren
Omuz verip Kaf dağını kaldıran
Hamza Pehlivan'ı n'eyledin dünya

***Dedemoğlu** kaynar aşkın tavası*
Ateşi yok sır hikmettir havası
Yaralar ilâcı dertler devası
Şu Hekim Lokman'ı n'eyledin dünya

ÇARK ÇEVRİLDİ DOLAP DÖNDÜ

Çark çevrildi dolap döndü
Ahır zamana düşüptür
Ay yerinde gün yerinde
Küfrân salına düşüptür

Yerindedir gece gündüz
Örgülü terazi yıldız
Bir hanhara gidelim biz
Yollar dumana düşüptür

Yağmur yağar biter otlar
Mevç gelir türlü nimetler
Yâr ile dönüşür yâdlar
Her gülüstana düşüptür

Bülbülün zârı figanı
Doldurur iki cihânı
Şu dünyanın sonu fâni
Kavli yalana düşüptür

***Dedemoğlu** der hasretten*
Yandı yüreğim gayretten
Umarım ki inayetten
Şâh-ı Merdân'a düşüptür

KAYNAKLAR

1. Ziya Gürel, *Hak Âşıklarından : Âşıkî ve Dedemoğlu*, Ankara 1980
2. Asım Bezirci, *Türk Halk Şiiri*, Cilt 1, İstanbul 1993
3. Refik Ahmet Sevengil, *Yüzyıllar Boyunca Halk Şairleri*, İstanbul 1965
4. İlhan Başgöz, *İzahlı Türk Halk Edebiyatı Antolojisi*, İstanbul 1968
5. Vasfi Mahir Kocatürk, *Tekke Şiiri Antolojisi*, İstanbul 1968
6. Cahit Öztelli, *Bektaşi Gülleri*, İstanbul 1973
7. Atilla Özkırımlı, *Alevîlik-Bektaşîlik ve Edebiyatı*, İstanbul 1985
8. Abdullah Ercan, *Çorumlu Şairler*, Çorum 1992

[Size Aktüel Dergi, Yıl: 16, Sayı: 249, Temmuz 1994, s. 6-7]

Sungurlulu Âşık İfşaî

Âşık İfşaî'nin asıl adı Eşref'dir. Sungurlu'nun Mehmetbeyli köyündendir. Esasında Kars doğumludur. Osmanlı-Rus Savaşı sırasında (1877-1878), Çarlık Rusya'sı Kafkas Cephesi'nde de Osmanlılara karşı üstünlük sağlamıştır. Ruslar, Doğubeyazıt ve Ardahan'ı işgal etmişler ve Kars üzerine yönelmişlerdi. Ermeni generalin komutasındaki Ruslar, Ermenilerin de destekleriyle Kars ve yöresini kan gölüne çevirmişlerdi. Binlerce insan zulüm ve vahşetten kaçarak Anadolu içlerine yerleşiyorlardı. Bu göç olayına "93 Muhacereti" denilmektedir. Âşık İfşaî ailesiyle birlikte 1293 göç hareketiyle önce Çorum'a, daha sonra Alaca'nın Tahirabad köyüne yerleşmiştir.

Âşık İfşaî, Kars'ta 1846 veya 1848 yıllarının birinde doğmuştur. Kesin olarak doğum tarihini bilemiyoruz. Demek ki Çorum'a geldiklerinde İfşaî, 29 ile 32 yaşları arasında idi. Tahirabad köyünden sonra ailesiyle birlikte Mehmetbeyli köyüne yerleşti ve çiftçilikle meşgul olmaya başladı. O yıllarda Mehmetbeyli köyü, Yozgat'a bağlıydı.

İfşaî, Kars'ta iken dinî eğitim almıştı. Mehmetbeyli'ye gelince bu eğitimini ilerletmeyi düşündü ve Yozgat Medresesine girdi. Bu arada okuyup kendini yetiştiriyor ve şiirle de meşgul oluyordu. Medrese öğrenimini bitirince Mehmetbeyli'ye döndü köyün imamlığına getirildi. 1881 yılında başladığı bu görevini ölene kadar sürdürdü.

Şiir yazmaya çok küçük yaşlarda başlayan Eşref, daha çok halk şiiri tarzında yazdı ve şiirlerinde İfşaî mahlâsını kullandı.

Hakkında yapılan yayınlarda, son günleri için *"bilgili, zeki, yakışıklı ve nur yüzlü bir ihtiyardı"* diye tarif edilmektedir.

Âşık İfşaî, şiirin yanında o civarın en sayılı hattatlarındandır. Elimizde bugün hatları yok ama ilerde elde edileceğini umuyorum. Bilinen şiirleri de pek azdır. Zaman içerisine şiirlerinin de bulunulacağına inanıyorum.

Hakkında ilk yazıyı Mahmut Işıtman adlı Yozgatlı bir araştırmacı yazmıştır. Ama bu araştırmacı İfşaî'yi Yozgatlı saymaktadır. (*M. Işıtman, 'Yozgatlı Âşık Ifşai", Türk Folklor Araştırmaları Dergisi, Ocak 1966, Yıl: 17 Cilt 9, Sayı: 198, s. 3967-3968*) Mahmut Işıtman, 1930 yılında Yozgatlı Âşık Hüznî'den, İfşaî'nin 5 adet şiirini derlemiştir. İşte İfşaî'nin bildiğimiz şiirleri Işıtman'ın derlediği bu şiirlerdir.

İfşaî'yle ilgili diğer bilgi Durali Doğan adlı Yozgatlı bir araştırmacının kitabında bulunuyor. (*Durali Doğan, 'Yozgat Şair ve Yazarları", Yozgat Valiliği Özel İdare Müdürlüğü Kültür Yayınları Dizisi-1, Ankara 1988, s 213-214*) Ancak bu yazı Mahmut Işıtman'ın yazısından faydalanılarak hazırlanmıştır.

Çorum eski Senatörü Abdullah Ercan'ın hazırladığı bir kitapta da Âşık İfşaî tanıtılıyor. (*Abdullah Ercan, "14. Yüzyıldan Günümüze Çorumlu Şairler", Hitit Festivali Komitesi Yayını, İstanbul 1991, s. 240-244*) Ancak bu kitaptaki yazı da bizlere yeni bilgiler ve şiirler veremiyor.

Âşık İfşaî, Sungurlu'nun Mehmetbeyli Köyünde, 65 yaşında iken tahminen 1910 veya 1911 yılında ölmüştür. Abdullah Ercan doğum-ölüm tarihlerini 1848-1913 olarak göstermektedir.

SEN ETTİN BENİ

Bir kere merhamet eyle a zâlim
Nar-ı aşka suzan sen ettin beni
Elin koy göğsüne fikreyle hâlim
Bin türlü perişân sen ettin beni

Vurdun gamzen okun aklım aldırdın
Kaşın eğdin şehlâ gözün süzdürdün
Bu âşıkın diyâr diyâr gezdirdin
Sefil ve sergerdân sen ettin beni

Ben bu âşk ateşin ezel görmedim
Sen gibi nevreste güzel görmedim
Zulmetmeyi sana mehel görmedim
Dideleri al kan sen ettin beni

Ne şevk-i mihrinle bâde doldurdun
Ne bir hânde ile yüzüm güldürdün
Ne doğruca iltifatın kaldırdın
Ne bir şâd-u handân sen ettin beni

Ben sana ettikçe meyil muhabbet
Ağyar ile her dem eyledin ülfet
Ancak bize kaldı dert ile hasret
Bir hatır-ı virân sen ettin beni

Mürevvetli murat alır dünyada
Herkes ettiğini bulur dünyada
Yok idi adımı bilir dünyada
Dillere destân sen ettin beni

***İfşaî** dil hasta ey kaşı Leylâ*
Gezdirdin Mecnun veş sahra be sahra
Gülzâr-ı hüsnünde âşık-ı şeydâ
Bülbül gibi nalân sen ettin beni

YOK SENCİLEYİN

Güzeller içinde ey gül-i râna
Cemali münevver yok sencileyin
Övmüş de yaratmış Hazret-i Mevlâ
Her endamı dilber yok sencileyin

Gözlere nur verir anber buylu yâr
Gönüller celbeder melek huylu yâr
.....
Alemde kan döker yok sencileyin

Hayliden çekerim ah ile zarı
Kuruldu gönlümde aşkın pazarı
Sen bilmezsin âşık ile ağyârı
Böyle bir sitemkâr yok sencileyin

Çâr köşede yoktur senin misâlin
Canlara kast eder püstürme hâlin
N'eyleyim bilmezsin aşkın hâlin
Günde yüz kan eder yok sencileyin

Hiç bahtın yok imiş miskin ***İfşaî***
Boşuna çiğnedin işbu dünyayı
Yoklasalar vilayeti her cayı
İnsan-ı mükedder yok sencileyin

KALDI İŞ

Gonca-i gönlümüz sarardı soldu
Bu bahardan o bahara kaldı iş
Derdiniz yüzbinden ziyâde oldu
Bülbül gibi ah ü zâra kaldı iş

Gezerim serseri mahzun derbeder
Doğmadı bahtıma mah-ı münevver
Yok arz-ı halim tecessüs eder
Belki avn-i girdigâre kaldı iş

Bir şûh-ı bîvefa bir kanlı zalim
Elinden dün-ü gün arttı melâlim
Bilmem neye varır encam-ı halim
Bilmem nasıl bir karara kaldı iş

İfşaî *aşkınla olubdur şeydâ*
Şevk-i cemal etmiş gönlümü yağma
Merhamet etmezse ol peri simâ
Eyvah yine inkisâre kaldı iş

[Size Aktüel Dergi, Yıl: 15, Sayı: 246, Nisan 1994, s. 6-7]

Dadaloğlu Konusunda Yapılan Çalışmalar ve Değerlendirmeler

Hakkında pek çok yazılan, yorumlar yapılan araştırma çalışmaları eski olduğu halde gerçeğine henüz varılamayan ozanlardan birisi de "Dadaloğlu"dur.

Dadaloğlu'yla ilgili ilk yazı Fındıkoğlu tarafından yazılmıştır. 1927, 1928 ve kısmen de 1929 yıllarında Ankara'da yayımlanan "*Hâkimiyet-i Millîye*" gazetesinde Ziyaeddin Fahri Bey "daimî muharrirler" arasında bulunmuştur. Daha sonra Hakimiyet-i Millîye gazetesi "Ulus" adı ile yayın hayatını devam ettirmiştir. Fındıkoğlu'nun "*Bir Mısra Münasebetiyle*" adı altında 15 Şubat 1928 tarihli Hakimiyet-i Millîye'de eski harflerle yayımlanan yazısı, Dadaloğlu'nu ilk defa Türk aydınına tanıtan bir yazı olmuştur. Ve ilk yanlışlık da bu yazı ile başlamıştır.[1] Ziyaeddin Fahri (Fındıkoğlu) yazısında, Ahmet Şükrü (Esen) Bey'in kendisine sohbet sırasında söylediği bir söze atfen "*Dadaloğlu'nun aşireti Sivas'ın Aziziye'sine gönderilmiş ve Sindel köyüne iskân edilmiştir*" iddiası yanlışlıklar zincirinin ilk halkası olmuştur.

Halbuki son yıllarda yapılan araştırmalar Dadaloğlu'nun değil, Âşık Cingözoğlu Seyit Osman'ın aşireti Sivas'ın Aziziye'sinin Sindel köyüne yerleştirilmiştir. Sırası gelmişken söyleyeyim Sindel köyü Avşar oymağının Cingözoğlu obasındandır. Şimdiki adı "*Kayabaşı*" dır.

Aziziye'nin şimdiki adı Pınarbaşı'dır. Sivas iline, bağlı değil, Cumhuriyetten sonra Kayseri iline bağlanmıştır. Rahmetli Cahit Öztelli'nin 1953 yılında "*Köroğlu ve Dadaloğlu*" adıyla yayımlanan kitabında "*Dadaloğlu'nun aşireti Avşarlılar Sivas'ın Aziziye ilçesinin Sindel köyüne yerleştirildi*" demesi 1928-1953 yılları arasında 25 yılın yayın hayatındaki

yanlışların nelere mal olduğunun bir göstergesidir.[2] Nitekim Cahit Öztelli 1953 yılında söylediği bu sözlerden vazgeçerek 21 yıl sonra Sindel köyünden bahsetmemesi bir gelişmedir. Ancak bu defa da Kozanoğulları aşiretini Sindel köyüne yerleştirmesi yeni bir yanlışlıktır.[3] Neyse ki bu bizim konumuz değil.

Dadaloğlu'yla ilgili ilk kaynaklardan birisi de *"Halk Bilgisi Mecmuası"*dır.

Türk folklorunu araştırma maksadıyla önce *"Anadolu Halk Bilgisi Derneği"* sonra *"Türk Halkbilgisi Derneği"* adı ile Ankara'da 1927'de kurulan dernek; 1928'de İstanbul, Kayseri ve Sivas'ta şube açmış, *"Halk Bilgisi Mecmuası"* adıyla yıllık çıkarmıştır (Bu yıllık eski harflerle basılmıştır). Bu yıllık 1928'de tek bir sayı yayımlanmış daha sonra yayımlanmamıştır. Bu dernek, *"Halk Bilgisi Haberleri"* adıyla 1 Teşrinisâni 1929'dan itibaren aylık bir dergi tesis etmiştir. 125 sayısıyla 1947 yılında yayın hayatına son vermiştir. Halk Bilgisi Mecmuası yıllığı ile Halk Bilgisi Haberleri aylık dergileri çoğu kişiler tarafından karıştırılmaktadır.

Dadaloğlu'yla ilgili ilk yazılardan birisi de, işte bu eski harfli 1928'de tek sayı olarak yayımlanan Halk Bilgisi Mecmuası yıllığındadır. (H.B.D.) rumuzu ile daha doğrusu "Halk Bilgisi Derneği" adıyla 104-109 sayfalar arasında yayımlanan yazının adı *"Dadaloğlu Hakkında"*dır.[4] Bazı yazarlar bunun Ahmet Şükrü (Esen)'e ait olduğunu söylerler. Bunlardan birisi de Cahit Öztelli'dir.[5] Halbuki Âmiran Kurtkan tarafından 1958'de yayımlanan *"Fındıkoğlu Bibliyografyası (1918 - 1985)"*nda bu yazının Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu'na ait olduğu anlaşılmaktadır.[6] Bu yazıda, Z. F. Fındıkoğlu'nun daha önce Hakimiyet-i Millîye Gazetesi'ndeki verdiği bilgilerin aynısı mevcut ve Dadaloğlu'na ait 8 şiir yayımlanmaktadır. Araştırmacı Emekli Öğretmen Ahmet Z. Özdemir *"Avşarlar ve Dadaloğlu"* adıyla 1985 yılında yayınladığı kitabında *"anılan dergide yayımlanan bu yazı, Hakimiyet-i Milliye'deki Ziyaeddin Fahri Bey'in yazılarının, aynı alıntılar ve aynı savlar... Ayrıca Ali Rıza Yalman'ın Tarsus Gazetesi'nde yayımlanan Nisan 1928 sayılarındaki yazılarından alıntılara da yer verilmiştir"* demektedir.[7]

Ahmet Z. Özdemir'in görüşleri isabetlidir. Ancak HBD'nin çıkardığı yıllık ile dergiyi birbirine karıştırmaktadır.

Dadaloğlu'yla ilgili ilk ve önemli kaynaklardan birisi de Ali Rıza Yalgın (Yalman)'ın 1928'de Tarsus'da yayımlanan Tarsus günlük gazetesindeki yazılarıdır. Bu koleksiyonu görüp inceleyemediğim için Dadaloğlu hakkında nasıl bir yargıya varıldığını bilemiyorum. Ama Ali

Rıza Yalgın'ın *"Cenupta Türkmen Oymakları"* adlı kitabında Dadaloğlu'yla ilgili verdiği parça parça bilgiler bir derleme niteliğinden öte bir şey değildir. Hatta bu derlemeler Avşarlarla görüşülerek yapılmamış, Türkmen boyları arasından elde edilmiştir.[8] Bu derlemelerde bir çok yanlış tesbitlerin olduğunu görüyoruz. Meselâ; Dadaloğlu'nun adının "Dadanoğlu" olarak tesbiti gibi. Çünkü derlemeler asıl kaynağından yapılmamıştır. O sebeple, Tarsus Gazete'sinde yayımlanan yazıların da önemli bilgi ve belgeler verdiğini zannetmiyorum.

Dadaloğlu'yla ilgili M. Halit Bayrı'nın,[9] Feyziye Abdullah Tansel in,[10] Orhan Aydemir'in,[11] Nebi Dadaloğlu'nun,[12] Bora Hinçer'in,[13] ve Emir Kalkan'ın makale[14] ve derlemeleri, Dadaloğlu hakkında önemli bilgi ve kaynak veren yazılardır.

Dadaloğlu'na kaynaklık eden eserler arasında Taha Toros'un yazdığı *"XIX. Asır Çukurova Saz Şairi Dadaloğlu"* adlı kitabı, ilk bağımsız eser olarak sayabiliriz. Toros'un bu eserinde gerçekçi bazı bilgiler de bulunmakta ve 34 şiir yer almaktadır.[15]

Cahit Öztelli'nin Dadaloğlu konusundaki çalışmaları inkâr edilmeyecek derecede önemlidir. Pek çok sayıda şiirleri biraraya getirmesi, şiirlerinden hareketle bazı gerçekleri tesbiti, isabetsiz bazı görüşleri ayrı tutarsak Cahit Öztelli'nin Dadaloğlu gerçeğini ortaya çıkarmasındaki payı oldukça büyüktür.[16]

Dadaloğlu konusunda emek verenlerden biri de Haşim Nezihi Okay'dır. 1959'da yayımladığı *"Dadaloğlu-Hayatı ve Deyişleri"* adlı kitap ile[17] 1970 yıllarında yayımladığı *"Köroğlu ve Dadaloğlu"* adlı kitabı,[18] önemli bilgi ve şiirlerin toplandığı kitaplardır.

Mahmut Işık'ın yazdığı *"Afşarlar"*,[19] Mehmet Paşabeyoğlu'nun yazdığı *"Afşar Elimiz ve Dadaloğlu"* adlı[20] kitaplarda, Dadaloğlu ve mensup olduğu aşireti ile ilgili değerli bilgiler mevcuttur. Oya Adalı'nın,[21] Tahir Kutsi'nin[22] yazdıkları *"Dadaloğlu"* adlı kitaplar ise eski bilgilerin tekrarından ve eski şiirlerin sıralanmasından öte bir çalışma değildir. Ancak bu kitapların da kendine göre önemli değerleri vardır.

Son yıllarda Dadaloğlu konusunda yapılan en önemli ve değerli çalışma, Battal Pehlivan'ın *"Dadaloğlu"* adlı kitabı[23] ile emekli Edebiyat Öğretmeni Ahmet Z. Özdemir'in *"Avşarlar ve Dadaloğlu"* adlı kitabıdır.[24] Bu kitapta Dadaloğlu gerçeği ile ilgili pek çok aydınlatıcı bilgiler mevcuttur. Ve yapılan çalışmaların en iyisidir.

Ancak, Dadaloğlu ile ilgili çok şey, henüz aydınlatılmaya muhtaçtır. Dadaloğlu hakkında kısaca şunları söyleyebiliriz:

Dadaloğlu Türkmenlerin Avşar boyundadır. Göçebe bir halk ozanıdır. Her göçebe gibi onu da belli bir şehre, bir köye bağlamak mümkün değildir. Ancak; Kozan, Erzin, Payas, Kayseri gibi yerlerde bulunduğu, daha çok Gavur dağlarında ve çevresinde yaşadığı, Çukurova'yı, Torosları ve Orta Anadolu'yu gezdiği kesindir. 1785 ile 1868 yılları arasında yaşadığı ve uzun bir ömür geçirdiği zannedilmektedir. Bu tarihler izafîdir. Dadaloğlu şair bir aileden gelmektedir. Âşık Musa veya Kul Musa dedikleri bir ozanın oğlu olup asıl adı Veli'dir.

Dadaloğlu'nun bütün şiirleri sözlü gelenekten derlenmiştir. Şiirleriyle ilgili eski yazılı kaynak mevcut değildir. O sebeple şiirlerinin gerçek sözlerinin tespiti de çok zordur.

Sonuç olarak, Dadaloğlu daha henüz araştırılmaya, incelenmeye muhtaç bir konudur. Kayseri'nin güneyinde yerleştiği bilinen Avşar zümresinin duyuş ve düşüncelerini dile getiren, orijinal bir şahıs olmaya devam eden Dadaloğlu'yla ilgili belge ve materyaller bir an önce toplanmalıdır. Bu gerçeği bilen Millî Folklor Araştırma Dairesi Başkanlığı, Doç. Dr. Saim Sakaoğlu ile Y. Doç. Dr. Ali Berat Alptekin'e bir "*Dadaloğlu Bibliyografyası*" yaptırmaktadır. Eğer bu bibliyografya biterse 1986 yılının sonlarına doğru bastırılacaktır. Üniversitelerimizde bu konuda master ve doktora çalışmalarının yapılmasını da ayrıca beklemekte ve ümit etmekteyiz. Bir gün gelecek Dadaloğlu gerçeğine mutlaka erişilecektir.

DİPNOTLAR

1 [Fındıkoğlu], [Ord. Prof. Dr.] Ziyaeddin Fahri. "*Bir Mısra Münasebetiyle*", Hakimiyet-i Millîye Gazetesi, 15 2.1958

2 Cahit Öztelli, *Köroğlu ve Dadaloğlu*, Türk Klâsikleri Varlık Yayını, Birinci Baskı "1953", İstanbul (Üçüncü Baskı-1971)

3 Cahit Öztelli, *Köroğlu-Dadaloğlu-Kuloğlu*, Millîyet Yayınları, İstanbul-1974 (İkinci Baskı, Özgür Yayınları, İstanbul 1984)

4 (H.B.D.), "*Dadaloğlu Hakkında*", Halk Bilgisi Mecmuası, Cilt I, Ankara 1928, s. 104-109

5 Cahit Öztelli, *Köroğlu-Dadaloğlu-Kuloğlu*, Özgür Yayınları, İstanbul-1984

6 Amiran Kurtkan, *Fındıkoğlu Bibliyografyası (1918 - 1958)*, İ. Ü. İçtimaiyat Enstitüsü Yayını No: 27, İstanbul-1958

7 Ahmet Z. Özdemir, *Avşarlar ve Dadaloğlu*, Dayanışma Yayınları: 45, 1. Baskı, Ankara-Nisan 1985, s. 61-62

8 Ali Rıza Yalman [Yalkın], *Cenupta Türkmen Oymakları*, Kültür Bakanlığı Yayınları (Yayıma Hazırlayan: Sabahat Emir), Ankara 1977 (iki cilt)

9 M. Halit Bayrı. *"Dadaloğlu Hakkında Notlar"*, Ülkü Dergisi, Cilt 1, sayı: 99, Mayıs 1941, s. 225 - 234

10 Feyziye Abdullah [Tansel], *"Dadaloğlu Hakkında Tenkıydı Bir Bibliyografya ve Yeni Bir Eser"*, Ülkü Dergisi, Cilt 1, Sayı: 100, Haziran 1941, s 381 - 384

11 Orhan Aydemir, *"Dadaloğlu'nun Yayımlanmamış Şiirleri"*, Türk Folklor Araştırmaları Dergisi, Sayı: 182, 185, 190, 191, 195 ve 198

12 Nebi Dadaloğlu, *"Dadaloğlu"*, Türk Folklor Araştırmaları Dergisi, Sayı: 102, Şubat 1958

13 Bora Hınçer, *"Dadaloğlu-Hayatı ve Şiirleri"*, TFA Dergisi, Sayı: 154

14 Emir Kalkan, *"Afşarlar"*, Türk Dünyası Araştırmaları, Sayı: 19, Ağustos 1982

15 Taha Toros, *XIX Asır Çukurova Saz Şairi Dadaloğlu*, Adana 1940,

16 a) Cahit Öztelli, *Köroğlu ve Dadaloğlu*, Türk Klâsikleri Varlık Yayını, İstanbul 1953 (Üçüncü Baskı 1971)

b) Cahit Öztelli, *Üç Kahraman Şair Köroğlu, Dadaloğlu, Kuloğlu*, Millîyet Yayınları, İstanbul 1974 (İkinci Baskı: Özgür Yayınları, İstanbul 1984)

17 Haşim Nezihi Okay, *"Dadaloğlu-Hayatı ve Deyişleri"*. Emek Yayınevi, Ankara 1959

18 Haşim Nezihi Okay, *"Köroğlu ve Dadaloğlu"*, May Yayınları Genel Kültür Kitapları, İstanbul 1970

19 Mahmut Işık, *Afşarlar*, Kardeş Matbaası, Ankara 1963

20 Mehmet Paşabeyoğlu, *Afşar Elimiz ve Dadaloğlu*, Kayseri 1968

21 Oya Adalı, *Dadaloğlu*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1973

22 Tahir Kutsi [Makal], *Dadaloğlu*, Toker Yayınları, İstanbul 1975

23 Battal Pehlivan, *Dadaloğlu*, Deniz Yayınevi, İstanbul-1984

24 Ahmet Z. Özdemir, *Avşarlar ve Dadaloğlu*, Dayanışma Yayınları: 45, Ankara-1985

[I. Kayseri Kültür ve Sanat Haftası Konuşmaları ve Tebliğler (7-13 Nisan 1987), Kayseri Belediye ve Özel İdare Birliği Yayınları No: 3, Kayseri 1987, s. 133-135]

Âşık Kemter Baba ve Bazı Düzeltmeler

Edebiyatımızda *Kemter* ve *Kemterî* mahlasını kullanan epeyce âşık bulunuyor. Bunlar bilebildiğimiz kadar şunlardır:

Asıl adı Raşit Ali olan İstanbul'da yaşamış bir tekke şairi var ki sarayda mızıka takımında bulunmuştur. Doğum tarihini bilemediğimiz bu Kemterî'nin ölüm tarihi 1896'dır (veya 1898). Yazma bir divanı bulunuyor.[1] Bu şairimizin bazı şiirleri Saadettin Nüzhet Ergun tarafından yayımlanmıştır.[2]

Konyalı bir Kemterî daha vardır ki 1838-1914 yılları arasında yaşamıştır. *"Kel Hacı"* lâkabı ile bilinmekledir.[3]

"Ali Hoca" veya *"Kebe Ali"* adıyla ünlenen Tekirdağlı bir Kemterî vardır ki Bektaşî şairidir. Bu şair 1873-1939 yılları arasında yaşamıştır.[4]

Urfa'nın Kısas köyünde de bir *Kemterî* yaşamıştır. Âşık Dertli Divanî'nin babası da âşıktı ve *Kemterî* mahlasıyla şiirler yazıyordu.[5]

Bir de Zile'nin Yücepınar köyünde bir *Kemterî* vardır ki 1921 yılında ölmüştür. Öldüğünde 80 yaşının üzerinde bir ihtiyardır.[6]

Bu yazımızın asıl konusu olan *Kemter Baba* ise Şarkışla'nın Ağcakışla bucağına bağlı Kale köyünde 1818'de ölen bir âşığımızdır.

Hayatı ile ilgili pek ayrıntılı bilgi bulunmuyor. Doğduğu yer kesin olarak bilinmiyor. Fazıl Oyat *"Sivralan köyünde doğmuş, Kale köyünde yaşamıştır"* diyor.[7] Ali İhsan Tuncalı *"Kale köyünde doğduğunu iyi biliyorlar"* şeklinde köylülerin anlattıklarını aktarıyor.[8] Vehbi Cem Aşkun *"Bir müddet Sivralan'da oturmuş sonra Kale köyüne yerleşmiştir."* diyerek doğduğu yeri söylemiyor.[9] İlhan Başgöz *"Şarkışla'nın Kale köyündendir"* diyerek doğum yerine açıklık getirmiyor.[10] İsmail Özmen *"Sivas'ın Kangal*

ilçesine bağlı Minarekaya veya Sarıkışla'nın (herhalde Şarkışla olacak) Ağcakışla bucağına bağlı Kale köyünde doğdu" diyerek doğum yeri için iki yer gösteriyor.[11] İbrahim Aslanoğlu, *Söz Mülkünün Sultanları* adlı eserinde; Sivas eski İlköğretim Müfettişlerinden Ali Rıza Öztürk'ten yaptığı derlemeyi yazmaktadır. Bu derlemede Ali Rıza Öztürk'ün, Kemter Baba için *"Asıl adı Hüseyin Ali Baba'dır. Minarekaya köyünde doğdu. Sonradan Kabakçevliği'ne daha sonra da Emlek'in Kale köyüne gitti ve orada öldü"* dediğini aktarıyor.[12] Demek ki; Âşık Kemter Baba'nın doğum yeri hâlâ belirsizliğini koruyor. Doğum tarihini hiçbir kaynak veremiyor.

Ölüm tarihini kesin olarak biliyoruz. 1234 (H.) yani 1818 yılında Hakka yürümüştür.

Âşık Veli, Kemter Baba'nın öğrencisidir. Âşık Veli'yi o yetiştirmiştir. İbrahim Aslanoğlu, Âşık Veli adlı kitabında bizlere şu bilgileri veriyor:

"Veli kabiliyetli bir gençti. Telli Kız'ı yolcu ettikten sonra söylediği deyişleri ağızdan ağıza yayılmaya başladı. Ta Şarkışla'nın Kale köyünde oturan Âşık Kemter'in kulağına kadar gitti. Kemter, bu genci bayağı merak etti. Bir gün yanına ısmarladı. Onu ilk görüşte sevdi. Yanından ayırmak istemedi. Dizinin dibine oturtup âşıklığın bütün kurallarını ve türlerini öğretti. Birlikte söylediler, birlikte çağırdılar.

Aylar, yıllar derken bu mutluluk da çabucak geldi, geçti. Kemter 1818 yılında vefaat etti. Usta demek, bir bakıma baba yarısı demektir. Onun kaybı Veli'yi çok sarstı. Kime ne desin? Feleğe kahretmekten başka elinden ne gelir.

Şu yalan dünyada bir üstat buldum
Beni bırakmadın işime felek
Şakirt olan şaşkın olur dembedem
Ne okursun bilmem güşumu felek

Gönül turnam gökyüzünden dönerken
Felek ağu katmış göle inerken
Dizbediz oturup derdim yanarken
Kahrettim dostuma eşime felek

Soraym feleğe Kemter'im n'etti
Yoksa delirdi mi huyu mu tuttu
Balım Sultan tekkesine mi gitti
Baykuşlar kondurdun taşıma felek

Kemter türlü kemhaları dokurdu
Doksan bin âyetin ilmin okurdu
Balım Sultan bahçesinde şakırdı
Yoksa ok mu değdi kuşuma felek

Kemter beni koydu yuvada yurtta
İsmini söyledim dilimde virtte
Ol sene bin ikiyüz otuz dörtte
Yükletti göçünü döşüme felek

Kemter türlü ölümlere ermişti
Yedi farzı, üç sünneti kılmıştı
Ölmeden elli yıl evvel ölmüştü
Çok çevir eyleme düşüme felek

***Veli**'m eyder Kemter gitti kimim var*
Kemter'i aldırdım yeni gamım var
Uma idi yapılacak damım var
Hiç bu iş gelmedi başıma felek"[13]

Şu bir gerçek ki Kemter Baba, ömrünün büyük bir bölümünü Kale köyünde geçirmiş ve orada 1818 yılında ölmüştür.

Bu şiirden çıkaracağımız bir sonuç daha bulunuyor. Âşık Veli, Kemter Baba için *"ölmeden elli yıl evvel ölmüştü"* diyor. Kemter 1818'de öldüğüne göre, buradan 50 yıl geriye gidersek 1768 tarihini buluruz. Bu da Kemter Baba'nın ikrar verdiği ve ceme kabul edildiği yıldır.[14] Alevilikte bir kişinin ikrar verip ceme kabul edilmesi, ancak evli olması ve akıl baliğ olması ile mümkündür. Kemter Baba'nın 15 ila 20 yaşları arasında ceme kabul edildiğini düşünürsek, buradan onun doğum tarihine yaklaşabiliriz. Demek ki Kemter Baba, 1748 veya 1753 yılları arasında bir tarihte doğmuştur. Öldüğünde ise 70 yaşlarında bir olgun kişiliğe sahip olduğu anlaşılıyor.

Hacı Bektaş Tekkesi ile yakın ilişkisi olduğu, sık sık Balım Sultan'a gittiği, bazen de bir süre görevli olarak orada kaldığı bilinmektedir. Bunları, hem kendi şiirlerinden hem de araştırmacıların ifadelerinden anlıyoruz.

Kemter Baba'nın iyi saz çaldığı ve gezginci bir âşık olduğunu kaynaklar söylemektedir.

Bir erin methini eyleye Kemter
Bin İbrahim Seyyit Mehmet dedemiz
Zükûr-iil Mustafa kulu bu Haydar
Bin ibrahim Seyyit Mehmet dedemiz

diye başlayan şiirinden de anlıyoruz ki Kemter, İbrahim oğlu Seyyit Mehmet Dede'nin müridi olmuştur.

Vehbi Cem Aşkun, Âşık Kemter'le ilgili bir fıkra nakletmektedir:

"Âşık Kemter, Konya'dan bir kadın ile evlenmiştir. Bir gün çiftten gelince karısı cezveyi ocağa sürüp, kocasına bir yorgunluk kahvesi pişirmek istemiş. Bunu gören âşık şu manzum nükteyi söylemiş:

Kahve acı tütün acı ben acı
Doyurur mu iki acı bir açı

Hoş sohbet her bakımdan rind meşrep bir şair olan Kemter Baba, Bektaşi'dir".[15]

Vehbi Cem Aşkun'un naklettiği bu fıkradan, Kemter Baba'nın Konya'da evlendiğini öğreniyoruz. Ancak; Konya'ya ne zaman gitti ? Kaçıncı evliliği idi? Konya'da ne kadar kaldı? Karısını hemen Kale köyüne getirdi mi, getirmedi mi? bunları bilmiyoruz. Ancak, bazı kaynaklar Konya'da evlendiğini söylüyorlar.[16,17,18] Sanıyorum, bu bilgiyi Vehbi Cem Aşkun'un bu fıkrasından alıyorlar.

Gelelim mahlâsına: Asıl adı Hüseyin Ali olduğu kesin. Takma adı: Kemter. Şiirlerinin kiminde *"Kemter"*, *"Âşık Kemter"*, kimisinde *"Sefil Kemter"* dediği de olur. Kemter Baba'yı diğer Kemterîlerden ayıran da bu mahlâsıdır. Diğerleri, Kemterî olarak tapşırmaktadırlar. Araştırmacıların bu hususa dikkat etmeleri gerekmeklidir.

Bazı araştırmacılar; *Zileli Yusuf Kemterî* ile Kale köylü *Kemter Baba*'yı birbirine karıştırıyor ve ikisinin de aynı kişi olduğunu söylüyorlar. Sayın Mehmet Yardımcı da 1983'lü yıllarda böyle düşünüyordu. *Yüzyıllarboyu Zileli Halk Ozanları* adlı kitabında bazı iddialarda bulunmuştu.

Zileli Yusuf Kemterî kimdir? Babası Seyit Süleyman, Tunceli'nin Pertek ilçesinin Koçpınarı köyünden Şarkışla'nın Kale köyüne göç etmiş. Orada Elif adlı bir kızla evlenmiş. Daha sonra Seyit Süleyman, Zile'nin Yücepınar köyüne gelmiş yerleşmiş. Yusuf burada doğmuş ve büyümüş. Annesi Sivaslı olduğu için Kale köyüne sık sık gidip gelmiş.

1921 yılında 80 yaşının üstünde iken ölmüş, şimdi mezarı Yücepınar köyündedir.

Bu bilgileri Sayın Mehmet Yardımcı'nın kitabından öğreniyoruz.[19] 1921 yılında 80 yaşının üzerinde iken öldüğüne göre doğum tarihini, 10 yıllık bir yanılmayla hesaplamak mümkündür. Demek ki Zileli Yusuf Kemteri, 1831 ile 1841 yılları arasında doğmuştur.

Buna göre; Zileli Yusuf Kemterî ile Kale köylü Kemter Baba aynı kişi olamaz. Çünki Kemter Baba 1818'de öldüğünde Yusuf Kemterî daha doğmamıştır. En az 13 sene sonra Yusuf Kemterî doğacaktır.

Yusuf Kemterî'nin annesi Elif'in Kale köylü olması sebebiyle buralara sık sık gelmiş olması; bize ancak Yusuf'un, Kemter Baba'ya öykünerek şiir yazmış olmasını akla getiriyor. O yıllarda Kemter Baba'nın şiirleri halk ağzında söylenmektedir. Yusuf da bu şiirleri öğrenerek ve de kendisine mal ederek Zile'ye döndüğünde bunları kendi şiirleri olarak söylemiş olabilir. Belki de annesi, Kemter Baba'nın yakın akrabalarından birinin kızıydı. Yusuf da hem mahlâsını Kemterî almakla, hem de Kemter Baba'nın şiirlerini öğrenmekle bu mirasa konmayı kendinde hak görmüş olabilir.

Kaldı ki başka ve en önemli husus; mahlâs farklılığıdır. Kaleli Kemter Baba şiirlerinde hiçbir zaman Kemterî olarak tapşırmamıştır. Bence Kemter Baba'yı diğer Kemterî'lerden ayıran en önemli ayrım budur.

Yusuf Kemterî'nin Âşık Veli'ye ustalık ettiği de söylenmektedir. Bu da mümkün değildir. Çünkü Âşık Veli, 1853 yılında 60 yaşını aşkın bir kişi olarak ölmüştür. Oysaki Yusuf Kemterî, 1853 yılında yani Âşık Veli öldüğü tarihte ya 22 yaşında bir genç veya 12 yaşında bir çocuktur. Böyle bir şahıs nasıl olur da yaşlı bir kişiye ustalık yapabilir?

Sayın Yardımcı'nın kitabında şöyle bir ifade bulunuyor: *"Sivas'ın Şarkışla ilçesinden olduğu söylenen Kemterî ve Zileli Kemterî aynı kişidir. Yaşamını Zile-Yücepınar'da geçiren Kemterî, Sivas'a sık sık gittiğinden ve her iki yörede de eserlerine sıkça rastlandığından Sivaslı olduğu sanılmıştır. Oysa ikinci bir Kemterî yoktur. Sivaslı bilinen Kemterî, Zileli Kemterî'dir".*[20]

Sayın Yardımcı, şu anda bu hükmünün doğru olmadığını söylemektedir. 15 yıl önce yayınladığı kitabındaki bilgileri, o yıllarda mevcut bilgilerden yararlanarak yazdığını, yeni belge ve bilgiler ışığında, düzeltmelerde bulunacağını ifade etmektedir. Bu durum değerli bir bilim adamımızın bilimsel olgunluğunu ve objektifliğini göstermektedir.

Kemter Baba'nın yayımlanan şiirleri pek fazla değil. Biz ona ait olduğunu sandığımız şiirlerin hepsini bu yazımıza koyduk. Yazımızı ha-

zırlarken yararlandığımız kaynakların dışında, Kemter Baba ile ilgili bazı yazılara da işaret edilmesi gerektiğini düşünmekteyim. Refik Ahmet Sevengil'in *"Yüzyıllar Boyunca Halk Şiirleri"*,[21] İbrahim Aslanoğlu'nun *Sivas Folkloru*[22] ve *Türk Folkloru*[23] dergilerinde yayınlanan yazıları, Mehmet Yardımcı'nın *Halay Dergisi*'ndeki yazıları,[24,25] Hayrettin İvgin'in *Halay Dergisi*'ndeki bir yazısı.[26] *Kızılırmak Dergisi*'nde yayımlanan *"Kemter Baba"* adlı yazı[27] doğrudan Kemter Baba ile ilgilidir.

Kemter Baba'nın; Turgut Koca'nın *"Bektaşî Nefesleri ve Şairleri"* adlı kitabında bir,[28] Besim Atalay'ın *"Bektaşîlik ve Edebiyatı"* adlı kitabında bir,[29] *Kızılırmak Dergisi*'nde bir,[30] Otman Gündoğdu'nun *"Hz. Veysel Karanî'nin Gerçek Hüviyeti"* adlı kitabında bir[31] şiirine rastladım.

Kemter Baba, Emlek yöresinin ve 18. yüzyılın yetiştirdiği büyük âşıklardandır. Bu âşık ile ilgili olarak, üniversitelerimiz ve araştırmacılarımız henüz ciddî bir çalışma yapmamıştır. Umarız ki Kemter Baba ile ilgili belge ve bilgiler giderek çoğalır ve şiirlerinin sayısı artar.

BAZI BAZI

Bu kadar cevretme aziz sultanım
Ya n'olur insafa gel bazı bazı
Mürüvvet değil mi çeşm-i figânım
Bendenin yüzüne gül bazı bazı

Yoluna koymuşum can ile teni
Hiç hilâfım yoktur severim seni
O kadar gönülden yâdetme beni
Kadir kıymetimi bil bazı bazı

Ulu sular gibi çağlayıp akma
Aşkın hançerini sineme çakma
Noksanım var ise kusura bakma
Bildiğinden şaşar kul bazı bazı

Arif isen dediğimi bilirsin
Yaralı sineme merhem olursun
Gelirim her daim azgın dursun
Şâd eyle gönlümü al bazı bazı

***Sefil Kemter** der ki leb-i balımsın*
Canımın cananı selvi dalımsın

Sen ne merhametsiz kanlı zalimsin
Bana bir selâmı sal bazı bazı

SULTANLIK SENİN

Hey erenler meydanınız şâd olsun
Kulluk benim olsun sultanlık senin
Açılsın gül başın bahar yaz olsun
Kulluk benim olsun sultanlık senin

Kadir Mevlâm baharımı kış etme
İpeğimi kendir ile baş etme
Böyle eza ile beni dış etme
Kulluk benim olsun sultanlık senin

Onca benlik ile menzil almadı
Şeytanlığın hak âleme uymadı
Kirpikler ok oldu secde kılmadı
Kulluk benim olsun sultanlık senin

Ben ne dedim ise sen inanmadın
Benim kim olduğum sen hiç bilmedin
Ben buraya kavga için gelmedim
Kulluk benim olsun sultanlık senin

***Dertli Kemter** ben bu sırra ermedim*
Söz kuşuydum cennetine girmedim
Benden edna daha bir kul görmedim
Kulluk benim olsun sultanlık senin

SEYYİD MEHMET DEDEMİZ

Bir erin medhini eyleye Kemter
Bin ibrahim Seyyid Mehmet Dedemiz
Ziikûr-iil Mustafa kulu bu Haydar
Bin İbrahim Seyyid Mehmet Dedemiz

Zeynel Âbidin'in yeşildir donu
Dünya vü uhrevî inletme beni
Ecdadımın fahr-i şefaat kâni
Bin İbrahim Seyyid Mehmet Dedemiz

Seyitkâne emanettir her yanı
Âli evlât kalbi saf gönlü gani
Zatından can vermiş bulmuş cananı
Bin İbrahim Seyyid Mehmet Dedemiz

Şekli budaladır alın himmeti
Evlad-ı Resul'dur geçer minneti
Bilmeze öğretir farzı sünneti
Bin İbrahim Seyyid Mehmet Dedemiz

***Kemter** kurban olsun gül yüzlü yâre*
Bizi hıfz eyleyip sağaltın yara
Zeynel Âbidin'den teberrük zira
Bin İbrahim Seyyid Mehmet Dedemiz

SEYRAN OLUR O ZAMAN

N'olur dost yüzünden atsan nikabın
Kurban bayram seyran o zaman olur
Atsa nikabını şaz olsa gülse
Kurban bayram seyran o zaman olur

Lâ feta illâ Ali'nin sûresi
Heman mesl ü hayran olmak çaresi
Em bilirse bu sinemin yâresi
Kurban bayram seyrân o zaman olur

Bugünkü zamanı koyma yarına
Muhannetler haset eder pîrine
Aduvların kökü yuna arına
Kurban bayram seyran o zaman olur

Hattım arz eylesem gül yüzlü yâre
Arada kalmasa zerrece kara
İki cemal geldiği an bir yere
Kurban bayram seyran o zaman olur

***Kemter** himmet alsa üstâddan pîrden*
Serini kurtarsa tamudan nârdan
Gönlü halâs olsa kurtulsa zârdan
Kurban bayram seyran o zaman olur

BENZER

Yaylada bir dilber gördüm gaziler
Aynı yolcuların karına benzer
Daha hâlâ sinelerim sızılar
Ferhad'ın sevdiği Şirin'e benzer

Bu kaba bakışın benzer şahana
Asla mislin gelmemiştir cihana
Her ednanın uygun yoktur bahane
Salınıp durursun sülüne benzer

Beni aldı vücudumuz aynımız
Gene şûlelendi sınık göynümüz
Som gümüşten arı altından temiz
Hazreti Meryem'in nuruna benzer

***Sefil Kemter** düştü vahdet yoluna*
Seyir eyle şu mazlumun hâli ne
O yâr düşmüş kadir bilmez eline
Tımarsız bahçenin gülüne benzer

SULTAN BALIM VAR

Şükür olsun ol Hüda'nın demine
Hünkâr Hacı Bektaş, Sultan Balım var
Medh-i evsafını eyleyim yine
Hünkâr Hacı Bektaş, Sultan Balım var

Hoca Ahmet Yesevî ol pîridir
Vilâyeti dağlar taşlar eritir
Hazerat-ı Hakk'ın gizli sırrıdır
Hünkâr Hacı Bektaş, Sultan Balım var

Bir güneştir doğdu dünya yüzüne
Cümle erler niyaz etti sözüne
Âşıkların nur görünür gözüne
Hünkâr Hacı Bektâş, Sultan Balım var

Ol Şeyh-ül aktap postunda oturan
Rum erleri hizmetini yetüren

Zemheride dost elmasın bitüren
Hünkâr Hacı Bektaş, Sultan Balım var

***Kemter** eyder biat ettin ol erden*
Muhabbet kokusu çıkmaz ol serden
Bizi ayırt etme ya Şah-ı Merdan
Hünkâr Hacı Bektaş, Sultan Balım var

ELVEDA SEVDİĞİM

Elveda sevdiğim işte ben gittim
Günbegün râhınız ürüşan olsun
Ben bir edna kulum değil davacı
Dilerim gönlünüz şaduman olsun

Ahdim olsun dost köyüne varmayım
Ben yârimi yâdlar ile görmeyim
Hercai dilbere meyil vermeyim
İsterse benzeri zerefşân olsun

Sözünden döner mi merd oğlu merdler
Sineme sen urdun düğümler dertler
Tığ-ı gamze ile attığın oklar
Bırak şu sinemde bir nişan olsun

Hemi bana sermayemden alıcı
Gönlümdeki kalbimdeki bilici
Bir ben bir yâr yerde sadık kalıcı
İsmimiz dillerde alişân olsun

***Dertli Kemter** emsem lebim balını*
Her emdikçe bal eyledi dilimi
Güllâb suyu ile zülfün telini
Taramayım gayri perişan olsun

BEKTAŞÎ VELİ PÎRİMDİR

Horasan şehrinden zuhur eyleyen
Hünkâr Hacı Bektaş Veli pîrimdir
Gelip Rum diyarın pürnur eyleyen
Hünkâr Hacı Bektaş Veli pirimdir

Güvercin donunda pervaz eyledi
Rum erleri gelip niyaz eyledi
Tevellâ sırrına ağaz eyledi
Hünkâr Hacı Bektaş Veli pirimdir

Cansız duvarları odur yürüten
Bektaşi getirip şehit eyleyen
Kara taşı hamur gibi yoğuran
Hünkâr Hacı Bektaş Veli pirimdir

Burhan istediler ol dem pîrinden
Ak dedi Akpınar aktı yok iken
Avucunda gösterdi nurdan yeşil ben
Hünkâr Hacı Bektaş Veli pîrimdir

Pîrim nesl-i isna aşar değil mi
Kapısında kuldur bu ***Âşık Kemter***
Muhammed Ali'nin varisi ilmi
Hünkâr Hacı Bektaş Veli pîrimdir

AZ KALDI

Bir kömür gözlünün kahrin çekerim
Güzel ömrüm telef ettim az kaldı
Başım alıp ne diyare giderim
Güvendiğim üç beş günlük güz kaldı

N'olaydı da göre idim sağ yârim
Kolaylıkla terk etmezdim vatanım
Çakır dikenine dağlattı tenim
Ne üst kaldı ne baş kaldı yüz kaldı

İşte böyle iyi olmaz halim var
Alan da yok harçlık edem lâ'lim var
Binişim yok bir köhnecik şalım var
Sofa gitti bir nükteli söz kaldı

Dertli Kemter *neye geldin bu vakit*
Âhir serdir neye geldin bu vakit
Cadde yollar battal oldu bu vakit
Giden de yok bir köhnecik iz kaldı

NAZLI YÂRE HABER SALDIM

Nazlı yâre haber saldım almamış
Almazsa gam değil almayıversin
Nazlı yâr da bana selâm salmamış
Salmazsa gam değil salmayıversin

İstemem kaşları kara ise de
Hasretinden ciğer pâre ise de
Merhemi derdime çâre ise de
Çalmazsa gam değil çalmayıversin

Duydunuz mu şu yavrunun ahdini
Yıktı virân etti gönül tahtını
Unuttun mu ikrarını ahdini
Gönül hayâline yelmeyiversin

Mansur gibi darım idin bir zaman
Kisb içinde kârım idin bir zaman
Âlem bilir yârim idin bir zaman
Varsın şimden geri olmayıversin

Doksana vardı da yüz geçti ise
Aradan nükteli söz geçti ise
*Âhiri **Kemter**'den vaz geçti ise*
Bergüzâr verdiğim elmayı versin

DEĞİL MİDİR ?

Gözünü sevdiğim beni ağlatma
Âşıkı ağlatan ar değil midir ?
Şu sinemi aşk oduna dağlatma
Sinemdeki yanan nar değil midir ?

Elâ gözlüm kapınızdan eksilmem
Türap olup değme ağa basılmam
Varıp Mansur gibi dardan asılmam
Zülfün teli bana dar değil midir ?

Her nereye gitsem medhin eylerim
Hayâlinle cünun gönlüm eğlerim

Senden özge kisb ü kârı n'eylerim
Didara baktığım kâr değil midir ?

Senin muhabbetin cesetten candan
Gam çekme sevdiğim vazgelmem senden
Ela gözlüm niçin kaçarsın benden
***Dertli Kemter** sana yâr değil midir ?*

DİPNOTLAR

1 a) Vasfi Mahir Kocatürk, *Tekke Şiiri Antolojisi*, Edebiyat Yayınevi, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1965, s. 536-518.
b) İsmet Zeki Eyüpoğlu, *Alevî - Bektaşî Edebiyatı*, Der Yayınları: 82, Yaylım Matbaası, İstanbul 1991, s. 309-311.
c) İsmail Özmen, *Alevî - Bektaşî Şiirleri Antolojisi (19. Yüzyıl)*, 4. Cilt. Saypa Yayınları, Ankara 1995. s. 591-592

2 Saadettin Nüzhet Ergün, *Bektaşî - Kızılbaş - Alevî Şairleri III*, İstanbul 1956, s 351.

3 Saadettin Nüzhet Ergün - H. Ferit Uğur, *Konya Vîlâyeti Halkiyât ve Harsiyatı*, İstanbul 1926. s. 95 (Eski Yazı).

4 a) Aydın Oy, *Yüzyıllar Boyunca Tekirdağlı Şairler ve Yazarlar*, Tekirdağ Valiliği Yayını, Kaya Matbaacılık, İstanbul 1995, s. 181-185.
(b) Vahit Lütfi Salcı, *"Ali Kemterî"*, Damla Dergisi, Yeni Seri, Cilt 2, Sayı 8-58, 25 Ağustos 1949, s. 125 Ayrıca Bkn: Sayı 9-59, 25 Eylül 1949, s. 141-143.
(c) A. Hilmi Yücebaş, *Tekirdağlı Şairler*, İstanbul 1939, s. 20-22 ve s. 52-53
(d) Cahit Öztelli, *Bektaşi Gülleri*, İstanbul 1973, s. 75, 96, 361

5 Halil Atılgan, *Kısaslı Âşıklar*, Özdal Basım Yayın Ltd., Şanlıurfa, Eylül 1992, s. 23

6 Mehmet Yardımcı, *Yüzyıllar Boyunca Zileli Halk Ozanları*, Ankara 1983, Ayyıldız Matbaası, s. 18-22

7 Fazıl Oyat, *20 Halk Şairi*, Ülkü Basımevi, İstanbul 1942, s. 17-19

8 Ali ihsan Tuncalı, *Emlek Alevî Şairleri*, Şark Yolu - Bizim Şehir Matbaası, İzmir 1967, s. 74, 77

9 Vehbi Cem Aşkun, *"Sivas Halk Şairleri"*, Sivas Postası Gazetesi, Sivas 1986

10 Prof. Dr. M. İlhan Başgöz, *İzahlı Halk Şiiri Antolojisi*, Ararat Yayınevi, Başaran Matbaası, İstanbul 1968, s. 91

11 İsmail Özmen, *Alevi - Bektaşî Şiirleri Antolojisi (17- 18. Yüzyıl)*, 3. Cilt,. Ankara 1995, s. 351-353

12 İbrahim Aslanoğlu, *Söz Mülkünün Sultanları*, Erman Yayınları, İstanbul 1985, s. 93 - 102

13 İbrahim Aslanoğlu, *Âşık Veli*, Kültür Bakanlığı MİFAD Yayınları No: 53, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1984, s. 104

14 Bilindiği gibi "*Mûtu Kable en temûtii*" Hadis-i Şerifi "*Ölmeden evvel ölünüz*" manâsındadır. Alevî-Bektaşî şairleri ve âşıkları bu hadis-i şerife şiirinde telmihde bulunurlar. Şâh Hatayî'nin bir şiirinin dörtlüğünde buna atıfta bulunuyor:

"Şâh Hatayî'm mani söyler dilinden
Ayırırlar seni kibr ile kinden
Ölmeyene nasib olmaz bu yoldan
Var ölmezden evvel öl de ondan gel"

15 Bkn. 9 nolu dipnot

16 Tahir Kutsi Makal, *Türk Halk Şiiri (Antoloji)*, Toker Yayınları No: 20, İstanbul 1975, s. 130-131

17 M. Sunullah Arısoy, *Türk Halk Şiiri Antolojisi*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1985, s. 254

18 Asım Bezirci, *Türk Halk Şiiri*, Cilt 1, Say Yayınları, Engin Matbaacılık, İstanbul 1993, s. 327-330

19 Bkn. 6 nolu dipnot

20 Bkn. 6 nolu dipnot

21 Refik Ahmet Sevengil, *Yüzyıllar Boyunca Halk Şairleri*, Atlas Yayınevi, İstanbul 1965, s. 285-287

22 İbrahim Aslanoğlu, *Veysel'i Yetiştiren Çevre Şairleri*, Sivas Folkloru Dergisi, Yıl 1, sayı: 5, Haziran 1973, s. 18

23 İbrahim Aslanoğlu, "*Âşık Kemter'in Yayımlanmamış Deyişleri*", Türk Folkloru, Yıl:1, Sayı: 4, Kasım 1979. s. 10-11

24 Mehmet Yardımcı, *Kemterî'nin Memleketi*, Halay Dergisi, Kasım 1983.

25 Mehmet Yardımcı, *Kemterî'nin Bilinmeyen Şiirleri*, Halay Dergisi, Yıl: 4. Sayı: 46, Nisan 1984, s. 14

26 Hayrettin İvgin, *Mehmet Yardımcı'ya Yardımcı Olabilirsem*, Halay Dergisi, Yıl: 4, Sayı 42. Haziran 1984. s. 23-24

27 *Kızılırmak Ozanları: Kemter Baba*, Kızılırmak Haber Kültür Seçkisi, Sayı: 4, 1997, s. 47

28 Turgut Koca, *Bektaşî Nefesleri ve Şairleri*, Naci Kasım Maarif Kitaphanesi, İstanbul 1990

29 Besim Atalay, *Bektaşilik ve Edebiyatı*, Ant Yayınları, 2. Baskı, Anadolu Matbaacılık, İstanbul 1991, s. 98-99

30 *Kızılırmak Haber Kültür Seçkisi*, Sayı: 1, 1995, s. 21

31 Otman Gündoğdu, *Hz. Veysel Kararî'nin Gerçek Hüviyeti*, Ayyıldız Yayınları: 29, Ağustos 1996, s. 243

[I. Emlek Yöresi ve Çevresi Halk Ozanları Sempozyumu Bildirileri (16-17 Mayıs 1998), EMOD Yayınları, Kuloğlu Matbaacılık, Ankara 1999, s. 17-28 ve 239]

Kazakistan'da Yaşamış Ahıska Türklerinden Bir Şair: Ali Paşa

Dünyanın en mazlum, ezilmiş, talihsiz Türk boylarından biri de Ahıska Türkleridir. Bu acılı, kara talihli Türk boyunun dramı; 15-18 Kasım 1944 tarihinden sonra vahim bir hâl almış ve bugün dahi değişmemiştir.

Ahıska Türklerinin Kısa Tarihi

Gürcistan'ın Türkiye sınırına bitişik Aspinza, Adığen, Ahılkelek, Akıska ve Boğdanovka rayonlarında (ilçelerinde) oturan Türklerin hepsine birden "*Ahıska Türkleri*" adı verilir. Bunlar Sünnî-Müslüman olup "*Mesket Türkleri*" adıyla da anılırlar.

Bu Türk boyu; Ardahan, Çıldır, Posof ve Şavşat'ı da kapsayan coğrafya içinde *Ahıska-Mesket Türkleri* olarak bilinirler.

İslâmiyetin kabulünden önceki dönemlerde bu bölgede Sakalar, Masagetler, Hunlar, Kıpçaklar, Alanlar, Suvarlanglar gibi değişik Türk aşiretlerinin yerleştiği bilinmektedir. 1578'de Osmanlı idaresine geçen Ahıska, Çıldır Eyaleti içinde idarî taksimatta yerini almıştır. Burası 250 sene Osmanlı toprağı olmuş, burada yaşayanlar din, dil, kültür ve hayat tarzı itibariyle Anadolu Türklüğünden farklı olmamıştır.

1828'de Rusya tarafından işgâl edilen Ahıska, bir sene sonra yapılan Edirne Anlaşması ile tazminat karşılığı Rusya'ya bırakılmıştır. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi) sırasında bu bölgeden Anadolu'ya yoğun göçler olmuştur. Maalesef bu göç bugün Ermenilerin elinde bulunan şehirlere de yapılmıştır.

1918-1921 yılları arasında bölgedeki otorite boşluğu Ahıska Türklerini çok olumsuz etkilemiştir. 1918'de; önce Batum Konferansı ile Os-

manlıya bırakılan Ahıska bölgesi, daha sonra yapılan Mondros Mütarekesiyle Gürcistan Bolşevik Devleti'nin eline geçmiştir.

Bolşevik Rus Ordusunun Gürcistan'a girmesiyle jeopolitik durum değişmiş, 16 Mart 1921'de yapılan Moskova Anlaşmasıyla bugünkü Türk-Rus sınırı tespit edilmiştir. 13 Ekim 1921'de yapılan Kars Anlaşması ile Gürcistan Cumhuriyeti de bu sınırları tanıyınca Ahıska, Türkiye sınırları dışında bırakılmıştır. Bu bölge Gürcistan'a bırakılınca SSCB içinde kalmıştır.

Bolşevik idarisinden kaçan pek çok Ahıska Türkü bu yıllarda Türkiye'ye veya Azerbaycan'a yerleşmiştir.

Ahıska Türklerinin 1921-1944 yılları arasındaki yaşadıkları zulüm, ciltler dolusu kitaplar halinde yazılsa gene de ifade edilemez. SSCB'nde Stalin dönemi, Türklerin en zor günleridir. 1944 yılında alınan bir gizli kararla Ahıska bölgesindeki Müslüman nüfusun tamamı, 15-18 Kasım 1944 tarihlerinde kargo trenleriyle Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan'a sürülmüşlerdir. Bu sürgün 86.000 kişiyi kapsamıştır. Bunun 40.000'i Kırgızistan'a, 30.000'i Özbekistan'a, 16.000'i Kazakistan'a tahliye edilmiştir. Bir ay süren yolculuk sırasında soğuktan, açlıktan ve bulaşıcı hastalıktan dolayı bir çok insan hayatını kaybetmiştir.

Oysaki sürülen Ahıska Türklerinin bir bölüm erkek nüfusu Rus Ordusunda askerdi ve Alman cephelerinde savaşıyordu. Sürülenler, sadece yaşlılar, kadınlar ve çocuklardı. Askerdeki erkek Ahıskalılar da asker dönüşü kendi memleketlerine değil, Sibirya'ya sürgün edilmişlerdir.

1944-1956 yılları arasında sürgün edildikleri yerlerde Ahıskalılar, kamp rejimine tabi tutulmuşlar, serbest dolaşımları engellenmiştir.

Stalin'in ölümünden sonra 1956 yılında Ahıska Türklerine dolaşım yasağı kaldırılmıştır. Ancak kendi yurtlarına dönememişlerdir. Çünkü kendi köyleri, şehirleri ve komları Gürcüler tarafından işgâl edilmiştir.

1957-1986 yılları arasında Ahıskalılar, Moskova ve Gürcistan makamlarına Ahıska'ya dönmek için defalarca başvurmuşlarsa da buna izin verilmemiştir. Gerçi Özbekistan'da yaşayan Ahıskalıların bir bölümü Azerbaycan'a göç etmişlerdir. 1971 yılına kadar bu göç devam etmiştir. Ancak bu göçü SSCB'i sonunda engellemiştir.

1988-1989 yıllarında milliyetçilik ve bağımsızlık hareketinin öncülüğünü yapan Gürcistan'a ders vermek, onları köşeye sıkıştırmak için Rusya, Ahıska Türkleri kozunu kullandı. Ahıskalıların Gürcistan'a dönmelerini sağlamak ve böylece Gürcistan'ı güç duruma düşürebile-

ceği oyununu oynadı. Bu sebeble önce Özbekistan'da, nispeten rahat olan ve 160.000 Ahıska Türkünü Gürcistan'a göçe zorlamak için KGB oyuna başladı. Özbekler ile Ahıska Türklerinin arasını açtı. 1989 ve 1990 yıllarındaki olaylarda pek çok Ahıska Türkü öldürüldü. 150 bin Ahıska Türkü Özbekistan'ı terk etmek zorunda bırakıldı. Bunların bir kısmı Azerbaycan'a, bir kısmı Kazakistan'a, Kabar-Balkar ve Çeçen-İnguşidiya Özerk Cumhuriyetine, Ukrayna'ya ve Rusya'nın çeşitli bölgelerine göç ettiler.

Bugün Azerbaycan'da 135 bin, Kazakistan'da 105 bin, Kırgızistan'da 35 bin Özbekistan'da 10 bin, Rusya Federasyonu içinde 65 bin olmak üzere toplam 350 bin Ahıska-Mesket Türkü vatanlarından ayrı bulunmaktadır.

Bu Türkler 172 yıldır hürriyetlerinden mahrum olarak 66 yıldır sürgün hayatı yaşamaktadırlar.

Şair Ali Paşa Kimdir?

Şair Ali Paşa'nın hayatı ile ilgili pek bilgi elimizde mevcut değildir. Kazakistan'ın Almatı ve Yambel şehirlerinde müteahhitlik yapan Mesut Azmanoğlu'nun oradan getirdiği notlar ve bilgilerden az da olsa faydalanabildik. Sayın Mesut Azmanoğlu, Şair Ali Paşa'nın şiirlerini havi bir defteri bana verdi. Bu defterde 62 adet şiir bulunuyor. Bir de şairin kendi ağzından yazılan kısa bir hayat hikâyesi mevcuttur.

Bu notlardan şunları öğreniyoruz. Şair Ali Paşa; Ahıska'nın Asminza'da doğmuştur. Doğumu 1910 yılıdır. Kendi ifadesine göre büyük dedeleri Kars'tan Kafkasya'ya asker olarak gitmişler, Kafkasya'da Ruslara karşı savaşmışlar. Bu muhtemelen 1828-1829 Türk-Rus savaşı yıllarıdır. Adı Kör Çavuş olan bu Kars'lı asker, savaştan sonra Asminza'da kalmış ve orada evlenmiştir. Bu evlilikten sırasıyla Ali, Sefer ve Suli adlı üç oğlu dünyaya gelmiştir. Büyük oğlu Ali'nin Şakir adlı oğlu olmuştur. Onun oğlu Veysel ve onun da oğlu şairimiz Ali Paşadır.

Ali Paşa ailesi ile birlikte 1944 yılında Özbekistan'a göç ettirilmiştir. Uzun yıllar Özbekistan'da yaşamıştır. 1989 yılındaki olaylar sebebiyle Kazakistan'a göç eden Ali Paşa, 1999 yılında 89 yaşında ölmüştür.

Ali Paşa'nın Şairliği ve Sanat Gücü

Ali Paşa, Sünnî-Müslüman Türküdür. Notlarından öğrendiğimize göre Kuranı ve din bilgilerini gizli gizli aile büyüklerinden öğrenmiştir. Bir süre Rus ordusunda askerlik yaptığını da kendisi söylemektedir. Din bilgilerini sözlü kültürden öğrendiği gibi, şiir yazmayı da aile büyüklerinden öğrenmiştir.

Atalarından gördüğü tarzda, törelere ve geleneklere uyarak şiirler yazmıştır. Bu şiirlerinde geleneksel mekânlardan ayrı düşmenin olumsuz izlerini görmekteyiz. Ancak buna rağmen, şiirlerini Türk şiir geleneğine yakın biçimde kaleme aldığını söyleyebiliriz. Şiirlerde teknik kusurlar bulunmakla birlikte bunların edebî değerleri inkâr edilmeyecek kadar fazladır.

DÜŞDÜ

Hayal mi, düş müdür bilmezem ben de,
Forması Kafkas'ın yâdıma düşdü,
Ayrılalı bizler tam kırk beş yıldır
Gezdiğim o yerler yâdıma düşdü...

Hey gidi Ahıska sen nerde kaldın,
Nece söndün nece alışıb yandın
Nece canlar öldü, sen gene kaldın
Çarşısı bazarı yâdıma düşdü...

Bolcam'dan yukarı Müslüman halkı
Cennete benzerdi bahçesi bağı
Gördüğüm cemaat nerdedir hanı?
Perişan hâlleri yâdıma düşdü...

Gezdiğim vatanı gâvurlar aldı
Adıgen, Asminza perişân kaldı
Stalin bizleri kul gibi sürdü,
O tarih doğrudan yâdıma düşdü...

Dumanlı siskinli o güzel dağlar,
Çiçekli, nergizli o güzel bağlar,
Gurbette sahibler düşünür ağlar
Elması armudu yâdıma düşdü...

***Paşanın** kalbi get-gede yanar,*
Her dakika her saat vatanı anar,
Acaba bu hayıf gerçek mi kalar,
O sürgün günleri yâdıma düşdü...

TURNALAR

Güz bahar faslında kos-kos olursuz
Nerdedir mekânınız turnalar,
Ya Bağdat ya Basra yada ki Mısır,
Ne güzel mekândır elin turnalar...

Ses-sese verirsiz ol asumanda,
Vatan hasreti vardır bu canda,
Elimiz Asminza o gülüstanda,
Görseniz bir selâm verin turnalar...

Saf tutub çıkıbsız hoş avaz ile,
Söylesin bir kelime o Kafkas ile
Asminza, Ahiska, ya Tiflis ile,
Sevinsin kalbimiz, bizim turnalar...

Halkımız gurbette hasretde kaldı,
Ürekler vatan'çin kavrulub yandı,
Çoğusu derdinden ecelsiz öldü,
Bizim halımızdan bilin turnalar...

Gül gülşen bağ bahçe bizim elimiz,
Borcam'dan yukarı bizim yerimiz,
O Kafkasya bizim hoş vatanımız,
Kalmıştır gurbette canım turnalar...

Uçun da hududtan Türkün eline,
Bizden selâm edin cümle beyine,
Onlar da acırlar kardeş haline,
Bize de bir sahib çıkar turnalar...

Gurbet elde müşkül kaldık imdat yok,
Günden güne arttı zulüm ilâç yok,
Düşman çokdur bize burda sahib yok,
Bakanlara bu hâli deyin turnalar...

Cüda düşdü ***Paşa*** *öz mekânından,*
Gönül bizumanı şahlar şahından,
Bilseydiz sizler de Türkler halinden,
Çekerdiz ah ile zârı turnalar...

ASMİNZA

Tarih bindokuz yüz kırkdört senede,
Hâlin nasıl oldu senin Asminza,
O zaman çok zülum oldu bizlere,
Acaba soldu mu gülün Asminza...

Kim bilir nasıldır tarihin senin,
Târumar olmuştur o güzel elin,
Bağında okumaz oldu bülbülün,
Virâneye döndü güzel Asminza...

O basan sünbülü bağların kaldı,
Kodiyon gibi de dağların kaldı,
Yâsemen dilleri sarardı soldu,
Hazân mı vurdu seni Asminza...

Bağ-bahçe yerini beykabil eker,
Bülbüller yerine baykuşlar öter,
Sıra geldiyse bülbüle eğer,
Şenletir tazeden seni Asminza...

***Paşayım** şahımdan imdat isterem,*
Hasretlendim, seni görmek isterem,
Hakkı hak edenden kömek isterem,
İnşallah görürük seni Asminza...

YOKDUR

Bu fâni dünyadan ben bizâr oldum,
Kurulandan beri adalet yoktur,
Zalimler mazlumu ezer her vakit,
Utanmak, ar-namus hacâlet yoktur...

Biz Türkleri dardan-dara koydular,
Mansur gibi derimizi soydular,
Onaltı ülkeye bizi böldüler,
Bizim derdimizi heç bilen yokdur...

O zalimler saldı bizi belâya,
Vatan nerde; dağlar geçmiş araya,
Biz yitmişiz sahip yok ki araya,
Ne dili var, ne mektep, ilim de yokdur...

Bahtsızlık elinden düşdük derbeder,
Sahipsiz bir millet olduk biz meğer,
Yetimi her yeten ulaşıp döver,
Ne insaf, ne yardım, merhamet yokdur...

***Paşayım**, vatansız gem-güm ben oldum*
Düşüne düşüne sarardım soldum,
Geçdi örüm bu gurbetde kocaldım.
Hastanın derdine derman da yoktur...

NAHAKDAN

Bahtsızlık elinden biz neler çekdik,
Derya-ummana düştük nahakdan,
Biz İslâm yolu ile doğru giderdik,
Şer'inen gurbete düştük nahakdan...

Gül-gülşen, bağ-bahçe elimiz kaldı,
Zulm edib vatanı bizlerden aldı,
Stalin bizlerden intikam aldı,
Gurbetde kül olub yandık nahakdan...

Dil yok, vatan yok sahipsiz kaldık,
Mektepsiz kitapsız ilimden olduk,
Başka milletlerden geriye kaldık,
Vatandan derbeder düşdük nahakdan...

İnsan için, tatlı imiş vatanı,
Altın imiş taş, toprağı, dikeni,
Kadrini bildik, gurbete düşeli,
Orta yerde biz kalmışız nahakdan...

O zaman milliyetçilik ettiler,
Elimizden uzaklara attılar,

Kul ediben diyârlara sattılar,
Vay gafilden şerre düştük nahakdan...

Hasret kaldık toprağına eline,
Bülbül gibi zâr ağlarız gülüne,
Nasib olsun herkes öz milletine,
Sahıbsiz millet olduk nahakdan...

Leyl-i nehâr ah-u zârlar çekeriz,
Türkiye'yçin gözden yaşlar dökeriz,
Getsek orda yeni bina dikeriz,
Gurbet elde kalmışız biz nahakdan...

Bizim halden Türk kardeşler bilseler,
Bu gurbetten bizi tamam alsalar,
Tezlik ile bir tedarik görseler,
Başka çâre bize yokdur nahakdan...

Dilek edek biz yürekden Hüdaya,
O Türklerin ömrün daim uzada,
İsteseler biz çıkarız azada,
Külfetimiz gâvur olur nahakdan...

***Paşa** der ki biz vatandan cüdâyız,*
Terbiyede çok halklardan yüceyiz,
Bu zamanda civan değil kocayiz,
Civan ömür boşa gitdi nahakdan...

KARDAŞLAR

Aziz dostlar, münacatım var size,
Bir milletiz, dinde biriz kardaşlar,
Hepimizin şu babası er Türk'tür,
Marifet birdir, söz bir olsun kardaşlar...

Biz gerek ki vücut gibi bir olak,
Dosta hürmet, düşmanlara ok olak,
Biz İslâmız, dinimizde mert durak,
Her bir iy'lik İslâmdadır kardaşlar...

Bazı gençler öz dilini bilmiyor,
Yoldan azmış, doğru yola gelmiyor,
Hörmet, izzet, ana-baba saymıyor,
Böyle gelse, hâl ne olur kardaşlar...

Biz bir olsak, Hüda bize yol verir,
Biz bir olsak kitli kapu açılır,
Doğru olsak, bize nurlar saçılır,
Birlik yener düşmanları kardaşlar...

Türk oğluyuz, Türkte yalan bulunmaz,
Bazı nâdan bunu neden anlamaz,
Yardım, bizden bize yaddan hiç olmaz,
Her bir zafer birlikdedir kardaşlar...

Sayın Nur Sultanın kadrini bilek
Saytaur Sultana biz hörmet kılak,
Birleşib Türk- Kazak bir kardaş olak,
Tegimiz, neslimiz birdir kardaşlar...

***Paşa** der ki terbiye bahtı ucaldır,*
Ahlâki pis insan ömür kocaldır,
Şükür ki İslâmda âdet gözeldir,
Ucaldır insanı hörmet kardaşlar...

TÜRK BAYRAĞI

Türk bayrağı ne güzel
Ay-yıldızlar içinde,
Dalgalansın hava da,
Büyük zafer içinde...

Şarka-garba el atsın,
Turan elini tutsun,
Türk Milleti yiğitsin
Al bayrağı içinde...

Biz de ona yâr olak,
Toplaniben bir olak,
Korku bilmez el olak,
Can cesedin içinde...

Türk oldukça adımız,
Seviniyor kalbimiz,
Kahramandır ceddimiz,
Tamam, cihan içinde...

Türk bayrağı yükselsin
Turan eli birleşsin,
Doğu-batı bir olsun,
Toy-bayramlar içinde...

Özbek, Kırgız, Kazak'ı,
Tatar, Türkmen, Nogay'ı,
Turan, baba vatanı,
Sürek devran içinde...

Türk'tür bizim babamız,
Vatan bizim anamız,
Bizim birdir kanımız,
Durak bir ev içinde...

Turan, baba vatanı,
Biz tanıyok düşmanı,
Bulak dini, imanı,
İki cihan içinde...

Biz Ahıska Türkleri,
Hem Osmanlı parçası,
Olsun Türkün bayrağı,
Lâl-i cevher içinde...

Ellerimiz duada,
Yardım kılsın o Hüda,
Yetişiriz murada,
İslâm dini içinde...

Asminza'dan biz geldik,
Kazak'ı kardeş bulduk,
Elli yıl ömür sürdük,
Cömert Kazak içinde...

Paşa umar, Hüdadan,
Yardım etsin Yaradan,
Bulut kalksın aradan,
Kalak birlik içinde...

TÜRKİYE BAŞBAKANINA ARZUHAL

Âlem de bilir, biz Osmanlı Türküyüz,
Ahıska'da ömür sürdük bir zaman,
Dini İslâm, din Muhammed dinimiz,
Okuyuben ilim aldık bir zaman.

Otuz sonda şu kolhozu kurdular,
Bağ-bahçeyi elimizden aldılar,
Namaz-oruç bize yasak kıldılar,
Gizli tuttuk dinimizi bir zaman.

Sonra otuzyedi, çok zülm oldu,
Mahpusta çok Türkler günahsız öldü,
Kâfirler elinden Kur'anlar yandı
Camiler kilitli kaldı bir zaman...

Kırk bin can, bu Türkler savaşta öldü,
Zülm edip Stalin vatandan sürdü.
Acından çok yetim yollarda öldü,
Ağlayıb analar, yandı bir zaman...

Sepildi bu Türkler gurbet ellere,
Günden güne düştük ağır günlere,
Kul olub satıldık elden ellere,
Komedanın tutsağı olduk bir zaman...

Sayın Başbakan çok selâm size,
Allahın duası hem cümlenize,
Umarım bir yardım yetişir bize,
Sevinip sizinle gülek bir zaman...

Kurtarın bu gurbet ellerden bizi,
Yürekten tebrikler, bu Türkler sizi,
Ucaltsın Allahım, şanslarınızı,
İyi günler içinde kalın bir zaman...

*Adım **Ali Paşa** derbeder olduk,*
Bu gurbet ülkede kavrulub yandık,
Sayın Süleymanla mukesset yazdık,
Bizlere bir imdat yapsın, bu zaman...

BİZLERE

Efendiler biz Anadolu Türküyüz,
Rusiya'da zülum oldu bizlere,
Bin dokuz yüz kırk dördüncü tarihde,
Sürgün edib şer etdiler bizlere...

Kırk bin canı o savaşda kırdılar,
Aileyi doğma yurttan sürdüler,
On yedi bin yetim aç-soğuk öldüler,
Yasak oldu, serbest gezmek bizlere...

Günden güne zülum artdı çoğaldı,
Münafıkler Türkü Özbekten böldü,
Özbek gençlerini hep satın aldı,
Kerbelâ gibi oldu zülum bizlere...

Türk nesliyiz, bunu inkâr etmedik
Din namusu hiç bir vakit satmadık
İnsanlara biz kötülük yapmadık
Din düşmanı düşman oldu bizlere...

Küçük büyük rastgeleni kırdılar,
Sabileri süngülere vurdular,
Karınların yüreklerin yardılar,
Görülmemiş azab oldu bizlere...

Edeb gitdi, erkân gitdi, ar gitdi,
Namus gitdi, devlet gitdi, mal gitdi,
Yurt-yuva tamam hep elden gitdi,
Yetim kaldık yok mu seher bizlere...

Dilim tutmaz, gördüğümü diyemem,
Bundan sonra neler olur bilemem,
Şâd olamam, gam çekerem, gülemem,
Türk baciler, rahim edin bizlere...

Olsa silah, Özbek korkar kaçardı,
Bir Türk oğlu yüz Özbek'e yeterdi,
Başlarına türlü oyun açardı,
Güzel Allah versin fırsat bizlere...

Özbek uydu tamam, fitne fellere,
Rusvay olub düşdü dilden dillere,
Hayf saldı bizi çölden çöllere,
O dost iken düşman oldu bizlere...

Müfti-kadı nasıl fetva verdiler,
Ehli islâm birbirini kırdılar,
Acab bunu nasıl reva gördüler,
Bakacaklar ne yüzinen bizlere...

Zalim insanlar yapar böyle işi,
Akıtdı analar gözlerden yaşı,
Böyle mi verdi emir Özbek'in başı,
Mahşerde verirsiz cevap bizlere...

Evvel Allah, sonra gümân sizlersiz,
Kime gidek, Türk nesli sizlersiz,
Bu dar günde gümânımız sizlersiz,
Gitdi sabır, yok mu yardım bizlere...

Alıb bizi bu gurbetden götürün,
Garibleri muradına erdirin,
Türk neslinin müşkül hâlin bitirin,
Bu dar günde el uzatın bizlere...

Güzel Allah sonra Resul aşkına,
Kırklar, pîrler, evliyalar aşkına,
Yüz yirmi dört bin Nebilerin aşkına,
Biz dardayız yardım kılın bizlere...

Gece gündüz perişândır hâlimiz,
Biz İslâmız, din Muhammed dinimiz,
Böyle gitse gâvur olur yavrumuz,
İslâmları kardeş yapın bizlere...

Babam Türkdür, ceddim Türkdür, kendim Türk,
Balam Türkdür, annem Türkdür, südüm Türk,
İnkâr eden öz neslini olmaz Türk,
Gelir bir gün imdat olur bizlere...

Bu dar günün var iyi günü inşallah,
Türk başcılar yada çalar inşallah,
Bu gurbetden alır gider inşallah,
Cenabı Hak nasib kılsın bizlere...

Gece gündüz ellerimiz duada,
Türk neslin ömrünü daim uzada,
Bir gün olur yetişirler imdada,
Onlar varken sahib Hakdan bizlere...

*Adım **Ali Paşa**, sizsiz gümânım,*
Düşüne düşüne kalmadı hâlim,
Tükendi saburum, sıkılır canım,
Ne zaman bir imdad gelir bizlere...

[Uluslararası Türkistan Halk Kültürü Sempozyumu (25-27 Ekim 2000, Marmaris-Muğla), Yayına Hazırlayan: Yard. Doç. Dr. Ali Abbas Çınar, Muğla Üniversitesi Yayınları: 23 Rektörlük Yayınları: 14, Muğla Üniversitesi Basımevi, Muğla 2001, s. 95-108]

Ayaşlı Âşık Fahrî

Hayatı

Ankara'nın kazası Ayaş'ta doğmuştur. Asıl adı Ahmet'tir. Şiirlerinde "Fahrî" mahlâsını kullanmıştır. Ayaş'ın Hacımemi mahallesinden Deli Ali Oğullarından Kantarcı Ömer Ağa'nın oğludur.

Nüfus kaydına göre H. 1258'de (Miladî 1842), kendi ifadesine göre H. 1261'de (Miladî 1845) doğmuştur. Vezni düşük olan bir gazelinde kendi doğumuna tarih düşürmüştür.

Meyl ü muhabbetim sagere olduğun ta'n etme kim
Zira tarih-i tevellüdüm sâl-i sagerdir.

75 veya 78 yaşında iken H. 1336 (Miladî 1920) yılında Ayaş'ta ölmüştür. Hükümet konağı yakınlarındaki aile kabristanına gömülmüştür.

Ayaşlı Fahrî'nin cedleri kendinden beş-altı kuşak önce Buhara'dan gelmiş ve Ayaş'a yerleşmiştir. Dedelerinden Ali Ağa, cesur bir kişiymiş. O dönemlerde ortalığı kasıp kavuran ve devleti yıllarca uğraştıran bir eşkiyayı yakaladığından "Deli Ali" lakâbı takılmıştır. Kendinden sonra gelenlere de "Deli Ali Oğulları" denilmiştir.

Âşık Fahrî'nin eğitim durumunu pek fazla bilmiyoruz. Zamanın ve çevresinin eğitim kurumlarını bitirmiştir. Kırk yaşlarına doğru memuriyete başlamıştır. İlk görevi, Çorba (Yabanabat) kazası Reji memurluğudur. Bu görevi H. 1297-1300 (M.1881-1884) arasındadır. Bir süre sonra Adliyeye intisab etmiştir ve Ayaş Sandık Eminliğine tayin edilmiştir. Bu görev H. 1308 (M.1892) yılına kadar 8 yıl sürmüştür. O zama-

nın Ankara Valisi Tevfik Paşa tarafından görev sırasında azledilmiştir. Daha sonra Yabanabad Nüfus Memurluğuna tayin edilmiş ve 3 yıl çalışmıştır. Sonra Zîr kazası Nüfus Memurluğunda bulunmuştur. H. 1318 (M.1902) yılına kadar bu görevde kalmıştır. Son görevi Ayaş'ta Orman Memurluğudur. Bu görevlerde çalışırken zaman zaman açığa alınmıştır ve azledilmiştir. Azledildiği ve açıkta kaldığı süreler ne kadardır bugün bunu bilemiyoruz.

Fahrî, açıkta kaldığı veya azledildiği sıralarda, yöneticileri ve ilgili şahısları hicvetmiş, olaylarla ilgili şiirler yazmış ve sık sık Ankara'ya bu konularla ilgili olarak gitmiştir.

Fahrî'nin Sandık Emini iken Ankara Valiliğine yazdığı manzum terfi dilekçesi şöyle bitiyor. Maalesef bu şiirin tamamı elimizde bulunmamaktadır:

"Emin-i Sandık Kaza-i Ayaş
Hâlâ yüz kuruş maaş"

Âşığın hayatı hakkında fazla bilgimiz bulunmamaktadır.

Sanatı

Daha önce belirtiğimiz gibi Fahrî 1845 (veya 1842)-1920 yılları arasında yaşamış bir 19. yüzyıl şairidir. Yaşadığı Ayaş'tan hiç şair yetişmediği söylenirmiş. Fahrî aruzlu bir şiirinde;

Ey felek yetişmez mi bostan-ı Ayaş'tan âşık hiç
İşte ben geldim cihana dolu dest-i sagirim.

diyerek "Ayaş Bostanı"nından kendisinin dolu bir kadeh gibi şair olarak dünyaya geldiğini söylemektedir.

Fahrî'nin şiirlerinin toplandığı bir şiir mecmuasının varlığını biliyoruz. Bu mecmua, Fahrî'nin yeğeni Avni Yukaruç'ta bulunuyordu. Prof. Dr. Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, Mehmet Aldan, Hikmet Turhan Dağlıoğlu gibi bilim adamı ve araştırmacılar bu defteri gerek Avni Yukaruç'tan ve gerekse Avni Beyin kardeşi Kadri Bey'den alarak incelemişlerdir. Bu defter bugün Avni Beyin eşinde veya kızında bulunmaktadır. Ancak, defteri her nedense saklamakta ve kimseye vermemektedirler. Soranlara kendilerinde olmadıklarını söylemektedirler. Defterin bir örneğinin Hüseyin Vakfi Ertan adlı Ayaşlıda olduğunu da öğrendik.

Ben şahsen bu defteri görme imkânını bulamadım. Defteri görerek yayın yapanların yazılardan ve mevcut yayınlardan yararlanarak bu yazıyı hazırlamış bulunuyorum.

Defteri gören ve bizzat inceleyenler, defterin içinde İmam Ali, Ehl-i Beyt hakkında medhiyye, mersiyye, gazel ve koşma türünde şiirler ile Abdülhamid'e, Ankara Valileri Abidin Paşa, Memduh Paşa, Giridli Sırrı Paşa, Tevfik Paşa'lara ve Ankara Nüfus Nâzırına söylenmiş kasideler ve hicviyeler bulunduğunu yazmaktadırlar. Bu şiirlerin bazılarında uğradığı haksızlıklardan dolayı feryatlar, hicivler ve isyanlar görülmektedir. Defterde müstehcen edayla yazılmış şiirlerin de bulunduğu söylenmektedir.

Âşık Fahrî'nin yayımlanan 1 musammat semai, 1 şâthiyât-ı sofyâne, 2 gazel ve 17 koşması bulunuyor. Ayrıca, bazı gazellerinden alınmış beyit ve parçalar da vardır.

Defteri inceleyen yazarlar, Âşık Fahrî'nin divan tarzındaki şiirlerinde Fuzulî'nin etkisinin göze çarptığını ifade ediyorlar. Koşmalarında ise Âşık Emrah, Gevherî ve Dertli'nin etkileri görülmektedir. Aruz şiirinde başarılı olduğunu elde örnekler olmadığı için söyleyemiyoruz. Ancak hece ile yazdığı şiirlerde çok başarılıdır.

Şiirleri

Âşık Fahrî'nin bilinen(daha doğrusu yayınlanan) şiirlerinin sayısı 21'i geçmiyor. Daha önce de söylediğim gibi yayımlanan şiirlerinin sayısı bu kadar. Ama varislerinden Fahrî'nin defteri alınırsa, yeni yazıya geçilerek yayımlanabilir. Böylece Fahrî de edebiyat dünyasında yerini bulur. 21 şiir ile onun değeri pek anlaşılamıyor.

Araştırmacı Yazar Ali Esat Bozyiğit'in söylediği gibi, Âşık Fahrî'nin koşmaları ve şiirleri bir tek sevgiliye seslenir. Bu sevgili vefasız, hayırsız birisidir. Fahrî'nin aşkının hikâyesi bu şiirlerde gizlidir. Öyle sanıyoruz ki âşığın hayatının başarısızlıklarında ve görevden el çektirilmesinde bu aşkın payı büyüktür.

Bu dilber nasıl bir güzeldir ki Fahrî'nin hayatını alt üst etmiştir. Sevgilisini şöyle tasvir ediyor. Özellikle onun kaşlarına hayrandır.

Derûnum dûzahı söyündürmeğe
Gurre-i şehr-i şitadır kaşların
Şu'leye dil zulmetin döndürmeğe
Hilâl-i bedr-i vefadır kaşların

Bu dertleri bize canan bahşeder
Gamsız yok zamanım her an bahş eder
Müşrik ü münkire îman bahş eder
Mu'cizât-ı Murteza'dır kaşların

Kaşların kahrına merhem dayanmaz
Ben dayandım başka bir er dayanmaz
Yüz bir kale yüz bir Hayber dayanmaz
Zülfikâr-ı Murteza'dır kaşların

*Mahvetti **Fahrîyi** firkat-ı kaşın*
Kadir ü Kayyûm'un san'atı kaşın
Akla fikre sığmaz hikmeti kaşın
Kudreti Bar-i Huda'dır kaşların

Sevgilisine çevrede herkes hayran, ama o öyle vefasız birisi ki kimi sevdiğini bile söylemiyor. Fahrî onun ateşi ile yanıyor, tutuşuyor ama sevgilisinin umurunda mı?

Serab-ı âlemsin mestane gözlüm
El sana yanıyor, sen kime yandın
Ey mescit cemalim meyhane gözlüm
Dil sana yanıyor, sen kime yandın

Âşıklar ne çekmiş gör hayalinle
Bak neler etmişsin mâh cemalinle
Gözlerim yaşını dest-i halinle
Sil sana yanıyor, sen kime yandın

Zülfünü boynuma ilmek dilersin
Yok kara bağrımı dilmek dilersin
***Fahrî**'nin yandığın bilmek dilersin*
Dil sana yanıyor, sen kime yandın

Bundan önceki şiirlerde görüldüğü gibi sevgilisinin gözlerine de hayran Fahrî... Ama o gözler, cadı gözler Fahrî'nin bağrını kebab ediyor, hasret hançeriyle bağrını deliyor, yanık bağrına bir tas su bile vermiyor, cefa veren, eza eden gözler bunlar:

Ne sihr etti bilmem yaktı kül etti
Sihirbaz kaşların cadı gözlerin
Bağrım kebâb etti yaşım mül etti
Müşg-i Çin saçların âhû gözlerin

Ağyâr-ı bedkârın payını çaldım
Hasret hançeriyle bağrını deldim
Yandım harab oldum bu hâle geldim
Hâlâ elim çekmez yâ hû gözlerin

Bilirsin derdine çok yelüp koştum
Böyle bir derdine belâna düştüm
Gözlerin önünde yandım tutuştum
Sunmadı bağrıma bir su gözlerin

Bana bu cefayı ettikten sonra
Başım üzre otlar bittikten sonra
Ben yanıp kül olup bittikten sonra
Hayrın görsün şimden gerû gözlerin

Âşık can vermekte hiç lâf eylemez
Yâr da cevrinden muaf eylemez
***Fahrî** matlubuna insaf eylemez*
Hûn-ı uşşak ile memlû gözlerin

Bu güzel, Fahrî'ye görünmeye bile ar ediyor. Sabahlara kadar zâreden Fahrî, sevgilisine beddua ediyor. Ama yine de onu görmek arzusu ile dopdolu.

Bize görenmeğe âreden güzel
Ağyar-i bedkâre varsın görünsün
Bendesin suphadek zâreden güzel
Benden beter zâre düşsün sürünsün

Alma dedim aldı âşık ahını
İndirir ahımız gökten şahini
Bizden ne sakının vechin mâhını
Âlemin bildiği bir çil burunsun

Dayanamaz oldu dağ taş zârına
Bilmem ne hâl acep yârine

Deryalar kâretmez oldu nârına
Nasıl sevinmedin ***Fahrî*** *kırırsın*

Bu sevgili gerçekten Fahrî'den ar etmiş. Ona; nedenini soruyor. Ve feleğin kendisini şâdettiğini görmediğini belirterek, yârinin adını açıklayacak ama korkuyor.

Nemden hayâ ettin, nemden utandın
Bana bir yâr olmak sana ar mıdır?
Ne kemliğim gördün, nemden usandın
Yoksa cevretmelik size kâr mıdır?

Ne Ferhad u Şirin, ne Kays u Leylâ
Gûh-ı hakikatte simürg-i anka
Sevdiceğim gibi yok dersin amma
O da can u dilden sana yâr mıdır?

Görmedim feleğin zerre şâdını
Havf ettim yazmağa yârin adını
Ne pek çok seversin el evlâdını
Fahrî *senin gibi deli var mıdır?*

Sevgilisine çok sitem ediyor Fahrî. Yârine, sırrını söylüyor olmuyor, söylemiyor olmuyor. Derdini söylüyor yine olmuyor, söylemiyor olmuyor. Velhasıl ne yapsa yârine yaranamıyor.

Derûnun sırrını sitemkârıma
Söylemesem olmaz söylesem olmaz
Bir nazar kıl deyu ah u zârıma
Söylemesem olmaz söylesem olmaz

Aklıma geldikçe ol lebi verdi
Gâhi sevmek isterim bu derd ne derdi
Söylemek isterim bu derdi ne derdi
Söylemesem olmaz söylesem olmaz

Ey ***Fahrî*** *dilberim bir tıfl-ı tâze*
Gerçi mâlik olmuş güzel âvâze
Dayanamaz amma naza niyaze
Söylemesem olmaz söylesem olmaz

O yâre âşık olanlar o kadar çok ki, kapısında saf saf toplanıyorlar. Bu sevgili uğruna bunlar bile yansalar olmaz, yanmasalar olmaz.

Görünce cemâlin hûblar sultanı
Yanmasalar olmaz, yansalar olmaz
Ey dertler dermanı, güzeller hanı
Yanmasalar olmaz, yansalar olmaz

Bizlerde sabır yok, sende bir insaf
Cem olmuş âşıklar kapında saf saf
Bey gedâ zahiri ehl-i itikâf
Yanmasalar olmaz, yansalar olmaz

Gözlerin okundan kaşın yayından
***Fahrî** yoktur ta Şaban ayından*
Geçmişler sofular huy-i hayından
Yanmasalar olmaz, yansalar olmaz

Fahrî, sevgilisinden ayrı düşmüştür. Ona haber gönderecek, ona ulaşacak hiçbir vasıta yoktur. Ancak, sabah rüzgarı ile durumunu, yârine ulaştırıyor. Ve sâbâ ile ondan cevap bekliyor. Ama nafile!

Sabâ, arz-ı hâl-i pür melâlimi
Sundum sultanıma, dedin, ne dedi
Sual etmedi mi, benim hâlimi
Kaş-ı kemanıma dedin, ne dedi?

Dedin mi derdimin bir çaresini
Gücendirme sakın can pâresini
Ateş-i hicriyle dil yâresini
Çeşm-i mestânıma dedin, ne dedi?

Bir hasta âşıkı var demedin mi
İşi gücü âh ü zâr demedin mi
N'olur bir yanına var, demedin mi
Şâh-ı hûbânıma dedin, ne dedi?

Utanın hünkârdan, diyemedin mi ?
Kaşları gaddara diyemedin mi ?

Fahrî nâçardan diyemedin mi ?
Yoksa cananıma dedin, ne dedi?

Sevgilisi ile arası sanki çok iyiymiş gibi; ona neden gücendiğini soruyor. Ama o vefasızın Fahrî umurunda mı?

Güzel n'ettim sana neden gücendin
Sübhân'ı seversen sıkılma söyle
Gücendin sen ey sîm benden gücendin
Rahmân'ı seversen sıkılma söyle

Serince tâc-ı saadet hakkıçün
Cemâlindeki semahat hakkıçün
Okuduğun bunca âyet hakkıçün
Kur'an'ı seversen sıkılma söyle

Gammazlık ağyârın kisb-ü kârıdır
Yezid rakiblerin bed efkârıdır
Kim söyledi Hafız ***Fahrî*** *yârıdır*
Yezdan'ı seversen sıkılma söyle

Fakat bu sevgiliye ne yapsan yaranamıyorsunuz. Seviyorsunuz güceniyor, sevmiyorsunuz güceniyor. Bunca yıl yalvarmanız nâfiledir. Sabretmiş olsanız bile. Fahrî bu duygularla şunları söylüyor:

Ne yapıp neyleyim, gülyüzlü yâre
Sevmedim gücendi, sevdim gücendi.
Olmaz mı bu hâlden pâre pâre
Sevmedim gücendi, sevdim gücendi.

Akıbet bu dertler beni pîr eder,
Bağlar kâkülüne hem esir eder,
Bir baksam yüzüne bin tekdir eder,
Sevmedim gücendi, sevdim gücendi

Hân-i safâmı, ***Fahrî****, kabr ettim,*
Bana yâr ol deyu çok da cebr ettim
Bunca yıl yalvardım, bunca sabr ettim
Sevmedim gücendi, sevdim gücendi

Âşık olan ne yapar? Hele bu aşk zor ise, vefasızlık dolu ise... Sarhoş olunur.

Düşme ıztıraba mey için gönlüm
Bizlerden bâdeyi sakî sakınmaz
Zâr u giryân olma mey için gönlüm
Benden üftâdeyi sâkî sakınmaz

Âşıkın semaya çıkan âhıdır
Derd ü belâ çekmek aşkın râhıdır
Melâhat mülkünün ol bir şahıdır
Nutku iradeyi sâkî sakınmaz

Zümre-i zühhaddan sen geçer ol da
Hak ile bâtılı hem seçer ol da
***Fahrî** gibi sen tek mey içer ol da*
Bâde-i sâdeyi sakî sakınmaz

Aslında Fahrî, işin farkındadır. Bu sevgiliden kendisine hayır yok. Hatta bu gaddarın, nesini sevdiğini de düşünmeye başlamıştır.

Yıktın harâb ettin canımız cana
Nasıl yıktın ise imar eyle gel
Bu mu ettiğimiz senden temannâ
Birkaç taştan metin divar eyle gel

İsmini yâd etme çeşm-i hûnharın
Nesin sevdin gönül böyle gaddarın
Göster sevdiğinden kâr u zararın
İstemem kârını zarar eyle gel

Yaktın dilhânemiz, hânesiz kaldık
Mürg-i anka gibi hanesiz kaldık
Kuş olduk elinde dânesiz kaldık
*Öyle ise **Fahrî** firar eyle gel*

Ama ne yapalım ki Fahrî'nin gönlü bu keman kaşlı yâre takılmış. Onu sorsa da sormasa da; görse de görmese de; başına gelenleri hayra yorsa da yormasa da; kafasındaki düşünceleri kursa da kurmasa da duramıyor.

Dil neden takılmış keman kaşlara
Sormasam duramam, sorsam duramam
Bu dertli başımı taştan taşlara
Vurmasam duramam, vursam duramam

Çekmedi gönlümden kaş u yayını,
Renk be-renk gösterir vech-i ayını
Bir saat, bir lâhza hâk-i payını
Görmesem duramam, görsem duramam

Bilmez mi hâlimi ol kaş-ı keman
Ateş-i aşkıyla olduğum püryan
Huzurunda dâim el pençe divan
Durmasam duramam, dursam duramam

Hatâ olmaz derler güzel merdinde
Halk-i âlem kalmış onun derdinde
Bu şehbaz gönlümü dostun ardında
Yormasam duramam, yorsam duramam

Sabr ile açılır böyle muamma
*Sabr eyle ey **Fahrî** yevmen fe-yevmâ*
Kurmamak isterim tefekkür ammâ
Kurmasam duramam, kursam duramam

Bu sevgili karagözlü bir fettan. Başkalarının sözüne uyarak, Fahrî'ye küsüyor. Ama Fahrî malını, canını uğruna harcayacak kadar, mahvolmayı göze alacak kadar, onun gülyüzüne, Halep'i, Bağdat'ı, Mısır'ı, Ankara'yı feda edecek kadar seviyor.

Uymuşsun ağyâre küsmüşsün bana
N'ettim sana söyle ben kara gözlüm
Var ise zerrece kemliğim sana
Yok olsun uğrunda ten kara gözlüm

Mal u can u cismim hebalar olsun
Mahv u tebah olsun fenalar olsun
Gonce cemâline fedalar olsun
Halep, Bağdat, Mısır, Ankara gözlüm

Ehl-i dertler ile hemdem olmazdım
Fahrî çeşmi gibi pürnem olmazdım
Aşkınla rüsva-yı âlem olmazdım
Etmeseydin eğer sen kara gözlüm

Fahrî, artık bu aşktan yoruluyor. Bıkıyor. Güçsüz düşüyor. Bir taraftan dünya telaşı ve sıkıntıları. Bir taraftan böylesine ümitsiz bir aşk. Hastalanıyor, yataklara düşüyor. Neredeyse dünya değiştirecek sanki ahirete gidiyor ve dönüyor.

Geşt ü güzâr ettim mülk-i bekayı
Berzah ı belâyı gördüm de geldim
Pençe-i ecele verdim yakayı
Ta rûz-i cezayı gördüm de geldim

Naçar teslim oldum emr-i ecele
Gezdim kişverini tuttuk el ele
Besmele hamdele dilde salvele
Duayı senayı gördüm de geldim

Bin kişi bir ayak üzre durdular
Herkesin amalin bir bir sordular
Bir vasi meydana mîzan kurdular
Çekilen cefâyı gördüm de geldim

Takdir aman verdi, avdet eyledim
Talih yardım etti ric'at eyledim
Azraile yüz bin minnet eyledim
Minnet-i ricayı gördüm de geldim

*Gördüklerim **Fahrî** ferâmûş etmem*
Minba'di hûbları derâguş etmem
Tâibînden oldum bâde nûş etmem
Rezil ü rüsvâyı gördüm de geldim

Sevgilisinden ve canından bezdiği oluyor bazen. Yere göğe sığdıramadığı sevgilisini artık eleştirmeye bile başlamıştır. Neyse, onun bu aşktan usandığını dinleyelim:

Usandığım olur bezdiğim olur
Bazı cananımdan bazı canımdan
Otırduğum olur gezdiğim olur
Birleşüp yâr ayrıldıkça yanımdan

İçmeğe uşşakın kanın kanmaz mı
Âşıkân yanar da kendi yanmaz mı
Aceb arlanmaz mı yâr utanmaz mı
Rûz u şeb gözümden akan kanımdan

Ağyar sözlerine asla kanmayım
Her ne söyler ise doğru sanmayım
Nasıl söylemeyim nasıl yanmayım
***Fahrî** yavrum uçtu âşiyânımdan*

Sonunda Fahrî isyan ediyor. Hani derler ya "Çok naz âşık usandırır." Fahrî artık sevgilisine "sevsen de olur sevmesen de" diyebiliyor. Çünkü kendisine güveniyor Fahrî. Onu kendisine sevgili olarak kabul edenin, bir daha elinden bırakmayacağına inanıyor.

Sen beni sevmezsen sevme, ey güzel
Beni de bir seven bulunur elbet
Âşık-ı sadıklar yerde mi kalır
Altın, cevher gibi alınır elbet

Bu nush-u pendimi kabul, etmezsen
Meyhane-i aşka gelip gitmezsen
Eğer bir kemâle sen de yetmezsen
Ah okuyla bağrın delinir elbet

Bu güzellik sende haşre dek kalmaz
Bir vakit gelir ki kimseler almaz
***Fahrî**'yi alanlar elinden salmaz*
Senin bu cemâlin silinir elbet

Kimdir bu güzel? Fahrî'nin bağrına nazik elleriyle hançer vuran? Keman kaşına bütün halkı hayran eden? Erkek gibi meydanlarda duran? Fahrî'yi aşkı uğruna diyar diyar dolaştıran ve ancak beş yılda bir Fahrî'ye görünen bu güzel kimdir? Açıklıyor bunu, meğer Ayaş'a yakın bir belde olan Uruş'tan bir gazel:

Melâmet hançerin bağrım başına
Nazik elleriyle vuruşlu güzel
Halkı hayran-etmiş keman kaşına
Ayaş kazasında Uruşlu güzel

Cellâttır âlemde misli bulunmaz
Haktan bir belâdır buna gülünmez
Cevr-ü cefasından emin olunmaz
Er gibi meydanda duruşlu güzel

Yazdım dil ucuna hayâl-i yârı
Gel unutma şahım bu ***Fahrî*** *zarı*
Aşkınla dolandım her bir diyarı
Beş yılda bir kere görüşlü güzel

Sonuçta Fahrî, bu sevdadan vazgeçiyor. Allah, aşkına dine veriyor kendini. Ama Fahrî'nin hayatında başarısızlıklarla dolu bir aşk öyküsü de kapanıp gidiyor.

GAZEL

Eğer âkil isen gönlüm edadan geç sadâdan geç
Veya kâmil isen gönlüm sivâdan geç ziyadan geç

Sarıl dâmân-i Muhtara Settâra Gaffara
Yapış Mansur gibi dara fenadan geç bekadan geç

Görünmekte bedi' işler göğüslerde demir şişler
Yok olsun öyle dervişler abadan geç asadan geç

Sana hiç başka yok tedbir güzel güzel eden takrir
Tecerrüd âlemine gir havadan geç semâdan geç

Bir üstaddan alıp pendin eğer çözmez isen bendin
Kıyarsın kendine kendin hudâdan geç likadan geç

Anıp esmasını çârın yok et elde olan varın
Ola Sıddik vefâdarın seradan geç gınadan geç

Günâhını anıp ağla ciğerin aşk ile dağla
Yürü Ceyhun gibi çağla riyadan geç nevadan geç

Ali'nin oğluna cümle dediler kim tebessümle
Yezid kavmi kılur hamle kazadan geç belâdan geç

Buyurdu anlara Sultan elimde var benim burhan
Bu keyfiyyet size pinhan hafâdan geç cilâdan geç

Özün ol şaha taklîd et Cenâb-i Hakkı tevhid et
Rüsûm-i terk ü tecrid et hebadan geç sabâdan geç

Ne demiş dinle Peygamber hemân ol ***Fahrî*** *fermanber*
Kurulmuş kürsî ve minber safâdan geç cefâdan geç

BİR GAZEL'İNDEN

Gül cemâlin meh cebinin âfitâb olsun da gör
Dâne-i hatt-i siyahın mâhitâb olsun da gör

Görmek olmaz dîde-i mahmurunu bîdâr iken
Bâde-i sâf-ı safâdâr mest-i hâb olsun da gör

BİR HİCVİYE'SİNDEN

Nâil-i rütbe olup din kıymetini bilmedin
Rûz-i mahşerde refikin Lât ü Uzzâdır senin

Ahmet Fahrî'nin kardeşi Mustafa Samî de şairdir. 1858 yılında doğan ve 1916'da ölen Mustafa Sami, demircilikle meşgul oluyordu. Bir şiiri söyle:

Kâtip sen yaz yâre sabâ götürsün
Rica yollu arzuhalim tez elden
Kâtip tez ol peyâmımı yetürsün
Sabâ yetsin maksaduma tez elden

Selâm söyle yâre gördün halimi
Pâyına yüz sür'ver hatt-ı âlimi
Sakınıp incitme serv-i dalimi
Muy-ı buyur tapşur bana tez elden

Tasvirin nakşettim kıblegâhıma
Sabâ böyle söyle yüzü mâhıma
Yoksa hedef olur tîr-i âhıma
Samî'ya *rahmeyle bari tez elden*

KAYNAKLAR

1. Aldan, Mehmet, *Türlü Yönleriyle Ayaş (Bir Meskun Yer İncelemesi)*, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1965, 236 *s.*

   Not: Ahmet Fahrî 155-158 s.

2. Bayrı, Mehmet Halid, *Halk Şiiri (XX. yüzyıl)*, Varlık Yayınları Türk Klâsikleri 48, Ekin Basımevi, İstanbul 1987, 79 s.

   Not: Âşık Fahrî Hayatı 9 s. şiirleri 31-32 s.

3. Bozyiğit, Ali Esat: *"Ankaralı Hak Ozanları Üzerine Notlar 1"*, Türk Folkloru Dergisi, Yıl: 4, Sayı 45, Nisan 1983, 27-29 s.

4. Bozyiğit, Ali Esat, *"Ankaralı Halk Ozanları Üzerine Notlar 2"*, Türk Folkloru Dergisi, Yıl: 4. Sayı: 46, Mayıs 1983, 14-15.S.

5. Bozyiğit, Ali Esat, *"Ayaşlı Fahrî ve Koşmaları 1"*, Ziya Gökalp Dergisi, Cilt: 11, Sayı: 61, Ocak-Mart 1991, 28-32 s.

6. Bozyiğit, Ali Esat: *"Ayaşlı Fahrî ve Koşmaları 2"*, Ziya Gökalp Dergisi Cilt: 11, Sayı: 62, Nisan-Haziran 1991, 13-16 s.

7. Bozyiğit, Ali Esat, *"Ayaşlı Fahri ve Koşmaları 3"*, Ziya Gökalp Dergisi, Cilt: 11, Sayı: 63, Ekim-Aralık 1991, 11-16 s.

8. Cunbur, Müjgân, *Başakların Sesi (Türk Halk Şairleri Eserleri ve Hayatları)*, Poyraz Reklâm Yayınları: l, Şark Matbaası, Ankara 1969, 439 s.

   Not: Ayaşlı Fahrî 168-170 s.

9. Dağlıoğlu, Hikmet Turhan, *"Ayaş ve Ayaşlı Şairler Hakkında Bazı Notlar"*, Ülkü Mecmuası, Cilt: 10, Sayı: 57, İkinciteşrin 1937, 261-266 s.

10. *Dünkü ve Bugünkü Ayaşlı Şairler*, Ayaş Kültür Derneği Yayını No:l, Güney Matbaacılık ve Gazatecilik T.A.O, Ankara 1948, 55. s.

    Not: Fahrî (Ahmet Efendi) 25-28 s.

11. Kocatürk, Vasfi Mahir, *Saz Şiiri Antolojisi*, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1963, 544 s.

    Not: Fahrî 446-447 s.

12. Sevengil, Refik Ahmet, *Çağımızın Halk Şairleri (Radyo Konuşmaları)*, Atlas Kitabevi, Baha Matbaası, istanbul 1967, 350 s.

    Not: Ayaşlı Fahrî ve kardeşi Samî 54-58 s.

13. Ergün, Saadettin Nüzhet, *Türk Şairleri (Ansiklopedi)*, C. 3, İstanbul 1939

    Not: Fahrî 1378-1390 s.

14. Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahrî, *"Ankaralı Bir Şair"*, Hayat Mecmuası, Yıl: 4, Sayı: 88, Ağustos 1928, 4-5 s.

15. Z[iyaettin] Fahri, *"Ayaşlı Fahri ve Koşmaları"*, Halk Bilgisi Haberleri, Yıl: 7, Sayı: 74, Aralık 1937, 29-32 s.

[Ayaş ve Bünyâmin Ayaşî (Tarihte-Günümüzde Ayaş ve Bünyamin Ayaşî Sempozyumu), (Ayaş 2-4 Temmuz 1993) Bildiriler. Ayaş Belediye Yayınları: 1, Kariyer Matbaacılık, Ankara-Aralık 1993, s. 213-230]

Bulgaristan Türk Halk Kültürünün Bir Siması: Haydar Baba (Haydarî)

Haydar Baba 1900 yılında İstanbul'da doğmuştur. Adı Haydar Cemil'dir. Ailesinin ve kendisinin Çanakkaleli olduğu da söylenir. Meslek olarak bir süre avukatlık yapmıştır. Birkaç yabancı dili bildiği söylentisi vardır.

1936 yılında Topkapı tekyesi şeyhi Bektaş Baba, Selman Cemalî Baba ile birlikte Arnavutluk'a gitmiştir. Aslı Arnavuttur ama Arnavutça bilmezdi. İstanbul'da doğma-büyüme olduğu için Türkçeyi İstanbul aksanıyla tatlı ve çekici bir üslupla konuşurdu.

1936 yılında gittiği Arnavutlukta fazla kalmayan Haydar Baba, önce Romanya ve bir süre sonra Bulgaristan'a geçmiştir. Deliorman'da Demir Baba dergâhında bir süre kalmıştır. Daha sonra Tuna boyunda Rusçuk ile Silistre arasında bulunan Tutrakan kasabasının Denizler köyüne yerleşmiştir. Hayatının sonuna kadar burada kalmış hattâ Denizler köyündeki Bektaşî tekyesinde 23 yıl postnişinlik yapmıştır. Bu Bektaşî babasının Bulgaristan'ın Denizler köyünde 35 yıl kadar yaşadığını sanıyoruz.

İstanbul'da iken, tekke ve zaviyelerin kapatılmasından önce Topkapı Bektaşî Tekkesinin son babası olduğu da rivayet edilmektedir. Ancak bunun doğruluk derecesini bilememekteyiz.

Bulgaristan'ın Türk kültürünü de özümseyen bu değerli Bektaşî babası, Denizler köyünde 1977 yılında 77 yaşında Hakka yürümüştür. Mezarı bugün Denizler tekyesinde dergâhın içinde Ali Baba, Selman Baba ve Veli Baba'nın mezarlarının yanındadır.

Haydar Baba, zaman zaman Türkiye'ye ziyaretlerde de bulunmuştur. Bu ziyaretler sırasında yazma ve basma pek çok kitap ve eserleri toplamış Denizler tekyesine de götürmüştür. İstanbul'daki genel kitaplıklara girerek yazma dergilerdeki pek çok bilgileri istinsah ettiği bilinmektedir. Hatta 1937'den önce İstanbul'da iken onu Fatih'teki Ali Emirî Millet Kitaplığında okurken, notlar tutarken görenler çoktur. Onun şapka devrimine muhalefet ettiğinden Arnavutluk'a gittiğini söyleyenler de vardır. Ancak Türkiye'ye çok bağlı olduğu, bir Arnavut'tan çok, kendisini daha çok Türk hissettiğini onu yakından tanıyanlar ifade etmişlerdir.

Bazı kaynaklar tekke ve zaviyelerin kapatılmasından sonra, ekonomik sıkıntıya düştüğü, geçim zorluğu çektiği için Arnavutluk'a gittiğini söylemektedir. Onun bildiğimiz, daha doğrusu yayımlanan ve literatürlere geçen 25 kadar manzumesi bulunuyor. Oysa ki pek çok şiir yazdığı bilinmektedir. Ama bu şiirlerinin nerede ve tuttuğu defterlerin kimlerde olduğunu bilemiyoruz. Ancak İstanbul'dan ayrıldıktan sonra satılan kitapları arasında şiir defterlerinin Hakkı Tarık Us tarafından satın alındığı söylenmiştir. Ancak bu şiirler ve defterlerin Hakkı Tarık Us'un ölümünden sonra kimlerin eline geçtiğini, bilemiyoruz.

Üstelik, Bulgaristan'ın Denizler Tekyesinde yaşadığı 35 yılı aşkın sürede ortaya koyduğu şiirleri ve risâlelerin nerede olduğunu ve kimlerin eline geçtiğini de bilememekteyiz.

Haydar Baba'nın şiirlerinin bir kısmı Bulgaristan'dan göç eden bazı yaşlı kişiler tarafından son yıllarda yazıya geçirilerek çeşitli dergilerde yayımlanmıştır. Ama, bugün Bulgaristan'da Türklerin yaşadığı Silistre, Rusçuk, Tutrakan kasabası ve civarı ile özellikle Denizler köyünde yapılacak araştırmalarla onun şiirleri ve risâleleri ortaya çıkacaktır.

İlgililerin bir an önce bu çalışmayı başlatarak hem derleme çalışmaları ile hem de halkın elinde bulunabileceği ihtimaline göre soruşturarak Haydar Baba'nın eserleri gün yüzüne çıkarılmalıdır.

Gayet akıcı, çekici olan şiirlerinin sanat seviyesi de yüksektir. Aruz vezni ile yazılan şiirleri var mıdır, bilemiyoruz. Ama elimizdeki şiirlerinin tümü hece ölçüsü ile yazılmıştır. Başarılı bir şiir sanatı vardır Haydar Baba'nın...

"Haydar", *"Haydarî"*, *"Haydar Baba"*, *"Hayder"* mahlaslarını şiirlerinde kullanan Haydar Baba'nın elimizde bulunan şiirlerin tümü tasavvufîdir ve nefeslerdir.

NEFES

Hüseynî'dir kisvemiz,
Sırtımızda aba post
Mücerretiz tertemiz,
Hû dost Hak dost Allah dost

Bektaşîyiz Bektaşî,
Attık gamı telâşı
Şah'dır kırkların başı,
Hû dost Hak dost Allah dost

Muhammed Hatice'den,
Fatma Ali ve Hasen
Hüseyn'e erişirsen,
Hû dost Hak dost Allah dost

Zeynel Abidin ile,
Cafer-i Sâdık bile
Kâzım Rıza'dan dile,
Hû dost Hak dost Allah dost

Taki Naki Askerî,
Mehdi hem ol ***Hayder****'i*
On iki imam cevheri,
Hû dost Hak dost Allah dost

NEFES

Bir söz var: Ey âşık olan bu raha
Gelme gelme sakın ya dönme dönme
Erenler yoludur varır Allah'a
Gelme gelme sakın ya dönme dönme

Verdiğin ikrarda sabit kadem ol
Nefsine ram olma, Hakla hemdem ol
Muhabbet et Ehlibeyte adem ol
Gelme gelme sakın, ya dönme dönme

Hubb-i masivâyı def eyle kardaş
Ki doğsun kalbine hurşid-i Bektaş
Melâmet yolıdur, herkes atar taş
Gelme gelme sakın, ya dönme dönme

Erenler babına sarıl sıdk ile
Getirme zerrece kıylükâl dile
Tiğ-i bendi bağla tevekkül ile
Gelme gelme sakın, ya dönme dönme

Mürşidin sözünü atma yabana
Sıkı tut elini iriş Sübhâna
***Haydarî** fakr ile fahret cihana*
Gelme gelme sakın, ya dönme dönme

NEFES

Gerçek erenlerin darına durduk
Pîrimiz Hünkâr'a Allah'a eyvallah
Biz aşk menziline geçüp oturduk
Haydar-ı Kerrâr'e Allah eyvallah

Mü'min âşıkız Hak vicdânımızdır
Muhammed Mustafa imâmımızdır
Habîbullah bizim cânanımızdır
Ahmed-i Muhtar'a Allah eyvallah

Pîr Balım Sultan'a bendeyiz gerçek
Şâh'a çâkesir has bahçeye çiçek
Himmet aldık pîrden biz ölçek ölçek
Şâh-ı keremkâre Allah eyvallah

Hünkâr Hacı Bektaş demine hu şân
Onundur muhabbet bu demle devran
Tarîkat sırrında olaldan mihman
Dedik hak didâre Allah eyvallah

Yârimizdir canda candan ezelden
Ayrılmayız asla biz o güzelden
*Bırakmaz **Haydar**'ı pîrimiz elden*
Niyazımız yâre Allah eyvallah

NEFES

Dervişlik demir leblebi
Çiğneyüp de yutana hu
Çelik yaylı bir ok gibi
Çekebilüp atana hu

Dervişlik ateşten gömlek
Hüner onu giyebilmek
Kopmayıp gönlünde istek
Geyüp derde batana hu

Dervişlik nefsi haklamak
Hem irfâni kucaklamak
Hakk'ı kendinde saklamak
Ehline okuyana hu

Dervişlik mürşidin bendi
Gerdana aşkın kemendi
Belde Allah dost tigbendi
Kuşanup söz tutana hu

Dervişlik tâc ile aba
Değil ey ***Haydarî Baba***
Gönlünden gelen hitaba
Fikrini öz atana hu

NEFES

Allah bize aşkını
Verdi elhamdülillah
Kalbi aşkın taşkını
Gerdi elhamdülillah

Benliği halka kattık
Varlığı yoğa sattık
Bu aşk irdi biz attık
Derdi elhamdülillah

Olduk gerçek erenler
Biz bu aşkı ittik yar
Lâ-mekân yurtdan haber
İrdi elhamdülillah

Allah Muhammed
Ali Hacı Bektaş-ı
Veli canda aşkın ezeli
Ferdi elhamdülillah

Muhiblikten ileri
Mürşidlikten içeri
Aşka postu ***Haydarî***
Serdi elhamdülillah

NEFES

Âli Muhammed'iz Âl'i Ali'yiz
Bizleriz hakikat gürûh-i nâci
Hasan'a bendeyiz Hüseynî'yiz biz
Biz ehl-i tarikat gürûh-i nâci

Tarîk-ı nâzenîn Zeynelâbidin
Hem Bakır Ca'f er'den bize ser-i dîn
Kâzım'dan Rızâ'dan bu mezheb metîn
Gösterdik sadâkat gürûh-i nâci

Taki'den Nakî'den bizde hidâyet
Nûr-i nübüvvetle sırr-ı vilâyet

Askerî'den bize her dem inayet
Kıldı bizi hilkat gürûh-i nâci

Mehdî'ye uymuşuz bulmuşuz aman
Derde dermanımız sâhibü'z-zaman
Onun leşkeriyiz o nûr-i iman
Etti virüp takat gürûh-i nâci

Nûr-i Nebî'dir hem kerem-i
Ali Pîr-i Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli
*Ey **Haydarî** oldu bize müncelî*
Balım'dan liyâkat gürûh-ı nâci

NEFES

Ali Babaya der aman
Himmetinden Deliorman
Rûhaniyet verir her ân
Deniz Ali Baba Sultan

Dergâhının yok benzeri
Safa verir her bir yeri
Sırdır onda her eseri
Deniz Ali Baba Sultan

Ali Baba üçler başı
Türbesinde var yoldaşı
Başındadır fahr bektaşi
Deniz Ali Baba Sultan

Türbesinde çırağ taşı
Kırk budak makamı başı
Gönüllere ürür aşı
Deniz Ali Baba Sultan

Üçler menzilinde ey can
Birisi Baba Süleyman
Biri Veli Baba yatan
Deniz Ali Baba Sultan

Türbe dışında yediler
Meydan sırtı kırklara ver
Bunda erenlere server
Deniz Ali Baba Sultan

***Haydarî** ona postnişîn*
Çerâğ-ı rûşene metîn
Merd-i tarîk-ı nazenin
Deniz Ali Baba Sultan

NEFES

Şah aşkına varı verdik hebâya
İrüp iki doğduk gerçek babaya
Bize bizden geldi Hak merhabâya
Âl-i Aba ile girdik abaya

Mansur olup çıktık aşkın dârına
İsa gibi vardık gök mezarına
Musa gibi erdik eymen nârına
Âl-i Aba ile girdik abaya

Biz Muhammed gibi eyledik mi'râc
Muhabbet nurudur başımızda tâc
Yer gök bize açmış bağrını muhtaç
Âl-i Aba ile girdik abaya

Vâdi-i içinde ateşten zuhur
Gösterdik de açtık Musa'ya huzur
Biz nefsin nârını eyledik de nur
Al-i Aba ile girdik abaya

Nuh gibi necata olduk da kapdan
*Aşkımız **Haydarî** gemimiz iyân*
Gark idemez benlik ittikçe tufan
Âl-i Aba ile girdik abaya

NEFES

Gönül al gerçek erenlerle otur kalk ancak
Bu tarîkatte diyorsan olayım mazhar-ı Hak

Hiç Ali aşkına gaflette bulunmak olmaz
Zikr-i Hak fikr-i samed aşk-ı hakikat mutlak

Lezzetin fakr ü fena zevk-ı beka bâ Allah'dan
İrişir şevkin olur kendini kendin bul bak

Var iriş mürşid-i kâmilden etek al tut sen
Benliğin vesvesesinden iki dünyâyı bırak

Hakk'a âşıksan o cananını bu canında
***Haydarî** aşkın o teslim-i Rıza boynuna tak*

NEFES

Nazeninler hankâhında
Hamd olsun pîr etti ulu
Ali Baba dergâhında
Ali Baba Sultan kulu

Erdim Hakk'ın dîdarına
Gerçek erenler darına
Girmişim şah katarına
Ali Baba Sultan kulu

Postnişimin hizmetinde
Erenlerin ni'metinde
Benim hâzer himmetinde
Ali Baba Sultan kulu

Tutrakan'a civar yere
Dalgalanan denizlere
Benim bak sen bu habere
Ali Baba Sultan kulu

*Ey **Haydarî** bu demde*
Hak Âdem'de Hak sırrına bak
Benim hakikatte ancak
Ali Baba Sultan kulu

NEFES

Hakk'ın cemâlinde lâ-mekân olan
Lâ-mekânda irer cemâl-i yâre
Âşıkın gönlüdür aşk ile dolan
Güzelin yüzünden gelen ikrâre

Evvel âhır zahir batın bir demdir
Bu demdir ma'nâsı onun Âdemdir
Bir noktadan cümle harfe kademdir
Lâ-mekândan mekân açan her vare

Ve lekad keremmâ der Rabb-ı Celî
Bil kerremmullahü vechehü Ali
*Ey **Haydarî** Hacı Bektaş-ı Velî*
Kıblegâhımızdır dem ü dîdare

NEFES

Ezelden evveliz kudretullahız
Dâima ebedten müeyyediz biz
Zahirde şekl olan sûretullahız
Sanma ki bâtında mukayyediz biz

Kendimizde imiş matleb-i a'la
Onu bulduk arar bilinmeyen hâlâ
Bağlanmış herkesi lâ ile illâ
Rûh-i yektâ merd-i mücerrediz biz

*Gönlümüzde kurduk **Haydarî** âyîn*
Aşk-ı hakikati eyleyüp telkin
Bu günde bizimdir âsümân-ı dîn
Çünki asrımızda Muhammed'iz biz

NEFES

Aşka gir Hak yolunda insan ol
Sonra gölündeki yâre mihmân ol

Kendi kendinden öyle çık ki heman
Kendi kendindeki canda cânan ol

Bunu yapmak erenlerin işidir
Ol erenlerden öyle sultan ol

Yoksa sözlerle nakl-i hâdise hiç
Hâl iden hâl-i Hak'ta gel Rahman ol

***Haydarî** der iriş de mürşide sen*
Öyle bir dervişlik it ki hayran ol

NEFES

Bu cihandaki han
Görene görene
Gönül gözü açan
Görene görene

Can göziyle bakan
Bu ma'nâyı çakan
Yâri cana takan
Görene görene

Yâri canda tutar
Hakk'a iden nazar
Hakk'a giden katar
Görene görene

Can gözü açıklar
Allah'a âşıklar
Vardan var ayıklar
Görene görene

Ayıklar yoktan yok
Gerçekten yoktur çok
Benliğe gönül tok
Görene görene

Bakar körler her ân
Görünürken görmez san
Hak'dan uzak nadan
Görene görene

Haydarî'nin sözü
Hakk'a bağlar özü
Açıktır can gözü
Görene görene

NEFES

Ezelden bendeyiz Hacı Bektaş'a
Ebedî kullukta hizmetimiz var
Zahiri bâtını biz baştan başa
Bürüdük sırr- ile kıymetimiz var

Şeriat da bizim Hak sözümüzdür
Tarikat da açık can gözümüzdür
Hakikat da sır-ı Hak özümüzdür
Ma'rifetde nûr-i hikmetimiz var

*Hakk'ın cilvesiyiz **Haydarî** bu dem*
Hak bizi nurundan etti âdem
Hakk'ın kudretinde vücudla âdem
Hak tecellisinde kısmetimiz var

NEFES

Bektaşî yolunun azametinden
Pîr Balım eseri Demir Baba'dır
Akyazılı gizli kerametinden
Beliren Hak eri Demir Baba'dır.

Münkirin kalbinden uzağa kaçan
Kanaralarından yıldırım saçan
Dipsiz gölde engin deryalar açan
Gerçekler serveri Demir Baba'dır

Sânında az gelir onun ne desen
Muhiblere aşkı sabâca esen
Bâtın kılıciyle ejderha kesen
Dervişler haberi Demir Baba'dır

Hep akar deresi yâdigârınca
Pîr Hacı Bektaş'ın Akpınar'ınca

Beşparmak suyunu o çıkarınca
Gösteren hüneri Demir Baba'dır.

Türbe kubbesinde olan nişanın
Tarzı ey ***Haydarî*** *Balım Sultan'ım*
Hacı Bektaş'ım söyler beyânım
Hakk'ın erenleri Demir Babadır

NEFES

Muhibbiz on iki Hak imamlara
Muhammed Ali'den erkâna girdik
Erdik Hak'dan eren Hak kelâmlara
Pîr Hacı Bektaş'da meydâna girdik

Dinin dört kapusu bize açıldı
Hak'dan bize kerem rahmet saçıldı
Münkir münafıktan gizli kaçıldı
Dergâh-ı Ali'de divâna girdik

Hakk'ın huzurunda secdeye vardık
Gönlümüzü Hakk'ın aşkiyle sardık
Teni nefsi aklı canı kurtardık
Haydarî *sûret-i Rahman'a girdik*

NEFES

Demiyiz candaki gizli cananın
Diriyiz nûriyle vech-i Rahman'ın
Bendesiyiz gerçek Şâh-ı Merdan'ın
Hacı Bektaş ile Balım Sultan'ın

On iki imamdır sevdiğimiz yâr
On dört ma'sûm-u pak gönülde didar
Hakikatimizdir vech-i iktidar
Himmetiyle pîrim kutb-i cihanın

Ey ***Haydarî*** *biziz gerçek kalender*
Gerçek erenleriz gerçek erenler
Merd-i müserrediz er Hakk'ız Hak er
Kuluyuz Mehdî-i Sâhib-zamanın

NEFES

Düşme olmayacak iş arkasına
Olıuruna bağlı hayat gidişi
Seni de anlatır bir başkasına
Başkasını sana anlatan kişi

Yalancıdan sakın bekleme vefa
İnsanlık arama çekersin cefâ
Sâdık olan dostun sürdürür safa
Sabr et her dar vaktin olur genişi

***Haydarî**'den al da nasihat bu dem*
Âdem ol ki Allah eylesin kerem
Hemi gördüğünü söylememek hem
Gördüğünü örtmek erenler işi

NEFES

Hakk'ın cemâlini secdegâh ettim
Ben gönül sırrının lâ-mekânında
Ben fenâfillâhı dilpenâh ettim
Gerçek erenlerin âsitânında

On iki imâmın katarındanım
Naci güruhunun başlarındanım
Erkân-ı Ali'nin mazharındanım
Hünkâr Hacı Bektaş pîr meydanında

*Ey **Haydarî** Balım Sultan'a uydum*
Bâtını Hakk'ın aşkiyle yuydum
Zâtullah sırrını kendinde duydum
Muhammed Ali'nin ben divânında

NEFES

Biz gürûh-i nâci katarındayız
Balım Sultan bize ezelden serdar
Gerçek erenlerin dîdârındayız
Hacı Bektaş bizim pîrimiz hünkâr

Hâlimizde bizim salât-ı daim
Gönlümüz mâsivâ vehminden sâim
Resûlullah ile sohbette kaim
Muhammed muhabbet sırrı bize kâr

Olamaz erenler Allah'dan ayrı
Allah erenlerden değildir gayri
Bu sözün benliğe hiç yoktur hayrı
Hakikat deminin ânında karar

Âlemin varlığı dem bu demdedir
Hak cemâli işte bak âdemdir
Hak kemali hadis hem kademdedir
Eşyanın sırrından açmış Hak dîdar

Varlığın nurudur Hak muhit Sübhan
Varlığından onun varlık nümâyan
*Ey **Haydarî** bizde sûret-i Rahman*
Bizden bize cilve etmektedir yâr

NEFES

Şâh-ı Necef Ali aman
Meded himmet kerem eyle
Yetiş pîrim Balım Sultan
Meded himmet kerem eyle

Kızıldeli seni andık
İmdad eyle bize artık
Dobruca'da Sarı Saltık
Meded himmet kerem eyle

Dâima sana güvendim
Merdivenli'de iken kendim
Şah Kulu Sultan efendim
Meded himmet kerem eyle

Allah'ı geçer mi kuldan
Hiç el çeker mi yoksuldan
Eryek Baba İstanbul'dan
Meded himmet kerem eyle

Daldık aşk adlı denize
Erenlerden irdik ize
Akyazılı Sultan bize
Meded himmet kerem eyle

Haber aldık bâtın yerden
Ma'nâ olduk her eserden
Ali Baba Denizler'den
Meded himmet kerem eyle

*Ey **Haydarî** gerçek eriz*
Er Hak Hak er erenleriz
Ya Hacı Bektaş'ı isteriz
Meded himmet kerem eyle

NEFES

Sırr-ı Hakk'ız Hak eriz bizden bize
Cilve hep biz eyleriz bizden bize

Bizleriz gerçek hakikî Câ'ferî
Hak erenlere bizleriz bizden bize

Şâh-ı Merdân'dır bizim serdârımız
Lâ-mekândan messûrız bizden bize

Biz Hüseyni'lerdeniz Hakka'l-yakîn
Hep şehâdet cevheriz bizden bize

*La feta illâ Ali'den **Haydarî***
Müncelîyiz Haydar'ız bizden bize

NEFES

Hak Muhammed Ali ile
Erenleri gönlünde bul
Pîr Bektaş'ı Velî ile
Erenleri gönlünde bul

Eyle nazar tarikata
Ma'rifete hakikata

Şeriata sadâkata
Erenleri gönlünde bul

On iki imam ile bak
On dört ma'sumdur nûr-ı Hak
Bunların sırrında mutlak
Erenleri gönlünde bul

*Ey **Haydarî** ol Kamberi*
Kendinde bul da Haydar'ı
Gönlünde bul erenleri
Erenleri gönlünde bul

KAYNAKLAR

1. Prof. Dr. Şükrü ELÇİN; *"Bulgaristan'da Türk Kültürü: Haydarî'nin Şiirleri"*, Türk Folklorundan Derlemeler, Kültür ve Turizm Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yayınları: 72, 1986/1, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1986, s. 91-105
2. M. Halit BAYRI; *"Haydar Baba"*, Türk Folklor Araştırmaları Dergisi, Sayı: 99, Yıl: 9, Cilt: 5, Ekim 1957, s. 1578-1579
3. Turgut KOCA; *Bektaşî Nefesleri ve Şairleri*, Naci Kasım İstanbul Maarif Kitaphanesi, İstanbul 1990, s. 789
4. İsmail ÖZMEN; *Alevî-Bektaşî Şiirleri Antolojisi*, 20. Yüzyıl, I. Baskı, 5. Cilt, Saypa Yayın Dağıtım, Ankara 1994, s. 327

Âşık Bosnavî'nin Şiirleri ve Sözünü Ettiği Diğer Bazı Ozanlar

Âşık Bosnavî Kimdir?

Asıl adı ve kimliği bilinmiyor. Ondokuzuncu yüzyılda yaşamış bir Bektaşî ozanıdır. Mahlası *"Bosnavî"* olduğuna göre; ya Bosnalıdır, ya da bir süre Bosna'da yaşamış bir kişidir. Anadolu Alevî-Bektaşî çevresinde tanınmış bir kişi olan Bosnavî'nin aruz ve hece ölçüleri ile yazdığı şiirlerinden onun hayat hikâyesini elde etmek hemen hemen imkânsızdır. Ancak onun Anadolu'da ve Balkanlarda saz elde ve külâh başta dolaştığını, gerçek bir âşık hayatı yaşadığını bazı antolojilerin verdiği bilgilerden elde edebiliyoruz. Kırçova tekyesinde yatan Hızır Baba hakkında bir nefesi vardır.

Nasihatim budur size âşıklar
Vasfını edeyim Hızır Baba'nın
Muhabbet bâbında bağrı yanıklar
Revzası cinândır Hızır Baba'nın

diye başlayan 5 dörtlükten oluşan şiirden Hızır Baba'nın tekyesine defalarca gittiğini ve tekyenin bulunduğu çevreyi çok iyi tanıdığını kestirebiliyoruz.

Bosnavî'nin Türkçe'yi ve tasavvufu çok iyi bildiğini yine şiirlerinden anlayabiliyoruz.

Şiirleri

Bosnavî'nin bugün elimizde bulunan şiirlerinin sayısı pek fazla değildir 15 şiiri ancak antolojilere geçmiş ve yayımlamıştır. Bir *"Âşıklar*

Destanı" vardır ki 6 dörtlüğü elimizdedir ve yazılara geçmiştir. Aslında 34 dörtlük olduğunu, Saadettin Nüzhet Ergun tarafından Vahit Lütfi Salcı'dan derlendiğini yine antolojilerden öğreniyoruz. Bu eksik olarak yayımlanan destanla birlikte bilinen şiir sayısı 16 olmaktadır.

Biz bu yanımızda bir gazelini ilk defa duyuruyoruz ve yayımlıyoruz (1 Nolu şiir). Dört beyitten meydana gelen bu şiiri Çorum'un Sungurlu kazasının Yazır köyünden 1970 yılında elde ettiğim eski yazı ile yazılmış bir defterden aldım.

Aruzun "Fâilâtün/Fâilâtün/Fâilâtün/Fâilün" ölçüsü ile yazılmış bu şiirin tamamı şöyledir:

1. BAK
Sırr-ı zâtın mazharından ey gönül gel cana bak
Bu şerir-i saltanattan hükmeden sultana bak

Cephesinde gör ne yazdı kudret ism-i Zülcelâl
Var oku mâna yüzünden âyet-i Kur'an'a bak

Odu suyu toprağı bil yâd-ı gevherden midir
Kevkeb-i işyaya bakma fahrile irfana bak

***Bosnavî** bilmek dilersen ilm-i ledün remzini*
Noktasız fetvayı bil de suret-i insana bak

Pîr Sultan Abdal'ın (16. yüzyıl) güzel bir nefesi bulunuyor. Bu şiir şöyle:

DEMEDİM Mİ?

Güzel âşık çevrimizi
Çekemezsin demedim mi
Bu bir riza lokmasıdır
Yiyemezsin demedim mi

Yemeyenler kalır nâçar
Gözlerinden kanlar saçar
Bu bir demdir gelir geçer
Duyamazsın demedim mi

Girelim Ali sırrına
Çıkalım meydan yerine

Can-u başı Hak yoluna
Koyamazsın demedim mi

Dervişler hârâbat olur
Hak katında hürmet bulur
Muhabbet baldan tatlıdır
Doyamazsın demedim mi

Dervişlik ulu dernektir
Görene büyük örnektir
Yensiz yakasız gömlektir
Giyemezsin demedim mi

Bak şu âşıkın haline
Ne gelse söyler diline
Küfrü imanın yerine
Sayamazsın demedim mi

***Pîr Sultan**, Şah'ımız*
Hakk'a ulaşır rahimiz
On İki İmam katarımız
Uyamazsın demedim mi

Bosnavî'nin de Pîr Sultan Abdal'a benzek (nazire) olarak yazdığı bir nefesi bulunmaktadır ki;

Behey kardeş yolumuza
Giremezsin demedim mi
Bizim gizli sırrımıza
Eremezsin demedim mi

diye başlar,

Bosnavî tâ ezelden
Himmet almış ol Veli'den
Okur ilmini Ali'den
Duyamazsın demedim mi

diye bitmektedir. Bu nefesi de Bektaşî tekyelerinde yine Saba makamında okunmaktadır. Hatta diyebiliriz ki Pîr Sultan'ın nefesinden daha çok Bosnavî'nin deyişi daha ünlüdür. Bu nefes yazımızın sayfaları arasında bulunan şiirlerden (3.) sırada bulunmaktadır.

Âşıklar Destanı

Âşıklar Destanı'nın orijinal metninin Vahit Lütfi Salcı'daki bir mecmuada olduğunu kaynaklar söylemektedir. Vahit Lütfi Salcı'nın tüm "evrak-ı metruke"sinin Cahit Öztelli'ye geçtiğini düşünürsek şimdi bu mecmuanın da, şiirin de Öztelli'nin mirasçılarında olduğuna hükmedebiliriz. Bu şiirin ancak 6 dörtlüğü yazıya geçirilmiştir. Şiirin tamamının 34 dörtlük olduğu ifade edilmektedir. Yazıya geçirilen 6 dörtlükte Bosnavî 8 âşığın (ve şairin) adını zikretmektedir. Bu şiir bir "Âşıklar Destanı"dır. Yani bir "Şâirnâme"dir. Eğer 34 dörtlüğün tümünü görmüş olsaydık, bu destanda 107 şairin adına rastlayacaktık. Bosnavî bu "şâirnâme"sinde şairlerin (âşıkların) adlarını harf sırasına göre mısra başlarında vermiştir. Bu şiir 6 dörtlük olarak ilk defa Saadeddin Nüzhet Ergun'un Bektaşî-Kızılbaş Alevî Nefesleri adlı kitabında yayımlamıştır.

Bu şiir 6 dörtlük olarak Yrd. Doç. Dr. Doğan Kaya'nın "Şâirnâmeler" adlı kitabında da yayımlanmıştı. Tebliğimizi hazırlarken; Doğan Kaya'dan bu şiirin tümünü elde ettiğini ve Şâirnâmeler adlı kitabının ikinci baskısında yayımlayacağını da öğrenmiş bulunuyoruz.

2. ÂŞIKLAR DESTAN

Bahr-ı hakîkate garîk olanlar
Bârî'ye hamd etmek hezar demişler
Rûz u şeb aşk ile refik olanlar
Dâr-ı dünyâ hep zehr-i mâr demişler

Nice kim âşıklar geldi cihâna
Lâzım oldu getirelim dihâna
Nihân olmaz bir şey ehl-i irfana
Cühelaya olmaz âşkâr demişler

Harf-i hece ile eyleyelim yâd
Ruhlarını Mevlâ ide daim şad
Cümlemizi Allah eyledi irşâd
Âşıkın gönlünde esrar demişler

***Ecrî**'den edelim ey yâr feth-i bâb*
***Usûlî**'nin bağrı olmuştur kebâb*
***İshâkî** aşk ile olmuştur bîtâb*
***Âhû** da olmuştur nâmdâr demişler*

Türâbî'nin kelâmını beğendim
Tamâmî demiştir aşktan usandım
Tâibî'nin sözlerinden ben yandım
Tebrîzî'de imân ikrar demişler.

Âşıkları şükür zikir eyledik
Deryâ-yı aşka varup fikir eyledik
Hûda'nın lütfuna şükür eyledik
Bosnavî de sâhib eş'ar demişler

(D.K, T.K, İ.Ö)

Bosnavî'nin adını verdiği âşıklar şunlardır: *Ecrî, Usulî, İshakî, Âhî, Türabî, Tamamî, Tâibî* ve *Tebrizî*.

Bu âşıklardan; *İshakî, Tamamî, Tâibî* ve *Tebrizî* hakkında fazla bilgiler bulunmamakta ve yaşadığı çağ ile kimlikleri hakkında kaynaklar fazla şeyler söyleyememektedir.

Usûlî'nin ne zaman yaşadığını bilmemekle birlikte elimizde birkaç şiiri bulunmaktadır.

İkrar-ı âşkımız çün ezelidir
Mü'minin ikrarı Kalûbelî'den
Benim pîrim çün Muhammed Ali'dir
Dönen dönsün ben dönmezem Ali'den

diye başlayan 7 dörtlükten oluşan bu şiir Alevî-Bektaşî inancına sahip olanlar tarafından çok iyi bilinmektedir.

Pîr Sultan Abdal'ın etkisi altında bulunduğunu bu şiirinden anladığımız Usulî'nin de ateşli bir tarikat yanlısı olduğunu kabul etmekteyiz. Çünkü Pîr Sultan'ın da buna benzer bir şiiri bulunmaktadır. O da "Dönen dönsün ben dönmezem yolumdan" demektedir.

Bosnavî'nin adını verdiği *Âhu*, 17. yüzyılda yaşamış bir Bektaşî şairidir. Diyarbakırlı olduğunu ve asıl adının da Ali olduğunu biliyoruz. Güzel türkü söylediğini, saz çaldığını ve beste yaptığını kaynaklardan öğreniyoruz. Bu nedenledir ki Padişah IV. Murat'ın dikkatini çekmiş, onun hanendeleri arasına girmiştir. Tarihçi Hammer'in bu şairin Padişah IV. Mehmed döneminde de gözde bir kişi olduğunu söylediğini yine kaynaklardan öğreniyoruz.

İkrar verdim dönmem Elest bezminden
Verdiğin ikrarı imandan aldım

Başka seyrân gördüm çeşmim neminden
Mahabbeti ben ol seyrândan aldım

diye başlayan 20 dörtlüklü destan tarzındaki şiiri, Bektaşî dergâhlarında çok bilinir ve söylenir.

Âşıklar Destanı'nda adı geçen şairlerden biri de *Ecrî*'dir. Bu, ondokuzuncu yüzyılda yaşamış bir saz şairidir. Nereli olduğunu bilmediğimiz Ecrî'nin hayatının bir bölümünü Mısır'da geçirdiğini şiirlerinden öğreniyoruz. 1848'den sonra Mısır'da bulunduğu şiirlerinden anlaşılıyor.

Şiirlerini aruz ve hece ölçüsüyle yazan Ecrî'nin, Bosnavî ile karşılaştığını ve tanıştığını kestirmek bizce zor değildir. Çünkü Ecrî de Bosnavî gibi coşkun Bektâşî yolunda bir ozandır Ali yanlısı bir derviştir.

Gonca-i vuslata ermeyenlerin
İşi bülbül gibi zâr olur gider
Hakikat râhına girmeyenlerin
Dünyası başına dâr olur gider

dörtlüğüyle başlayan koşması, pek bilinen bir şiirdir.

Edebiyatımızda epeyce *"Türabî"* mahlaslı şair, saz şairi ve âşık bulunmaktadır. Bunlar; Fatih döneminde yaşamış Kastamonulu Türabî Baba, Afyonlu Türabî Baba, 19. yüzyılda yaşamış ve Koniça'da gömülü bulunan Yanyalı Türabî Baba, 20. yüzyıl başlarında yaşamış Kumlucalı Türabî Baba, Giritli Mustafa Türabî Baba, Süleyman Türabî Baba, Ankaralı Türabî Baba ve Külah Mehmet Ercan Türabî Sanî Baba (1910-1961)dır.

Bosnavî hangi Türabî'nin adını vermektedir? Bu Türabî'lerden başka Yanbollu Hacı Ali Türâbî Dede-Baba vardır ki 19. yüzyılda yaşamış bir Bektaşî şairidir

Bu Türabî, Çorumlu Seyyid Hasan Hüsnü Dede-Baba'nın 1849 yılında ölümü üzerine, Hacı Bektaş Dergâhı postuna oturmuştur. 19 yıl meşihat ettikten sonra 1868'de ölmüş ve Hacı Bektaş Türbesinin girişindeki sol tarafa gömülmüştür.

İşte Bosnavî'nin sözünü ettiği Türâbî bu olsa gerektir, diye düşünüyorum. Elimizde mevcut şiirlerin, hangi Türâbî'ye ait olduğunu ayırt etmek oldukça zordur, bazen de mümkün değildir. Ancak, Bektaşî edebiyatı ile meşgul olanlar, Bektaşî meşrep şiirlerin Hacı Ali Türabî'nin olarak gösterilmesini bir gelenek olarak sürdürmektedirler.

Erenler serveri gerçekler pîri
Hünkâr Hacı Bektâş erleriyiz biz
Balım Sultan Abdal Musa şahımız
Seyyid Ali Sultan gülleriyiz biz

diye başlayan 4 dörtlükten meydana gelen koşma tarzındaki şiiri, bütün Alevî-Bektaşî edebiyatı kaynaklarında görmek mümkündür.

Keşke, Bosnavî'nin "Âşıklar Destanı" tümüyle yazıya geçirilip yayımlansaydı Onun bu destanından pek çok şairin, saz şairinin ve âşığın adını öğrenecektik.

Şiirleri:

*3. DEMEDİM Mİ?**

Behey kardaş yolumuza
Giremezsin demedim mi
Bizim gizli sırrımıza
Eremezsin demedim mi

Bu sırrı her kişi bilmez
Bilenler de haber vermez
Bu sırrı gayrı göz görmez
Göremezsin demedim mi

Evvel bir mürşide ulaş
Akıt gözünden kanlı yaş
Yezit'ten kaç behey kardaş
Kaçamazsın demedim mi

Erenlerden bu bir nâme
Gezersin Şark ile Şam'a
Gel uy On İki İmama
Uyamazsın demedim mi

---

* Bu şiir Pir Sultan Abdal'ın;

Güzel aşık çevrimizi
Çekemezsin demedim mi
Bu bir rıza lokmasıdır
Yiyemezsin demedim mi

dörtlüğüyle başlayan şiirine bir benzek (nazire)dir. İ.Z.E'de şiirin sadece baştan 3 dörtlüğü yazılıdır.

Üçler, Yediler erkânın
Binlerle sürer devranın
Kırklar deminde kurbanın
Kesemezsin demedim mi

Ali ismi Allah derler
Yüzüne secde ederler
Taş yerine baş koyarlar
Koyamazsın demedim mi

***Bosnavî**, tâ ezelden*
Himmet almış ol Veli'den
Okur ilmini Ali'den
Duyamazsın demedim mi
(C.Ö, İ.Z.E, A.Ö, İ.Ö, T.K.)

4. DERVİŞİM DEYİP DE
Dervişim deyip de meydana geldin
Varlığın terkedip geçebildin mi
Bu meydana geldin erkâna girdin
Bu erkânın sırrın seçebildin mi

Hakikat ehlinin doğrudur yolu
Muhabbetin gülü aşkın bülbülü
Hulk-u Muhammed'dir, meşrebi Ali
Bu meşrebten şerbet içebildin mi

Pîre hizmet edip erkânın için
Bir amel kazanıp imanın için
Âşk ile çalışıp öz canın için
Muhabbet hırkasın biçebildin mı

Varlıkla, yoklukla pazar eyleyip
Küfr ile imanın hem yâr eyleyip
Kalbini arıtıp imar eyleyip
Şek ile gümandan kaçabildin mi (*)

* A.Ö'da bu dize "Gümansız perdeyi açabildin mi" şeklindedir.

Bunda neler vardır bir nazar eyle
Yahşi, yaman sakın sen alma dile
Nasihatin tutup ***Bosnavî*** *dinle*
Can gözünü bilmem açabildin mi
(İ.Z.E, T.K, İ.Ö, A.Ö, S.U)

*5. GELDİM***

Makâm-ı Vahdetten düştüm yabana
Yaban[1] *yollarını geçtim de geldim*
Arifim esrarı açmam nâdana
Ariflerin sırrın seçtim[2] *de geldim*

Anasır libasın giydirdi ana
Melâik menendi düştüm seyrana
Henüz Âdem olup geldim cihana
Yedi kat gökleri aştım da geldim

Muhabbet cemidir erenler cemi
Erenler ceminde sürerler demi
Kırkların ceminde buldum Âdemi
Hâk-i paye yüzüm sürdüm de geldim

Arif[3] *isen dinle ey kalbi selim*
Canını mürşide edegör teslim
Gürûh-i nâciye olunca nedim
Cemal-i Hazreti[4] *gördüm de geldim*

Bosnavî*'yim sözüm gitti özümden*
Âşık olan çıkmaz kâmil sözünden[5]
Hu ilmi okudum balın yüzünden
Bin[6] *yıllık namazı kıldım da geldim*
(T.K, İ.Z.E, V.M.K, A.Ö, İ.Ö, S.U)

** A.Ö'de 2. ve 3. dörtlük eksiktir. İ.Z.E'de 3. ve 4. dörtlük eksiktir.

1 İ.Z.E, S.U de ve V.M.K'te "peymane" olarak geçmektedir.

2 A.Ö'de "açtım" olarak yazılıdır.

3 A.Ö'de "mümin" olarak yazılıdır.

4 A.Ö'de "Didar-ı Resulü" olarak yazılıdır.

5 A.Ö'de bu dize "Murat olan çıkmaz mürşid sözünden" olarak yazılıdır.

6 A.Ö'de "kırk" olarak yazılıdır.

*6. GÖRÜNÜR**

Kerbelâ kâtibi döktü rakamlar
Evlâd-ı Ali'ye sefer görünür
Al, yeşil sancaklar, altında alemler
Alliyyelmürteza hayder görünür

Hasan ile Hüseyin gözümün nuru
İmam Âbidin'dir gönlüm sürürü
Muhammed Bakır'dan buldum huzuru
Rehberimdir şahım enver görünür

Mûsa-yı Kâzım'dır dilimde virdim
Mûsa-yı Rıza'dan kesmem ümidim
Muhammed Taki'dir benim mürşidim
Âşıklara yüzü kamer görünür

İmam-ı Ali'dir hâdi-i Nakî
Sürerler erkânı olur lâyıkı
Tavâf-ı Kabe'dir nurdan ışığı
Mahabhet babında ol er görünür

Hasan-ı Askerî ol merd-i enam
***Bosnavî** bendesi olmuştur gulâm*
Mehdî-i zamana edenler kıyam
Erenler ceminde server görünür
(T.K, İ.Ö)

7. MUHABBET

Muhabbet neydüğün bileyim dersen
Erenler ceminde birdir muhabbet
Bu aşkın sırrına ereyim dersen
Gönül deryasında durdur muhabbet

Muhabbet bağında münafık kalmaz
Bu bir sırrullahtır aşikâr olmaz

* Bu şiirin bir dörtlüğünün eksik olduğunu sanıyorum. Çünkü bu şiir bir "düvaz imâm"dır. 6. İmam Cafer-i Sadık'ın adı geçmemektedir. Demek ki en az bir dörtlük eksiktir.

Öter bülbülleri gülleri solmaz
Kudret haznesinde sırdır muhabbet

Hadîs-i kudsîde buyurdu Mevlâ
Muhabbet lıil'atin giydi Mustafa
Melekler mi'raç'ta kıldılar nida
Haşrolan ruhlara sûrdur muhabbet

Muhammed Ali'den sakın çekme baş
Ne derlerse sana desinler kardaş
Niyâz-ı Musa'dır fehmeyle sırdaş
***Bosnavî** ednâya Tür'dur muhabbet*
(T.K, C.Ö, V.M.K, A.Ö, İ.Ö)

8. NEDEN ŞADOLURSUN
Neden şâdolursun bugünkü günde
Cümle muhiblerin gönlü gamdedir
Âşıklar sadası kesildi anda
Feryadı artmada, gözü nemdedir

Lisan-ı hâl ile çektiler âhı
Hak yedinde iken kıydılar Şahı
Böyle gün görmemiş kimse billahi
Ne İsa'da vâki ne Meryem'dedir

Muhabbet ehline va'd-i Kerbelâ
Elestii bezminde olmuş müheyya
Böyle haber vermiş Şahım Mürteza
Âşıkların âhı Muharrem'dedir

Yedi kat gök başlar birden figana
Şehidlerin teni boyandı kana
Melekler çağrışır lanet Mervan'a
Göriin bu âlemi ki ne demdedir

***Bosnavî** dökenler gözden hûnâbı*
İçerler Ali'den Kevser şarabı
Verdiler şüphesiz ana cevabı
Şehadet şerbeti bu matemdedir
(T.K, İ.Ö, A.Ö)

9. N'EYLER

Arzu ile veçhin görenler, ey mâlı
Hurşid-i haver-i dünyayı n'eyler
Bu cihanın mülküne olup padişah,
İkbal ü devlet-i Dara'yi n'eyler

Fena diye geldi dehre gelenler
Bu sözümden hisse alsın alanlar
Mecnun gibi özün bunda bulanlar
Mevlâsını arar, Leylâ'yi n'eyler

Asla zahmet vermez kendine âkil
Elbette bellidir sohbetten kâmil
Mâna ne olduğun bilmiyen cahil
Faidesiz kuru dâvayı n'eyler

***Bosnavî** kelâm dili olmıyan*
Sırr-ı hakikatte eli olmıyan
Yâr için çesminde seli olmıyan
Çekip bu çile-i sevdayı n'eyler
(T.K, V.M.K, İ.Ö)

10. GÖRÜNÜR

Mürşid-i kâmile baş eğmeyene
Erenler deminde ziyân görünür
Günahtan arınıp pâk oldum deyen
Bilmiş ol sözleri yalan görünür

Mürşid nasihatin gûş eylemeyip
Derya-yi aşk gibi çûş eylemeyip
Muhabbet tasını nûş eylemeyip
Ayn-i cem içinde beyân görünür

Âşk kisvesin giyip güreşmiyenler
Güreşip nefisle savaşmıyanlar
Pîrler âdabına erişmiyenler
Yol ile erkânda noksan görünür

El ele, el Hak'ka razı olmıyan
Mürşid-i kâmile razı olmıyan

Muhammed Ali'ye razı olmıyan
Mahabbet sırrında Mervân görünür

***Bosnavî** düşme gel sen de inada*
İnada düşenler ermez murada
Ne söyleyim sana bundan ziyâde
Mü'mimlere dünya zindan görünür
(T.K, V.M.K, İ.Ö)

11. HIZIR BABA'NIN
Nasihatim budur size âşıklar
Vasfını edeyim Hızır Baba'nın
Muhabbet babında bağrı yanıklar
Ravzası cinândır Hızır Baba'nın

Matem günlerinde cümle tâliban
Gönüller hoş olup keserler kurban
Sehâvet ma'deni böyle bir sultan
Görülmemiş misli Hızır Baba'nın

Dervişleri benzer merd oğlu merde
Halîm sıfat ile yüzleri yerde
İsmail Dede'dir Zülfikâr elde
Kudümü çalınır Hızır Baba'nın

On iki imamdan göründü veli
Görenler dediler erkânın beli
Şüphesiz görmüşüm evlâd-ı Ali
Ecdâd-ı Hayder'dir Hızır Baba'nın

Evlâddan evlâda eder intikal
Demhedem dergâhı bulmasın zeval
Vasfını etmeğe bende yok mecal
***Bosnavî** kemteri Hızır Baba'nın*
(T.K, İ.Ö)

12. KAPUNA GELDİM ŞÂHIM
Âşkım çoktur benim candan yenilmez
Günahkârım kapına geldim Şahım

Bu fanî dünyada mihman eğlenmez
Günahkârım kapına geldim Şahım

Bir ündür işidip âvaza geldim
Canı fedâ edüp serbâza geldim
Yüzüm yerde koyup niyâza geldim
Günahkârım kapına geldim Şahım

Sırrım sırr'olmuştur sırrım bilince
Herkes murad alır hâli hâlince
Kendimi tanıdım Hak'k görünce
Günahkârım kapuna geldim Şahım

***Bosnavî** bir sırdır aşikâr olmaz*
Hayat sahrasında yâr-ı gâr olmaz
Erenler bezminde âh ü zâr olmaz
Günahkârım kapuna geldim Şahım
(T.K, A.Ö, İ.Ö)

13. ALİ'DİR ALİ
Muhabbet kapsın açayım dersen
Açanla açtıran Ali'dir Ali
Hakk'ın cemalini göreyim dersen
Görenle gösteren Ali'dir Ali

Muhammed Mustafa cihan serveri
Miraçta açıldı bu yolun sırrı
Kimseler bilmezdi Ali'den gayrı
Bilenle bildiren Ali'dir Ali

Derviş ol, gel kardaş düşme inada
Safî kıl gönlünü, ol küllî sâde
Benliği terk eyle, eriş murada
Erenle erdiren Ali'dir Ali

Münkirin askeri Şam'a çekildi
Mümin olanlara nâme yazıldı
Kırkların ceminde şerbet içildi
Ezenle ezdiren Ali'dir Ali

Muhammed, Ali'dir Kırkların başı
Anları bilmeyen nic'olur işi
***Bosnavî**, akıttı gözünden yaşı*
Akan akdıran Ali'dir Ali
(İ.Ö, C.Ö, A.Ö, T.K)

*14. SECDEMDİR ALİ**
İbadetten eğer sual edersen
Kıblemdir Muhammed, secdemdir Ali
Kulluğumdan benim cevabı istersen
Kıblemdir Muhammed, secdemdir Ali

Münkir fırkasından kalmadı eser
Fırka-i nâcîden almışım haber
On sekiz bin âlemi viran eder
Kıblemdir Muhammed, secdemdir Ali

Âşık isen bugün gezme havada
Muhammed, Ali'nin nuru dünyada
Yer ile gök durmuş hep inkıyada
Kıblemdir Muhhammed, secdemdir Ali
(T.K, İ.Ö, C.Ö, A.Ö)

15. AYNIDIR
Ehl-i aşkın her sözü Ümmülkitâbın aynıdır
Sen tehî bakma dilâ şâh-ı cevabın aynıdır

Kenz-i mahfîdir hurûfun Allemel'esmâ'yı gör
Ma'ni-i Seb'ulmesânî ilm ü babın aynıdır

Revnak-ı ruhsâr-ı yâr çün görünür her zerreden
Tal'at-ı hurşîd-i envar nûr-i tâbın aynıdır

Vech-i âdemden oku kim nüsha-i ilm-ü ledün
Mushaf-ı nâtık odur âlicenabın aynıdır

***Bosnavî** bu feyż-i nazmın ârif-i dânâ bilir*
Tılsım-ı âb-ı hayat Kevser şarâbın aynıdır
(T.K, İ.Ö)

* Bu şiirde Bosnavî'nin mahlasının geçtiği dörtlük bulunmuyor.

*16. ALİ'DİR**
Ali'dir mazhar-ı sırr-ı Hûda'nın
Ali'dir ayni zât-ı Mustafâ'nın

Ali'dir Şah Hasan vechindeki nûr
Ali'dir Şah Hüseyn-i Kerbelâ'nın

Ali'dir Ca'fer-i Sâdık hakîkat
Ali'dir Kâzım-ı Mûsâ Rızâ'nın

Ali'dir Şah Takı vü bâ Nakî hem
Ali'dir hikmeti var evliyanın

Ali'dir Askerî Mehdi şehinşâh
Ali'dir serveri cümle cihanın

Ali'dir ***Bosnavî*** *seyf-i semâvat*
Ali'dir pâdişâhı künfekânın
(T.K, İ.Ö)

17. BEKTÂŞÎLER
Küntükenzin huccet-i burhandır Bektâşîler
Sırr-ı Miraç mazhar-ı irfanıdır Bektâşîler

Hem mücerret ruh-i kudsün rehberi zat ü sıfat
Fakrüfahrî remzinin derbanıdır Bektâşîler

Levh-i mahfuzu nübüvvet hateminden nakş-ı hat
Ayeti İlm-i Ledün fürkandır Bektâşîler

Leyle-i necm-i şeref ol kıble-i İslâmı din
Beyt-i mamur Hûda'nın kânıdır Bektâşîler

Mahrem-i sadr-ı risâlet saye-i arş-ı mecit
Bu saadet mahının rahşanıdır Bektâşîler

Kâşif-i sırr-ı velayet Câ'ferî mezhepdürür
Bu cihanın server-i sultanıdır Bektâşîler

---

* Bu şiirin en azından bir beyitinin eksik olduğunu düşünüyorum. Çünkü bu şiir bir "düvaz imam"dır. İmam Zeynel Abidin ile Muhammet Bakır'ın adı geçmemektedir.

Vâkıf-ı esrar iken kıl ***Bosnavî*** *canın feda*
Çün şehid-i Kerbelâ kurbanıdır Bektâşîler
(T.K, İ.Ö)

KAYNAKLAR

1. Saadeddin Nüzhet Ergun, *Bektaşî-Kızılbaş Alevî Nefesleri*, Cilt: III, İstanbul Maarif Kitaphanesi, İstanbul 1956, s. 159
2. Doğan Kaya, *Şairnâmeler*, Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları: 128, Ankara 1990, s. 18-19
3. Vasfi Mahir Kocatürk, *Tekke Şiiri Antolojisi -Türk Edebiyatında Dinî ve Tasavvufi Şiirler-*, Edebiyat Yayınevi, Ayyıldız Basımevi, Ankara 1968, s. 511-513 (Ayrıca; s. 326-328, s. 483-485)
4. İsmail Özmen, *Alevî-Bektâşî Şiirleri Antolojisi*, 4. Cilt, 19. Yüzyıl, 1. Basım, Saypa Yayım Dağıtım Antolojisi Dizisi: 334, Deniz Ofset, İstanbul 1995, s 209-216 (Ayrıca; s. 153-157, s. 247-251 ve 4. Cilt: s. 67-70)
5. Turgut Koca, *Bektaşî Nefesleri ve Şâirleri (13. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Kadar)*, Naci Kasım- İstanbul Maarif Kitaphanesi ve Matbaası, İstanbul 1990, s. 256-267 (Ayrıca; s. 234-238, s. 443-447, s. 487-491, s. 796-797, s. 926)
6. İsmet Zeki Eyüpoğlu, *Alevî-Bektaşî Edebiyatı*, Der Yayınları: 82, Yaylım Matbaası, İstanbul 1991, s. 283-285
7. Atilla Özkırımlı, *Alevîlik-Bektaşîlik ve Edebiyatı (İnceleme-Antoloji)*, Cem Yayınevi, Kent Basımevi, İstanbul 1985, s. 284-289
8. Cahit Öztelli, *Pîr Sultan Abdal (Bütün Şiirleri)*, İkinci Baskı, Milliyet Türk Klâsikleri Dizisi: 4, Sıralar Matbaası, İstanbul 1971 (Mayıs), s. 179-180
9. Hayrettin İvgin Özel Arşivi, Çorum-Sungurlu Yazır köyünden 1970 yılında elde edilen eski yazılı defter
10. Sait Uğur, *İçel Folkloru*, Cilt. III, -Halk Şairlerine Ait Tetkik ve Metinler-, CHP Halkevleri Yayınları, Millî Kültür Araştırmaları: X, Ulus Basımevi, Ankara 1948, s. 103-105

KISALTMALAR

D.K: Doğan Kaya
V.M.K: Vasfi Mahir Kocatürk
İ Ö: İsmail Özmen
T.K: Turgut Koca
İ.Z.E: İsmet Zeki Eyüpoğlu
A.Ö: Atilla Özkırımlı

[Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi tarafından Bosna-Hersek'in Mostar şehrinde 3-6 Eylül 2002 tarihlerinde düzenlenen II. Uluslararası Balkan Türkolojisi Sempozyumu'na sunulan yayımlanmamış bildiri]

Âşık - Şair Sadık Babalar ve Bunların Yazıya Geçen Şiirleri

Alevî-Bektaşî edebiyatımızda epeyce Sadık adlı âşık ve şairimiz bulunuyor. Bu yazımda "Sadık" adını taşıyan, az bilinen âşık ve şairlerin dokuzundan söz edeceğim. Bu dokuz âşık-şairin hepsi Bektaşîdir. Tabiki mahlâsı (adı) "Sadık" olan âşık ve şairlerin hepsi bu kadar değildir.

A) DİMETOKALI SADIK ABDAL

Bektaşî şairi olan Sadık Abdal 15. yüzyılda yaşamıştır. Dimetokalı olan bu Bektaşî şairi Sadık Abdal, şiirlerinde "*Sadık*" mahlasını kullanmıştır.

Kızıl Deli Sultan adıyla bilinen Seyyid Ali Sultan'dan 22 yaşında el almıştır. Doğum ve ölüm tarihlerini kesin olarak bilemiyoruz. Divanı, Ankara Millî Kütüphane'de bulunmaktadır. (A 1-5/35) Bu el yazma Divan, Rüstem Abdal adlı bir derviş tarafından 1742 M. (1155 H) yılında (Sadık Abdal'dan 300 yıl sonra) Balkanlarda kopya edilmiştir. Divandaki şiirlerden anlaşıldığına göre Sadık Abdal, son yıllarını Fatih Sultan Mehmet'in döneminde geçirmiştir. Şiirlerinde Otman Baba (ölümü 1478), Kızıl Deli Sultan (ölümü 1401), Kaygusuz Abdal (ölümü 1417), Gâni Şâh, Kara Baba, Hüsameddin Şâh gibi şahsiyetlerden söz ettiği göz önünde tutulursa, Sadık Abdal'ın, Balım Sultanın Hacı Bektaş Veli dergâhı postuna oturmadan önce yaşadığı anlaşılabilir. Çünkü Balım Sultan'ın dönemine yetişmemiştir, şiirlerinde Balım Sultan'dan hiç söz etmemiştir. Balım Sultan, Seyyid Ali Sultan'dan sonra postnişinliğe 1457 yılında geçmiştir. Hacı Bektaş Veli dergahı postuna oturduğu tarih ise 1499 yılıdır.

Buna göre Sadık Abdal, son günlerini Fatih Sultan Mehmet'in (1451-1481) döneminde geçirmiş, ölüm tarihi bilinmemekle birlikte 1457 yılından önceki bir yılda ölmüştür. Kesin olarak 15. yüzyılın birinci yarısında yaşamıştır.

Şiirleri:

- 1 -

Dahi ol Hacı Bektâş-ı Veli bil heman hod şâh
Eğer bildinse bu sırrı bilirsin şâh-ı iclâli

Dahi Abdal Musa Sultan anın sırrı anın aynı
Ülûh-i nûr-i Rahmâni idi ol şâhın ahvali

Hem anın sırrıdır Kızıl Deli Sultan cemâl issi
Kemâl ü kudret issi hem ki sâbit cümle ef'ali

Mükemmel oldu anınla tarikın cümle erkânı
Anınçün şimdi kâmiller anınla buldu ikmâli

Dilimden söyledi ol şah tamam divan-ı pür rehber
Tamam mürşid mükemmeldir eğer fehmeylesen kaali

Bu divânın eyâ ***Sadık*** *ki altmış altı gün içre*
Tamam oldu bihamdillâh serâser buldu ikmâli

- 2 -

Düvaz İmam
Mustafâdır rehber-i bürhânımız
Dilde matlub ol Ali pinhânımız

Ol Hasen'dir râz-ı dilde gün gibi
Hem Hüseyn aşkına döktük kanımız

Rahm ü lütfunda o Zeynelâbidin
Serbeser kıldı müzeyyen cânımız

Tâlib ü tilmîzi olduk Bâkır'ın
Ol bize keşf eyledi Kur'an'ımız

Cân ile hem Ca'fer'e olduk mürid
Cümle irşâd eyledi irfânımız

Kıldı hem Mûsâ-i Kâzım keşf-i râz
Cümle sırrı bildirüb burhânımız

Hem Ali Mûsa Rızâ'nın aşkına
Tâc-ı ulvî giydi dervîşânımız

Hem Tâki aşkına kıldı ictinâb
Mâsivâdan dâimâ insânımız

Hem Nâki kıldı bizi bilcümle pâk
Âşk-ı Hakk'dır dilde her mihmânımız

Askeri'ye asker olduk cân ile
Nâci oldu cümle ol merdânımız

Çok hidâyet eyledi Mehdi bize
Hem küşâde eyledi erkânımız

***Sâdıka** bu fırka-i nâcilerin*
Ol imamlar şâhımız sultânımız

- 3-

- Hacı Bektaşi Veli hakkında -

Cihanın nazırı ol kutb-i âlem şahı bihemta
Fuad-ı kalb-i insanı eder ma'mur u hem ihya

Kani bir bülbül-i kudsî ki ya'ni şâir-i ekmel
Anın deryâ-yi vasfından cihânı pür kıla esdâ

Cihanda nâtüvan mürde dil âmı kılmağa zinde
Heman oldur kamu dillerde destan zât-ı bîhemtâ

Eğerçi mürde-i nemle nazar kılsa hemen hod şâh
Eder sîmürg-i ankadan cihan içre anı anka

Rehinde can ü serdâde olanlar buldular Hak'kı
Müheyyadır verilmiştir onlara devlet-i ukbâ

Cihanda cümle usşâka hatâdır dedi Kâmiller
Tarîk-ı bâb-ı lûtfundan ki gayrı kılsalar melcâ

Mükemmel ârife asla gerekmez gayri vaslından
Anın çün şimdi kâmiller geçüb lâdan dedi illâ

Hak'kın esrârını bilen anı fehm eyledi anlar
Murâd üzre cemâl-i Zülcelâl'e oldular ilka

Ki ya'ni evvel ü âhır velîler ins-i kâmiller
Anın sırrıdürür tahkik akıl ermez buna lâ lâ

Hem oldur mü'mine dâim bilürsen fâil-i eltâf
Murâd üzre eder sâlik olan mü'minleri ihyâ

Gel imdi münkir ü mel'un kerâmâtın anın seyret
Yeri belli nice cansız yürüddüğü hacer hâlâ

Hezâran münkirin erzakını ol eyledi ihzâr
Akıttı yerden ol âb-ı mutahhar sâf u hem sermâ

Buyurdu ol köğerdi nahl-i yâbis dâne verdi hem
Hacerler söyledi emrine ânın kurde-i kübrâ

Dahi lûtf-i raûfundan tenezzül eyledi emtâr
Velî fehm etmedi zâhid dahi fehm eylemez lâ lâ

Şecâatle nazar kılmış Yeniçer kullarına ol
Sezâ oldu ana anın içün fursat-ı kübrâ

Hem oldur katil-i ifrit sefî-i yâr-ı Süleyman
Verir sâdıklara her derd-i müşkilden necât ibka

Der-i pâkinde anın her hudâmı çâkeri tahkik
Şerîf ü hem saîd oldu dahi a'lâ ile a'lâ

Cihanda kılmamış kimse kılmayiser anın gibi
Kamu esrâr-ı Hak'kı âşık-ı sâdıklara ifşâ

Hakîkat sırr-ı Hak'kı hem tamâmen eyledi izhâr
Kezablardır beyânâtından ayru her suhangûyâ

Kelâmı cümle kudrettir ki her lâfzında bin hikmet
Dahi lâfz-ı ulûhîsi makalât-ı şerîf a'lâ

Hak'kın ayn-ı kelâmıdır anın buyurduğu erkân
Ol erkâna olan mâhir olandır bil şerîf a'lâ

Murâd etse kamu âlem anın evsafını yazmaz
Adedsiz bî hezârân ol kerâmât eyledi ifşâ

Anın bisyar kerâmâtın taakkul edemez kimse
Cihân içre tehayyürden niceler oldular şeydâ

Elîfi tâc-ı dal olmuş başında nûr-i yektâdan
Beyân-ı sırr-ı hikmettir eder tefhim kamu dânâ

Niyaz-ı hâh-ı maksûdu uşâkın rûz ü şeb oldur
Anın lûtf-i kerâmâtı mukadder cümleden efzâ

Anın evsâf-ı eşrâfın ki iş'âr eylemek olmaz
Eğer şâir olursa cümle ahlâkı semâ gabrâ

Fedâ-yi can ü ser kılmış rehinde şükr ile ***Sâdık***
Anın eltâf-ı sun'undan zebânı oldu hem gûyâ

- 4 -

- Otman Baba hakkında -

Velîlerden sakın sen olma gafil
Olardır âleme lûtf ıssı vâhib

Veliler cümlesi hakdır muhakkak
Cihanda hâzır u nâzır u gaib

Cihâna serbeser sultân idi bil
Hüsâmeddin Şâh ol kutb-i galib

Elinde zerre idi san cihan hem
Kamuya azl ü nasb u hükm-i sâhib

Dahi mahlâs dediler ana Otman
Anın sen bâtın ismin anla tâlib

Ki ârifler dediler bil Ganî Şâh
Ganîdir bî zevâl ol kutb-i galib

Serâpâ nûr idi ol şâh-ı zinnûr
Hak'kı buldu erisen ana tâlib

Anın sırrı idi Hızır Baba bil
Ki kendüsi idi ol şâh-ı galib

Kara Baba ana mahlâs dediler
Ki bâtın ol Ganî sah idi vâcib

Serinde tâc-ı Bektaşî idi hem
Tamâm ol nûr idi hem kevne sahip

Gelüb Kızıl Deli tekyesine ol
Tamâm erkân idüb icrâ esâlib

Ki sofra hem çırağ istedi ol şâh
Dil ü candan verildi ana vâhib

Olub meskûn kenâr-ı Akdeniz'de
Ki ol Taşlık köyü kurbinde sâib

Eyâ ***Sâdık*** *rehinde can veren er*
Naîmi lûtfuna erdi o tâlib

- 5 -

Dem bu demdir gel taleb kıl vuslatı
Tâ eresin menzile kıl sür'atı

Âşık isen râh-ı Bektaşîye gel
Cân ile kıl bu tarîka rağbeti

Hem mürîd ol mürşidân-ı sâdıka
Tâ bulasın izz ü câh-ı devleti

Lûtf-i Hak'dır ehl-i irfan tekyesi
Rehnümâ bil çekme asla gurbeti

Kaim olub tekyelerde sen müdâm
Can vere gör eyleme hiç avdeti

Hulkin ahsen eyle anda sen türâb
Tâ bulasın Zülcemâl'e kurbeti

Hâdim olub hem emîn ol anda sen
Cümleye kıl sâdıkane ülfeti

Kil ü kalin fi'l ü hâlin kıl dürüst
Bî tekellüf eyleme sen illeti

Ol emmâre hem levvâme ile mahv
Merd-i râh ol öldüre gör hayyeti

Âşık-ı hüşyâr isen ger aç gözün
Aşk ile yan eyleme hiç fikreti

Va'delenmiş saltanat sâdıklara
Hak kerimdir can ile kıl sür'ati

Sanma düşvar râh-ı Hak'kı sen bugün
Cümle âsan terk edince gafleti

Hacı Bektaş-ı Velî'yi anla bil
Bendesi ol tâ bulasın rif'ati

Ger perîşân olsa gönlün nâs içün
Fâriğ olub cümleden kıl uzleti

Bâr-ı giran bâr-ı dünyâ bî sebat
Ana yetmez dervişin bil tâkatî

Ehl-i dünyâdan berî ol sen müdâm
Bî niyâza eyle dâim minneti

Sanma ni'met erişe hiç gayrıdan
Kanda olsan lûtf-ı Hak bil ni'meti

Cânib-i Hak'dan bilâ rayb ***Sâdıka***
Sâdıkanın *saltanattır kısmeti*

- 6 -

Çün nazar kılmış Keremden şahımız Kızıl Deli
Bulmuşam ulvî makamın kalmadı süflî mizaç

Dediler ism-i bülendine anın Seyyid Ali
Dahi mahlâsına Kızıl Deli denildi güzîn

Akribâdır ana Sultan Hacı Bektâş-ı Velî
Ya'ni evlâd-ı Ali asl-ı şerîf ile saîd

*Çâkeri **Sâdık**'a o şâh-ı Velî kıldı nazar*
Ber murâd etti beni kılmadı mahrûm-ı ümîd

- 7 -

O Seyyid Ali'nin makamında bul
Visâli tamâmen murâd üzre hep

Ali'dir hemen kendisi bil ol şâh
Denildi Kızıl Deli hemçün lâkab

*Bu **Sâdık** kulunu eden var hem ol*
*Veriser ne kim kılsa **Sâdık** taleb*

KAYNAKLAR

1. Saadettin Nüzhet ERGUN, *Bektaşî Şiirleri ve Nefesleri*, İstanbul 1955
2. Saadettin Nüzhet ERGUN, *Bektaşî-Kızılbaş-Alevî Şairleri ve Nefesleri III*, İstanbul 1956
3. Turgut KOCA, *Bektaşî Nefesleri ve Şairleri (13. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Kadar)*, Naci Kasım İstanbul Maarif Kitaphanesi ve Matbaası A.Ş., İstanbul 1990, s. 40-45
4. İsmail ÖZMEN, *Alevî-Bektaşî Şiirleri Antolojisi*, Cilt 1, 13-14-15. Yüzyıl, Saypa Yayınları: 31, Ankara 1995, s. 427-434
5. Doç. Dr. Bedri NOYAN (Dedebaba), *Büttin Yönleriyle Bektaşîlik ve Alevilik*, III. Cilt, Ardıç Yayınları, 1. Basım, Ankara 2000 (Ocak), s. 303-304

B) SADIKÎ

İki Sadıkî biliyoruz: Birincisi, Sultan 4. Murad döneminde (1623-1640) yaşamış olan Sadıkî; diğeri, 19. yüzyılda yaşamış tekke şairi Sadıkî.

4. Murad döneminde yaşayan Sadıkî bir halk şâiridir. Belki de bir yeniçeri âşıktır. Hayatı hakkında bilgimiz yok. Hattâ, bir şiiri dışında şiirlerini dahi bilmiyoruz. Cönklerden 4. Sultan Murad'ın atını öven bir şiirine rastlanmıştır.

Bilindiği gibi 4. Sultan Murad, ata çok meraklı bir padişahtı. Binicilikte bile usta biriydi. Çok güzel, cins ve yiğit atları vardı. Savaşlara arabayla değil, hep atların üzerinde giderdi. O dönemin şairleri Sultan Murad'ın atlarını öven şiirler yazmışlardı. Şair Nef'i (1582-1635), Sultan 4. Murad'ın atlarını öven uzun bir 'Rahşiyye" yazmıştır. Yeniçeri şairler ve halk şairleri de belli ki bu anlayışa göre; Sultan Murad'ın atlarını öven şiirler yazmışlar. Hayatını bilmediğimiz Âşık Sadıkî'nin Sultan 4. Murad'ın "Yağız" adlı atına söylediği şiiri şöyledir:

YAĞIZIM

Gazâ uğruna niyyet edinecek
Koç yiğide her dem yârdır Yağız'ım
Murad içün süvar olup gidincek
Tut bir yavru şahin, perdir, Yağız'ım

Hep görenler "Bârekellah" dediler
Girer meydan içre hasmını diler
Ana yardım etsin üçler, yediler
Kırkların himmeti, sırdır Yağız'ım

Üzerine süvar olunca bir er
Bâd-ı sabâ gibi kovduğun erer
Düldül-i sânidir, yerleri dürer
Ana dağlar, beller birdir Yağız'ım

Akranı bulunmaz yağızdır donu
Yaradan saklasun hatadan anı
Üzerine binen Yusuf-ı sâni
Cehd-et muradına erdir Yağız'ım

Sâdıkî medh edip dolusun içer
Üstüne binende aynasın açar
Ağır gemin gevip köpüğün saçar
Heman bir esirik nurdur Yağız'ım

İkinci "Sadıkî" ise; 1892-1948 yılları arasında Artvin'in Aşağı Hod (yeni adı Aşağı Maden) köyünde yaşamış Âşık Sadıkî'dir. Asıl adı Ahmet'tir. Yörede ona Kürdoğlu Molla Ahmet denilirdi. Doğuştan görme özürlüydü. Bektaşî olmayan bu Sadıkî'nin bir şiiri şöyledir.

DÜŞER

Bir güzel girende on beş yaşına
Ağ göğsün üstüne cim cime düşer
Açılır veçhinde gülü nergisi
Al yanak üstüne simsime düşer

Bu benim bahtımı zay eyleseler
Akan gözyaşlarım çay eyleseler
Bugün güzelleri pay eyleseler
Bari bir anlasak kim kime düşer

Bu benim çektiğim ah u zâr ise
Yüreğimde yanan aşkın nar ise
*Der **Sadıkî** nerede güzel var ise*
Ya burunsuz ya da hımhıma düşer

KAYNAKLAR

1. Cahit ÖZTELLİ, *Uyan Padişahım*, Milliyet Yayınları Türk Klâsikleri Dizisi: 15, Baha Matbaası, İstanbul 1976 (Mart), s. 60
2. M. Adil ÖZDER-Abdullah AYDIN, *Yazı ve Resimlerle Çevre İncelemeleri Artvin İli I*, Ankara 1969, s.79
3. Bekir KARADENİZ, *Artvinli Halk Şairleri*, Ankara Artvin Kültür ve Yardımlaşma Derneği (AKYD) Yayınları: 1, Ankara 2002, s. 475-476

C) ÂŞIK SADIK

Padişah III. Mustafa döneminde (1757-1774) yaşamış bir Âşık Sadık vardır ki bunun da hayatını bilemiyoruz. Şiirleri de bizce malûm değildir. Yalnız elimizde *"Bil Padişahım"* döner ayaklı bir destanı bulunuyor. Bu destan Babadağ kışlasındaki Osmanlı ordusunun vaziyetini anlattığına göre; bu aşığımız da muhtemelen bir yeniçeridir.

Fuad Köprülü *"Türk Saz Şairleri"* adlı eserinde âşık ile ilgili şunları söylemektedir:

"Âşık edebiyatının içtimaî muhiti ve tarihî vâkıaları daima aksettirmek husûsiyetini, Âşık Sâdık'ın bir destanında çok iyi görüyoruz: Galiba III. Mustafa devrindeki Türk-Rus harbi esnasında, ordunun Babadağı kışlağındaki vaz'iyetini hikâye eden bu destanın hakikate uygun olduğu, tarihî kaynaklarla da teeyyüd etmektedir."

Bu yeniçeri şairi olan Âşık Sadık'ın destanı şöyledir:

DESTAN

Gör şu felek bize âhır n'eyledi
Danacı Vezîr'i zebûn eyledi
Yedibin dana salyâne eyledi
Kalmadı danamız, bil Pâdişâhım

Bir yanı Babadağ, bir yanı İster
Yâ Rab bize bunun vüs'atin göster
Sabah kahvaltısı dört dana ister
Aç kaldık elinden, bil Pâdişâhım

Kudretten yaratmış anı Bârî'si
Gelmemiş cihâna bunun sânîsi
Sabah kahvaltısı dana yahnisi,
İk(i) okka kimyonla, bil Pâdişâhım

Bölük sipâhî'leri otluk satar
Ordu-yı hümâyûn mandaya bakar
Paşalılar çadırda yahni kapar
Yahn(i) kapma kârımız, bil Pâdişâhım

Orduyu seyrettim: Bir çarşı pazar
Serdengeçt(i) ağaları ormanda gezer

Lût kavmi döğüşür, put kavmi bozar
Askerin lûtîdir, bil Pâdişâhım

Poşu'nun saçağı topuğun döver
Oturmuş kahvede, kendini över
Taburu görünce dağlara iver
Asker pestilcidir, bil Pâdişâhım

Orduda kurmuşlar bir döner dolap
Nâmımız çağrışır Şam ile Haleb
Kulların çağrışır şerbetle salep
Asker pestilcidir, bil Pâdişâhım

Başına sarınır Bağdad poşusu
Sırtına yüklenmiş Mısır çarşısı
Elinde gezdirir biber turşusu
Asker yoğurtçudur, bil Pâdişâhım

Esir ettik biz askerin gencini
Bize atar misket ile zinciri
Kulların çağrışır taban inciri
Kulların bakkaldır, bil Pâdişâhım

Okundu ezanlar, gelmedi imam
Tevarihler yazar, vakitler tamam
Orduda yapmışlar keçeden hamam
Askerin tellaktır, bil Pâdişâhım

Bunu böyle diyen **Sâdık** *kulundur*
Dilersen afveyle, dilersen öldür
İnanmazsan orduya casusun gönder
Sözüm yalan değildir, bil, Pâdişâhım

KAYNAK

1. Ord. Prof. Dr. Fuad KÖPRÜLÜ, *Türk Sazşairleri I*, Millî Kültür Yayınları Türk Dili ve Edebiyatı Seri Nr. 01-3, Güven Basımevi, Ankara 1962, s. 401 ve 455-456

D) ÂŞIK SADIK BABA

Asıl adı Hüseyin'dir. Malatya ili Hekimhan ilçesine bağlı Güvenç köyünde 1 Mart 1771 (Rumi 1187)'de dünyaya geldi. Babasının adı Kurada Ali'dir.

Genç yaşta şöhrete erişmiştir. Ancak hiçbir öğrenim görmemiş, ümmî bir âşıktır. Şiirlerinde "Sadık" mahlasını kullanmıştır. O sebeple halk arasında "Sadık Baba" olarak sevilip sayılmıştır.

Küçük yaşta Sivas'ın Karaözü köyüne göç etmiş, 25 yaşına kadar bu köyde kalmıştır. Daha sonra Hekimhan'ın Basak (Başak) köyüne yerleşmiştir. Şiirlerini bu köyden Molla Bektaş adlı birisi deftere geçirerek, toplamıştır. Şiirlerinin günümüze intikali bu defter sayesinde olmuştur.

Sadık Baba daha sonra 35 yaşında kendi köyü Güvenç'e gelip yerleşmiştir. Köyünde iken evlenmiş ve çoluk çocuğa kavuşmuştur. Köyünde çiftçilik yaparak hayatını devam ettirmiştir. 8 Mart 1837 tarihinde ölen Sadık Baba'nın mezarı, bugün kendi köylüleri ve çevre köylülerince kutsal bir mekân olarak ziyaret edilmektedir.

Sadık Baba, tarikat meclislerinde kendini yetiştirmiş, vahdet-i vücut anlayışını benimsemiş bir tasavvuf ehlidir. Kendisi Alevî inancına sahiptir.

Kumrala yakın sarı saçlı, uzunca bıyıklı, sarı sakallı, orta boylu, sakin tabiatlı, kendi halinde sessiz bir insan olarak tarif edilmektedir.

Şiirlerinde; dinî, tasavvufî ve didaktik unsurları kullanmış, din ve tarikat ululanını övmüştür.

Bugün bile Güvenç köyünde Sadık Baba'nın torunları yaşamaktadır.

Şiirleri ve hayatı Avukat Cemal Özbey tarafından derlenerek 1957 yılında 4100 dörtlük olarak yayımlanmıştır.

Bazı Şiirleri:

GÖNÜLE ÖĞÜT

Gönül selâmını kâmile söyle
Alıcı olmayınca açma dükkâni
Ariflik manâsın sor sual eyle
Müşterisiz yerde olma lisanı

Cahil ikrar eder ahdinde durmaz
Burda ağlamayan o demde gülmez
Yalan ile iman bir yerde olmaz
Neden maruf yalancının imanı

Cümle âlem gezer arar Hak deyi
Arif ifşâ eder kula bak deyi
Nehi münkir inkâr eder, yok deyi
Men âdemde gördüm Hakk'ın ihsanı

Yerde değil, gökte değil ya kande
Acep Hak mihman mı ola bu tende?
Velâkat kerremna beni âdemde
Kimse bilmez kimde mihman cananı

Almayana değil sözüm alana
Gerçekler yuf dedi kalbi yalana
Canım kurban olsun halden bilene
***Sadık**'a bildirdi küllü noksanı*

GÖNÜL SEYYAH OLMUŞ

Gönül seyyah olmuş şu âlem için
Hublar perde çekmiş sultanı gördüm
Götüren pîr amma kendi nevcivan
Selmanın çiğninde oğlanı gördüm

Günde bin bir kulun ismini yazar
Kimisi pinhanda kimisi gezer
Cebrail sorucu Ali'den nazar
Derde şifa veren Lokmanı gördüm

Zeynel Abidindir erkânı çalan
Bakırdır önünde kılavuz olan
Caferi Sadık'tır meydana gelen
Hakikat babında mihmanı gördüm

Hasan ile Hüseyin'in atası
Cümle evliyanın gerçek palası
Dört kapının kırk makamın ortası
Hakikat babında dehmanı gördüm

Hasan Ali Askeri çekti bayrağı
Mehti Ali Resul erenler beği
On ikidir yerin, göğün direği
***Sadık**'a ders veren sûphanı gördüm*

SİNE DAĞLAMAK

Nar-ı firgat ile hasretim eyyamı
Sineler dağlamak bana mı düştü?
Çekip bülbül gibi zâr-ı figanı
Karalar bağlamak bana mı düştü?

Geçti gurbet elde ömrüm yel gibi
Eyvah ben de gülemedim el gibi
Mah-ı martta akan coşkun sel gibi
Cûş edip çağlamak bana mı düştü?

***Sadık** intizarım gözüm yollarda*
Ahım kaldı bülbül gibi güllerde
Gâhı sahralarda gâhı çöllerde
Ah edip ağlamak bana mı düştü?

KAYNAKLAR

1. Av. Cemal ÖZBEY, *Sadık Baba Hayatı ve Deyişleri*, Emek Basım-Yayım Evi Ankara 1957, 176 S.
2. Prof. Dr. Osman KAZANCI-Öğ. Grv. Mehmet YARDIMCI, *Hekimhan Folkloru ve Hekimhanlı Halk Şairleri*, Açıksöz Yayınları, Malatya 1993, s. 77-100
3. Ahmet ŞENTÜRK-Mehmet GÜLSEREN, *Malatyalı Şairler Antolojisi*, Malatya 1990, s. 105
4. Doç. Dr. Bedri Noyan (Dedebebe), *Bütün Yönleriyle Bektaşîlik ve Alevilik*, IV. Cilt, Ardıç Yayınları, 1. Basım, Ankara 2001 (Temmuz), s. 410

E) SADIK BABA

Ondokuzcu yüzyılın son yıllarına kadar yaşamış bir şairdir. Çamlıca Tekkesina bağlı bir Bektaşîdir. Deniz subaylığı (bahriye zabitliği)'ndan emekli olduktan sonra İstanbul Beytülmal Sermünadisi (Malmüdürü) olmuştur. Çamlıca Bektaşî Tekkesi babası Ali Nutki Efendinin kayınpederidir.

1899 yılında (1315 H.) öldüğü sanılıyor. Hayatı hakkında fazla bilgimiz bulunmuyor.

Sadık Baba, şiirlerinde zamanında yaşayan tarikat önderlerini anlatmaktadır. Yaşadığı bazı konu ve durumları aydınlatmaktadır. Dili sade olup akıcı bir üslubu vardır. Şiirlerinde "Sədık", "Sefil Sadık" mahlasını kullanmaktadır.

Şiirleri:

- 1 -

Anka meydân alamaz uçmak ile
Meydân alan türab olur hâk olur
Her can âşık olamaz içmek ile
Âşıkların sinesi de çâk olur

Âşıklık bir ilim her can fark etmez
Farketmiyen kişi menzile yetmez
Câhile söylesem bin söz kâr etmez
Kâmilin sohbeti yeke yek olur

Mü'min ol duvara kılma secdeyi
Rabbim ayırd eder yoksulu bayı
Bir günüle iki yapma sarayı
Hemi mamur hemi viran tek olur

Dîvâneler hoş seyr-eder âlemi
Hak sana çalmıştır Levh ü Kalemi
Eğer arif isen dinle kelâmı
Kızoğlan kız olan sütten pâk olur

Karaçalıya aşı ursan gül olmaz
Sarrafın elinde altın, kül olmaz
***Sâdık** der bu dünya bîvefâ kalmaz*
Gerçek olan don değişir pâk olur

- 2 -

Tarîkatın binâsını kurunca
İptida şânına yektâ dediler
Alî ile Muhammed'in şânına
Çar anâsır noktasını kodular

Evvel ismi yektâ idi çâr oldu
Hadîs-i Lahmüke lâhmî var oldu

Hazret-i Fâtıma anda sırr oldı
İkisi bir nurdan elma dediler

Hak emreyledi dört melek geldi
Hak'kın emri ile nûrlar halk oldu
Azrail İsrafil bir hamle saldı
Anda gözcü oldu Kırklar Yediler

Kudret kalemi kâf ü nundan yazar
Mü'minler aynına kılmışlar nazar
Herkese uzaktan benim der gezer
Hamdülillâh bize indi bâdeler

Er odur ki yetmiş ikiden çıka
İptidâ farz olan benliğin yıka
***Sâdık** der niyazım gül yüzlü Şâha*
Mü'min için sağ elinde bâdeler

- 3-

Ol Arş-ı Rahman bu arşta yok iken
Ezelî kandili tutandır Hayder
Cihan derya iken yer gök su iken
Arşın binasını çatandır Hayder

Muhammed'i yarattı öz nurundan
Bir Zühre yıldızı doğdu alnından
Eridi halloldu hem gevherinden
Katresin ummâna katandır Hayder

Kudret tarafından üç melek geldi
Cebrail emretti eflâke saldı
Anda coşan nuru ikiye böldü
Can hasret kalemin çalandır Hayder

Nur ile keffeyni hisâr eyliyen
Fetahnâ suresin beşâr eyliyen
Mağripten maşrıka nazar eyliyen
Mu'cizâtın topun tutandır Hayder

Âdem' ata ayrılmazdı zâtından
Bir bağ halkeyledi kendi katından
İşâret eyledi hurma çöpünden
Boz divin bendini çatandır Hayder

Hak sevdi severdi koymadı gamda
Cebrâil ulaştı çile tamamda
Muhammed Mi'râc'a vardığı anda
Aslan olup yola yetendir Hayder

***Sefîl Sâdık** Hakdan dile çâreyi*
Lûtfeyle tabîbin sarsın yâreyi
Aman şâhım ıssız koyma sâreyi
Çağırınca ulaşıp yetendir Hayder

- 4 -

Nurunu nurundan halketmiş Huda
İsmile müsemma genç Ali Baba
Cemâlin görenler bakmaz mir'ata
İsmile müsemma genç Ali Baba

Saklama cemâlin gel bize göster
Cemâlini gören canlar ne ister
Müyesser olmıyan kapunu bekler
İsmile müsemma genç Ali Baba

Hem sifâtu zatı nur ile tenvir
Kendin bilen âşık hemen gel can ver
Aşkına içelim saki bir dem ver
İsmile müsemma genç Ali Baba

*Bu fakir **Sâdık** hem kemter gedâdır*
Kapunda kul olmak cana sefâdır
Vallahi billahi medhe sezâdır
İsmile müsemma genç Ali Baba

- 5-

Biz esrâra olduk aşna
Durmuşuz adû taşına

Belâsı kendi başına
Biz Bektaş fukarâsıyız

Nûri Baba Hak'ka gitti
Şübhesiz dîdâra yetti
Nutkî'yi bize bahş etti
Balım'ın budalasıyız

Câlis oldu Nutkî Baba
Döndü yüzün bizden yana
Niyâz eyleriz hep ana
Biz Bektaş fukarâsıyız

Şereflendi dergâhımız
Bu bizim iftiharımız
Terk etmişiz hep varımız
Biz Bektaş fukarâsıyız

Aşk olsun bu kemâline
Yüz sürdü pîrin hâkine
Nur yazılmış cemâline
Biz Bektaş fukarâsıyız

Her kime eylese nazar
Yüreği ol anda yanar
Elinden içenler kanar,
Biz Bektaş fukarâsıyız

Dede Baba'nın bir gülü
Oldu Çamlıca bülbülü
Muhibbâna pek sevgili,
Biz Bektaş fukarâsıyız

Medhin eyler dâim ***Sâdık***
Dûr olsun münkir munâfık
Nutkî Baba doğru nâtık,
Balım'ın budalasıyız

KAYNAKLAR

1. Turgut KOCA, *Bektaşî Nefesleri ve Şairleri (13. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Kadar)*, Naci Kasım İstanbul Maarif Kitaphanesi ve Matbaası A.Ş., İstanbul 1990, s. 568-569 ve 903-906
2. Abdülbaki GÖLPINARLI, *Alevî-Bektaşî Nefesleri*, Remzi Kitapevi, Yükselen Matbaası, İstanbul 1963, s. 231-211
3. Saadettin Nüzhet ERGUN, *Bektaşî Şairlerî*, İstanbul 1930, s. 322-36
4. Saadettin Nüzhet ERGUN, *Bektaşî-Kızılbaş-Alevî Şairleri ve Nefesleri*, (I. ve II. Cilt) İstanbul 1955, (III. Cilt) İstanbul 1956, s. 17
5. Cahit ÖZTELLİ, *Bektaşî Gülleri, Alevî-Bektaşî Şiirleri Antolojisi*, Milliyet Yayınları Türk Klâsikleri Dizisi: 10, İstanbul 1973 (Şubat), s. 43-44 ve 132, 386
6. İsmail ÖZMEN. *Alevî-Bektaşî Şiirleri Antolojisi*, Cilt:4, 19. Yüzyıl, Saypa Yayınları: 33, Ankara 1995, s. 261-263

F. ZİLELİ SADIK BABA

Aslında Zile'den üç "Sadık" yetişmiştir. Bunlardan biri 19. yüzyılda Zile'de yaşamış Bektaşî bir âşık olan ve "Sadık" mahlâslı şiirlerine rastladığımız şairdir. Bir şiirinde 1273 tarihi geçmektedir ki milâdî 1858 yılında hayatta olduğunu öğreniyoruz. Cönklerde şiirlerine rastlanmaktadır. Öğreniminin az olduğunu tahmin ettiğimiz bu âşıkın şiirleri orta derecede başarılıdır.

Yalnızca bir şiirini örnek olarak vermekteyim:

Çevrilir

İptida eliftir Hak'kın kelâmı
Lâmdan irşad olan bire çevrilir
Doğruyu söyleyen çekmez elini
Üstaz meydanında kâre çevrilir

Özünü kaynatıp cûş eylemeyen
Kahrını lütfunu nûş eylemeyen
Tuttuğu demanı baş eylemeyen
Döner ikrarından boşa çevrilir

Her kim fehmetse üç ile beşi
Gönül zebun eyler nefsin ateşi
Kimisi yaz ister kimisi kışı
Kimi goncayım der hâre çevrilir

Halis âşık gevher alır dür satar
Âşıklar ariften yükünü tutar
Ahmak dünyaٍ için kaygıya batar
Sofraların simi zâre çevrilir

***Sadık** gonca için okşar dikeni*
Mümin olan ne'yler benliği kini
Duru pak sanar ya herkes kalbini
Temiz tutsa bir ikrara çevrilir

Zileli ikinci âşık, "Sefil Sadık" olarak tapşıran şairdir ki 1917 yılında Damıderesi köyünde doğmuş yine aynı köyde 1952 yılında ölmüştür. Asıl adı Sadık Karadağ olan âşık Alevî-Bektaşî'dir. Bir şiiri şöyledir:

UYMUŞ

Düşüne düşüne fikir eyledim
Duman da dağlara ne güzel uymuş
El bağlayıp Hak'ka ziyaret ettim
Lânetlik şeytana ne güzel uymuş

Erenler cemine sererler halı
Ben deli değilim sen ettin deli
Dünyanın ışığı Hazreti Ali
Zülfikâr Düldül'e ne güzel uymuş

***Sefil Sadık** söyler kendi kendine*
Esme rüzgar esme yârin pendine
Kurdu kuşu bendeylemiş kendine
Mühür Süleyman'a ne güzel uymuş

Zileli Sadıklardan üçüncüsü, Âşık Sadık Baba'dır. Asıl adı Sadık Doğanay'dır. 1933 yılında Yücepınar köyünde doğmuştur. Zileli Kemter Baba'nın torunu, Âşık Sefil Edna'nın (Abuzer Doğanay) yeğenidir. İki gözü de doğuştan görme engelliydi. Ustası amcası Âşık Sefil Edna'dır. 23 Ocak 1979 tarihinde Yücepınar köyünde ölen âşığımız güzel saz ve keman çalıyordu. Alevî-Bektaşî olan Sadık Baba, radyoda mahallî sanatçısı olarak çalışmıştı.

"Vay dünya dünya fanisin dünya / Aşk ile pervane dönersin dünya" nakaratı ile TRT repertuarlarına girmiş türküsü şöyledir:

VİRANELER VAR

El vurup yâremi incitme tabip
Bilmem sıhhat bulmaz hicrâneler var
Dert vurup yâremi eylersin derman
Her can kabul etmez virâneler var

Teşebbüs yâreler figane başlar
Bilmemki Cenabı Mevlâ ne işler
Ol adüler bize meyhur demişler
Daha bizden özge mestâneler var

Dert ehli olanlar dergâha gelir
Elbette arayan dermanın bulur
***Sâdık** der ki kimde ne var kim bilir?*
Geşt ü güzâr ettik, elde neler var?

KAYNAKLAR

1. Mehmet YARDIMCI, *Yüzyıllar Boyu Zileli Halk Ozanları*, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1983, s. 32-38 ve s. 70 ve s. 76-81
2. Emir KALKAN, XX. *Yüzyıl Türk Halk Şairleri Antolojisi*, Kültür Bakanlığı Yayınları: 1295, Ankara 1991, s. 412-413

Mir'âtî'nin Bir Destanı

Âşık Mir'atî, ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında yaşamıştır. Ankara'nın Kalecik ilçesindendir. Çağının en büyük ozanlarındandır.[1] Medrese öğrenimi görmüş olup söylentiye göre Kalecik müftülüğünde de bulunmuştur. Fakat o Bektaşiliğe bağlanmıştır.[2] Bu nedenle müftülükten uzaklaştırılmıştır.

Yıllarca ortadan kaybolmuş, uzun yolculuklara çıkmıştır. Kerametler gösterdiği de söylenmektedir. Mir'âtî saz çalmayı ve nefes söylemeyi ülkenin çeşitli yerlerini dolaşarak sürdürmüştür. Gezilerinde ozanlarla yarışmalara girer ve muammalar asarmış. İstanbul'da öldüğü sanılmaktadır.

Mir'âti'nin doğum ve ölüm tarihleri bilinmemektedir. 1846'da ölen Hızrî adlı âşık, Antalya'da yazdığı "Şairnâme"sinde Mir'âti'nin de adını vermektedir.[3]

Mir'âtî, Nevbetî, Nihalî, Nakşî
Hayberî, Hayderî, Beratî, Yahşî
Karibî, Kelîlî, Kazâî, Vahşî
Girdabî, Kecrevî bilmez vahşeti.

Hızrî bu "Şairnâme"yi 1257'de yazdığına göre Mir'âti 1841 yıllarından önce ünlü bir ozanmış.

Mir'âtî gerek yaşadığı ve gerek daha sonraları yetişen saz ozanlarına etki etmiştir.[4]

Şiirleri içten ve duyguludur. Açık düşünceye yer verir. Güzel nefesleri ve aşk şiirleri vardır. Yazma dergilerde bir çok şiirlerine rastlanmaktadır.

Mir'âti'nin en önemli yanı çeşitli konularda destanlar yazmasıdır. Halk edebiyatının en güzel destanlarını yazan kişi olarak niteleyebiliriz.

Biz bu yazımızda Mir'âtî'nin bir destanını yayımlıyoruz. Bu destan Sungurlu'nun Yazır köyünden olan Âşık Ali Çobanbaş'ın tuttuğu defterden aldık. Birçok şiirleri olan Ali Çobanbaş bugün 65 yaşındadır. (1978 yılı) Defterlerini otuz yıldan beri tuttuğu söylenmektedir.

DESTAN

Gûş eyle birader dinle ef'alim
Bu dest-i devrandan şikâyetim var
Az gitmez söylesem kıl ü kâlim
Gönüller şâz eder hikâyetim var

Hayli zahmet çekip sarardım soldım
Ararken bir kolay zenaat buldum
Her ne söyleseler sabırlı oldum
Şükür bir kimsede ne hacetim var

Sorma suâl etme ben bu fakirden
Mihnetim eksilmez bilmem kaderden
Başım hâli değil dertten kederden
Gelince gamhâneme kasavetim var

Fikirden yaptırdım bir hayli çörek
Lâhlaha helvası hayâlden börek
Gönül pilâvından istersen yemek
Gece gündüz kaynar imâretim var

Saadet sancağında mâhî mahtârım
Nazm-ı nihâyetî düştüm ararım
Düşünmekten uyuz kazanmak kârım
Kaşındığım budur hararetim var

Kulağım sağırdır budur kaderim
Çağırsan bağırsan yoktur haberim
İşirette sözü idrâk ederim
Aklım kısa biraz zekâvetim var

Dediler ferâset güzel hâlindir
Züğürtlük eskiden senin malındır
Sözün anlayamam kafam kalındır
Beyhude sanma ferâsetim var

İrfan ile gel gör burda kemalim
Halka tükenmez kıl ile kâlim
Muhabbetle gel gör yine bu hâlim
Tuzsuz çorba gibi halâvetim var

Menzil-i maksûdum Hüdâya ayân
Bu âdem kasireti bende nümâyan
Tabakla ülfetim çoktur her zaman
Çarşıda pazarda rezâletim var

Aklımı vermişem aşka mizâna
Benim tek gelmemiş misl-i cihâna
Sıfatı benziyor gerçi insana
Zâhirde gösterir kıyâfetim var

Bahadır olur mu kişi halince
Kolay olur her iş geri kalınca
Döğüşte kavgada bir zor gelince
Sabredip kaçmağa şecaatım var

Sırası gelince namaz kılarım
Çıkarken câmiden papuç çalarım
Çoğunun başını derde sokarım
Hırsızlıktan benim imâretim var

İncinme vaiz gel eyle kerem
Zahir takva üzre derse gidemem
Bayram namazını terkîn edemem
Yılda iki kere ibadetim var

Cin toplamak remil herkâr bilirim
Hâli sanma sırr-ı esrar bilirim
Açık kapıda her ne olsa görürüm
Benim böyle keşf-i kerâmetim var

Utanmam yok benim nâmusu ârım
Bir şerr-i fitneyim kavga ararım
Döğüşsem döğerler korkudur zârım
Bu işte ağgubat nedametim var

Havas çoktur gör ..... talib
Bu işte refâtım şevketim gâlip
Yalnız değilem çoktur musaib
Beynâmaz olan bin bir cemâtim var

Söyle ahvâlini sen her taraftan
Kuruşum yok alamam ne olur lâftan
Teskire vereyim var al sarraftan
Ben böyle bazı sahâvetim var

Tellâl çağırtırım âlem inansın
Mey-i mahbub ile meclis donansın
Herkes kesesinden yesin kazansın
Saya varsınlar adaletim var

Terkeyleye bilmem budur mecâzım
Kanda keşfeyledim maksud u râzım
Nasıl terk edem bana her gün lâzım
Mey guruş hakkında iteatim var

MİR'ÂTÎ, hatmoldu işte destanım
Daima zikreder söyler lisânım
Bâdesiz kalınca sıkılır canım
Benim de böylece adaletim var

DİPNOTLAR

1 Cahit Öztelli, *Bektaşî Gülleri*, S. 364

2 Vasfi Mahir Kocatürk, *Tekke Şiiri Antolojisi*, S. 514

3 Prof. Dr. Şükrü Elçin, *Hızrî'nın Şairnâmesi*, Türk Folklor Araştırmaları Yıllığı, 1976, S. 55

4 Naim Alkan, *Türk Halk Edebiyatı*, S. 229

[Türk Folklor Araştırmaları Dergisi, Yıl: 30, Cilt: 18, Sayı: 353, Aralık 1978, s. 8525-8526]

Mir'atî'nin Ali Destanı

Türk Folklor Araştırmaları Dergisinin, Aralık-1978 353. sayısında Mir'atî'nin bir destanını yayımlamıştım[1] yazımda, ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında yaşıyan Mir'atî'nin en önemli yanının çeşitli konularda destanlar yazması olduğunu söylemiştim.

Bu yazımda da Mir'atî'nin «Ali Destanı»nı yayımlıyorum. Bu çok önemli ve çok tanınmış destan çeşitli yerlerde yanlış ve eksik olarak yayımlanmıştır.

Amerikalı folklorcu Milmen Parry ve A. Bates Lord'un ortaya koyduğu «Sözlü Edebiyat Teorisi»ne[2]uygun olarak ve Sayın Nail Tan'ın bir uygulamasını örnek alarak[3]bu destanın aslına en yakın biçimini tespit ettim.

Bu destanın Yahya Benekay tarafından 18, 20, 21. 22, 23, 24. 25. dörtlükleri[4]; Vasfi Mahir Kocatürk tarafından 1, 2, 3, 4, 6, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 36. dörtlükleri[5] yayımlanmıştır.

Bu destanın bir örneğini Sungurlu'nun Yazır köyünden Âşık Ali Çobanbaş'ın tuttuğu defterden aldım. 40 yıldan beri defterlerini tuttuğunu söyleyen ve bir halk ozanı olan Âşık Ali Çobanbaş bugün 65 yaşlarındadır. (1978 yılı)

Teoriye uygun olarak yapılan karşılaştırmalardan sonra «Ali Destanı'nın aslına en yakın biçimi şöyledir:

DESTAN

1. Gûş eyle pendini, ârif-i dânâ
Arif isen fehmet sırr-ı yezdanı
Yezdan ne hikmetler eyledi nüma
Nümâ etmek için zat-ı Gufrânı

2. Zatına tecelli kıldı iptida
Tecellîden bir nur olundu peydâ
İdrâk eyle nedir kudret-i Mevlâ
Bırakma dilinden vird-i Mennânı

3. Var olmazdan evvel bu çark-ı âlem
Aradan zuhur etti ervâh-ı âdem
Ruh-u Muhammedî kıldı mükerrem
Ol sebeb var etti kevn ü mekânı

4. Kün dedi var oldu bu kevn ü mekân
Melâîk ile ol kubbe-yi âsûman
Evvelâ aydınlık oldu nümâyân
Kurdu bağ-ı eflâk çark-ı devrânı

5. Yarattı bilcümle eşyayı Mâbut
Ahsen-i takvimde eyledi mevcut
Eylemedi iblis Adem'e sücüd
Ol vakit dergâhtan sürdü şeytânı

6. Ol sülb-u âdemden bunca embiyâ
Geldi bu âleme hep günâ günâ
Nuh kavmine gazap eyledi Mevlâ
Gark-ı deryâ kıldı verdi tufanı

7. Lîît kavmi oldu gayretle tugyan
Levaice düştü rûz u şeb heman
Bir zahir vaktinde Hazret-i Yezdan
Zemine gark etti bunca insanı

8. Akla fikre sığmaz hikmet-i Settar
Hak dostu bilmedi Nemrud-u ağyar
Halil İbrahim'e gülzâr oldu nâr
Hak böyle buyurdu emr ü fermanı

9. Hak tecelli kıldı Tûr'da Musa'ya
Anda hayran kaldı sırr-ı Mevlâ'ya
Rabbi erni deyip durdu duaya
Ol vakit işitti ol lenterânı

10. Bîpeder zuhura geldi Mesîha
Nice mucizeler eyledi icrâ
Dâra çekti anı kavm-i nasara
İnkâr eylediler ruh-u Rahmanı

11. Tulû etti dehre Fahr-i Kâinat
Din çerağı ol ekmel-üt-tahiyat
Efdal-ül enbiyâ aledderecat
Nur ile gark etti bütün cihanı

12. Dehre tulû etti ol mah-ı münîr
Etmek içün halkı Hallâktan habîr
Anın vasfı dille olunmaz tâbir
Dine davet etti kavm-i nâdânı

13. İslâm Sancağın açtı ol Resûl
Hûda ana kıldı Kuran'ı nüzûl
Anın dâvetini kılanlar kabûl
Buldular cennette bağ-ı cenanı

14. Şeriatı kurdu Şah-ı Enbiyâ
Sevenler dost oldu sevmeyen âdâ
Doğru geldi ol Ali-yül-Murtaza
Tarikat burcuna dikti nişânı

15. Çağırdı dillerde Haydar-ı Kerrâr
Darbında titredi cihan serâser
Ana dost oldu Düldül ü Zülfikâr
Tığından geçirdi çok münkirânı

16. Uyandı gafletten, cihan uyurdu
Hak sırrını sır ehline duyurdu
Hûdâ ona hem aslanım buyurdu
Kimbilir ki kimdir Şâh-ı Merdânı

17. Ali'nin işine akıllar ermez
Aklı erenler de beyana vermez
Cihan Haydar olsa kör olan görmez
Kimse bilmez bu kenc-i nihânı

18. Nefsaniyet edip bir alay me'lun
Ahd-ı Peygamberi kıldılar mağbûn
Abdurrahman ibn-i Mülcem döktü hûn
Gör neye uğradı Hakkın aslanı

19. Namaz kılmak için mescide vardı
İbn-i Mülcem anın vaktin arardı
Namaz kılar iken ol şahı vurdu
Bilmedi ol mel'un yediği nânı

20. Mecrûh oldu çünkü Şah-ı Velâyet
Ol vakit nûş etti câm-ı şahâdet
Hasan'la Hüseyin'e kıldı vasiyet
Bir deveci gelir gözetin anı

21. Dedi gelecektir bunda bir Arap
Elinde bir deve yüzünde nikâp
İster cenazemi etmeyin cevap
Deyip ol Hûdaya tapşırdı canı

22. Ell-i Beyt içine düştü bir figan
Hasan'la Hüseyin ettiler nâlân
Gasl edip namazın kıldılar henan
Erişti bir Arap deve sarbânı

23. Yükletti tabutu deve üstüne
Çekti yularını aldı destine
Ol şah emanetin verdi dostuna
Hasan'la Hüseyin'e düştü hicranı

24. Hasan'la Hüseyin'e düştü endişe
Dediler değiliz kail bu işe
Düştüler peşine hem koşa koşa
Tuttular deveyi ol yeden canı

25. Deveci nikâba uzattı eli
Açtı nikâbını ol nur-u celi
Gördüler deveci yedendir Ali
Ol vakit bildiler sırr-ı Şiranı

26. Şahın şehit olduğun duydular
Muaviye mel'una haber saldılar
İmam-ı Hasan'a zehir sundular
Soldurdular ol gonca-yı handânı

27. Şimdi kaldı ol Hüseyin şehzade
İşitip Yezitler düştü fesada
Leşker çeküp kasti al-i evlâda
Kurdular Küfe'ye ulu divanı

28. Mervân Kerbelâ'ya vardı oturdu
Ceng-i cidâl için ordusun kurdu
İbâdet ederdi ezan okurdu
İbadetsiz geçirmezdi zamanı

29. Şalı Hüseyin gördü bunları heman
Dedi Yarap bunlar nasıl Müslüman
Evlâd-ı Resule oldular düşman
Kimse görmüş değil böyle seyranı

30. Şalı Hüseyin dedi ey kavm-i âdu
Verin yetimlere içsin biraz su
Ahrette yeriniz olmasın tamu
Mesken etmen kendinize yezanı

31. Etmediler al-ı Resula hürmet
Suları kesdiler verip eziyet
Hak'dan korkmadılar harici millet
Susuz şehit etti sabi sübyanı

32. Hiç kimse bu işe olmadı memnun
Kaldı teşne dilde ciğeri yangın
Şahı şehit etti Şimir-i mel'ûn
Deşt-i Kerbalâ'yı akıttı kanı

33. Ehl-i Beyt içine gulgule saldı
Deryalar mevc vurup hurûşa geldi
Ol nübüvvet gülü sarardı soldu
Düşürdü ol mel'un bâd-ı hazânı

34. On iki imamın on dört masumun
Kanın akıttılar bunca mazlumun
Hak belasın versin ol kavm-ı Sammın
Ehl-İ Beyte kaldı bunca ziyanı

35. Nice kan akıttı hâk-ı Kerbelâ
Kıyamet haşredek kaldı Ccbbera
Bu dâvâ âlemde söylenir halâ
Hak defetsin bizden şerr-i Mervânı

36. Böyledir MİR'ATİ bizdeki âdet
Peygamber dostuna okuruz rahmet
Düşmanına olsun sad kerre lânet
Zira terketmeyiz yolu erkânı

DİPNOTLAR

1 Hayrettin İvgin, *Mir'ati'nin Bir Destanı*, Türk Folklor Araştırmaları Dergisi, Aralık 1978, sayı: 353, Yıl: 18, s. 8525-8526

2 Dr. Natalie K. Moyle (USA), *The Tecchniques off Turkish Minstrelsy*, 1. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, II. Cilt. Halk Edebiyatı, Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları: 19, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1976, s. 188-257

3 Nail Tan, *Sözlü Edebiyat Teorisi ve Bir Tatbikat*, Millî Kültür Dergisi, Cilt 1, Sayı 8, Ağustos 1977, s. 71

4 Yahya Benekay, *Yaşayan Alevilik*, Varlık Yayınları, Sayı: 326, Ekim 1967, s. 69

5 Vasfi Mahir Kocatürk, *Tekke Şiiri Antolojisi*, Edebiyat Yayınevi, Ankara 1978, s. 514.

[Size Aktüel Dergi, Yıl: 5, Sayı: 99, 10 Temmuz 1983, s. 8-10]

"19. Yüzyılın Güçlü Siması: Kalecikli Âşık Mir'atî"

HAYATI:

Mir'atî, Ankara'nın Kalecik ilçesinde doğmuştur. Bu nedenle kaynakların pek çoğunda Kalecikli Mir'atî adıyla anılır. Yetişkin olduktan sonra Bektaşiliğe geçen şair, Mir'atî Baba olarak da tanınır. XIX. yüzyılda yaşamıştır. Ancak, hangi tarihlerde doğup öldüğü kesin olarak bilinmemektedir. Buna rağmen 1285 H. (1869)'de Türabi Ali Baba Dede'den (Ölm. 1868) el aldığına ve ustası Âşık Hasan'ın babası Âşık Kemalî ile müşahare ettiğine dayanılarak H. 1225-1300 yani M. 1809-1884 yılları arasında yaşadığı sanılmaktadır.

Mir'atî'nin yukarıda belirtilen tarihler arasında yaşadığını kanıtlayan kaynakları şöylece sıralamak mümkündür:

1846 tarihinde ölen Hızrî adlı bir şairin Antalya'da yazdığı Şairnâme adlı eserinde Mir'ati'nin adından da söz edilmektedir.[1]

Mir'atî, Nevbetî, Niḥaî, Nakşî
Hayberi, Hayderi, Beratî, Yahşî
Karabî, Kelilî, Kazaî, Vahşî
Girdabı, Kecrevi bilmez vahşeti.

Zamanın ünlü şairlerinin adını sıralayan Hızrî'nin bu eserini H. 1257 (1841)'de yazdığına bakılarak Mir'atî'nin 1841'lerden önce tanınmış ve üne kavuşmuş bir şair olduğu anlaşılmaktadır.

1815-1860 tarihleri arasında yaşadığı sanılan Erzurumlu Emrah'ın o devirlerde saz şairlerinin uğrak yerlerinden biri olan Çankırı Yaprak-

lı Dağı'nda kurulan Yapraklı Panayırı'na gelerek Kalecikli Mir'atî ile birlikte saz çaldıkları söylenmektedir.

Bu söylentiye göre, Emrah, memleketinde iyi bir ailenin kızıyla nişanlanmış, fakir olduğundan, düğün için gerekli parayı kazanmaya kendisine üç yıl süre verilmiş. Bu süreyi biraz geçiren Emrah, dönüşünde kızın başkasına verildiğini haber alınca kızın evinin karşısındaki kahvede;

Kasıda var söyle ol dildare kara bağlasın
Kuznile şimden geru can u ciğerler dağlasın

beytiyle başlayan 6 bendli murabbasını söyleyerek bir daha dönmemek üzere oradan ayrılmış. Çağdaşı Emrah'ın başından geçen bu olay karşısında çok duygulanan Mir'atî'nin bu olayı anlatan bir destanı olduğu yine söylentiler arasındadır.[2]

1819-1883 tarihleri arasında yaşanan ve Erzurumlu Emrah'ın çırağı olan Tokatlı Nurî'nin, Mir'atî'nin:

Ey şah-ı risalet sultan-ı kevneyn
Buyruldu şanında "Levlake Levlak"

beyitleriyle başlayan şiirine nazire yazdığı bilinmektedir.[3]

Yine Emrah'ın çıraklarından Tokatlı Gedayî ya da Beşiktaşlı Gedayî adıyla tanınan ünlü şair Gedayî'nin de Mir'atî'nin iki gazelini tahmis, bir gazelini de Âşık Safî'nin tahmis, Gedayî'nin de muaşşer yaptığı şiirleri elimizdedir.[4]

1865 doğumlu Osmancıklı Kadir Uslu (Âşık Kadrîya) zamanın usta şairlerinden Ceyhunî ile ilk karşılaşmasını şöyle anlatmaktadır:

".... Ceyhunî meydan şairi olup Osmancık'a birkaç defa gelmişti. İlk gelişi 1880 yılında idi. Yanında Gayretî ve Mir'atî adlı aşıklar vardı.

Kolağası'nın hanına misafir olmuşlardı. Yirmi gün kalarak hanın kahvesinde karşılıklı olarak deyişler söyleyip muammalar taktılar. Pek çok rağbet ve ikrâm gördüler. Ben o zamanlar bu üç şair arasına katılamamış ve son derece üzülmüştüm. Şairler üç olduğu için benim de aralarına katılmama lüzum kalmamıştı. Daha doğrusu bu usta âşıklar beni pek hesaba almayıp çocuk sayıyorlardı. Böylece büyük bir fırsat kaçırılmış oldu."[5]

Asıl adı Mehmet olan Mir'atî'nin babası ve ataları hakkında bir bilgiye rastlanılmamıştır. "Ayna" anlamına gelen Mir'atî mahlasını Vasfi Şeyh Tekkesi'ne hizmeti sırasında aldığı sanılmaktadır.

EĞİTİMİ VE ÂŞIKLIĞI:

Mir'atî'nin eğitimi konusunda da bir bilgi yoktur. Şiirlerine bakılarak O'nun medrese tahsili gördüğü ve icazetli hocalardan olduğu anlaşılmaktadır. Saza küçük yaşlarda başlamış, kısa zamanda ustalık kazanmış ve genç yaşlarında bu yolda üne kavuşmuştur.

Kalecik'te Müftülük görevinde bulunurken Bektaşîliğe geçen şair, hemşehrileri tarafından kınanmış, horlanmış, bu yüzden eline sazını alarak diyar diyar dolaşmıştır.

Birgün Çankırı'da Âşık Kemalî ile fasıl yaparlarken araya Tosyalı Mir'atî' adlı bir şair girmiş:

- Sen de Mir'atî'sin, demiş, ben de Mir'atî. Faslı bırak da seninle şu Mir'atî'liği çözelim demiş. Mir'atî:

- Buyur, demiş. Meydan senin, ayak senin.

Başlamışlar karşılıklı atışmaya. Kalecikli sazla, Tosyalı elindeki değnekle uzun süre atışmışlar. Sonunda Tosyalı mat olmuş ve kahveden uzaklaştırılmış.[6]

Dolaştığı yerlerde, âşık kahvelerine muammalar asan Mir'atî, bir gün de Bursa'da bulunduğu sıralarda kahveye:

"Kul görür, Allah görmez."

diye bir muamma asmış. Tutucular şikâyet etmişler. Bu muamma yüzünden mahkemelere düşmüş. Kadı'nın huzurunda sorulanlara sakin sakin cevap vererek:

- Ben demiş, kötü birşey demedim. Şeriata aykırı birşey söylemedim. Astığım muammanın cevabı rüya'dır. Rüyaları kul görür, Allah görmez.

Bunun üzerine Kadı, Mir'atî'yi affetmiş. Dinleyenler sevinmiş. O'na armağanlar vermişler. Ünü biraz daha yayılmış.[7]

Daha sonra İstanbul'a gitmiş Mir'atî. Orada iken Mehmet Ali Paşa'nın koruması altına girmiş. O yıllarda saz şairlerinin uğrak yeri olan Tavukpazarı Kahvesi'nde ününe ün katmıştır.

Bir aralık Hacıbektaş'taki Pîr Evi'ne dönen Mir'atî, 1850 tarihinde Dede Baba makamına geçmiştir.

Son yıllarını İstanbul'da geçiren Mir'atî'nin İstanbul'da öldüğü ve Tavukpazarı çevresinde gömüldüğü söylenmektedir. Sazı, bir süre Asmalı Meyhanesi'nde asılı olarak korunmuşsa da bir yangın sonucu yanıp gitmiştir.

Mir'atî'nin, temiz giyinen, uzunca boylu, geniş omuzlu, sarı sakallı ve iri gözlü bir yapıya sahip olduğu söylentiler arasındadır.[8]

ŞİİRLERİ:

Halk şairlerinin şiirlerini toplayan antolojilerin hemen hepsinde Mir'atî'ye yer verilmektedir. Hakkında çok kısa bilgilerin bulunduğu bu antolojiler, O'nun şiirlerine cönklerde sıkça rastlandığını belirtmektedirler.

Mir'ati'nin çalışmamızda tespit edebildiğimiz 13 nefesi, 1 musammat koşması, 4 destanı, 4 gazel divanı, 3 gazel semaisi, 2 müseddesi, 1 muhammesi bulunuyor.

İhsan Ozanoğlu, *Kalecikli Mir'ati* adlı eserinde yayınladığı 14 şiire dayanarak Mir'atî'nin çağdaşları Dertli ve Bayburtlu Zihnî'den gerek eğitim ve gerekse sanat yönünden aşağı kalmadığını hata Dertli gibi sözlerinde dil hataları yapmaktan kaçınarak imale ve zihafa dahi düşmediğini belirtmektedir.

Elimizdeki bu az sayıdaki şiirlerine bakarak Mir'atî'nin de gerçekten iyi bir eğitim görmüş olduğunu, Arapça ve Farsçayı iyi bildiğini, Türkçeyi çok iyi kullandığını, aruzlu ve heceli şiirlerinde vezinlere ustalıkla uyduğunu, temaları çok güzel işlediğini söylemek mümkündür.

Arapça ve Farsça kelimelerle dolu beyitlerinin yanı sıra;

İl için ağlayan gözünden olur
Kızını döğmeyen dizinden olur
Her şeyin çokluğu azından olur
Aza kanaat et her an demişler

gibi sade dörtlükleri de vardır.

Mir'atî de, pek çok şair gibi aşka, Tanrı aşkına adamıştır kendini. Malda mülkte, parada, pulda gözü yoktur. Bunlara hiçbir zaman da sahip olamamıştır zaten. Sazını almış, diyar diyar aşkını aramıştır hep:

Dünyalıktan halim sorar bazısı
Bizde sim yerine emraz bulunur
Böyle imiş alnımızın yazısı
Elde santur keman ya saz bulunur

İçkiyi sever. Harabat ehlidir. Bâdesiz kalınca canı sıkılır:

Bâdesiz kalınca sıkılır canım
Benim de böylece adaletim var.

Parasızlığını, pulsuzluğunu biraz da bu alışkanlığına bağlar:

Harabat ehliyiz bizde sim ü zer
Ne kışın bulunur ne yaz bulunur

Sofularla zahidlerle hiç arası yoktur. Fırsatını buldukça onlara taş atar:

Zahida taş atma aşıkânlara
Kavlimde fiilinde sadıkanlara
Emr-i nehyi tarif etme anlara
Anlar her umurda mütenebbihtir.

* * *

Zincir kâreylemez bizlere sofi
Bir can ile bir cânâne bağlıyız
Anlayıp bilmişiz emr-i ma'rufu
Ol bâki-i Adil Han'a bağlıyız

* * *

"El-Hakku ezharu min-eş-Şems" iken
Sofi inad eder eşekçesine

Boşa diyar diyar dolaşmadığını, söylediği şiirlerle kazandığı ünün sırrını açıklar:

Sanma ki aşıklar beyhude gezer
Eloğlu ariftir ademi sezer

* * *

Hakikat sözüne hile katmazam
Her kişiye sırrı beyan etmezem
Bilinmeyen yerde cevher satmazam
Ben bu nasihati bir candan aldım

Kendisini hor görenlere, dil uzatanlara meydan okur:

Diktim bu meydanda ben de bir alem
Gelsin imtihana şairan bu dem

İşte kitap, kâğıt, divit ü kalem
İşte saz, söz, işte meydan demişler.

Tarikat yolunu saklamaz, açık açık söyler:

Mir'atî sözlerin gizli muamma
Ulu-l-ebsar olanlara huveyda
Elsiziz, belsiziz, dilsiziz amma
Gezerim alemde erkekçesine

Pîrine bağlıdır hep, onu dilinden düşürmez;

Söylesem kelamım gelmez takrire
Nutk-ı derunumuz sığmaz tefsire
İkrar verdik iman ettik bir Pîre
Er evladı eriz gerçekçesine

* * *

Seçmedik yârımız ağyarımızdan
Kimse vakıf değil esrarımızdan,
Dönmedik Mir'atî ikrarımızdan
Hacıbektaş Pîr Sultan'a bağlıyız.

D. Dilçin, "*Mir'atî'nin Nasihat Destanı, Levnî'nin Atasözü Destanı istisna edilirse, bu vadide yazılmış destanların en güzeli ve en muvaffak olanıdır*" demektedir.

Âşık Miratî ile ilgili ilk bağımsız yazı Hayrettin İVGİN'in TFA'da yayımlanan "*Mirati'nin Bir Destanı*"[9] ile yine Hayrettin İVGİN'in "*Mirati'nin Ali Destanı*"[10] adlı yazılardır.

Ali Esat Bozyiğit de Millî Kültür Dergisinde *Kalecikli Mir'atî*[11] adlı uzun ve derli toplu bir yazı yayınlamıştır.

Ayrıca; Naim Alkan'ın "*Türk Halk Edebiyatı*" adlı kitabında,[12] Dehri Dilçin'in "*Edebiyatımızda Atasözleri*" adlı kitabında,[13] Saadettin Nüzhet Ergun'un "*Bektaşî Şiirleri*"[14] ile "*Halk Edebiyatı Antolojisi*"[15] adlı kitabında, İsmet Zeki Eyüpoğlu'nun "*Bütün Yönleriyle Bektaşilik-Alevilik*" adlı kitabında,[16] Abdülbaki Gölpınarlı'nın "*Alevî-Bektaşî Nefesleri*" adlı kitabında,[17] Vasfi Mahir Kocatürk'ün "Tekke Şiiri Antolojisi" adlı kitabında,[18] Atilla Özkırımlı'nın "*Alevîlik Bektaşîlik ve Edebiyatı*" adlı kitabında,[19] Cahit Öztelli'nin "*Bektaşî Gülleri*" adlı kitabında,[20] Ziya Şakir (Soko)'ın "*Bektaşî Nefesleri*" adlı kitabında,[21] kısa hayatı ve şiirleri bulunmaktadır.

DİPNOTLAR

1 Prof. Dr. Şükrü ELÇİN, *"Hızri'nin Şairnamesi"*, Türk Folklor Araştırmaları Yıllığı, 1976. 55-74 s.

2 (Onay), Çankırılı Ahmet TALÂT, *Âşık Tokatlı Nuri*, Çankırı 1938, Çankırı Matbaası, 318 s.

3 Çankırılı Ahmet TALÂT, *Age*, 317 s.

4 Muhtar Yahya DAĞLI, *Bektaşî Edebiyatından Tokatlı Gedayî, Hayatı ve Eserleri*, İstanbul 1943, Maarif Kitaphanesi, 212-123 s. ve 128-130 s.

5 Özdemir BAŞARAN, *Tarihî ile Osmancık*, Ankara 1974, Yargıcoğlu Matbaası, 73-74 s.

6 İhsan OZANOĞLU, *XIX Asır Saz Şairlerinden Kalecikli Mir'atî*, Kastamonu 1940, Şen Kral Matbaası, 20 s.

7 Refik Ahmet SEVENGİL, *Yüzyıllar Boyunca Halk Şairleri (Radyo Konuşmaları)*, İstanbul 1965, Tan Gazetesi ve Matbaası, 406-408 s.

8 İhsan OZANOĞLU, *A.g.e.*, 20 s.

9 Hayrettin İVGİN, *"Miratî"nin Bir Destanı"*, TFA, 18 (353), Aralık 1978, 8525-8526 s.

10 Hayrettin İVGİN, *"Mirati'nin Ali Destanı"* Size Dergisi, 5 (99). 10.7.1983, 8-10 s.

11 Ali Esat BOZYİĞİT, *"Kalecikli Mir'atî"*, Millî Kültür, 61. sayı, Temmuz 1988, 80-84 s.

12 Naim ALKAN, *Türk Halk Edebiyatı*, Ankara 1973, Yargıçoğlu Matbaası, 229 230 s.

13 Dehri DİLÇİN, *Edebiyatımızda Atasözleri*, İstanbul 1945, Klişecilik ve Matbaacılık T.A.Ş., 29-36 ve 140 s.

14 Saadettin NÜZHET, *Bektaşî Şairleri*, İstanbul 1930, Devlet Matbaası, 264-271 s.

15 Saadettin Nüzhet ERGÜN, *Halk Edebiyatı Antolojisi*, İstanbul 1938, Devlet Basımevi, 282-283 s.

16 İsmet Zeki EYÜPOĞLU, *Bütün Yönleriyle Bektaşîlik-Alevîlik*, İstanbul 1980, Yelken Matbaası, 358-359 s.

17 Abdülbaki GÖLPINARLI, *Alevî-Bektaşî Nefesleri*, İstanbul 1963, Yükselen Matbaası, 39-40 ve 126 s.

18 Vasfi Mahir KOCATÜRK, *Tekke Şiiri Antolojisi*, Ankara 1968, Ayyıldız Matbaası, 514-517 s.

19 Atilla ÖZKIRIMLI, *Alevîlik-Bektaşîlik ve Edebiyatı*, İstanbul 1985, Kent Basımevi, 273-278 s.

20 Cahit ÖZTELLİ, *Bektaşi Gülleri (Alevî-Bektaşî Şiirleri Antolojisi)*, İstanbul 1973, Murat Matbaası, 364-365 s.

21 Ziya Şakir [SOKO], *Bektaşî Nefesleri*, İstanbul Matbaa-i Ebuz-Ziya, 96-97 s.

[Türk Halk Edebiyatı Bilgi Şöleni (26-28 Ekim 1995/ Konya), TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları: 78, TBMM Basımevi- Ankara-bty, s. 134-140]

Dertli'nin Çırağı Âşık Figanî'nin Yeni Bulunan Şiirleri

Divan ve halk edebiyatımızda "Figanî" ler epeyce vardır. Artvin'in merkeze bağlı Hızarlı köyünde doğmuş ve yetişmiş XIX. yüzyıl şairi Âşık Figanî; XV. yüzyılda II. Bayazıd'ın oğlu Abdullah'ın Divân kâtipliğinde bulunmuş ve idam edilmiş Divan sahibi Karamanî Figanî; XV. yüzyılın son yarısında (?-1519) gazelleri ile şöhret kazanmış İran Şairi Baba Figanî-i Şîrâzî; esas adı Osman olan 1878-1928 tarihleri arasında yaşamış halk şairi Silleli Âşık Figânî; Trabzon'da doğmuş ve 1532 tarihinde İstanbul'da ölmüş Divan şâiri Ramazan Çelebi adı ile de tanınan "Figânî" bunlardan yalnızca birkaçıdır.

Burada sözünü etmek istediğimiz, Dertli'nin çırağı olup 1814'de doğduğu 1895 yılında öldüğü zannedilen Gerede'li Figânî'dir.

Hakkında ilk yazılı kaynak, "*Bolu Vilâyet Salnamesi*" adlı kitaptır.[1] En gerçekçi bilgilerde bu salnamededir.

Kısaca hayatı şöyle;

Figanî", Gerede'li debbag Mustafa Ağa'nın oğludur. Esas adı Seyid Ahmet'dir. Gerede'nin Kabiller mahallesinde 1230 H.(1814. M) dünyaya gelmiştir. Annesi Zeynep Hatun'dan ilk terbiyeyi alan Seyid Ahmet, kendi mahallesindeki "sübyan mektebi"ndeki Hoca Tahir Efendi'den ilk öğrenimini görmüştür.

Seyid Ahmet, büyük bir merakla on yaşından itibaren saz çalmaya başlamıştır. Kendisinde saz şairliği istidadını gören Âşık Dertli[2] onun saz ve söz ustası olmuş ve ona "Figânî" mahlasını vermiştir.

Bu arada, Fatma adında bir kızla evlenmiş, bundan üç kız bir erkek çocuğu olmuştur. Bunlardan ancak biri hayatta kalabilmiştir. Evlat

acısı ve içindeki âşk ateşi sebebiyle tam 51 sene Anadolu, Arabistan ve Irak'ta diyar diyar dolaşmıştır, özellikle Konya, Halep, Şam, Bağdat, Basra, Ankara ve Kastamonu şehirlerin gezmiştir. Ancak daha çok Bolu, Bartın, Ereğli, Devrek, Safranbolu, Kastamonu, Çerkeş, Çankırı, (Kengiri), Mudurnu ve İzmit gibi yerlerde çeşitli defalar bulunmuş, âşıklık mesleğini icra etmiştir.

Figânî, "rind meşreb, lâubâli" tabiatlı, işretperes bir insandır. Sarhoş dolaşır, sözünü esirgemez, her gördüğü güzele ilân-ı âşk eder, çeşitli münasebetsizlikler yapardı.

Bu sebeple kendisini bazen geldiği gibi göndermek, belediye aracılığıyla bir hayvan tutularak kovulması olayı oldukça fazladır.

Karadeniz Ereğlisi'nde iken Meclis İdare Azası'ndan bir şahıs kendisini evine davet etmiş, ancak sarhoşlukla bu adamın evinde bazı münasebetsizlikte bulunmuştur. Evin sahibi kendisini pencereden aşağıya atmış, Figânî'nin ayağı kırılmıştır. Bu halde Bolu'ya gelmiş adamı Mutasarrıfa şikâyet etmiştir. Ancak adam nüfuzlu olduğu için bir netice alamamıştır. Ancak, adamı bir manzum şikâyetname ile Kastamonu Valisi Abdurrahman Paşa'ya şikâyet etmiş, ceza almalarını sağlamıştır.[3]

Vilâyet şahısın geldim kapundan gitmezem vallah
Cemil-i ömr-i devletle müşerref eylesün Allah
Senin feyzin yüzünden hakkı izhar eylesün agâh
Nazar kıl arzıhalimde hilafım yok kasem billah
Benim davamı fasl eyle nizamen hasbeten lillah
Bihakk-ı sûre-i inna fetehna ba-i bismillah

Mecâlis yolu dâvama bakılmaz bakmadı hâlâ
Kocattı on iki mahtır beni süründürdü âlâ
Rıza-yı Hak için muhbirlerim hazır iken bugün
Huzur-ı devletinde eylerim feryad-ı vaveyla
Benim davamı fasl eyle nizamen hasbeten lillah
Bihakk-ı sûre-i inna fetehna ba-i bismillah

Benim hasmım idare meclisi azası bir âdem
Mukavvi iltimas zahir bilâ havf müftiden akdem
Cinayet meclisi oldu müsavî anlara mahrem
Garib-i bikesim kaldım mükedder hâl ile ebsem
Benim davamı fasl eyle nizamen hasbeten lillah
Bihakk-ı sûre-i inna fetehna ba-i bismillah

Aziz başın içiin dâvam mülevves oldu tathir et
Gerek hasmım gerek muhbirlerim halinde tahrir et
Diğer baba düşürme kıl kerem babında tedbir et
Adalet hateminde arzuhalim şerh-i temhir et
Benim davamı fasl eyle nizamen hasbeten lillah
Bihakk-ı sûre-i inna fetehna ba-i bismillah

Ebaanced tahir olan hiyanetle hitap etmez
Ne denlû ağniya olsa tefahiirle cevap etmez
Yıkıp bir kimsenin cismin harap ender harap etmez
Rical-i sadık-ı devlet olanlar irtikâp etmez
Benim davamı fasl eyle nizamen hasbeten lillah
Bihakk-ı sûre-i inna fetehna ba-i bismillah

Size bizden dua yeter ata lutf-ı inayettir
Selâmet isterim derdim hikâyettir şikâyettir
Ne emr eylersen emrin göz üstünde adalettir.
***Figanî** âcizi ednaym işim emre itaattir.*
Benim davamı fasl eyle nizamen hasbeten lillah
Bihakk-ı sûre-i inna fetehna ba-i bismillah

Figânî'nin Efe adında Gerede eşrafından birisiyle arası açılmış. Kör Salih Ağa adıyla anılan ve bir gözü kör olan bu adama yaptığı hakaret çok büyüktür. Bir gün çarşıda bulduğu iki gözü kör bir köpeğin boynuna ip geçirerek Ağanın önünden geçerken ekmeği köpeğe atar ve devamlı olarak; *"Kör köpek, Gerede'yi yedin doymadın, Bolu'yu yedin doymadın. Gözünü toprak doyursun. Al bu ekmeği de ye, doy!"* demiştir.[4]

Figânî" bir gün boynuna bir ip geçirerek yular yapar ve bir dellal bularak *"Al şu kırk parayı beni gezdir, haraç mezat et, bakalım ben kaç paralık adamım?"* der. Dellal bunu gezdirir. Boşboğazın birisi onbeş kuruş pey sürer. Sonuçta hiç kimse artırmadığından mezat üzerinde kalır. Adam kahvede otururken gider ayaklarının dibine çömelir. *"Ben senin kölenim azat kabul etmem. Bana ölene kadar bakacaksın"* der. Bir müddet kendisini geçindirir.[5]

Bolu'ya civar olan bir yerde bir Kadı varmış. Şairleri çok severmiş. Meclisine daima Figânî'yi de çağırırmış. Onun kıyafetini düzeltir, elbise, para verir, karnını doyururmuş. Hattâ, onun ufak tefek lâubâliliklerini hoş görür, sofrasında şarap ve rakı içmesine de müsamaha edermiş. Figânî, bu düzenli hayatı pek sevmez, kahvehanelerde kadıyı kötüleme-

ye başlarmış. Bazıları demiş ki *"Canım ayıp değil mi? Sofrasında yemek yediğin bir zat hakkında böyle hicvedilir mi?"* O da: *"Ben köpek değilim ki ekmek kadrini bileyim. Ben rızkımı yiyorum"* dermiş.[6]

Ahmet Kutsi Tecer'in babası 1880 yıllarında Bolu'da bulunduğu için Figânî'yi tanımış. Onun tarifine göre Figânî; iri-yarı, saçı sakalı uzun, göğsü çıplak, kıyafeti derbeder, gözleri keskin bakışlı, sesi tok lâubâli tavırlı imiş. Fakir bir hayat sürermiş, fakat kimseden dilenmezmiş. Birisinden para isterse mutlaka bir fakire yardım için alırmış. Zaîmleri, mütegallibeleri, muhtekir esnafları hicvetmekten çekinmezmiş. Hatta sokaklarda;

Fukara kalbine her kim dokuna
Dokuna sinesi Allah okuna

diye bağırırmış. Yaz kış pejmürde dolaşır ama kendisine verilen şeyleri kabul etmezmiş. Çok esnaf ondan para almazmış. Kahveyi çok severmiş. Ancak her zaman içmezmiş. Fakat canı istediği zaman 40-50 fincan içermiş.[7]

Kendisinin Halvetî tarikatına mensup olduğu söylenmektedir. Ve bazılarına göre keramet ve velayet sahibi imiş. Safranbolu'da bulunduğu sıralarda (1287-1288), bağlarda Kâtipoğlu'nun kahvesinde yapılan âşık duruşmalarında karşısındakileri mat eden Figânî'ye hergün ayrı evlerden yemek getirilirmiş. Bir gün canı bulgur pilâvı istemiş, bunu yanındakilere söylemiş, ama gelen yemekler başka çeşitmiş. Kendisine hizmet eden kahveci çırağına *"Şu sahanı al, filân eve git. Orada bugün bulgur pilâvı pişirdiler, bana biraz getir"* diyerek keramet göstermiş. Buna benzer kerametler isnat edilir Figânî'ye.[8]

Zamanın pek çok aşığı ile atışmış, onlarla tanınmıştır. Figânî için pek çok lâtifeler de söylenir. Meselâ; Bursa'da saz çaldıran bir âşığın *"Bizim pîrimiz kimdir?"* sorusuna karşı, *"Kastamonu'da Hacı Kendir Efendi"* diyerek ellerinden kurtuluşu anlatılmaktadır.

Üsküdar'da bir kahvehanede, duvara muamma asmışlar. Duvardaki muammayı okuyan Figânî doğrudan kahvehanenin içindeki kuyuya yürümüş. Çünkü muammanın cevabı *"kuyu"* imiş. Kahvehanedekiler *"İhtiyar nereye? Kuyuya düşersin"* deyince, Figânî şu cevabı vermiş. *"Muamma kuyuya düşmüş çıkaracağım."*

Sağ ayağının topuğunda çıkan bir yara sebebiyle - herhalde kanser olmalı-1311 H (1895) yılında ölmüştür.

Figânî, millî vezin heceyle yazdığı şiirlerinde çok başarılı olmuştur. Ancak, aruzla yazdıkları orta seviyededir.

Sadi Yaver Ataman[9] ve Bolu Vilâyet Selnamesi[10] Figânî'nin matbu divanı olduğunu söylemektedir. Ancak, taş baskısı olduğunu zannettiğim bu divanın basılıp basılmadığı da şüphelidir.

Çankırılı Âşık Osman Pinhanî, Figânî nin el yazması divanını kendisinde görmüş. Çankırılı Hacı İmamoğlu İsmail Ağa İnebolu ile Kastamonu arasında geçen araba yolculuğuna ait araba kirasını veremeyen bir ihtiyarın rehin olarak kendisine bir yazma kitap bıraktığını, fakat daha sonra rehini kurtarmak için gelmeyen bu şahısın Âşık Figânî olduğunu, kitabın ise kendi divanı olduğunu Dehri Dilçin'e söylemiştir. Daha sonra İsmail Ağa, bu divanı Bolu'da çaldırmıştır.[11]

Figânî'nin kızında bulunan bazı evrak-ı metrukelerin kızı tarafından yakıldığı da söylenir. Çerkeşli olan bir meraklı Hafidi Yakup Efendi de toplanmış şiirleri bulunduğu.[12] 1928 li yıllarda Ahmet Talat tarafından ifade edilmiştir.

Figânî'nin şiirleri çok az yayımlanmıştır. 1921-1922'de Bolu Vilayet Salnamesinde;

Kısmet olur şu Bartın'da kalırsam
Huzurunda kul olduğum görürsem
Figânî ismiyle bunda ölürsem
Elinle mezarım kazdır efendim.

dörtlüğü ile,

Gel verdiciğin ahde ile ikrar de kadim ol
Nasibini al bab-ı tevekkülde mukim

ol diye başlayan aruzlu şiiri vardır.[13]

Sadi Yaver Ataman'ın 1938'de yayımladığı *"Anadolu Halk Sazları"* adlı kitabında[14] Figânî'nin;

Bu bir ince sözdür söylenir ezel
Dilber akçe ister söylemez gazel
Zengince aşıkı bulunca güzel
Ziiğiirdii dağlara salması vardır

dörtlüğüyle başlayan bozlakı,

Gülü mahbûbu zibasın öter bülbüllerin terzi
Açılmış gül yüzünde her çiçekten güllerin terzi

beyitiyle başlayan ve,

Beni rüsvâyı âlem zemme şayân etti sarhoşluk
Aklımı başımdan aldı perişan etti sarhoşluk

beytiyle başlayan aruzlu şiirleri yayımlanmıştır.

Dehri Dilçin'in "*Edebiyatımızda Atasözleri*" adlı kitabında ise,

Erenler pendini gûşeyle cana
Akîl doğru sözü arar demişler
"Men aref" bağını kıldınsa me'vâ
Senin içün her dem bahar demişler

diye başlayan 27 dörtlükten meydana gelen "*Nasihat Destanı*" yayımlanmıştır.[15] Bu destanın XVIII. yüzyıl âşıklarından ressam Levnî'nin aynı addaki destanına söylenmiş bir nazire olduğu, Geredeli Figânî'ye ait olup olmadığının kesin bilinmediği Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi' nde yazılıdır.[16]

1981 yıllarında bir okul defterine mürekkepli kalemle ve eski yazı ile yazılmış sadece Figânî'nin şiirlerini havî bir defter elimize geçti. Bu şiirlerden birinde,

Dertli üstadım Figânî mahlasım biçareyim
Merhamet lütf-i inayet bendene ihsan buyur

beyti geçince heyecanımız arttı. Ve şimdiye kadar ancak 3-4 şiiri yayımlanan Figânî'nin şiirlerini elde etmiş bulunuyorduk.

Bu defteri bize Değerli Folklorcu ibrahim Aslanoğlu okudu ve yeni yazıya çevirdi. Defterde maalesef hece vezniyle yazılmış 10 şiir var. 92 şiir aruz vezniyle yazılmıştır. Ayrıca defterde Figânî'nin çırağı Cudî'nin de aruzlu 3 şiiri bulunmaktadır.

Defterde yazılı şiirlerin Figâni'nin son yıllarına ait şiirler olduğunu zannetmekteyim. Çünki aruzlu şiirinin birinde,

Figânî kurduğun hep mal-ı hülyadır senin aya
Hacil ahmak geçirdin ömrünü seksen sene bâdı hevalarla

demektedir. Diğer şiirlerde de hep felekten hastalıktan şikayet ve pişmanlık duyguları yansıtılmaktadır.

İlerde kitap olarak yayınlamayı düşündüğümüz Figânî'nin şiirlerinden bazı örnekler vermekteyiz.

A. Hece ile yazılmış şiirlerden örnekler

I

Ey gönül aklını başına cem et
Dünyada ukbada ticaret eyle
Cihan zıll-ı hayâl derdine em et
Ölmeden öl kabrin ziyaret eyle

Dost derdine düşüp sinesi çâk ol
Sür yüzün yerlere hâk ile hâk ol
Suretin gözetme siretin pâk ol
İçerden içeri taharet eyle

FİGANÎ âlemde tab'ı halim ol
Mesaini fark et âdem fehim ol
Vicdanını gözet kalb-i selim ol
Filin günahına kefaret eyle

II

Ahkâm-ı ömründe lezzet arayan
İşitip her sözü aldırmamalı
Kemal-i kudretle rif'at arayan
Zemmedip kimseyi kandırmamalı

Er olan er er merkezin bilmeli
Sözün fehmetmeli özün bilmeli
Olduğu mecliste sözün bilmeli
Cevherin ham taşa çaldırmamalı

FİGANÎ âlem-i seyran demişler
Bu dünyanın sonu viran demişler
El haya-i minel iman demişler
Aradan perdeyi kaldırmamalı

III

Diyar-ı gurbette ömrüm hayf ettin
Beni taştan taşa çaldın ey felek
Hasret dağlarıyle canıma yettin
Ateş-i hicrana saldın ey felek

Nic' oldu bu kadar ekrem-i server
Hamza sahip-zaman Rüstem-i ejder
Süleyman-ı Nuşirevan İskender
Topundan intikam aldın ey felek

Dağdağaya saldın devr-i zamanı
Batırdın zemine çok kahramanı
Dalâlette koydun Âşık FİGANÎ
Sen de dalâlette kaldın ey felek

IV

Senden bana cefa olmaz hünkârım
Senin ettiklerin nazdır efendim
Sensin bu âlemde devlet-i varım
Sana bu edalar azdır efendim

Kerem eyle girme benim kanıma
Hizmetkâr olayım sen sultanıma
İstersen bir lâle tak gerdanıma
İratsız kul deyü gezdir efendim

Kıyamette yakandadır ellerim
Huzurunda asla dönmez dillerim
Kendi elin ile bu gazellerim
Ahun hat misk ile yazdır efendim

Kısmet olup şu Bartın'da kalırsam
Huzurunda kul olduğum bilirsem
FİGANÎ ismiyle şunda kalırsam
Elinle mezarım kazdır efendim

V

Nazlı yâre halim ifade eyledim
Kaş eğip hışm ile baktı sevdiğim

Geçip karşısında feryat eyledim
Kemendin boynuma taktı sevdiğim

Bana rahm etmedi nazlı dildarım
Zerrece kalmadı sabra kararım
Tutuştu vücudum söyünmez nârım
Çaresiz ateşe yaktı sevdiğim

FİGANÎ neylesin bu sevda ile
Nic'olur ahvalim bi-vefa ile
Bir buse bahş etti bin cefa ile
Onu da başıma kaktı sevdiğim

VI

Nazlı dilber düştüm hâkipâyine
Huzurda iki yüzüm yerde ben
Bir merhamet eyle akl-i zayie
Duçar oldum çaresi yok derde ben

Sana her veçhile öz canım dedim
Her derdime derman Lokman'ım dedim
Nazargâhım şahım sultanım dedim
Minnet etmem senden başka ferde ben

FİGANÎ kul sana lâyık ararsan
Cemal-i pâkine yanık ararsan
Yolunda can veren sadık ararsan
Yazılmışın defterinde serde ben

B. Aruz ile yazılmış şiirlerinden örnekler

I

Çektiğim derde sebebkâr ermesin maksûduna
Nâre düşsün hasret olsun ben gibi mevlûduna

Her ne veçhile beni nâmerde kıldı ihtiyar
Bend-i kuvvetle tutulsun münkirin merdûduna

Türlü türlü çektiğim derd-i elem kahr-ı verem
Cana yetti Hazret-i Allah vekil mevcuduna

Kana ekmek doğradı bühtan hasâret eyledi
Merhametsiz bakmadı mazlumun ah-ı duduna

Razı ol encamı Hak hayra tebdil eylesin
Sen tevekkül ol FİGANÎ cümlenin mabûduna

II

Mail oldum şunda ben bir dilberin unvânına
El göğüste baş eğip durdum anın dîvânına

On sekiz çağında şahım gözlerinden ok atar
Zer nişan elmas hamail yakışır endâmına

Her kaçan gelse gülüm hoş muattar gül açar
Mail oldum sâil oldum goncayı gül şânına

Bendesin terk eylemiş duydum efendim nâzenin
Hiç düşer mi âşkın terk eylemek öz şânına

Bir kitabın dilberi nakş eylemiş nakkaş-ı Hak
Mâşaallah yazdı FİGANÎ hüsnüne dükkânına

III

İç gönüller şerbetinden behreyâb ol kahveci
Tut ki pendim gafil olma kâmiyâb ol kahveci

Her seherde besmeleyle aç kâpûsun kahvenin
Sil süpür pâk eyle nefsin gel şebab ol kahveci

Hazret-i Şeyh Şâzilî'ye oku candan Fatiha
Yan yakıl pîr aşkına ciğer kebab ol kahveci

Kahvesin yap ehl-i keyfi ehl-i aşkın gönlün al
Anla hal imdi cihan hâzır cevab ol kahveci

Gül yüzünden gül açılsın kara sıçan olma ha
Şehd ile şirin lisânı âfitâb ol kahveci

Tut FİGANÎ'nin sözün üstadına rahmet okut
Hâtır-ı hoş hâl ile âlîcenab ol kahveci

IV

Dost sanırdım sevdiğim düşman imişsin bilmedim
Can yakar bir âteş-i sûzan imişsin bilmedim

Her yüze güldükçe zannettim seni sâhipkerem
Sen ise zulmetmeğe hayran imişsin bilmedim

Ben senin bâbında yeksan âşık-ı bîçâreyim
Sen tefahhur hâl ile sultan imişsin bilmedim

Gerçi ben ehl-i harap üftâde-i şermendeyim.
Sende şûh-i vâcib-i seyrân imişsin bilmedim,

Nâbekâr ağyarı güldürdün FİGANÎ çâkere
Hâsılı kan üstüne bir kan imişsin bilmedim

V

Kahri çok çevri çekilmez dilrûbâyı kurt yesin
İşve bilmez ham halad ol bivefâyı kurt yesin

El şakası dil şakası kalb kırar dost incitir
Deve tepmesi gibi nâz ü edayı kurt yesin

Doğru ülfet eylemez mecliste sâde merhaba
Adet olmuş öyle âdî merhabayı kurt yesin

Böyle dilberden feragat eyle ey dil ihtiraz
Yâr-ü yârana vefasız pür cefâyı kurt yesin

Her gören dilber baba der FİGANÎ kendine
İtibarsız ihtiyar müflis babayı kurt yesin

VI

Hâkim-i dânâ-yı ekrem derdime dermân buyur
Hicr-i gamlarla kapanmış kalbimi handan buyur

Sen şeri'at kasrının âdil mübâriz merdisin
Her cihet bâb-ı vefasın âdet-i erkân buyur

Hazret-i Allâh-ı ekber destigir olsun sana
Akl-ı evvel ilm-i fâzıl hayfını her an buyur

Mesned-i vâlâ muvaffak eylesin Mevlâ seni
Hakkıma hürmet riâyetler menem şayan buyur

Şân-ı vâlâ-yı kerimin muhtasar nazm eyledim
Nûr-ı kalb-i şerifinden güzeli ferman buyur

DERTLİ üstâdım FIGANÎ mahlasım biçareyim
Merhamet lutf-i inayet bendene ihsan buyur

DİPNOTLAR

1 *Bolu Vilâyet Salnamesi*, 1921-1922, 591-595 S.

2 1772 yılında Gerede'nin Şahnalar köyünde doğmuş ve 1845 yılında ölmüş, XIV yy. âşığıdır.

3 *Âşık Dertli-Hayatı Divanı*, (Cami ve Musahhihi Çankırılı Ahmed'Tâlât), Bolu Vilayet Matbaası, 1928, 162-165 S. (Eski yazı)

4 Çankırı'lı Ahmet Talât, *Halk Şiirlerinin Şekil ve Nev'i*, İstanbul Devlet Matbaası, 1928 177 S. (Eski yazı)

5 (Tecer), Ahmet Kutsi, *"Dertli-Fîganî"*, Halk Bilgisi Haberleri Dergisi, Yıl: l, Sayı: 3, Ocak 1930, 3-7 S.

6 (Tecer), Ahmet Kutsi, *a.g.y.*, S. 5

7 (Tecer), Ahmet Kudsi, *a.g.y.*, S. 4

8 Sadi Yaver Ataman, *Anadolu Halk Sazları-Yerli Musikiciler ve Halk Müzik Karekterleri*, Burhanettin Matbaası, İstanbul, 1938, 32-42 S.

9 Sadi Yaver Ataman, *a.g.e.*, S. 38

10 *Bolu Vilayet Salnamesi*, S. 592

11 Dehri Dilçin, *Edebiyatımızda Ata Sözleri*, 1. Kitap, TDK C.II. 26, Klişecilik ve Matbaacılık T.A.Ş., İstanbul 1945, 88.S.

12 *Âşık Dertli-Hayatı-Divanı*, S. 163

13 *Bolu Vilayet Salnâmesi*, S. 594

14 Sadi Yaver Ataman, *a.g.e.*, 38-42 S.

15 Dehri Dilçin, *a.g.e.*, 88 S.

16 *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi (Devirler/İsimler/Eserler Terimler)*, cilt: 3, Dergâh Yayınları, İst. 1979, 224 S.

[Bolu İli Halk Edebiyatı Sempozyumu (2-4 Mayıs 1986/Bolu) Bolu Kalkınma ve Tanıtma Vakfı Yayınları: 1, Kemal Matbaası, Bolu 1987, s. 60-65]

Geredeli Âşık Figanî'nin Divanı Nasıl Bulundu

Âşık Figanî Kimdir?

Figanî, Geredeli debbağ Mustafa Ağa'nın oğludur. Esas adı Seyyid Ahmet'dir. Gerede'nin Kabiller mahallesinde 1230 H. (1814 M.) yılında dünyaya gelmiştir. Annesi Zeynep Hatun'dan ilk terbiyeyi alan Seyyid Ahmet, kendi mahallesinde bulunan "sübyan mektebi"ndeki Hoca Tahir Efendi'den ilk öğrenimini görmüştür.

Seyyid Ahmet, büyük bir merakla on yaşından itibaren saz çalmaya başlamıştır. Kendisinde saz şairi olma istidadını gören Âşık Dertli, onun saz ve söz ustası olmuş ve ona "Figanî" mahlasını vermiştir.

Bu arada Fatma adında bir kızla evlenmiş, bundan üç kız bir erkek çocuğu olmuştur. Bunlardan ancak biri, Feride adlı, kızı hayatta kalabilmiştir. Evlât acısı ve içindeki aşk ateşi sebebiyle tam 51 yıl Anadolu, Arabistan ve Irak'ta diyar diyar dolaşmıştır. Özellikle Konya, Halep, Şam, Bağdat, Basra, Ankara ve Kastamonu şehirlerini gezmiştir. Ancak daha çok Bolu, Bartın, Ereğli, Devrek, Safranbolu, Kastamonu, Çerkeş, Çankırı (Kengiri), Mudurnu ve İzmit gibi yerlerde çeşitli defalar bulunmuş, âşıklık mesleğini buralarda icra etmiştir.

Figanî, rind meşreb olup lâubâlî tabiatlı, işretperest bir insandır. Sözünü esirgemez, her gördüğü güzele ilân-ı aşk ederdi.

Ahmet Kutsi Tecer'in babası 1880 yıllarında Bolu'da bulunduğu için Figanî'yi tanımış. Onun tarifine göre Figanî; iri yarı, saçı sakalı uzun, göğsü çıplak, kıyafeti derbeder, gözleri keskin bakışlı, sesi tok, lâubâlî tavırlı imiş. Fakir bir hayat sürermiş, fakat kimseden dilenmez-

miş. Birisinden para isterse mutlaka bir fakire yardım için alırmış. Zalimleri, mütegallibeleri, muhtekir esnafı hicvetmekten çekinmemiş. Hatta sokaklarda;

Fukara kalbine her kim dokuna
Dokuna sinesi Allah okuna

diye bağırırmış. Yaz kış pejmurde dolaşır ama kendisine verilen şeyleri kabul etmezmiş. Çok esnaf ondan para almazmış. Kahveyi çok severmiş. Ancak her zaman içmezmiş. Fakat canı istediği zaman 40-50 fincan içermiş.

Kendisinin Halvetî tarikatına mensup olduğu söylenmektedir.

Sağ ayağının topuğunda çıkan bir yara sebebiyle -herhalde kanser olmalı- 1311 H. (1895) yılında ölmüştür.

Figanî, millî vezin heceyle yazdığı şiirlerinde çok başarılı olmuştur. Ancak, aruzla yazdıkları orta seviyededir.

Şiir sanatında Âşık Dertli'den aşağı kalır bir yanı yoktur.

Figanî'nin yetiştirdiği çırakları da vardır. Bunlardan birisi Âşık Nâilî (1878-1929) ve onun da çırağı Âşık Yorgansız Hakkı Baba (1895-1964)'dır. Cudî adlı bir çırağı daha vardır ki hayatı hakkında henüz fazla bilgimiz bulunmuyor.

Figanî'ye Hayranlık Duydum

Dehri Dilçin'in *"Ebediyatımızda Atasözleri"* adlı 1945 yılında yayımlanmış bir kitabı bulunuyor. Bu kitapta 27 dörtlükten meydana gelen bir Nasihat Destanı vardır.[1]

Erenler pendini gûşeyle cânâ
Âkil doğru sözü arar demişler
Men aref bağını kıldınsa me'vâ
Senin için her dem bahar demişler

dörtlüğüyle başlayan,

Figanî pendimi yabana atma
Rey senin ister tut, istersen tutma
Eğer arif isen sözü uzatma
Südsüz inek durmaz malar demişler

diye biten *"demişler"* döner ayaklı bu destanı 1970 yıllarında okuduğumda şairi hakkında hayranlık duymuştum. Şiiri her elime alışta Figanî'yi merak eder, kimliğini araştırmak, yeni şiirlerini kitaplardan bulmak arzusu ile dolu olurdum.

Kendime bir *"Figanî Dosyası"* açtım. Yıllarca ve zaman buldukça Figanî'yi kaynaklardan araştırmaya başladım. Figanî'nin yayımlanmış ve bilinen şiirlerinin sayısı 15-16'yı geçmiyordu. Kaynaklarda hakkında bazı yazılmış ufak-tefek yazılar ve makalelere rastlıyordum. Ama bunlar hep birbirinin tekrarı ve yeterli olmayan bilgilerdi.[2]

Figanî'nin Defterine Kavuşuyorum

1981 yılında Kültür Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesinde Başkan Yardımcısı görevinde bulunuyordum. Bir gün aynı bakanlığın Kültür Merkezleri Dairesi Başkanlığında dekorasyon sanatçısı görevinde bulunan F.Gönül Ayânoğlu[3] beni ziyarete geldi. Yanında, eski harfli el yazısı bir divan getirdi. Bu defterle ilgilenirsem bana vereceğini söyledi. İlgileneceğimi söyleyince bana bıraktı.

Aynı gün, daireye bizleri ziyarete Folklorcu-Yazar ve şimdi rahmetli olan İbrahim Aslanoğlu geldi.[4] Divanı, Sayın Aslanoğlu'na gösterdim. Daha sayfalarını açar açmaz şu şiiri okumaya başladı:

Hâkim-i dânâ-yı ekrem derdime derman buyur
Hicr-i gamlarla kapanmış kalbime handan buyur

Sen şerîat kasrının âdil mübâriz merdisin
Her cihet bâb-ı vefâsın âdet-i erkân buyur

Hazret-i Allah-ı ekber destigir olsun sana
Akl-ı evvel ilm-i fâzıl hayrını her an buyur

Mesned-i vâlâ muvaffak eylesin Mevlâ seni
Hakkıma hürmet riâyetler menem şâyan buyur

Şân-ı vâlâ-yı kerimin muhtasar nazm eyledim
Nûr-ı kalb-i şerifinden güzeli ferman buyur

DERTLİ üstâdım FİGANÎ mahlasım bîçâreyim
Merhamet lutf-i inâyet bendene ihsan buyur

Şiirin özellikle son beyitinde epeyce heyecanlandım. Çünkü yıllarca, Dertli'nin çırağı olan Geredeli Âşık Figanî'nin divanı artık elimizde bulunuyordu.

Sayın İbrahim Aslanoğlu, bu divanı okuyarak yeni yazıya çevirmeyi bana vaadetti. Gerçekten kısa sürede rahmetli Aslanoğlu, şiirlerin hepsini yeni yazıya çevirerek bana yolladı. Defterde 10 hece ölçülü, 92 aruz ölçülü şiir bulunuyordu. Ayrıca defterde Figanî'nin çırağı Cudî'nin de aruzla yazılmış 3 adet şiiri yer alıyordu.

Figanî Divanı Bulunuyor

Gelelim, bu divanın F. Gönül Ayânoğlu'nun eline nasıl geçtiğine. Gönül Hanım, bugün Kocatepe Camisinin inşâ edildiği yerde bulunan Kızılırmak Sokakta oturuyordu. Cami yapılırken Kızılırmak Sokağın bir sıra apartmanları kamulaştırılarak yıkıldı. Gönül Hanım yıkılan bu apartmanlardan birinde kiracı olarak ikâmet ediyordu. Anlattığına göre; oturduğu daire 2. kattaymış. 3. katta tam kendi üzerindeki dairede Bolulu bir yaşlı kişi oturuyormuş. Bu beyefendi yaşlı amca ölmüş. Bolulu yaşlı amcanın adını Gönül Hanım bir türlü hatırlayamadı. Zaten apartmanda görüşmüyorlarmış. Sadece giriş-çıkışlarda rastlarmış. Bolulu yaşlı amcanın ölümünden bir hafta veya 10 gün sonra, yaşlı amcanın hanımı evde temizlik yapmaya başlamış. Gönül Hanım diyor ki: *"Bir akşam işten dönünce baktım ki bizim apartmanın kalorifercisi sırtında çuval kalorifer dairesine iniyor. 'Ne oluyor', diye sordum. Kaloriferci bana, ölen Bolulu yaşlı amcanın hanımının temizlik yaptığını söyledi. Kaloriferci çuvallar dolusu işe yaramadığı düşünülen kâğıtları, gazeteleri ve bazı notları ve dosyaları defalarca kalorifer dairesine götürerek yaktı. Herhalde kaloriferci çuvalları aşağı bodruma taşırken bir defter merdiven boşluğuna düştü. Birkaç gün merdiven altında o defter ve bazı eski gazete tomarları kaldı. Merak ettim, onları oradan aldım. Baktım eski harfle yazılı bir defter, 'işe yaramaz' diyerek tekrar merdiven boşluğuna attım. Gazete tomarlarına baktım, iki tanesi mahalli gazete, diğerleri gazete küpürleri. Onları da tekrar aldığım yere attım. Aradan yine birkaç gün geçti. Onları merdiven boşluğundan alarak size getirmeyi düşündüm. İşte getirdiğim şeyler bunlar."*

Gönül Hanımın getirdiği el yazması eski harfli defter, Geredeli Âşık Figanî'nin şiirlerinin yazılı olduğu divandı. Gazetenin ikisi Bolu'da yayımlanan "Dertli" adlı gazete ile çeşitli gazetelerden kesilmiş kupürlerdi.

Gönül Hanım tabii ki benim Figanî ile ilgili çalıştığımı bilmiyordu. Bu tamamen bir tesadüf eseridir ki, ben bu olaya Allah'ın bir lütfu ola-

rak bakıyorum. Çünkü, Âşık Figanî'nin şiirleri şimdiye kadar hiçbir yerde bütün aramalara rağmen bulunamamıştı.

Kaybolan Figanî Divanları

Çankırılı Âşık Osman Pinhanî, Figanî'nin el yazması divanını âşığın kendisinde görmüş,[5] Çankırılı Hacı İmamoğlu İsmail Ağa, İnebolu ile Kastamonu arasında geçen araba yolculuğuna ait araba kirasını veremeyen bir ihtiyarın rehin olarak kendisine bir defter bıraktığını, daha sonra rehini kurtarmak için gelmeyen bu ihtiyarın Âşık Figanî, yazma defterin ise Figanî'nin kendisinin divanı olduğunu Dehri Dilçin'e söylemiştir. Daha sonra Çankırılı İsmail Ağa, bu divanı Bolu'da çaldırmıştır.[6]

Figanî'nin bir matbu divanı olduğu Sadi Yaver Ataman'ın "Anadolu Halk Sazları Yerli Musikiciler ve Halk Musikî Karakterleri" adlı küçük bir kitabında yazılıdır. Bu kitap[7] ile Bolu Vilayet Salnâmesi'nde([8]) Figanî'nin matbu bir divanı olduğu söylenmektedir. Taş baskısı olan bu divanı bütün aramalarıma rağmen bulamadım.

Figanî'nin Kitabını Yayımladım

Âşık Figanî üzerine 1981'den itibaren yaklaşık 10 yıl çalıştım. 2-4 Mayıs 1986 tarihlerinde Bolu'da düzenlenen *"Bolu İli Halk Edebiyatı Sempozyumu"*nda *"Dertli'nin Çırağı Âşık Figanî'nin Yeni Bulunan Şiirleri"* adlı bir tebliğ sundum. Bu sempozyumun tebliğleri, Bolu Kalkınma ve Tanıtma Vakfı tarafından kitap halinde yayımlandı. Bu kitapda benim de tebliğim yer aldı.[9]

Figanî üzerine bazı yerlerde makaleler de yayımladım.[10,11]

Belli bir birikime ulaşıldığı düşüncesiyle, Millî Folklor Araştırma Dairesi'nin yayımladığı Türk Folkloru Araştırmaları 1989 adlı yıllıkta Geredeli Âşık Figanî Bibliyografyasını yayımladım.[12]

Âşık Figanî ile ilgili hazırladığım kitab, daha sonralar, Kültür Bakanlığı tarafından yayımlandı.[13] Bu kitabımda Âşık Figanî'nin hayatı, sanatı ve şiirleri yer aldı. Kitapta 18 adet hece, 93 adet aruz ölçüsü ile yazılmış 111 şiir yayımlandı. Ayrıca çırağı Âşık Cudî'nin 3 şiiri de kitabın sonuna kondu.

Yeni Belgeler ve Divan Ortaya Çıkıyor

Kitap 1994 yılında yayımlandıktan 2 yıl sonra; evime bir ziyaretçi geldi. Kendisini Âşık Figanî'nin kızı Feride'nin torunu olarak tanıttı.

Yayımlanan kitabı çok beğendiklerini söyleyerek bana hayır dualarda bulundu. Yusuf Çubukçu adını taşıyan ve şu anda Gerede'de bakırcılık yapan bu şahıs, bana Figanî'yle ilgili belge ve bilgiler getirdi. Yusuf Çubukçu, Figanî'nin kızı Feride'den olma Halim'in oğludur.

Yusuf Çubukçu, bana baş tarafında ve son tarafında sayfaları eksik bulunan taşbaskısı, matbu *"Figanî Divanı"* getirdi. Bu divanın ne zaman basıldığını tespit edemedik. Bu divandan Bolu Vilayet Salnâmesi'nde söz edildiğini daha önce ifade etmiştim.

Yusuf Çubukçu ayrıca eski el yazması bir tomar notlar da getirdi. Bu notlar; İstanbul Fatih'de Çarşamba semtinde bulunan Murat Molla Kütüphanesindeki Figanî'ye ait bir yazmanın kopyasıdır. 34 büyük boy sayfaya yazılı bu kopya divanda, Figanî'ye ait 103 şiir bulunuyor. Bu şiirlerin bir bölümü aruz ölçüsü ile yazılmıştır.

Yusuf Çubukçu bugün 70 yaşına yakın bir kişidir. Bu belgelerin dışında, Figanî'nin muhtemel ki sağlığında iken kara kalem elle yapılmış bir resmini ve ayrı sayfalara yazılmış şiir parçaları da verdi. Benden bu belge ve bilgilerden yararlanarak yeniden Âşık Figanî ile ilgili kitap çıkarmamı istedi.

Eğer ömrümüz kâfi gelirse Figanî ile ilgili olarak Araştırmacı-Yazar M. Sabri Koz ile birlikte bu kitabı hazırlayacağız. Çalışmalara birlikte başlamış bulunuyoruz.

DİPNOTLAR

1 Dilçin, Dehri; *Edebiyatımızda Atasözleri.* 1. Kitap, İstanbul 1945, Klişecilik ve Matbaacılık TAŞ., Türk Dil Kurumu Yayınları II-26, s. 89-92

2 Figanî hakkında küçük araştırmalar yaptığım zamanlarda rastladığım bilgi ve şiirlerin kaynakları şunlardır:

a) Ataman, Sadi Yaver; *Anadolu Halk Sazları Yerli Musikiciler ve Halk Karakterleri,* Burhaneddin Matbaası, İstanbul 1938, s. 32-42

b) *Âşık Tokatlı Nuri;* Topl: Çankırılı Ahmet Tal'at, Çankırı Tarih ve Halkiyatı Notlarından: 3, Çankırı Matbaası, Çankırı 1933, s. 10 ve 68

c) *Âşık Dertli, Hayatı, Divanı;* Topl: Çankırılı Ahmet Tal'at, Vilâyet Matbaası, Bolu 1928, s. 162-165 (Eski yazı)

d) *Bolu Vilâyet Salnâmesi,* 1921-1922, s.591-955 (Eski yazı)

e) Karaalioğlu, Seyit Kemal; *Resimli-Motifli Türk Edebiyatı Tarihi I,* Genişletilmiş 2. Baskı, İnkılap ve Aka Kitabevi, İstanbul 1980, s. 564

f) Kutlu, Şemseddin, *Şair Dertli,* Cilt II. Tercüman 1001 Temel Eser Dizisi: 134, Kervan Kitapçılık A.Ş., s. 283 ve 325-327

g) *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi,* 3. Cilt, Dergâh Yayınları, İstanbul 1979, s. 224

h) (Onay = Omay) Çankırılı Ahmet Tal'at, *Halk Şiirlerinin Şekil ve Nev'î*, İstanbul 1982, s. 147 (Eski yazı)

i) *Yurt Ansiklopedisi. Türkiye, İl İl: Dünü, Bugünü, Yarını*, 2. Cilt, İstanbul 1982, s. 1512

j) Ataman, Sadi Yaver; *Anadolu Halk Sazları ve Yerli Musikiciler -25-*, Bartın Gazetesi, 470 (7 Teşrinisâni 1934), s. 3

k) Ataman, Sadi Yaver; *Saz Şairlerinden Örnekler I*, Bartın Gazetesi, 542 (7 Mayıs 1936), s. 3; II. Bartın Gazetesi, 543 (14 Mayıs 1936), s. 3

l) Ataman, Sadi Yaver; *Halk Musikisi ve Halk Edebiyatının Halk Dilindeki Görüşleri -5-*, Bartın Gazetesi, 579 (29 Kânunisâni 1937), s. 2 ve 4

m) Ataman, Sadi Yaver; *Ilgazlı Nailî*, Türk Folklor Araştırmaları Dergisi, 14 (157), Ağustos 1962, s. 2813-2814

n) Işıtman, Mahmut; *Deyiş ve Deyişat*, Türk Folklor Araştırmaları, 29 (346), Mayıs 1978, s. 8334

o) (Tecer), Ahmet Kutsi; *Dertli- Figanî*, Halk Bilgisi Haberleri Dergisi, 3 (1), Ocak 1930, s. 3-7

p) Ülkütaşır, M. Şakir; *Halk Edebiyatı*, Yeni Türk Mecmuası, 4 (37), İkinci Kânun 1936, s. 38-48

r) (Ülkütaşır), M. Şakir; *Halk Edebiyatı Örnekleri, Birinci Bölüm Koşma ve Destanlar, Koşmalar -9-*, Bartın Gazetesi, 464 (26 Eylül 1934), s. 2

s) Varlık, Sâdi: *Geredeli Âşık Figanî'nin Manzum Şikâyet Dilekçesi*, Abant Dergisi, 2 (12), Kasım-Aralık 1956, s. 6-7

3 F. Gönül Ayanoğlu; şu anda, Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Resim-İş Bölümünde Seramik Dalı Öğretim Görevlisi olarak çalışmaktadır.

4 Rahmetli İbrahim Aslanoğlu, (1921-1996) çok değerli bir folklorcu ve araştırmacıydı. Aylık Sivas Folkloru Dergisi'ni 71 sayı, yine aylık Türk Folkloru Dergisini 89 sayı tek başına çıkarmış bir ülkü adamı idi. Yayımlanmış 12 kitabı, yüzlerce makalesi bulunan Aslanoğlu, ilkokul öğretmenliğinden emekli olduktan sonra İstanbul'a yerleşmiş Türk Folkloru Dergisi'ni orada çıkarmıştı. Ölümünden kısa bir süre önce İ.Aslanoğlu'na Cumhuriyet Üniversitesi fahrî doktora ünvanı vermiştir.

5 Âşık Osman Pinhanî, Âşık Figanî'yi bizzat görmüş bir âşıktır. Çankırılı Âşık Pinhanî'nin ne zaman doğduğu ve öldüğünü henüz tespit edemedim.

6 Dehri Dilçin, *Edebiyatımızda Atasözleri*, 1. Kitap, TDK Yayınları, Klişecilik ve Matbaacılık TAŞ., İstanbul 1945, s.88.

7 Sadi Yaver Ataman, *Anadolu Halk Sazları Yerli Musikiciler ve Halk Musikî Karakterleri*, Burhaneddin Matbaası, İstanbul 1938, s.38.

8 *Bolu Vilayet Salnâmesi*, 1921-1922, s.592.

9 Hayrettin İvgin, *"Dertli'nin Çırağı Âşık Figanî'nin Yeni Bulunan Şiirleri"*. Bolu İli Halk Edebiyatı Sempozyumu (2-4 Mayıs 1986), Kemal Matbaası, Bolu 1987, Bolu Kalkınma ve Tanıtma Vakfı Yayınları: 1, s.60-65.

10 Hayrettin İvgin, *"Dertli'nin Çırağı Âşık Figanî'nin Yeni Bulunan Şiirleri"*, Halk Kültürü 1985/3-4, Gümüş Basımevi, İstanbul 1986, s.117-126.

11 Hayrettin İvgin, *Geredeli Âşık Figanî*", Size Dergisi. 10 (83). Ocak 1989, s.10.

12 Hayrettin İvgin, *"Geredeli Âşık Figanî Bibliyografyası"*, Kültür Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Daire Yayımı: 115, Türk Folkloru Araştırmaları 1989, Ankara 1989 s. 163-169.

13 Hayrettin İvgin, *Geredeli Âşık Figanî*, Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları: 206, Millî Kütüphane Basımevi, Ankara 1994.

[Geçmişten Günümüze Gerede Sempozyumu (20-21 Kasım 1999/ Gerede) Osmanlı Devletinin Kuruluşunun 700. Yılında (Gerede Kaymakamlığı), Gerede Belediyesi Yayınları: 1, Emin Ajans Teknik Basım-Baskı, Gerede 2000, s. 151-155]

Geredeli Figanî'nin Kastamonulu Âşıklar ve Kastamonulular İle İlişkileri

Figanî, Geredeli debbağ Mustafa Ağa'nın oğludur. Esas adı Seyyit Ahmet'dir. Gerede'nin Kabiller mahallesinde 1814 M. (1230 H.) yılında dünyaya gelmiştir. Annesi Zeynep Hatun'dan ilk terbiyeyi alan Seyyit Ahmet, kendi mahallesinde bulunan "sübyan mektebi"ndeki Hoca Tahir Efendi'den ilk öğrenimini görmüştür.

Hakkında ilk yazılı kaynak, "*Bolu Vilâyet Salnâmesi*" adlı kitaptır. En gerçekçi bilgiler de bu salnâmededir.[1]

Seyyid Ahmet, büyük bir merakla on yaşından itibaren saz çalmaya başlamıştır. Kendisinde saz şairi olma istidadını gören Âşık Dertli onun saz ve söz ustası olmuş ve ona "Figanî" mahlasını vermiştir.

Bu arada Fatma adında bir kızla evlenmiş, bundan üç kız bir erkek çocuğu olmuştur. Bunlardan ancak biri hayatta kalabilmiştir. Evlât acısı ve içindeki aşk ateşi sebebiyle tam 51 yıl Anadolu, Arabistan ve Irak'ta diyar diyar dolaşmıştır. Özellikle Konya, Halep, Şam, Bağdat, Basra, Ankara ve Kastamonu şehirlerini gezmiştir. Ancak daha çok Bolu, Bartın, Ereğli, Devrek, Safranbolu, Kastamonu, Çerkeş, Çankırı (Kengiri), Mudurnu ve İzmit gibi yerlerde çeşitli defalar bulunmuş, âşıklık mesleğini buralarda icra etmiştir.

Figanî, rind meşreb olup lâubâlî tabiatlı, işretperest bir insandır. Sarhoş dolaşır, sözünü esirgemez, her gördüğü güzele ilân-ı aşk eder, çeşitli münâsebetsizlikler yapardı.[2]

Ahmet Kutsi Tecer'in babası 1880 yıllarında Bolu'da bulunduğu için Figanî'yi tanımış. Onun tarifine göre Figanî; iriyarı, saçı sakalı

uzun, göğsü çıplak, kıyafeti derbeder, gözleri keskin bakışlı, sesi tok, lâubali tavırlı imiş. Fakir bir hayat sürermiş, fakat kimseden dilenmezmiş. Birisinden para isterse mutlaka bir fakire yardım için alırmış. Zalimleri, mütegallibeleri, muhtekir esnafı hicvetmekten çekinmemiş. Hatta sokaklarda;

Fukara kalbini kim her dokuna
Dokuna sinesi Allah okuna

diye bağırırmış. Yaz kış pejmürde dolaşır ama kendisine verilen şeyleri kabul etmezmiş. Çok esnaf ondan para almazmış. Kahveyi çok severmiş. Ancak her zaman içmezmiş. Fakat canı istediği zaman 40-50 fincan içermiş.[3]

Zamanın pek çok âşığı ile atışmış, onlarla tanışmıştır. Figanî için pek çok lâtifeler de söylenir. Meselâ; Bursa'da saz çaldıran bir aşığın *"Bizim pîrimiz kimdir?"* sorusuna karşı, *"Kastamonu'da Hacı Kendir Efendi"* diyerek ellerinden kurtuluşu anlatılmaktadır.[4]

Sağ ayağının topuğunda çıkan bir yara sebebiyle 1895 (H. 1311) yılında ölmüştür. Mezarı Gerede'dedir.

Şiirlerinin bir bölümü Kastamonu ve çevresine ilişkindir. Pek çok şiirini de Kastamonu'da ve çevresi ilçelerde ortaya koyduğu bellidir.

Dertli ve Figanî bir süre sazlarını sırtlarına asarak hane-berdüş bir şekilde Bolu, Kastamonu, Çankırı, Bartın ve yakın çevrelerini tek tek gezmişler, sanatlarını buralarda icra etmişlerdir.

Bu kalender meşrep, söz ve sohbetlerini sakınmayan âşıklar ve bilhassa Figanî, koşmalarını kendi besteleyip sazıyla terennüm etmesi ve hele davudî sesiyle yanık yanık okuması her gittiği yerde kendisini çarçabuk tanıtmaya sebep olmuştur. Ancak sakınmadığı sözü ve kemiği olmayan dilinin belâsına hemen koğuluveren Figanî için *"Nereye gitse üç günden fazla barınamaz, muhakkak kovulurdu"* diyenler çoktur. Bazı kimselerin rivayet ettikleri gibi Figanî, gerek hicivlerinde ve gerek hücumlarında kat'iyyen nezahatını bozmamış, kimseye küfretmemiştir. Ancak hakikatı gayet açık ve tok olarak söylemesi yüzünden zamanın dalkavuklarla geçinen, zulüm yapan ekâbirine bir türlü kendini sevdirememiş, halk tabakaları arasında sevilip takdir edilişi ona kafi gelmiştir.[5]

Bu kadar lâubalî tavırlarına, işrete düşkün hallerine göre onu halkımız keramet sahibi olarak görmüştür.

Meselâ; Figanî'nin şu anlatılan ve de yazılara geçen kerameti çevrede rivayet edilmektedir:

Safranbolu'da bulunduğu sıralarda (1871-1872), bağlarda Kâtip oğlunun kahvesinde yapılan âşık duruşmalarında karşısındakileri mat eden Figanî'ye her gün ayrı evlerden yemek getirilmiş. Bir gün canı bulgur pilavı isteyen Figanî, bu istediğini yanındakilere söylemiş ve gelen yemek başka çeşit olduğu için kendisine hizmet eden kahveci çırağına; *"Şu sahanı al, filân eve git, orada bugün bulgur pilâvı pişirdiler, bana da getir"* diye keramet göstermiştir. Figanî'nin bunlara benzer keramet isnat edilen rivayetleri çoktur.[6]

Figanî; Kastamonulu Kemalî, Çankırılı Bezmî, Kastamonulu Meydanî, gibi âşıkların dostu ve arkadaşıydı. Kastamonuya ve Çankırı'ya gittiğinde de onlarla mutlaka görüşüyordu.

Figanî, Âşık Dertli'nin çırağıdır, demiştik. Âşık Dertli'nin tarzı ve üslûbunu devam ettiren çıraklar daha çok Figanî'nin yetiştirmesidir. Figanî'den sonraki âşıklar da bu geleneği devam ettirdikleri için bir *"Dertli Kolu"* kendiliğinden oluşmuştur.

Dertli Kolu'nu şöyle şemalaştırabiliriz.

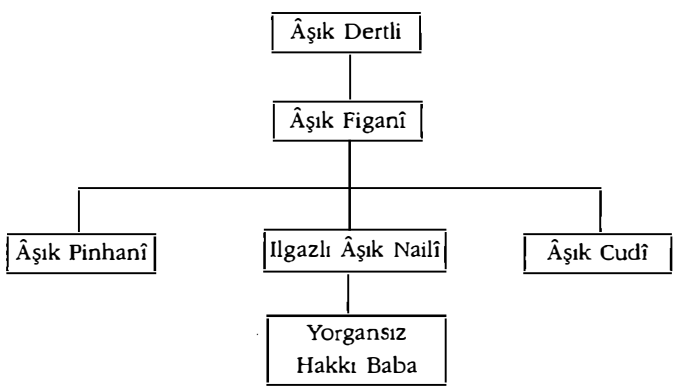

Figanî'nin en güçlü ve en önemli çırağı Ilgazlı Âşık Nailî'dir. Nailî 23 yaşında iken 1888 yılında (H. 1304) Figanî'ye çırak olmuştur. Birlikte gezgincilikte bulunmuşlardır.

Bir gün Nailî, Figanî'ye sormuş:

- Usta senin emsalinde kaç şair (âşık) var?

Figanî gülerek ve eliyle iki işareti yaparak şöyle cevap vermiş:

- İki tane kaldık, at kulağı gibi oğul!

Diye cevap vermiş.

Nailî bunca şair bolluğunda at kulağı gibi iki tane kalmayı ve hele bu ikincinin kim olduğunu öğrenmeyi pek merak ettiğinden;

- O biri kim usta, diye sorusunu üsteleyince, Figanî:

- Biri ben, biri de Beşiktaşta arzuhalci Gedayî'dir. Var git, onun da elini öp, diye öğütlemiş.[7]

Figanî'nin ikinci ve önemli bir çırağı da Kastamonulu Cudî'dir. Bu Cudî'nin hayatı ve eserleriyle ilgili çok detaylı bilgiler elimizde bulunmuyor.

Figanî bir şiirinde;

Bâis oldu derdime sıhhat verir dermânıma
Eyledi tahrîr-i esâmim defter-i dîvânıma

Çok şükür Cûdi Efendi yazdı icmal defterim
İmtiyaz verdi metânet abd-i âciz şânıma

diye söylemektedir. Bundan da anlaşılıyor ki, Cudî; Figanî'nin hem çırağıdır hem de şiirlerini kaleme alan kâtibidir.[8]

Figanî, bir gün Karadeniz Ereğlisinde iken (O yıllarda burası Kastamonu'ya bağlı bir kasaba idi) Meclis İdare Âzâsı olan bir şahıs kendisini evine davet etmiş, ancak sarhoşlukla bu adamın evinde bazı münasebetsizlikte bulunmuştur. Evin sahibi kendisini pencereden aşağı atmış, Figanî'nin ayağı kırılmıştır. Bu halde Bolu'ya gelmiş, adamı Mutasarrıfa şikayet etmiştir. Ancak adam nüfuzlu olduğu için bir netice alamamıştır. Ancak, adamı, bir manzum şikayetnâme ile Kastamonu Valisi Abdurrahman Paşa'ya şikayet etmiş, ceza almasını sağlamıştır.[9]

Bu şiirin tamamı şöyledir:

Vilâyet Şahısın geldim kapından gitmezem vallah!
Cemil-i ömrü devletle müşerref eylesin Allah.
Senin feyzin yüzünden hakkıma halk olsun âgâh,
Nazar kıl arzuhalimde hilâfım yok kasem billâh;

Benim davamı fasleyle nizamen hasbeten lillâh,
Bihakkın sure-i inna fetahnâ bâe Bismillâh..

Mecâlisi Bolu dâvama bakmadı, bakılmaz hâlâ,
Kocattı on iki mahtır süründürdü beni âlâ..
Rıza-yı Hak için muhbirlerim hâzır iken bugün
Huzuru devletinde eylerim feryad ü vaveylâ.
Benim davamı fasleyle nizamen hasbeten lillâh,
Bihakkın sure-i inna fetahnâ bâe Bismillâh..

Benim hasmım İdare Meclisi âzası bir âdem,
Mukavvî, iltimas zahir, bilâ havf, Müftüden akdem..
Cinayet meclisi oldu mesavide ana mahrem,
Garib u bikesim kaldım mukadder hâl ile ebsem..
Benim davamı fasleyle nizamen hasbeten lillâh,
Bihakkın sure-i inna fetahnâ bâe Bismillâh..

Aziz başın için dâvam müvelles oldu tathir et,
Gerek hasmım, gerek muhbirlerin celbinde tahrir et!
Diğer bâba düşürme kıl kerem bâbabında tedbir et...
Adâlet hâteminle arzuhalim şerh ü temhir et..
Benim davamı fasleyle nizamen hasbeten lillâh,
Bihakkın sure-i inna fetahnâ bâe Bismillâh..

Ebâ an ced tâhir olan hiyanetle hitap etmez,
Ne denlü ağniya olsa tefahürle cevap etmez,
Yıkıp bir kimsenin cismin harap ender harap etmez,
Ricâli Sadık-ı devlet olanlar irtikâp etmez..
Benim davamı fasleyle nizamen hasbeten lillâh,
Bihakkın sure-i inna fetahnâ bâe Bismillâh..

Size bizden dua, sizden atâ lütf u inayettir.
Selâmet isterim derdim hikâyettir, şikâyettir;
Ne emreyler isen emrin göz üstünde, adâlettir..
FİGANÎ âciz ednaym, işim emre itaattir..
Benim davamı fasleyle nizamen hasbeten lillâh,
Bihakkın sure-i inna fetahnâ bâe Bismillâh..[10]

Bu "*Şikâyetnâme*" "*Mefâîlün, Mefâîlün, Mefâîlün, Mefâîlün*" aruz ölçüsüyle yazılmış olup bir müseddestir. Aruzun düz kalıbı ile yazılan bu şikâyetnâmeden sonra Kastamonu Valisi Abdurahman Paşa, âşığın şikayeti ile ilgilenmiş, bu Meclis İdare Azası olan şahısın ceza almasını sağlamıştır.

Âşık Figanî, Geredeli olmasına rağmen ömrünün büyük bir bölümünü Kastamonu ve çevresinde geçirmiştir. Hattâ, İnebolu ile Kastamonu arasında Figanî bir fayton yolculuğu yapmış, ama para yerine arabacıya rehin alarak kendi yazma şiir defterini vermiştir. Fakat daha sonra defteri rehinden kurtarmak için Figanî arabacıya uğramamıştır. Âşık Osman Pinhanî, bu defteri yıllar sonra; Çankırılı Hacı İmamoğlu İsmail Ağa'da gördüğü, kendisinden istediğini ama vermediğini, Dehri Dilçin'e anlatmıştır.[11]

Âşık Figanî, Kastamonu ve yöresinin yetiştirdiği bir âşıktır. Kendisi de yörede pek çok çırak yetiştirmiş ünlü bir şahsiyettir.

DİPNOTLAR

1 *Bolu Vilayet Salnamesi*, 1921-1922, s. 591-595

2 Sadi Yaver Ataman, *Anadolu Halk Sazları Yerli Müzikçileri ve Halk Musikisi Karakterleri*, Burhaneddin Matbaası, İstanbul 1938, s. 38-42

3 Ahmet Kutsi (Tecer), *"Dertli Figanî"*, Halk Bilgisi Haberleri, Yıl: 1, Sayı: 3, Ocak 1930, s. 3-7

4 Hayrettin İvgin, *Geredeli Âşık Figanî*, Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları: 206 Halk Edebiyat Dizisi: 43, Milli Kütüphane Basımevi, Ankara 1994, s. 11-12

5 Sadi Yaver Ataman, *a. g. e.*, s. 39

6 Sadi Yaver Ataman, *a. g. e.*, s. 40

7 Sadi Yaver Ataman, *"Âşık Nailî'ye Dair"*, Halk Bilgisi Haberleri, Yıl: 4, 15 Nisan 1935, Sayı: 47, s. 251-256

8 Hayrettin İvgin; *a. g. e.*, s. 90

9 Hayrettin İvgin; *a. g. e.*, s. 10

10 Hayrettin İvgin; *a. g. e.*, s. 135-136

11 Dehri Dilçin, *Edebiyatımızda Atasözleri*, 1. Kitap, Türk Dil Kurumu Yayınları, Klişecilik ve Matbaacılık T.A.Ş., İstanbul 1945, s. 88

[II. Kastamonu Kültür Sempozyumu'na (18-21 Eylül 2003/ Kastamonu sunulan yayımlanmamış bildiri]

İki Görkemli Türkmen Şairi: Mahdum Kulu Feragî ve Yunus Emre

Mahdum Kulu, 1730'lu yıllarda doğmuş 1780'li yıllarda ölmüştür. Elli yıl yaşamıştır. Doğum ve ölüm tarihleri çok değişik olarak gösterilmiştir. (1733-1783) ve (1733-1790) yılları arasında yaşadığı çeşitli kaynaklarda ifade edilmektedir. Ama Türkmenistan'da 1733 yılında doğduğu geniş bir kabul görmüştür. O sebepledir ki 1983 yılı doğumunun 250. yılı olarak ilân edilmiş ve bu yıl içerisinde çok geniş faaliyetler gösterilmiştir. Ölümünü de pek bilemiyoruz. Çünkü, 50 yıl mı yoksa 57 yıl mı yaşadı, tereddütler var. Buna göre; ya 1783 yılında veya 1790 yılında ölmüş bulunuyor.

Türkmenistan'ın Göklen uruğunun yaşadığı Gincan (Hazer Denizi'ne dökülen Etrek Çayı civarında bir yer) denilen yerde doğmuştur. Gerkez kabilesinden Devletmemet Azadî'nin oğludur. Buhara ve Hiyve'de iyi bir medrese öğrenimi görmüştür. Arapça'yı, Farsça'yı ve edebî doğu Türkçesini öğrenmiştir. Nizamî, Sadî, Fuzulî, Nevaî gibi Türkçenin ve Farsçanın klâsiklerini öğrenmiş ve tanımıştır.

Türkmenistan, Özbekistan, Afganistan ve İran'ın bir kısmını dolaşmıştır.

Mahdum Kulu, Türkmenler tarafından son derece sevilir. Bizde Yunus Emre ne ise, onlarda Mahdum Kulu odur.

Sevilmesinin tek sebebi yalnızca Türkmen edebiyatının en büyük şairi olması değildir. İyi bir şair olması da çok sevilmesine bir sebeptir ama, en önemlisi yaşadığı devirden bugüne kadar ideal bir Türkmen tipinin 18. yüzyıldaki temsilcisi olmasıdır. Şair hem Türkmen edebiya-

tının şiir yapısına uygun sözler söylemiş, hem Türkmen-İslâm ruhunu aksettirmiş, hem de Türkmen birliğini terennüm etmiştir.

İşte onun "*Türkmenin*" dönerayaklı şiiri Türkmen tipini nasıl tanımlıyor? Bu şiirde görmekteyiz.

TÜRKMENİN

Ceyhun bile bahri Hazar arası,
Çöl üstünden öser eli Türkmenin;
Gül guncası gara gözüm garası,
Gara dağdan iner sili Türkmenin.

Hak sılamı; bardir onun sayesi,
Çırpınşar çölünde neri, mayası,
Renk-be-renk gül açar yasıl yaylası
Gark bölmüş reyhana çöli Türkmenin.

Al yaşıl bürenip çıkar perisi,
Kükreyip berk urar anberin ısı,
Beg, töre, aksakal yurdun eyesi,
Küren tutar gözel ili Türkmenin.

Ol merdin oğludır, mertdir pederi,
Göroğlu gardaşı, serhoşdur seri,
Dağda, düzde kovsa, sayyatlar diri.
Alabilmez, yolbars oğli Türkmenin.

Könüller, yürekler bir bölüp başlar,
Tartsa yığın, erer topraklar daşlar.
Bir sofrada tayyar kılınsa aşlar,
Göteriler ol ikbali Türkmenin.

Konül hovalanar ata çıkanda,
Dağlar la'le dönergıya bakanda,
Bal getirer, coşup derya akanda,
Bent tutdurmaz, gelse sili Türkmenin.

Garip galmaz, dövüş güni har olmaz,
Gargışa nazara giriftâr olmaz.
Bülbülden ayrılıp, solup saralmaz,
Dayim anber saçar güli Türkmenin.

Tireler gardaşdır, Urug yarıdır,
İkballar ters gelmez Hakk'ın nurıdır,
Mertler ata çıksa savaş san'dır,
Yav üstüne yörer yolı Türkmenin.

Serhoş bulup çıkar, ciğer dağlanmaz,
Daşları sındırar, yolı bağlanmaz.
Gözüm gayra düşmez, konül eğlenmez,
***Mağtumgulı** sözler tili Türkmenin.*

Bazı şiirlerinde *Piragî (Firakî-Ferağı)* mahlasını da kullanmıştır. Ve Anadolu'daki bazı âşıklarda olduğu gibi *"bâdeli âşık"*lardandır.

Mahdum Kulu ile ilgili olarak Türkiye'de fazla çalışma yapılmamıştır. İlk kitap Şeyh Muhsini Fanî'nin[1] (Namı diğer Hüseyin Kazım Kadri-Şeyh Muhsiddin Fanî diye de anılır) H. 1340 yılında İstanbul'da eski harflerle yayımladığı *"Mahdumkulu Divanı ve Yedi Asırlık Türkçe Bir Manzume"* adlı kitaptır.[2] Bu kitap; Vambery'nin 1879'da yayımladığı (bu kitabın 1873 yılı baskısı da bulunuyor) *"Voyages d'un faux derviche dans L'Asie Centrale de Theran a Khiva, Bukhara et Samarkand"* adlı kitaptan da faydalanılarak hazırlanmıştır.[3] Vambery'nin bu kitabı; ilk defa Vakit Matbaası tarafından eski harflerle 1928 yılında İstanbul'da *"Bir Sahte Derviş'in Asya-ı Vustada Seyahati"*, adıyla Türkçe'ye çevrilerek yayımlanmıştır.[4] En son baskı ise Ses Yayınları tarafından yapılmıştır.[5]

Şeyh Muhsini Fani'nin yayımı hatalarla doludur. Ancak, Mahdum Kulu ile ilgili ilk yayın olması açısından önemlidir.

Kitapta Şeyh Fani; şair hakkında şöyle söylüyor:

"Şair Türkmen aleminde perverde olmuş ve o muhitin sade ve külfetten ari tarz-ı hayatından başka birşey görmemiştir. Parmak hesabıyla söylediği manzumlar basit ve sade tasavvurlardan ibarettir."

Kitapta ayrıca; Türkmen kelimesinin etimolojik yapısı belirtiliyor. Çağatay dilinin özellikleri ve divandan seçilmiş 21 manzumenin incelenmesi yer alıyor.

Kitabın bir yerinde Mehmet Emin Bey'in görüşlerine de yer veriliyor Mehmet Emin Bey şöyle söylüyor:

"Tekelülerden Mahdum Kulu namında bir de meşhur şair türeyip Teke azimi meyanine ismini ilave eylemiş ve gayet güzel eş'arıyle kendi kabilesinin fezailini ortaya koymuştur."

Şeyh Muhsini Fani, Mahdum Kulu'nun XVIII. yüzyılda yaşadığı, Göklen uruğundan olduğunu belirtiyor ve şunları söylüyor.

"Mahdum Kulu, her manasına bir şark şairidir. Fakat, biz kendisine bu hakiki sıfatı verdiğimiz zaman onu şarkın büyük layemüt şairlerine benzetmek istediğimiz zannetmemelidir.

Bu Türkmen şairi, Asya'nın ümran ve irfanından uzak kalan bir yerinde doğmuş ve tabiatın aguş-i tenhaisinde yaşamış ve ölmüş bir adamdır. Samimiyet ifadesi safvet-i ahlakiyyesinin en vazıh bir delili olduğu gibi tasavvurlarında görülen sadelik, amal ve hissiyatındaki itidal, müdafaaa ettiği adâb-i içtimaiyye ve ahlakiyye ruhunun ve dimağının büyük ulvi hislere bigâne olmadığını gösterir. Daima payân olduğu ye's ve nımidi, yaşadığı alemin intibaatındandır. Rikkat-i hissiyet ve samimiyet-i kalbiyyesiyle, ciddiyet-i ahlâkıyla karşımıza çıkan Mahdum Kulu, mensup olduğu âlemin itiyadlarından uzaklaşmış ve şüphesiz ruhen ve manen yükselmiş bir adamdır.

Bizim şairimiz sade ve samimi bir adamdır, daima böyle görür, böyle söyler ve böyle ister"

Şeyh Muhsini Fani, Mahdum Kulu ile ilgili görüşlerini şöyle belirterek kitabını tamamlıyor.

"Mahdum Kulu divanının Türk edebiyatı arasında lisan-ü şahsiyet itibariyle bir mevki-i mahsusi vardır. Bu eseri de Ahmet-ü Yusuf, Zerkum Şah, Tahir-ü Zühre, Hemrah, Köroğlu, Kaplan Batır, Hırmendili Seyyid Battal, Türklüg Acaip, Mızrap Şah ve emsali arasında Türk lisanına aid bir abide âddedebiliriz."

A. Vambery'nin *"Bir Sahte Dervişin Asya-yu Vustada Seyahati"* adlı eserindeki görüşleri de şöyledir:

"Bahsi tabir olunur ki teganni ederken Dutare isminde iki telli bir nev tanbur dahi çalarlar. Eş'ar-ı mezkureden bazıları hakikaten güzel olup ezcümle Mahdum Kulu nam şahsın asar-ı şi'riyyesi zikr ve beyana şayandır."

Şeyh Muhsini Fanî'nin yayımladığı bu divan Ahmet Doğu tarafından bitirme tezi olarak yeni harflere çevrilmiştir. Ancak, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nde Prof. Dr. Saadet Çağatay nezaretinde 1971 yılında yapılan bu tez yayımlanmamıştır.[6]

Şeyh Muhsini Fani'nin yayımladığı kitabın sonuna *"Yedi Asırlık Bir Manzume"* bölümü eklenmiştir. Bu manzume Ali adında bir Türk şairinin yazdığı *"Kıssa-i Yusuf"*un bir kısmıdır. Divan hakkında Zeki Velidi'nin Türkiyat Mecmuası'nda tenkidli bir yazısı çıkmıştır.[7]

Mahdum Kulu ile ilgili Türkiye'de iki kitap yayımlanmıştır. Bunlardan birisi 1990 yılında İrfan Ünver Nasrattınoğlu'nun yayımladığı

"Görkemli Türkmen Ozanı Mahdumkulu",[8] ikincisi Himmet Biray'ın Kültür Bakanlığı'nca 1992 yılında yayınlanan *"Mahdumkulu Divanı"* adlı[9] kitaplardır. Nasrattınoğlu'nun kitabında Mahdumkulu'nın hayatı, 61 şiiri ve 1 adet Durdu Şair ile karşılaşması bulunuyor. Biray'ın kitabında ise; 18. yüzyılda Türkmenlerin durumu ve Türkmen Edebiyatı hakkında bilgiler ile Mahdumkulu'nun hayatı, edebî kişiliği ve hakkında yapılan yayınlar konusunda açıklamalar bulunmaktadır. Kitapta her türden seçilmiş 304 şiir yer almaktadır.

Prof. Dr. Fuad Köprülü *"Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar"* adlı eserinde şunları söylüyor:

"Ceyhun ve Hazar Denizi arasında Belh ve Herat ile Esterabad'a kadar uzanıp giden ekseriyetle üzerinde oturulmayan ve geniş bir alan üstünde yaşayan Türkmen kabileleri üzerinde de Ahmet Yesevî'nin te'sirlerini görebiliriz. Sosyal seviyeleri bakımından edebiyatları halk edebiyatından daha yukarıya çıkamayan ve Bahşıların, yani saz pîrlerinin inşad ve teganni ettikleri bir takım halk şiirleriyle bedii ihtiyaçlarını te'min ve tatmin eyleyen bu Türkmenler, eskiden beri Dede Korkut hikayeleriyle beraber, Ahmet Yesevî ve takipçilerinin mutasavvıfane Hikmetlerine de büsbütün yabancı değildiler. Onların adeta kudsi bir mahiyet verdikleri Halk Şairi Mahdum Kulu'nun şiirlerinde, Ahmet Yesevî te'siri-önce Vambery'nin pek doğru olarak söylediği, gibi - göze çarpmamak mümkün değildir. Hemen hemen bundan birbuçuk asır önce hayatta olup, elinde bazı ile Maveraünnehr'i ve İran'ın kuzey taraflarını gezen bu Nakşbendi dervişi, bugün bile Türkmenlerin en büyük şair-mutasavvıfı sayılır. Halk kahramanları vasfında "alaman" yani aşiret kavgaları hakkında, hülasa günlük hayattan mülhem olarak yazdığı parçalarda Azerbaycan ve Anadolu'nun âşıkları gibi çok mahallî manzumeler vücüde getirmiş olan bu şair, tasavvufî-ahlakî şiirlerinde de tamamiyle Ahmet Yesevî ruh ve edasını gösterir: Dünyanın faniliğini, müminlere asıl ahiret için çalışmak lâzım geldiğini, Allah aşkı ile gönlünün çırpındığını hak yolunda dem çeken hakiki dervişlerle yoldaşlık etmek istediğini söyler; ibadet ve ta'at, lüzumunu, fenalıklardan sakınmayı, iyi huylara sahip olmak lâzım geldiğini ve daha birtakım ahlakî esasları öğretmeye ve telkine çalışır; halbuki bu, tamamiyle Divan-ı Hikmet'te telkin edilen şeylerdir. İşte, pek iyi görülüyor ki, Hoca Ahmet Yesevî, Türkmenlerin hak şairleri üzerinde de kuvvetle te'sir etmeğe muvaffak olmuşur."[10]

Prof. Dr. Fuad Köprülü *"Türk Edebiyatı'nın Menşe'i"* adlı yazısında; *"XIX. Asırda Türkmenler arasında büyük şöhret kazanan Mahdum Kulu, İslamiyetten önceki eski Türk rahip şairlerinin İslamlaşmış bir şeklinden başka bir şey değildir"* diyerek ona rahip-şair sıfatını vermiştir.[11] Fuad Köprü-

lü; hem bu yazısında, hem de "*Bahşi*" adlı yazısında Vambery'nin "*Bir Sahte Dervişin Asya-i Vusta'da Seyahati*" adlı eserinden Muhdum Kulu ile ilgili alıntılarda bulunmaktadır.[12]

Mahdum Kulu ile Yunus Emre'nin ne ilgisi var? Aralarında aşağı yukarı 500 yıl fark olan bu iki şairi niçin karşılaştırıyoruz?

Türk halk şiirinin kaynağı ve en ünlüsü olan Yunus Emre, Türkiye'de ne ise, aynı niteliklere sahip Mahdum Kulu da Türkmenistan'da odur.

Herşeyden önce, her iki şair de Türkmen'dir. Her ikisi de Türkçe'yi ve dili çok iyi kullanır. Her ikisi de samimi birer Müslümandır. Ama her ikisi de İslâmlığı dinler üstü olarak görmezler, İslamlığı bir Hak dini olarak bilirler. Hak dininin kitaplarını da (Tevrat, Zebur, İncil, Kur'an) kutsal kabul ederler.

İşte bu sebepledir ki Yunus Emre ile Mahdum Kulu evrensel bir nitelik taşırlar. Ahmet Yesevî de böyledir.

Yunus Emre ve Mahdum Kulu dinler üstü değillerdir ama her ikisi de mezhepler üstüdür. Bütün mezhepleri kucaklarlar, İslâm'da ayrılık gözetmezler.

Yunus Emre Türkiye'nin, Mahdum Kulu Türkmenistan'ın ama her ikisi de Türk dünyasının en büyük şairi ve sevilenidir.

Her ikisi tasavvuf görüşünü taşırlar. Her ne kadar Mahdum Kulu daha çok din dışı şiirlerle meşgul olduğu görülürse de tasavvufla ilgili şiirlerinde Yunus Emre'ye çok yakın düşünceler taşır.

Her iki şairimiz de evrensel bir nitelik taşır. Şiirleri bütün dünyanın insanlarının ahlâk anlayışlarını yansıtır, iyi bir dünya insanını tanımlarlar. Bu sebepledir ki her ikisi de kendi edebiyatları içinde klâsikleşmişlerdir. Ve her ikisi de yalnız halk içinde değil, aydın zümre içinde de anılmış ve yaşamıştır. Buna rağmen, her ikisi de halk tipi insanı temsil eder. Çünkü yoksuldurlar ve gariptirler.

Mahdum Kulu. Türkiye'de fazla tanınmamaktadır. Yunus Emre de Türkmenistan'da böyledir. Ama inancımız şu ki bu her iki büyük şairin benzerlikleri her iki Türk toplumunda yeteri kadar bilinecektir. Bu iki değerli şair; Türk-Türkmen dostluğunun, kardeşliğinin, sevgisinin ilelebet yaşatılmasında sembol olmaya devam edecektir.

DİPNOTLAR

1 Şeyh Muhsinî Fani'nin asıl adı Hüseyin Kazım Kadrî'dir. 1870 yılında İstanbul'da doğmuş. 1934 yılında Tarsus'ta ölmüştür. Din, felsefe, iktisat, ziraat, dil, edebiyat gibi çok çeşitli alanlarda yazılar yazmış ve 60'a yakın eser vermiştir. En önemli eseri *"Türk Lügati"* ve *"Mahdumkulu Divanı"*dır. (M. Şakir Ülkütaşır, Hüseyin Kazım Kadri", Türk Dili Dergisi, Cilt; 1, Şubat 1952, Sayı: 5, 24-26 s.)

2 Şeyh Muhsini Fanî, *Mahdumkulu Divanı ve Yedi Asırlık Bir Türkçe Manzume*, İstanbul-1340 H., (Eski Yazı)

3 Arminius Vambery, *Voyages d'ın faux derviche dans L'Asie Centrale de Theran a Khiva, Bukhara et Samarkand par le grand desert Turkomen* (İngilizceden Fransızcaya tercüme: Emile Daurand Forgues). Paris Libraire Hachette C. ie 1873 (İkinci Basım 1879 Paris) 404 s+34 gravür+1 harita. 8

Kendisi bir protestan olan Macar Musevisi Hermann (Arminius) Vambery'nin dilbilimine olan aşırı eğilimi onu Doğu ülkelerine gezi yapmaya yönlendirmiştir. 1857'de İstanbul'a gelmiş yıllarca Türk ailelerin yanında kalmış. Türkçe'yi ve Türk adetlerini öğrenmiş, İslâmlığı incelemiştir. Müslüman okullarında ve kitaplıklarda araştırma ve inceleme yaparak Doğu kültürünü öğrenmiştir. Kendisinin artık bir *"Efendi"* olduğunu söyleyerek, *"Reşid"* takma adını kullanmaya başlamıştır. 1858'de *"Türkçe-Almanca"* bir sözlük yayımlamıştır. Macar Akademisi'nin bilimsel dergilerinde Türkçe ve Macarcanın akrabalıkları konusunda yazılar yazmıştır.

Macarcanın Tartarcadan mı yahut Fin dilinden mi geldiğini aramak ve doğu diyalektiklerini incelemek üzere 1861 yılında kendisine derviş görüntüsü vererek Türkistan yolculuğuna çıkmıştır. Gezisi sırasında gezdiği yerlerin sosyal ve politik durumlarını, örf ve adetlerini, etnik grupların karakterlerini çok gerçekçi biçimde anlatmıştır. Yarı aç durumda ve parça parça olmuş, elbiseler içinde, bir sürü belalı ortamlar yaşayarak, işkence görerek; İran'a, Hazer Denizi'nin doğusundaki Hıyve' ye, Buhara'ya ve Semerkand'a gitmiştir. Herat yoluyla İran'a ve oradan da Avrupa'ya dönmüş, 1865 yılında bu geziyi yayımlamıştır. *(Alaattin Eser 7. Kitap Müzayedesi Katalogu. Kitap Tanıtmaları: Erol Özbilgen, Özener Matbaası, İstanbul 1993. 44-45 s.)*

İ. Gündağ Kayaoğlu'nun koleksiyonunda gördüğüm bu kitapta Vambery, Turkmenistanlı Şair Mahdum Kulu'dan da söz etmektedir.

Kitap; müstear adı *"Old Nick"* olan Emile Daurand Forgues tarafından 1865 yılı baskısı esas alınarak Fransızca'ya çevrilmiştir. Çevirmen, E.D. Forgues, kendisi de bu kitaba notlar ilave etmiştir. İki kısım ve 24 bölümden oluşan kitap; bol gravürleriyle, psiko-sosyal bir bilim kitabıdır.

4. A.Vambery, *Bir Sahte Derviş'in Asya-i Vusta'da Seyahati*, Vakit Matbaası, İstanbul 1928 (Eski yazı)

5 Arminius Vambery, *Bir Sahte Dervişin Orta Asya Gezisi*, (Hazırlayan: N. Ahmet Özalp), Ses Yayınları Tarih: 4 Seyahatnameler: 2, Prestij Matbaası, İstanbul 1993, 229 s + 2 resim

6 Ahmet Doğu, *Mahdum Kulu Divanı*, Ankara 1971, 53 s. (A.Ü. DTCF Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Bitirme Tezi, DTCF Kitaplığı Edebiyatı B.T. 369)

7 Zeki Velidi (Togan), *"Mahdum Kulu Divanı"*, Türkiyat Mecmuası, Cilt: 2, 1920, 465 474 s. (Eski Yazı).

8 İrfan Ünver Nasrattınoğlu, *Görkemli Türkmen Ozanı Mahdumkulu*, Özen Matbaası, Ankara 1990, 76 s.

9 Himmet Biray, *Mahdumkulu Divanı*, Kültür Bakanlığı Yayınları Türk Dünyası Edebiyat Dizisi 29, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1992. XXII + 538 s.

10 Prof. Dr. Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, (Gerekli Sadeleştirmelerle ve Bazı Notları İlavelerle Yayımlayan: Dr. Orhan F. Köprülü) 4. Baskı (I. Baskı İstanbul 1919, II. Baskı Ankara 1966, III. Baskı Ankara 1976), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1981, 177-178 s.

11 Fuad Köprülü *"Türk Edebiyatının Menşei"*, Millî Tetebbu'lar Mecmuası, Cilt: II, Nu: IV. Eylül-Teşrinievvel 1331" (Eylül-Ekim 1915) 5-78 s. (Aynı yazı; "Edebiyat Araştırmaları, 2. Baskı, Ankara 1986, Türk Tarih Kurumu Basımevi Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu T.T. Kurumu Yayınları VII, Dizi-Sa. 47, "Makaleler Külliyatı I" adlı kitabın 49-130 sayfaları arasında da yayımlanmıştır.)

12 Fuad Köprülü *"Bahşi"* maddesi, İslâm Ansiklopedisi, Cüz- 13, Maarif Matbaası, İstanbul 1942, 233-238 s. (Aynı yazı: "Edebiyat Araştırmaları, 2. Baskı Ankara 1986, Türk Tarih Kurumu Basımevi-Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu T.T. Kurumu Yayınları VII. Dizi-S. 479", "Makaleler Külliyatı I" adlı kitabın 145-156. sayfaları arasında da yayımlanmıştır.)

[Türkiye ve Orta Asya Türk Cumhuriyetinde Yunus Emre Semineri (9-10 Mayıs 1973/Eskişehir), Haz: Güven Tanyeri, T.C. Eskişehir Valiliği Yayınları: 16, Millî İrade ve Karaca Ofset Basımevi, Eskişehir 1996, s. 83-90]

Türkmen Şairi Mahdum Kulu Feragî İle İlgili Türkiye'de Yapılan Çalışmalar

Mahdum Kulu, 1730'lu yıllarda doğmuş, 1780'li yıllarda ölmüştür. Elli yıl yaşamıştır. Doğum ve ölüm tarihleri çok değişik olarak gösterilmektedir (1733-1783) ve (1733-1790) yılları arasında yaşadığı çeşitli kaynaklarda ifade edilmektedir. Ama Türkmenistan'da 1733 yılında doğduğu geniş bir kabul görmüştür. O sebepledir ki 1983 yılı doğumunun 250. yılı olarak ilân edilmiş ve bu yıl içerisinde çok geniş faaliyetler gösterilmiştir. Ölümünü de pek bilemiyoruz. Çünkü, 50 yıl mı yoksa 57 yıl mı yaşadı, tereddütler var. Buna göre; ya 1783 yılında veya 1790 yılında ölmüş bulunuyor.

Türkmenistan'ın Göklen uruğunun yaşadığı Gincan (Hazer Denizi'ne dökülen Etrek Çayı civarında bir yer) denilen yerde doğmuştur. Gerkez kabilesinden Devletmehmet Azadî'nin oğludur. Buhara ve Hiyve'de iyi bir medrese öğrenimi görmüştür. Arapça'yı, Farsça'yı ve edebî doğu Türkçesini öğrenmiştir. Nizamî, Sadî, Fuzulî, Nevaî gibi Türkçe'nin ve Farsça'nın klâsiklerini öğrenmiş ve tanıtmıştır.

Türkmenistan, Özbekistan, Afganistan ve İran'ın bir kısmını dolaşmıştır.

Mahdum Kulu, Türkmenler tarafından son derece sevilir. Bizde Yunus Emre ne ise, onlarda Mahdum Kulu odur.

Sevilmesinin tek sebebi yalnızca Türkmen edebiyatının en büyük şairi olması değildir, iyi bir şair olması da çok sevilmesine bir sebeptir ama, en önemlisi yaşadığı devirden bugüne kadar ki ideal bir Türkmen tipinin 18. yüzyıldaki temsilcisi olmasıdır. Şair hem Türkmen-İslâm ruhunu aktsettirmiş, hem de Türkmen birliğini terennüm etmiştir.

Bazı şiirlerinde *Piragî (Firakî = Feragî)* mahlasını da kullanmıştır. Ve Anadolu'daki bazı âşıklarda olduğugibi, *"bâdeli âşık"*lardandır.

Mahdum Kulu ile ilgili olarak Türkiye'de fazla çalışma yapılmamıştır. İlk kitap Şeyh Muhsini Fani'nin[1] (namı diğer Hüseyin Kâzım-Kadri Şeyh Muhsiddin Fani diye de anılır). H. 1340 yılında İstanbul'daki eski harflerle yayımladığı *"Mahdum Kulu Divanı ve Yedi Asırlık Türkçe Bir Manzume"* adlı kitaptır.[2] Bu kitap; Vambery'nin 1879'da yayımladığı (bu kitabın 1873 yılı baskısı da bulunuyor). *"Voyages d'ın faux derviche dans L'Asie Centrale de Theran a Khiva, Bukhara et Samarkand"* adlı kitaptan da faydalanarak hazırlanmıştır.[3] Vambery'nin bu kitabı;ilk defa Vakit Matbaası tarafından eski harflerle 1928 yılında İstanbul'da *"Bir Derviş'in Asya-ı Vusta'da Seyahati"* adıyla Türkçe'ye çevrilerek yayımlanmıştır.[4] En son baskı ise Ses Yayınları tarafından yapılmıştır.[5]

Şeyh Muhsini Fani'nin yayımı hatalarla doludur. Ancak, Mahdum Kulu ile ilgili ilk yayın olması açısından önemlidir.

Kitapta, Şeyh Fani Hüseyin Kâzım Kadri, Şair hakkında şöyle söylüyor:

"Şair Türkmen âleminde perverde olmuş ve o muhitin sade ve külfetten âri tarz-ı hayatından başka bir şey görmemiştir. Parmak hesabıyla söylediği manzumlar basit ve sade tasavvurlardan ibarettir."

Kitapta ayrıca, Türkmen kelimesinin etimolojik yapısı belirtiliyor. Çağatay dilinin özellikleri ve divandan seçilmiş 21 manzumenin incelenmesi yer alıyor.

Kitabın bir yerinde Mehmet Emin Bey'in görüşlerine de yer veriliyor. Mehmet Emin Bey şöyle söylüyor:

"Tekelülerden Mahdum Kulu namında bir de meşhur şair türeyip Teke azımi meyanne ismini ilave eylemiş ve gayet güzel eş'arıyla kendi kabilesinin fezailini ortaya koymuştur."

Şeyh Muhsini Fani, Mahdum Kulu'nun XVIII, yüzyılda yaşadığı, Göklen uruğundan olduğunu belirtiyor ve şunları söylüyor.:

"Mahdum Kulu, her mânâsına bir şark şairidir. Fakat, biz kendisine bu hakiki sıfatı verdiğimiz zaman onu şarkın büyük lâyemüt şairlerine benzetmek istediğimiz zannetmemelidir. Bu Türkmen şairi, Asya'nın umran ve irfanından uzak kalan bir yerinde doğmuş ve tabiatın aguş-i tenhaisinde yaşamış ve ölmüş bir adamdır. Samimiyet ifadesi safvet-i ahlâkiyesinin en vazıh bir delil olduğu gibi tasavvurlarında görülen sadelik, âmâl ve hissiyatındaki itidal, müdafaa ettiği abâd-ı içtimmaiye ve ahlakiyye ruhunun ve dimağının büyük

ulvî hislere bigane olmadığını gösterir. Daima payân olduğu ye's ve numidi, yaşadığı âlemin intibaatındandır. Rikkat-i hissiyet ve samimiyet-i kalbiyyesiyle, ciddiyet-i ahlâkıyla karşımıza çıkan Mahdum Kulu, mensup olduğu âlemin itiyadlarından uzaklaşmış ve şüphesiz ruhen ve manen yükselmiş bir adamdır."

Bizim şairimiz sadece ve samimi bir adamdır, daima böyle görür, böyle söyler ve böyle ister."

Şeyh Muhsini Fani, Mahdum Kulu ile ilgili görüşlerini şöyle belirterek kitabını tamamlıyor:

"Mahdum Kulu divanındaa Türk edebiyatı arasında lisan ü şahsiyet itibarıyla bir mevki-i mahsusi vardır. Bu eseri de Ahmet ü Yusuf, Zerkum Şah, Tahir ü Zühre, Hemrâh, Köroğlu, Kaplan Batır, Hırmendili Seyyid Battal, Türklüg Acaip, Mızrap Şah ve emsali arasında Türk lisanına aid bir abide addedebiliriz."

A. Vembery'nin *"Bir Sahte Dervişin Asya-yu Vustada Seyahati"* adlı eserindeki görüşleri de şöyledir:

"Bahşi tabir olunur ki teganni ederken Dutare isminde iki telli bir nev tanbur dahi çalarlar. Eş'ar-ı mezkureden bazıları hakikaten güzel olup ezcümle Mahdum Kulu nam şâhsın asar-ı şi'riyyesi zikr ve beyana şayandır."

Şeyh Muhsini Fani'nin yayımladığı bu divan Ahmet Doğu tarafından bitirme tezi olarak yeni harflere çevrilmiştir. Ancak, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nde Prof. Dr. Saadet Çağatay nezaretinde 1971 yılında yapılan bu tez yayımlanmamıştır.[6]

Şeyh Muhsini Fani'nin yayımladığı kitabın sonuna *"Yedi Asırlık bir Manzume"* bölümü eklenmiştir. Bu manzume Ali adında bir Türk şairinin yazdığı *"Kıssa-i Yusuf"*un bir kısmıdır. Divan hakkında Zeki Velidi'nin Türkiyat Mecmuası'nda tenkidli bir yazısı çıkmıştır.[7]

Mahdum Kulu ile ilgili bir bitirme tezi de Muharrem Tetik tarafından yapılmıştır. Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde, 1982 yılında yapılan bu tezi ben henüz görme imkânı bulamadım.[8] Ayrıca, bu üniversitenin öğretim üyelerinden Prof. Dr. Fikret Türkmen; bir öğrencisine 1989 yılında Mahdum Kulu ile ilgili bir yüksek lisans tezi yaptırdığını söyledi. Bu tezi de henüz görme imkânı bulamadım.

Yusuf Azmun'un ise İstanbul Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü'nde dil konusunda yaptığı bir doktora çalışması bulunuyor. Bu çalışmada Mahdum Kulu'ndan da uzun uzun söz edildiğini biliyorum. Bu çalışmayı da görme imkânı bulmuş değilim.

Mahdum Kulu ile ilgili Türkiye'de iki kitap yayımlanmıştır. Bunlardan birisi 1990 yılında İrfan Ünver Nasratınoğlu'nun yayımladığı *"Görkemli Türkmen Ozanı Mahdumkulu"*,[9] ikincisi Himmet Biray'ın Kültür Bakanlığı'nca 1992 yılında yayınlanan *"Mahdumkulu Divanı"* adlı[10] kitaplarıdır. Nasrattınoğlu'nun kitabında Mahdum Kulu'nun hayatı, 61 şiiri ve 1 adet Durdu Şâir ile karşılaşması bulunuyor. Biray'ın kitabında ise; 18. yüzyılda Türkmenlerin durumu ve Türkmen edebiyatı hakkında bilgiler ile Mahdum Kulu'nun hayatı, edebî kişiliği ve hakkında yapılan yayınlar konusunda açıklamalar bulunmaktadır. Kitapta her türden seçilmiş 304 şiir de yer almaktadır.

Nasrattınoğlu'nun kitabını; M. Türker Acaroğlu,[11] Hürriyet Gökdayı,[12] Hayrettin İvgin,[13] Tahir Kutsi Makal,[14] Ahmet Tufan Şentürk,[15] Nusret D. Ülkü[16] gibi araştırmacı ve yazarlar tanıtmış, Mahdum Kulu ile ilgili bilgiler vermişlerdir.

Nasrattınoğlu'nun kendisi de Size Dergisi'nde *"Türkmenistan Notları"* başlıklı bir yazısında[17] ve Kocatepe (Afyon) Gazetesi'nde[18] Mahdum Kulu'yu tanıtmıştır.

Prof. Dr. Fuad Köprülü *"Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar"* adlı eserinde şunları söylüyor:

"Ceyhun ve Hazar Denizi arasında Belh ve Herat ile Esterâbad'a kadar uzanıp giden ekseriyetle üzerinde oturulmayan ve geniş bir alan üstünde yaşayan Türkmen kabileleri üzerinde de Ahmet Yesevî'nin tesirlerini görebiliriz. Sosyal seviyeleri bakımından edebiyatları halk edebiyatından daha yukarıya çıkamayan ve Bahşı'ların, yani saz şairlerinin inşad ve teganni ettikleri bir takım halk şiirleriyle bedii ihtiyaçlarını te'min ve tatmin eyleyen bu Türkmenler, eskidenberi Dede Korkut Hikayeleriyle beraber, Ahmet Yesevî ve takipçilerinin mutasavvıfâne Hikmet'lerine de büsbütün yabancı değildiler. Onların adeta kutsî bir mahiyet verdikleri halk şairi Mahdum Kulu'nun şiirlerinde, Ahmet Yesevî tesiri -önce Vambery'nin pek doğru olarak söylediği gibi- göze çarpmamak mümkün değildir. Hemen hemen bundan bir buçuk asır önce hayatta olup, elinde sazı ile Mâverâünnehr'i ve İran'ın kuzey taraflarını gezen bu Nakşbendî dervişi, bugün bile Türkmenlerin en büyük şair-mutasavvıfı sayılır. Halk kahramanları vasfında "alaman" yani aşiret kavgaları hakkında, hülasa günlük hayattan mülhem olarak yazdığı parçalarda Azerbaycan ve Anadolu'nun âşıkları gibi çok mahallî mahzumeler vücuda gelirmiş olan bu şair, tasavvufî-ahlâkî şiirlerinde de tamamıyla Ahmet Yesevî ruh ve edasını gösterir: Dünyanın faniliğini, müminlere asıl ahiret için çalışmak lâzım geldiğini, Allah aşkı ile gönlünün çarpındığını, hak yolunda dem çeken hakiki dervişlerle yoldaşlık etmek istediğini söyler; ibadet ve ta'at lüzumunu, fenalık-

lardan sakınmayı, iyi huylara sahip olmak lazım geldiğini ve daha birtakım ahlakî esasları öğretmeye ve telkine çalışır; halbuki bu, tamamıyla Divan-ı Hikmet'te telkin edilen şeylerdir. İşte pek iyi görülüyor ki. Hoca Ahmet Yesevî, Türkmenlerin hak şairleri üzerinde de kuvvetle tesir etmeye muvaffak olmuştur."[19]

Prof. Dr. Fuad Köprülü *"Türk Edebiyatı'nın Menşe'i"* adlı yazısında; *"XIX. asırda Türkmenler arasında büyük şöhret kazanan Mahdum Kulu, İslamiyetten önceki Türk rahip-şairlerinin İslâmlaşmış bir şeklinden başka bir şey değildir"* diyerek ona rahip-şair sıfatını vermektedir.[20] Fuad Köprülü; hem bu yazısında, hem de *"Bahşi"* adlı yazısında Vambery'nin *"Bir Sahte Derviş'in Asya'yı Vustâ'da Seyahati"* adlı eserinden Mahdum Kulu ile ilgili alıntılar da bulunmaktadır.[21]

Mahdum Kulu ile ilgili olarak şu kaynaklarda da bilgiler bulunuyor:

Ahmet Caferoğlu'nun *"Türk Dili ve Tarihi"*,[22] Prof. Dr. Saadet Çağatay'ın *"Türk Lehçeleri Örnekleri"*,[23] Ahmet Caferoğlu'nun *"Türk Kavimleri"*,[24] Prof. Dr. Mehmet Saray'ın *"Türkmen Tarihi"*,[25] Yrd. Doç. Dr. İsa Özkan'ın *"Yusuf Bey Ahmet Bey Bozoğlan Destanı"*[26] adlı kitaplarında, Nihat Sami Banarlı'nın *"Resimli Türk Edebiyatı Tarihi"* adlı eserinin 2. cildinde,[27] Atilla Özkırımlı'nın *"Türk Edebiyatı Ansiklopedisi"* adlı eserinin 3. cildinde,[28] *"Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi"*nin 6. cildinde[29] bilgiler mevcuttur.

Ayrıca; Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu'nun *"Türkmen Adı, Manâsı ve Mahiyeti"* adlı yazısında,[30] Yusuf Azmun'un *'Türkmen Halk Edebiyatı Hakkında"* adlı uzun yazısında,[31] Prof. Dr. Âmil Çelebioğlu'nun *"Türk Edebiyatı'nda Yaşnâmeler"* adlı yazısında,[32] Mehmet Kara'nın *"Türkmen Edebiyatı"* adlı uzun yazısında,[33] Yahya Aksoy-Ali Abbas Çınar'ın *"Türkmenistan ve Türkmen Kültürü Üzerine Gözlemler"* adlı birlikte yazdıkları yazıda[34] Mahdum Kulu ile ilgili kısa bilgiler bulunuyor.

Yusuf Azmun'un kaleme aldığı *"Büyük Türkmen Şairi Mahdum Kulu Piragi"*,[35] Orhan Tan'ın *"Türk Asrına Doğru Mahdum Kulu"*[36] ve *"Türkmen'in Büyük Şairi: Mahdum Kulu"*,[37] Yahya Aksoy-Ali Abbas Çınar'ın birlikte kaleme aldıkları *"Türkmenistan'da Mahdum Kulu Günleri ve Halk Şairi Seydinazar Seydi"*[38] adlı yazılar Mahdum Kulu ile ilgili bağımsız yazılardır.

Şüphesiz Türkiye'de Mahdum Kulu ile ilgili yapılan çalışmalar bu kadar değil. Umuyorum ki bu büyük şairle ilgili olarak çok ciddi araştırmalar yapılacak ve giderek yayınlar artacaktır.

DİPNOTLAR

1 Şeyh Muhsini Fani'nin asıl adı Hüseyin Kâzım Kadri'dir. 1870 yılında İstanbul'da doğmuş, 1934 yılında Tarsus'ta ölmüştür. Din, felsefe, iktisad, ziraat, dil, edebiyat gibi çok çeşitli alanlarda yazılar yazmış ve 60'a yakın eser vermiştir. En önemli eseri *"Türk Lügatı"* ve *"Mahdumkulu Divanı"*dır. [M. Şakir Ülkütaşır, *"Hüseyin Kâzım Kadri"* Türk Dil Dergisi Cilt: 1, Şubat 1952, Sayı: 5, 24-26 s.]

2 Şeyh Muhsini Fani, *Mahdımkılu Divanı ve Yedi Asırlık Bir Türkçe Manzume*, İstanbul-1340 H., [Eski Yazı]

3 Arminus Vambry, *Voyages d'un faux dirviche dans L'Asie Centrale de Theran a Khiva, Bukhara et Samarkand par le grand desert Turkoman* (İngilizce'den Fransızca'ya Tercüme: Emile Daurand Forgues). Paris Libraire Hachette C. 1873. [İkinci Basım 1879 Paris] 404 s+34 gravür + 1 harita 8°.

Kendisi de bir protestan olan Macar Musevi Hermann (Arminius) Vambery'nin dilbilimine olan aşırı eğilimi onu Doğu ülkelerine gezi yapmaya yönlendirmiştir. 1857'de İstanbul'a gelmiş yıllarca Türk ailenin yanında kalmış, Türkçeyi ve Türk adetlerini öğrenmiş, İslâmlığı incelemiştir. Müslüman okullarında ve kitaplıklarda araştırma ve inceleme yaparak Doğu Kültürünü öğrenmiştir. Kendisinin artık bir *"Efendi"* olduğunu söyleyerek, "Reşit" takma adını kullanmaya başlamıştır. 1858'de *"Türkçe-Almanca"* bir sözlük yayımlamıştır. Macar Akademisi'nde bilimsel dergilerinde *"Türkçe ve Macarcanın Akrabalıkları"* konusunda yazılar yazılmıştır.

Macarcanın Tatarcadan mı yahut Fin dilinden mi geldiğini aramak ve doğu diyalektiklerini incelemek üzere 1861 yılında kendisine derviş görüntüsü vererek Türkistan yolculuğuna çıkmıştır. Gezisi sırasında gezdiği yerlerin sosyal ve politik durumlarını, örf ve adetlerini, etnik grupların karakterlerini çok gerçekçi biçimde anlatmıştır. Yarı aç durumda ve parça parça olmuş elbiseler içinde sir sürü belalı ortamlar yaşayarak, işkence görerek; İran'a Hazar Denizi'nin doğusundaki Hiyve'ye Buhara'ya ve Semerkand'a gitmiştir. Herat yoluyla İran'a ve oradan da Avrupa'ya dönmüş, 1865 yılında bu geziyi yayımlamıştır. [Alâattin Eser, 7. *Kitap Müzayedesi Kataloğu*, Kitap Tanıtımları: Erol Özbilgen, Özener Matbabası, İstanbul 1993-44-45 s.]

I. Gündağ Kayaoğlu'nun koleksiyonunda gördüğüm, bu kitapta Vambery; Türkmenistanlı Şair Mahdum Kulu'dan sözetmektedir.

Kitap; müstear adı *"Old Nik"* olan Emile Daurand Forgues tarafından 1865 yılı baskısı esas alınarak Fransızca'ya çevrilmiştir. Çevirmen, E. D. Fogues, kendisi de bu kitaba notlar ilave etmiştir. İki kısım ve 24 bölümden oluşan kitap, bol gravürleriyle, pisiko-sosyal bir bilim kitabıdır.

4 A. Vambery, *Bir Sahte Derviş'in Asya-i Vusta'da Seyahati*, Vakit Matbaası, İstanbul 1928. [Eski Yazı]

5 Arminius Vambery, *Bir Sahte Derviş'in Orta Asya Gezisi*, (Hazırlayan: N. Ahmet Özalp), Ses Yayınları, Tarihi: 4 Seyahatnâmeler: 2, Prestij Matbaası, İstanbul 1993, 229 s+2 resim

6 Ahmet Doğu, *Mahdum Kulu Divanı*, Ankara 1971, 53 s. (A.O. DTCF Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Bitirme Tezi, DTCF Kitaplığı Edebiyatı B.T. 369)

7 Zeki Velidî (Toğan), *"Mahdum Kulu Divanı"*, Türkiyât Mecmuası, Cilt: 2, 1926, 465-474 s. (Eski Yazı).

8 Muharrem Tetik, *Mahdum Kulu Divanı Üzerine Bir Çalışma*, İzmir 1952,115 s.[Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Bitirme Tezi. FFK N. 27.]

9 İrfan Ünver Nasrattınoğlu. *Görkemli Türkmen Ozanı Mahdum Kulu*, Özen Matbaası, Ankara 1990, 76 s.

10 Himmet Biray, *Mahdum Kulu Divanı. Kültür Bakanlığı Yayınları:* 1398 Türk Dünyası Edebiyat Dizisi 29, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1992, XXII+538 s.

11 M. Türker Acaroğlu: *"Kitapseverlerle Başbaşa; Görkemli Türkmen Ozanı Mahdum Kulu"*, Küçükçekmece Gazetesi, 1.8.1990 3. s. [İ. Ü. Nasrattınoğlu'nun kitabının tanıtılması.]

12 Hürriyet Gökdayı, *"Şiir Dünyasından"*, Güneyde Kültür Dergisi, Sayı: 37, Mart 1992, 51-52 s. (Yazının içinde İ. Ü. Nasrattınoğlu'nun kitabı da tanıtılıyor.)

13 Hayrettin ivgin, *"Mahdum-Kulu Ferağı"*, Tarla Dergisi, Sayı: 90/6-7, Yıl: 24, Haziran-Temmuz 1990, 20-21 s. (İ. Ü. Nasrattınoğlu'nun kitabı tanıtılıyor ve M. Kulu ile ilgili bilgiler verilerek 2 şiiri yayımlanıyor.)

14 Tahir Kutsi Makal, *"Görkemli Türkmen Ozanı"*, Orta Doğu Gazetesi, 28.12.1991, 3. t. (İ. Ü. Nasrattınoğlu'nun kitabının tanıtılmasıdır.)

15 Ahmet Tufan Şentürk, *"İrfan Ünver Nasrattınoğlu ve Görkemli Türkmen Ozanı Mahdum Kulu Üstüne"*, Orta Doğu Gazetesi, 10.8.1990, 2. s. (İ. Ü. Nasrattınoğlu'nun kitabı da tanıtılıyor.)

16 Nusret D. [İşo] Ülkü, *"Okunması Gereken Kitaplar: Görkemli Türkmen Ozanı Mahdum Kulu*, Birlik Gazetesi, Yıl: XLVIII, Sayı: 4226, 16.5.1992, 12-13 s. (İ.Ü. Nasrattınoğlu'nun kitabının tanıtılmasıdır.)

17 İrfan Ünver Nasrattınoğlu. *"Türkmenistan Notları II"*, Size Dergisi, Yıl: 13, Sayı: 223, Mayıs 1992, 9-10 s. (Bu yazıda M. Kulu ile ilgili kısa bilgiler bulunuyor.)

18 İrfan Ünver Nasrattınoğlu, *"Mahdum Kulu"*, Kocatepe Gazatesi (Afyon) 15.7.1992, s.3.

19 Prof. Dr. Fuad Köprülü. *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. (Gerekli Sadeleştirmelerle ve Bazı Notları ilavelerle Yayımlayan: Dr. Orhan F. Köprülü) 4. Baskı (1. Baskı İstanbul 1919-II. Baskı Ankara 1966-III. Baskı Ankara 1976) Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1981, 177-178 s.

20 Fuad Köprülü. *"Türk Edebiyatının Menşei"*, Millî Tetebbu'lar Mecmuası, Cilt: II, No: IV, Eylül-Teşrinievvel 1331 (Eylül-Ekim 1915), 5-78 s. (Aynı yazı; "Edebiyat Araştırmaları 2. Baskı, Ankara 1986, Türk Tarih Kurumu Ba-

sımevi. Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, T.T. Kurumu Yayınları, VII. Dizi-Sa. 47, Makaleler Külliyatı 1" adlı kitabın 49-130. sayfaları arasında da yayımlanmıştır).

21 Fuad Köprülü, *"Bahşi"* maddesi, İslâm Ansiklopedisi, Cüz'-13. Maarif Matbaası, İstanbul 1942, 233-238 s. (Aynı yazı "Edebiyat Araştırmaları, 2. Baskı, Ankara 1986, Türk Tarih Kurumu Basımevi-Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, T.T.Kurumu Yayınları VII. Dizi Sa. 479, Makaleler Külliyatı 1" adlı kitabın 145-156. sayfaları arasında da yayımlanmıştır).

22 Ahmet Caferoğlu, *Türk Dili ve Tarihi*, 1964

23 Prof. Dr. Saadet Çağatay, *Türk Lehçeleri Örnekleri*, Ankara 1963, s. 362-363. s. 300-1950

24 Prof. Dr. Ahmet Caferoğlu, *Türk Kavimleri*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları: 52, Seri: 111-Sayı A 13, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1983 (M. Kulu hakkında 25 ile 40-41 sayfalarla bilgiler bulunuyor.)

25 Prof. Dr. Mehmet Saray, *Türkmen Tarihi*, Yeni Türk Cumhuriyetleri Tarihi Serisi: 5, Nesil Matbaacılık ve Yayıncılık San. ve Tic. A.Ş., İstanbul 1993, 183 s. (Mahdum Kulu'ndan 15, 36, 41, 61 ve 69. s. larda söz ediliyor.)

26 Yrd. Doç. Dr. İsa Özkan. *Yusuf Bey Ahmet Bey Bozoğlan Destanı*, Kültür Bakanlığı Türk Edebiyatı Dizisi: 3, Ankara 1989, 720 s.

27 Nihat Samı Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, Cilt: 2, M.E. Basımevi, İstanbul 1971 (Türkmen Edebiyatı ve Mahdum Kulu Hakkında 743-744. sayfalarda bilgiler bulunuyor.)

28 Atilla Özkırımlı, *Türk Edebiyatı Ansiklopedisi*, Cilt 3, Cem Yayınevi, İstanbul (basım tarihi yok) (Mahdum Kulu, s. 801)

29 *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi. Devirler/İsimler/Eserler/Terimler*, Cilt 6, Dergâh Yayınları, İstanbul 1986 (Yavuz Akpınar'ın yazdığı Mahdum Kulu maddesi 111.-112. sayfalarda yer alıyor.)

30 İbrahim Kafesoğlu, *"Türkmen Adı-Manâsı ve Mahiyeti"*, Jean Deny Armağanı, T.D.K. 1958, s. 121-133

31 Yusuf Azmun, *"Türkmen Halk Edebiyatı Hakkında"*, Reşit Rahmeti Arat için, Ankara 1966, T.D.A.E., s. 32-84

32 Prof. Dr. Âmil Çelebioğlu, *"Türk Edebiyatında Yaşnâmeler"*, Türklük Araştırmaları Dergisi, Sayı: 1, Yıl: 1984, Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1985 (Mahdum Kulu'ya ait 4 adet yaşnâme bulunuyor. Yazıdaki XI., XII., XIII. ve XIV. şiirler M. K.na aittir.)

33 Mehmet Kara, *"Türkmen Edebiyatı"*, Türk Dünyası El Kitabı, 3. Cilt, Edebiyat, 2. Baskı, Sistem Ofset Basımevi, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları: 121, Seri I, Sayı: A-23, Ankara 1992 (Kitabın 669-683. sayfalarında yer alan yazının içerisinde 670. sayfada Magdumgulu ile ilgili kısa bir tanıtma ve değerlendirme bulunuyor.)

[34] Yahya Aksoy-Ali Abbas Çınar, *"Türkmenistan ve Türkmen Kültürü Üzerine Gözlemler"*, Anayurttan Atayurda Türk Dünyası Dergisi, (Üç aylık dergi), Yıl: 1, Cilt: 1, Sayı: 3, Haziran 1993 (Derginin 12-18. sayfaları arasında Mahdum Kulu'dan ve Mahdum Kulu Bayramından söz ediliyor.)

[35] Yusuf Azmun, *"Büyük Türkmen Şairi Mahdum Kulu Piragi"*, TD (T.D.), s. 29, Mart 1965

[36] Orhan Tan, *"Türk Asrına Doğru Mahdum Kulu;* Millî Kültür Dergisi, Sayı: 90, Kasım 1991, 70-71 s.

[37] Orhan Tan, *"Türkmen'in Büyük Şairi: Mahdum Kulu"*, Anayurttan Atayurda Türk Dünyası (Üç Aylık Dergi), Yıl 1, Cilt: 1, Sayı: 3, Haziran 1993, 39-43, s.

[38] Yahya Aksoy - Ali Abbas Çınar, *"Türkmenistan'da Mahdum Kulu Günleri ve Halk Şairi Seydinazar Seydi"*, Halk Ozanlarının Sesi (Üç aylık dergi), Yıl: 1, Sayı: 3, Haziran 1993, 4-7 s.

[İpek Yolu Uluslararası Halk Edebiyatı Sempozyumu Bildirileri (1-7 Temmuz 1993/Ankara), Kültür Bakanlığı HAGEM Yayınları 207, Seminer Kongre Bildiri Dizisi: 43, Ankara 1995, s. 285-292]

Dünyayı Kucaklayan Yunus Emre

Yunus Emre'nin hayatı; Anadolu'da özellikle Moğol istilâsının ardından başlayan ekonomik, siyasî ve idarî sarsıntıların çok olduğu bir zamana rastlamıştır. Yunus Emre bu ortamda devrinin tasavvufî düşüncelerinin etkisi altında bulunmuş bir kişidir. Kendisi, insanı yücelten ahlâk değerlerini yaygınlaştırmak, insanların acılarını dindirmeye, bencil hırslara kapılmış insanlara dünyanın geçiciliğini hatırlatmaya, böylece de gönüllere hoşgörünün ve sevginin tohumlarını ekip tomurcuklandırmaya çalışmıştır.

Öyle insanlar vardır ki, değer yargılarının üstünde seyrederler. Anadolu insanı, Türk insanı böylelerine evliya, eren gibi sıfatlar eklemişlerdir.

Bütün dinlerin amacı, dünyada *"iyi insanı"* ortaya çıkarmaktır. İyi insan nedir? Bunu tanımlamak zor da olsa ne anlam taşıdığını hepimiz kavrayabiliyoruz. İyi insan; diğerleriyle geçinebilen, başkalarının hak ve hukukunu kendi hak ve hukuku gibi koruyabilen, gönülleri kırmayan, kötülük yapmayan, insanlara olduğu gibi diğer canlılara ve çevreye zarar vermeyen, yardımlaşan, zararı olmayan insandır.

İşte bütün dinler; -semavî olsun, ilkel olsun- bu tip insanın varlığını ortaya koymaya çalışır.

Dindar olmak, sadece dinin gerekleri olan ibadetleri yerine getirmek değildir. Dindar olmak, iyi insan olmaktır.

Yunus Emre; yüce İslâm dininin bu inceliğini yakalamış bir yüce şahsiyettir.

Gönül mü yeg Kâbe mi yeğ
Söyle bana aklı eren

Gönül yeğdir zira kim
Gönüldedir dost durağı

Gayet açık! Kâbeye gitmekten daha makbul olan insanların gönüllerini kazanmaktır. Çünkü, Allah'ın durağı buradadır, gönüllerdedir.

Bin kez Hac'ca vardın ise
Yüzyıl namaz kıldın ise
Bir kez gönül yıktın ise
Gerekir yüz yıl yol doku

İşte görülüyor ki gönül kazanmak, Hac'dan da, namaz kılmaktan da daha eftâldir. Dinin esas ibadeti gönül yapmaktır, gönüle girmektir, gönül kırmamaktır. Namaz, Oruç, Hac, Zekat, Kelime-i Şehadet... evet İslâmın şartlarındandır. Bu ibadetler eğer insanı iyi insan yapabiliyorsa, iyi insan olmanın yolu buradan geçiyorsa çok makbuldür. İyi insan, bu ibadetleri yapmış kadar sevabın içindedir.

Düriş kazan ve yeder, bir gönül ele getür
Yüz Kabe'den yeğrektir, bir gönül ziyareti

Bazı ulular, bazı şeyleri aşmıştır. Ve bazı kavramları temsil ederler. Yunus Emre Müslümandır. Ama, bütün insanlığı kucaklar. Düşünceleri tüm insanlığa seslenir. Tarihte çok az kişi -hangi dinden olursa olsun- bütün insanlığı kucaklayabilmiştir.

Vaşington büyük insan olabilir, ama o yalnızca Amerikalıları ilgilendirir. Çorçil de büyük olabilir, ama o da yalnızca İngilizlerin büyüğüdür. Ancak; Yunus Emre, bütün insanlık değerlerinin üstündedir. Onun sözleri yalnızca Müslümanlar için değildir. İnsanlık içindir.

Yetmiş, iki millete bir göz ile bakmayan
Şer'in evliyasıyla hakikatte asidir

Eğer yetmiş iki millete sevgiyle bakılmazsa, insanlar arasında ayrım yapılırsa; bunu yapan İslâmın evliyası bile olsa gerçekte; Allah'a kitaba ve insanlığa asidir, karşıdır.

Sen seni ne sanırsan
Ayrığı da onu san

Dört kitabın manisin
Bundur eğer var ise

Kendisini sevmeyen başkasını da sevmez. Saygı duymayan başkasına da duymaz. Bir kişinin kendisine sevgisi ve saygısı var ise, başkalarına da vardır. İncil, Zebur, Tevrat, Kur'an'ın manâsı budur. Bu hususlarını hepsi dört kitapta bulunuyor.

Hakkı gerçek sevenlere
Cümle âlem kardeş gelir

Allah'ı gerçekten sevenler, bütün dünya insanlarını kardeş gibi sever.

Yetmiş iki millete kurban ol âşık isen
Ta âşıklar safında tamam olasın âşık

Başka insanlara ırk,. rengi, dili ne olursa olsun sevgi ve saygı konusunda yüksek sesle konuşan Yunus Emre; insanlara aşkı, âşık olmayla insanlığı birbirinden ayırmıyor.

Yunus, sahip olduğu derin tasavvufî duygu ve düşünce sayesinde, İslâmın getirdiği evrensel hakikatlere ulaşma imkânını bulmuş nadir kişilerdendir. Bu hakikate, Mevlâna, Hacı Bektaşî Veli gibi büyük şahsiyetler de ulaşabilmiştir. Yunus, dinî taassubdan kurtularak, onların dinlerine bakmaksızın bütün insanlığı kucaklamış ve onları hak bildiği yola sevketmeye çalışmıştır. Bundan dolayı Yunus Emre; sadece İslâm âleminin değil, tüm dünyanın sevip takdir ettiği insanlığa malolmuş bir şahsiyettir.

Yunus'un şiirleri incelendiğinde akıl ve ilimin önemine dikkat çektiği anlaşılmaktadır. İlim ve akıl arasında çok güçlü bir bağ vardır. İlim, akıl ile gelişir. İlmî çalışmalar ferdî olarak görünse de toplumsaldır.

İlim ilim bilmektir
İlim kendin bilmektir
Sen kendini bilmezsen
Ya nice okumaktır

derken işte bu gerçeği ifade ediyor. Başka bir dörtlüğünde,

İlim okumaktan murat
Kişi Hakkı bilmektir
Sen okudun bilmesin
Bu nice okumaktır

diyor. Önemli olan ilimde, kişiye, yani insana değer veren yaklaşım önem kazanıyor.

Yukarıda dediğim gibi; akıl ile ilim birbiriyle irtibatlıdır. Akıl, gönül ile de iç içedir. "Akıl", "Gönül", "Nazar"; ilmi ortaya koyar, gerçeği ortaya çıkarır.

Akıl başta işi bitirir
Nazar gözden bakar görür
Akıl gönül iç içe durur
Ol üç haslet besler canı

Peki akıl nedir? Neden Yunus Emre akla önem veriyor? Akıl; alet-le alet yapmak bunu sonsuzluğa götürmek, yeni şartlar ve imkânlar karşısında, amaca en kısa ve en uygun yoldan ulaşmak kabiliyetidir. Akıl; insanlardaki *"iyilik-kötülük"* kavramlarını ayırmaya, *"ilimleri (=bilgileri)"* anlamaya yarayan, *"sebepten-sonuca"* varmayı sağlayan ve insanları *"Hakikate (=Gerçeğe)"* ulaştıran bir hassadır. Akıl nerededir?

Tasavvufa göre kalptedir. Yunus'un anlayışına, daha doğrusu tasavvufa göre geniş manada ilim *(Kalp+Dil+Beyin)* üçgeni içinde gelişir ve gerçeğe varış kolaylaşır. Yani, akıl ve ilim insanları gerçeğe ulaştırır.

Nitekim Yunus Emre de gönül ile birlikte akıl kavramına yer verir.

Akıl sonucu, bilim (ilim) ortaya çıkar. Yunus Emre hem akla hem de bilime öncm verir. Şiirlerine baktığımızda bu iki hassa ağırlık taşır.

Nazar üzre dil tapıcı
Cümlesi akla tapıcı
Akıldır işi er yapıcı
Eyler cümle avadanı
* * *
Akıl taht eyledi başı
Şöyle bilir her bir işi
Dünya içre âkil kişi
Değmez kimseye ziyanı
* * *

Başdır bu vücudun şahı
Başdadır aklın tahtgâhı
Kalı başmagel nigâhı
Başadır aklın düşmanı

* * *

Eğer katı boşar isen
Başın nefse koşar isen
Nefs haline düşer isen
Ol baştaki akıl kanı

* * *

Akıl gitti boşa geldi
Akıl evin boşu oldu
İmdi sultan boşu oldu
Göze göstermez cihânı

* * *

İşbu vücud bir kal'adır
Akıl içinde sultânı
İşbu gönül bir hazine
Işk dıtmuştur bekler onu

Yunus'un şiirleri dikkatle incelendiğinde, bu şiirlerde ulaşılmak istenen asıl hedefin; hem şahıs hem dė toplum bazında, gerçek bir barış, huzur ve mutluluk olduğu hemen farkedilecektir. Yunus Emre, sanki bir psikolog ve sosyolog gibi, insanları barış ve mutluluğa götürecek çok önemli evrensel prensipleri şiirlerinde ortaya koymaktadır

Gelin tanışık edelim
İşin kolayın tutalım
Sevelim sevilelim
Dünyada kimse kalmaz

Bu tek dörtlük bile yukarıdan beri söylediklerimizin gerçek bir ispatıdır.

[Folklor Araştırmaları, (Haz: Nuri Taner), Cilt: 1, Kitap: 3, Yıl: 1999, Ortipa Yayınları: 10, Folklor Araştırmaları: 5, s. 85-90]

Yunus Emre'nin Şiirlerinde "Teşhis ve İntak"

Edebiyatımızda, insanın dışında kalan canlı ve cansız varlıkları, imgesel yaratıkları insanlar gibi davrandırma, canlandırma, onlara duygu, imge, deyim gibi nitelikler kazandırma sanatına *Teşhis (: Kişileştirme)* denir.

Kişileştirilen varlıklara, imgesel yaratıklara söz söyletme sanatına «*İntak*» *(: Dillendirme)* adı verilmektedir.

Büyük Türk Ozanı Yunus Emre'nin kimi şiirlerinde bu sanatın kullanıldığını görüyoruz.

Dünyayı insan yerine koyarak, onun kusurlarını saydığı şu şiirinde yalnızca «*Teşhis*» sanatı kullanılmış:

Sevdiğim aldın beni ağlattın
Dönüp yüzüme gülen dünyasın

Gülmek, insanlara özgü bir davranıştır. Dünyaya insan niteliği yakıştırılmış Yunus tarafından.

Yunus zaman zaman Tanrı'ya da seslenir. Onun karşısına geçer, sanki insanmış gibi onunla konuşur. Tanrıya «gel gör beni» diye seslenir:

Gönlüm düştü bu sevdaya
Gel gör beni aşk neyledi
Başımı verdim kavgaya
Gel gör beni aşk neyledi

Hatta «bana seni gerek, seni" diyerek «teşhis" sanatının doruğuna vardırıyor Tanrıyla olan içtenliğini:

Aşkın aldı benden beni
Bana seni gerek seni
Ben yanarım dün ü günü
Bana seni gerek seni.

Ve, Tanrı o kadar yakındır ki ona eliyle değiverecektir nerdeyse:

Gözüm seni görmek için
Elim sana ermek için

Bununla da kalmaz elini Tanrıya uzatır, sunar:

Sensin kerim, sensin rahim
Allah sana sundum elim

Tanrıyı bu denli «teşhis» sanatında kullanan bir ozan az bulunur, sanıyorum.

Sevgi, istek, düşünüş, anma ve hatır gibi yürekte varsayılan duygu kaynağı, gönüldür. Bu imgesel varlık da Yunus'ta kişileştirilir. Gönül, Yunus'a öğüt veren bir kişi olur aşağıdaki dizelerde:

Döner gönlüm bana öğüt verir hoş
Âşık olan kişi, âşktan usanmaz

Cennetteki ırmaklar, bülbüller, Tubâ dalları, güller, melekler, huri kızları hem kişileştirilir, hem de «Allah» diyerek dillendirilir.

Sol cennetin ırmakları
Akar «Allah» deyü deyü,
Çıkmış İslâm bülbülleri
Öter «Allah» deyü deyü

Karlı dağların başındaki bulutlar, ağlayan bir genç kıza benzetilmekle «teşhiş» sanatının en güzel örneği veriliyor:

Karlı dağların başında
Salkım salkım duran bulut

Saçın çözüp benim için
Yaşın yaşın ağlar mısın

Bülbülle oturur dertleşir Yunus; sanki bir insanmış gibi:

Yine yaz günleri geldi söyle bülbülcüğüm söyle
Cümle çiçekler zeyn oldı söyle bülbülcüğüm söyle

Başka bir şiirinde bülbülü ağlatır ve ona ağlamasının nedenini sorar:

Sen bunda garib mi geldün
Niçin ağlarsın bülbül hey
Yorulup iz mi yanıldın
Niçin ağlarsın bülbül hey

Bülbül deyince insanın aklına gül yani çiçek geliyor. Bakın şu şiirinde Yunus Emre, hem «teşhis» hem de «intak» sanatının en güzelini veriyor. 16 beyitten oluşan şiirin kimi beyitlerini yazalım:

Sordum sarı çiçeğe benzün neden sarıdur
Çiçek eydür iy derviş âhum dağlar eridür
* * *
Yine sordum çiçeğe Âdemi bilür misin
Çiçek eydür iy derviş Âdem binde biridür
* * *
Yine sordum çiçeğe boynun neden eğridür
Çiçek eydür iy derviş kalbim Hakk'a doğrudur

Yine sordum çiçeğe Yunus'u bilir misin
Çiçek eydür iy derviş Yûnus kırklar yârıdır

Dolap şiiri Yunus Emre'nin «teşhis ve intak» sanatını bütünüyle veren biraz da «intak» ağırlıklı bir şiiridir. Yunus, dolaba niçin inlediğini sorduğunda - hani derler ya: bir dokun bin ah dinle - dolap ona, uzun bir cevapla, niçin inlediğini anlatır:

Dolap niçin inllersin
Derdim vardır inilerim
Ben Mevlâ'ya âşık oldum
Anın için inilerim

Yalnızca dolap mı iniler? Dolapla birlikte Yunus da... Dolap şiirinin en son dörtlüğünü yazarak, «teşhis ve intak» konusunda yazımızı sonlayalım:

Yunus bunda gelen gülmez
Kişi muradına ermez
Bu fânide kimse kalmaz
Derdim vardır inilerim

[Size Aktüel Dergi, Yıl: 3, Sayı: 71, 10 Mayıs 1982, s. 11-12]

Yunus'un Ölüm Anlayışı

İnsanoğluna ölüm ezelden takdir olunmuştur. Herkes ve her canlı fânidir. Ölüm mutlaktır ve kaçınılmazdır, ölüm aslında ibret alınacak bir hadisedir.

Büyük Türk Şairi Yunus Emre şiirlerinde ölüm tem'asını da işlemiştir.

Yunus dünyaya gelişini bir dâva (kavga) olarak görmüyor. Onun dünyadaki işi sevi (aşk)dır. Allaha ulaşmanın yolu ona göre insanların gönülleridir.

O halde "Yunus olarak ben gönül yaparsam, Allah'a ulaşırım" anlayışındadır.

Ben gelmedim davi için
Benim işim sevi için
Dostun evi gönüllerdir
Gönüller yapmaya geldim

Dünyaya geldin. Bu cihanı bir uçtan bir uca işgâl ettin ve senin oldu. Farzet ki Feridun'un ve Nuşirevan'ın hazinesini, Karun'un malını elde ettin ve kendi malına kattın. Ne olacak sonunda? Sonunda ölüm var:

Sen bu cihan mülkünü
Kaf ta Kafa tuttun tut
Ya bu âlem malını
Oynayuban uttun ut

Sen Feridun haznesin
Nûşirevân genciyle
İttüp Karun malını
Sen malına kattın tut

Ahir bir gün ölürsün
Ölüm vardır bilürsün
Kamulardan ayrılup
Varup sinde yatdun tut

Herkes ölümden korkar ama ölüm biraz da ettiğini bulmaktır:

Ey yârenler ey kardeşler
Korkaram ben ölem diye
Öldüğümü kayırmazam
Ettiğimi bulam diye

Yunus Emre "korkaram" diyor, amma ölümden korkmaz çünkü âşıklar ölmez. Âşıklar için ölüm bir nûr-ı İlâhidir:

Kogıl ölüm endişesin
Âşıklar ölmez bakidir
Ölüm âşıkın nesidir
Çünkü nur-ı İlâhidir

Dedik ya ölüm bir ibrettir. Yunus zaman zaman sabahları mezarlığa gider orada yatanları düşünür.

Sabahın sinliye vardum
Gördüm cümle ölmüş yatur
Herbiri biçare olmuş
Ömrün yavı kılmuş yatur

Başka bir şiirinde şöyle söyler:

Teferrüç eyleyü vardım
Sabahın sinleri gördüm
Karışmış kara toprağa
Şu nâzik tenleri gördüm

Ömür gelir geçer, aynen yel esmiş gibi. Hatta göz açıp kapanmış gibi bir süredir. Can gövdeye misafirdir. Birgün uçar gider bu kafesten. Âdemoğlu aynen bir tohum gibi yere saçılmıştır, kimisi biter, kimisi kaybolur.

Geldi geçti ömrüm benim
Şol yel esip geçmiş gibi
Hele bana şöyle geldi
Bir göz yumup açmış gibi

* * *

İşbu söz Hak tanıktır
Bu can gövdeye konuktur
Bir gün ola çıka gide
Kafesten kuş uçmuş gibi

* * *

Miskin âdem oğlanını
Benzetmişler ekinciğe
Kimi biter, kimi yiter
Yere tohum saçmış gibi

Yalancı dünyadan öbür dünyaya göçenler haber veremezler, bize biç bir şey söyleyemezler:

Yalancı dünyaya konup göçenler
Ne söylerler ne bir haber verirler
Üstlerinde türlü otlar bitenler
Ne söylerler ne bir haber verirler

* * * *

Toprağa gömülmüş nazik tenleri
Söylemez olmuş tatlı dilleri
Unutman duadan aman bunları
Ne söylerler ne bir haber verirler

Yunus Emre'nin aşağıda vereceğimiz şiiri onun ölümle ilgili düşüncelerini açıkça anlatmaktadır. Yunus Emre bu şiirinde insanlara mezar taşlarını görerek ibret almalarını tavsiye ediyor. Bu sebeple dünya malına rağbet edilmemesi, insanlara bu sebeple insan gibi davranılması gerektiği belirtiliyor.

Sana ibret gerek ise
Gel göresin bu sinleri

Ger taş isen eriyesin
Bakub göricek bunları

Şunlar ki çokdur malları
Gör nice oldı halları
Sonucu bir gömlek geymiş
Anın da yokdur yenleri

Kani mülke benüm diyen
Köşkü saray beğenmeyen
Şimdi bir evde yaturlar
Taşlar almış üstünleri

Bunlar eve girmeyeler
Zühd ü takva kılmayalar
Bu beyliği bulmayalar
Zira geçdi devranları

Kani ol şirin sözlüler
Kani ol güneş yüzlüler
Şöyle gâyip olmuş bunlar
Hiç belürmez nişanları

Bunlar bir vakt, beğler idi
Kapucular korlar idi
Gel şimdi gör, bilmeyesin
Beğ kangıdur ya kulları

Ne kapu vardur giresi
Ne yemek vardır yiyesi
Ne ışık vardur göresi
Tün olmuşlardur gündüzleri

Bir gün senün dahi Yunus
Benüm dedüklerüm kala
Seni dahi böyle ede
Nitekim etdi bunları

[Size Aktüel Dergi, Yıl: 12, Sayı: 211, Mayıs 1991, s. 5-6]

Yunus'un Emre'nin Aşkı

"Yârinden ayrı olunca asılıp ölmek yeğdir. Âşık kendi bırakır boynuna urganını" diyor Yunus Emre. *"Ayrılık»* ne zor ve ne çekilmez bir durum! Asılıp ölmek, yârdan ayrı olmaktan daha iyi.

Ölüm Allah'ın emri
Ayrılık olmasaydı

Demek ayrılık bu denli ölümle eşdeğer. Niye olsun ki ayrılık! Bir anonim türkümüzde; ölümün Allah'ın emri olduğu söyleniyor, buna razı olunuyor da; ayrılık niçin istenmiyor? Çünkü Yunus;

Gitmez âşık gözünden
Hergiz maşuk hayali

derken sevgilinin hayâlinin daima göz önünde olduğunu biliyor. Âşık olan kendini de bilmez. Nerdedir, ne yapıyor farkında değildir.

Aşkın şarâbın içeli
Kandalığım bilmezem

Bir kez âşkın şarabını içti mi sarhoşluk gece gündüz sürer:

Ben aşk ile ölürüm
Uyanurum hem uyurum
Hem sarhoş hem de ayığım
Hayran u mestim bilmezem

Bu öyle sarhoşluk ki ölüm bile insana acı gelmez.

Aşkın suyun içeliden
Hiç görünmez ölüm acı
Senin sevgin balcı durur
Değdi bana bilir isem

Hey gidi Koca Yunus! Bu güzel bahar gününde, hazır çiçekler açmışken, tabiat gelin gibi süslü iken, ölümden ayrılıktan söz edilir mi?

Dervîş Yunus coştum yine
Âşk derdine düştüm yine
Yârdan ayrı düştüm yine
Ne aceb derdim var benim

Biliyorum, Koca Yunus biliyorum! Senin aşkın Tanrı aşkı, İlahî aşk. Ama bizim aşkımızla seninki arasında ne fark var? Sen de acı çektin, biz de çekiyoruz! Sen de ayrı düştün, biz de!

Âşıklara ne diyelim
Âşk halinden daha şirin
Aşk ile dinleyin beni
Size derim birin birin

Biz kime birer birer anlatalım, aşkımızı?

Gönül hayran olupdur aşk elinden
Ciğer buryân olupdur aşk elinden

Zorluk bu değil bizim için. Senin kaygın, ciğerine saplanan âşk okunun demir ucu değil! Bizim de kaygımız bu değil!

Aşk okunun temreni
Kâr etti bu ciğerime
Bendeki aşkın kaygusu
Demirden kaygusu değil

Peki nedir bizim kaygımız? Sevgisizlik! Çağımız madde çağı, duyguya yer yok! İnsanları sevemez miyiz? Ülkemizi sevemez miyiz? Bir "ahu gözlü"yü sevemez miyiz?

Eğer aşkı sever isen can olasın
Kamu derdin gide derman olasın

Âşk nelere kadir, herkes bilir. Yunus'a katılıyorum, âşk insanı arslan eder, katı taşı mum gibi eritir. Ferhat'a dağları deldirir.

Aşk âşıkı şîr eder
Arslanı zencir eder
Katı taşı mum eder
Ferhâd'ı kûhkâh eder

Âşktan anlamayan, ya da anlayanların çok az olduğu bu toplumda, dertleşecek kimse yok. O halde en iyisi Yunus'la söyleşmek.

Âşkın adı yüreğimde
Neler eyler neler eyler
Bu dem bir âşıkı gördüm
Bu derdimden haber eyler

Benim "bu dem gördüğüm" âşık, Yunus'dur. Âşk bir güneş gibi ısıtır içimizi. Âşksız gönül taş gibi katıdır. Yunus Emre ile birlikte bağıralım diyorum:

Ey yârenler işitin
Âşk bir güneşe benzer
Âşık olmayan gönül
Bir katı taşa benzer

[Size Aktüel Dergi, Yıl: 10, Sayı: 187, Mayıs 1989, s. 9-10]

Yunus Emre'de Çevre Düşüncesi

Cümle yaradılmışa bir göz ile bakmayan
Şer'ün evliyâsıysa hakıykatde asidir

"Cümle yaratılmış", nedir? İnsanlar, hayvanlar, dağlar, denizler, ağaçlar, çimenler velhasıl herşey yaratılmıştır. Allah tarafından halkedilmiştir. *"Bir göz ile bakmak"*, aynı duygularla, aynı sevgilerle, aynı titizlikle bakmak, korumak, esirgemek demektir. Yunus Emre'nin beyiti, bütün yaratılmış varlıklara aynı sevgi ve duyguyla bakmayan insanın, şeriatta evliya bile olsa gerçekte Allah'a asi olduğunu ifade ediyor.

Gözi yok yir içer dünyayı görmez
Toğar ay u güneş ol ayı görmez

Evet çevresini görmeyen, basiretsiz insanlar yerler ve içerler ama dünyayı görmezler. Dünyayı hiçe sayarlar. Hattâ ay ve güneş doğar da bunları dahi göremezler. Onların tek düşünceleri nefisleridir. Dünyayı görmek, bu dünyayı esirgemek, korumak gerekir.

Oysaki bize nimeti bu dünya verir, yer verir, toprak verir. Denizleri, dağları, suları, toprağı ve havayı korumak gerekir.

Ben ayumı yirde gördüm
Ne isterem gökyüzünden
Benim yüzüm yirde girek
Bana rahmet yirden yağar

Gerçekten Yunus, kendi beni ile birleştirdiği Yüce Tanrıyı, bahçı-

van ve çiftçiye benzetir. Toprağa bağlılığını en güzel ifade eden şu mısralara bakın:

Dost ile birliğe yeten buyruğu neyise tutan
Mülk bezeyüp dünya düzen ol bahçıvan hemen benem
Emriyle bulut oynadan yirde bereket kaynadan
Elümde kudret şiniği halka rızkın viren benem

Yunus'a göre toprak nimetler hazinesidir. Bu göz alabildiğine uzanan toprak, bereketdir. Bir verirsin on alırsın, yirmi alırsın. Hem de bunu yüzyıllardır yapar. Toprak, tabiat canlıları aç bırakmaz.

Yinür ni'metleri şâhun bayağı
Hiç eksilmez durur dâne durağı
Nice yıldan berü ol ni'meti yir
Hak'a bir dirse dahi şirk iledir

Yunus, şiirlerinde sık sık toprağı övmektedir. Çünkü toprak bereketin kaynağıdır.

Miskin Yunus erenlere tekebbür olma toprak ol
Topraktan biter küllisi gülistan toprak bana

Yunus, tabiat unsurlarıyla, kendi arasında, daha doğrusu insan ile tabiat arasında çeşitli münasebetler kurar. Şiirlerindeki nesneler beşeri davranışlar gösterir. Meselâ;

Dolap niçin inilersin
Derdim vardır inilerim

şiiri böyledir.

Yunus Emre'nin şiirlerinde işlenen daha çok gül motifidir. Ama gül, bu şiirlerde yalnız başına işlenmez. Gül, gülistanda meydana gelir. Gül, su ve toprağa bağlıdır. Aynen, insanların veya Yunus'un kendisinin Allah'a ve şeyhe bağlı olduğu gibi. Yunus ile varlık arasında böylece bir irtibat vardır.

Yaram ol dosta olanı hem açıluban gül olam
Hem ötüben bülbül olam durağım gülistan ola

* * *

Dost bağçesine girdüm öğerem gülzârını
Dostın yüzi gül bana âşıkam bülbül ana

* * *

Girdüm ışkunun bağuna bakdum soluna sağuna
Dürlü çiçekler dirüben güllerini yaylayaym

* * *

Yunus er nazarunda taze güller açılmış
Gerçek er bülbül ise nazarda ölmek gerek

* * *

Dostun yüzi gül bana âşıkam bülbüm ana
Kaykımazam dört yana çün buldum ışk erini

Âşkın bir sembolüdür, gül ve reyhan kokusu. Bu kokunun seven ve sevilen arasında devamlı var olması istenir.

Gül ü reyhan dokusu âşık ile ma'şukdur
Âşıkın ma'şukası hiç önünden gitmeye

Yunus, tabiatı o derece sever ki ruh âlemini gül bahçeleri ile dolu bir yer olarak kabul eder.

Gel varalum bizüm ile kim giresin bahçelere
Dâim öter bülbüllerün gülistanım solmaz benüm

Bizim ilün bağçeleri dâim tazedir gülleri
Ma'mıuredürür bostanum ağyar gülüm üzmez beniim

Ve gül bahçesi, bütün dostların toplandığı, âşk çadırının kurulduğu bir yerdir

Gelsüin yârdan ayru düşen gurbet ile bağrı bişen
Dost bağçesi içindeki ışk bezmine girdüm bu gün

Görin görin bu devleti bu ışk ile beşareti
Dost bağının içinde ben ışk çadırın kurdum bu gün

Aydır Yunus yâr kulıyam dost bağçesi bülbüliyem
Söyleyeyim simden girü gülzârıma irdüm bu gün

Allah nimetleri insanoğlu için halketmiştir. Bitmez tükenmez bu nimetler cömertçe sunulmuştur insanlara. Bunun kıymetini bilmek gerekir.

Gelür her gün yeni nüzl ü yeni han
Yeni gelenlere virür yeni ton
* * *
Yeni subh u yeni akşam yeni hâl
Yeni devran yeni dem yeni visal
* * *
Kadeh yeni yeni ney yeni müşrib
Yeni ayş yeni işret yeni mutrıb
* * *
Nedür bir kişi belki cümle âlem
Nasibini alur ne bis ü ne kem

Şahsın beyliği mal ile ölçülmez. Fabrikaları olanlar, işletmeleri olanlar acaba zengin mi? Bana göre; zengin olanlar çevresini temiz tutmuş olan, Allah'ın nimetlerinden lâyıkı ile faydalananlardır. Malı olanlar, fakir yoksullara gülerler ama; esas malı mülkü olanlar tabiatı temiz olanlardır, çevresi kirlenmemiş olanlardır.

Erün baylığı mal ile değüldür
Nice malluya yohsul diyü gül olur

Yunus bir şiirinde, tabiat ile Allah'ın cömertliği arasında münasebeti çok güzel açıklar. Bu şiirinde tabiatın dirilişini öyle güzel anlatır ki;

Yine bu bâd-ı nevbahâr hoş ney ile esdi yine
Yine kışın sovuğluğı fuzullığın kesdi yine

Yine rahmet-i bî kıyas yine işret oldı demsâz
Yine geldi bu yeni yaz kutlu kadem basdı yine

Yine yeni hazineden yeni hil'at giydi cihan
Yine virildi yeni can ot u ağaç süsdi yine

Ölmüş idi ot u seçer dirilüben girü biter
Müşriklere nükte yeter var itdüği nesli yine

Yine sahra vü mergızar hoş akar esrük bu sular
Cihanlara sacdı nisar cümle âlem dostı yine

Yine yir yüzi donanup kat kat olup renge barup
Bülbül güle karşı ötüp can budağa asdı yine

Sözüm değül yaz kış içün geldi maşuka iş içün
Öldürdiğün bağışlamak pâdişahun kasdı yine

Yine Yunus başdan çıkup ar u nâmusını yıkup
Aşıklarun can'asundan ulu kadeh içdi yine

Yunus Emre'nin yaşadığı 13. yüzyılda hava kirliliği yoktu. Çevre kirlenmesi bir sorun değildi. Ama kirlenen insanların içi idi. Yunus Emre, insanın içinin temizliği ile meşgul oldu. Ama biliyordu ki, içi kirli insanlar, dünyayı da kirletirler. Öyle de olmadı mı? O yüzyılda Anadolu kıyımların, yangınların, savaşların diyarı oldu. Bir Mogol karabulutu her tarafı sardı.

Yunus Emre bugün yaşasaydı dünyamızın gittikçe nefes almakta güçlük çektiğine neler söylemezdi ki... Çevreyi kirleten, içi kirlilerle savaşmaz mıydı? Herşeyden önce, Allah'ın bize nimeti olan, lûtfü keremi olan dünyayı temiz tutmamız için nasihatları olmaz mıydı?

KAYNAKLAR

1. Abdülbakî GÖLPINARLI, *Yunus Emre Risâlat at-Nushiyya ve Dîvân*, Eskişehir Turizm ve Tanıtma Derneği Yayını:1, Sulhi Garan Matbaası, İstanbul 1965
2. *Yunus Emre-Büyük Türk Mutasavvıfı (Seçme Makaleler)*, Çeviren: Fırat Asya, Kültür Bakanlığı Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yayınları: 159 Halk Edebiyat Dizisi: 39, Feryal Matbaası, Ankara 1991
3. *Diyanet Dergisi, Yunus Emre Özel Sayısı*, Cilt: 27, Sayı: 1, Ocak-Şubat-Mart 1991
4. Hüseyin ÖZBAY-Mustafa TATÇI, *Yunus Emre ile İlgili Makalelerden Seçmeler*, Kültür Bakanlığı Yayınları: 1275 Kültür Eserleri Dizisi: 161, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1991
6. İsmail Habib SEVÜK, *Yunus Emre*, Sel Yayınları, Hisar Matbaası, İstanbul 1955
7. Gökhan EVLİYAOĞLU, *Anadolunun İç Aydınlığı Yunus Emre*, Yağmur Yayınları 14 Cep Kitapları 7, Baha Matbaası, İstanbul 1963

8. Mustafa ÖZÇELİK, *Yunus Emre*, Beyan Yayımları 52 Küçük Kitaplar 51, Zafer Matbaası, İstanbul 1984
9. Cahit ÖZTELLİ, *Yunus Emre*, İkinci Baskı, Özgür Yayın-Dağıtım, Doğuş Matbaası, İstanbul 1984
10. Prof. Dr. Faruk K. TİMURTAŞ, *Yunus Emre Divanı*, Üçüncü Baskı, Kültür Bakanlığı Yayınları 380, 1000 Temel Eser Dizisi: 72, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1989

[Tan Çevren Bilim Kültür Dergisi, Uluslararası Yunus Emre Sempozyumu Bildirileri (14-15 Kasım 1991), Priştine, Yıl: XIX, Sayı: 87-89 (Ocak-Haziran) 1992, s. 91-94]

Karacaoğlan'a Ait Olduğunu Sandığımız Yeni Bulunan Şiirler

Sivas'ın merkeze bağlı Savcun köyüne 1980 yılı içinde folklor araştırması sebebiyle gitmiştik. Araştırmada; Araştırmacı-Uzman Sevim AKTAN (SATOĞLU) ve Araştırmacı-Yazar Kutlu ÖZEN de bulunuyordu.

Savcun köyü Sivas'ın bir merkez köyüdür. Savcun ile birlikte 30 yerleşim yeri Sivas'ın batısına düşmektedir ve buralara *"Elbeyli"* adı verilmektedir.

Elbeyli'ler (İl-Beğli), Türkmenlerden ayrı bir bölüktür. Türkmenlerin bölüklerinden birisine Anadolu'da *"Sultanmelek"* adında birinin oğlu bey olmuş, sonradan Türkmenden bölünen bu aşiretin adına *"Elbeyli"* denmiş. Elbeyli'ler ile ilgili tarihî bilgiler pek fazla değildir.[1]

Sivas'a 35 km. uzaklıkta bulunan Savcun köyünün eski Muhtarı Kâzım Belde'den bir eski yazılı defter temin ettik. 1915 doğumlu olan Kâzım Belde bu defteri 15-16 yaşlarında iken yani 1930-31 yıllarında tutmaya başlamış. Köyüne gelen halk ozanları ve şairlerden duyduklarını defterine kaydetmiş.

Çok bozuk bir yazı ile yazılmış bu defteri bize Türk Folkloru Dergisi'nin sahibi değerli folklorcu ve yazar İbrahim ASLANOĞLU, 1981 yılı içinde okudu ve yazıya geçirdi.

Defterde; Ruhsatî, Emrah, Sümmanî, Minhacî, Gevherî gibi halk şairlerinin pek çok şiirleri bulunmaktadır. Bu âşıkların yanında bizim dikkatimizi daha çok Karacaoğlan'ın şiirleri çekti.

Kâzım Belde'nin tamamen yöreden ve halk ağzından duyduklarını, köyüne gelen âşıklardan tespit ettiklerini yazdığı defterde Karaca-

oğlan'ın 30'a yakın şiiri bulunmaktadır. Bu şiirlerden bir bölümü yayımlanmış olan şiirlerdir. Bir bölümü var ki hiç bir yerde yayımlanmamıştır.

Ben 1982 yılında bu şiirlerden 6'sını *"Karacaoğlan'ın Yeni Bulunan Şiirleri"* adıyla yayımlamıştım.[2]

Karacaoğlan'ın olarak bilinen pek çok şiirin Karacaoğlan'ın olmadığı artık bilinmektedir. Bu verdiğimiz şiirlerin, üslûp ve formel nitelikleri yönünden Karacaoğlan'ın olduğunu sanıyorum. Yine de bu şiirlere "ihtiyatlı" olarak "Karacaoğlan'ındır", diyorum.

Bu şiirleri; Saadeddin Nüzhet ERGUN'un *"Karaca Oğlan Hayatı ve Şiirleri"*,[3] Cahit ÖZTELLİ'nin *"Karaca Oğlan Bütün Şiirleri"*,[4] Dr. Müjgan CUMBUR'un *"Karacaoğlan"*,[5] İlhan BAŞGÖZ'ün *"Karacaoğlan"*,[6] Ahmet KÖKLÜGİLLER'in *"Karacaoğlan Yaşamı ve Şiirleri"*,[7] Hüseyin SEÇMEN'in *"Karacaoğlan Yaşamı Sanatı, Şiirleri"*,[8] Fevzi GÖRGEN'in *"Karacaoğlan ve Şiirleri"*[9] adlı kitaplardaki şiirlerle karşılaştırdım.

Tebliğimde 6 şiiri ele aldım. Kâzım BELDE'nin defterindeki diğer şiirlerin büyük kısmı Karacaoğlan'ın bilinen şiirleridir.

Şiirlere I'den VI'ya kadar numara verdim, I nolu şiire, karşılaştırdığım kitapların hiçbirinde rastlamadım.

"Ala gözlerini sevdiğim dilber" mısrasıyla başlayan Karacaoğlan'ın 31 adet şiiri bulunuyor. CUNBUR'un kitabındaki 15-45 nolar arasındaki şiirler bu mısra ile başlıyor. Bulduğumuz II, III ve IV nolu şiirlerde *"Ala gözlerini sevdiğim dilber"* mısrasıyla başlıyor.

II nolu şiirin üç kıtalık bir benzerine BAŞGÖZ'ün kitabının 96. sayfasında rastladım. Şiirin 1. ve 4. kıtaları BAŞGÖZ'ün kitabında şiirin 1. ve 3. kıtalarına çok benzemektedir.

ÖZTELLİ'nin kitabındaki 295 (Sayfa 223) ve 296 (Sayfa 223 ve 224) nolu şiirler *"kalmamış"* rediflidir. Bizim bulduğumuz III nolu şiirde aynı rediflidir. 1. ve 5. kıtalar, ÖZTELLİ'nin kitabındaki 296 nolu şiirin 1. ve 4. kıtalarına biraz benzemektedir. ÖZTELLİ'nin bu şiiri dört kıtadır.

IV nolu şiirin benzerlerine BAŞGÖZ'ün kitabında 115. sayfada, ÖZTELLİ'nin kitabında 134.sayfada (143 nolu şiir), ERGUN'un kitabında 121. sayfada (107 nolu şiir) rastladım. Bu rastladıklarımın hepsi 3 kıtalıdır. Benim bulduğum ise 4 kıtadır. Bu kitaplardaki şiirlerin 2. kıtası, benim bulduğum şiirin 3. kıtasına çok az benzemektedir.

V nolu olarak verdiğimiz *"gönül yârdan ayrılmaz"* redifli şiire SEÇMEN'in kitabının 243. sayfasında (156 nolu şiir ve 4 kıtalı), KÖKLÜ-

GİLLER'in kitabının 109 sayfasında (88 nolu şiir ve 4 kıtalı), BAŞGÖZ'ün kitabının 167. sayfasında (4 kıtalı) rastladım. Bu üç şiir de birbirinin tamamen aynısıdır. Ayrıca, ÖZTELLİ'nin kitabının 235. sayfasında (317 nolu şiir ve 5 kıtalı), ERGUN'un kitabının 204. sayfasında (223 nolu şiir ve 4 kıtalı) ve 360. sayfasında (447 nolu şiir ve 5 kıtalı), GÖRGEN'in kitabının 43. ve 44. sayfasında bu şiirin benzek olanına rastladım. Benim bulduğum şiir ise 3 kıtalı ve diğer kitaplardaki şiirlerden çok farklı.

VI nolu şiirin benzerlerine SEÇMEN'in kitabının 99. sayfasında (18 nolu şiir ve 4 kıtalı), KÖKLÜGİLLER'in kitabının 13. sayfasında (99 nolu şiir ve 4 kıtalı), ERGUN'un kitabının 268. sayfasında (313 nolu şiir ve 4 kıtalı), ÖZTELLİ'nin kitabının 71. sayfasında (38 nolu şiir ve 4 kıtalı) rastladım. Bu dört şiir de birbirinin tamamen aynısıdır. Benim bulduğum şiirin yalnızca *"Felek beni nazlı yârdan ayırdı"* nakaratı diğer şiirlerin nakaratı durumunda. Benim bulduğum şiir de 4 kıtalı, sadece son kıta, diğer şiirlerin son kıtasına benzemektedir.

Sonuç olarak, Karacaoğlan'a ait 6 yeni şiiri halk edebiyatımıza kazandırdığımızı sanıyorum.

I

Dolanı dolanı geldim yurduna
Sallanıp karşımda duran ağlama
Bir ben değil cümle âlem yanar
Zülfünü gerdana bölen ağlama

Gene dumanlandı dağların başı
Didemden akıttım kan ile yaşı
Hind'in Yemen'in atlası kumaşı
Giyinip karşımda duran ağlama

Bin güzel içinde görsem bilirim
Bir gün göremesem deli olurum
Mezara koysalar durmaz gelirim
Yüzü güleç kaşı kalem ağlama

Ne etti de KARACAOĞLAN n'etti
Ünümüz Hind ile Yemen'e gitti
Ne yaman elimiz darlığa battı
Eski günlerimi bilen ağlama

II

Ala gözlerini sevdiğim dilber
Her sabah her seher kalk da bize gel
Pekçe tımar eyle zülfün telini
Ak gerdan üstüne dök de bize gel

Kul olayım kapındaki kuluna
Bülbül olam bahçendeki gülüne
Kurban olam ağzındaki diline
Tomurcuk gülleri der de bize gel

Farısın da benim yârim farısın
Ben yanarım sen de niçin serinsin
Pörttür düğmeleri memen görünsün
Gümüş düğmeleri sök de bize gel

Fanidir de KARACAOĞLAN fanidir
Güzel sevmek koçyiğidin şanıdır
Kimseler kınamaz bayram günüdür
Ak ellere kına yak da bize gel

III

Ala gözlerini sevdiğim dilber
Ezelki benzinde nurun kalmamış
Evvel tenhalarda gel gel ederken
Şimdi söylemeye dilin kalmamış

Geçmiş güzelleri.: kervanı geçmiş
Korkarım sevdiğim benden vaz geçmiş
İyiler kalmamış bâdenden içmiş
Bana bir tas soğuk suyun kalmamış

Sevdiceğim meyil vermez adama
Duruyorum Haktan gelen kadana
El kalmamış dolmuş hepsi odana
Bana eğlenecek yerin kalmamış

Benim ağam gül ağacı budamış
Hakk'ın yoluna kurban adamış

Şahinin avına çaylak dadanmış
Bana uyuyacak yerin kalmamış

KARACAOĞLAN der ki ya ben nideyim
Başım alıp diyar diyar gideyim
Varıp bir güzele hizmet edeyim
Senin el değmedik yerin kalmamış

IV

Ala gözlerini sevdiğim dilber
Sensiz lokmalar yiyemez oldum
Yüreğimde vardır türlü yaralar
Açıp yâdellere diyemez oldum

Leblerinden emsem uca yazıktır
Yaralı ciğerim bağrım eziktir
Ak gerdan üstüne teller büzüktür
Devrişip sevdiğim diyemez oldum

Alma gibi yanağını emdiğim
Gece gündüz ateşine yandığım
Ak sayalı usul boylu sevdiğim
Kız senin sevdana yelemez oldum

KARACAOĞLAN der ki hazelin hazel
Döküldü yaprağım kalmadı gazel
Bakışımdan anla muhannet güzel
Utandım yüzüne diyemez oldum

V.

Gönül kuşu derler çıkar havaya
İnmeyince gönül yârdan ayrılmaz
Meyitim meydanda suyum ılıyor
Yunmayınca gönül yârdan ayrılmaz

Hey ağalar var mı sözümde hata
Daha yol mu gider ölümden öte
Eğersiz pusatsız ağaçtan ata
Binmeyince gönül yârdan ayrılmaz

Naşine de KARACAOĞLAN naşine
Çok iş gelir kul olanın başına
Sefil baykuş mezarımın taşına
Konmayınca gönül yardan ayrılmaz

VI

Hey ağalar nasıl tarif edeyim
Felek beni nazlı yârdan ayırdı
Gece gündüz yüreğimden kan gider
Felek beni nazlı yârdan ayırdı

Kurulu yay gibi durdum asıldım
Dolu bâde gibi doldum yasıldım
Yemeden içmeden sütten kesildim
Felek beni nazlı yârdan ayırdı

Yâr gelende yeşeriyor şu dağlar
Güz gelende gazel döker bu bağlar
Ellerin yaylaya göçtüğü çağlar
Felek beni nazlı yârdan ayırdı

KARACAOĞLAN der ki yaman alışam
İnem gidem ummanlara karışam
Hiç başına gelmiş yok mu danışam
Felek beni nazlı yârdan ayırdı

DİPNOTLAR

1 Ali Rıza YALMAN, *Cenupta Türkmen Oymakları I*, Kültür Bakanlığı Yayınları 256 ,Ankara 1977, s. 9

2 Hayrettin İVGİN, *"Karacaoğlan'ın Yeni Bulunan Şiirleri"*, Antoloji Aylık Şiir Dergisi, Mayıs 1982, Sayı: 17, Yıl: 2, Cilt:3, s. 37-42

3 Saadeddin Nüzhet ERGUN, *Karaca Oğlan'ın Hayatı ve Şiirleri*, 14. Baskı, İstanbul Maarif Kitaphanesi Halk Şairleri Serisi: 8, istanbul Anadolu Matbaası, İstanbul 1955

4 Cahit ÖZTELLİ, *Karaca Oğlan Bütün Şiirleri*, Milliyet Yayınları Türk Klâsikleri Dizisi: 1, Baha Matbaası, İstanbul 1970

5 Dr. Müjgan CUNBUR, *Karacaoğlan*, 2. Baskı, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 605, 1000 Temel Eser Dizisi : 111, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1985

6 İlhan BAŞGÖZ, *Karacaoğlan*, Cem Yayınevi Eğitim Dizisi, Bahar Matbaası, İstanbul 1977

7 Ahmet KÖKLÜGİLLER, *Karacaoğlan Yaşamı ve Şiirleri*, Ertüze Yayınları, İstanbul 1984

8 Hüseyin SEÇMEN, *Karacaoğlan Yaşamı, Sanatı, Şiirleri*, Deniz Kitap-Yayın-Dağıtım Ozanlar Dizisi: 1, Haşmet Basımevi, İstanbul 1983

9 Fevzi GÖRGEN, *Büyük Karacaoğlan Hayatı ve Şiirleri*, Sağlam Kitabevi, Eskin Matbaası, İstanbul 1977

[Adana Valiliği-Çukurova Üniversitesi Karacaoğlan-Çukurova Halk Kültürü Sempozyumu (20-24 Kasım 1991) Bildirileri-II, Adana 1993, s. 55-62]

Karacaoğlan Niçin Seviliyor?

Karacaoğlan'ı, Karacaoğlan yapan nedir? Üçyüz yılı aşkın bir süredir Türk toplumu tarafından sevilmesini neye bağlayabiliriz?

Yüzyıllardır, bu yüzyılları aşarak bize kendisini sevdiren onun canlı edası, samimiyeti, hassasiyeti, dilimizi olağanüstü bir saflıkla (temizlikle) kullanması ve şiirlerinde yarattığı iç ahenktir.

Sana derim allı gelin has gelin
Suya gider sağ elinde tas gelin
Yedi yıldır ben sevdana düşeli
Kerem eyle şu sevdanı kes gelin

Karacaoğlan bir "*gelenek*"tir, yani bir "*ekol*"dür. Bir ekolün veya bir geleneğin oluşması için şu hususlar gereklidir:

Uslûp, ifade, yazım (imlâ) konularında ayrı bir hüviyet, farklı bir karakterin ortaya konulması. Karacaoğlan da bu nedenle başlıbaşına bir ekol durumundadır.

Karacaoğlan'ın bir gelenek ve ekol olmasına sebep de ürünlerinin üçyüz yıldır sevilip, çağımıza kadar intikâl etmiş olmasıdır. Bir noktada Karacaoğlan klâsik olmuştur.

Kendinden önce yaşamış; Köroğlu, Öksüz Dede, Geda Muslu, Kul Mehmet ve kendisi ile aynı çağı paylaşan Kuloğlu, Kayıkçı Kul Mustafa, Kâtibî, gibi ozanların hiçbirinden etkilenmemiştir. Filânca ozandan açıkça etkilendiğini söylemek mümkün değildir.

Sıradan gibi görünen şiirlerinde bir buluş, orjinallik ve kendine ait özellik vardır:

Ak imiş gerdanı beyaz kar gibi
Boynu gül ağacı selvi dal gibi
Seherde açılmış gonca gül gibi
Sandım kan damlamış karın üstüne

Karacaoğlan; yalnızca klâsik divan şiirinden değil; tasavvuf şiirinden de etkilenmemiştir. Bir Fuzulî'ye, bir Yunus Emre'ye benzer taraf katiyen bulamazsınız.

Onda hiçbir zaman bir taklid; hatta, açık bir etkilenme söz konusu değildir.

Bu sebeble Karacaoğlan, Türk halk şiiri içinde başlıbaşına bir ekoldür. Bir *"Karacaoğlan Ekolü"* vardır diyebiliriz. Daha doğrusu Karacaoğlan bir gelenektir.

Karacaoğlan'ın yazılı edebiyattan da pek etkilendiği söylenemez. Ona ilham veren kendi çevresinin güzellikleri, tabiat, obası ve insanlarıdır.

Koç yiğidin kolına şahbaz gelir
Yenile sevdiğinden nice naz gelir
Bugün sıcak gider, yarın güz gelir
Güzelin koynunda kışlamak gerek

Şiirleri muhakkak ki klâsik divan şiiri çevresinden çok farklı özellikler taşır.

Karacaoğlan; hayata, tabiata, insana, güzelliklere ve günlük olaylara çok farklı açıdan bakan bir kişidir. Baktığı bu şeyleri daha başka türlü anlamlandıran bir ozandır.

Gariplik gurbetlik düşmüş özüme
Kudret sürmesini çekmiş gözüne
Dökünce zülfünü bedir yüzüne
Ben sandım ki bulut aya bağlandı

Karacaoğlan'da üslup, kafiye, ritm, sanat, dil ustalığı çok üstün seviyededir.

Ondaki dil konuşma dilidir. Yaşadığı yörenin Türkçesi ile dolaştığı diyârların dil değişimlerini yakından görmüş, bunu şiirlerinde kullanmıştır.

Şu aşkın ateşi sönmüyor serde
Ah çeker ağlarım gezdiğim yerde

Ben burda kalmışım dost gurbet elde
Beni ilden ile atar ayrılık

Karacaoğlan, *"âşık-ozan"* bölümlerinde kendisine *"Profan Şair"* denir. Bu Batı'da böyle bölümlenebilir. Bu kelimenin anlamı *"din dışı, dinî ölçülere aykırı ve bu ölçülere saygısız, küfür"* anlamlarına gelir. Oysaki Karacaoğlan bu ölçünün içinde değildir. Gerçi o, bir sevgi ve tabiat şairidir ama hiç bir zaman profan değildir.

Artırayım ahım ile zarımı
Harcedeyim elde olan varımı
Önde sonda vereceksin yârimi
Hemen ver hey güzel Allah hemen ver

Karacaoğlan'da göreceli bir kavram olan *"güzellik"* anlayışı çok derin ve anlamlıdır.

Âşkın ahengi beşerî varlığın esas unsurudur. Toplum; âşkı ve sevdayı suç değil ama kusur olarak görür. Karacaoğlan güzel sevmeyi ve âşkı çok telâşsız, tabii ve sempati ile karşılar.

Güzel sevmek günah değil
Ben kitapta yerin gördüm

Sözleri bile bütün güzelliklere açık bir kalbinin varlığını gösterir.

Karacaoğlan soyut kavramlarla da uğramamıştır. Somut sanatçıdır. Ne gördü ise onu şiirlerinde dile getirmiştir.

Sevdiğim üstüne dört libas giymiş
Bir kara, bir yeşil, bir al, bir beyaz
Güzellere dört şey adet olmuş
Bir işve, bir cilve, bir eda bir naz

Karacaoğlan'ın şiirleri hemen tamamiyle içinde büyüdüğü yöreden gelen kültürden ve o kültürün günlük hayatının yaşayan insanların konuşmaları ve davranışlarından kaynaklandığı şüphesizdir.

Bu sebeble Karacaoğlan halkımız tarafından sevilmektedir. Daha uzun yıllar sevilecektir, buna inanıyoruz.

[Size Aktüel Dergi, Yıl: 21, Sayı: 316, Şubat 2000, s. 4-5]

Karacaoğlan'ın Şiirlerinde Felek

Felek, sözlüklerde; gök, gökyüzü, semâ, talih, baht, kader ve her gezegene ait gök tabakası anlamlarına gelir. Çoğulu "eflâk"tır.

Batlamyus sisteminden[1] hareket ederek ortaya konan bir düşünüşe göre, dünyâ kâinatın merkezidir. Batlamyus'a göre dünyânın üstünde dokuz kat gök bulunur. Yânî dünyâyı dokuz felek çevreler. Bu felekler içiçe geçmiş şekilde dünyâyı çevrelemiştir. Dünyânın kendi göğünden başlamak üzere yedi tanesi, yedi gezegenin feleğidir. Bunlar sırasıyle birinci felekte *Ay (Kamer)*[2], daha sonra *Utarid* (Merkür)[3], *Zühre* (Nahid, Çobanyıldızı, Venüs)[4], *Şems* (Güneş)[5], *Mirrih* (Merih, Mars, Behram)[6], *Müşteri* (Jüpiter, Hürmüz, Bircis, Erendiz, Sakıt)[7], *Zühal* (Satürn, Keyvân)[8] gezegenleri bulunuyor. Sekizinci felek sabit yıldızlar ve burçlar feleğidir. Dokuzuncu felek ise, bütün felekleri saran en büyük, en yüksek felektir ki buna *felek-i atlas* adı verilir. Bu dokuzuncu feleğe; *felek-i âzam* (en büyük felek), *felek-ül eflâk* (felekler feleği) adları da verilir. Sekizinci feleğe *Kürsî*, dokuzuncu feleğe *Arş* denir. Bâzı hükema, kürsî ile arşı aynı gök olarak gösterirler. *Levh-i mahfuz* burada bulunur.[9]

Arş; çadır, çardak, taht anlamları da taşır. Burası Allah'ın takdirinin geldiği yerdir. Allah'ın kudret ve büyüklüğü bu kattan kâinata yayılır. Bu sebeble; *arş-ı âlâ, arş-ı rahman, arş-ı ilâhî, arş-ı yezdan, felek-i âzâm* diye de bilinir. *"Arş ü ferş"* ve *"Arş ü zemin"*, *"yer ve gök"* anlamında kullanılan kelimelerdir. Bu kat peygamberimize aittir. Miraç gecesinde Allah ile yüzyüze bu katta görüşmüştür. Arş âlemin ilk tabakasıdır. Meleklerin kıblesidir. Arş'tan öteye geçen hiçbir melek yoktur. Cebrail bile bu kattan öteye geçemez. Çünkü Allah arş'ta oturmaktadır.

Öyle bir oturuş ki, bunun keyfiyetini idrâk mümkün değildir. Çünkü Allah arşı kendi nurundan yaratmıştır.

Atlas feleği, yânî dokuzuncu felek, yânî arş; yirmidört saatte bir devrini tamamlar. Bu dönüş, doğudan-batıya doğru olur. Ve diğer felekleri de döndürür. Diğer feleklerin iki türlü hareketi vardır. Biri atlas feleği ile doğudan batıya, diğeri batıdan doğuyadır.

Atlas feleği dönerken diğerlerini de kendi istikâmetinde dönmeye zorlar. Bu dönüşe zorlanan sekiz felek, insanların talihleri, ferah ve mutlulukları üzerinde değişken ve ters durumları yaratır, işte felekler üzerinde şikâyet etmenin sebebi budur.

"Kahpe felek", *"dönek felek"* gibi şikâyetlerin aslı ve esası bu dokuzuncu felek olan atlas feleğinin yani arşın ters dönüşü sebebiyledir. Dokuzuncu felekten sonra Allah ilmi başlar, insanların kaderlerinden dolayı ettikleri şikâyetleri bu feleğe yüklemeleri bundandır. *İlmi tencim* (ilm-i nücum) denilen yıldızlar ilmi de bu dönüşlerle ilgili olarak ortaya çıkmıştır. Buna göre ay, dünyâ etrafında bir ay, güneş bir yıl, atlas feleği ise yüzyılda döner, inanışa göre her yıldızın biner yıllık bir devri daha vardır.

Edebiyatımızda ve halk edebiyatında felek daha çok *şikâyet* yerine kullanılır. *Eflâk, cerh, gerdûn, sipihr, semâ, asuman* ve *gök* gibi eşanlamlısı sayılabilecek kelimelerle adlandırılan felek, halk şâirlerimiz tarafından *yükseklik, yücelik, genişlik, sonsuzluk, parlaklık* gibi özellikleriyle de anılmıştır.

Karacaoğlan da, şiirlerinde felekle ilgili şikâyetlerde bulunmuştur. Hattâ yalnızca feleğe söylediği şiirleri bile bulunmaktadır.

FELEK BENİ NAZLI YÂRDAN AYIRDI

Altın kafes idi benim durağım
Dost elinden yârelendi yüreğim
Evvel yakın idim, şimdi ırağım
Felek beni nazlı yârdan ayırdı

Dostumun yaylası çayır, çimendi
Şu şirin dillerden ikrarın verdi
Yeminler eder de, ayrılmam, derdi
Felek beni nazlı yârdan ayırdı

Kumaş olam, arşın arşın yırtılam
Köle olam, çarşılarda satılam
Va'dem yetmedi ki ölem, kurtulam
Felek beni nazlı yârdan ayırdı

*Der **Karaca Oğlan**: Yanam, alışam*
Akşam, gidem şu sulara karışam
Yol başına gelmiş varam, danışam
Felek beni nazlı yârdan ayırdı

BÜLBÜLÜM GÜLÜMDEN AYIRMA FELEK

Sabahtan uğradım turnaya, kaza
Güle bülbül konmuş eder âvâze
Aman Mevlâ 'm, aman kasd etme bize
Bülbülem, gülümden ayırma felek

Ezelden de ondurmadım kendimi
Ben yapam, sen yıkasın bendimi
Bana mı sınadın olan harbini
Kime şekva edem elinden, felek

Ben de şu dünyâda konup göçmedim
Dost elinden dolu bâde içmedim
Kusurum bilmedim hatâ işledim
Kusur benim değil, dilimin felek

***Karacoğlan** der ki; Hak'tan bu nazar*
Biçildi kefenim, kazıldı mezar
İller yârin almış şâd olup gezer
Hemen kara yazın bana mı felek

Kahpe, bugün fahişe anlamında kullanmaktadır. Oysa kahpe, sözüne güvenilmez, dönek anlamına gelmektedir. Halk şâirleri feleğe her zaman kahpe sıfatını verirler.

"Kahpe felek sana n'ettim neyledim
Attın gurbet ele parelerimi"

derken halk aşığımız, feleğin dönekliğini, kalleşliğini ifâde etmektedir.

Karacaoğlan'da şiirlerinde felekten söz ederken kahpe sözcüğünü kullanmaktadır.

Dost elinden içtim, içtim, mat oldum
Kahpe felek güldü, ben de şâd oldum

Emmiden, dayıdan, dosttan yâd oldum
Ne yaman uzağa attı yol bizi
* * *
Karac 'oğlan eydür: Hakk'a dilekten
Mevlâm öğmüş, yaratmış gökte melekten
Bir ulu korkum var kahpe felekten
Bir gün ağu katar aşıma benim
* * *
Karac 'oğlan der: Merd ile
Sözüm yoktur nâmerd ile
Kahpe felek bu derd ile
Bizi eğer, demedin mi?
* * *
Kahpe felek, kıyma bana, yazıktır
Ayrılık elinden bağrım eziktir
Çekilmiş siyeçler, bağlar bozuktur
Ayrılık gazelin döktü gülümüz

Batlamyus teorisine göre dünyânın etrafını saran 9 gök kubbeye *çark-ı felek* de derler. Çünkü daha önce söylediğim gibi, felekler dünyânın etrafında döner; aynen bir çarkın döndüğü gibi.

Karac'oğlan der: Cananım
Kurban olsun sana canım
Çark-ı felek benim kanım
Bir gün içer, demedim mi?

Dokuz kat gökte yani dokuz kat felekte yıldırımlar olur, şimşekler çakar, ateşler yanar, yıldızlar parlar. Felek zaman zaman çakmağını yakar. Felek çakmağını yaktığında yani çaktığında pek hayırlı sonuçlar ortaya çıkmaz.

Felek çakmağını eyledi çengel
Ben yâre giderken bırakmaz, engel
Ölürsem sevdiğim üstüme sen gel
Gözün yaşı ile yu, Leylî, Leylî

Felek çakmağını üstüme çaktı
Beni bir onulmaz derde bıraktı
Vücudum şehrini odlara yaktı
Yandım atasına, su, Leylî, Leylî

Bütün alın yazısı, şans, kader, feleğin işidir. Ölüm dahî feleğin işidir:

Bak şu kaşa, bak şu göze
Ciğer kebab oldu köze
Yakasız gömlekler bize
Felek biçer, demedim mi?

Feleğin işi bu, insanları yalnız bile bırakır:

Başına bağlamış ibrişim poşu
Her dâim böyledir feleğin işi
Tırnağın var ise başını kaşı
Kardaştan kanlısı fayda yoğ imiş

Buna felek derler, kimsenin yalvarmasına ve yakarmasına kulak asmaz. O bildiğini yapar:

Buna felek derler, felek
Ne aman bilir, ne dilek
Ahır ömrümüzü helak
Etmeden bir dem sürelim

Felek insanların muradını bile elinden alır:

Yalanmış dünyânın ötesi, yalan
Felektir muradım elimden alan
Mısır'a sultan olsam istemem kalan
Dost ağlayıp düşman güldükten geri

Bu öyle bir felek ki, dengi dengine vermez. Güzeli çirkine, iyiyi kötüye eşler:

Felek vermezsin dengi dengine
Yolum düşürdün yine engine
Kader getirdi Karaman iline
Çimenleri mahzun, gülleri mahzun

Başka bir dörtlükte aynı şeyi söyler Karacoğlan:

Felekte bir güzel çıkmaz dengine
O da nisbet düştü âlem diline

Hayran oldum kaşlarına boyuna
Usul boyu selvi dala uydurmuş

Felek insanlara tuzak kurar ve o tuzakla avlar, işte bu sebeble Karacoğlan felekle dâvâlıdır, kavgalıdır:

Karac'oğlan der ki: Olalım Hak'la
Felek avlar bizi bir gün o fakla
Benim bir dâvam var ol felekle
Bir gün olur dâvamızı ararlar

Bu feleğin işleri yamandır. Karacoğlan bunu feleğe açıkça söyler:

Oba yerleri yıkılmış, vîrân
Ceyranlar gitmiş, dağılmış sahan
Dedim feleğe: İşlerin yaman
Konuştum nice dilleri mahzun

Ağlamalar, sızlamalar bu feleğin elindedir. Felek olmazsa belki insanlar mutlu olacaklardı:

Be felek, senin elinden
Âh edüben ben ağlarım
Şam ü seher ağlar gözüm
Başımı döğer ağlarım

Gurbete çıkmamızda, hatta sılaya gidemeyişimizde feleğin rolü vardır. Karacoğlan'ı sıladan alıkoyan da felektir.

Ulu'ların sözlerini tutmadım
Divâne gönleme hiç terk etmedim
.....
Felek beni alakoydu sıladan

Felek hiçbirimize yani Mustafa'ya yâr olmaz. Felek hiçbir insanın işini rastgetirmez:

Karac'oğlan der ki: Sözüm bilmişi
Tedbirle görür dünyânın işi
Ne etsin, n'eylesin âlemde kişi
Felek Mustafa 'ya yâr olmayınca ?

"Dünyâ, felek" Allah'ın yarattığı mekândır. Dünya 9 kat felekle bir bütündür. Karacoğlan dünyâ ve felekten yârinin kendisinin olmasını ister:

Bir çift suna gördüm gölde, gölekte
Altın küpe şan veriyor kulakta
O yâr benim olsa dünyâ, felekte
Dolansa boynuma ince bilekler

Karacoğlan'ın bu dünyâda nazı geçmiyor. Artık felekten niyazı (isteği) kalmıyor, bundan böyle:

Benim bu dünyaya geçmiyor nâzım
Felekten kalmadı gayri niyazım
Hâlimi sen anla hey iki gözüm
Derdimi diyecek dil bulamadım

Ve Karacoğlan bu sebeble elini eteğini felekten çeker. Artık feleğe yalvarmak yakarmak yok:

Yâr bana göndermiş bir gizli selâm
Bahri gibi gayrı ummana dalam
Verseler cihanı istemem kalan
Şimdi ben elimi felekten çektim

Bir insan dünyâya gelende, bazen düzeni bozulur. Eğer felek belinden tabancasını çıkarırsa avlanacak yer kalmaz, sulaklar kurur, evin düzeni bozulur; Karacoğlan'da olduğu gibi:

Şu yalan dünyaya geldim geleli
Deli gönlümün düzeni bozuldu
Felek tabancasın belden çekince
Avlağım, sulağım, evim bozuldu

Felek sâdece belinden tabancasını çekmez. Elindeki hançeri de insanlara saplar:

Felek bana hançerini haşladı
Göz göz oldu yörelerim işledi
Hocam geldi, Yasin'lerden başladı
Baktım, sağ yanıma imam da geldi

Eğer bir kişiye kötülük yapmak istiyorsanız, beddua edeceksiniz. "*Felek benden beter etsin*" diye ilenebilirsiniz. Zâten felek ne yapacağını bilir:

Felek benden beter etsin hâlini
Ben ölürsem yâdlar sarsın belini
Garip bülbül güle versin meylini
Figanın artıran yârda nem kaldı?

Felek motifi; divan edebiyatında olduğu gibi, halk edebiyatında da çok işlenir. Hepimiz "*felek*" kelimesini duymuşuzdur, ancak ne olduğunu bilmeyiz. Ama âşıklarımız feleğin ne olduğunu gayet iyi bilirler. Aynen Karacoğlan'ın feleği bildiği gibi. İyilik de kötülük de felekten gelir. Ama felek nedense âşıklarımıza ve şâirlerimize pek yâr olmaz.

DİPNOTLAR

1 Batlamyus: M. S. 2. yüzyılda İskenderiye'de yaşamış bir kozmografya, coğrafya ve matematik âlimidir. Yazdığı kitaplar İslâm âlemini de etkilemiştir.

2 Felleğin veziridir.

3 İkinci felekdir. Feleğin Kâtibi sayılır. Kebir-i Felek de denir. Kâtip ve yazarların pîridir.

4 Feleğin sâzendesidir.

5 Gökcisimlerinin sultanıdır.

6 Feleğin başkomutanıdır.

7 Feleğin kadısı ve hatibidir.

8 Feleğin hazînedarıdır,yâni bekçisidir.

9 Kur'an-ı Kerim burada tespit edilmiştir. Allah önce levh-ü kalemi yaratmıştır. Burası levh-ü mahfuz'dur. Kur'an-ı Kerimde kürsînin, gökleri ve yerleri kapladığı **"Ayete'l Kürsî"** de yazılıdır. (Bakara Suresi 225. ayet)

KAYNAKLAR

1. Cahit ÖZTELLİ, *Karaca Oğlan Bütün Şiirleri*, Milliyet Yayınları Türk Klasikleri Dizisi: 1, Baha Matbaası, İstanbul 1970, s. 374
2. Dr. Müjgân CUNBUR, *Karacoğlan*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 605, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1985, S. XXXII+398
3. Dr. İskender PALA, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, Cilt I ve II, Kültür Bakanlığı Yayınları: 1018 ve 1019 Kaynak Eserler Dizisi: 24, Sevinç Matbaası, Ankara 1989, S. XV+5I8 ve S. XV+542

[Erciyes Aylık Fikir ve Sanat Dergisi, Yıl: 21, Sayı: 245, Mayıs 1998, s. 6-9]

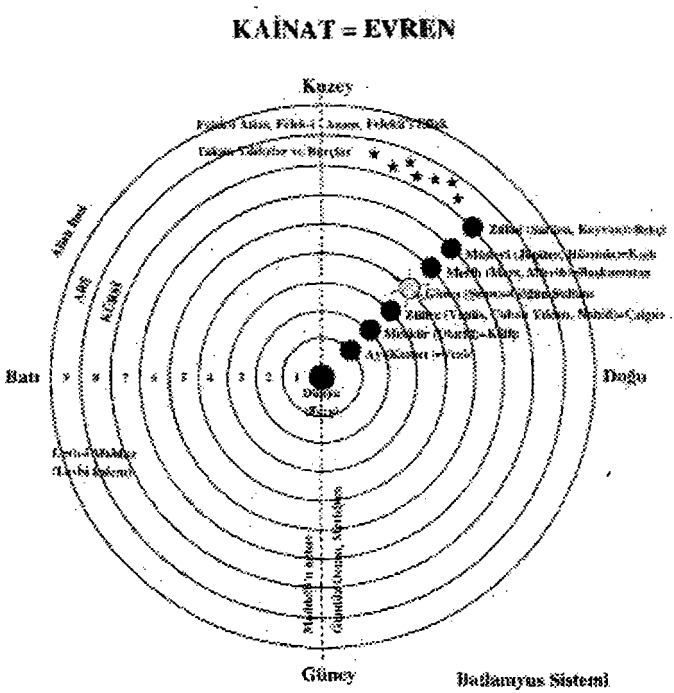
KAİNAT = EVREN
Kuzey
Batı
Doğu
Güney
Batlamyus Sistemi

Âşık Şenlik'in Yaşnâmesi

"Yaşnâmeler", 11. yüzyıldan bugüne kadar halk şiirimizde bir gelenek halinde devam etmektedir. Yaşnâme örneklerine daha çok halk şiirinde rastlamaktayız.

Genellikle, baba sulbünden ve ana rahminden başlamak üzere, yüz yaşına kadar insan ömrünü yıllara göre anlatan bu çeşit şiirlere "*Yaşnâme*" adını vermekteyiz. "*Ömür Destanı*", "*Yaş Destanı*", "*Yaş Türküsü*", "*Hayat Destanı*", "*Vuciidnâme*", "*Destanı Ömr*" gibi çeşitli adlar verilen bu şiirler; halk edebiyatımızda daha çok destan türünde yazılmıştır. Doğu Anadolu ve Azerbaycan âşıkları arasında bu destanlara "*Mahresnâme*" de denir.

Edebiyatımızda ilk örneğini Yusuf Has Hacib'ın "*Kutadgu Bilig*" adlı eserinde görmekteyiz. Yunus Emre (1240-1320), Ahmet Yesevî (XI-XII. yy.), Âşık Paşa (1271-1329) gibi mutasavvıf şairlerde örneğini bulduğumuz bu şiirlere; bilmece, tekerleme, muammalarda da rastlamaktayız.

Yaşnâmesi bulunan bazı halk şairleri şunlar: Karacaoğlan (XVI-XVII yy.), Pîr Sultan Abdal (XVI. yy.), Âşık Ömer (öl. 1707), Âşık Hasta Hasan (XVII-XVIII. yy.), Âşık İrfanî (XVIII. yy.) Âşık Talibî (öl. 1813), Kul Himmet Üstadım (XVIII-XIX. yy.) Ruhsatî (1835-1905), Yusufelili Âşık İznî (1856-1928), Kağızmanlı Cemal Hoca (1884-1957) vb.

Yaşnâmeler üç türlü meydana getirilir:

a) Erkek hayatı

b) Kadın (kız) hayatı

c) Genel olarak insan hayatı

Bunun yanında âşıkların, kendi hayatını anlatan bir çeşit otobiyografi sayılabilecek şiirleri de bulunmaktadır. Eğer âşık erkekse, bu destanlar genel olarak insan hayatını tasvir etmektedir. Gerek erkek, gerek kadın (kız), gerekse genel insan hayatı anlatılsın; ana rahmine düşme, doğum, konuşma, yürüme, okula gitme, âşık olma safhaları benzerlik gösterir.

Âşık Şenlik'in söylediği "Yaşnâme", kadın (kız) hayatını anlatan bir koşma biçimli destandır. 11 hece ölçüsüyle ortaya konmuştur. 14 dörtlükten meydana gelmektedir. "Olur" dönerayaklı bu yaşnâmeyi aşağıya alıyoruz.

Bu Yaşnâme, Ensar Aslan Bey'in "*Çıldırlı Âşık Şenlik*" adlı kitabının 187-188. sayfaları arasında bulunuyor. Ayrıca Ardahanlı Folklor Araştırmacısı Haydar Çetinkaya'nın (H.Ç.) hazırladığı "*Âşık Şenlik'in Hayatı ve Şiirleri*" adlı çalışmasının 113-114. sayfaları arasında da yer alıyor. Bu 479 sayfalık çalışma, basılmamış durumdadır ve Kültür Bakanlığı HAGEM Folklor Arşivinde'dir. Arşivde N.E. 90.0025 sıra numarası ile kayıtlıdır. Ayrıca bu şiir; Ahmet Caferoğlu'nun *Doğu İllerimiz Ağzından Toplamalar* I, adlı kitabında da mevcuttur.

1
Ana rahminden dünyaya gelende
Yeni tıfıllanır taze kız olur
Üç yaşından beş yaşına varanda
Koyma komşulara o bir söz olur

2
Güzel olan beş yaşında öğülür
Yedisinde gonca gülden sayılır
Sekizinde hilâl kaşlar eğilir
Vechi bedirlenir humar göz olur

3
Dokuzunda tarif gelir methine
On yaşında biner aşkın atına
Onbirinde dolar şişek etine
Cismi billûrlanır endik kuz'olur

4
Onikide gerdan kırar sallanır
Onüçünde güneş yüzü hallanır

Ondördünde çıgaları tellenir
Her bir azasında yüz bin naz olur

5

Onbeşinde rikab[1] altta beslenir
Onaltıda adı şanı seslenir
Onyedide elçi gelir[2] istenir
Mezat bulur[3] müşterisi yüz olur

6

Onsekizde gider yâr otağına[4]
Ondokuzda girer gelin çağına[5]
Yirmisine bülbül konar bağına
Açılır gülleri bahar yaz olur

7

Yirmiüçte sucalanır cemâli
Yirmibeşte bulur her bir kemâli
Otuzunda kethüdadır demeli
Zemhi[6] ehillenir hoş mizaç olur

8

Otuzüçte utandırmaz insanı
Otuzbeşte dürüst söyler lisanı
Kırk yaşında her sevdadan usanı
Devri döner meşakkati az olur[7]

9

Kırküçünde gizli söyler sırrını
Kırkbeşinde gözden salar erini
Ellisinde "nene" deyer torunu
Toylar mutbağında hep aşbaz olur

10

Elliüçte derler ihtiyar nene
Ellibeşte her dert dokunur[8] cana
Altmışta zülfüne yaraşmaz şâne
Çalanır telleri[9] mûyu boz olur

11

Altmışüçte daha sergenden olu
Altmışbeş diyende[10] *bükülür beli*
Yetmişinde kurur budağı dalı
Gazel[11] *döker bahçeleri güz olur*

12

Yetmişüçte zehir olur yemeği
Yetmişbeşte gözden çıkar emeği
Sekseninde giyer keten göyneği
Donu çitten eyinceği[12] *bez olur*

13

Seksenüçte daha kendini itiri
Seksenbeşte ağırından[13] *oturu*
Doksanında bilmez gönül hatırı
Söğer komşulara küs ha küs olur

14

Doksanbeşte ***Şenlik*** *söyler sözleri*
Yüz yaşında çıkar kuzu dişleri
Baş yastığı olur ocak taşları
Tütsü döğer var endâmı is[14] *olur*

Şiire dikkat edilirse 14 dörtlüğün son mısralarında yaş belirlenmez. Yaşların ifade edildiği mısralar ilk üç mısralardır.

Âşık Şenlik'in şiirinde;

a) 7 yaşına kadar ana rahmine düşme, doğum ve 2'şer yıllık ömür anlatılır.

b) Yedi yaşından yirmi yaşına kadar birer yıllık kız (kadın) ömürleri karakterize edilir.

c) Yirmi yaşından 90 yaşına kadar ise, o yılların yuvarlak rakamlarının arasına 3 ve 5 yıllık fasıllarla ömür anlatılır.

d) 90 ve 100 yaş arasında yalnızca 95 yaş için fikir beyan edilir.

Âşık Şenlik, Yaşnâme destanında yaşları anlatılırken belli bir düzen içinde hareket eder. Bu düzen şöyle kurulmuştur:

I. Dörtlük: Ana rahmine düşüş, doğum, 3 ve 5 yaş

II. Dörtlük: 5-7-8. yaşlar

III. Dörtlük: 9-10-11. yaşlar

IV. Dörtlük: 12-13-14. yaşlar

V. Dörtlük: 15-16-17. yaşlar

VI. Dörtlük: 18-19-20. yaşlar

VII. Dörtlük: 23-25-30. yaşlar

VIII. Dörtlük: 33-35-40. yaşlar

IX. Dörtlük: 43-45-50. yaşlar

X. Dörtlük: 53-55-60. yaşlar

XI. Dörtlük: 63-65-70. yaşlar

XII. Dörtlük: 73-75-80. yaşlar

XIII. Dörtlük: 83-85-90. yaşlar

XIV. Dörtlük: 95-100. yaşlar

Âşık Şenlik'in Yaşnâmesi, Türk halk şiirinin en güzel örneklerindendir. Ümmi bir şairin geleneği bu derece iyi bilmesi, insanı şaşırtıyor. Bu tek şiir bile, onun ne kadar güçlü bir âşık olduğunu ortaya koymaktadır.

DİPNOTLAR

1 H.Ç.'da "likab"
2 H.Ç.'da "gider"
3 H.Ç.'da "fiyat vurur"
4 H.Ç.'da "girer gelin çağına"
5 H.Ç.'da "gider yâr otağına"
6 H.Ç.'da "fehmi"
7 H.Ç.'da "zayıflar derini, etini az olur"
8 H.Ç.'da "tohunar"
9 H.Ç.'da "tüyleri"
10 H.Ç.'da "de eyvâh"
11 H.Ç.'da "hasel"
12 H.Ç.'da "basma entarisi"
13 H.Ç.'da "ağrısınnan"
14 H.Ç.'da "his"

KAYNAKLAR

- Hayrettin İVGİN, "*Halk Şiirinde Yaş*", Çağrı Dergisi, Nisan 1980, 267, s. 16
- Hayrettin İVGİN, "*Halk Şiirinde Yaş Destanları*", Meydan Dergisi, Haziran-Temmuz 1981, sayı: 595 (77), s. 62-64

- Ensar ASLAN, *"Çıldırlı Âşık Şenlik"*, Ankara 1973, s. 187-188
- Prof. Dr. Âmil ÇELEBİOĞLU, *"Türk Edebiyatında Yaşnâmeler"*, Türklük Araştırmaları Dergisi, Yıl: 1984, Sayı: 1, İstanbul 1985, s. 151-286
- Haydar ÇETİNKAYA, *"Âşık Şenlik Hayatı ve Şiirleri"*, (Basılmış Çalışma), 479 s., Kültür Bakanlığı HAGEM FOLKLOR ARŞİVİ, NE. 90.0025, s. 113-114
- Ahmet CAFEROĞLU, *"Doğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar I"*, Kars, Erzurum, Çorum, İlbaylıkları Ağızları, 1942, s. 56-58
- Zeynelâbidin MAKAS, *"Vücudnâme"*, Türk Kültürü Dergisi, TKAE Yayını, Ankara 1984, s. 253-325.

[Âşık Şenlik Sempozyum Bildirileri, (22-23 Mayıs 1997/Ankara), Kültür Bakanlığı HAGEM Yayınları: 299 Seminer, Kongre Bildiriler Dizisi: 62, Ankara 2000, s. 137-141]

Yeniceli Sıtkı Hakkında Yapılan Çalışmalar ve Bazı Deyişleri

1863 yılında Tarsus'un Yenice köyünde doğdu. Asıl adı Zeynel Abidin'dir. Babası Mehmet, annesi Eşeli'dir. Soyu, Oğuz Türklerinin Bozok koluna bağlı Dedekargın aşiretine dayanır. Dedekargınlıların Malatya'da Çerme köyünde yerleşen Hacı Ahmetler diye tanınan ailesindendir.

Küçük yaşta saz çalmayı öğrenmiştir. Altı yaşında deyişler söylemiş, 12 yaşlarında *Pervane* mahlasıyla şiirler yazmıştır. Bu yaşlarda iken Hacıbektaş'a gitmiş ve dergâha girmiştir. Şeyh Feyzullah Efendi'nin çocukları Cemâlettin ve Veliyeddin ile birlikte dergâhta Ali Nihanî Hoca'dan ve başka büyüklerden ders görmüştür. Dergâha gelişinin ikinci yılında Şeyh Feyzullah Efendi ölmüş, onun yerine Cemaleddin Efendi Şeyh olmuştur.

Pervane 1894 yılına kadar Dergâhta kalmış bu arada Cemâleddin Efendi tarafından kendisine *"Sıtkı"* mahlâsı verilmiştir. 1893 yılında Hatice adlı bir kızla evlenmiştir. Daha sonra 1894'de Merzifon'un Harız köyüne yerleşmiştir. Ömrünün 34 yılını burada geçirmiş ve 1928'de ölmüştür.

Tarikattaki hizmetleri ve ilmî derecesinden dolayı Baba'lık sıfatı almış olan âşık, ***"Âşık Sıtkı, Sıdkı Efendi, Sıdkı Baba, Tarsuslu Sıdkı, Adanalı Sıdkı, Yeniceli Sıdkı, Adanalı Sıdkı Baba"*** adlarıyla tanınmaktadır.

Tarikat çevresinde; Çorum, Sivas, Amasya, Turhal, Erzincan yörelerinde çok iyi tanınan Sıdkı Baba, güçlü bir âşıktır. Divan şiirini de çok

iyi bilen âşığın deyişleri, Anadolu'da bugün bile söylenmektedir. Türkü olarak da söylenen deyişleri ve semahları çok sevilmektedir.

Oğlu Ali Bakî Gül ve Hamdullah Gül de en az babaları kadar sevilen ve sayılan âşıklardandır.

Âşıkla ilgili şimdiye kadar 2 kitap yayımlanmıştır. Bu kitaplar şunlardır.

1- İvgin, Hayrettin : *Âşık Sıtkı (Pervane).* Ankara 1976, Emel Matbaacılık Sanayii, 64 S.

2- Gül, Muhsin: *Şeyh Cemâlettin Efendi Âşığı Halk Ozanı Sıdki Baba-Hayatı ve Şiirleri*, Ankara 1984, Kadıoğlu Matbaası, 256 S.

Âşık Sıtkı Pervane ile ilgili olarak ilk yazı 1930 yılında yayımlanmıştır. Önemli bazı çalışmalar (makale olarak) şunlardır:

1- **Anadolu** halk şairlerine ait metinler II. [Derleyen]: Mehmet Halit [Bayrı].

Halk Bilgisi Haberleri, 2 (20), 4.1933, 164.-166. S.

Not: Bu yazının I. Bölümü aynı derginin 2 (19), 5.1931, 145. -146. S. nüshasındadır. Bu ikinci bölümde bulunan 9 şiirden 5 şiir "Pervane" mahlâslıdır.

2- **Aslanoğlu,** İbrahim: Veyseli yetiştiren çevre şairleri.

Sivas Folkloru, 1 (5), 6.1973, 17. S.

Not: Sıtkı hakkında kısa bilgi verilmiş ve bir deyiş yayımlanmıştır.

3- **Aslanoğlu,** İbrahim: Sıtkı tapşırmalı saz şairleri.

Türk Folkloru, 4 (48), 7.1983, 22. - 28. S.

4- **Âşık** Sıtkı ile ilgili radyo yayını.

Halay, 5 (50); 7-11.1985, 1.-4. S.

Not: Çukurova Radyosu prodüktörü Saffet Uysal'ın hazırladığı ve Muhsin Gül ile Hayrettin İvgin'in de konuşturulduğu 28 Eylül 1984 tarihinde TRT -1 de yayımlanan program yer almaktadır.

5- **[Aytekin],** [Sefer] : Sıtkı Baba.

Emek, 1(1) [Yeni Seri], 4.1962, 5. S.

6- **Bayrı,** Mehmet Halid: Halk şairleri hakkında küçük notlar: Âşık Pervane'nin şiirleri.

Tanrıdağ, 1 (2), 15.5.1942, 5. - 6. S.

7- **Cunbur,** Dr. Müjgân: Mutasavvıf halk şairlerimizden: Sıdkî Baba.

Folklor, 1 (10-11 -12), 2-3-4. 1970, 8. -13. S.

8- **Deniz**, Rasim: Âşık Sıtkı üzerine.

Erciyes, 7(73), 1.1984, 14. -15. S.

9- **[Esen]**, Ahmet Şükrü: Âşık Pervane'nin şiirleri.

Halk Bilgisi Haberleri, 1 (6), 4.1930, 88. - 95. S.

Not: Âşık Sıtkı Pervane'nin 11 şiiri yer almaktadır.

10- **[Esen]**, Ahmet Şükrü: Âşık Pervane'nin şiirleri.

Halk Bilgisi Haberleri, 1 (7), 5.1930, 107.-112. S.

Not: Âşık Pervane'nin 7 şiiri yer almaktadır.

11- **Gözler**, H. Fethi: Âşık Sıtkı Baba "Pervane" üzerine.

Kayseri Kültür, 1 (8), 11.1981, 19.-21. S.

Not : Hayrettin İvgin'in kitabının tanıtmasıdır.

12- **Gül**, Muhsin: Sıtkı Baba divanından (Şiirler).

Türk Folkloru, 5 (49), 8.1983, 28. S.

13- **Gül**, Muhsin: Pîr Sultan Abdal ve Sıtkî Baba.

Türk Folkloru, 5 (50), 9.1983, 27.-28. S.

14- **Gül**, Muhsin: Ozan Sıdkî Baba.

a. Halay, 4(34), 10.1984, 23.-25. S.

b. Halay, 4(35), 11.1984, 23.-24. S.

c. Halay, 5(37), 1.1985, 19.-21. S.

15- **Gül**, Muhsin: Sıdkî Baba'dan deyişler.

Halay, 5 (41), 5.1985, 22. S.

16- **İvgin**, Hayrettin: Âşık Sıtkı (Pervane) ve şimdiye kadar hakkında yazılanlar.

Türk Folkloru, 1 (9), 4.1980, 12.-14. S.

Not : Bir bibliyografya denemesidir.

17- **İvgin**, Hayrettin : Âşık Ali Bakî'nin yayımlanmamış deyişleri.

Türk Folkloru, 2(17), 11.1980, 10.-12. S.

Not: Âşık Sıtkı Pervane'nin oğlu Âşık Ali Bakî'den söz edilmektedir.

18- **İvgin**, Hayrettin: Âşık Sıtkı (Pervane)'yi bilmemek ve diğer Sıtkılar.

Size Dergisi, 5(12), 25.8.1983, 11.-12. S.

19- **Kum**, Naci: Son asır Bektaşî şâirlerinden Yeniceli Şair Sıtkı (1861-1912).

Görüşler, (36), 6.1941, 12.-15. S.

20- **Özder**, M. Âdil: Âşık Sıtkî (Pervane).

Türk Folkloru, 4 (45), 4.1983, 13. -16. S.

21- **Özder**, M. Âdil: Âşık Sıdkî (Pervane)'nin destanları üstüne.

Türk Folkloru, 6 (63), 10.1984, 5. - 6. S.

22- **Yardımcı**, Mehmet: Âşık Sıtkı Pervane'nin bilinmeyen şiirleri.

Türk Folkloru, 5(52), 11.1983, 24.-25. S.

23- **Yüksel**, H[asan] Avni: Âşık Sıtkı ve üç deyişi.

Millî Kültür, 3 (40), 6.1983, 26. - 27. S.

Âşığımızla ilgili olarak pek çok kitaplarda ve antolojilerde bilgiler bulunuyor. Bunların önemlilerini yazmak istiyorum.

1- **Alkan**, Naim: Türk Halk Edebiyatı, Ankara 1973,

Yargıçoğlu Matbaası, 296 S.

Not: Pervane 260.-261. S.

2- **Âşık** İhsanî: Ozan Dolu Anadolu Halk Şiirleri, 2. bs, İstanbul 1974, May Yayınları, 160. S.

Not: Kitabın 81. sayfasında "Âşık Sefil Sıtkı Sazını Ucu Sivri Bir Kılıç Gibi Kullanıyordu" başlıklı bölümde Sıtkı'nın bir deyişi veriliyor.

3- **Başakların** Sesi, Türk Şairleri, Eserleri ve Hayatları. Derleyen: Dr. Müjgân Cunbur, Ankara 1968, Şark Matbaası, 439 + [7], S. "Poyraz Reklâm Yayınları: I"

Not: Âşık Pervane 218. S.

4- **Başgöz**, Prof. Dr. İlhan : İzahlı Türk Halk Edebiyatı Antolojisi, İstanbul 1968, Ararat Yayınevi, 240. S.

Not: Pervane 85. S.

5- **[Makal]**, Tahir Kutsi: Türk Halk Şiiri (Antoloji), İstanbul 1975, Toker Matbaası, 192 S. "Toker Yayınları", "100 Büyük Edip, 100 Büyük Şair No: 20"

Not : Âşık Pervane 154. S.

6- **Öztelli**, Cahit: Bektaşî Gülleri, (Alevî - Bektaşî Şiirleri Antolojisi), İstanbul 1973, Murat Matbaası, 416. S. "Milliyet Yayınları Türk Klasikleri Dizisi: 10"

Not: Sıtkı ile ilgili kesin olmayan bilgiler 91. ve 370. sayfalarda verilmiştir.

7- **Sadık** Baba Hayatı ve Deyişleri, Hazırlayan: Cemal Özbay, Ankara 1958, Emek Basım-Yayınevi, 176. S.

Not: Bu kitabın 7. sayfasında yayımlanan ilk şiir Âşık Sıtkı'ya aittir.

8- **Toros**, Taha : Çukurova'da Etili Halk Şairleri, Adana 1938, [b.y.y.], 48 S.

Not: Kitabın 41. sayfasında "Sıdkî" adlı bir şairden söz ediliyor. Ancak başka bir Sıtkı olabilir.

9- **Yalman** [Yalkın], Ali Rıza: Cenupta Türkmen Oymakları, 2. C, Hazırlayan: Sabahat Emir, Ankara 1977, Millî Eğitim Basımevi, 536. S.

"Kültür Bakanlığı Yayınları, 256 Kültür Eserleri: 14"

Not: Bu kitabın 326. sayfasında Pervane mahlaslı bir şiir bulunmaktadır. Ali Rıza Yalman'ın 1931 ve 1939 yılları arasında yayımladığı Cenupta Türkmen Oymakları adlı 5 ciltlik eserinde bu türküyü (şiiri) Maraş'ta kopya ettiğini belirtmektedir. Bu eser iki cilt halinde 1977 yılında yeniden yayımlanmıştır.

10-**Yardımcı**, Mehmet: Yüzyıllar Boyu Zileli Halk Ozanları, Ankara 1983, Ayyıldız Matbaacılık Ltd. Şti, 160. S.

Not: Kitabın 110. ve 123. sayfaları arasında Zileli Sıtkı'dan bahsedilmekte ancak örnek olarak verilen 1, 4. ve 6. şiirler Âşık Sıtkı Pervane'ye aittir.

Âşık Sıtkı Pervane ile ilgili çalışmalar şüphesiz bu kadar değildir. Biz önemlilerini buraya almış bulunuyoruz. Ayrıca Hayrettin İVGİN'in kitaplığında bulunan 1, MİFAD Arşivinde bulunan (N.E. 79. 0061) 1, Muhsin Gül kitaplığında bulunan 5 cönk ve defter araştırmayı beklemektedir. Şuna inanıyorum ki araştırmalar ilerledikçe, Yeniceli Âşık Sıtkı Pervane'nin değeri daha iyi anlaşılacaktır.

Buraya Âşık Sıtkı Pervane'nin TRT repertuvarlarına geçmiş ve halkımız tarafından çok sevilen iki deyişini yazmak istiyorum.

-I -

Ayrılık hasreti kâr etti cana
Seher yeli sevdiğimden bir haber
Selâmın tebliğ et kûtb-i cihana
Seher yeli sevdiğimden bir haber

Bülbül gibi bağlamışım kareler
Ayrılık derdine nedir çareler
Merhem kabul etmez dilde yareler
Seher yeli sevdiğimden bir haber

SITKI'yam kalmışım ıssız çöllerde
Böyle dert bulunmaz gayrı kullarda
Dilim intizarda gözüm yollarda
Seher veli sevdiğimden bir haber

- II -

Siyah perçemlerin hatem yüzlerin
Garip bülbül gibi zâreler beni
Hilâl ebruların ahu gözlerin
Tığ-i sevda ile yareler beni

Kaşların bismillah, vechin beytullah
Seni öz elile yaratmış Allah
Sevmişem ben seni terk etmem billah
Âşkın hançerile vuralar beni

Elif kametine hayran olduğum
Gece gündüz hayâline yeldiğim
Hep senin içindir boyun eğdiğim
Yoksa zaptedemez buralar beni

Hûb cemalin gördüm ahüzâr oldum
Âşkına düşeli sevdakâr oldum
Kalmadı tahammül bîkarar oldum
Meğer tabutlara saralar beni

SIDKÎ'yam billahi ben terketmezem
Başka güzellere gönül katmazam
Dövsen de kovsan da burdan gitmezem
Meğer ferman gelip süreler beni

Bu çalışma ilerde yayımlayacağım. "Âşık Sıtkı Pervane Bibliyografyası"nın bir ön çalışması olacaktır.

[I. Mersin Millî Kültür ve Eğitim Sempozyumu Bildirileri (18-20 Aralık 1987 / Mersin), Mersin Halk Eğitim Merkezi ve Akşam Sanat Okulu Müdürlüğü Yayınları: 2, (Yayıma Hazırlayan: Hilmi Dulkadir), Ankara 1988, s. 68-73]

Dedim-Dedi'li Şiirlerin Halk Edebiyatı İçindeki Yeri ve Erzurumlu Emrah'a Mal Edilen Dedim-Dedi'li Şiir

Dedim-dedi'li şiir söyleme biçimi, hem halk hem de divan şiirinde oldukça yaygındır. Hemen hemen her âşık, bu biçimde şiir söyleme geleneğine uymuşlardır.[1]

Dedim-dedi, şiire karşılıklı deyişmeyi sokmuş, canlılık ve hareket getirmiş, monotonluğu kırmıştır. Dedim-dedi'li şiirlerde sazşairi sevgilisiyle konuşur. "Dedim" sazşairini, "dedi" de sevgilisini sembolleştirir.[2]

Dedim-dedi'li ilk örneğe "*Divanü Lügat-it Türk*" de rastlıyoruz[3] Kaşgarlı Mahmut'un 1072-1074 yılları arasında yazdığı bu eserdeki şiir şöyle:

Aydım ona sevük
Bizni taba ne elük
Keçtink yazı kerik
Kırlar edhiz dedik

Ayda sening uhdı
Emgen telim udhi
Yumşar katığ ödhü
Könglüm sanga yügrük[4]

Türk edebiyatında Dedim-dedi'li ilk örneklere divan edebiyatında rastlıyoruz. Bu örnekler daha çok gazel ve rübaîlerde görülür. Kadı Burhaneddin'in (1344-1398) rübaîsi şöyle:

Didüm ki dilün didi ne şirin söyler
Didüm ki dilün didi ne narin söyler
Didüm ki canım cümle fedadır saçına
Didi ki bu miskin hele varın ne söyler

Şeyhî'nin (1375-1431) gazeli de şöyle başlıyor:

Didüm visâlüne irmek didi hayâl-i muhâl
Didüm cemâlüni görmek didi mübârek fâl

Divan şiirinde Cem Sultan (XVI. yy.), Zatî (XV. yy.), Hayretî (XVI. yy.), Necatî (XV. yy.), Bağdatlı Ruhî (XVII. yy.), Ahmed Paşa (XV. yy.), Fuzulî (XVI. yy.), Keçicizâde İzzet Molla (XIX. yy.)'nun Dedim-dedi'li gazel ve rübaîleri bulunmaktadır.

Halk şairi olarak tanınan ancak divan tarzında da yazan Merzifonlu Hıfzî (1851-1894), Bayburtlu Zihnî (XIX. yy.), Âşık Dertli (XIX. yy.), Kul Nesimî (XVII. yy.)'nin Dedim-dedi'li gazelleri bulunmaktadır.

Divan şiirinde bazı gazellerin beytül gazelleri de (şah beyit) dedim-dedi'lidir.

Tekke şiirinde de Dedim-dedi'li deyişler bulunur. Eşrefoğlu Rumî'nin (XV. yy.) bir gazeli, Seyyid Alaeddin'in (XVII. yy.) bir ilâhîsi, Nüzulî'nin (XVIII. yy.) bir ilâhîsi, Kaygusuz Abdal'ın (XV. yy.) bir şathiyyesi bunlara örnektir.

Ayrıca bazı müfretlerde (tekçe), bazı şairlerin deyişlerinin dörtlüklerinde, bazı manilerde de Dedim-dedi'li şiirleri rastlanır.

Hikmet Dizdaroğlu Dedim-dedi'li ilk koşmanın Tamışvarlı Gazi Âşık Hasan'la Ercişli Emrah'ın şiirlerinde görüldüğünü, ancak önceliğin hangisinde olduğunun bilinmediğini söylemektedir.[5]

Ancak yaptığımız araştırmalarda bozuk bir Dedim-dedi'li deyiş olmakla birlikte ilk koşma örneğine Pîr Sultan Abdal'da (XVI. yy. ikinci yarısı) rastlıyoruz. Bu koşmanın dörtlüklerinin son iki mısraları Dedim-dedi'lidir.

Yâs ü mâtem günü derdim yeniler
Yârin sesi kulağımda çınlar
Dedim ki dağlara niçin iniler
Dedi çekticeğim karın elinden

Alnıma yazılmış kara yazılar
İtikattır tâlip pîrin arzular
Dedim ki çamlara neden sızılar
Dedi çekticeğim pürün elinden

Varıp Hakk'ın divanında dursun
Pervan'olup aşk oduna yanarsın
Dedim değirmene ne hoş dönersin
Dedi çekticeğim perin elinden

Varıp bir pîr ile bazar edersin
Oturup da ikrârını güdersin
Dedim garip bülbül niçen ötersin
Dedi çekticeğim hârın elinden

Ser çeşmeden gelir suyun durusu
Nasibimiz verir pîrin birisi
*Dedim **Pîr Sultan**'ın benzin sarısı*
Dedi çekticeğim yârın elinden

Tamışvarlı Gazi Âşık Hasan'ın (XVII. yy.) koşması şöyledir:

Bilmem sarhoş mudur uykudan kalkmış
Taramış zülfünü gerdana atmış
Beyaz ellerine al kına yakmış
Dedim öpüşelim dedi ki yok yok

Dedim selvi nedir, dedi boyumdur
Dedim bu güzellik dedi soyumdur
Dedim bu cilveler, dedi huyumdur
Dedim koçuşalım dedi ki yok yok

Dedim ölüm yok mu dedi aynımda
Dedim öz vebâlîm dedi boynumda
Dedim turunçların dedi koynumda
Dedim koklaşalım dedi ki yok yok

Dedim yanakların dedi gülümdür
Dedim kâkülün dedi sümbülümdür
*Dedim **Garip Hasan** dedi kulumdur*
Dedim sarmaşalım dedi ki yok yok

Erçişli Emrah'ın (XVII. yy. ilk yarısı) Dedim-dedi'lisi:

Seherde uyanmış gözleri mahmur
Dedim sarhoş musun dedi ki yok yok
Ak elleri boğum boğum kınalı
Dedim bayram mıdır dedi yok yok

Dedim inci nedir dedi dişimdir
Dedim kalem nedir dedi kaşımdır
Dedim on beş nedir dedi yaşımdır
Dedim daha var mı söyledi yok yok

Dedim duman nedir dedi aynımda
Dedim zulüm vardır dedi boynumda
Dedim gül memeler dedi koynumda
Dedim ver ağzıma söyledi yok yok

Dedim pişen nedir dedi zulümdür
Dedim zulüm nedir dedi ölümdür
*Dedim **Emrah** neyin dedi kulundur*
Dedim satar mısın söyledi yok yok

Bu Dedim-dedi'lerin değişkelerinin Âşık Ömer'e (XVII. yy. ilk yarısı-1707), Kul Nesimî'ye (XVII. yy.), Erzurumlu Emrah'a (1854-1860), hatta Âşık Sümmanî'ye (1862-1915) mal edildiğini de görüyoruz.

Erzurumlu Emrah'a mal edilen deyiş ise aynen şöyle:

Sabahtan uğradım ben bir fidana
Dedim mahmur musun dedi ki yok yok
Ak ellerin boğum boğum kınalı
Dedim bayram mıdır dedi ki yok yok

Dedim inci nedir dedi dişimdir
Dedim kalem nedir dedi kaşımdır
Dedim on beş nedir dedi yaşımdır
Dedim daha var mı dedi ki yok yok

Dedim ölüm vardır dedi aynımda
Dedim zulüm vardır dedi boynumda

Dedim ak memeler dedi koynumda
Dedim ver ağzıma dedi ki yok yok

Dedim Erzurum nendir dedi ilimdir
Dedim gider misin dedi yolumdur
*Dedim **Emrah** nendir dedi kulumdur*
Dedim satar mısın dedi ki yok yok

XVII. yy.'ın ilk yarısında yaşayan Ercişli Emrah'ın bir deyişi de Dedim-dedi'li ilk semaîdir. Bu semaî şöyledir:

Dedim ay kız ne güzelsin
Dedi dersim hecelenmiş
Dedim sensin tan yıldızı
Dedi hayli yücelenmiş

Dedim dilber bu ne haydır
Dedi ebrularım yaydır
Dedim dilber yüzün aydır
Dedi on beş gecelenmiş

Dedim dilber yüzün mâhı
Selvisin güzüller şâhı
*Dedim unutma **Emrah'ı***
Dedi neylim kocalanmış

Erzurumlu Emrah'ın olan Dedim-dedi'li şiirler aslında şunlardır:

Dedim dilber didelerin ıslanmış
Dedi çok ağladım sel yuvasıdır
Dedim dilber yanakların dişlenmiş
Dedi zülfün değdi tel yarasıdır

Dedim dilber lebin şeker bal olmuş
Dedi bugün bana başka hal olmuş
Dedim dilber ak gerdanın al olmuş
Dedi çiçek soktum gül yarasıdır

*Dedim dilber **Emrah'ın** aklın aldın*
Dedi şu cihanda beni mi buldun

Dedim dilber niçin sararıp soldun
Dedi çekticeğim dil yarasıdır

Erzurumlu Emrah'a ait başka bir koşma şöyle:

Dedim dilber sen de sevdâkâr mısın
Dedi senden evvel nâre ben yandım
Dedim doğru söyle bana yâr mısın
Dedi sadık yârim gönülden andım

Dedim gel ağyarı feramûş eyle
Dedi terkeyledim gönlün hoş eyle
Dedim cam-ı aşkı sen de nûş eyle
Dedi çoktan anı nûş edip kandım

Dedim gerdanına benler dizilmiş
Dedi görenlerin kalbi ezilmiş
Dedim mahmur mısın gözler süzülmüş
Dedi hâb-ı nazdan yeni uyandım

*Dedim **Emrah** gibi var mı âşıkın*
Dedi elbet benim senin lâyığın
Dedim halinden bil bağrı yanığın
Dedi bilmez idim anca inandım

Bu iki şiir dışında; diğer Dedim-dedi'li şiirler, Erzurumlu Emrah'ın değildir. Maalesef bazı kaynaklarda yanlışlıklar halâ devam etmektedir.

Dedim-dedi'li şiir yazanlar bu kadar değil; Nevşehirli Yahya (19. yy. son yarısı-1950), Silifkeli Âşık Natıvanî (1744-1794), Yusufelili Huzurî (1887-1951), Âşık Deliktaşlı Ruhsatî (1856-1899), Âşık Şenlik (1853-1912), Âşık Gevherî (XVII. y.yılın ikinci yarısı-XVIII y.yılın birinci çeyreği), Âşık Kemalî (1821-1892), Âşık Muhibbî (1823-1868), Âşık Pervanî (1931), Âşık Veli (XIX. yy.), Âşık Türabî (XIX. yy.-1869), Âşık Seyit Türk (1911-1986), Ayaşlı Fahrî (1845-1920), Çankırılı Âşık Yâdî (XIX. yy-1890), Âşık Kusurî (XVIII. yy.), Âşık Zülâlî (1878-1959) Âşık Kul Ahmed (1932-1997), Bedri Noyan (1917-1997), Çorumlu Pîroğlu (1926-1985), Âşık İbrahim (1943), Âşık Hüdaî (1940), Zülfikâr Divanî (1928), Âşık İlhamî (1932-1987), Gürünlü Âşık Gülhanî (1940), Samsunlu Âşık

Kemalî Bülbül (1928) gibi yüzlerce âşık ve şairlerimiz Dedim-dedi'li şiirler yazmışlardır.

Erzurumlu Emrah'a maledilen ve daha çok Erzurumlu Emrah'ın olarak bilinen Dedim-dedi'li koşma ve Dedim-dedi'li şiir yazma geleneği çok eskilere dayanmaktadır. Bu gelenek şiire canlılık, hareket getirmektedir. Gelenek; Balkanlardan Anadolu'nun bütün yörelerine, Kerkük'ten Azerbaycan ve Doğu Türkistan'a kadar yaygındır.

Bir tür değildir. Biçim olarak değişiklik göstermez. Ama divan ve halk edebiyatımız içinde güzel bir gelenek olarak ve yaygın olarak süregelmektedir.

DİPNOTLAR

1 Hayrettin İVGİN, *"Halk Şiirinde Dedim-Dedi"*, II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, II. Cilt, Halk Edebiyatı, Kültür ve Turizm Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yayınları: 38, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1982, S. 255-263

2 Hikmet DİZDAROĞLU, *Türk Saz Şiirinde İlk Örnekler*, II. MTFKB, II. Cilt, Halk Edebiyat, S. 115-144

3 Ali ÇİÇEKÇİ, *Kaşgarlı Mahmut-Divanü Lügat-it Türk*, May Yayınları Edebiyat Dizisi: 2, İstanbul 1970, S. 176

4 Şiirin çevirisi:
Dedim ona sevgili / Bizim yana nasıl geldin / Nasıl geçtin geniş ovayı / Büyük yüksek kırları.
Dedi senin arkanda / Eziyet sıkıntı çoktu /Yumuşar katı dağlar / Gönlüm sana koşmakta.

5 Hikmet Dizdaroğlu, *"İki Adaş Sazşairi: Ercişli Emrah-Erzurumlu Emrah-2"*, Türk Folkloru Dergisi, Sayı: 12, Temmuz 1980, S. 3

[Size Aktüel Dergi, Yıl: 23, Sayı: 339, Ocak 2002, s. 4-5]

Kadın Âşıklarımız

Türk milleti, tarih boyunca kadına büyük önem ve değer vermiştir. Türk'ün anası, bacısı, eşi olan kadın; komutanlar, kağanlar, imparatorlar ve padişahlar tarafından da üstün yerde tutulmuşlardır. Bu haliyle kadın ecedir, kraliçedir, sultandır, imparatoriçedir. Ve evinin kadınıdır.

Türk kadını annedir. Bu yüce yerin önemini bilendir. Kadının evdeki yeri seçkin ve saygındır. Türk aile yapısını sağlam, yıkılmaz ve kutsal kılan kadındır.

Geçmiş zamanlardan günümüze yankılanan bu ana çığlığı, Türk kadınının da erkek âşık ve ozanlarla birlikte deyişler söyledikleri, kopuzların ve sazların tellerine vurduklarını gösteriyor. Analarımız ve kadınlarımız da türküler söylediler, ağıtlar yaktılar, maniler düzdüler.

"Dön gel ağam dön gel dayanamiram
Uyku gaflet basmış uyanamiram"

diyen kadının bu feryadı, Türk halk müziğinin en güzel ağıtı olmamış mı?

Acılı türküler, kadınlarımızın kader eserleridir. Savaşa ve gurbete gönderdiği sevgili eşini ömrünün sonuna kadar bekleyen vefalı kadınlar.

"Eğin viran olmuş bülbül ötmüyor
Ağam ırak yolda elim yetmiyor
Sayı tutam dedim, sayı tutmuyor
Gel ağam gel ağam tez gel sılaya
Sen gelmezsen ağam gelem oraya"

"At ayağı yürük, ozan dili çevik olur" demiş Korkut Ata. *"Tahir ile Zühre", "Ferhat ile Şirin", "Hurşit ile Mahmihri", "Kerem ile Aslı"* hikayelerinin kahramanları kadındır. Bu hikayelerde kadınlar, deyişler ve karşılamalar söyler.

Kadın âşıklarımızın bilinenlerin sayısı az olmakla birlikte, bilinenler en az erkek âşıklar kadar güçlüdür.

Sanat seviyeleri son derece yüksektir.

"İnsan yaratan Süphan değil mi?
Arslanın dişisi arslan değil mi?"

diyen ozanımız haksız değildir.

17. yüzyılın ünlü halk ozanı Pîr Sultan Abdal'ın kızı Sanem de âşıktır. Babasından etkilenerek yetişmiş ve onun gibi deyişler okumuştur.

Dün gece seyrimde coştuydu dağlar
Seyrim ağlar ağlar Pîr Sultan deyü
Gündüz hayâlimde gece düşümde
Düş de ağlar ağlar Pîr Sultan deyü

Uzundu usuldu dedemin boyu
Yıldızdır yaylası Banazdır köyü
Yaz bahar ayında bulanır suyu
Sular çağlar çağlar Pîr Sultan deyu

Pir Sultan kızıydım ben de Banaz'da
Kanlı yaş akıttım baharda güzde
Babamı astılar kanlı Sivas'ta
Dar'ağacı ağlar Pîr Sultan deyu

Osmanlı Padişahı II. Sultan Mahmut'un kızı Adile Sultan din ve tasavvufa büyük eğilim göstermiştir. 1825-1898 yılları arasında yaşayan Adile Sultan divan sahibi bir kadın ozandır. Divandaki pek çok şiir âşık tarzındadır.

Şarkışla'nın ünlü ozanı Âşık Serdarî'nin kızı Ayşe Berk de âşıktır. Kadın ozanımız Ayşe Berk'in Atatürk için yazdığı şiir halk edebiyatımızın en güzel destanlarındandır.

Ben bir kolsuz Serdarî'nin kızıyım
Ak kağıt üstünde kara yazıyım
Yokluğun elinden nasıl gezeyim
Böylece malûmun olsun Atatürk

15 dörtlükten meydana gelen bu şiiri Âşık Ayşe Berk sağlığında Kemal Atatürk'e ulaştıramamıştır.

Bir Fadime Gelin adlı âşığımız vardır ki Eyüp Peygamber'in sabrını taşımaktadır. Sivas'ın Şarkışla ilçesine bağlı Sivrialan köyündendir. 19. yüzyılda yaşamış. O köyün yetiştirdiği Âşık Veysel daha doğmadan önce... Gelin olduklan kısa bir süre sonra kocası askere gitmiş. Gitmiş ama yıllarca dönmemiş, elinin kınaları solmuş, saçları yılların sıkıntısı ile ağarmış... Tam 10 sene beklemiş asker yolunu.

Bir gün sabır taşı çatlamış ve söylenmiş durmuş:

Merhametsiz padişahlar askeri
On senedir bekletiyor Hicaz'da
Genç iken kocadım yitirdim yâri
Soyha Yemen yiğit komadı bizde

Padişaha söylen yâri göndersin
Bu kanunu bu zagonu döndersin
On seneyi bir seneye indirsin
Hiç mi merhamet yok Sultan Aziz'de

Gelin, ömrüm geçti ben mozuluyom
Kara saçım ağ ördürdüm düzülüyom
On senedir asker yolu gözlüyom
Saç ağardı ferim kalmadı gözde

Kamanlı Âşık Emine; 93 Harbi diye bilinen 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda tam 4 oğlunu şehit vermiştir. Dile kolay 4 şehit. Oğullarının şehit oluşu üzerine yaktığı ağıtlar, bugün Kaman civarında halen yürek yakacak kadar etkili, dilden dile söylenmektedir.

Anadolu toprakları cömert. Türk anaları cömert. Adlarını bilmediğimiz binlerce ozan yetiştiren Anadolu, binlerce kadın ozanımızı da bağrından çıkarmıştır.

1808-1917 yılları arasında yaşayan Arife Bacı, Denizli'nin Gölemezli köyünde yaşamış Ayşe Kadın, Çerkeşli Banu Hanım, Erzurumlu

Deli Anakız, Dikmenli Âşık Emine Şener, Tırhala'da 1853'de doğan 1928'de ölen Gülsüm Ana, Adanalı Hasibe Ramazanoğlu, 18. yüzyılda yaşayan Âşık Hayriye ve daha yüzlerce kadın âşıklarımız bu toprağın dili ve sesi olmuşlardır.

Ağıtların, manilerin, türkülerin mimarı kadın âşıklarımız şükür ki bugün bile var.

İşte; Afyonlu Âşık Aslı Bacı, Eskişehirli Âşık Nurşah Bacı, Âşık Sarıcakız, Adanalı Fatma Taşkaya ve Kozanlı Ayşe Çağlayan kimi saz çalıyor, söylüyor, kimi sadece söylüyor.

Bu analarımızın, bacılarımızın sesi; Türklük var oldukça susmayacak, onların deyişleri her zaman bu topraklarda çınlayacak.

[Size Aktüel Dergi, Yıl: 18, Sayı: 272, Haziran 1996, s. 4 ve 6]

Veysel'i Yetiştiren Çevre

Aşık Veysel'in şiirleri için kimilerinde, «*onun şiirlerine aydın eli değiyor (değmiştir)*» yargısı vardır. Açıkça söylememekle birlikte, Ahmet Kutsi Tecer'in Veysel'in şiirlerini düzelttiği söylenir. Bu yanlış yargıyı gidermek istiyorum.

Yıl 1931 ve kasımın beşi. Sivas'ta «*Halk Şairleri Bayramı*» düzenleniyor. Düzenleyen Sivas Millî Eğitim Müdürü Ahmet Kutsi Tecer. Sivas, çevrenin âşıkları ile doluyor.[1] İşte, Veysel ilk kez orada fark ediliyor. Veysel kırk yaşına yakın. Bayramın verdiği yüreklilik ve Tecer'in elinden tutması ile kendinde söyleme gücü buluyor Veysel. Tecer için «*Dilimizin bağını çözdü çok sükür)*[2], «*Ayağımızın bağını Tecer çözdü*»[3] diyor.

Öyle sanıyorum ki yanlış anlamaya neden olan Veysel'in bu içten sözleridir. Kendisine, yaygın olan bu kanı sorulduğunda şöyle söylüyor : «*Kutsi Bey, şimdiye kadar bir kelimeyi bile değiştirmedi. O, içinden nasıl geliyorsa öyle söyle, başkasının sözünü karıştırmak şiirin benliğini bozar, derdi. Kutsi bey, şiirlerime bu düşünce ile söz karıştırmamıştı ama, iyiliği ve yardımı çok olmuştur. Efendim, coşkun bir dere çağıl çağıl akar. Ekseriya sağa sola da taşıp zararlı olur. Halbuki onu bir arkın içine sokup yanını da bentle kapatırsak durulur, faydalı olur. Kutsi Bey işte beni o bendin içine soktu. Şiirlerimi götürdüğüm zaman her seferinde de aferin iyi olmuş, ilerde daha iyi olacak, diye daima beni teşvik etti. Ben de yüzümün kara çıkmaması için elimden geldiği kadar iyi olmasına çalıştım.*»[4]

Âşık Veysel gönlü yüce bir kişidir. Onu desteklemenin ve yüreklendirmenin altında Veysel'in bu kişiliği yatıyor. Folklor Araştırmaları Kurumu'nun Ankara'da 1979 yılında düzenlediği bir toplantıda Ah-

met Kutsi Tecer'in eşi Meliha Tecer, yaptığı bir konuşmada Veysel için şunları söylemiştir:

«Sivas Halk Şairleri Bayramı'nın düzenlendiği günlerde idi. Ahmet Kutsi Veysel'i bir akşam yemeğe getirdi. Yanlarında Muzaffer Sarısözen de vardı. Veysel'i ilk kez o zaman gördüm. Çok utangaç ve çok kibar bir kişi idi. Meğer o gün, Bayrama katılan tüm âşıklara Halk Şairleri Koruma Derneği para yardımı yapmış. Köylerinin uzaklığına göre 5 lira ile 15 lira arasında para dağıtılmış. Bütün âşıklar verilen parayı azımsamışlar. Âşık Veysel'e de 10 lira kadar para vermişler. Ama Veysel, bu parayı almak istememiş. «Bizim size para vermemiz gerekir. Siz, bize değer verdiniz, buraya kadar çağırdınız ve dinlediniz. Bizim için en büyük para budur. Kesinlikle bu parayı almam» demiş. Kendisine zorla 5 lira vermişler. Diğer 5 lira Derneğe gelir olarak kaydedilmiş. Ahmet Kutsi, bana bunu anlatınca çok duygulandım. Bu kılıksız köylü benim gözümde büyüdü. Ahmet Kutsi «İşte elinden tutulacak adam bu» dedi. Gerçekten Veysel için yaptıklarına değdi.»

Ahmet Kutsi Tecer, onun eline bir resmî yazı verir. Veysel her gittiği yerde bu yazıyı göstererek rahatça sanatını gösterme olanağını bulur. Bakın, Ahmet Kutsi, Veysel için şunları söylüyor: *«Âşık Veysel, musikisini şiiri ile hamur haline getirmesini bilmiştir. Fakat iş bununla bitmiyor. Veysel, gerek musikisinde, gerek şiirinde hayatın kendisi kadar halis bir şahsiyet ortaya koymuştur. Onu bize bu derece cazip ve tesirli kılan da işte budur. Yoksa Veysel, ne şiirin sınırlarını zorlamış ne musikînin şahikasını çiğneyip geçmiştir. Onda hayran olduğumuz, onda bizi büyüleyen taraf şahsiyetidir."*[5]

Veysel'in elinden tutanlar, onu yüreklendirenler yalnızca A. Kutsi Tecer değildir. Bunların kimler olduğunu Veysel söylüyor: *«Mes'ut Cemil, Sabahattin Eyüpoğlu, Baki Süha, Refik Ahmet hepsini saymaya imkân yok. Bunlar benim yolumu tıkamadılar, açtılar. Her zaman ve her vesile ile cesaret verdiler. Zaten beni gerçekleştirenler de onlardır. Hakkımda yazdıkları yazılarla bugünkü duruma gelmeme sebep oldular. Adlarını her zaman saygı ile anarım.»*[6]

Âşık Veysel, bir gün *«Mektup»* şiirini yazdırıp Ülkü Dergisine yollatıyor. Ahmet Hamdi Tanpınar okuyunca çok beğeniyor. Hatta: *«Artık ben, daha şiir yazmayacağım»* diyor. Tanpınar o yıllarda (1942) yazdığı bir mektupta şöyle söylüyor: *«Veysel bizim gibilerin pabucunu dama attı. Yazdıkları kendi koyu sesinde daha derin manâ kazanıyor.»*[7]

Rüştü Şardağ, Âşık Veysel'in Türk yazınındaki yerini *«Cumhuriyetten sonra gelen Ahmet Kutsi Tecer'lerin, Ahmet Muhip Dranas'ların, Orhan Veli ve Cahit Sıtkı'ların yeridir»* diyerek belirtiyor.[8]

Âşık Veysel hakkında değişik düşünenler, onu bilmeden suçlayanlar utanmalıdır. Bence Veysel ile ilgili en güzel yargıyı Sayın İbrahim Aslanoğlu veriyor: «*Günün birinde Ahmet Kutsi Tecer'in küçük bir hizmeti ve teşviki ile yüreklendi. Elinden tutanların yüzünü kara çıkarmadı. Çalıştı, başardı ve koca bir ülkenin alkışladığı Veysel Şatıroğlu oldu*».[9]

DİPNOTLAR

1 Kutsi, Ahmet; *Sivas Halk Şairleri Bayramı*, Kâmil Matbaası, Sivas 1932. S. 4

2 Makal, Tahir Kutsi; *Âşık Veysel*, Tarla Dergisi Yayını, 1969, S. 24

3 Aslanoğlu, İbrahim; *Âşık Veysel*, Sivas Millî Eğitim Müdürlüğü Halk Eğitim Müdürlüğü Yayınları: 1, Sivas 1964, S. 14

4 Aslanoğlu, İbrahim; *a.g.y.*, S. 21

5 Tecer, Ahmet Kutsi; «*Âşık Veysel Şatıroğlu*», Türk Folklor Araştırmaları Dergisi, Sayı: 35, Haziran 1952, S. 546

6 Aslanoğlu, İbrahim; *Âşık Veysel*, Sivas Millî Eğitim Müdürlüğü Halk Eğitimi Yayınları, l Sivas 1964, S. 21

7 Yılmaz, Muhittin; "*Uğurlar Ola Âşık Veysel*", Dünya Gazetesi, 1.4.1973

8 Şardağ, Rüştü; «*Halkı Aydına Getiren Sanatçı: Âşık Veysel*», Türk Folklor Araştırmaları Dergisi, Mart 1974, Sayı: 296, S. 6911

9 Aslanoğlu, İbrahim; Halkbilimi Dergisi, Âşık Veysel Özel Sayısı, Sayı: 4, Nisan - Mayıs 1974, S. 25

[Halay Dergisi, Yıl: 1, Sayı: 9, 15 Eylül-15 Ekim 1981, s. 19-20]

Âşık Veysel Halk Şiirinin Tümülüsüdür

Toprağında olduğu gibi, Anadolu insanının gönlü de kat kattır. Toprağımızın her katında bir uygarlığın izi vardır. Kazınız o çorak ve kurak toprakları, altından Osmanlı çıkar, Selçuklu çıkar. Yeniden kazınız Bizans, Roma, Frig, Hitit vb. uygarlıkları bulursunuz. Dokuz kat, on iki kat uygarlık izleri...

Âşık Veysel'in gönlünü eşeleyin. Orada da bu kültür katmanları görülür.

Kazın Veysel'in toprağını Âşık Ruhsatî'yi bulursunuz:

Dünya geniş şimdi daraldı
Çıkıp gideceğim yer belli değil
Yetmişaltı yıldır alır satarım
Deftere bakmadan kâr belli değil

Vurun kazmayı, toprakları biraz eşeleyin, Karacaoğlan karşınıza çıkar:

Her sabah her sabah suya giderken
Yâr yolunda toprak olsam toz olsam
Bakıp dört köşeyi seyran ederken
Kara kaş altında elâ göz olsam

Eşeleyin Veysel'in tümülüsünü Kaygusuz Abdal'a rastlayacaksınız.

Türlü türlü dillerin var
Ne acaip hallerin var
Ne karanlık yolların var
Sırat köprün nerde senin

Derinlere dalın Pîr Sultan'ın Yıldız Dağı'nı, Köroğlu'nun kılıç-kalkanını bulursunuz:

Yıldız Dağı Pir Sultan'ın yaylası
Kılıç kalkan kurak bellerin süsü
Değdi kulağıma Köroğlu sesi
Derildim dumanlı dağa sığındım

Yunus Emre, insan denilen "höyük"ün kabartısını yükselten şiir uygarlığının toprak piramididir. Veysel'in gönlünde yapacağınız arkeolojik kazıda, o kazdığınız tümülüste Yunus mutlak karşınıza çıkacaktır:

Göz gezdirdim dört köşeyi aradım
Ne sen var, ne ben var, bir tane Gaffar
İstersen dünyayı gez adım adım
Ne sen var, ne ben var, bir tane Gaffar

Âşık Veysel denilen o kadim toprak, o yumuşak zigurat, halk şiirinin geçmişini ve şiirin her türlüsünü bağrında saklıyor:

Neyim ne olacak elde neyin var
Karacaoğlan, Dertli, Yunus soyum var

Âşık Veysel, halk pınarının o engin sularını, göğsünü bend yaparak saklamıştır. Çünkü o birikimlerini halk şiiri kaynağından toplamıştı. Bu bendin kapağını Şair, Eğitimci - Yazar Ahmet Kutsi Tecer aralamıştı. Tümülüsün topraklarını ilk eşeleyen odur. Bu bendden şırıl - şırıl, gürül - gürül Yunus Emre, Karacaoğlan, Pîr Sultan ve diğerleri akmıştır.

Veysel bir müze gibi, halk şiirinin uygarlığını saklamış yüreğinde... Sekiz kat, on kat ve kat kat; Homeros'tan günümüze tüm Anadolu ozanlarının şiir güzelliklerini birleştirivermiş tümülüsünde... En arkaik söyleyişler, en çağdaş kavramlar; sazında, sözünde yerini ve anlamını bulmuştur.

Veysel işte böyle katmanları olan bir toprak. Halk şiiri geleneğinin özgün bir temsilcisi. Onda Anadolu halk şiirinin en temiz, en saf yanını buluyoruz. Ezgilerinde ve sözlerinde sanat kaygısı yok. İçinden nasıl geliyorsa, öyle çalıp çığırmış. İşte bu temizlik ve saflık Veysel'i ortaya çıkarmış.

Âşık Veysel, bu toprakların binlerce yıldır süzülüp gelen halk şiiri geleneğinin ürünlerini ortaya koymuştur.

Halk şiiri geleneğini günümüze taşıyan yalnızca Âşık Veysel mi? Değil elbette! Âşık Mahzunî Şerif, Âşık Kul Ahmet, Âşık Ferrahî, Âşık Davut Sularî, Âşık Halil Karabulut, Âşık Hüseyin Çırakman, Âşık Reyhanî, Âşık Şeref Taşlıova, Âşık Murat Çobanoğlu, Âşık Eminî Düştü ve daha yüzlercesi bize Anadolu'nun binlerce yıllık duygularını günümüz dünyasına ulaştırmışlardır.

Âşık Veysel, yüzlerce güçlü âşık arasında 20. yüzyıl halk şiirinin sembolü oldu. Bizler o sebepledir ki yıllarca "Veysel" deyip duruyoruz. Çünkü onun şahsında 20. yüzyıl halk şiirinin temsil edildiğini görüyoruz.

Bizim çabamız; geçmiş yüzyıllara göre 20. yüzyıl halk şiiri, özünü kaybetmeye başlasa da, gelenekten sapmalar olsa da, biçim değiştirse de, gelenek azalsa da; bu geleneğin devam ettirilmesine katkı sağlamaktır. Neden? Çünkü, bu gelenek bizim öz kültürümüzdür. Kültürümüzün önemli bir parçasıdır. Ve kendimize bir simge bulduk; Âşık Veysel.

Geçen yıl Ankara'da düzenlenen "I. Emlek yöresi ve Çevresi Halk Ozanları Sempozyumu"na (16-17 Mayıs 1998) katılan bilim adamı ve araştırmacılar, 1999'un "Âşık Veysel'i Anma Yılı" olması için oybirliği ile bir tavsiye kararı aldı. ilgililere ve UNESCO'ya bu kararımız çeşitli yollardan intikâl ettirildi. Nasıl ki; Yunus Emre, Manas, Fuzulî, Abay gibi şairler için anma yılları tespit edilmişse Âşık Veysel için de talep edildi. Çünkü; Âşık Veysel 20. yüzyıl içinde yaşadı, 20. yüzyılın halk şiiri geleneğini temsil etti ve onu anmak bu yüzyıl bitmeden yapılmalıydı. Üzülerek söylüyorum ki bu girişimler sonuçsuz kaldı. Emlek Ozanları Kültür Derneği Başkanı Sayın Ali Dinçal'ın ilgililere duyurmadaki çabaları mutlak sonuç verecektir. Belki 2000 yılında bu isteğimize kavuşuruz.

Âşık Veysel yılı olsa da olmasa da Türk halkı, hattâ Türk dünyası Veysel'i hiç unutmayacaktır.

[Size Aktüel Dergi, Yıl: 20, Sayı: 306, Nisan 1999, s. 6-7]

Âşıkların Dilindeki "Âşık Veysel"

Âşık Veysel, şurası şüphe götürmez ki en ünlü ozandır. Dikkat edilirse, "en ünlü" diyorum. "En güçlü, En büyük" sözlerini kullanmıyorum.

Çünkü onun en ünlü olması, en büyük ozan olduğundan değildir. Onun önemli olan yanı, âşıklık geleneğinin unutulmakta olduğu bir zamanda ortaya çıkarılmasıdır.

Veysel'i keşfedip elinden tutarak ve onu yüreklendirerek üne kavuşturan merhum Ahmet Kutsi Tecer'in hizmeti unutulmayacaktır.

Çünkü Veysel'le birlikte âşıklık geleneği sevilmiş, âşıklarımızın sayısı artmış ve kaybedilen itibar yeniden kazanılmıştır.

Kim ne derse desin, "Âşık" dendiğinde "Âşık Veysel" akla gelir. Bu da âşıklık geleneği için olumlu bir imajdır.

Bilindiği gibi Veysel'le ilgili bir çok belgeler, bilgiler derlenmiş toplanmıştır. Onun bilinmeyen yanı aşağı,yukarı kalmamıştır.

Âşık Veysel'le ilgili bugünkü âşıklarımız, onu tanıyan günümüz ozanları neler söylemişlerdir. Ben bu yazımda kısaca onlardan söz edeceğim.

Âşıklarımız onun daha çok görmeyen gözünden, kara toprağa seslenişinden, Atatürk'e yaktığı ağıttan, sazıyla söyleşisinden, "gidiyorum gündüz gece" diyerek öbür dünyaya intikali hatırlatan sözlerinden, dostların kendisini hatırlaması dileğinden, şiirlerinde söz etmektedirler.

Günümüz âşıklarının hemen, hemen hepsi Âşık Veysel'le ilgili şiirler yazmıştır. Hatta, şairlerimiz de Veysel'e ithaf edilen şiirler yazmış-

lardır. O kadar ki kadın âşık ve şairlerimiz de onun ardından şiirler yazmışlardır. Âşık Aslı Bacı, Âşık Nurşâh Bacı ve Gülten Akın bunlardan yalnızca birkaç örnektir.

Âşık Aslı Bacı bir şiirinde;

Sadık yârin, toprağında
Gül içinde Âşık Veysel
Damla düşmüş yaprağında
Dal içinde Âşık Veysel

demektedir

Âşık Çoban Hüseyin ise ;

Engin dağbaşının sanki karıydı
Kara toprak onun canı yâriydi
Son deminde gideceği yeriydi
Bahçede açılan gülüydü Veysel

diyerek "kara toprak" imajından söz etmektedir.

Âşık Adil Ali Atalay ise;

Yaşadın dünyayı görmedi gözün
Fakirlik yakardı yanardı özün
Düşünür söylerdin, boş değil sözün
Ölmedin, yaşarsın ey yüce Veysel...

diyerek onun görmeyen gözlerinden ve fakirliğinden söz ediyor.

Âşık Boyacı, Âşık Dursun Cayaklı, Âşık Emin Cihanî, Âşık Sami Coruk, Âşık Murat Çoşkun, Âşık Veli Çal, Âşık Kemalî Bülbül daha çok Veysel'in ölümünden duyulan teessürle şiir yazmışlardır.

Geçen yıl kaybettiğimiz Âşık Ali Çatak ise Veysel için yazdığı bir dörtlüğünde şöyle söylemişti;

Yedisinde kayıp etti gözünü
Görmez oldu bahar ile yazını
Zalim çiçek çopur etti yüzünü
Derdi cefaları özünde buldu

Çıldırlı Âşık Dursun Durdağı ise;

Her soruya doğru cevap verdin
Karanlık Dünyanda aydın yürürdün
Gönül gözü ile her şey görürdün
Yerin nurla dolsun ey Veysel baba.....

diyordu. Burada Âşık Durdağı'nın Veysel'e "Baba" demesine dikkatinizi çekmek isterim. Çünkü âşıklar Veysel'i "baba" olarak, yani "büyük" olarak biliyorlar.

Ona "baba" diyenlerden biri de Âşık Eminî Düştü'dür.

Sanma Veysel Baba, Eminî kalır
Çark'ı devran döner kâinat ölür
Sözlerin bizlere yâdigâr kalır
Âleme beyandır hâl Veysel Baba

Âşık Gürünlü Gülhanî de onun kırk yaşından sonra âşık olduğuna işaret ediyor,

Kırk yaşında âşık oldu
Bahçesine baykuş doldu
Zevraksız ummana daldı
Klavuzsuz yüzer Veysel

Âşık Musa Merdanoğlu da mezarının başında şöyle sesleniyor;

Bülbül gibi şakımaya
Tezgâhından dokumaya
Bir Fatiha okumaya
Durduk Veysel Baba diye...

Bedri Noyan Dedebaba ise onun ölüm zamanına işaret ediyor;

Kuş oldu katına uçtu
Hak Muhammet Ali üçtü
Nevruz bayramında göçtü
Rabbim Rahmet kıl Veysel'e

Âşık Veysel için yazan âşıklar bu kadar değil. Âşık Murat Çobanoğlu, Âşık Kul Derviş, Âşık Zülfikâr Divanî, Âşık Fezaî, Âşık Seyfi Fındık, Âşık Kul Gazi, Âşık Hasretî, Âşık İsmail ipek, Âşık Halil Karabulut, Âşık Kaya Kızıltuğ, Âşık Bayram Köroğlu, Behçet Mahir, Ozan Ali Metin, Âşık Meydanî, Âşık İsmetî, Âşık İsmail Nar, Âşık Ali izzet Özkan, Âşık Ahmet Poyrazoğlu, Âşık Ali Rahmanî, Âşık Yaşar Reyhanî, Âşık Sefil Selimî, Âşık Kul Semaî, Âşık Yanık Umman, Âşık Paşa Yangunî, Şemsi Yatsıman gibi daha pek çok âşıklar, ozanlar ve şairler Veysel için yazmışlardır.

Âşık Veysel'in ölümünün 24. yılında ona rahmet dilerken, yaşayan ve onun yolunda olan âşıklarımıza uzun ömürler ve bol eserler vermelerini temenni ediyorum.

[Size Aktüel Dergi, Yıl: 18, Sayı: 282, Nisan 1997, s. 6-7]

Âşık Mücrimî "Şen Değil Gönlüm Şen Değil"

Âşık Mücrimî'nin nereli ve kim olduğunu bilmiyorum. Değerli Halk Ozanı ve benim sevgili dostum Nesimi ÇİMEN; Mücrimî'den çok bahsetti. Hatta, Âşık Nesimi ÇİMEN'den alınan *"Şen değil gönlüm şen değil"* diye başlayan deyişi TRT Repertuarlarına da geçmiştir. Dostum Nesimî Çimen'den çok dinledim bu deyişi. Zaten her karşılaşmamızda, her dost sofrasında kendisinden dinliyorum.

Nesimî Çimen, Âşık Mücrimi'nin öldüğünü ve K. Maraşlı garip bir âşık olduğunu söylüyor. Henüz hayatını tam olarak Nesimî Çimen'den dinleyemedim.

Şu diyarı-ı gurbet elde
Şen değil gönlüm şen değil
Kimse bilmez ahvalimden
Şen değil gönlüm şen değil

Sergerdan olmuş gezerim
Hem okurum hem yazarım
Gece gündüz intizârım
Şen değil gönlüm şen değil

Ben cismimi yaktım nâra
Gönlüm uğradı efkâra
Tecellim yok bahtım kara
Şen değil gönlüm şen değil

Mücrimîyem didem yaşı
Gamdan ayrılmadı başı
Cahillerden yedi taşı
Şen değil gönlüm şen değil

Mücrimî, kimbilir hangi gurbet diyarına gitti de ayrılık acısını tattı? *"Mücrim"* Arapça'da *"suçlu"* demektir. Mahlâsını *"Mücrimî"* alan bu âşığımız hangi suçları kendine yakıştırdı da gurbet ellere yelken açtı?

Hangi *"gülyüzlü"*ye âşık oldu? Ulaşamadığı, belki de kendisinin olamadığı, âşkından zorla vazgeçirilmeye çalışıldığı bu *"gülyüzlü"* kimdi?.

Benim'çin bir darağacı kursalar
Ölürüm gül yüzlüm vazgeçmem senden
İlden ile diyar diyar sürseler
Ölürüm gül yüzlüm vazgeçmem senden.

Kement atıp Mansur gibi assalar
Cellât edip şu boynumu kesseler
Nesim gibi dericiğim yüzseler
Ölürüm gül yüzlüm vazgeçmem senden

Atlılar kaldırıp arda katsalar
Kurşunlar yağdırıp oka tutsalar
Yusuf gibi zindanlara atsalar
Ölürüm gül yüzlüm vazgeçmem senden

***Mücrimî** der fermanımı yazsınlar*
İçerim yâr için zehir ezsinler
İsterlerse mezarımı kazsınlar
Ölürüm gül yüzlüm vazgeçmem senden

Mücrimî aşkından vazgeçti mi, vazgeçmedi mi? Bilemiyorum! Sanıyorum ölene kadar vazgeçmedi. Nereden biliyorum bunu? Aşağıda yazılı şiire bakın! Sevgilisi yara üstüne yara açmış. Sevgilisinin hayâliyle akıp, çağlamış. Derdi bine ulaşmış. Sevgilisi vefasız mıydı? Öyle görünüyor. Çünkü sevgililer biraz da vefasızdır.

Dertliyim derdime dermana geldim
Bilmem bu derdimden bilen var m'ola?
Yaralandı sinem sarardım soldum
Yarama bir merhem saran var m'ola?

Yandı yüreciğim yandı tutuştu
Yâr yara üstüne yaralar açtı
Bir derdim var idi bine ulaştı
Çekemem bu derdi bölen var m'ola?

Yârın hayaliyle akar çağlarım
Dertli sinem aşk oduna dağlarım
Ah çekip de iki gözüm ağlarım
Bilmem ki ağlayıp gülen var m'ola?

Aşkın deryasında döner kayıklar
***Mücrimî** uyur mu kalp uyanıklar*
Dost için can verir bağrı yanıklar
Böyle dost yolunda ölen var m'ola?

Mücrimî bir dâvanın peşindedir. Onun âşkı onun dâvasıdır. Âşkın elinden inlemektedir. Onun deli gönlü coştukça coşar. Ama derdinin dermanı, o vefasız sevgilinin dilindedir.

Âşkınla perişan oldum
Bu bir sevdadır sevdiğim
Gâhi devrişan oldum
Bu bir dâvadır sevdiğim

Coşar deli gönlüm coşar
Âşkın küresinde pişer
Gönül bir gerçeğe düşer
Meyil yârdadır sevdiğim

Gün edip âlemi kuran
Kimi mamur kimi viran
Dertlilere derman veren
Bilmem nerdedir sevdiğim

Mücrimî'yem inilersin
Dertlerimi yenilersin
Derdime derman eylersin
Zikrin dildedir sevdiğim

Bu duygulu, deyişleri güçlü âşığımız hangi meyvesi bol ağacın dibinde yatıyor? Mor dağlara karşı ruhu, o vefasız sevgiliye sesleniyor mu? Dertli aşığımıza cennetin bir köşesinde mekân dilemekten başka bir şey şu anda elimden gelmiyor.

[Size Aktüel Dergi, Yıl: 13, Sayı: 217, Kasım 1991, s. 5-6]

Âşık Mücrimî'nin Yeni Bulduğumuz Deyişleri

Dergimiz Size'nin 217. sayısında (Kasım 1991) Âşık Mücrimî ile ilgili bir yazı yazmıştım. Dostum Âşık Nesimî Çimen, Ocak - 1992 ayı içinde Ankara'ya beni ziyarete geldi. Ondan yeniden Mücrimî ile ilgili bilgiler aldım. Sözünü ettiğim yazıda Mücrimî'nin K. Maraş'lı olduğunu söylemiştim. Oysaki Nesimî Çimen, ozanın Gaziantep'in İslahiye kazasından olduğunu söyledi. Ölümünü hatırlayamadı ama *"Bundan 30 yıl önce ölmüştü"* diyerek, âşığın 1960'lı yıllarda öldüğünü ifade etti.

Aslında Mücrimî ile ilgili sağlıklı bilgileri İslahiye'ye giderek derlemek ve araştırmak gerekir. Ben ilk fırsatta buralara giderek bu garip âşıkla ilgili derlemeler yapacağım.

Yazımda Mücrimî'nin 4 deyişini yazmıştım. Şimdi de Mücrimî'nin yine 4 deyişini ilk kez bu sayfalarda yayımlıyorum. Bu şiirleri Âşık Nesimî Çimen'den aldım.

Derdim çoktur kime yazdıram derdim
Her kime yazdırsam benden dertlidir
Bir tabib bulmadım derman eylesin
Tabib buldum o da benden dertlidir

Dedim tabiblerin derdi olur mu
Dertli tabib derde derman bulur mu
Yâresizler yâr halinden bilir mi
Yâre var ki yâr yârinden dertlidir

Derdime bir derman verin gaziler
Yüreğinde derdi olan sızılar

Dertli dertli meler koyun kuzular
Koyun kuzu birbirinden dertlidir

Yine bahar oldu bülbüller söyler
Bülbülün ahından gül figan eyler
Gül gülistan olmuş bülbüller ağlar
Bülbül gülden gül bülbülden dertlidir

Yine boranlandı şu yüce dağlar
Etrafını gezdim suları çağlar
Kimisi güler de kimisi ağlar
O gülen de ağlayan da dertlidir

***Mücrimî yem** der ki tükenmez derdim*
Derd ile yuğrulmuş temelim yurdum
Böldüm yarısını yârime verdim
Ben o yârden o yâr benden dertlidir

İlk olarak yayınladığımız bu şiir Âşık Mücrimî'nin dostluğa, yoldaşlığa ne kadar önem verdiğini anlatmaktadır.

Kâmil ile yoldaş olan
Yola gitmesi hoş olur
İkrar verip ikrar almak
Pazar etmesi hoş olur

Hakikatle konuşanlar
Birbirine danışanlar
Ayrılıp da kavuşanlar
Sohbet etmesi hoş olur

Yoldaşa hile yapmazsa
Doğru yolundan sapmazsa
Ağyâre meyil katmazsa
Sağyâr sevmesi hoş olur

Sağyâr seven kula benzer
Koğandaki bala benzer
Yeni açılmış güle benzer
Elde kokması hoş olur

Mücrimî yârim gül gibi
Süzülmüş beyaz bal gibi
Dertli dertli bülbül gibi
Daldan ötmesi hoş olur

Âşık Mücrimî öldüğünde yaşlı bir kişi imiş. Âşık Nesimî Çimen kaç yaşında öldüğünü söyleyemedi. "*Fakir ve kimsesiz idi*" dedi. Ancak bugün İslahiye'de oğlu ve birkaç akrabası olduğunu söyledi. Âşık Mücrimî'nin şu deyişi onun bizlere bir öğüdüdür.

Sözün doğrusundan başla
Az söyle çok dinle dostum
Taşlar isen kendin taşla
İlme amel eyle dostum

İlmi bilen olmaz cahil
Bil haddini kalma gafil
Hasetlik eyleyen pahil
Bunlar büyük bela dostum

Kendini metheden olma
Mecnun olanlara gülme
Sınık kullara dokunma
Emr-i İlâhî böyle dostum

Yüksek uçan anka kuştur
Kibirlerin içi boştur
Engine inmesi hoştur
İşte bunu belle dostum

Elin aybını söylersen
Gizli sırrı faş edersen
Hayırlı işi bozarsan
Fiilin fena ağla dostum

Mücrimî Hakk'ı mevcut bil
Hiç bir diyar ıssız değil
Gül için ağlayan bülbül
Bir gün olur güler dostum

Âşık Mücrimî'nin bu son şiirinde yâr elinden aldığı yaralardan söz ediyor. Öyle umarım ki İslahiye'de birileri çıkar da şu Âşık Mücrimî yi araştırır. Biz de onu daha çok tanırız.

Tabib sen sorma derdimi
Benim derdim dermansızdır
El vurup açma yaramı
Yaralarım melhemsizdir

Yâr elinden yaralarım
Vurup sinemi dağlarım
Ah ettikçe kan ağlarım
Didelerim hep nemsizdir

Dert yârin derman yârin
Emir yârin ferman yârin
Yâr yoluna olan varım
Mümkün değil çaresizdir

Ver yâre verme ağyere
Yaramaz işi mudara
Sen yara kılma dubara
Sanmaki yâr habersizdir

Zikrim fikrim birdir yârim
Lâle sümbül güldür yârim
Kafeste bülbüldür yârim
Uçar gider kanatsızdır

Küpü yok boyacı yârim
Taşsız değirmenci yârim
Küresiz kalaycı yârim
Sanma ki yâr sanatsızdır.

Mücrimî'yem arzum yâre
Kahrım yâre nazım yâre
Her ne desem sözüm yâre
Yâr olmıyan habersizdir

[Size Aktüel Dergi, Yıl: 13, Sayı: 221, Mart 1992, s. 5]

Bir Şiirin 400 Yıllık Öyküsü

Bir şairin başkasının bağenilen bir şiirine; biçim, ölçü, kafiye ve aynı konuda benzer olarak söylediği şiire *nazire (benzek)* adı verilir.

Nazire, bir taklid değildir. Şair, sevdiği ve saydığı bir şairin herhangi bir şiirini beğenir, aynı vezin ve kafiye ile onun benzerini yazar.

Bazen, birbirinden habersiz olarak iki şairin veya ozanın, esinleme sonucu mısralarında görülen birlik ve benzeşmeye *"esiveriş"* adı verilir. Eğer bu durum farkına varılmadan yapılıyorsa edebiyatımızda buna *"tevarüd"* denir.

Bazen de şairler, başkalarının mısralarını alır, kendisininmiş gibi şiirinde kullanır. Konuyu değişik biçimlerde anlatma yoluna giderler ki işte bu ayıptır. Ve istenmeyen bir hususdur. Buna edebiyatımızda *"aşırma"* veya *"intihâl"* adı verilir. Maalesef bunun örnekleri edebiyatımızda çoktur.

Bu yazımda *"nazire"* konusunda örnek vereceğim. Aralarında 400 sene fark bulunan dört halk şairinin birbirine *"benzek"* dört şiirini yazacağım.

Nazirenin amacında, yerine göre yarışma ve üstünlük iddiası da vardır. Şairler ustalaştıkça nazireye daha çok başvururlar. Çünkü üstünlük duygusu ustalıkta daha çok artar.

Pîr Sultan Abdal, 16. yüzyılda yaşamıştır. Doğum ve ölüm tarihleri kesin olarak bilinmiyor. Ama, Sivas'ın Yıldızeli ilçesinin Çırçır bucağına bağlı Banaz köyünde doğmuş, Sivas'ta asılmış, mücadeleci bir ozan. Belki de devlet başkanı olarak görülen İran Şahları adına, Anadolu halkını Osmanlılara karşı kışkırttığı, ayaklanmaya çağırdığı, ayaklanmaya öncülük ettiği için asıldı. Şiirine bakınız, bu; inancın derecesi ve kararlılığı görülüyor:

Padişah katlime ferman dilese
Yine geçmem ala gözlü Şah'ımdan
Cellâtlar karşımda satır bilese
Yine geçmem ala gözlü Şah'ımdan

On yedi yerimden vursalar yara
Cerrahlar derdime kılmasa çare
Kemendi bend ile çekseler dara
Yine geçmem ala gözlü Şah'ımdan

Karadır kaşları benzer kömüre
Münafıklar zarar verir ömüre
İk'ellerim bağlasalar demire
Yine geçmem ala gözlü Şah'ımdan

Eğer beni katsa kervan göçüne
Götürseler Hindistan'a Maçin'e
Urganım atsalar darağacına
Yine geçmem ala gözlü Şah'ımdan

Ahiri katlime ferman yazılsa
Çıksam teneşire tabut düzülse
Kefenim biçilse mezar kazılsa
Yine geçmem ala gözlü Şah'ımdan

PÎR SULTAN ABDAL'ım derim vallahi
Ölsem terk eylemem pîri billahi
Huzur-ı mahşerde dilerim Şah'ı
Yine geçmem ala gözlü Şah'ımdan

Ve maalesef Karacaoğlan'ın da yaşadığı yer ile zamanını kesin olarak bilemiyoruz. Ama, Çukurovalı olduğu ve 17. yüzyılda yaşadığı genel kabul görüyor. Karacaoğlan, biraz uçarı, çapkın, yaşama sevinciyle dolup taşıyor. Gurbetçiliği, dertleri, sıkıntıları hep âşklara bağlanan, gezgin, tabiatı seven bir saz şairi. Pîr Sultan gibi o da halkın gönlünde yatan bir saz şairi. Pîr Sultan'a olan naziresi şöyle :

Padişahlar katlime ferman eylese
Gene geçmem kömür gözlü yâr senden
Cellâtlar karşımda satır bilese
Gene geçmem kömür gözlü yâr senden

On yedi yerimden vursalar yâre
Cerrahlar derdime kılmasa çare
Kemend-ü bend ile çekseler dâre
Gene geçmem kömür gözlü yâr senden

Karadır gözlerin benzer kömüre
Yâr hasreti zarar imiş ömüre
İki elim bağlasalar demire
Gene geçmem kömür gözlü yâr senden

Aharı katlime ferman yazılsa
Çıksam teneşire tabut düzülse
Kefenim biçilip kabrim kazılsa
Gene geçmem kömür gözlü yâr senden

KARAC'OĞLAN mezara koysalar beni
Azrail de alsa cesette canı
Huzur-ı mahşerde dilerim seni
Gene geçmem kömür gözlü yâr senden

Bu aynı nakaratlı (dönerayaklı) iki şiir nasıl benziyor birbirine? Bu şiirler nazire midir? Belki de tevârüd... Bilemiyorum. Nereli ve kim olduğunu bilemediğim, ama 1950'li yılların başında sağ olduğu söylenen, Antepli bir ozan da bunlara benzer şiir yazmış. Adına Mücrimî denmiş bu garip ozanın. Bir "gülyüzlü'ye tutulmuş. Dinleyelim bu nazire olan şiiri:

Benim'çin bir darağacı kursalar
Ölürüm gülyüzlüm vazgeçmem senden
İlden ile diyar diyar sürseler
Ölürüm gülyüzlüm vazgeçmem senden

Kement atıp Mansur gibi assalar
Cellât edip şu boynumu kesseler
Nesim gibi dericiğim yüzseler
Ölürüm gülyüzlüm vazgeçmem senden

Atlılar kaldırıp arda katsalar
Kurşunlar yağdırıp oka tutsalar
Yusuf gibi zindanlara atsalar
Ölürüm gülyüzlüm vazgeçmem senden

MÜCRİMÎ der fermanımı yazsınlar
İçerim yâr için zehir ezsinler
İsterlerse mezarımı kazsınlar
Ölürüm gülyüzlüm vazgeçmem senden

Develili Âşık Ali Çatak da Mücrimî'nin bu şiirine bir nazire yazdı. *"Seyranî Delisi"* diye bilinen Âşık Ali Çatak, Kayseri ilinin Develi ilçesi Fenese mahallesinde 1924 yılında doğdu. Bugün 68 yaşında; samimî, coşkulu, heyecanlı, deli-dolu bir âşıktır. Mücrimîye dönerayaklı bir nazire yazan Çatak da *"ayrılmam"* diyor.

Mancılıkla dağ başından atsalar
İnan ahu gözlüm ayrılmam senden
Köle diye pazar pazar satsalar
İnan ahu gözlüm ayrılmam senden

Neşter vurup yaralarım yarsalar
Kanım ile aşk çamuru karsalar
Vallah bana söyle diye sorsalar
İnan ahu gözlüm ayrılmam senden

Acımayıp çarmıhlara gerseler
Yüzbin sene bana hüküm verseler
Kemiklerim parça parça kırsalar
İnan ahu gözlüm ayrılmam senden

Zehir katsa isterlerse aşıma
Azrail dikilse gelip karşıma
Yağlı sicim geçirseler başıma
İnan ahu gözlüm ayrılmam senden

ÂŞIK ÇATAK mezarımı kazsalar
Öldürmeye kat'i ferman yazsalar
Bir canım var gelip hemen alsalar
İnan ahu gözlüm ayrılmam senden

İşte size bir şiirin 400 yıllık serüveni. Acaba hangisi daha güzel? Tekrar okuyun. Ben bu şiirleri defalarca okudum. Bana göre hepsi de birbirinden güzel.

[Size Aktüel Dergi, Yıl: 14, Sayı: 227, Eylül 1992, s. 6-7]

Halk Ozanlığı Geleneği İçinde Ozan Rehberî'nin Yeri

Yazıma bir soru ile başlamak istiyorum. Artık ne tekke şiirinin, ne de klâsik divan şiirinin kalmadığı, hatıra olarak saklandığı günümüzde saz şiiri devam edebilir mi?

Bunun cevabını vermeyeceğim. Çünkü hep bir ağızdan "devam eder" diyerek bağırdığınızı duyar gibiyim. Ama şu var: Saz şiirine, âşıkların görev ve etkilerine çağdaş bir ölçüyle bakmanın zamanı gelmiştir.

Evet eski saz şiirinin "*pîr elinden dolu içen halk âşıklarının*" çağı geçmiştir. Ama halk şiirinin (saz şiirinin) çok verimli geleceği olabilir.

Yüzyıllardır toplumlara şiir gücü ile seslenme görevini veren söz gücünün, dünya durdukça duracak olan eskimez varlığını yaşatacak kuşakların yapacağı dünden farklı değildir.

Ama hangi noktada olacaktır bu? Söz gücüyle, sözcülük, önderlik, aydınlatıcılık yapmakla olacaktır.

Geleneğimizdeki gibi, sazı sırtında köy köy dolaşarak karın doyuran topladıkları ile ev-bark geçindiren halk şairi tipiyle toplumların çağdaşlaştırılması mümkün değildir.

Hecenin, dörtlüğün, koşmanın, destanın, maninin güzelliklerinden yararlanarak, yüzeysel taklitlerden uzaklaşarak, sanatın en uç yenilikleriyle kendini bezeyen, görülmemiş, duyulmamış yöntemlerle sanat yapan ozanlar kalıcı olurlar günümüzde.

İki yıl önce bir trafik kazasında rahmetli olan Ozan Rehberî, bu nitelendirdiğim iki tip aşığın, ikincisini temsil etmekteydi. Yürekli ve

korkusuzdu, sanat yapmaya çalışır, günümüz motiflerini iyi kullanırdı Ozan Rehberî.

Ozan Rehberî, Sivas'ın Divriği ilçesine bağlı Karakuzulu köyündendir. 1953 yılında doğmuştur. Bir süre Sivas'ta yaşamıştır. Büyük kente geldiğinde yine çevresinde Sivaslılar vardır. Doğal olarak o yörelerin kültür ve değerleri yetişmesinde etkili olmuştur.

Sivas'ta bugün bile güçlü bir saz şiiri geleneği vardır. Çünkü o yöreler, İğdecik köyünden Âşık Veli, Kılıçlı köyünden AgahÎ, Sarıkaya köyünden Âşık Hüseyin, Kale köyünden Kemter Baba, Sivrialan köyünden Âşık Veysel, Höyük köyünden Âşık Ali İzzet Özkan, Kümbet köyünden Suzî, Saraç köyünden Haydarî, Yapıncak köyünden Âşık Resul, Tuzla köyünden Âşık Şevkî gibi ozanları yetiştirmiştir. O yörelerin kültüründe "Şiir ve Saz" yalnızca bir eğlence aracı değil, dinsel törenlerin ve törelerin bölünmez bir parçasıdır.

İşte Ozan Rehberî, böyle bir yöreden yetişmiş ve o kültürü almış bir sanatçıdır. O şiirlerinde de bizim geleneğimizden kopmaz. 6+5 olarak bölümlenen 11 hece koşma ve 8 heceli semaî tarzını kullanır.

Onun şiirlerinde ilk bakışta herkes tarafından yazılabilecek sanısını uyandıran bir görünüş vardır. Ama şiirleri okundukça; hüzünlü, buruk, acı bir hava olmakla birlikte düşündüren ve insanları bulunduğu hayal dünyasından gerçeğe çekiveren bir hava sezilir.

Ozan Rehberî de Sivas yöresinin âşıklarının ortaya koyduğu ekolün izleri rahatlıkla görülebilir. *"Acılanma"*, *"inkisar"*, *"hasret"*, *"kader"* temleri ustalıkla işlenir ama bunlar günümüz hayat tarzının ve gerçekliğin hamuru ile yoğrulur. Ozan Rehberî, sağlığında kendisine *"gerçekçi ozan"* sıfatını yakıştırıyordu. Evet gerçekçiydi ama, bir geleneği de devam ettiriyordu. Neydi bu? *"Ozanlık geleneği"*idi.

Meselâ; geleneğimizde bir *"güzellik"* ve *"güzel sevmek"* anlayışı vardır. Aslında güzel ile ilgili olarak, bütün ozanlar yaklaşık aynı güzeli tanımlamışlardır.

Âşık Emrah;

"Güzel sevmek bir sarp kale
Ya alınır ya alınmaz"

diyerek bir savaş motifini şiirine sokuyor.

Karacaoğlan;

"Güzel sevmek günah değil
Ben kitapta yerin gördüm"

derken (güzel-ile-sevmek) kavramlarına dinsel serbesti görüşünü sıkıştırıveriyor.

Âşık Ali İzzet Özkan,

"Allah bile güzellere âşıktır
İnanmazsan Kur'an'a bak azizim."

diyerek, Karacaoğlan'la aynı düşünceyi paylaşıyor.

Âşık Veysel;

"Güzelliğin on par'etmez
Bu bendeki aşk olmasa"

derken, güzelliğin estetik duygusunu ve anlayışını sergiliyor.

Güzel kavramında gelenekten ayrılmayan Ozan Rehberî, güzeli bugünün nitelikleriyle de tanımlıyor. Güzel anlayışı esas itibariyle diğer âşıklarınkine benzer. Bu sevgili *"kara gözlü", "al yanaklı", "tel saçlı", "kibar", "allı turna gibi gökte uçan", "soydan güzelliğe sahip"* bir güzeldir.

Onun güzel adlı bir şiirini yazmadan geçemeyeceğim:

Şelâle misali çağlayıp durur
O kara gözlerin pınar mı güzel
Bir buse vermezsen al yanağından
Gönlümün ateşi söner mi güzel

İki gün görmezsem göresim gelir
Görünce sineme sarasım gelir
Tellim saçlarını öresim gelir
Seni saran ele çınar mı güzel

Bu güzellik soydan mıdır sevdiğim
Şehirden mi köyden midir sevdiğim
Kibarlığın huydan mıdır sevdiğim
Seven gönül yâda kanar mı güzel

Allı turna gibi gökte uçarsın
Bazı çok hırçınsın bazı naçarsın
Bu gönlümde türlü yara açarsın
İkrar veren yoldan döner mi güzel

Ozan Rehberî'yi yakıp da durma
Başımı dertlere sokup da durma
Genç yaşta belimi bükiip de durma
Ata binen yiğit iner mi güzel

Ozan Rehberî, güzel bir ifadeye ve sade bir üsluba sahip, kolay ve sıkıntısızca maksadını anlatan bir ozandı. Hayatın maddî yükünün posalarından bedenini, parazitlerden ruhunu arındırmak için kendini şiire ve ozanlığa vermiştir. Böylece şiirlerinde huzuru arayan ve huzura varmanın yolunu bulmuş bir ozandır. Sinirli ve umursamaz görünüşü altında son derece hassas yapılı, ilgili ve saygılı bir insandı. Onu kolayca anlamak mümkün değildi. Ama düşünce, duygu ve hayâl bakımından zengin bir iç dünyaya sahipti.

Anadolu'nun saf ve temiz rüzgârlarından esinti almış bir genç ozandı.

Halkın duygularını, son derece gerçekçi bir biçimde vurgulayan Atatürkçü bir aydındı.

Doğa manzaralarını köy heyecanıyla dokuduğu ve hayâlden çok duyarak yazdığı, söylediği bir gerçektir. Kendine has bir kıvraklık vardır şiirlerinde. Benzetmeleri sıradan gibi görünse de buluşları yeni idi. İnsanın kalbine ve ruhuna seslenirdi.

Şüphesiz kusursuz bir ozan değildi, ama onun yaşında eser veren ozanlara göre mazur görülecek kadar az kusuru olan, içli ve dertli bir ozandı.

Şiirlerini sazıyla ustaca terennüm eden, nota belgisi yerinde, yeniliğe açık bir sanatçıydı.

Şurası bir gerçek ki, iyi bir ozan, hiçbir zaman arzu ettiğini tam olarak bulamaz. Onun arzu ettiğine kavuşmuş olması yeni bir arzunun serabını doğurur.

İşte Rehberî, bu nedenle istediği şeylere kavuşamamıştır. Yani hayâlindeki iyiyi bulamamıştır.

Gözü açık olarak, Hak'ka doğru yürümüştür. Yaşasaydı, o günümüzün sayılı bir ozanı durumunda olacaktı.

Ölümünün 2. yılında onu saygıyla anıyor, dualarımızı kendisinden eksik etmiyoruz.

[Size Aktüel Dergi, Yıl: 15, Sayı: 244, Şubat 1994, s. 6-7]

Beypazarlı Âşık Nuh

Âşık Nuh, 11 Ekim 1940 tarihinde Beypazarı'na bağlı Yoğunpelit köyünde doğdu. Yoğunpelit köyü, Beypazarı'nın 17 km. doğusunda bir köydür, ilk öğrenimini köyünde, ortaokulu Beypazarı'nda tamamladı. Bir ara Endüstri Meslek Lisesi'ne girdi 1962-1963 yılında tamamlayamadan okuldan ayrıldı. Çobanlık yapmaya başladı.

1967 yılı eylülünde askerliğini bitirdikten sonra, Polatlı'nın Kara İlyas köyüne yerleşti. Halen bu köyde çobanlık yapmaktadır.

Şiire 17 yaşında ve ortaokul 2. sınıfta iken başladı. 1958 yılının bir eylül ayında Beypazarı'nda bir kırtasiyecide rastladığı «*Nurten*» adlı bir kıza âşık oldu. O gün bu gündür tüm sevda şiirlerini bu âşık olduğu kız için söylemektedir. Şiirlerinde aşkını «*Çakır*» diye çağırmaktadır.

1963 yılında evlenen Âşık Nuh'un 3 çocuğu vardır.

Hiç bir yerde yayınlanmamış ve yedi büyük deftere yazdığı 666 adet şiiri vardır. Bunların 360 adedi aşk üzerine, geri kalanı tabiat ve ulus sevgisi üzerinedir.

Şimdiye değin tanınmamış olan Âşık Nuh Bol'un en büyük zevki, tarih kitapları okumak ve haritalara bakmaktır. En sevdiği ve etkilendiği şair Faruk Nafiz Çamlıbel'dir.

KİM YAKTI BENİ

Bir siyah kaşlı da, akça çehreli
Güzelde gördüğüm, yüz yıktı beni
Her gece sardığım, kadınım değil
Hasretin çektiğim, kız yıktı beni

Her hâli insana, bir hâl eyledi
Aklı baştan aldı, aptal eyledi
Girdi gönlüme de işgâl eyledi
Verdi ateşlere, köz yıktı beni

Ben böyle değildim, böyle derbeder
Gönül hasret ile, her dem harbeder
Üç gün gülse bile, beş gün ah çeker
Vurdu kahpe felek, tez yıktı beni

Sevmektir âlemde, hayatım zevkim
Sevdikçe-sardıkça, artıyor şevkim
Şu benim ahvâlim, sorarsa her kim
Şehvetle büktüğüm, diz yıktı beni

Bu benim gönlümün, sevdası üçtür
Bir yeşil yaprakla, bir sarı saçtır
«Vuslat, vuslat» derler, kavuşmak güçtür
Artırdı derdimi, saz yıktı beni

O göz bu gönlümü, her dem yargılar
Üç kez cevap versem, beş kez sorgular
İskender elinde, oklar-kargılar
Güzelin elinde, naz yıktı beni

«Sevda-sevda» derler, gönül ağrısı
Kesemez bir ömür, coşu çağrısı
Yine bizden olsun, sözün doğrusu
Baktı şöyle bir kez, göz yıktı beni

Baktı şöyle bir kez, bakıştık tekrar
Geldik göz-göze de, eyledik ikrar
***Âşık Nuh** gideli, bu elden ağyar*
Hasretle çürüyen, öz yıktı beni

BENİM KÖYÜM

Aldı beni, şu elmanın, kokusu
Helâl olsun, bahçivanın çakısı
Gelin gitti, üç güzelin ikisi
Biri benden, kenar gezer sakınır

Patlıcandı, domatesti, kavundu
Benim köyüm, sebzesiyle övündü
Pancar eken; neşelendi sevindi
Ekmiyenler, züğürtlükten yakınır

Patlıcandı, patatesti, biberdi
Ne istedik biz Tanrı'dan ne verdi?
İşletip de, toprak denen cömerdi
Kazanmıyan, aylak aylak bakınır

Sabah olur, cümle köylü işinde
Elde çapa, tarlasının başında
Benim ahtım, bir yavrunun kaşında
O yüzden ki; o kız benden, çekinir

Ne dilersen, Kadir Mevlâm al dedi
Murat alır, çalışınca- kul dedi
Çok ağladın, yeter artık gül dedi
Çok ağlıyan, gözlerinden okunur

Şirincedir, güzellerin gülmesi
Garipcedir, âşıkların dalması
Bizim köyün, armuduyla elması
Yel estikçe, birbirine dokunur

***Âşık Nuh Bol**, bizim eller böyledir*
Gelin hergün, posta posta misafir
Tanır bizi, otuzbinlik bir şehir
Bize karşı, başka tavır takınır

TÜRKİYEM

Senin derdin, senin aşkın bendedir
Anadolum, güzel yurdum Türkiyem
Gönül kuşum, Edirne'de Van'dadır
Anadolum, güzel yurdum Türkiyem

İsparta'da bahçe-bahçe gülün var
Ankara'da el değmemiş balın var
Şu gönülde, Elif derler gelin var
Anadolum, güzel yurdum Türkiyem

Ne yaptım da, beni böyle düşürdün
Ateş verip, için-için pişirdin
Yeter artık, sabırcığım taşırdın
Anadolum, güzel yurdum Türkiyem

Seyyah olup, her yerini dolaşsam
Ergene'den, Kars Çayı'na ulaşsam
Ben bu aşkı, kızlarınla üleşsem
Anadolum, güzel yurdum Türkiyem

Gezdir beni, yollarında öleyim
Vatan nedir, millet nedir bileyim
İzin ver de, toprağını yalayım
Anadolum, güzel yurdum Türkiyem

Zeybek sende, horon sende, bar sende
Ne Kerem'ler, ne Aslı'lar var sende
Buna derler, cennet senin ülkende
Anadolum, güzel yurdum Türkiyem

Benim gönlüm, rüzgârlara eklidir
Her ne dese, her ne yapsa haklıdır
Bu toprakta, ne tarihler saklıdır
Anadolum, güzel yurdum Türkiyem

Yavuz'un var, silâh çekip doğrulan
Kemal'in var, beş kıtada çağrılan
Karış-karış, Türk kanıyla yoğrulan
Anadolum, güzel yurdum Türkiyem

***Âşık Nuh** da, sürüsünü otlatır*
Yayla-yayla, sarı çiğdem toplatır
Bahar gelir, mor kekikler koklatır
Anadolum, güzel yurdum Türkiyem

[Size Aktüel Dergi, Yıl: 4, Sayı: 85, 10 Aralık 1982, s. 10-11]

Âşık Nuh Bol'un Sessiz Ölümü

1982 yılının bir Mayıs günü, dairedeki çalışma odamdan içeri hırpani kılıklı bir adam girdi. Bu saçları dökülmüş, yüzü vaktinden önce kırışmış adamın yıllarını kahırlar içinde geçirdiğine şüphe yoktu. Biraz kendine güvenen bir tavırla, ama büyük bir mahcubiyetle «*Hayrettin Bey siz misiniz?*» dedi. Yırtık pırtık ceketinin altında sakladığı bir okul defterini çıkararak «*Ben Beypazarlı Âşık Nuh Bol*» dedi.

Kendisini buyur ettim, oturttum. Hakkımda duyduğu güzel şeyleri aktardı. Bana geliş sebebini söyledi. Utanarak, sıkılarak masama bıraktığı okul defterinin sayfalarını açmaya ve içinden şiirler okumaya başladı. İlk okuduğu şiirin bir dörtlüğü hâlâ kulaklarımda çınlıyor:

Hey yârenler, bizim köyün yelinde
Hayat kokar, harman kokar, ter kokar
Gurbet gezen bir âşıkın telinde
Sevda kokar, hasret kokar, yâr kokar

Ben dinledikçe o okudu. Gerçekten farklı bir üslubu vardı. Bu vaktinden önce yaşlanmış adam, bu eski püskü elbiseler içindeki adam gözümde büyüdü ve ona saygı duymaya başladım. Bana çobanlık yaptığını, karın tokluğuna çalıştığını anlattı, durdu.

Şiirleri ilgimi çekmiş ve Size Dergisi'nin 85. sayısında hakkında bir yazı yazmıştım. Hayatı kısaca şöyleydi:

Âşık Nuh 11 Ekim 1940 tarihinde Beypazarı'na bağlı Yoğunpelit köyünde doğdu. İlköğrenimini köyünde, ortaokulu Beypazarı'nda tamamladı. Bir ara Endüstri Meslek Lisesi'ne girdi ama 1962-1963 öğrenim yılında tamamlayamadan ayrıldı. Çobanlığa başladı.

1967 yılında askerliğini bitirdikten sonra Polatlı'nın Karailyas köyüne yerleşti ve sonuna kadar bu köyde çobanlık yaptı.

Şiir yazmaya 17 yaşında başladı. 1958 yılının bir Eylül günü Beypazarı'nda bir kırtasiyecide rastladığı «Nurten» adlı bir kıza âşık oldu. Şiirlerinde «Çakır» diye adlandırdığı bu sevgilisi için hayatının sonuna kadar aşk şiirleri yazdı.

1963 yılında evlendi ve üç çocuk babası oldu ama, Nurten'i hiç unutmadı. Hayatını altüst eden bu aşkın sarhoşu olarak gezdi, durdu.

Benim yanıma bir-kaç kez daha geldi, birkaç mektup yazdı. Daha sonra geliş,-gidişler bitti, mektuplar kesildi. Merak ettim, sordum, soruşturdum. «Sizlere ömür!» dediler.

Meğerse 1984 yılının kasvetli bir günü bu sıkıntılı dünyanın bütün dertlerini geride bırakarak göçmüş gitmiş. Bu 44 yaşındaki kahırlı, âşık ve yoksul insan Nuh Bol'un mezarı bile şimdi doğru dürüst bilinmiyor.

Şükür ki sağlığında bana yolladığı 25-30 şiiri hâlâ duruyor Oysa ki 700'e yakın şiiri olduğunu bana söylüyordu. Bu soyadı Bol, varlığı kıt adamın ölümü, ne yalan söyleyeyim, beni çok etkiledi. Ama ne çare ki, Âşık Nuh Bol'a, Allah'tan bol rahmet dilemekten başka yapacak başka bir şey bulunmuyor.

Bolca bıraktığı şiirlerinden birini onun hatırası için yayınlamak kalıyor bize...

KİM YIKTI BENİ?

Bir siyah kaşlı da, akça çehreli
Güzelde gördüğüm, yüz yıktı beni
Her gece sardığım, kadınım değil
Hasretin çektiğim, kız yıktı beni

Her hâli insana, bir hâl eyledi
Aklı baştan aldı, aptal eyledi
Girdi gönlüme de işgal eyledi
Verdi ateşlere, köz yıktı beni

Ben böyle değildim, böyle derbeder
Gönül hasret ile, her dem harbeder
Üç gün gülse bile, beş gün ah çeker
Vurdu kahpe felek, tez yıktı beni

Sevmektir âlemde, hayatım zevkim
Sevdikçe-sardıkça, artıyor şevkim
Şu benim ahvâlim, sorarsa her kim
Şehvetle büktüğüm, diz yıktı beni

Bu benim gönlümün, sevdası üçtür
Bir yeşil yaprakla, bir sarı saçtır
«Vuslat, vuslat» derler, kavuşmak güçtür
Artırdı derdimi, saz yıktı beni

O göz bu gönlümü, her dem yargılar
Üç kez cevap versem, beş kez sorgular
İskender elinde, oklar-kargılar
Güzelin elinde, naz yıktı beni

«Sevda-sevda» derler, gönül ağrısı
Kesilmez bir ömür, coşu çağrısı
Yine bizden olsun, sözün doğrusu
Baktı şöyle bir kez, göz yıktı beni

Baktı şöyle bir kez, bakıştık tekrar
Geldik göz-göze de, eyledik ikrar
***Âşık Nuh** gideli, bu elden ağyar*
Hasretle çürüyen, öz yıktı beni.

[Size Aktüel Dergi, Yıl: 9, Sayı: 174, Nisan 1988, s. 8-9]

Âşık Kul Ahmet de Hakka Yürüdü...

Âşık Kul Ahmet, 16 Temmuz 1997 Çarşamba günü, yakalandığı amansız hastalıktan kurtulamayarak terki dünya eyledi. Cenazesi 17 Temmuz 1997 günü Ankara Hacıbayram Camiinde kılınan öğle namazından sonra Karşıyaka Mezarlığı'na defnedildi.

Kul Ahmet, ülkemizin yetiştirdiği değerli âşıklarımızdandır. Halk ozanlığı geleneği içinde yetişen ve bu geleneği çok iyi bilen Kul Ahmet, tam bir âşık olarak yaşadı.

Âşık Kul Ahmet 1932 yılında K. Maraş'ın Pazarcık ilçesine bağlı Bozlar köyünde doğdu. Asıl adı Ahmet Kartalkanat'tır. Ozanlık geleneklerini ailesinden ve çevresinden öğrenen Kul Ahmet'in dedesi de bir ozandı.

Kul Ahmet, on iki yaşlarında iken saz çalmaya başlar. İlk dersini o yıllarda köyüne gelen Âşık Veysel'den alır. Çok çileli bir hayat geçirmiştir. Âşık olarak Türkiye'de gitmediği gezmediği yer kalmamıştır.

Eşi Fatma Hanımı 1971 yılında genç yaşında kaybetti. Kenan ve Mehmet adlı iki oğlu ile yalnız kaldı. Yıllarca tanınmış ozanlarla birlikte Anadolu'yu dolaştı, konserler verdi.. Daha sonra 7 yıl Devlet Dairesinde çalıştı. Radyoda, televizyonda çaldı, söyledi. Deyişleri pek çok ozanlar ve sanatçılar tarafından dile getirildi. Onun "Dedi ki yoh yoh!" adlı deyişini pek çok sanatçı seslendirdi.

Kul Ahmet sazıyla sözüyle bu yurdun, bu toprakların ozanıdır.

Ne kralım, ne bakanım ne şefim
İnsanlığa hizmet etmek şerefim
Cihanda sulh, vatanda sulh hedefim
Saz omuzda bir Kul Ahmet geliyor

Kul Ahmet hayatı boyunca birlik çağrısı yapmıştır. Dostluğa ve kardeşliğe önem vermiştir.

Vatandaşı bir görmeli
Birbirini kırmamalı
Vatana bir hız vermeli
İstiyoruz birlik birlik

Kul Ahmet, Türklüğü ile övünen bir ozandır. Türklüğün olan her şeyi kendisinin olarak benimser.

Anam Türktür babam Türktür soyum Türk
İlim Türktür vatanım Türk köyüm Türk
Ay-yıldızlı bayrak bir de Atatürk
Ordu ile sancak asker de benim

Kul Ahmet 1972'den beri Avrupa ülkelerini tek tek gezmiş, dolaşmıştır. Almanya, Belçika Hollanda, Danimarka, İsviçre, Avusturya, Fransa, Yugoslavya gibi ülkeleri dolaşarak, gittiği yerlerde Türkiye'nin bir kültür elçisi gibi görev yapmıştır.

Gurbetteki soydaşlarımıza daima millî birlik ve beraberlik aşılamaya çalışmıştır.

Kul Ahmet'im dünya benim kardeşim
Vazgeçmem yurdumdan kesilse başım
Hep kana boyansa ekmeğim aşım
Yine Türk ulusun şanlı yurduyum

Kul Ahmet'in yayımlanan plâk ve kasetlerinin yanı sıra kitapları da bulunuyor. *"Kul Ahmet Hayatı ve Şiirleri"*, *"Kul Ahmet ile Şah Zeynep"*, *"Zalimin Zulmüne Dayan Ha Dayan"*, *"Gelin Dostlar Bir Olalım"*, *"Güzel Anadolum"*, *"Barışalım"*, *"Dünyanın Sesi"*, *"Atatürk'ün İzindeyiz"*, *"Gelin Atatürk'ün Yoluna Dostlar"*, *"Bir Şah Olsam"* gibi kitapları bulunuyor.

Kul Ahmet'in pek çok deyişleri halkın dilinde arajman, türkü biçiminde dolaşmaktadır. Kitaplarında ve şiirlerinde insanlık sevgisi, Türklük ve yurt sevgisini bulmaktayız. Yurdumuz değerli bir âşığını kaybetmiştir.

Onun eksikliğini daima hissedeceğiz. Kul Ahmet'in çok tanınan *"Dedi ki Yoh Yoh"* adlı deyişi şöyledir.

Dedim kaşın zülfükâr mı dedi ki yay
Dedim cemâlin ne güzel dedi ki ay
Dedim seni seviyorum dedi ki vay
Dedim elde gönlün var mı dedi ki yoh yoh

Dedim senin işin nedir dedi ki seyran
Dedim sende sevda mı var dedi püryan
Dedim senin neyin vardır dedi üryan
Dedim senin malın var mı dedi ki yoh yoh

Dedim şirin huyun mudur dedi ki he
Dedim melek soyun mudur dedi ki he
Dedim gurbet köyün müdür dedi ki he
Dedim başka ilin var mı dedi ki yohyoh

Dedim senin koynun nedir dedi ki cennet
Dedim iki gülün varmış dedi abu hayat
Dedim senin yârin kimdir dedi ***Kul Ahmet***
Dedim başka yârin var mı dedi ki yoh yoh

[Size Aktüel Dergi, Yıl: 19, Sayı: 286, Ağustos 1997, s. 4-5]

Âşık Kul Ahmet İle Yapılan Son Ropörtaj

Âşık Kul Ahmet 16 Temmuz 1997 tarihinde hayata veda etti. 17 Temmuz 1997 günü Ankara Hacıbayram Camii'nde kılınan öğle namazından sonra, Karşıyaka Mezarlığında toprağa verildi. 1932-1997 yılları arasında yaşayan ve 65 yaşında göçen Âşık Kul Ahmet'le yapılan bu en son röportaj, ölümünden 15 gün önce gerçekleştirilmiştir.

H. İVGİN - Değerli Âşığımız Sayın Kul Ahmet, biraz hayatınızdan söz eder misiniz?

KUL AHMET - Hay hay memnuniyetle! Ancak müsaade ederseniz ben hayatını size bir şiirimle anlatayım.

BEN BUYUM

Âdemin sulbünden ben bir insanım
Sorarsanız aslımı işte ben buyum
İnsanlığa bağlı yolum erkanım
Sorarsan aslımı işte ben buyum

Türk'ün nüfusunda adım Ahmet'tir
Soyadım sorarsan Kartalkanat'tır
Anam Satiye'dir, babam Mehmet'tir
Sorarsan aslımı işte ben buyum

Babam bir ev yapmış kerpiç yığımlı
O da kalmış fakirliğe bağımlı
Bin dokuz yüz otuz iki doğumlu
Sorarsan aslımı işte ben buyum

Bir doksan yedidir kametim boyum
Hallac-ı Mansur'a benziyor huyum
Pazarcık'a bağlı Kantarma köyüm
Sorarsan aslımı işte ben buyum

Bizi yetiştirdi irfanla bilim
Her dem Hak dilini söylüyor dilim
Maraş vilayetim Pazarcık elim
Sorarsan aslımı işte ben buyum

Yoktur benim gibi dünyada yanan
Benim bu sözüme gel doğru inan
İki oğlum vardır Mehmet'le Kenan
Sorarsan aslımı işte ben buyum

Kerem oldum bir Aslı'ya yakıldım
Ferhat oldum dağlar ile söküldüm
Varıp Pîr Sultan'la dara çekildim
Sorarsan aslımı işte ben buyum

Bazı gök gibiyim bazı da yerim
Bazı bir talibim bazı da pîrim
Saz elinde gezen dertli bir erim
Sorarsan aslımı işte ben buyum

Ta Âdem'den beri coşan boylarız
Nice kılıç nice kalkan yaylarız
Hasan Hüseyin'den gelen soylarız
Sorarsan aslımı işte ben buyum

Derdimi bileni sırdaş bilirim
Sadık gerçekleri yoldaş bilirim
Bütün her milleti kardeş bilirim
Sorarsan aslımı işte ben buyum

Yağcı olup kötüleri övemem
Ben sırrımı adülara diyemem
Gericiyi yobazları sevemem
Sorarsan aslımı işte ben buyum

Hünkar Hacı Bektaş özündeyim ben
Arif olanların sözündeyim ben
Kemal Atatürk'ün izindeyim ben
Sorarsan aslımı işte ben buyum

***Kul Ahmet**'im böyle İVGİN levendim*
Daha ileriyi sorma efendim
Aydın insanlara bağlıdır bendim
Sorarsan aslımı işte ben buyum

H. İVGİN - Sayın Kul Ahmet, siz gönlünüze göre nasıl bir dünya istiyorsunuz? Dünya milletleri nasıl olmalıdır?

KUL AHMET - Sayın Hayrettin Bey, ben önce dünya milletlerinin birlik ve barış içinde yaşamalarını isterim. Başka insanların dinine, diline, mezhebine, ırkına, rengine, inanç ve düşüncelerine, örf ve adetlerine saygı duyarım. Gene müsaade buyurursanız, ben nasıl bir dünya istiyorum, bir şiir ile söyleyeyim.

İSTİYORUM

Şu benim gönlüme göre
Ben bir dünya istiyorum
Karışmayan belâ şere
Ben bir dünya istiyorum

Terörü yok sağsız solsuz
Kalmasın tariki yolsuz
Jandarmasız karakolsuz
Ben bir dünya istiyorum

İnsanı dertle solmayan
Çalışıp geri kalmayan
Ayrı hududu olmayan
Ben bir dünya istiyorum

Bütün insanı hür olan
Birbirlerine yâr olan
Gavur İslâmı bir olan
Ben bir dünya istiyorum

Kul Ahmet'im hoş riyâsız
Yaşayalım hep silahsız
Savaş olmayan davâsız
Ben bir dünya istiyorum.

H. İVGİN - Kul Ahmet, başınızdan kim bilir ne ilginç olaylar geçmiştir. Ben duydum ki, Rahmetli Âşık Davut Sularî ile İstanbul'da bir karşılaşmanız olmuş. Bu nasıl bir hatıradır anlatır mısınız?

KUL AHMET - Efendim! Sanıyorum 1965 yılıydı. İstanbul'da Beşiktaş Açık Hava Sinemasında bir âşıklar yarışması ve konseri olmuştu. Ben o zamanlar saz elimde diyar diyar, Mecnun gibi gezen bir âşıktım. O zamanlar Şemsi Yastıman'ın evinde kalıyordum. Şemsi Yastıman'la birlikte âşıklar şölenine gittik. Türkiye'den pek çok âşık gelmişti. Hatta rahmetli Âşık Veysel de oradaydı. Âşık Davut Sularî de gelmişti. Efendim, ben bir yıl Davut Sularî ile beraber Anadolu'ya gezmiştim. O zamanlar Davut Sularî, Ankara'da kivrasının (kirve) karısını kaçırmıştı. Bu olay sebebi ile aramız açılmıştı. Onun bu tür nahoş olaylarına kızıyordum. Tabi ben Davut Sularî'nin yaşına göre çocuk sayılırdım. Fakat, Davut Sularî'yi halk çok tutuyordu. O yıllar plâk dönemiydi. Odeon Plâkçılık âşıklara plâk yapıyordu. Davut Sularî birkaç plâk doldurmuştu. Ve piyasada çok satılıyordu. O yıllar Davut Sularî büyük bir ozan sayılırdı, çünkü hayli meşhur olmuştu. Fakat rahmetlinin yalanı dolanı fazla idi. Neyse o gece konser ve yarışma başladı. Konserde jüri bile vardı. Sıra Davut Sularî'ye gelmişti. Sahnede, halka; "Sayın seyirciler, yeni bir âşık çıkmış: Adı Kul Ahmet. Onu benimle atışmak üzere sahneye çağırıyorum" diye konuştu. Tabi o yıllar beni halk tanımıyordu. Davut Sularî'nin niyeti halkın huzurunda beni hacil duruma düşürmek. Ben önce çıkmak istemedim. Bir taraftan halk alkışlarla beni davet ediyor, bir taraftan da Davut Sulari "Eğer gerçek âşık ise kaçmasın gelsin. Âşıklığını izhar ve beyan etsin" diyerek seyircileri tahrik ediyordu. Seyirci de tempo tutarak beni sahneye çıkmaya mecbur etti. Sazımı aldım sahneye çıktım.

Davut Sularî'nin elini öptüm, karşılıklı oturduk. "Buyur üstâdım, sen istedin ben sahneye çıktım. Ne sorarsan, ne tekellüm edeceksen buyur, meydan sizin" dedim. Davut Sularî, seyircilere "Bakın ben nasıl Kul Ahmet'i tepe taklak edeceğim" dedi. Herkes onu alkışlıyordu. Biz atışmaya başladık. Tabi o soruyordu. Ben cevap veriyordum. Fakat, o soruyordu ama sorduğu soruları da açıklıyor. Kendine göre cevap veriyordu. Güya benim cevaplarımın hepsinin yanlış olduğunu da açıklı-

yordu. Mesela; gökyüzünde kırk milyar yıldız olduğunu, denizlerde kırk bin trilyon balık yaşadığını söyleyerek, palavralar ve yalanlar atıyordu. Tabi seyirciler de onu bol bol alkışlıyor ve ona inanıyorlardı.

TEKELLÜM

Davut Sularî
Sana bir sorum var dinle Kul Ahmet
Gökte kaç yıldız var bilir misin sen?
Bütün deryaları yüzüp geldin mi?
Kaç tane balık var bilir misin sen?

Kul Ahmet
Ben yıldız saymadım balık saymadım
Bu kadar inceyi elemem Davut
Gökte kaç yıldız var bir Allah bilir
Bu sırr-ı hikmeti bilemem Davut

Davut Sularî
Dertlerini Hak derdine kattın mı?
Yunus gibi deryalara battın mı?
Kürre-i arz kaç kilodur tarttın mı?
Dünya kaç kilodur bilir misin sen?

Kul Ahmet
Dertlerimi dost derdine katarım
Yalan söyleyene her dem çatarım
Bir terazi oldum in cin tartarım
Ben bu ağır yükü alamam Davut

Davut Sularî
Davut Sularî der Kul Ahmet ersin
Bazı talip oldun bazı da pîrsin
Ben de şu dünyada ustayım dersin
Kaç tane kapı var bilir misin sen?

Kul Ahmet
Kul Ahmet'im bizden Hak'kın yapısı
Tanrının elinde dünya tapusu
Bir kapı bilirim dostun kapısı
Varıp her kapıyı çalamam Davut

Fakat sahnenin önündeki jüri heyeti Davut Sularî'yi alkışlamıyordu. Çünkü onun söylediklerinin hiçbirinin doğru olmadığını, bilimsel olmadığını biliyorlardı. Davut Sularî'nin uyduruk rakamları, palavraları canıma tak dedi. Mikrofonu aldım elime: "Sayın seyirciler, siz hep Davut Sularî'yi alkışladınız. Davut Sularî'nin sorularına doğru cevap veremediğimi sandınız. O kendine göre balık sayısını, yıldız sayısını söyledi. Siz onda keramet olduğunu kabul ediyorsunuz. Ben Davut Sularî'ye ufak, açık ve kısa bir soru soracağım. Eğer bilirse, onun ayaklarının altını huzurunuzda öpeceğim." dedim. Ve sazı elime alarak şu soruyu sordum:

Bilirim olmuşsun yalancı hoca
Biraz doğru yola gelir misin sen?
Bu sahnenin bu ucundan o uca
Kaç santimetredir bilir misin sen?

Ben bu soruyu sorunca, seyirciler bu kez beni alkışlamaya başladılar. Davut Sularî'ye inananlar ceplerinden çelik metreyi çıkararak sahneyi ölçmeye yeltendiler. Bir taraftan "Haydi Sularî', söyle kaç metre ve santimetredir" diyerek onun cevap vermesini istediler. Davut Sularî bana döndü: "Vah kafir beni nereden yakaladın" diyerek hıncını belirtti. Davut Sularî tabii ki bir rakam söyledi, ama o söylediği sahne ölçüldüğünde doğru çıkmadı. Bu kez herkes Davut Sularî'yi yuhlamaya başladı. Ve beni alkışladılar. Bizi seyreden âşıklar gülüşüyorlardı. Hatta, hiç unutmam, Âşık Veysel de kıs kıs gülüyordu.

H. İVGİN - Senin hayatında bir de ev eşyalarının çalınması olayı olmuş. Bunu anlatır mısın?

KUL AHMET - 1971 yılında eşim vefat etti. Ben de Ankara'da Hacıbayram civarında bir evde oturuyordum. İki çocuğum ile yalnız kaldım. Onların rahatını temin ettikten sonra, ben de turnelere çıkmaya başladım. Çünkü eşimle güzel hayat geçirdiğim o ev artık bana zindan olmuştu. Doğrusu o evde oturmak istemiyordum. Sazcı Dursun namıyla saz yapan bir Dursun Doğanay vardı. Bir gün bana geldi. "Kul Ahmet, madem ki Anadolu'ya turneye gidiyorsun. Buradaki eşyalarını bizim evin bir odasına koyalım. Bizim ev 4 oda. Dönüşünde alırsın. Eşyalarını kilitle ve git. Benim evde hiçbir şey olmaz" dedi. Ben de zaten Maraş'a gitmek istiyordum. "Tamam", diyerek eşyaları topladım ve Dursun Doğanay'ın evinin bir odasına koyduk. Anahtarını da kendilerine emanet ettim. Maraş'a gittim. İki ay kaldım. Ankara'ya geri

döndüm. Baktım benim eşyalar yok. Dursun Doğanay'a sordum. "Vallahi bilmiyorum. Demek ki çalınmış" dedi. "Nasıl olur kardeşim, senin evinin içinde, yatak odasının karşısındaki odada ve anahtar sende. Nasıl çalınır?" dedim. Koştum karakola ve "Eşyalarımı hırsızlar çalmış" diyerek şikâyette bulundum. Şikayetimi bir şiirle dile getirdim. Karakolun komiserine verdim.

HIRSIZLAR

Komser beyim sana şikâyetim var
Evimi tamamen çaldı hırsızlar
Gönlümde bir acı müşkülâtım var
Gafil olduğumu bildi hırsızlar

Eşyasız koydular evlatlarımı
Ortaya yırttılar senetlerimi
Bir garip kuş gibi kanatlarımı
Tüylerimi bir bir yoldu hırsızlar

Demişler hırsızlık güzel kâr deyi
Başka iş eylesek elbet zor deyi
Belki köşelerde bir şey var deyi
Süpürdü evimi sildi hırsızlar

Beni görselerdi ben de giderdim
Zahmet çekmezlerdi yardım ederdim
Yarısını seve seve verirdim
Ama hepisini aldı hırsızlar

***Kul Ahmet**'im muradına erdiler*
Polisi komseri çokça yordular
Malımı yiyerek sefa sürdüler
Perişan halime güldü hırsızlar

Ben şiirli dilekçemi verdikten sonra, komser soruşturmaya başladı. Dursun Doğanay'ı ve karısını karakola getirdi. Onların ifadelerini aldı. Önceleri "Biz bilmiyoruz" diyerek inkâr ettiler. Polisler onları nezarete attı. Herhalde biraz da sopa attılar. Meğerse Dursun Doğanay ve karısı benim eşyaları satmışlar. Tabiiki ikisi de cezaevini boyladı. Sonra onların haline acıdım ve davâmdam vazgeçtim. Fakat kamu davası açıldı. Onlar hırsızlıktan ceza aldılar.

H. İVGİN - Sayın Kul Ahmet, senin bir şiirin var: "Bir şah olsam hükmeylesem cihana" diye başlıyor. Bu şiir yüzünden başın belalara girdi. Kimileri ile mahkemelik oldun. Bu şiirin hikâyesini anlatır mısın?

KUL AHMET - Efendim, 1966 yılı idi. Anadolu turnesine çıkmıştık. Saygı duyduğum pek çok âşıkla birlikte. Mesela; Osman Dağlı, Âşık Mahzunî Şerif, Sanatçı Sultan Can, Mahmut Erdal ve daha bir çok sanatçı vardı. Samsun'a konsere gitmiştik. Gündüzleyin parka gittik. Atatürk'ün Samsun'a ayak bastığı yere at üzerinde heykelini dikmişler. O parkta heykelin dibinde otururken, düşüncelere daldım. Atatürk Samsun'a çıktı ve Türkiye'yi zaman içinde kurtardı. Ya ben bir şah olsaydım, dünyaya hükmetseydim neler yapardım, diyerek kalemi elime aldım orada bu şiiri yazdım. Şiir şöyle:

BİR ŞAH OLSAM

Bir şah olsam hükmeylesem cihana
Başta haksızlığı yıkar giderdim
Okullar yapardım bütün insana
Cehaleti kökten yakar giderdim

Fabrikalar kurar idim her yerde
İkiliği komaz idim bu serde
Ayrı gözle bakamazdım bir ferde
Cihana bir gözle bakar giderdim

Bir insan severdim biri de Allah
Ondan başkasına tapmazdım billah
Ne Kudüs kalırdı ne de Beytullah
Oraya bir bostan eker giderdim

İnsanlıktan başka olmazdı Cennet
Bir olurdu İsa, Musa, Muhammet
Hiç ayrı olmazdı din ve tarikat
Mezhepler bağını söker giderdim

Bir olurdu zengin fakir her zaman
Bütün hastalara olurdum derman
Ne gavur kalırdı ne de müslüman
Tümünü bir yola çeker giderdim

O günü görseydim gönlüm gülerdi
Bütün dünya halkı bayram ederdi
Ne bir silah ne bir atom kalırdı
Bir derin deryaya döker giderdim

Gece gündüz çalışırdım millete
Bir faydalı kul olurdum devlete
Bir ırmak misâli güneşten öte
Başka dünyalara akar giderdim

Uyanırdı bizden mantıkla hisler
Taş atmazdı bize softa iblisler
Tutmazdı bizleri cahil kâbuslar
Yobazlara şimşek çakar giderdim

Her zaman yaşardık namusla arla
Çalışırdı insan ticaret kârla
Dünyayı ederdim koca bir tarla
Birlik tohumunu eker giderdim

Bir devlet ederdim bu ulu hanı
O zaman sürerdik yolu erkanı
İnsanı ayıran o kör şeytanı
Boynuna bir zincir takar giderdim

Gerçek insanlarla eder idim Cem
Seçerdim orada iyi ile kem
Doğrulardan yana olurdum her dem
İrtica kolunu büker giderdim

***Kul Ahmet** der varlığımız bitmezdi*
İnsanoğlu yanlış yola gitmezdi
Ayrı ayrı devlet icap etmezdi
Dünyaya bir bayrak diker giderdim

Hatırlıyorum. Akşama kadar 12 dörtlük olarak şiiri yazdım. O akşamki konseri organize edenler, Doğan Kılıç ve Alican Önder idi. Bu şiiri ilk önce Osman Dağlı'ya okudum. O çok beğendi.

1970 yılında İstanbul Tepebaşı Gazinosu'nda bir gece bu şiiri çaldım, okudum. Sıkıyönetim vardı o zamanlar. Beni tutukladılar. Bu şiir

yüzünden Selimiye Cezaevinde tam bir yıl üç ay yattım. Çoluk çocuk perişan olduk. Bu şiir yüzünden bir çok kereler tutuklandım. Halbuki suç olacak hiçbir şey bu şiirde mevcut değil.

İşin garip tarafı şu ki bu şiir, bir çok kereler başka âşıklara maledilerek yayımlandı. Yani başkaları tarafından çalındı. Uzun hikâye, bu yüzden Şinasi Koç ile mahkemelik oldum. 1990 yılında açtığım davadan 50 milyon liralık tazminat davası kazandım. Haydar Öztoprak ile mahkemelik oldum, 1994 yılında 100 milyon liralık tazminat davası kazandım. Bu belalı şiir yüzünden çok manevî sıkıntı çektim. Anlatmak istemiyorum.

H. İVGİN - Teşekkür ederim Sayın Kul Ahmet! Seni bu hasta halinle yordum. Çok güzel bir sohbet oldu.

KUL AHMET- Sayın Hayrettin Bey biraz iyi olayım. Daha çok sohbet edeceğiz. Aslında, ben sana çok teşekkür ederim.

[Folklor/Edebiyat-Halkbilim, Etnoloji, Antropoloji, Edebiyat Dergisi, Eylül-Ekim 1997, Sayı: 11, s. 176-183]

Somuncu Baba'nın Yeni Bulunan Bir Eseri ve Diğer Eserleri

"Somuncu Baba", "Ekmekçi Koca" olarak da bilinen ve asıl adı Şeyh Hamid Veli (Şeyh Hamidüddin-i Aksarayî), Kayseri'nin Akçakaya Köyünde doğmuştur. Doğum târihi kesin olarak bilinmemektedir. Ancak 730 H. (1331 M.) yıllarında doğduğu tahmin edilmektedir. Kemâleddin Eş-Şeyh El-Harirî'nin *"Tıbyanül Ve-sâil-ül Hakâyık"* adlı eserinde[1] adı *"Eş-Şeyh Ebû Hamid (Hamidüddin) bin Musa Şemseddin El-Kayseri"* olarak geçmektedir. Demek ki, babası Şeyh Şemseddin Musa'dır. Bu zat aslında Türkistanlıdır ve Kayseri'ye ne zaman geldiği belli değildir. Somuncu Baba'nın dedesinin adı ise Abdullah'tır.[2]

Babası öldükten sonra tahsil için Şam'a, oradan Tebriz'e ve Tebrizden Erdebil'e gitmiştir. Çünkü o yıllarda bu şehirler ilim merkezleriydi. Tebriz civarında bulunan Hoy kasabasında Şeyh Safiyeddin İshak'ın torunu, Şeyh Hacı Âlaeddin Ali Erdebili'ye (Ölümü 833 H/1429 M.) öğrenci oldu. Bazı kaynaklar Somuncu Baba'nın Alâeddin Ali Erdebili'ye değil, Şeyh Sadreddin Erdebili'ye (Doğumu: 704 H/1305 M-Ölümü: 794 H/1392 M) öğrenci olduğunu ifade ederler.

Şeyh Hamid-i Veli, "Zahirî" ve "Bâtınî" ilimleri öğrendi; kâmil bir insan olarak Bursa'ya geldi ve oraya yerleşti. Bursa'ya yerleştikten sonra, merkebi ile dağdan odun getirerek kendi fırınında ekmek pişirir, bunları bâzan sırtında, bâzan da iki küfeye doldurarak merkebine yükleyip çarşılarda satardı.

Kendi Şeyhliğini halktan saklayan Şeyh Hamid-i Veli'ye halk *"Somuncu Baba", "Ekmekçi Koca"* diyordu.

Yıldırım Beyazıd, Niğbolu Zaferi'nin (792 H/1389 M) bir nişânesi olarak Bursa'da Ulu Cami'yi inşa ettirdi. 1400 (802 H) veya 1399 (801 H) yılının yazında bir cuma günü halkın ibadetine açılması ve ilk hutbenin damadı meşhur Şeyh Emir Sultan tarafından yapılmasını istedi.

Emir Sultan, bu hutbeyi kendisinin değil "*Gavsi Âzam Somuncu Baba'nın yapması*"nı teklif ederek; "*O varken bize imamet ve vaizlik münâsip değildir*", dedi.[3]

Bursa'da sırrı böylece ortaya çıkan Somuncu Baba, Ulu Cami'nin açılışında hutbede Fatiha Süresi'ni okuyor ve üç türlü (bazılarına göre 7) manâsını da veriyor. O sırada Cami'de bulunan Bursa Kadısı Molla Fenarî ayağa kalkarak Somuncu Baba'yı öven bir konuşma yapıyor. Bu hutbe ve övücü konuşma, O'nu birdenbire halkın sevgilisi yapıyor. O'nun caminin her üç kapısından birden çıktığı görülüyor. Ancak, O doğru çilehanesine gidiyor ve bir daha ekmek yapmıyor.

Somuncu Baba, "*Eyvah sırrım fâş oldu, dillere düştüm, burada durucu değilim; artık kesret vâkî oldu*" diyerek, bir gece merkebine binerek ortadan kayboluyor.[4] Somuncu Baba, kaynaklara ve rivâyetlere göre; Bursa'dan ayrıldıktan sonra doğum yeri olan Kayseri'ye geldi.

Henüz adı Numan olan ve bugünkü Solfasol (Zül-faz-l veya Solfasıl) köyünde doğan Hacı Bayram-ı Veli (?-1429 M) Ankara'da Kara Medrese'de müderrislik yapıyordu.[5]

Somuncu Baba, müridlerinden Şeyh Sücâüddin Karamanî'yi Ankara'ya yollayarak, Numan'ı Kayseri'ye davet etti. Numan "*Davete icabet lâzımdır*" diyerek Kayseri'ye geldi, Somuncu Baba'nın huzuruna çıktı. Somuncu Baba'nın adı artık Şeyh Hamid-i Veli'dir. Şeyh Hamid-i Veli, Numan'a, zahir âlimleri ile tasavvuf ehlinin ölülerinin mertebelerini gösterdi. Ve ona; "*Hangisini arzu edersen o yolu seç*" dedi. Numan da tasavvuf ehlinin hâllerini ve derecelerini daha yüce gördü ve meşâyıh yolunu seçti, Ankara'daki müderrisliğinden vazgeçti.[6]

Şeyh Hamid-i Veli ile bir bayram günü buluştuklarından dolayı, Şeyh tarafından Numan'a "*Bayram*" adı verildi.

Şeyh Hamid-i Veli, Bayramla bir müddet Kayseri'de kaldıktan sonra, birlikte Şam'a, daha sonra da Hicaz'a Hac görevi için gittiler. Bu gezileri tam üç yıl sürdü.

Hac dönücünde Solfasollu Numan, *Hacı Bayram* adı ile Ankara'ya yerleşti ve halkı irşad etmeye başladı.

O günlerde Kayseri'de makam-ı irşadda, Peygamberimizin ahfâdından Seyyid Zeynel Âbidin Ali bulunmaktaydı. Bu sebeple, Şeyh

Hamid-i Veli de Aksaray'a yerleşti. Çünkü Aksaray, o zamanlar Anadolu'nun sayılı ilim merkezlerindendi.

Aksaray'da Şeyh Hamidettin-i Aksarayî adı ile şöhret buldu. Bir rivayete göre, büyük oğlu İzzettin Yusuf Hakikî'yi Aksaray'da bırakarak Darende'ye geldi; yanında küçük oğlu Halil Taybi ile, eski şehrin Hıdırlık (şimdiki adı Zâviye) mahallesi'ne yerleşti. Son günlerini bu eşi bulunmaz güzellikteki yerde geçirdi. Mescid ve çilehâne kurdu. 14 Şaban 815 Hicrî (1412 M) târihinde, bir berat gecesi vefat etti.

Somuncu Baba, Darende'nin eski şehri Hıdırlık (şimdiki adı Zayiye) Mahallesi Şeyh Hamid-i Veli Camii Şerîfi'ndeki türbesinde oğlu Halil Taybî ile birlikte medfûn bulunmaktadır.[7]

Söylendiğine göre, Hacı Bayram-ı Veli, Şeyh Hamid-i Veli'nin cenazesini yıkadı, namazını kıldırdı ve Ankara'ya dönerek, Bayramîyye Tarikatı'nın pîri oldu. Aksarayda Ervah kabristanın'da, Kayseri'de Hunat Hatun Medresesi doğusunda, bugünkü Turizm Müdürlüğü binasının olduğu yerde yıkılmış türbesinde makamları bulunmaktadır.

Somuncu Baba'nın müridleri; Hacı Bayram-ı Veli (753-833 H/1352-1429 M), Emir Sultan Seyyid Şemseddin Muhammed Buharî (770-833 H/1368-1429 M), Molla Şemseddin Muhammed Fenarî (751-834 H/1350-1431 M), Şeyh Sücâüddin Karamanî (?-?) dir.

Somuncu Baba'nın bilinen eserleri şunlardır:

1- Şerhü Hadisi'l-Erbain (Kırk Hadis Şerhi)

Adından da anlaşılacağı üzere, kırk hadis-i şerifin toplandığı, her hadisin sonunda, o hadisden anlaşılan manâyı kısa ve özlü olarak izah eden bir eserdir.

Sayın Ali Rıza Karabulut bu eserin, baştan sona kadar tercümesini yayımlamış; tacricini yaparak, hadis-i şeriflerin kaynaklarını da dipnotlarda göstermiştir. Ali Rıza Karabulut, Türkiye kütüphanelerinde tespit edilebilen nüshalarını da zikretmiştir.[9]

2- Risâletü'z-Zikr (Zikir Risalesi)

Sayın Ali Rıza Karabulut'un verdiği bilgiye göre, bu risale, Mustafa Asım Köksal tarafından Bor'da Kuddusî Baba'nın metruk kitapları arasında bulunmuştur. Risale, 7 yaprak, her sahifede 21 satır bulunan nestâlik bir yazı ile, 1232 H/1816 M. yılında İbrahim Uluborlu b.el-Hâc Hasan Aksarayî tarafından, Şeyhi Ahmed Kuddusî için istinsah edilmiştir. Ali Rızâ Karabulut, bu nüshadan çoğaltılmış bir fotoğraf nüshasının özel kitaplığında bulunduğunu ifâde etmektedir.[10]

3- Silâhu'l-Müridîn

Sayın Ali Rıza Karabulut, bu isimde bir dua ve evrâd eserinin bulunduğunu Risâletü'z-Zikr adlı eserinden öğrendiğini ancak eseri göremediğini ifâde etmiştir.[11] Bu eseri ben de görmedim.

Son yıllarda yaptığımız araştırmalar sonunda Somuncu Baba'nın bir eserini daha ortaya çıkarmış bulunuyoruz:

4- Kâşifü'l-Estâr an Vechi'l-Esrar

Bu eserin bir nüshası Araştırmacı ve ilâhiyatçı Kâmil Şahin'de, bir fotokopisi de bende bulunmaktadır.

Eser, Arapça ve tâlik bir yazıyla yazılmıştır. Eserin konusu tasavuftaki eskarla (zikirlerle) ilgilidir. Eserin sonunda yazarı olarak "Şemseddin Musa oğlu Ebu Hâmid el-Aksarayî" gösterilmiştir. Eser 12 sayfadır. 1, 10 ve 11. sayfalar 20 satır, 2. sayfa 22 satır, 12. sayfa 19 satır (bir satır da tarih buluyor), diğer sayfalar 21 satırdır; yâni toplam 248 satırdır. Eser 1232'de (1816 M) istinsah edilmiştir, istinsah eden belli değildir.

Şiirleri :

Şeyh Hamidi Veli'ye isnad edilen ve bazılarınca onun olduğuna inanılan iki şiiri de vermek istiyorum:[12]

I

Biz ol uşşak-ı serbâzüz
Akıl rüşd bize yâr olmaz
Mey-i ışk ile sermestüz
Bize her giz humar olmaz.

Diriyüz dâim ölmeyüz
Karanularda kalmayuz
Çürüyüp toprak olmayuz
Bize leyl-ü nehâr olmaz

Bizim İllerde ay ü gün
Sebat üzre durur dâim
Televvün irüşüp ana
Gehi bedr-ü hilâl olmaz

Bizüm gülşendeki güller
Dururlar taze solmazlar
Hazân olup dökülmezler
Zemistan ü bahar olmaz

Şârâb-ı ışkı çün içdük
Feragat mülkine göçtük
Yanıp ışkınla tıtuşduk
Bize tahrik ü târ olmaz

İreliden şems nuruna
Vücûdum zerreden katre
Ne katre ayn-i bahr oldu
Ana ka'r kenar olmaz

*Bırak ey **Hâ'midâ** varı*
Gören dirsen sen ol yârı
Göricek ol tecellâyı
Andan özge kemâl olmaz

II

Senden oldu iki cihan
Oldum zuhurundan nihân
Ger bulmayan seni ayan
Yâ Rab n'ola hâlüm benüm

Dilde kanâat olmaya
Zühd ile taât olmaya
Senden hidâyet olmaya
Yâ Rab n'ola hâlüm benüm

Sol gün ki mizan kurala
Hak tapusunda durula
Halayık od'a sürüle
Yâ Rab n'ola hâlüm benüm

Ağlarım işte zâr ile
Kaldım diriğ ağyâr ile
Bilişmedim sen yâr ile
Yâ Rab n'ola hâlüm benüm

***Hâmidî** gözü yaşı*
Doldurur dağ ile taşı
Bilmem nidem garip başı
Yâ Rab n'ola hâlüm benüm.

SONUÇ

Somuncu Baba'nın bilinen eserleri arasına *"Kaşifü'l-Estâr an Vechi'l-Esrar"* da katılmış bulunmaktadır. Diğer üç eser ve şiirleri de dâhil edilerek Somuncu Baba'nın bütün eserleri bir arada, tercümesi de yapılarak yayınlanmalıdır. Hatta biliniyorsa; Somuncu Baba'nın Bursa Ulu Cami ibadete açılırken okuduğu hutbe de, Fatiha Sûresi'ne verdiği üç (bazılarına göre 7) manâ da dahil edilebilir.

Böylece, Hacı Bayram-ı Veli, Şeyh Sücâüddin Karamanî, Molla Fenarî, Şeyh Muzafferiddin Karamanî gibi Ululari hangi fikir ve görüşlerle irşat ettiği anlaşılacaktır.

DİPNOTLAR

1 Kemaleddin Eş-Şeyh El-Hariri, *Tıbyanü Vesaili'i Hakâyık, Fi Beyâni Selâsili't Tarâik*, Süleymaniye Kütüphanesi İbrahim Efendi BL. No. 430, Cilt. I, Vr. 171 b. (Arapça)

2 *Kayseri'de Meşhur Mutasavvıflar*, Hazırlayan: Ali Rıza Karabulut, (Basım yeri yok), (Basım tarihi yok), (14 Eylül 1984-Kayseri), 328 s.

3 Hayrettin İVGİN, *"Somuncu Baba Gerçeği ve Hacı Bayram-ı Veli ile İlişkisi"* İnönü Üniversitesi III. Battal Gazi ve Malatya Çevresi Halk Kültürü Sempozyumu Tebliğler (Malatya/19-21 Ekim 1988), Yayıma Hazırlayanlar: Mehmet Yardımcı-Tahir Kutsi Makal, İstanbul 1989, 149-152 S.

4 Bütün kaynaklar bu olayı doğrulamaktadır.

5 Mehmet Ali Aynî, *Hacı Bayram-ı Veli*, İstanbul 1343 (1924)

6 Müdderislikten ayrılma olayının 1332 yılında olduğu da ifade edilmektedir. (Fuat Bayramoğlu, *Hacı Bayram-ı Veli Yaşamı-Soyu-Vakfı*, Cilt. I, Türk Tarihi Kurumu XV. Seri No: 5, 17-18 S.)

7 *Somuncu Baba (Şeyh Hamid-i Veli)*, Hazırlayanlar: M. Ali Cengiz-Yüksel Adıgüzel-Mehmet Gülseren, Şeyh Hamid-i Veli Camii İhya ve Onarım Derneği Yayınları, Öğretmen Halk Bilgileri Serisi No: 3, Ajans-Türk Matbaası, Ankara 1965

8 İbrahim Hakkı Konyalı, *Abideler ve Kitabeleri ile Niğde Aksaray Tarihi*, 1. Cilt, Fatih Yayınevi Matbaası, İstanbul 1974, 1212-1218 S.

9 *Kayseri'de Meşhur Mutasavvıflar*, Hazırlayan: Ali Rıza Karabulut, (Basım yeri yok), (14 Eylül 1984-Kayseri), 127-153 S.

10 Ali Rıza Karabulut, *Aynı Eser*, 155. sayfada (53/2) nolu dip notu.

11 Ali Rıza Karabulut, *Aynı Eser*, 156. sayfa.

12 Bu şiirlerin yayımlandığı bazı kaynaklar şunlardır:
   a. Hayrettin İVGİN, 3 nolu dipnotta adı geçen tebliğ.
   b. Ali Rıza Karabulut, 9 nolu dipnotta adı geçen kitap.

c. Saadettin Nüzhet Ergun, *Halk Edebiyatı Antolojisi*

d. Fehmi Kuyumcu. *Evliyanın Dilinden,* Nur Yayınları: 69. Gaye Matbaası, Ankara (Basım-tarihi yok), Ankara (Basım tarihi yok), 246-249 S.

e. Emir Kalkan, *Çağlar Boyunca Kayseri Şairleri,* Kayseri İli Özel Müdürlüğü ve Kayseri Belediyesi Birliği Yayınları No: 4, Özel İdare Matbaası, Kayseri-1988, 7-9 S.

[Erciyes Aylık Fikir ve Sanat Dergisi, Yıl: 13, Sayı: 152, Ağustos 1990, s. 9-11]

Bektaşî Halk Şiirlerinde Sûre ve Âyetler

Hacı Bektaşî Veli'nin yolunda giden halk şairlerinin şiirlerinde, Kur'an-ı Kerim sûre ve âyetlerine atıfta bulunmak; sûre ve âyetleri şiirlerinde bütünüyle vermek geleneği de mevcuttur.

Özellikle bazı Bektaşî şairleri, Kur'an-ı Kerimi tedris ve medreselerde tahsil etmişlerdir. Bu şairler, ayrıca Kur'an bilgisini hayatları boyunca öğrenmiş ve öğretmişlerdir. Ayrıca; fıkıh, hadis, kelâm, tefsir gibi ilimlerle de uğraşmışlardır.

İslâm ilmi ile uğraşan Bektaşîler ile Sünnîler arasında inanç ve bilgi açısından farklılık bulunmamakta, yalnızca bazı dinî pratik ve yorumlarda farklılıklar görünmektedir.

Bazı Bektaşî-Alevî şairlerinin âyet ve sûreleri konu edinen, telmihde ve atıfta bulunulan şiirlerde bu yorum farklılıklarını görmekteyiz. Biz bu tebliğimizde, Bektaşî şairlerinin yorumlarına eleştiri getirmek düşüncesinde değiliz. Yalnızca bu şairlerin şiirlerine yansıyan sûre ve âyetleri tespit etmek amacındayız.

19. yüzyılda yaşamış dan Emlekli Bektaşî-Alevî halk şairi Âşık Veli[1], Fatiha Sûresini bütünüyle şirinde işlemekte ve yorumlamaktadır.

NEFES[2]

Elhamdü lillah *bulduk biz Hûda'yı*
Rabbülalemin'i *olduk gedayi*
Errahmanirrahim *verdik nidayı*
Maliki yevmiddin *olduk âleme*

İyyake na'büdü gözümün nuru,
Ve iyakke nestain virdim ikrarı
İhdinas-sırat-el müstakim yarı
Sıratellezine çaldı kaleme

En'amte aleyhim dedim ya Ali
Gayril mağdub aleyhim dedim beli
Veleddalin dedik kaldırdık eli
Gözlerim dost yolun durduk selama

Fatiha Sûresi de indi sanma
Ezelden kurbandır canım canına
Kimseler ermedi sırr-ı kânına
İsmini dercettin "elif" "ye" "lâm"a

Fatiha Süresin vechin okudum
İsmin zikretmeyen kula kakıdım
Şükrolsun metaım kumaş dokudum
İhsan eyle kapıdaki gulama

Şükür olsun bir menbadan yarattın
Bir ervahtan ervahıma nur kattın
Meleklere hamurumu yoğurttun
Âşıklık defterin sundun elime

VELİ'm eyder Hak'tan aldım dersimi
Muhabbet çekici yaptı örsümü
Okuduğum âyet bilmem farsî mi
Hakk'ın bir kelamı geldi dilime

Fatiha Sûresinin 7 âyeti bulunmaktadır.[3] Birinci âyeti besmeledir. Bir sûre Mekki'dir. Yani Hz. Muhammed'in hicretinden önce inmiştir. Mekke'de nüzul olmuştur.[4] Her namazda mutlaka okunması gereken bir sûredir.

1853-1918 yılları arasında yaşamış olan Edip Harabî de[5] "İhlâs Sûresi"ni bütünüyle bir nefesinde vermektedir.

NEFES[6]

Ya Rab, senin mekânın yok
Yatağın yok, yorganın yok
Hem dinin, hem imanın yok
Her bir şeyden münezzehsin

Sesin çıkmaz, avazın yok
Abdestin yok, namazın yok
Hiç bir yere niyazın yok
*"**Kulhüvallahü ehad**" sin*

Kapın büyük açan yoktur
Seni kapıp kaçan yoktur
Anan yoktur baban yoktur
*Yâ Rab, "**Allahüssamed**"sin*

Elmasın yok, boncuğun yok
Aban, keben, kocuğun yok
Karın, kızın, çocuğun yok
*"**Lemye ledü velemyuled**" sin*

Derya senin, sahra senin
Dünya senin, ukba senin
Bu görünen eşya senin
*"**Velemyekün lehü küfüven ehad**"sin*

Her bir şeye kudretin var
Akla sığmaz hikmetin var
Yetmiş iki milletin var
*Sen "**Hallak-ı künfekân**"sın*

Sağın da var solun da var
Eğri, doğru yolun da var
Bir HARABÎ kulun da var
Sen "Halak-ı künfekân"sın

İhlâs Sûresi, Mekke döneminde inmiştir. Bu sûrenin bir çok adları vardır. En bilinenleri "*İhlâs*" ve "*Kul hüvallahü ehad*"dır. Bu sûre, dinin temel ilkesi olan tevhidi en halis en güzel şekilde dile getirdiği için "*ihlâs*" adını almıştır.[7] Dört âyeti bulunmaktadır.[8]

Tarikat cemlerinde en çok okunan sûre "İhlâs"tır.

17. yüzyılın ünlü Bektaşî şairi Kul Nesimî de bir nefesinde *"İhlâs Sûresi"*ni bütünüyle dile getirmektedir.[9]

NEFES[10]

Fazlına bel bağladım yâ vâhid-i ferd-i ahad
Cümlenin mabudu sensin daima hayy-i ebed

*Okudun isminde "**Bismillahirrahmanirrahim**"*
*Ay sıfatındır sıfatın "**Kulhüvallahu ahad**"*

*Evvel ahir "**hüvel-hayyullezi**"sin lâyemut*
*Zahir-ü bâtın "**hüvel-bâkisin**", "**Allahûssamed**"*

*"**Lem-yelid**" zâtın,"**velem-yüled**" sıfatın vasfıdır*
*"**Lem-yekün**" zât-ı sıfatın "**lehü küfüven ahad**"*

Ol zaman kim lütfile bir gevhere kıldın nazar
Zahir ol gevherden oldu cümle eşya la âded

"Kâ" ile "nün" dan yarattın onsekiz bin âlemi
Kudretinden erbain günde tamam oldu cesed

Ey NESİMÎ daima gönlünde özge nesne yok
Hem dilinde ol fakirin daim eyler ya Ahmed

İhlâs Sûresi, yalnızca Bektaşî şairlerinin şiirlerinde değil bütün halk şairlerinin dilinde ve gönlünde anlamını bulmuş şiirlerini süslemiştir.

Yunus Emre, bir şiirinde;

Ham ü şükr ü lillah ile
*Vasf-ı "**Kul hüvallah**" ile*
Açık baş yalın ayağ ile
Çağırayım Mevlâm seni

demektedir. 18. yüzyıl şairlerinden Keşanlı Süleyman Zatî'nin[11] duyguları da ayrı şekildedir.

Ey vahid ü ferd ü ehad
*Ey vasf-ı "**Allahüsamed**"*

İsyan-ı bipayân ile
Geldim kapına kılma red

Cemal-i Halvetî'de[12] bu sûrenin "şükredenlerin" şükürleri olduğunu bir şiirinden ifade etmektedir.

Safha-i sadrında daim aşkın efkârı Hu
*Şakirin şükrü "**Kulhüvallah**" zakirin ezkârı Hu*

Âşık Şahî[13], Tarikat Destanı adı verilen bir şiirinde Hamzavîlerin de bu sûreyi sürekli okuduklarını söylemektedir.

Bir dahi var Hamzavîler tariki
*Vird-i "**Kul Hüvallah**" okur hakiki*
Anlardürür erenlerin refiki
Rüz ü şeb okurlar hezar demişler

Pir Sultan Abdal'ın yolunda olan Kul Himmet[14] bir dörtlüğünde sûrenin 1. âyetine işaret ediyor.

*Kul Himmet der "**Kulhüvallahu ehad**"*
Cesedimde can kalmadı bu saad
Dün ü günü virdim Al-i Muhammed
On iki imam seher vakti gel yetiş

Kul Himmet'i kendine üstâd kabul eden onun yolunda yürüyen ve onun fikirleri ile dolu olarak deyişler söyleyen Kul Himmet Üstâdım da[15] sûrenin 1. âyetine telmihde bulunuyor.

*Kul Himmet Üstadım hem "**Kulhüvallah**"*
*Hüsnüne aşıkım "**Amentü billah**"*
Yüzüm basa geldim derviş Feyzullah
Dervişleri gül göründü yüzüme

Mehmet Ali, Hilmi Dede Baba[16] bir nefesinde yine bu sûrenin 1. âyetine işaret etmektedir.

Ferdi vahittir Hûda, mülkünde yoktur gayrisi
*"**Kulhüvallah ü Ahad**" der fatin kevn-i mekân*

Kuran-ı kerimin sûre ve âyetleri dörtlüklerinde ve mısralarında dile getiren pek çok Bektaşî şairlerine rastlamaktayız. Mesela; 16. yüz-

yıl şairi Nemayî,[17] Hicr Sûresinin 29. âyetine şiirinin birinde atıfta bulunuyor.

Dem-i İsa durur nutkum diriltiriz cansız eşbahı
"Nefahtüfihi min ruhi" ayan oldu lisanımdan

Burda tırnak içinde gösterdiğim âyet "Ruhumdan bir ruh üflediğim de" meâlindedir. Yine 16. yüzyıl Bektaşî Şairi Kelâmî de[18] bir şiirinde Kasas Suresinin 88. âyetine işaret ediyor.

"Rümüz-i küllü şey'in halik illa vechehü" vechin
Beyanıdır senin zira ki vechullahdır vechin

Bu âyetin meali *"Allahtan başka herşey yok olacaktır"* biçimindedir. Örnekleri çoğaltmak mümkün Âşık Kalecikli Mir'atî (XIX. yüzyıl), Adlî (XVI. yüzyıl), Ali Türabî Dede Baba (XIX. yüzyıl), Vehbî (XIX. yüzyıl), Ahmet Gurbî (XVIII. yüzyıl) gibi daha yüzlerce Bektaşî şairi şiirlerinde sûre ve âyetleri kullanmışlardır.

Bu da şunu ifade etmektedir ki Bektaşî şairleri, Kur'an-ı Kerimi dinin rehberi, çıkış noktası olarak inanmışlar ve savunmuşlardır.

KAYNAKLAR ve NOTLAR:

1 **Aşık Veli**: Sarkışla ilçesinin Ağcakışla bucağına bağlı İğdecik köyünde doğdu. Emlek yöresi âşıklarındandır. 1853 yılında öldüğünde 60 yaşını aşkın olduğu söylenmektedir. Babasının adı Hüseyin, annesinin ki Kamer'dir. Âşık Kemter'in çırağı olmuştur. Kemter'in ölümü üzerine söylediği bir şiiri bulunuyor. Köy Alevî düşüncesinden Bektaşiliğe meyletmiş Çelebi Hamdullah Efendiye bağlanmıştır.

2 İbrahim Aslanoğlu, *Aşık Veli, Hayatı-Kişiliği*, Deyişleri, Kültür ve Turizm Bakanlığı MİFAD Yayınları: 53 Halk Edebiyatı Dizisi: 8, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1984

3 **Fatiha Sûresi'nin Meali**: Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla, Hamd o Âlemlerin Rabbi. O Rahman ve Rahim. O din gününün maliki Allah'ım. Ancak sana ederiz kulluğu, ibadeti ve ancak senden dileriz yardımı, inayeti. Hidayet eyle bizi doğru yola. O kendilerine nimet verdiğin mutlu kimselerin yoluna; o gazaba uğramışların ve o sapmışların yoluna değil.
Şiirin son dörtlüğündeki farsî mi, Farisî mi? şeklinde düşünülmelidir. Ölçü zorunluluğu ile bu şekilde telaffuz edilmiştir.

4 Elmalılı Mehmet Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*. Cilt 1, Graphiscer Grossbetnieb Pössneck GMBH, 1996, s. 25-142

5 **Edip Harabî**: 1853 ve 1918 yılları arasında yaşamıştır. İstanbulludur. Biraz öğrenim görmüş olup bazı ufak memurluklarda bulunmuştur. Bektaşî tari-

katına girerek Mehmet Ali Hilmi Dedebaba'ya mürit olmuştur. Büyük bir divanı bulunmaktadır.

6 Vasfi Mahir Kocatürk, *Tekke Şiiri Antolojisi, Türk Edebiyatında Dinî ve Tasavvufî Şiirler*, Edebiyat Yayınevi, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1965, s. 553-554

7 Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Cilt 10, Feza Yayıncılık ve Gazetecilik, Almanya 1995, s. 56-126

8 **İhlâs Sûresinin Meali** : De ki; o Allah bir tektir. Allah eksiksiz, sameddir. Doğurmadı ve doğurulmadı. Ona bir denk de olmadı.

9 **Kul Nesimî**: XVII. yüzyılda yaşamış bir Bektaşî dervişidir. Şiirleri XIV. yüzyılın meşhur şairi Bağdadî Nesimî ile karıştırılmıştır. Nefesleri halk arasında çok yaygındır.

10 Cahit Öztelli, *Kul Nesimî*, Halk Adet ve Ananelerini Tetkik Cemiyeti Yayını, Ankara 1967, s. 47

11 **Zati**: Keşanda doğmuştur. Bursalı İsmail Hakkı'nın halifelerindendir. Eski harflerle basılı bir divanı bulunuyor. Ölümü 1738'dir.

12 **Cemali Halvetî**: Çelebi Halife adıyla tanınmaktadır, doğum tarihi bilinmemektedir. Aksaray'da doğmuştur. Erzincan'a giderek Halveti Şeyhi Mehmet Bahaeddin'e mürit olmuştur. Bir süre Amasya'da oturduktan sonra İstanbul'a gelmiş Koca Mustafa Paşa tekkesinde şeyhlik yapmıştır. 1496 yılında ölmüştür.

13 **Şahî**: XVIII. yüzyılda yaşadığı sanılan Şahî'nin hayatı ile ilgili geniş bilgilere sahip değiliz. Ancak önemli bir Bektaşî şairidir.

14 **Kul Himmet**: XVI. yüzyılda yaşamıştır. Bazı kaynaklara göre Tokat'ın Almus İlçesinin Varzel (Görümlü) köyündendir. Ölene kadar Pîr Sultan Abdal'ın yolundan ayrılmamıştır.

15 **Kul Himmet Üstadım**: Divriğinin Karageban bucağına bağlı Örenik köyünde 1749'da(?) doğmuştur. Asıl adı İbrahim'dir XIX. yüzyılın başlarında ölmüştür. Kul Himmet'e duyduğu aşırı sevgiden ve onun yolunda olmasından dolayı Kul Himmet Üstâdım mahlasıyla deyişler söylemektedir.

16 **Mehmet Ali Hilmi Dede Baba**: 1842'de doğmuştur. 1857'de girdiği Şah Kulu tekkesinde 1864 yılında posta geçti. 1907'de İstanbul'da öldü.

17 **Nemayî**: XVI. yüzyılda yaşamış bir Bektaşî şairidir. 1596 yılında öldüğü sanılıyor. Hurûfî neş'esinde bir şairdir.

18 **Kelâmî**: XVI. yüzyılda yaşamış bir Bektaşî şairidir. Kerbelâ'da doğmuştur. Hurûfi neş'esinde bir şairdir. Cihan Dede adıyla ün yapmıştır. Son günlerini Bursa'da geçirmiştir.

[1. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Sempozyumu Bildirileri (22-24 Ekim/1998), Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi, Ankara 1999, s. 169-172]

Hacı Bayram Veli'nin Hayatı ile İlgili Bazı Olayların ve Nasihatlarından Bazılarının Anadolu İnsanını Aydınlatmadaki Yeri

1352 yılında (H. 753)[1] Ankara'nın Çubuk çayı kenarında bulunan Solfasol köyünde doğmuştur.[2] Asıl adı Numan'dır. Mahmut oğlu Koyunluca Ahmet adlı bir köylünün üç oğlundan en büyüğüdür.

Oğuz Türklerinden olduğu kesindir. Öğrenimini Şeyh İzzettin'den aldığı, bir başka hocasının Hallaç Mahmut Efendi olduğu söylenmektedir. Kısa sürede aklî ve naklî ilimleri öğrenmiş ve bu ilimlerde gençliği boyunca önemli sayılabilecek bir düzeye gelmiştir.

Önce Ankara'da Melike Hatun'un yaptırdığı Kara Medrese'de, sonra Bursa'da Çelebi Sultan Mehmet Medresesinde müderrislik yapmıştır. Müderrisliğinin ne kadar sürdüğünü pek bilmiyoruz.

Müderrislikten ayrılıp Şeyh Hamidüddin-i Aksarayî'ye intisap etmiş ve tasavvuf yolunu seçmiştir. Aslen Kayserili olan ve Somuncu Baba olarak bilinen Şeyh Hamidüddin, bir bayram günü görüştükleri için ona, *Bayram* adını vermiş, birlikte hac farizasını yerine getirdikleri için *Hacı* unvanı almış, böylece *"Hacı Bayram"* adı ile anılır olmuştur.

Somuncu Baba ile 12 yıl devam eden bir gönül birlikteliği olmuştur. 20 Eylül 1412'de Somuncu Baba ölünce, onun öğretilerinin ve fikirlerinin halifesi olarak Ankara'ya yerleşmiş, halkı irşâd etmeye başlamıştır.

Kısa sürede etrafını kendine inanan ve güvenen insanlar sarmış; sağlığında, sonradan Bayramiyye adını alacak olan tarikatını kurmuştur. Dargâhını Ankara'da Augustos mâbedinin hemen yanıbaşında kurmuştur.

Hacı Bayram Veli evlenip çoluk çocuk sahibi de olmuştur. Kızı Hayrünnissa, Eşrefoğlu Rumî ile evlenmiştir. Ayrıca adını bilmediğimiz iki kızı daha vardır. Oğullarının adları sırasıyla; Şeyh Ahmed Baba, Ethem Baba, Baba Sultan ve İbrahim Ali'dir.

İhlâsla ve toplumu aydınlatmayla geçen hayatı, 78 yaşında iken 1430 (H. 833) yılında Ankara'da son bulmuştur. Mezarı sağlığında inşâ ettirdiği Hacı Bayram Cami'nin kıble tarafındaki türbede gömülüdür.

Hacı Bayram Veli'ye, pek çok eserlerde de rastladığımız haliyle bazı unvanlar verilmiştir; *"Hacı Paşa"*, *"Ahi Sultan"*, *"Şeyhü'r Rum"* (Anadolu'nun Şeyhi, Sultanı), *"Kıutbiil Cihan"*, *"Şeyhiil Cihan"* ve daha nice unvanlar.

Yazıcıoğlu Mehmet onun için *"Sıultan-iil Meşayih"*, *"Burhan-iil Meşayih"*, *"Cihan Kutbu"*, *"Cihanın Şeyhinşâhı"* unvanlarını uygun görmektedir. Evliya Çelebi ise Hacı Bayram için o kadar unvanlar sarılıyor ki uzun bir liste olur: *"Kutb-î Muhteşem"*, *"Kenz-i Muhterem"*, *"Zahid-i Zemane"*, *"Abid-i Yegâne"*, *"Nâtık-ı Hakayık"*, *"Nasih-ı Halâyık"*, *"Kudre-i Ricâl"*, *"Nokta-i Kemâl"*, *"Kutb-ı Bihasbil İstihkak"*, *"Maden-i Hikmet-i Rabbanî"*, *"Sakin-i Külb-i Subhanî"*. Ona *"Sultan Hacı Bayram"* unvanını lâyık gören aslında kendisinden el aldığı Şeyh Hamidüddin Veli (Somuncu Baba)dır. Ölümünden sonra geçen bu 570 yıllık sürede Ankaralılar ona *"Ankara'nın Manevî Koruyucusu"* derler ve bu unvanla tanırlar.

1071 Malazgirt Savaşından sonra Selçuklu Türklerinin eline geçen Anadolu, hızla Türkleşmeye ve İslâmlaşmaya başlamıştır. 1071 yılındaki zaferden sonra aralanan Anadolu kapısından Asya'dan gelen Türk göçleri, bu toprakların ve coğrafyanın vatanımız olmasına imkân sağlamıştır.[3] Bu göçler, Horasan'daki Ahmet Yesevî'ye bağlı mutasavvıf dervişleri de beraberinde getirmiştir. Bu gezginci ve misyoner dervişlere *"Horasan Erleri"* denmiştir. Bu dervişler arasından yetişen mutasavvıflara ve İslâm büyüklerine *"Horasan Erenleri"* veya *"Rum Erenleri"* adı verilmiştir. Bu Rum Erenlerini yetiştirenler Horasan'dan Anadolu'ya geçen Mevlâna, Hacı Bektaş Veli, Ahi Evran gibi şahsiyetler, Horasan Türklerindendir. Bunlar yeni aydınlıklar ve ufuklar getirmiştir, halkı manevî olarak yüceltmişlerdir. Hacı Bayram Veli de Horasan Erenlerinden biri sayılır. Hacı Bayram, velilik sıfatını kazandıktan sonra; Anadolu'nun hamisi, halkı görüp gözeten ve Anadolu'nun şeyhi manâsına gelen *"Şeyhü-r Rum"* ünvanını böyle elde etmiştir.

Esasında Ankara, Ahiliğin merekezlerinden biriydi. Ahilik, çeşitli meslek örgütlerinin aralarındaki sevgi ve saygıya dayalı, törelere bağlı meslekî dayanışmayı öngören bir inanış ve bu inanışın sağladığı bir

kuruluş biçimidir. Çünkü ahilikte herkes kendi emeğiyle hayatını kazanmaktadır. Kendi meslekî dayanışmalarının yanında, fakirleri ve kimsesizleri de koruyan, gözeten ve esirgeyen bir konumdaydı. Hacı Bayram Veli kurduğu tarikata mutlaka işi-gücü ve mesleği olanları kabul ediyor, onların arasında kurduğu bu meslekî dayanışmanın yanında, çevresindekilere Allah yolunda uyarılarda bulunuyor, manevî aydınlanmayı sağlıyordu. Müritlerine insanı sevmeyi, saymayı, çevresine yardımcı olmayı, helâl kazancı, toplumsal dayanışmayı, sağlıklı yaşamayı, devlete ve millete bağlılığı; kısaca, iyi insan olmanın yollarını öğretiyordu. Dergâhına kesinlikle işsiz, güçsüz ve meskenet içinde olan aylakları kabul etmiyordu. Müritlerini seçerken mutlaka bir işinin olmasına özen gösteriyordu. Çünkü kendisi de bir sanat sahibiydi. Çiftçiydi. Ankara Ovası'nın yarı mümbit topraklarında tarlasına burçak ekiyor ve bizzat kendisi topluyordu. Çok çalışmayı ve üretici olmayı müritlerine ve etrafına salık veriyordu.

Hacı Bayram Veli; Halvetilik ile Nakşibendilik'i biraraya getirerek, büyük bir feyz ve olgunluk niteliğindeki "Bayramiyye" tarikatının ortaya çıkmasına sebeb olmuştur.

Bayramîlik, tasavvufun temel ilkelerinden olan "Vahdet-i vücut" prensibini başlangıç ilkesi olarak kabul eden bir tarikattır. Tasavvuf ilkelerinden olan şu üç inanma, ana ilke olarak kabul edilmiştir.

a) Tevhîd-i ef'âl: Bütün iş ve hareketlerin Allah'tan geldiğine inanma.

b) Tevhîd-i sıfat: Bütün varlıklarda Allah'ın tecelli ettiğine inanma.

c) Tevhîd-i zât: İlâhî bilgide her varlığın, bilinen bir ilke niteliği taşıdığına inanma.

Anadolu halkı, Hacı Bayram Veli'yi Anadolu'nun önde gelen bilgini alarak onu kendisine manevî bir koruyucu, bir yol gösterici, bir ulu din büyüğü kabul etmiştir. Ona "Sultan" unvanını ekleyerek *Sultan Hacı Bayram Veli* demiştir. Sultan, maneviyat dünyasının hükümdarı demektir.

2001 yılı, Hacı Bayram Veli'nin doğumunun 650. yıldönümüdür. Onun şiirleri, nasihatları bunca yıldır halkın maneviyatına seslenmiş ve türbesi Ankara'daki darda kalanların yardım istedikleri bir mekân olmuştur.

Onun ölümünden sonra kurduğu Bayramiye tarikatı, bazı manevî nedenlerden dolayı iki bölüme ayrılmıştır. Bu iki kol; Göynük'te gömülü bulunan talebesi Akşemseddin tarafından "*Şemsiyye-i Bayramiy-*

ye" adıyla; öbürü de yine Göynük'te gömülü Dede Ömer Sıkkını (Bıçakcı Ömer Dede) tarafından *"Melâmiyye-i Bayramiyye"* adıyla kurularak devam edegelmiştir.

Onun ulu halifeleri olan;

- Akşemseddin Muhammed b. Hamza
- Bıçakçı Dede Ömer Sıkkını
- Yazıcızâde Mehmet Efendi
- Yazıcıoğlu Ahmed-i Bican
- Akbıyık Abdullah Meczûb
- İnce Bedrettin
- Germiyanoğlu Şeyhî
- Baba Nakkaşî Ankaravî
- Şeyh Salâhattin
- Şeyh Yusuf-ı Aksarayî
- Molla Zeyrek
- Eşrefoğlu Rumî
- Şeyh Lütfullah
- Kızılca Bedreddin
- Şeyh Elvân Şirâzî
- Kemal Halvetî
- Abdulkadir Isfahânî
- Ahmed Baba
- Şeyh Muslihiddin Halife

yüzyıllarca Anadolu'yu aydınlatmışlardır. Bu kişiler Hacı Bayram Veli'nin halifeleridir.

A) Evrad-ı Şerifi:

Hacı Bayram Veli Hazretlerinin düzenlediği ve ona bağlı olanlarca her sabah namazından sonra okunan ve kutsal sayılan "Vird" i (Evrad-ı Şerif) bugün bile okunmaktadır.

B) Şiirleri:

Bilinen ve onun olduğu kesine yakın olarak kabul edilen 5 adet şiiri bulunuyor. Muhtemeldir ki şiirleri daha fazla idi, ancak elimizde olanlar henüz bu kadardır.

İLÂHİ

Bilmek istersen seni
Cân içre ara cânı,
Geç cânından bul anı;
Sen seni bil, sen seni.

Kim bildi ef'âlini,
Ol bildi sıfâtını,
Anda gördü zâtını,
Sen seni bil, sen seni.

Görünen sıfâtındır,
Anı gören zâtındır.
Gayrı ne hâcetindir.
Sen seni bil, sen seni.

Kim ki hayrete vardı.
Nûra müstağrak oldu,
Tevhîd-i zâtı buldu;
Sen seni bil, sen seni.

Bayram özünü bildi,
Bileni anda buldu,
Bulan ol kendi oldu,
Sen seni bil, sen seni.

İLÂHİ

N'oldu bu gönlüm, n'oldu bu gönlüm
Derd ü gam ile doldu bu gönlüm;
Yandı bu gönlüm, yandı bu gönlüm,
Yanmada derman buldu bu gönlüm.

Yan ey gönül yan, yan ey gönül yan
Yanmadan oldu derdine derman
Pervâne gibi, pervâne gibi
Şem'ine aşkın yandı bu gönlüm

Gerçi ki yandı, gerçeğe yandı;
Rengine aşkın cümle boyandı.

Kendüde buldu, kendüde buldu.
Matlabını hoş buldu bu gönlüm

Sevâd-ı âzam, sevâd-ı âzam;
Belki oluptur arş-ı muazzam
Mesken-i cânan, mesken-i cânan
Olsa acep mi şimdi bu gönlüm

Seyri billâhtır, seyri billâhtır
Lîma'allahtır, fenâfillâhtır
Âyinesinde, âyinesinde
Gerd-i sivâyı buldu bu gönlüm

Elfakru fahrî, elfakru fahrî
Demedi mi ol âlemün fahrî
Fahrini zikret, fahrini zikret
Fahr ü fenâda buldu bu gönlüm

***Bayrâmî** imdi, Bayramî imdi*
Bayram edersin yâr ile şimdi
Hamd ü senâlar, hamd ü senâlar
Yâr ile bayram kıldı bu gönlüm

GAZEL

Hiç kimse çekebilmez pektir feleğin yayı;
Derdine gönül verme, bir gün götürür vayı

Oynayu gelür aldar çünki eli çapüktür;
Bir bunculayın fitne kande bulur arayı

Bir fâni vefâsızdır kavline inanma hiç;
Gâh bayı eder yohsul, gâh yohsul eder bayı

Çün yüzünü döndürdü bir lâhza karâr etmez
Nice seri pây eder döner ser eder pâyı

Hayran kâmu âlimler bu ma'ninin altında
Kaftan kafa hükmeder bilmez bu muammayı

Vahittir o vahdette, kesrette kani tefrik
Hızr ermedi bu sırra, bildirmedi Musayı

Miskin ***Hacı Bayram*** *sen dünyaya gönül verme;*
Bir ulu imarettir alma başa sevdayı

İLAHÎ

Benim maksudum âlemde değildir lakin illâ Hu,
Bu benim derdime derman değildir lâkin illâ Hu.

Değildir hûri vü gılman, ne Cennet köşkü, ne Rıdvân
Bu benim gönlüme sultan değildir lakin illâ Hu.

Anın nakşi hayâlinden cihan bir zerre olmuştur.
Nazar etsen o zerreden görünmez lâkin illâ Hu.

A ***Bayrâmî****; eğer idrâk edersen sen bu âlemde*
Bu sırrın sırrına kimse erişmez lâkin illâ Hu.

GAZEL

Çalabım bir şâr yaratmış iki cihân aresinda
Bakıcak dîdâr görünür ol şârın kenâresinde.

Nâgehân bir şâra vardım ol şârı yapılır gördüm;
Ben dahi bile yapıldım taş ve toprak arasında.

Şâgirtleri taş yonarlar yonup üstâda sunarlar
Çalabın ismin anarlar ol taşın her pâresinde.

Ol şardan oklar atılır gelir ciğere batılır
Arifler sözü satılır ol şârın bâzâresinde.

Ol şar dediğim gönüldür ne âlimdür ne cahildir
Aşıklar kanı sebildir ol şârın kenâresinde.

Bu sözüm ârifler anlar cahiller bilmeyip tanlar;
Hacı Bayram *kendi banlar ol şarın minaresinde.*

Şiirleri; Bursalı İsmail Hakkı, Bursalı Mehmet Sahfî, Üsküdarlı Abdül'hay, Seyyid Muhammed, Şeyhülislâm Seyyid Feyzullah Efendi, Şeyh Muhammed Nûrü'l Arabî gibi tasavvuf bilginlerince şerh edilmiş, açıklamaları yapılmıştır.

C) Mektupları:

Kendisinin olduğu sanılan iki mektubu da bulunmaktadır. 1. Mektup müşterek bir tanıdıklarının ölümünü kendisine haber veren bir müridine yazılmıştır. 2. mektup ise kime yazıldığı belli değildir ama Allah'ın zâtının insan-ı kâmilde nasıl tecelli ettiği anlatılır. Mektup bu haliyle aslında bir tasavvufî risâledir,

D) Nasihatleri

1) *Hacı Bayram Veli Edirne'den ayrılırken kendisinden nasihat isteyen Sultan II. Murat Han'a şu nasihatleri söylediği nakledilir*:

• Tebaan içinde herkesin yerini tanı, ileri gelenlere ikrâmlarda bulun.

• İlim sahiplerine hürmet et.

• Yaşlılara saygı, gençlere sevgi göster.

• Halka yaklaş, fasıklardan uzaklaş, iyilerle düşüp kalk.

• Hiç kimseyi küçümseme ve hafife alma.

• İnsanlığından kusur etme.

• Sırrını hiç kimseye açma, iyice yakınlık peyda etmedikçe, kimsenin arkadaşlığına güvenme.

• Cimri ve alçak insanlarla ahbaplık kurma.

• Kötü olduğunu bildiğin hiçbir şeye ülfet etme.

• Seninle başkaları arasında, bir toplantı akdedilir, aranızda bazı meseleler görüşüldüğünde senin bildiğinin aksini iddia ederlerse, onlara hemen muhalefet etme.

• Halka yumuşak davran, hoşgörü göster. Hiç kimseye karşı bıkkınlık gösterme, onlardan biri imişsin gibi davran.

• İstanbul mutlaka alınacaktır. Ama bunu bir öfke, hiddet işi halinde sokmamak, bu işi bir hastalığı tedavi etmek amacıyla yapmak lâzım. Hiddet ve kin gerçekleri gören gözleri kör eder, yanıltır.

• İyi bilin ki öfke, düşünceyi, iyi düşünceyi daraltır. Sonunda insan yanılır.

• Konuşurken gürleme, bağırıp çağırma, yüksek sesle dahi konuşma.

• Allah'a isyan yolunda hiçbir insana yardımcı olma.

• Adalet güzeldir, ama Emir'lerde olursa daha güzeldir. Sakınmak güzeldir, ama fakirlerde olursa daha güzeldir. Sabır güzeldir, ama kuvvetli de olursa daha güzeldir. Tövbe güzeldir, ama gençlerde olursa daha güzeldir. Utanmak güzeldir, ama kadınlarda olursa daha güzeldir.

2) *Kendisini seven ihvanına ve müritlerine verdiği bazı nasihatleri:*

• Devlet büyükleriyle olan ilişkilerinde, ateşten faydalandığınız gibi olun. Uzakça durun, ısınacak kadar sokulun.

• Büyüklerin huzuruna girerken, hem kendi kadrini, hem de başkasının kıymetini bilen olun.

• İlimde ve hukukî meselelerde sana teklif edilecek işlerde, ancak kendi meşrep ve mezhebine uygun olanları kabul edin ki, hükümet işlerinde başka bir görüşü savunmak ve tutmak mecburiyetinde olmayasınız.

• Devlet büyüklerinin dostları ve taraftarlarıyla bir iş için dahi olsa buluşmayın, görüşmeyin. Bizzat o büyükle görüşün ve ona yaklaşın. Etrafındakilerden uzaklaşın ki şeref ve mertebeniz yerinde kalsın.

• Halkın önünde konuşmayın. Ancak sorulunca cevap verin. Yardımcı olun.

• Cahil zümre arasında ne gülün, ne de gülümseyin.

• Avam ve zenginler arasında dinî ve zarurî bilgiye dair sözlerden çekinin. Zira zenginliğe ve mala karşı zaafınız var gibi bilinmesin. Onları Hak üzere sevdiğinizi söyleseniz bunu rüşvete hamlederler.

• Cahil kimselerle ve çok yaşlılarla yolun tam ortasında yürümeyin. İleri gitseniz, sizi kınarlar, geri kalsanız ilminizi hakir düşürürsünüz.

• Küçük çocukları seviniz, başlarını okşayıp onları sevdiriniz.

• Çarşı ve sokaklarda, cami avlusunda bir şey yemeyiniz.

• Yol ortasını işgâl etmeyiniz. Ticaretle meşgul kişilerin dükkanlarında uzun müddet oturmayın. Evde eşinizin yanında başkalarının kadınları ve evdeki işlerini konuşmayınız.

• Bir evde iki kadın bulundurmayınız. Yani iki evlenmeyiniz. Daima bir kadınla yetininiz.

• Önce ilim tahsil ediniz. Sonra helâlinden para kazanınız, sonra evleniniz.

• Nerede olursanız olunuz sizi Allah'ın görüp gözetlediğini unutmayınız. Allah'tan korkup, kötülüklerden sakınınız.

• Emaneti koruyun. Bedeniniz de size emanettir.

• Hiçbir günahı küçümsemeyin.

• Boş durmayın; çalışın. Çalışanları Allah sever. Boş gezenler zengin bile olsalar yoldaşları şeytan, kalpleri şeytana konaktır.

• Çok konuşmayın. Sorulanları biliyorsanız cevap verin. Kaynak gösterin ki söylediklerinizşüphe ile karşılanmasın. Taklitçilik yayılmasın.

• Cahil topluluktan sakının. Onlarla münakaşadan kaçının.

• Başkalarından daha çok çalışıp, çok ilim sahibi olunuz.

• Devlet Başkanının huzurunda dahi olsanız, hakkı ve hakikati söylemekten korkmayınız.

• İlmî bir konuyu batınına (özüne) göre düşününüz. Öyle karar veriniz. Zahirine bakıp yanılmayınız.

• Sakin ve ağırbaşlı olunuz.

• Yürürken başınız önde vekârlı bir şekilde yürüyün.

• Nefsinizi daima kontrol altında tutun. Murakabe edin. Onu başıboş bırakmayın. Zira her fırsatta sizi ateşe götürür.

• Dünyalığınız çoksa sakın ona güvenmeyesiniz. Yoksa çalışıp, helalinden kazanıp, ondan fakirlerin payını cömertçe veresiniz.

• Devlet büyüklerine yakın olmak için aracı aramayasınız.

• Kimden ilim tahsil etmiş iseniz, o hocanız için daima dua ediniz.

• Kabristanları sık sık ziyaret edin. Gönlünüz dünya gamından ve nefsin sıkıştırmasından hafifler. Nefis her yerde ve her şeye bir yol bulur. Ama kabristanı görünce susar ve çekinir.

• Oyun oynanan (kumar vs.) yerlere, lâubâli konuşulan meclislere gitmeyiniz.

• Aile arasındaki adâba çok dikkat ediniz.

• Neresi senin arzularını kamçılıyor, seni dünyaya çekiyor, Allah'ı unutturu- yorsa orası senin helâkin için bir tuzaktır.

• Neresi seni düşündürüyorsa, seni Allah'a yöneltiyorsa, orası senin cennete gitmen için bir duraktır.

• Ayıplarını gördüğünüz konu komşuyu kınamayasınız. Sırlarını ifşa etmeyesiniz. Çünkü gördüğünüz, bildiğiniz bu sır sana emanet olmuştur. Emanete hıyanet kötü ve çirkin bir fiildir.

• Bütün işlerinizde cimrilikten sakınasınız. İnsanlığınızı koruyunuz. Güzel huylu, merhametli olasınız. Ne halde olursanız olun, dünyaya rağbeti azaltınız. Çirkeften uzaklaşınız.

E) Kerametleri ve Kutsal Hikâyeleri:

Hacı Bayram Veli'nin çoğunlukla göstermiş olduğu kerametini anlatmak üzere kutsal hikâyelerini kapsayan ayrı bir çalışma yapılmıştır, ancak basılmamıştır.

Taşköprülüzâde'nin *"Şakâyiku'n-Nu'mâniyye"si*, Burûsevî İsmail Hakkı'nın *"Silsilenâme-i Celvetî"si*, Sarı Abdullah Efendi'nin *"Semerâtü'l-Fuad fi'l-Mebdei ve'l-Mead"*, Lâ'lizâde es-Seyyid Abdülbakî Efendi'nin *"Tarikat-ı Aliyye-i Bayramiyyeden..."'si*, Bursalı Lamiî Çelebi'nin Abdurahman Camî'den çevirdiği *"Nefâhatü'l-Üns"* gibi eserlerde onun hayat hikâyesi ile birlikte, bilim ve varlık kerametleri üzerine gerekli bilgiler vardır.

F) Hacı Bayram Veli Dönemi Vakıf Kültür Eserleri

Hacı Bayram Veli 1352-1430 yılları arasında yaşamıştır. Ancak, Osmanlı Cihân Devletinin mayalandığı ve olgunlaşmaya başladığı 14. yüzyılın başı ile 15. yüzyılın ortalarına kadarki bu dönemde, Hacı Bayram Veli'nin ve onu temsil edenlerin oluşturduğu vakıf kültür eserleri, yüzyıllarca Anadolu insanına yararlı olmuştur. Hacı Bayram Veli döneminden günümüze Anadolu'da bugün şu eserler ulaşabilmiştir. 63 mescit, 142 türbe (kümbed), 221 camii, 15 kervansaray (han, bedesten), 2 bimârhane (darüşşifa), 81 hamam (kaplıca), 35 medrese, 22 tekke (hanîkah, zâviye), 9 imânet (misafirhâne, tabhâne), 2 mektep, 2 namazgâh, 5 köprü, 2 darul-huffaz (hafızlık okulu), 1 darphâne.

Bu yapılardan bir bölümü şu anda yıkılmış veya harap haldedir. Ama çoğu amacına uygun olarak halen kullanılmaktadır. Kimisi ise yeni fonksiyon kazanarak hizmete devam etmektedir.

Sonuç:

Anadolu Türklüğünün manevî ve ruhanî koruyucusu olarak anılan Hacı Bayram Veli'nin Anadolu halkı üzerinde büyük etkisi olmuştur. Osmanlı ordusunun koruyucusu Hacı Bektaş Veli, Osmanlının ve Anadolu halkının koruyucusu ise Hacı Bayram Veli'nin olduğuna inanılmıştır.

Hacı Bayram Veli, Türk diline de hizmet etmiştir. Şiirlerini Türkçe yazmış, sohbetlerini Türkçe yapmış ve vaazlarını Türkçe vermiştir. *"Gülşeni Raz"* ve *"Lemaat"ı*, Türkçeye çevirerek bağlılarına (müritlerine) okumuştur. Onun bu eylemi kendinden sonrada yüzyıllarca da etkisini göstermiştir.

Hacı Bayram Veli'ye yurdun ve Ankara'nın koruyucusu olarak inanıldığına özellikle millî mücadele yıllarında şahit olunmuştur.

Millî Mücadelenin kahramanı, büyük kurtarıcı M. Kemal Atatürk, Ankara'ya ayak bastığı gün (27 Aralık 1919) önce Hacı Bayram Veli'nin türbesini ziyaret etmiş, onun türbesi önünde dualar okumuş; ondan sonra hükümet konağına gitmiştir.

Atatürk; Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılacağı gün olan 23 Nisan 1920 Cuma günü de Hacı Bayram Veli'nin türbesini ziyaret etmiş ve meclisin açılacağı binaya ondan sonra gelmiştir.

Şu bir gerçek ki Hacı Bayram Veli, Anadolu'yu aydınlatanların başında gelmektedir.

DİPNOTLAR

1 Çeşitli kaynaklar onun doğum tarihini değişik vermektedir. Doğum tarihini 1340 hatta 1335 tarihinin gerisine çekenler de bulunmaktadır.

2 Solfasol bugünkü adı olup bu köyün asıl adının Zü'l-fazl (faziletli) olduğu bilinmektedir. Tahrir defterinde (Sol Fasıl) olarak yazılıdır.

3 Şu tarihî bir gerçektir ki; Türkler Anadolu'ya 1071 tarihinden önce yerleşmeye başlamıştır. Ancak göçün ve yerleşimin hızlanması 1071 Malazgirt zaferinden sonradır. Bu tarihi biz; Anadolu'nun Türklerce fethi ve iskânı için bir "milad" kabul ediyoruz. Üstelik bu 1071 tarihi, Türk tarihi içinde bir "simge"dir.

KAYNAKLAR

1. Yrd. Doç. Dr. F. Ahsen TURAN, *Hacı Bayram Veli*, Bilig Yayınları No: 25, TDV Yayın Matbaacılık, Ankara 2000
2. Mehmet Ali OKKAN, *Hacı Bayrâm Veli*, Biricik Basımevi, Ankara 1950
3. *Hacı Bayram-ı Velî Hayatı ve Nasihatleri*, (Derleyenler: Alaaddin KASAPOĞLU-Mehmet Erdem KOCAPINAR), Fon Matbaası, Ankara 1993
4. Mehmet Erdem KOCAPINAR, *Hacı Bayram Veli ve Veli Öğütleri*, Özkardeşler Matbaacılık, Ankara 1995
5. M. Ali AYNÎ, *Hacı Bayram Velî*, (Sadeleştiren: H. R. YAYANLI) 1. Basım, Akabe Yayınları: 50, Dizerkonca Matbaası, İstanbul 1986 (Mart)
6. Yrd. Doç. Dr. Ethem CEBECİOĞLU, *Hacı Bayram Velî*, Kültür Bakanlığı Yayınları: 1283 Türk Büyükleri Dizisi: 139, Mas Matbaacılık, Ankara 1991
7. Doç. Dr. Ethem CEBECİOĞLU, *Hacı Bayram Velî*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayın No: 126 Oku-Düşün Serisi: 9, Ankara 1994
8. Doç. Dr. Ethem CEBECİOĞLU, *Hacı Bayram Velî ve Tasavvuf Anlayışı*, 1. Baskı, Muradiye Kültür Vakfı Yayınları No: 5, Semih Ofset Basımevi, Ankara 1994 (Ocak)

9. Zeria KARADENİZ, *Hasatlar ve Sanâtlar Velisi: Hacı Bayram Veli*, 2. Baskı, Yağmur Yayınları: 96 Romanlar: 14, Bahar Matbaası, İstanbul 1977
10. Ahmet EFE, *N'oldu Bu Gönlüm: Hacı Bayram-ı Velî*, Kandil Yayınları, Uzay Ofset Basımevi, Ankara 1987
11. Bayram SEZGİT, *Hacı Bayram-ı Velî*, Nur Yayınları No: 34, Gaye Matbaacılık, Ankara (Y.t.y.)
12. Bursalı Mehmet Tahir BEY, *Hacı Bayram-ı Veli*, (1923 tarihli basımdan bugünün Türkçesine aktaran: Perihan ELDENİZ), Emel Matbaacılık, Ankara (Y.t.y.)
13. Seyfi BAŞKAN, *Ankara Hacı Bayram-ı Veli Camii ve Türbesi*, Kültür Bakanlığı Yayınları: 2026 Tanıtma Eserleri Disizi: 74, Özkan Matbaacılık, Ankara 1998
14. Fuat BAYRAMOĞLU, *Hacı Bayram Veli, Yaşamı, Soyu, Vakfı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, I. ve II. Cilt, Ankara 1983
15. Baki Yaşa ALTINOK, *Hacı Bayram Veli, Bayramîlik, Melâmiler ve Melâmilik*, Ankara 1995
16. Yahya BENEKAY, *Hacı Bayram-ı Veli*, Kitapçılık Limited Ortaklığı Yayınları, İstanbul 1996
17. *I. Hacı Bayram-ı Veli Sempozumu Bildirileri*, (8-9 Mart 1990), T.C. Ankara Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları: 3, T. Hava Kurumu Basımevi, Ankara 1991 [Bu bildiriler kitabında özellikle; Umay Günay, Mehmet Önder, Kâmil Şahin, Nail Tan ve Bahaeddin Yediyıldız'ın bildirilerinden faydalanılmıştır.]

[Kültür Bakanlığı ile Anadolu Kültürünü Koruma ve Araştırma Vakfı'nın 24-26 Arallık 2001 tarihlerinde Ankara'da düzenlediği Ânadolu'yu Aydınlatanlar Sempozyumu"na sunulan basılmamış bildiri]

Bazı Halk Şairlerinin Şiirlerinde Yemeklerimiz

Halk şairlerimiz tarafından yemek destanları ya da konusu yemek olan şiirler-çok yazılmıştır. Bu *"yemekli deyişler"* genellikle güldürücü bir edayla ortaya konmuştur. Yarı şaka yollu bir biçimde deyişler bulunduğu gibi abartmalı deyişler de bulunmaktadır.

Abartmalı yemek destanlarının ilginç örneklerini, II. Murat zamanında yaşadığı bilinen XV. yüzyıl tasavvufî halk edebiyatı şairlerinden ve asıl adı Gaybî olan Kaygusuz Abdal'da buluyoruz.[1]

Aşağıdaki şu şiir abartmalı yemek deyişine en iyi örnektir:

ŞATHİYYE

Benk ile seyretmeye
Ah bize bir bağ olsa
Issı soğuk olmasa
Havası hub sağ olsa

Pireden incinmesek
Kar ve yağmur olmasa
Sinek hey vızlamasa
Ona hem yasağ olsa

Dobruca ovasından
Büyük yağlı çörekler
Akkirman'ın yağından
Benzimiz hey ağ olsa

Cümle cihan koyunun
Semiz yahni etseler
Biz yemeğe başlasak
Engeller ırağ olsa

Gaziler helvasından
Cihan dopdolu olsa
Zülbiye halkasile
Simidi hem çoğ olsa

Düpdüz bu yaş ovalar
Her biri boş durmasa
Sulu şeftalisi çok
Bin üzümlü bağ olsa

Kande bir göl var ise
Badem paluze olup
Bir yanından diş vursak
Çevresi bal yağ olsa

Kaygusuz Abdal otur
Kimin ye kimin götür
Sofuya koz kalmadı
Abdala kaymağ olsa

Kaygusuz Abdal

Kaygusuz Abdal deyince akla onun "*Sımâtiye*"leri gelmektedir. "*Sımât*", Arapça'da "*sofraya dizilmiş yemekler*" anlamına geliyor. "*Sımâtiye*" ise "*yemek konusunda yazılmış şiir*"lerdir. Orhan Saik Gökyay, birer "*şathiye*" olan bu "*sımatiye*"lerden 10 adet yayımlamıştır.[2]

Doç. Dr. Abdurrahman Güzel, "Kaygusuz Abdal" adlı eserinde, Kaygusuzun şiirlerinde şu yemek adlarının geçtiğini belirtiliyor.[3]

"Şeker, gülbeşeker, helva, bal, pâluze, güllâb, ballı kaygana, kaymak, yağ, tuz, ekmek, yufka, kalın yufka, çörek, arpa çöreği, darı çöreği, pilâv, pirinç, bulgur, tarhana, keşkek, erişte, kebab, pûryân, kavurma, yahni, et, burma, kalye, samsa, zeytin, soğan, havuç, hurma, şeftali, zerdali, üzüm, elma, armut, erik, kiraz, karpuz, düğlek, koz, fındık, fıstık, leblebi, kuru üzüm, badem, cacık, ayran, su, şerbet. ..."

Sımatiyeleri incelediğimizde görürüz ki yemek adları bu kadar değil. Sayın Abdurrahman Güzel'in listesine biz şunları da ekliyoruz.

"Somun, pide, katmer, hardallı yahni, sirkeli ve sarımsaklı paça, baharlı somağ, zerde, yağlı herse, muhallebi, sütlü pirinç, köfte, höşmeri, baklava, mamunya, zülbiye...."

Kaygusuz Abdal'ın bu kadar çok yemeklerden söz etmesinin yanında; XV. yüzyılın en büyük mutasavvıflarından Eşrefoğlu Rumî ise Divan'ında çok yiyenlere az yemeleri gerektiğini tavsiye ediyor:[4]

Ona göre çok yiyenler; *"İbâdet etmeyen, doğru yola gitmeyen, herhangi bir işi başaramayan, Hak cemâlini göremeyenler, bu dünyayı sevenler, ağır tenliler, sağır kulaklılar, gaflet içinde olanlar"*dır. Az yiyenler ise; *"Hak'ka gönül veren, Hâk didarını gören, cennete doğru giden, ibâdet eden"*lerdir. Az yiyenler; *"nefsi halim, kalbi selim, evliya nitelikli, hikmetli sözlü, yüksek himmetti, Hak sohbetli"*dir.

Bektaşî şairleri, nefeslerinde durmadan bâdeden, şaraptan söz ederler. Amaçları, içkinin faziletini anlatmak, şarabın reklâmını yapmak değildir. *"Engür ezme"* yani *"üzüm ezme, üzüm suyunu çıkarma"* bir deyim gibi, şiirlerinde mazmunlaşır.

Kırklar ceminde engür ezildi
Ezen de ezdiren de Alidir, Ali
Bosnavî

Kırkların ezdiği engür suyundan
Bir sen iç sevdiğim bir de bana ver
Sefil Hüseyin

Bunun bir nedeni var. Rivayete göre; Selman-ı Pak, "Kırklar Meclisi"nde üzüm (engür) ezmiş. Bu üzümün suyunu birisi içmiş ama hep birden mestolmuşlar. Gönüllerinin birleştiklerini anlamışlar. Bunu denemek için birinin kolundan neşter ile kan almışlar. Diğerlerinin de kollarından kan akmış.

Bu nedenle Bektaşî şairleri bu üzüm ezme, ya da üzüm suyunu şiirlerinde çok işlerler.

Halk edebiyatında yemekle ilgili çok deyişler yazılmıştır. Bu yazımızda bunların hepsini yazmaya imkân hem de gerek yok.

Halk şairlerinin şiirlerinden kahvaltıda, öğle ve akşam yemeklerinde neler yediklerini ve yemek istediklerini öğrenebiliyoruz.

- Kahvaltı:

"Kadayıf kahvaltı" (Ruhsatî), *"Sabaha kaymaklı bal ister gönül"* (Karacaoğlan), *"Ala şafak herle karşıma çıkar"* (Âşık Fahrî), *"Sabah kalvaltısı bir tepsi börek"* (Figanî), *"Gönül kahvaltıya irtikâp eder / Üzerinde şeker kaymak bulunmaz"* (Âşık Fahrî).

- Öğle ve akşam:

"Kaz da öğlene" (Ruhsatî), *"Öğlene eğe de de akşama kuzu"* (Karacaoğlan).

- Yemek ortasında yenilenler:

"Paluzeyle muhallebi araya" (Şerife Soykan)

- Öncelikle yenilenler:

"Evvelâ yürüttük baştan çorbayı / Sarmısakla terbif olmuş paçayı" (Şerife Soykan), *"Hak verir dostuna yarınki günü / Çorba yemeklerin önüdür önü"* (Şerife Soykan), *"Çilek reçelinden edelim siftah / içelim çorbayı edelim ferah"* (Şerife Soykan)

- Sonra yenilenler:

"Yemeğin bastırmak için üstüne / Kahve ile tütün on çuval olsun" (Şerife Soykan), *"Pilâvın üstüne getir sütlüyü / Yiyelim bizler de can cemal olsun"* (Şerife Soykan), *"Kavun karpuz gelsin en sonra dahi"* (Âşık Hasan), *"Şu günlerde rosto geçse elime / Pilâvın üstünde yağlıca gerek"* (Figanî)

- İftar ve imsak:

"Ramazanda iftar ister böreği" (Figanî), *"İmsak vakti katmer tutar yüreği* (Figanî), *"Neler yedirecek imsak öyünde / Hazır emmarede ol pişirerek / Bir tepsi kadayıf içi çiyeli"* (Figanî)

-Her gün yenilmek istenenler:

"Padişahım beni aşçı baş etse / Bulgur pilâvını her gün ederdim" (Ruhsatî), *"Patates ekmeği hergün ederdim"* (Ruhsatî), *"Ezelî yer idim baklava börek / Başı da buğulu nakışlı çörek"* (Aşık Fahrî)

Halk şairleri deyişlerinde yemeklerin nasıl yapıldığını da tarif etmektedirler:

"Eğer südü biraz bolca olursa / Haşılın derdinden deli oluyam" (Alaaddin Sağ), *"Köfteye yahuşur soğanın özü"* (Alaaddin Sağ), *"Güllaç baklavası süt ile şeker \ Kaymağın yüzüne tatlıyı döker"* (Figanî), *"Domatesle pişirmeli bamyayı"* (Şerife Soykan), *"Mısırgayı bir hal edin oldurun / Ortasına fıstık pirinç doldurun"* (Şerife Soykan), *"Katmeri ince aç, yağın sakınma / Sakın ona haşhaş yağı kullanma"* (Şerife Soykan), *"İnce etten olur hem de çullama / Tavada pişmiş bir kızıl hail olsun"* (Şerife Soykan), *"Tabakta tur-*

şu da kalmasın mahzun / Zeytinyağ üstüne sıkılsın limon" (Şerife Soykan), *"Lahana yağlıca ete sarılsın"* (Ruhsatî), *"Bulgurla bulamaç hoştur kaynarsa"* (Âşık Nahifî), *"Koyun paçası sirke sarımsakla / Marul salatası taze zeytinyağlı"* (Âşık Hasan), *"Tatar böreği pek severim anı / İçinde kıyma ile çok soğan olsun"* (Âşık Hasan), *"Ispanağı yoğurt ile katmadı / İçinde zerre sarımsak bulunmaz"* (Âşık Fahrî).

Halk şairlerinin şiirlerinde, kimi yiyeceklerin nasıl yapıldığı baştan sonra kadar da anlatılmaktadır. Örneğin; aşağıda tarifini verdiğimiz pancar yemeğinin yapılışını bugün kaç kişi biliyor? Silifke'nin Kavacık köyünde 1741-1833 yılları arasında yaşamış Kara Feyzî Efendi'nin *"Pancar Destanı"*, bu yiyeceğin yapılışını baştan sona kadar ne güzel tarif ediyor.[5]

PANCAR DESTANI

Ne acayip haz ederim yemesinden pancarın
Ballar şurada dursun ne güzel yemesi pancarın

Büyüse karpuz misali, anı dört şak eylesem
Pişmesine güvmez canlar, lezzetine pancarın

Bir ziyade yağlı erkeç bulup onu keserler
Oma kemiğiyle kat kat gör sefasın pancarın

Anı ben pirinç pilâvına değişmem
Hem nohut ile beraber var yahnisi pancarın

Sarımsak olsa da hem yoğurt ile cem eylesem
Ziyade olur bal helvasından hasleti pancarın

Ona kemikle nohut, hem sarımsakla yoğurt
Sofuyu yoldan çıkarır lezzeti ol pancarın

Ne saadettir ki anın yittiği sahralarda
Cümleden biri çataktır, pes mekânı pancarın

Kandırır İçeli ise dürlü nimetlerle
Cenneti daim misli mekânı pancarın

Penpe ruan dahi, engürüle kendin cem olup
Ayağına varsa gerek cümle eşya pancarın

İsmi pancar olduğuna bakma anın sen, sen ol
Kıymetli malın yoluna koysan gerek pancarın

Hiç edemez sen anı çorbaya at, ya ocağa göm
Top top et küllere, bak dadın pancarın

Sakın olup yutma pancarı anı çiğ, pişmiş sanıp
Oma kemikli, nohutla var hassası pancarın

Katı methetme ey Feyzi niçin çok uğraşırsın
Paha yetmez, tadına da yemesine pancarın

Günden güne hasta olursun yemezsen sen anı
Deve top yudar misali, yut zıplağın pancarın

Kara Feyzî

1878-1928 yılları arasında yaşamış Silleli Âşık Figańî'nin yemek destanı 29 dörtlük ve oldukça çok yemek adı sayılmıştır.[6]

Ali Rıza Önder'in yayımladığı Alaaddin Sağ'ın yemekli deyişi Erzincan'ın mahallî diliyle yazılmıştır.[7]

1932 yılında yaşlı bir kişi olarak bilinen Sivaslı Süleyman'ın (Âşık Fahrî) yemek destanında Sivas'ın mahallî yemeklerinden "*katmer, kömbe, herle, düğü, barhana, sarkana, yemlik*" gibi yemeklerden söz ediliyor.[8]

Konyalı Şerife Soykan'ın 1314 (Miladî 1898)'de yazdığı 17 dörtlükten oluşmuş destanı, Konya'nın en özgün yemeklerini sergiliyor.[9]

"Ramazan Yemekleri" adlı bir destan var ki kimin olduğu pek bilinmiyor. "Olsun" redifli bu destan, Sait Uğur'un kitabında 21 dörtlük ve Âşık Hasan adına kaydediliyor.[10] Aynı destan Gölpazarlı Yağcı Dede (Âşık Mustafa [Yıldız]) adıyla 11 dörtlük olarak Muzaffer Batur tarafından yayımlanıyor.[11] Mahmut İslâmoğlu'nun Kıbrıs Türk Folkloru adlı kitabında "Aynalı" adıyla tanınan Âşık Hüseyin adına kaydedilen 11 dörtlük olarak yazılmış bir "Ramazan Destanı" görüyoruz. Bu destan da diğer iki destanın aynısıdır.[12]

Bayburtlu Celâlî'nin yemek destanında yemeklere bazı nitelikler veriliyor. Örneğin; "*Deli kuymak, kara pancar, nazlı kabak, koca bulgur, kara kavut*" gibi.[13]

Âşık Nahifî'nin 13 dörtlük olarak yazdığı destanında abartmalı yemek tariflerini buluyoruz.[14]

Sofra geldi döşenildi yemekler
Kırk bin sini kızarıldı börekler
Pilâv için hazırlandı kürekler
Tuz altmış kuzu büryanımız var

Âşık Nahifî

1856-1896 tarihleri arasında Sivas'ın Deliktaş bucağında yaşayan ve asıl adı Mustafa olan Ruhsatî'nin yemekle ilgili iki deyişi bulunmaktadır.[15] Deyişinin birinde Ruhsatî sevmediği yemekleri sayıyor: *"Lâzım değil bamiyenin balgamı / Uğratmayın havuç ile şalgamı", "Kabak şöyle dursun cennette yerim", "Hiçe değmez pancar ile pırasa"*

Ermenekli Tahsin Efendi, *"Divlek (Kavun) Destanı"*nda, divlek için; yiyeceklerin şahı, her nimetin başı, midelerin tatlı aşı olduğunu, divlekin peynir ve pilâvla yendiğini söylüyor.[16]

Muzaffer Hamit'in 1927'de yazdığı destanda *"Çerkez Tavuğu"* için şöyle söyleniyor:

Çerkez tavuğuna bak geldi nöbet
Ne lezzet var onda yahu ne lezzet
Mübarek mis gibi tüter mi tüter
İstanbul'da daha neler var neler

Muzaffer Hamit

Bu destanda İstanbul'un tatlıcı ve börekçileri övülüyor.[17]

Şair Nurettin Rüştü Büngül'ün söylediği Afif Evren'in tespit ettiği destanda ise yemekler büyük bir ustalıkla övülüyor.[18]

Musakka, musakka şanlı musakka
Elli kollu buttan bir iki okka

Kaymaksızı tuzsuz helvaya benzer
Kırk yaşında gelen sevdaya benzer

Onun da gerçi doyulmaz tadına
Gaziler helvası derler adına

Nurettin Rüştü Büngül

Şemsi Yatsıman'ın *"Muhabbetnâme"* adlı uzun deyişinde yemeklerden de söz ediliyor.[19]

Ah bulgur pilâvı ah, kenger keme,
Hele mantıyınan gö suvan dime,
Tavuklu çullama, sen ol da yeme
Gilarda çökelik sızgıt bulam var.
Şemsî Yatsıman

Yapılması çok çabuk ve kolay olan yemeklere *"Şaştımaşı"* adı verilir. Sivaslı Âşık Sefil Selimî (Doğ. 1933), bir deyişinde bundan söz ediyor.[20]

Bir şişe gaz kaldı o da bitiyor
Şaştımaşı burnumuzda tütüyor
Tüm evcek horanta hasta yatıyor
Bağırsak ishali, bozgun pek fazla.
Sefil Selimi

Halk şairleri deyişlerinde bütün yemekleri anlattıkları gibi, bir tek yemeğe, içeceğe ya da meyveye deyişler söyleyebilirler.

Afif Evren'in Konya'da tespit ettiği *"Pekmez Helvası Destanı"*,[21] Ruhsatî'nin *"Boz Ayran Destanı"*,[22] Fikret Karadeniz'in tespit ettiği *"Ayran Destanı"*,[23] Bor'lu Kemalî Baba'nın *"Çökelek Şiiri"*,[24] İhsan Coşkun Atılgan'ın *"Çaynâme"*si,[25] Konyalı Âşık Şem'î'nin *"Meyva Destanı"*,[26] Sorgunlu Âşık Demlî'nin *"Semaver Destanı"*,[27] Âşık Veysel'in bütün illerin baş yiyeceklerini saydığı deyişi[28] ve *"Nazire-i Kahve"*[29] bunlara yalnızca birkaç örnektir.

DİPNOTLAR

1 Ali Püsküllüoğlu, *Türk Halk Şiiri Antolojisi*, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1975 s. 94.
2 Orhan Saik Gökyay, *"Kaygusuz Abdal'ın Sımatiyeleri"*, Türk Folkloru Dergisi, Sayı: 13 ve 14.
3 Doç. Dr. Abdurrahman Güzel, *Kaygusuz Abdal*, Kültür Bakanlığı Yayınları: Ankara 1981, s. 182.
4 *Eşrefoğlu Divanı*, Tercüman 1001 Temel Eser 4, s. 221.
5 Sait Uğur, *İçel Folkloru*, III. Cilt, CHP Halkevi Yayınları, Ankara 1948, s. 25
6 Kemal Akça, *"Figanî'nin Yemek Destanı"*, Folklor Postası, Sayı: 18, Cilt II, Temmuz-Eylül 1946, s. 11.

7 Ali Rıza Önder, "*Erzincan'da Mizah*", Türk Folklor Araştırmaları Dergisi, Cilt: VI, Sayı: 125, Aralık 1959, 2048

8 Prof. Dr. İlhan Başgöz, *İzahlı Türk Halk Edebiyatı Antolojisi*, Ararat Yayınevi, İstanbul 1968, s. 167

9 Vasfi Mahir Kocatürk, *Saz Şiiri Antolojisi*, Ankara 1963, s. 472

10 Sait Uğur, *İçel Folkloru*, III. Cilt,CHP Halkevi Yayınları, Ankara 1948, s. 65

11 Muzaffer Batur, "*Gölpazarı Adı, Kuruluşu, Folkloru*", TFA, Cilt VIII, Sayı: 174, Ocak 1964, s. 3279.

12 Mahmut İslâmoğlu, *Kıbrıs Türk Folkloru*, Halkın Sesi Matbaası, Kıbrıs 1969, s. 50

13 Salim Haşlak, *Halk Ozanı Bayburt'lu Celâli*, Dernek Yayınları: 10 /Halkevleri/, Halk Kitapları Dizisi: 2, Kardeş Matbaası, Nisan 1963, s. 54.

14 Eşref Ertekin, "*Yemekler Destanı: Âşık Nahifi*", Çorumlu Halkevi Dergisi, Sayı:15, 1939

15 Eflâtun Cem Güney - Çetin Eflatun Güney, *Âşık Ruhsati*, İstanbul Maarif Kütüphanesi, İstanbul 1965, s. 96 ve s. 120

16 Afif Evren "*Divlek (Kavun) Destanı*", TFA, Cilt II, Sayı: 37, 1952, s. 587

17 Afif Evren, "*İstanbul'un Külfetli Nimetleri*", TFA, Cilt II, Sayı: 42, Ocak 1953, s. 671

18 Afif Evren, "*Konya'nın Külfetsiz Nimetleri*", TFA, Cilt I, Sayı: 18-19, Aralık 1950-Ocak 1951, s. 265 - s. 281

19 İhsan Hınçer, "*Âşık Şemsi Yatsıman*", TFA, Cilt VI, Sayı: 134, Eylül 1960, s. 2228

20 Âşık Sefil Selimi, *Yalınkat* (Şiirler), Emek Matbaası, Sivas1978, s.82

21 Afif Evren, "*Pekmez Helvası Destanı*", TFA, Cilt I, Sayı: 20, 1950

22 Ali Balım, *Destanlar ve Türküler*, Emek Basım Yayınevi, Ankara 1957, s. 77

23 Fikret Karadeniz, "*Ayran ve Destanı*", TFA, Cilt XI, Sayı: 186, Ocak 1965, s. 3628.

24 Tevfik Özkubat-Nail Tan, *Borlu Kemalî Baba*, Ankara 1975, s. 21

25 İhsan Coşkun Atılgan, "*Şiirle Erzurum Folkloru: Çaynâme*", TFA, Cilt XVII, Sayı: 339, Ekim 1977, s. 125

26 Vasfi Mahir Kocatürk, *Saz Şiiri Antolojisi*, Ankara 1963, s. 287

27 Mahmut Işıtman, "*Sorgunlu Âşık Demli*", TFA, Cilt x, sayı: 205, Ağustos 1966, s. 4155

28 Prof. Dr. İlhan Başgöz, *İzahlı Türk Halk Edebiyatı Antolojisi*, Ararat Yayınevi, İstanbul 1968, s. 169

29 MİFAD Arşivi, NE. 79.0040 sayılı belgenin (52 b) sayfası

[Türk Mutfağı Sempozyumu Bildirileri (31 Ekim-01 Kasım 1981 / Ankara), Kültür ve Turizm Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yayınları: 41 Seminer, Kongre Bildirileri Dizisi: 12, Ankara 1982, s. 235-243]

Halk Şiirinde "Ağa Yollum" Mazmunu

Türk şiirinde bir süre mazmun olarak kullanılan **"ağa yollum"**[1] tamlamasına daha çok 17. yüzyıl divan ve halk şiirinde rastlanılmaktadır.

Bu mazmun ilk önce; Sultan IV. Murat döneminde (1611-1640) yaşayan saz şairlerinin veya bazı divan şairlerinin şiirlerinde yer almıştır. İstanbul'da o zamanlar herkes tarafından maruf bir yosmaya **"ağa yollum"** adı takılmıştır. Daha sonraları o malûm ve marûf yosmaya hâl ve hareketi benzer olanlara da **"ağa yollum"** diye hitap etme âdet olmuştur. Aslında bu argo bir deyimdir. Bazı dilberler için söylenen *"yosma", "vardakosta", "hanımiğnesi", "tavşan", "sakız kız", "muhallebi çocuğu", "şehir oğlanı"* gibi bir argodur.

Âşık Ömer'in[2] bir kalenderisi tamamen "ağa yollum" dönerayaklıdır:

KALENDERÎ[3]

Ey dişleri lûlû bedeni sim ***ağa yollum***
Kıldım serimi yoluna teslim ***ağa yollum***

Ağyâra tamâm eyleyesin lûtfunu dâim
Geldikçe bize bir nigeh-i nim ***ağa yollum***

Bir doğru elif okumadı bâb-ı vefâdan
Yâ cevri kim etti sana ta'lim ***ağa yollum***

Eyyâm-ı bahâr ermeden öğretme de raksı
Şol gonca lebin bülbüle taksim ***ağa yollum***

İncitme Ömer âşkına küsme başınçün
Gel nezdine seyyidim efendim ***ağa yollum***[4]

Âşık Ömer'in başka bir kalenderisi yine **"ağa yollum"** dönerayaklıdır:

KALENDERÎ

Ey dişleri dür lebleri mercan ***ağa yollum***
Kıldım serimi yoluna kurban ***ağa yollum***

Ağyâra ile hem sen olasın işrete meşgul
Zülfün gibi ben hâl-i perîşan ***ağa yollum***

Olma hazer et gül gibi her hâl ile hemdem
Gel eyleyelim meclis-i irfan ***ağa yollum***

Bîçâre hâlim arzedemem sen şeh-i hüsne
Tâ içmeyicek bir iki fincan ***ağa yollum***

Âşık Ömer*'in çektiğini aşkın elinden*
Bir kendi bilir bir ulu Sübhan ***ağa yollum***[5]

17. yüzyılın ilk yarısında doğup 1715 yılından sonra öldüğünü sandığımız Âşık Gevherî'nin[6] de **"ağa yollum"** mazmunu ile başlayan birkaç şiiri bulunuyor.

Gevherî'nin **"ağa yollum"** mazmununu kullandığı iki şiirinin ilk dörtlüğü **"ağa yollum"** diye başlamaktadır. Bu iki şiir, Çorum İl Halk Kütüphanesinde 2087 numara ile kayıtlı 80 yaprak 159 sayfadan ibaret olan tamamen Gevherî'nin şiirlerini ihtiva eden ve müstensihi belli olmayan, 1787 tarihinde başka kaynaklardan aktarılan bir mecmuadan alınmıştır.[7]

KOŞMA

Ağa yollum *ne diyardan gelürsün*
Dedi benim memleketim Bozok'tur
İşte hançer gel sînemi delersen
Kalbim evi yaralıdır bozuktur

Büküldü kaddim kemâna döndü
Hançerine sînem nişâna döndü
Ezel ma'mur idi virâna döndü
Şimdi gönül yaralıdır bozuktur

Sen güzelsin güzelliğin çağında
Yad bülbüller ötmez hüsnün bağında
Görünme sen yâd illerin yanında
Dimesünler sevdiğiyle bozuktur

***Gevherî** dilberler bize ne gelmez*
Sim ü zere âşık muhabbet bilmez
Şâir sazlar gibi düzene gelmez
Benim sazım Bozuk oğlu Bozuk'tur[8]

KOŞMA

***Ağa yollum** senin hüsnün bahârı*
Karanfil mi lâle midir gül müdür
Ziilâldir leblerin dehânın yârı
Zemzem midir kevser midir mül müdür

Dilde bir âteştir muhabbet derler
Bu aşka esirdir etfâl ü pîrler
Bir Mecnun'um bilmem gezdiğim yerler
Sahrâ mıdır hisar mıdır çöl müdür

Ey melek sîmâlı nev-reste habib
Yeni âdet midir bu tarz-ı acîb
Yanından ayrılmaz ol kâfir rakib
Şeytan mıdır ya cin midir kul mudur

Aziz başın içün olsun ey perî
Doğrusun söyle gel şimdengeri
*Defter-i âşıkan içre **Gevherî***
..... kul mudur[9]

17. yüzyılda yaşamış Osman adlı bir yeniçeri halk şairinin[10] ilâhîsinde *"ağa yollum"* mazmunu birkaç defa kullanılmıştır.[11]

İLAHÎ

Ağa yollum *mecnûnum dağlara düşdüm derdinden*
Ulu kuşlar yuva yapdı başıma dilber benim
Kanlı ciğer kebâb oldı yüreğimde od ile
Kıl terahhum başın içün yaşıma dilber benim

Ağa yolum *derdine düşeli be-gâyet oldı firâk*
Tekke-i mihnetde pusdum şimdi kandadur durak
Severin dönmem sözümden bayurı (bayır) n'olsa gerek
Yüce dağlar perde olmaz cûşuma dilber benim

Dudağın bal yanağın gül bildim inci dişleruñ
Âşıka cevri(ü) cefâdır şu fenada işlerüñ
Bir kez canım demeğe ne kurarsın kaşlaruñ
Tâkatim yok tâ bu kadar hışıma dilber benim

Çevre yanın hâr bürümiş korkaram güli derer
Arabistan çöllerin gönül ister can diler
.....
Diler isen düş gidelim peşime dilber benim

Lokman'ımsın ***ağa yollum*** *gelmişem dermâna ben*
Öldürürsen kendin öldür kayilim fermana ben
Demiş ki âşinâlık etmem ol gedâ ***Osman****'a ben*
Geçen gün bir haber geldi gûşuma dilber benim[12]

Diyarbakır'ın Şarabı köyünden olan 1898'de öldüğü tespit edilebilen, hakkında fazla bilgi bulunmayan Âşık Mahir adlı bir şairin elde edilebilen tek şiiri *"ağa yollum"* mazmunu ile başlamaktadır.[13]

KOŞMA

Ağa yollum *sanma senden geçerim*
Terkin etmem nice canım tendedir
Gündüz fikrim, gece sensin hayalim
Nere gitsem gene gönlüm sendedir

Ta'dadı yok gül yüzünde halın yar
Allar giyen gel karşımda salın yar
Ah bileydim müşkül müdür halim yar
Derdin nedir, meylim kangı yandadır

Aşkın ile dolaşırım serseri
Günüm geçer derd-ü gamla ekseri
Şimdi sensin güzellerin serveri
Cümle hûblar eşiğinde bendedir

Bel bağlama her gördügen güvenme
***Mahir** der ki bu sözüme gücenme*
***Ağa yollum** gayrısına özenme*
Aşkın ile yanan gönül bendedir[14]

Tecnis kelimesi Türk halk müziğinde bazı yerlerde makam adı olmuştur. Elazığ'da bazı yüksek hava makamlarına tecnis adı verilir. Oysaki tecnis; anlamları ayrı, söylenişleri aynı olan kelimeleri kafiye olarak şiirlerde kullanmak sanatıdır.

Aslında bir koşma olan ama yüksek hava makamında söylenen, Elazığ'da derlenmiş, aşağıdaki türkü **"ağa yollum"** mazmunu ile başlamaktadır[15]

TECNİS

***Ağa yollum** sen bu elden gideli*
Ağlamakdan gözüm yaşı sel olmuş
Ah ü vahla câhil ömrüm çürümüş
Her anım gün, her günüm bir yıl olmuş

Coşkun sular gibi gönlüm taşalı
Hasretinle karlı dağlar aşalı
Ey sevdiğim senden ayrı düşeli
Söyliyemez tuti dilim lâl olmuş

Eller güler, benim bahtım karada
Yıkılaydı olan dağlar arada
Koydun beni, melül mahzun burada
Sensiz hâlim baykuşlara dal olmuş[16]

"Ağa yollum" mazmunu yalnızca halk şiirinde değil divân şiirinde de kullanılmaktadır.

Bazı divan edebiyatı şairlerinin gazellerinden birer beyit örnek olarak yazabiliriz.[17]

Ey ârız-ı şîşe leb-i gülâb ***ağa yollum***
Aşkınla dolu dîde-i hûnâb ***ağa yollum***
Feyzî

Ey saçları sünbül ruhu gülfâm ***ağa yollum***
Hüsnün veriyor âleme hoş nâm ***ağa yollum***
Lezîzî

Gider oldum ***ağa yollum*** *arşa çıkmakta sadâ*
Bizi gönülden çıkarma olunca gözden cüdâ
Osmân

Ağa yollum *tûtî gibi şekker ile beslidir*
Nâz ile söyler kelâmı yavru bülbül seslidir.
Yazıcı

Bayan yosmalar böyle deyimle adlandırılıyor da biraz transeksüel olan erkeklere ne deniyordu? Onlara da *"Tavşan"* deniyordu. Bu tavşan lâkabına Lâle Devrinden (17. yüzyıl ikinci yarısı-1730) sonraki şairlerin şiirlerinde rastlıyoruz. Keçecizâde İzzet Molla, Sümbülzâde Vehbî, Şair Nedim, Şair Vâsıf, Neş'et, Sakızlı Edhem, Lütfullah Akif, Adanalı Sururî, Murad Molla gibi özellikle Divan şairlerinin şiirlerinde bu deyim geçmektedir.

Meselâ; Murad Molla'nın bir gazelindeki şu beyitte *"tavşan"* mazmununa rastlıyoruz.

Ta'n edersin evliya âyinini dersin rakıs
Tavşan *oğlunun oyunu raks ırır bil heman*

Şiirlerde *"Tavşan"* mazmunu mutlaka raks (dans, oyun) kelimesi ile birlikte anılır. Çünkü II. Meşrutiyetin ilânına (1908) kadar, Akdeniz Adalarından, özellikle Sakız adasından İstanbul'a köçek Rum çocukları getirilir, bu çocuklar zevk âlemlerinde kadın kılığına sokularak oynatılırdı. *"Tavşan"* kelimesi ile *"Sakız"* adasını telmih eden *"sakız"* kelimesi de yine birlikte şiirlerde geçer. Giderek bu *"tavşan"* deyimi, şiirlerde *"saki"*, *"rakkas"*, *"sakız gülü"*, *"sakız kız"* deyimleri ile birlikte kullanılır olmuş ve hatta *"tavşan"* deyimi ile eşanlamlı hale getirilmiştir.[18]

Meselâ, Lütfullah Akif'in bir beyitinde bunu açıkça görmekteyiz:

Va'de-i bîse edip geçti dehânında sakız
Bir sakız çiğnedi Sakız'daki sakız gülü kız

Çok gariptir ki, bugün *"tavşan"* deyimi, playboy kızları için kullanılmaktadır ve onlara *"tavşan kız"* denmektedir. Acaba bu *"tavşan kız"* deyiminin köklerini bu tür şiirlerde arayabilir miyiz? Bilemiyorum.

Hani halk arasında bugün bazı delikanlı ve gençlere *"muhallebi çocuğu"* derler ya, divan şiirlerinde buna benzer bir de *"şehir oğlanı"* deyimi bulunuyor. Bu da *"tavşan"* deyimi gibi biraz çift cinsiyetli erkeklere yakıştırılan bir kelimedir. Bir kişiye *"şehir oğlanı"* diye seslenmek aslında en büyük hakarettir. Bu deyim de, özellikle divan şairlerinin şiirlerine mazmun olmuştur.[19]

Şair Nedim, Necatî, Hayretî gibi şairlerin şiirlerinde bu mazmuna rastlıyoruz.

Meselâ, Necatî'nin bir gazelinin beyti şöyledir:

Ol güneş yüzlü kamer haylice şehr oğlanıdır
Her ne yüzden der isen doğru cihân fettânıdır

Bu tebliğimizde halk şiirimize ve divan şiirimize değişik bir açıdan bakmaya çalıştık.[20] Şiirlerde âşıklar ve şairler her kelimenin ve her harfin mânasını bilerek kullanırlar.

"Ağa yollum" mazmununun Türk halk şiirinde kullanıldığı yerler elbette bu kadar değildir. Daha derinlemesine yapılan araştırmalarla örnekleri çoğaltılmak mümkündür. Örnekler çoğaldıkça bu mazmunun anlamı daha iyi anlaşılacaktır.

DİPNOTLAR ve AÇIKLAMALAR

1 **Ağa:** Eskiden yüksek mevki sahipleri hakkında kullanılan bir deyimdir. Yeniçeri ocağı zâbitlerine genellikle "ağa"denilirdi. Evin, her yerin büyüğü, baba kardeşinin büyüğü, amca, kocadır. Bazı yerde "aka" ve "ago" derler. Zamanında şeref sahibi kadınlara da "ağa" denirdi. (Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I*, 3. Basım, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul-1983)

2 **Âşık Ömer:** 1619 veya 1621'de doğduğu sanılan aşığın 1707'de öldüğü söyleniyor. Hayatı ile ilgili bilgiler pek sınırlıdır. Konya'nın Hadım ilçesi Gözleve köyünde doğmuştur. Medrese öğrenimi görmüş ve orduya girmiştir. IV. Murat, II. Ahmet ve II. Mustafa dönemlerindeki (1648-1703) savaşlara

katılmış ve bu savaşlara ilişkin şiirler yazmıştır. Aydın, Bursa, Sakız, Varna, İstanbul, Sinop, Basra ve Bağdat'a gitmiştir. Rumeli'den Tamaşvar'a kadar bütün Balkanları görmüştür. Divanı birkaç kere yayımlanmıştır.

3 **Kalenderî**, divan edebiyatının etkisi ile oluşan türlerden biri olup saz şairleri, aruzun "mef'ûlü, mefâîlü, mefâîlü, feûlün" kalıbıyla yazarlar. Kalenderîler; şen, şuh ve rindâne bir eda ile söylenmektedir. Gazel, murabba, muhammes, müseddes biçimlerinde kalenderîler vardır.

4 Sadettin Nüzhet Ergun, *Âşık Ömer-Hayatı ve Şiirleri*, Semih Lütfi Matbaası ve Kitap Evi, İstanbul 1936 S. 106-107

5 Sadettin Nüzhet Ergün, *aynı eser*, S. 107

6 **Gevherî**: Asıl adı Mehmet veya Mustafa olan Gevherînin nerede doğduğu bilinmiyor. 1744 yılında yazdığı Hadikat-üs Şüheda adlı eserinde İbrahim Naimeddin, onun Macaristan'da Eğri kalesinin Alaybeyi Ahmet Ağa'nın ölümü üzerine ağıt yazdığını belirtmektedir. 1700 yılında ölen Mehmet Bahri Paşa'nın divan katipliğini yapmıştır. Bir şiirinde Kırım Hanı Selim Giray'ın 1689'da İstanbul'a gelişini kutlamaktadır. Bir başka şiirinde IV. Mehmet'in Avusturya seferini (1683) anlatıyor. Başka şiirlerinde Karacaoğlan'la görüştüğü anlaşılıyor.

Bütün bunlardan Gevherî'nin 17. yüzyılın ikinci, 18. yüzyılın birinci yarısında yaşadığı ortaya çıkıyor

7 Prof. Dr. Şükrü Elçin, *Gevherî Divânı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yayınları: 56 Halk Edebiyatı Dizisi: 9, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1984, s. 981

8 Prof. Dr. Şükrü Elçin, *aynı eser*, s. 391

10 **Osman:** Bu saz şairlerinin hakkında hiçbir bilgimiz bulunmamaktadır. Ancak 17. yüzyılda yaşadığını ve bir yeniçeri askeri hattâ bir denizci levent olduğunu tahmin ediyoruz.

11 Prof. Dr. Şükrü Elçin, *Akdeniz'de ve Cezayir'de Türk Halk Şairleri*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları: 78 Seri: IV-Sayı: I. 23, Ankara 1988, s. 136

12 Bu şiire, aldığımız kaynakta *"İlâhî"* başlığı konmuştur. Oysaki bu şiir bir *"Divân"*dır. **Divân**'a halk şairleri arasında *"Divânî"* adı verilmektedir. Âşık edebiyatı nazım şekillerindendir. Divân edebiyatının etkisi olmuştur. Aruzun *"fâilâtün, fâilâtün, fâilâtün, fâilün"* kalıbıyla söylenmektedir. Özel bir ezgiyle ve Hüseynî'ye yakın bir makamla okunur. Genellikle dörtlüklerden oluşur. Ama gazel biçiminde yazılmış divânlara da rastlanmaktadır. Âşık edebiyatında 16. yüzyıldan itibaren görülmüştür.

13 Şevket Beysanoğlu, *Ozanlık Döneminin Diyarbakır'daki İzleri ve Diyarbakırlı Saz Şairleri*, IV. Uluslararası Halk Edebiyatı Semineri Bildirileri, Eskişehir 1991, s. 69-83

14 Bu şiir; Metin Turan'ın *(Ozanlık Gelenekleri ve Türk Saz Şiiri, Yeni Doğuş Matbaası, Ankara 1996, s. 420)* kitabında da yer almaktadır.

15 Fikret Memişoğlu, *Harput Ahengi*, Matbaa Teknisyenleri Basımevi, İstanbul 1996, s. 117-118

16 Bu şiirin başlığı *"Tecnis"* olarak Fikret Memişoğlu'nun kitabında yer almıştır. Ancak bu şiir bir tecnis değildir. Özel bir ezgiyle ve makam sebebiyle böyle bir başlık altına alındığını sanıyorum.

17 Ahmet Talât Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar* (Hazırlayan: Doç. Dr. Cemal Kurnaz), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları 77, Ansiklopedik Eserler Serisi, Türk Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, Ankara 1992, s. 22

18 Ahmet Talât Onay, *aynı eser*, s. 407-408

19 Ahmet Talât Onay, *aynı eser*, s. 393-394

20 Hayrettin İvgin, *Türk Şiirinde Ağa Yollum, Tavşan ve Şehir Oğlanı Mazmunları*, Size Dergisi, Yıl: 23, Sayı: 336, Ekim 2001, s. 5

[Kıbatek Edebiyat Sempozyumu (16-21 Mart 2003/Azerbaycan-Bakü), Yayıma Hazırlayanlar: İsmail Bozkurt Dr. Kafiye Yınanç-Metin Turan, Ankara 2003, s. 201-208]

Zeybek Geleneği ve Kırım Savaşında Zeybeklerin Görevlendirilmesi

ZEYBEK GELENEĞİ

Zeybek geleneği ile ilgili olarak araştırmacıların değişik ve ilginç iddiaları bulunmaktadır. Bu Zeybek konusunda araştırmaları genel olarak şöyle toplayabiliriz: a) Efelik (yada zeybeklik) geleneği, Orta Asya kökenli Türkmen ve Yörüklerinin geleneğinden oluşmuştur. b) Bunlar Egeli denizci ve levendat taifesindendir. c) Büyük Menderes Havzasında en eski dağlı kavimlerin uzantılarıdır. d) Efeler (zeybeklerin) antik Tiral (Aydın) kenti halkının kökenlerinden gelmektedir. e) Efelerin (zeybekler) esas ataları, antik İonya ve Lidya kökenli Efesoslulardır.

Bu iddialardan ve yapılan araştırmalardan gerçekçi bir sonuç almak henüz mümkün değildir. Ancak zeybek geleneğinin, Batı Anadolu'da özellikle Ege'de ortaya çıktığı ve günümüze kadar ulaştığı bir gerçektir.

Kökenleriyle ilgili söylenenler, varsayım ve iddialardan öteye gitmemekle beraber, efelerin önemli ve tartışması gereken diğer yönleri eylemlerinin amaç ve nedenleridir. Eldeki bilgilere bakarak bu soruya pek çok cevap bulmak mümkündür.

Osmanlı Devletinde 16. yüzyıl sonlarından başlayarak 17. yüzyılda doruğa çıkan yönetim bozuklukları, siyasî ve ekonomik açmazlarla birlikte sosyal adaleti şiddetle sarsmıştı. Öyle anlaşılıyor ki, efeliğin çeşitli eylem biçimleri ve nedenlerine ait kökler bu yüzyıllara kadar uzanmaktadır.

Yaklaşık üçyüzelli yıldan bu yana efe ve zeybeklik imajı halkımızda şunların düşünülmesine sebep olmuştur:

- Efeler, adaletsizliğe veya haksızlığa uğradığı gerekçesiyle devlete baş kaldıran silahlı eylemcilerdir. Bunun için efeler, Osmanlı Hattı-hümâyûnlarda *"zeybek haşaratı"*, *"şâkî avanesi"*, *"sergerde-i eşkıyâ"* diye tanımlanmıştır.

- Merkezi otoritenin zaafiyetinden yararlanarak yöreye egemen olmak isteyen bazı efelerin ve onların liderlerinin ortaya çıktığı bir gerçektir.

- Karaosmanoğulları döneminde bunlar ayân kolcusu olarak istihdam edilmişlerdir.

- Bir bölümü arşiv belgelerine göre, dağa çıkan suçlu ve kanun kaçaklarıdır.

- Bazılarına göre efeler; zenginden alıp fakire veren, kendince adalet dağıtan sevimli haydut ve haramîlerdir.

- Efeler; yöre halkını; ayân, voyvoda ve mültezim zulmüne karşı korumaya kalkışan silahlı reaya kahramanı olarak görülmüşlerdir. Efeler; derbentçi, yol korucusu, paşa kapısında görevli ücretli asker olarak da istihdam edilmişlerdir. Zaman zaman Osmanlı ordusu içinde kendilerine görev verilmişlerdir.

- Millî Mücadele yıllarında Atatürk'ün emrinde kurtuluş yanlısı savaşçısı olarak görev yapmışlardır.

Oyunları, müzikleri, kıyafetleri ve diğer gelenekleri ile zeybeklerin coğrafyasını kesin sınırları ile belirlemek de pek kolay değildir. Doğu Türkistan'da ve Afganistan'ın çoğunluğu Türklerden oluşan Bedehşan'da *"Zeybek"* adlı köylerin bulunmasından ve de Pâmir kavimlerinden birisinin Zeybekî adında bir dil konuşmasından, Zeybeklerin Orta Asya kökenli olduğuna dair düşüncenin birer ipuçlarıdır.

EFE-ZEYBEK ANADOLU'DA NEDİR?

Efe kelimesinin eski Türkçe *"aba-kardeş"*ten geldiği söylenir. Ege bölgesindeki köylü yiğit delikanlılara verilen addır. Efe hitabı, çoğunlukla; sert, cesur, kahraman, açık yürekli ve sevilen tipler için söylenir.

Zeybek kelimesi efe ile eş anlamlı kullanılırsa da, daha çok efenin ekibindeki adamlar için söylenir.

Zeybekle eş anlamlı olan "kızan" sözü de; erkek çocuk, genç, delikanlı anlamına gelir.

Aslında efe, zeybeklerin başı ve başkanı olan kişidir. Onun ekibini meydana getiren şahıslara zeybek ve yardımcı zeybeklere de kızan denir. Bunlar atak, savaştan çekinmez, yiğit, gözüpek kimselerdir.

Zeybekler, efeden izinsiz evlenmezler. Efenin başı tıraşlı ve perçemli olur. Zeybek ve kızanların baş tarafı nal şeklinde tıraşlanırdı.

Zeybek, başka bir efenin mahiyetine ayrılarak gidebilir. Ancak; nöbette uyuyamaz, efeden gizli haberleşmez, izinsiz evlenemez, kız kaçıramaz. Bunların cezası çoğunlukla ölümdür.

Efe, zulme, işkenceye, barbarlığa, üzüntü ve sıkıntılara yıllarca katlanır. Aydın ilinin ve Egenin bölge karakterini taşıyan insandır. Efeler, birbirlerine çok bağlıdırlar. Osmanlı döneminde zaman zaman devlete baş kaldırıp dağa çıkanlar olmuştur. Ama efeler, doğruluk, arkadaşlık, vatana bağlılık ve vefakarlık simgesi olarak bilinirler. Efe, eşkıya gibi dağa çıksa da; zenginlerden aldığını yoksula veren, gelinlere çeyiz düzen, kavgalı iki köy halkını barıştıran, adaleti sağlayan öyküleri halâ anlatılır.

Efelerin en tanınmışları; Yörük Ali Efe, Mesutlarlı Mestan Efe, Danişmentli İsmail Efe, Kıllıoğlu Hüseyin Efe, Sancaktarların Ali Efe, Demirci Mehmet Efe, Dokuzun Hasan Hüseyin Efelerdir.

Ayrıca; Çakırcalı Mehmet Efe, Kamalı Zeybek mertlikleri ve eşkıyalıkları ile ünlü efelerdir.

Kamalı Zeybek, Çakırcalı Mehmet Efe'ye rakip olmuş bir çetenin efesiydi. Çakırcalı ile yaptığı bir çatışmada yaralanıp topal kalmıştır.

Kamalı'da Zeybek vurulmuş
Yarim fidan boylum
Çakıcıya sözüm yok.

gibi türküler hâlâ dillerde dolaşır.

Atçalı Kel Mehmet de Sayılı aşiretindendi. Sevdiği zengin kızı alamayınca dağa çıkmış, topladığı zeybeklerle; Kuyucak, Nazilli, Köşk, Yenipazar, Aydın, Tire, Bayındır, Alaşehir, Ödemiş, Koçak yerleşim yerlerini ele geçirmişti. Hatta İstanbul Hükümetine vergi bile ödemeye çalışmıştır. Kendisine *"Vali-i vilayet, hadem-i devlet, Atçalı Kel Mehmet"* unvanı yakıştırmış ve mühür kazdırmıştır. Ama, 1830 yılında devlet kuvvetleri ile girdiği bir çatışmada öldürülmüştür.

Aydın ve dolaylarında bulunan efelerin Kurtuluş Savaşı'nda yaptıkları kahramanlıkları ve yararlılıkları hâlâ dillerde destandır.

27 Mayıs 1919'da Aydın'ın Yunanlılar tarafından işgali üzerine Kıllıoğlu Hüseyin Efe ile Yörük Ali Efe'nin zeybekleri birleştirerek ve 175. piyade alayına iltihak ederek yararlı işler yapmışlardır.

Zeybekler hemen asker toplayarak millî güçlere yardımcı olmuşlardır. Efeler telgraf tellerini kesip, Sultanhisar Şömendifer Köprüsü'nü dinamitlemişlerdir. Atça tarafından Yunan karargâhına yaptıkları baskınla onları yok etmişlerdir.

Nazilliyi, Yörük Ali Efe düşmandan kurtarmıştır. Kara Durmuş Efe düşmanla göğüs göğüse savaşmıştır.

Efeler, askerî kuvvetlerle ve milislerle el ele vererek fedakârca düşmana karşı savaşmışlardır. O yörelerde kurulan "*Millî Müdafaa Alayı*", "*Millî Aydın Alayı*"nda efelerin ve zeybeklerin yeri ve hizmeti pek çoktur.

O yıllarda Demirci Mehmet Efenin de yararlılıkları çok oldu. 7 Eylül 1922'de düşman İzmir'de denize dökülene kadar efelerimiz, millî kuvvetlerimizle bu ülkede kahramanlıklar göstermişlerdir.

Zeybeklerin ve efelerin oynadığı oyunlara, "*Zeybek Oyunları*" adı verilir. Çoğu kez tek oyuncu tarafından oynanır. Oyuncu ruhen coşar ve oyun öyle başlar. "*Haydi bre efeler!*" onların beylik naralarıdır. Ruhsal coşku arttıkça oyun güzelleşir.

Efe, oyunda ellerini toprağa sürer. Bunun iki anlamı vardır. Birincisi parmakların iyi şaklaması içindir. İkincisi ise topraktan güç ve bereket almasıdır. Efe, "*gezinme*" adı verilen serbest ezgi eşliğinde, oyun alanında bir daire çizer. Bu hareketi ile "*Sınırlarını çizdiğim bu topraklar, bu yurt, bu yer benimdir. Bu topraklara ben ölmedikçe kimse giremez*" manâsını vermek ister.

Davul, zurna zeybeğin oynayacağı oyunun ezgisini çalmaya başlar. Gezinme sırasında çalgılar, efeleri coşturur. Oyuna kalkanlar zeybek havasına girmiş olurlar. Ağır ve kararlı adımlarla heykel gibi hareketlerde bulunurlar. Duruş, bakış ve davranışlarda cesaret, mertlik ve kendine güven vardır. Sıçrayıp atlamalar düşmana yapılan saldırıyı, yere diz vurmalar ise düşmanın başının nasıl ezileceğini anlatır.

Zeybek oyunları, dokuz zamanlı aksak ölçü üzerine kurulmuş oyun türlerimizdendir.

Zeybek oyunlarını iki grupta toplanabilir: *1. Ağır zeybekler*: Özellikle Aydın'da yaygındır. Başlangıç bölümünde "gezinme havası" tabir edilen ezgiden sonra ana ezgiye geçilir. 9/2'lik veya 9/4'lük ölçülü ağır oyunlardır. *2. Yürük zeybekler*: 9/8'lik ve 9/16'lık ölçülü hızlı oyunlardır. Tek ve Kaşıklı Zeybekler bu tür oyunlardır.

Zeybek oyunlarının kimliğini tavırlar ortaya koyar. *"Kocaarap"*, *"Kerimoğlu"*, *"Elifoğlu"*, *"Yörük Ali"* zeybekleri kişilerin adına ortaya konan adam adına oynanan oyunlardır. Bu oyunlarda kişisel tavır ön plandadır. *"Aydın"*, *"Muğla"*, *"Tavas"*, *"Kordon"* zeybek oyunları bir grup halinde oynanıyor ise burada da yöresel tavır söz konusudur.

Zeybek oyunlarında erkeklerin giydiği giyime *efe giyimi* denir.

Başta: Püsküllü fes üzerine rengarenk çiçeklerle kenarları işlenmiş yemenilerin bükülerek sarılmış şekli fesi iyice örter.

Sırtta: İçte dik yakalı ve çubuk çizgili zıbın, mintan üzerine mavi ya da mor çuhadan çapraz düğmeli ve siyah kaytan işlemeli kollu camadan giyilir. Camadanın üzerine kolları kopçalı, gerektiğinde iliklenip kol olan ve adına cepken denilen, aynı kumaştan ve sırtı, kolu üstleri daha çok kaytan işlemeli, adına *sallama* denilen bir camadan daha giyilir.

Altta: Aynı renkte ve aynı çuhadan yapılmış paçası diz kapağından aşağı inmeyen ağır iki metre genişliğinde, paça ağızları, cep kenarları kaytanla işlemeli şalvar giyilir. Bu şalvar uçkurla kuşağa bağlanır.

Belde: Kasıkla göğüs arasına içi dolgulu örme kuşak sarılır. Onun üzerine ise bir şal kuşak dolanır. Onun üstüne de üç sıra kayışla bağlanan, göğüsü meme hizasına kadar örten silahlık sarılır. Bu silahlık üzerine ön tarafa gelmek üzere işlemeli mendil takılır.

Ayaklarda: Baldırı diz kapağının altına kadar örten ve aşağıda yemeninin (ayakkabı) üstünü örten aynı renk çuhadan yapılmış işlemeli, arkadan kopçalanan tozluk takılır. Ayaklarda düz yün çorap bulunur. Çorap üzerine ise yemeni giyilir.

ZEYBEKLERİN SAVAŞLARDA GÖREVLENDİRİLMELERİ

Zeybekler (efeler); 1821 yılındaki Mora İsyanında, Osmanlılar tarafından bu isyanın bastırılmasında görevlendirilmişlerdir. Ayrıca Balkan savaşlarının pek çok safhalarında zeybekler asker olarak görev almışlardır.

Kırım Savaşında da (1854-1856) Zeybekler, asker olarak Osmanlı Ordularında -özellikle denizci levend olarak- görevlendirilmiştir. Buna ilişkin pek çok halk destanları bulunmaktadır. Meselâ; Bezmî'nin 27 dörtlüklü *"Kırım Destanı"*, yine Bezmî'nin 40 dörtlüklü bir *"Kırım Savaşı Destanı"* buna örnektir. Radî'nin de 38 dörtlüklü *"Sivastopol Destanı"*, söyleyenini bilmediğimiz 29 dörtlüklü destanı ile yine söyleyenini bil-

mediğimiz 48 dörtlüklü uzun bir *"Kırım Destanı"* bu tarihî olayı açığa kavuşturan şiirlerdir.

Özellikle Aydın, Ankara, Çankırı ve Kastamonu'dan toplanan zeybekler, Kırım Savaşı'nda Ruslara karşı kahramanca savaşmışlar ve başarılı sonuçlar almışlardır. Ancak kazanılan Kırım savaşının sonunda, politik ve bazı stratejik zorunluluk sebebiyle Kırım, Ruslara bırakılmıştır.

KIRIM SAVAŞI

1848 ve 1850'li yıllar Avrupa'nın karışık yıllarıdır. Polonya ve Macar milliyetçileri direniş halindedir. Bu başkaldırılardan, Rusya ve Avusturya ciddi sıkıntı halindedir. Osmanlı İmparatorluğu da bu milliyetçi hareketlerden önemli ölçüde etkilenmektedir. Çünkü Rusya milliyetçi hareketlere çok sert baskı uygulamaktadır. Onlar da selâmeti Osmanlı topraklarına sığınmakta bulmaktadır. Bu arada Avusturya-Rus ortak savaşın neredeyse eşiğine gelmiştir.

Romen halkı, Ruslara karşı ayaklanma halindedir. Çünkü 1829'da Edirne Anlaşması ile Rusların nüfuzu ve kontrollerinde bulunan Romen Prensliği'ne karşı milliyetçiler direniş içindedir.

Memleketeyn denilen Eflâk ve Boğdan'daki İhtilâlciler baskılardan dolayı Osmanlılara sığınmaktadırlar. Rusya bunların iadesini istemekte ama Babıali tarafından reddedilmektedir.

Bu arada Rusya ile siyasî ilişkiler kesilme noktasına geldi. 17 Eylül 1849 da Rusya, Osmanlıları savaşmakla tehdit etti. O yıllarda liberal olan Avrupa, Osmanlıların yanında yer aldı ve destekçisi oldu. Ortaya bir "Mülteciler meselesi" çıktı. Bir uzlaşmaya varıldı, ancak 1853 yılında Rusya'nın Baltık donanması komutanı ve Finlandiya Genel Valisi Amiral Prens Mençikof olağanüstü elçilik göreviyle İstanbul'a gönderildi.

Siyasî nezaket ve terbiyeyi hiçe sayan ve küstah tavırlarıyla tanınan Mençikof yeni bir krize sebep oldu.

O yıllarda Kudüs'te bulunan ve Hıristiyanlar için kutsal olan İsa ve Meryem'e ait mekanlar; Hıristiyan mezhepleri arasında anlaşmazlık halinde idi. Rusya bunlardan çıkar sağlamak istiyordu. Bu "mübarek makamlar"daki Katoliklerin yani Fransızların haklarını Rusya tartışmaya açtı. Rusya, Ortodoksların hâmisi sıfatını ön plâna çıkarmaya başladı. Osmanlı Devletini de himâyesi altına almayı amaçlayan bir "ebedî ittifak" yapılması teklifinde bulundu, hatta baskı ve tehditlere girişti.

Büyükelçi Mençikof, İstanbul'da bulunduğu sürede hep bunu dile getirdi, her defasında teklif reddedildi. Bu da Rusya'nın savaş ilân etmesi için yeterli oldu.

Rusya, Mençikof'un isteklerinin kabulüne kadar Eflâk-Boğdan'ı işgâl altında bulunduracağını bildirdi. 1853 temmuzunda Memleketeyn'i (Eflâk ve Boğdan) işgâle başladı. Sultan Abdülaziz olağanüstü bir meclis topladı. İki gün süren görüşmelerden sonra harp kararı verildi. İlk önemli çarpışma Olteniçe'de oldu. Ve Rusların bozgunu ile sonuçlandı. Onlar da bir baskınla Sinop'taki Türk donanmasını yaktılar. Savaş, Doğu sınırlarımıza da sıçradı. İki cephede (Avrupa ve Doğu) başladı.

Avrupa devletleri Rusya'nın başarısı karşısında telâşa düştüler. İngiltere ve Fransa, Türkiye ile ittifak yaptılar. (12 Mart 1854) Müttefik orduları 1854'te Sivastopol'u kuşattılar. Kanlı çarpışmalardan sonra Sivastopol ele geçirildi. Çar Nikola sinir krizinden intihar etti.

Savaş, 1856'da imzalanan Paris andlaşması ile sona erdi. Kars Türklere, Kırım Ruslara bırakıldı.

KIRIM SAVAŞININ SONUÇLARI

Asıl cephesi Kırım olan bu savaş büyük bir Avrupa savaşıdır. Belki gelecekteki modern savaşların nasıl cereyan edeceğinin bir göstergesi olmuştur. Çünkü yüzbinlerce asker, onbinlerce kilometre uzaklıktan, her türlü araç gereç ve mühimmatla beraber Kırım'a taşınmıştır. Askerî amaçlı demiryolları inşa edilmiş, telgraf hatları çekilmiştir. Zırhlı ve buharlı gemilerden oluşan donanma faaliyetleri büyük bir organizasyonun ve koalisyonun büyüklüğünü ortaya koymaktadır.

İstanbul; ilk defa asker yoğunluğuna ve göç kitlesine uğramış, diplomat trafiğine sebep olmuştur. Yaralı asker, şehit cenazeleri, mühimmat yığılması İstanbul'un hareketli günler geçirmesine sebep olmuştur.

Savaşın ağır masrafları Osmanlı İmparatorluğunun ilk dış kaynaklı borçlanması kapısını açmıştır. Osmanlıların hukukî yapısının azınlıklar ve gayri müslim teba lehinde değiştirilmesi yönünde girişimlerde bulunulmasına ve giderek Batı'ya bağımlı duruma gelmesinin önünü açmıştır. 18 Şubat 1856 tarihli Islahat Fermanı'nın gayri müslim teba açısından önemi budur.

1853-1854 Kırım Savaşı ve 1856 Paris Andlaşması, Osmanlının hızla toprak kaybının bir başlangıcı, dışa bağımlı hale gelmesinin bir se-

bebi ve düyünu umumiyenin ortaya çıkışının bir vesilesi oldu. Günümüzün sıkıntılarının hâlâ baş sebebi olarak bu olayları göstermek yanlış olmaz.

KIRIM SAVAŞI'NIN DESTANLARA YANSIMASI

Kırım Savaşı pek çok destanın ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Çünkü bu savaş tam üç yıl sürmüştür. Sonuçları ise toplumumuzu günümüze kadar etkilemiştir.

Aşağıda verdiğimiz 29 dörtlükten oluşan ve kimin tarafından kaleme alındığı bilinmeyen destan savaşın ilk zamanlarına aittir.

Destanın başında Sultan Mecit zamanı olaylarına dokunulmuştur. Daha sonra sırasıyla Kudüs, İstanbul'da meclis toplantısı, savaş ilânı, asker toplanması, 1853 yılı savaşın başlaması, Selim Paşa'nın Batum komutanı olarak başarılı davranışları, Hasan Paşa'nın başarıları, savaşın başkomutanı ve Rumeli komutanı Müşir Ömer Paşa'nın Tuna boylarındaki başarıları övülmekte, Şeyh Şamil, -ki Dağıstan'da Ruslarla uzun süre savaşmıştır-, onunla anlaşma ve öteki her iki cephedeki savaş başarıları anlatılmaktadır.

Bu anlatılanlar savaşın ilk yılı olup henüz İngilizler ile Fransızlar Türkiye ile anlaşmamışlardır. Destanın ozanı belli değildir. Belki de ele geçen kısmında son kısım daha sonra kopmuş ve kaybolmuştur.

KIRIM DESTANI

Sene bin iki yüz altmış dokuzdan
Evvel fesad Susam ila Sakız'dan
Din, iman, gayret derunu özünden
Ahd veli yullaha er padişahım

Sene elli beşde oturdu posta
Ol posta geçeli kulağım sesde
Sıdkile muradın Mevlâ'dan iste
Bu sene murada er, padişahım

Görenler şaz olur Sultan Mecid'i
Gene ömrü sıhhat bula vücudu
Şükrün yalan, Hakk'a kılar sücûdu
Cihanda Şahlara bir, padişahım

Bir gün elçi geldi şah-ı düşmandan
Dedi, kaç teklifat isterim senden
Dedi, şu teklifat da olsun benden
Olmaz, düşmana karşı dur, padişahım

Buyurdu şevketlim, teklifin nedir
Kudüs iki bölükdür, biri budur
Dedi, bu teklife olamam kadir
Ulu ikram sana bil, padişahım

Dedi elçi, sen hazır ol vaktına
Nice şehirlerden elin çektin...
Kılıç bizde, sen boyunun bükerke
Kavganı al benden, der, padişahım

Dedi şevketlimiz utanmam,
İnşallah cümlesin alırım senden
İsterim Allah'dan, kuvvetim dinden
Sen âlâ kılıç çek gir, padişahım

Dedi padişahım, hazır ol cenge
Bir İslâm'ın bin kâfir sırın denge
Herkes cevahirin versin mihenge
Dünya dâdı anda, der, padişahım

Abdülaziz Efendi'miz buyurdu
Meclisini bir söz ile duyurdu
Bu ana dek evliyalar uyurdu
Erenler uyandı, gör, padişahım

Dört köşeye emir, ferman yazıldı
Ganî asker, mühimmatlar düzüldü
Gök yüzünde ferişteler süzüldü
Bulunur dertlere car, padişahım

Asker sökün etti Mısır'dan, Şam'dan
Himmet evliyadan, ihsan Hüdâ'mdan
Nice er bulunur her bir âlemden
Hüdâ'm getürmesün cevr, padişahım

Her taraftan askerimiz yürüdü
Bârek'Allah yer yüzünü bürüdü
Köpek Moskof birden kalktı ürüdü
Bu kadar anları kır, padişahım

Her mahallere de kuruldu ordu
İçinde bulundu merd oğlu merdi
Çok şükür şevketlim murada erdi
Vakıt sâat eşrefdir, padişahım

Evvel Allah dedik, başladık işe
Sene erdi bir iki yüz yetmişe
Aldı dört kalasın koç Selim Paşa
Her birin fethini ver, padişahım

Din hakkına gayret eder paşalar
Asker ile doldu her bir köşeler
Düşman arkasına birden düşeler
Kalsın meydanın hep şaz, padişahım

Ünün çok işittik Hasan Paşa'nın
Verdiler nizamın her köşenin
.....
Götürmez yüzüne gir, padişahım

Sardı Ömer Paşa Tuna kolundan
Uçan kuşlar kurtulamaz elinden
Ayrı gitmez şeriatin yolundan
Şimdi düşman âh-u zâr, padişahım

Kürt kızları aldı kalanın birin
Er olan sarf eder eldeki varın
Din-ü devlet içün kodular şerin
Görür kuduretten sır, padişahım

Demir-Kapu'dan da kalktı bir duman
Arap, gör Moskof'a vermez el'aman
Hoş haber olunca işimiz tamam
Cihana çok yağdı nur, padişahım

Şeyh Şâmil de dermiş ehl-i kâmili
Sever gayet ilmi ile âmili
Çoktan beri ne kavga eder idi
Her köşeye aslan ver, padişahım

Darbile aldılar kalanın beşin
Nice bin kâfirin kesdiler başın
Sökdüler tırnağın, döktüler dişin
Sana kurban olsun ser, padişahım

Tuna yakasına oturdu düşman
Geri geldiğine oldular pişman
İnanmam fendine, yanılıp şaşman
Ülkesinden öte sür, padişahım

Ezel fendile çok şehirler aldı
Nice bin ülkeler içinde kaldı
Hallâk kahr eyledi belâsın buldu
Bir saat mühlet verme, padişahım

İsmâil, İbrail, Yaş'a, Bükreş'e
Bak, zalım düşmanın ettiği işe
İnşallah bu sefer çıkarız başa
Aklını başına der, padişahım

Şumra'da ol vakıtta yer ile gökte
Harebet çoktur, bahçada, bağda
Hızr ile evliyalar sağda solda
Ehl-i kâmillere sor, padişahım

Bir fendile Tuna çayın geçtiler
Koç yiğitler de meydanın açtılar
.....
Gaziye nişanın ver, padişahım

Kova kova arkasından yettiler
Asla görülmedik bir iş ettiler
Cerenen kalbinin beşin tuttular
Nazar kıl aslına gör, padişahım

Dedi, gayret günü vezirler, beyler
Sancaklar açılsın, çekilsin tuğlar
İslâm'ın darbından küffâr kan ağlar
Karşına durması zor, padişahım

Evliyalar, sahabeler uyandı
Enbiyalar arkasına dayandı
..... düşmanın gelmedi fırsandı
İnşallah cümlesin kır, padişahım

Âşık Bezmî'nin 27 dörtlükten meydana gelen bir destanı var ki Müşir Ömer Paşa'yı Rusya ile diyalog şeklinde verir.

DESTAN-I KIRIM

El-Gazi Sultan Abdülmecid Han'ı
Rusyalı üstüne açtı meydanı
İngiliz, Fransız oldu revanı
Anların söylendi cihanda şanı

Şevket-i cihan bir haber saldı
Asker yürüyüp yolu ele aldı
Dedi: Ömer Paşam bu iş sende kaldı
Buyur gayrı sağ ile sola fermanı

Bir nüfuz eyledim aşk ile sana
Her kanda gidersen yanında Mevlâ
Allahtan sağlık, bizlerden duâ
Hatadan saklasın Rabb-i Yezdanî

Ömer Paşa der: Benim meydan eri
O dağın benim eski emekdarı
Sana feda eyledim canla seri
Hüdâ sana sağlık etsin ihsanı

Kuruldu tertip, kalmadı İngiliz'e
Mevlâ'dan nusret bu sene bize
Çekildi donanma Karadeniz'e
Bir baştan bir başa tuttu ummânı

Yürüdü donanma, önünde vapur
Vardılar Varna'ya, attılar demir
Bir vakıt yattılar, geldi bir emir
Vakıtlar yanaştı, geldi zamanı

Donanma arş eyledi sağa, sola
Doğrulup vardılar Sivastopal'a
Nısf-ı Kırım için düştüler yola
Vardı sabahleyin, gördü düşmanı

Dizildi gemiler ol dem sıraya
Bir fırtına zuhur etti araya
Bîçare donanma vurdu karaya
Kime şekva edeyim, Hakk'ın tufanı

Düşman görüp kaçtı, çekildi geri
Bir el top attılar gemiden ayrı
Boşalttı Kırım'ı, gitti ileri
Anların söylendi cihanda adı

Kâfirin kibrine güç geldi gayet
Bize Hak'tan oldu böyle inâyet
Yapıldı tabyalar, gayrı selâmet
Eğer gelir ise bassın dumanı

- Rusyalı der ki: Geçer isem candan
Alırım Kırım'ı ol zaman senden
Basarım seyreyle ateşi benden
Gece, gündüz kesmem asla dumanı

- Ömer Paşam dek ki: Yaradan Ganî
Hele bir yol bas da seyreyle beni
Gülle, kubur ile ararım seni
Olur âkıbet sonra pişmânı

- Rusyalı da der ki: Çoktur hünerim
Askerim gariptir, yoktur kederim
Kesilmez arası, ateş ederim
Varınca baskına vermem amanı

- Ömer Paşam der: Bastın da ne oldu
En ednâ neferim ejderha oldu
Meşatlık arası leş ile doldu
Sel gibi akıttım al kızıl kanı

- Rusyalı der ki: Ben orduyu düzdüm
Tertip yerlerini ben gece gezdim
Yüz pare topu da karşına dizdim
Başladım ateşe, yaktım sükkânı

- Ömer Paşam der ki: Serimi açmam
Ben, bir askerimden asla vazgeçmem
Sen gibi basıp da ben geri kaçmam
Bir kerre basarım seyret sûzanı

- Rusyalı der ki: Diz de askeri
Korkup da kaçmadım vardım ileri
Cephanem tükendi, çekildim geri
Bir dahi gelirsem seyret sûzanı

- Ömer Paşam der ki: Cenge girilsin
Ol zaman Moskof'un haddi bilinsin
İvmekle işim yok, vakıtlar gelsin
Sana koyveririm bağlı aslanı

- Rusyalı da der: Demezim ben beli
Askerim bozdular katarla fili
Olmasın bu Ömer, Hazret-i Ali
Nerde bastım ise anda mihmanı

- Ömer Paşam der ki: Yakarım oda
Bizim Yardımcımız Hazret-i Hüdâ
Birkaç yaralım, birkaç da şühedâ
Senden telef ettim nice bin canı

- Rusyalı der ki: Bizlerdedir heybet
Ömer Paşam der ki: Bendedir kuvvet
Bende var Zülfikar, bende var devlet
Bendedir Hamza dengi pehlivanı

- Ömer Paşam der ki: Gelmezim denge
Birkaç kere vurdum seni mihenge
Sığınıp Hüda'ya başlarım cenge
Gökteki melekler etsin seyrânı

Kırım'ın miftalun göster kandadır
İnşallah zafer, nusret de bizdedir
Seksen üç senedir hükûm sendedir
Sen eyledin müslimine zabtanı

Bu sözümde hilâf yok asla, sâhî
Yayılsın âleme bu cengin sonu
Yetmiştir bu sene Kırım'ın fethi
Yörüdü içine Han kahramanı

Boş yere sohbeti eyleme candan
Bu sene de haraç alırım senden
Kuş olsan nafile, uçaman benden
Şimden sonra seyret Âl-i Osman'ı

Bir matlubum vardır benim Mevlâ'dan
İzhar et matlubum, koyma ihfâdan
Ölürsem gam yemem, fânî dünyadan
Okuttuk Gazi Abdülmecid Han'ı

Efendim, saltanat sendedir hâlâ
Hatadan saklasın Hazret-i Mevlâ
Hikâyeye geldi bu âşık BEZMİYA
Efendim, medhine yaptım destanı

Aşağıda vereceğimiz destan ise 48 dörtlük olup ozanı belli değildir. Ozan bunu o zaman ki gazetelerden öğrendiği ve okuduğu haberlere göre kaleme almıştır. Oldukça tarihî önemi olan bir destandır. Yazılış tarihi H.1271 (M.1855)'dir. Son dörtlükte ozan bu destanın 48 dörtlük (ozan tabiri ile beyit) olarak yazdığı söylemesine rağmen, kendi adının geçtiği dörtlük bulunamamıştır.

KIRIM DESTANI

Hazır ol vaktına Moskof kralı
Sultan Mecid sefer istiyor senden
Din aşkına hazırlandı gazâya
Sığadı kolların, kalktı yerinden

Fermanlar dağıldı Rum'a, Hicaz'a
Erenler uyandı, duyurdu niyaza
Şehitler serdarı Hazreti Hamza
Seyyid Battal gibi nice var hezaran

Emirler okundu Mısır'da, Şam'da
Duâlar ettiler iki haremda
Hep dediler bu yıl nusret İslâm'da
Böylece umarız Cenâb-ı Hak'tan

Sadrıazam dedi, nasren-minellah
Serasker paşalar kuşandı silâh
Vâdesi yeten fi aman-Allah
Din yolunda ölmek gerek Hüdâ'dan

Tuna Ordusu'nda serdar-ı ekrem
Ömer Paşa sanki Zaloğlu Rüstem
Ününden düşmanlar hep olur sersem
Bir koç yiğit kalmış eski yiğitten

Ordu aslanıdır İsmail Paşa
Çalsa iki böler kılıncı taşa
Kavgada kimseler çıkamaz başa
Çok yerde intikam aldı adûdan

- Moskof kıralı der, cengi koyalım
Barışık yapalım, sulha uyalım
Kavganın mayası, masrafı mâlum
Hazneler dökülür iki taraftan

- Sultan Mecid der ki, sulh şöyle gerek
İslâm'dan aldığın yerleri bırak
Var bak barışık ne kadar ırak
Başının kaydığını gör hemen erken

Osmanlı askeri sanma ezelki
On kat ziyadedir kuvveti belki
Başına dar gelir Avrupa mülkü
Irzın yıkılmadan çık o yerlerden

- Moskof kıralı der: Gör, mertlik satarım
Gök yıkılsa sekbe ile tutarım
Yedi kıral baş kaldırsa yenerim
Kaygı çekmem, korkmam asla birinden

- Sultan Mecid der ki: Büyük söyleme
Elinden geleni geriye koyma
..... Kırım'dan imdat eyleme
Elli yıllık hayfı alırım senden

- Moskof Kıralı der: Askerim çoktur
Benim kadar kuvvet kimsede yoktur
Her nereye varsam bahtım açıktır
İkbalim işliyor kırk elli yıldan

- Sultan Mecid der ki: Muînim Hak'tır
Öyle boş laflara kulağım toktur
Benim de askerim yıldızdan çoktur
Su yerine içer nicesi kandan

Benlik etme, senin nedir kemâlin
Kemâlini buldun, erdi zevâlin
Ne zorlu mihnet edecek halin
Rezalet akacak böyle yakandan

Deryadan, karadan yığdım askeri
Cezayir'den, Fas'tan, Tunus'tan beri
Kırk bini mızraklı, görsen dilberi
Elli bin süvari Arabistan'dan

Türkçe bilmez, çoğu lisanı bilmez
Cenge başlayınca amanı bilmez
.....
Çevirmez yüzünü toptan, tüfekten

Selim Paşa yukarda aslan gezer
Nerde cenk eylese bozulmaz, bozar
Barutun tütünün gördüğü gibi kızar
Bunlar Mısırlı'dır korkmaz dumandan

- Moskof Kıralı der: Çekmem kasavet
Deryadan Sinab'a ettim hasaret
Kandili kaldırdım yanlış işaret
Esir ettim bir az sefinelerden

- Sultan Mecit der ki: Düşün sen seni
Sinab'ın sekiz kat aldım hayfını
Nasıl firar ettin, fikr eyle, tanı
Tuna yalısında tabıyalardan

Süvari, zaptiye sade bir ordu
Otuz Kazak inse yetişür dördü
Bunlar nice kavga, nice ün gördü
Nice ..... geçti serinden

İngiliz, Fransız İslâm'a muîn
Ölmeye geldiler, öptüler zemin
Bilindi sadakat, oldular emin
Çok asker geldi bu iki düvelden

İngiliz devleti merdâne kişi
Cehennem misali saçar ateşi
Derya kavgasında bulunmaz eşi
Her millet âcizdir Fransız'lardan

Fransız sadıktır Âl-i Osman'a
Yığdı bunca asker, bunca cephane
Geyindi kisbeti, çıktı meydana
Beri gel, karşıma çık, işte meydan

- Moskof Kıralı der: Söylenür ünüm
Cenk ile geçmiştir ezelden günüm
Dağıldı dünyaya şöhretim, şanım
.....

- Mısır kaptanları, bu iki devlet
Kıralın sözüne gücendi gayet
Çekti donanmayı, ettiler gayret
Hevüç Bey üstüne bindi deryadan

Sığındılar Hakk'a, kıldılar tapu
Yağlı buçurayı, bastılar topu
Taş taş üstünde kalmadı yapu
Gün görünmez oldu top dumandan

- Moskof kıralı der: Geydim karayı
Açtılar sineme azim yarayı
Eyvah yandı Hevüç Beyin sarayı
Ulu korkum şimdi Sivastopol'dan

- Bu defa kavgamız .....
Yakıldı taburu kazan kazan
Kesildi kelleler, doldu meydan
Dağlar sada verdi ah-u figandan

- Tuna suyun geçtik bulup sırayı
Meşveretli yaptık bu macerayı
Biz çok döğdük Silistire'yi
Zor ettik almağa dereden, candan

İslâm kuvvetiyle başladık cenge
Gökte de melekler baktı âhence
Yeşil otlar kandan boyandı renge
Sorma bıraktığın cengi erden

Devlet işi yolsuz, erkânsız olmaz
Bir çanak dökülse yeri mi dolmaz
Bir kavgadır elbet kurbansız olmaz
Kırk bizden ise seksen de sizden

- Hileler açığa çıktı sezildik
Karıldıki elden gitti üzüldük
Kaç kere dövüştük, gittik bozulduk
İbret al kırılan askerlerden

- Fransız, İngiliz Bahr-i Siyah'ı
Zabt ettiler, âsana kırdı râhı
Bu islâm dinidir, sanma billâhi
Alt gitmez, yardım eden Yaradan

Hasan Paşa müştak imiş bu güne
Cenge gider, sanki gider düğüne
Moskof'un askerini kattı önüne
Aşırdı Yerköy'ün bu Tuna suyundan

- Giritli Oğlu der: Gelüp yorulma
Moskof kıralıyım deyii kurulma
Gel teslim ol, inat edüp kırılma
Bir düşman kurtulmaz benim elimden

- İngiliz der: Moskof, arzu çekerim
Aman gel, yoksa seni yakarım
Kimin kırar, kimin suya dökerim
Tahtını başına eylerim zindan

Fransız der: Akıl ermez fendime
Sadakatim şevketlü Efendime
Kırallığı lâyık görmem kendime
Hayıf almayınca balıkçılardan

Cihanda yok sandın kendi menendin
Ne akla kul oldun, nene güvendin
Sivastopol, Kırım benim mi sandın
Haberin yok muydu Ömer Paşa'dan

- Moskof der ki: Bunlardan nedir kasdın
Deryanın yüzünden beride gittin
Ezelden beri bendim sadık dostun
Ne bek çevirdiniz çehreyi benden

- Sultan Mecit der ki: Kavga tutulsun
Bir fitilden bin top birden atılsın
Görünce düşmanın bağrı katılsın
Pek kibiri vardı, dönsün sözünden

İngiliz devleti nice hor gördün
Fransız devleti basmacı derdin
Kırım yalısını ya niçün verdin
Şimdi bildin yiğit var imiş senden

Üç devlet bir ordu, sana muradı
Esdi vücuduna musibet bâdı
Çıkamazsın başa, boşla inadı
Başka çaren yoktur gayrı amandan

- Moskof der: Namusu ayağa vermem
Değme bir halile hem aman demem
Osmanlı'dan kılınç yesem gam yemem
Benim derdim iki çarkacılardan

Bu iş böyle olacağın bilmezdim
Bileydim cenk tutup rezil olmazdım
Osmanlı askeri göze almazdım
Meğer ki değişmiş eski tavırdan

Başa çıkar sandım ben bu umudu
Gezdim rezaleti baştan aşuru
Razıyım dikseler eski sınuru
..... isteseler temelim yerden

Anlamayıp Tanrı gücendi zora
Ben devletim, derdim kendime göre
Dedi, nüfuzunu battı çamura
Hep çektiği büyük söylediğinden

Yetmiş birdir destanımın senesi
Hep Türkçeyi söyledim, açık mânası
Kırk sekiz beyitle doldu hanesi
Cem eyledim cümle ceridelerden

Daha önce de Âşık Bezmî'nin "Kırım Destanı"nı vermiştik. Aşağıdaki 40 dörtlükten meydana gelen destan bundan önceki destanı tamamlar niteliktedir. Bu destanın 39. dörtlüğünde Kırım'da savaşan taburların Ankara'dan (1 tabur), Çankırı'dan (1 tabur), Kayseri'den (4 tabur) savaşa katıldığını söylemektedir ki bu taburların her biri Zeybek ve efelerden meydana gelen paralı ve gönüllü savaşçılardır.

KIRIM DESTANI

Zıllullah-ı âlem gösterdi gazâ
Ümmet-i ashaba beyan eyledi
Uyandı gafletten çün enbiyâlar
Çekti sancağını revan eyledi

Gazânın delili Hallak-ı Habib
Hamd-ü senâ olsun, oldu bir nasip
Dini bir uğruna kuruldu tertip
Şevketlim cihana ferman eyledi

Yok idi cihanda böyle nişâne
Şâyi oldu sonradan çarh-ı cihane
Okundu fermanlar ehl-i irfâne
Kamu âlem duyup hayran eyledi

Kuruldu tertipler, yürüdü asker
Çıktılar meydana er oğlu erler
Evliya, enbiya, ol büyük pîrler
Anlar da yürüyüp celân eyledi

Donanma donandı, oldu hâzıran
Bindiler asâkir, oldular revân
Karadeniz içre çıktılar el'an
Bir vakıt Varna'dan mihman eyledi

Kalktılar Varna'dan, düştüler yola
Katar katar oldu Sivastopal'a
Attılar demiri, ettiler mola
Başladı donanma sûzan eyledi

Donanma nısıf oldu geldi bir emri
Ol mahalden kalkıp ettiler devri
Kırım ülkesinde Gözleve şehri
Vardı sabahleyin seyran eyledi

Aldılar ol mahalili, yaptılar tabya
Cenk etmeden nasip eyledi Mevlâ
Bıraktı kâfiran ol kadar eşya
Aklında o kâfir noksan eyledi

Ol vakıt deryanın havası hoş idi
Sonradan mevç vurup coştukça coştu
Bîçare donanma karaya düştü
Hüdâ bir şiddetli tûfan eyledi

Kış idi havalar geldi eyyâmı
Bir gecenin nısfı oldu encâmı
Bir sabah vaktında bastı İslâmı
Kendisini kırıp pişman eyledi

Başlandı ateşe ardında siper
Üç hücum eyledi, kalmadı meder
Deryadan donanma, karadan asker
Maşatlık boyunu al kan eyledi

Hüdâ emriyle geldi bir nidâ
Kâfiri tarımar eyledi Hüdâ
Fakat Selim Paşa oldu şühedâ
Anı Hak cennete gılmam eyledi

Rusyalı der ki: çıktım denize
Kıraldan bir haber gelmiştir bize
Gözleve şehirini bahşettim size
Sıvastopol bana derman eyledi

Ömer Paşa der ki: gez sağda, solda
Gözleve'yi aldım, gözlerim yolda
Hazır ol vaktına Sıvastopol'da
Zira ordularım devran eyledi

Rusyalı der ki: Ejderha şekli
Benim topçularım gör nasıl cenkli
Dört milyon piyade eli tüfekli
Sıvastopol'i içün elhân eyledi

Ömer Paşa der ki: seyreyle nârı
Üç milyon piyade, yüz bin süvari
İngiliz, Fransa bekler civarı
Sardunya bir milyon her an eyledi

Rusyalı der ki: söyleyim sana
Altı düvel, bir şah gelsin de bana
Vermem Sıvastopol'u dünya bir yana
İster ise düşmanım cihan eyledi

Ömer Paşa der ki: sözüme bakın
Sıvastopol şehrin bu gece yakın
Askerim gaflette olmasın sakın
Böylece zabıta divan eyledi

Rusyalı der ki: sözüm âşikâr
Üç bin pâre toplar kundakta yatar
Seksen dört senelik metanetim var
İstek olan gelsin, meydan eyledi

Ömer Paşa der ki: dinleyin sözü
Girilsin kavgaya, görsün kör gözü
Dumandan tutuldu şemisin yüzü
Havada figanım rûşan eyledi

Rusyalı der ki: ordumu kurayım
Yek yek çıkın sizi meydanda göreyim
Dört düvele nice karşı durayım
Âkıbet bizleri harman eyledi

Ömer Paşa der ki: söyleyim dilden
Dört milyon piyade aşırdım belden
Sıvastopol şehri gidince elden
Kâfir perişanlık nişan eyedi

Rusyalı der ki: düştüm figana
İsâ bakmaz oldu, söyleyin Yuvan'a
Üç bin pâre toplar kaldı düşmana
Aklımı başımda yaman eyledi

Rusyalı der ki: aldın deryayı
Kudüs şerif içün ettim kavgayı
Ben nerden isterim Ayasofya'yı
Cihanı başıma zindan eyledi

İngiliz, Fransız devlet emrine
Kurıldu tertipler Azak bahrine
Üç yüz pâre tekne Kiriş şehrine
Ahmet Paşa anda kaptan eyledi

Yürüdü donanma, çektiler seri
Asla yoktur kör Moskof'un haberi
Ol Fener Burnu'ndan girdik içeri
Kâfir Ak Burun'dan duman eyledi

Kâfir tabyalardan etti küşaldı
Dubalar karaya döktü imdadı
Bir ateş ettiler, yer gök oynadı
Sanki gökte hak boran eyledi

Ol vakıt yılan gibi geriye aktı
Bu kadar eşyayı, malı bıraktı
Kendi cephanesin kendisi yaktı
Hep kırdı topları ziyan eyledi

Yıktılar kâfirin hep siperini
Ol vakıt çekti Rus askerini
Nasıl tarif edem Kiriş şehirini
Yıktılar, büsbütün viran eyledi

O Kiriş şehirinin nice oldu hali
Görenlerin gitmez gözden hayali
İngiliz Fransa bu kadar malı
Soydular, anadan uryan eledi

Bir yandan görmedim böyle binayı
Büsbütün yıktılar, ettiler zâyi
Beş buçuk ay yandı hamız buğdayı
Yandıkça ol buğday figan eyledi

Yenikale derler bir metin kal'a
Alınmak ne mümkün böyle bir bina
Hüdâ emriyle alında anma
Sanki bir belice gülşan eyledi

Kalenin içinde bir âdem var idi
İsmini beyan edem, sadık yâr idi
Derviş Halil Paşa kumandan idi
Ganî Mevlâ anı merdân eyledi

Sonradan Kiriş'ten korkuldu sâfi
Düşman zuhur eder dedi ezâfi
Yaptılar istihkâm dört bir tarafı
Dizdiler topları âyan eyledi

Ak Burun sahrası şehirden taşra
Yaptılar tabyayı bir baştan başa
Altı tabur ile yek Mehmet Paşa
Söylensin dillerde meskân eyledi

Dillerde söylensin nâmın bir zaman
Denizden denize bağlandı el'an
Bundan sonra sende çok asker mihman
Bizlere bir bellice vatan eyledi

Kaleyi yaptılar Tabârekallah
İngiliz, Fransız dedi eyvallah
Ehl-i İslâm olan yazdı Maşallah
Resmini düvelere ilân eyledi

Kaleyi görenler akıllar şaşa
Söyleyin düşmana gelmesin boşa
Kaleyi yaptıran ol Mehmet paşa
Çok askere anda ihsan eyledi

Kale hımarını edem beyan
Bir tabur Ankara oldu insanı
Bir tabur Kengiri şöyle merdanı
Dört tabur Kayseri erkân eyledi

Bunu yazdım, ibtida okunsun halka
Oyuna ehl-i dil eylesin nidâ
Derdiment BEZMÎ'yi söyleten Hüdâ
Böyle kavgaları destan eyledi

Aşağıda yazdığımız destan 38 dörtlükten meydana gelen ve Âşık Radî'ye ait bir destandır.

SİVASTOPOL DESTANI

Sene bin ikiyüz altmış dokuzda
Uyandırdı gaflet Âl-i Osman'ı
Gel, Serdâr-ı Ekrem, ey Ömer Paşa
Cem-eyle askeri, tiğ-ü temranı

Allahümme bârik, bizdedir nusrat
Vakitler tamamdır, kalmadı müddet
Tefsirin kavlince İslâm'da kuvvet
Lik padişahımın harbi ilâni

Gazi penâhıdır Abdülmecit Han
İki ismi ile fethi nümâyan
Encamı çıkınca, kılıçlar kından
Çok insan dökecek hûn-i revânı

Sancağ-ı Çar-ı yâr ve fethin nasip
İslâm-ı askere yardımcı Habib
Zi-kuvvetîn esedillahi galip
Şeref-i İslâm-ı nûr-i Rahmânî

Ömer Paşa der ki, ey Rusiyeli
Yerinden oynadı dünya temeli
Elime almışım tam dört düveli
Gel rüsvay olmadan haddini tanı

Rusyalı dedi ki, ey Ömer Paşa
Cem-etsen başına asker-i dünya
Kazak inadı var bende evvelâ
Kabul etmem Tanzimat'ı, mizanı

Ömer Paşa der ki, gel etme inat
Kuş olsan da sana açtırmam kanat
Dört düvelden bana hazırdır imdat
Yeniden seyreyle Nuh-ı Tûfan'ı

Rusyalı dedi ki, at sürmeyin çok
İngiliz'le Fransa'dan korkum yok
Yıldızda hisap var, askerime yok
Süngü ile doldururum asmânı

Ömer Paşa der ki, gelir serine
Edebini takın otur yerine
Beş nefer katarım on neferine
Her biri bu vaktın Rüstem-i Zâl'ı

Rusyalı dedi ki, eylemem beli
Elbet ölür, varsa gelen eceli
Gerek Demirkapı, gerek Rumeli
Asker ile donadırım her yanı

Ömer Paşa der ki, gelme beriye
Beş defa haml'ettin Silistire'ye
Rüsvay oldun kaçtın yine geriye
Arap tabyasından yedin fişanı

Rusyalı dedi ki, denizce girdim
Uç alabandalı topu çevirdim
Sinop limanına bir ateş verdim
Âsumâna çıktı tozu, dumanı

Ömer Paşa der ki, kahbelik senden
Lağamla hırsızlık, her işin andan
Yüz bin asker senden, elli bin benden
Kuralım seninle mertçe meydanı

Rusyalı dedi ki, çıksa can tenden
Belki muradımı alamam senden
Bu kadar çalıştın, ne aldın benden
Daha kesilmedi dizim dermanı

Ömer Paşa der ki, işte bu isbat
Şekvetil'de Selim Paşa-yı hayat
Gitti eleden çatanı ile kalafat
İsmail Paşa'dır cenk kahramanı

Rusyalı dedi ki, duyuldu elbet
Bir fırsatını düşürürüm âkıbet
Ayasofya içre okutmak niyyet
Bıcık kırımında Avadirani

Ömer Paşa der ki, pek oldun rüsvâ
Balıklı, Elmalı, Gözleve hattâ
İnkerman, Melekof bendedir hâla
İslâm okur camilerde Kur'anı

Rusyalı dedi ki, ne bu macera
Ölünceye kadar etmem mudara
Zencir gerdim, verdim bir dane zahra
Kıllete düşürem o Âsitan'ı

Ömer Paşa der ki, Kadirdir Yezdan
Çok acele etme alırım sizden
Umudun kesildi Karadeniz'den
Vardın bir körfezde ettin iskânı

Rusyalı dedi ki, duyuldu adın
Senin benim ile nedir inadın
Çünkü her taraftan gelir imdadın
Şimdi biz anladık yahşi, yamanı

Ömer Paşa der ki, be şaşkın denî
Kuşattım askerle sağ ile solu
Gel ver tatlılıkla Sivastopol'u
Dört düvel üstüne ender cevlânı

Rusyalı dedi ki, ne bu alâmet
Vermem sana kopmayınca kıyâmet
Hesapsız top ile verdim metânet
Kuş olsan uçmanın yoktur imkânı

Ömer Paşa der ki, ey kalbi hâin
Üç düvel üstüne yeledim tâyin
Bende mertlik vardır, hazır ol yarın
Görelim ne yapar Yezdânî Gâni

Rusyalı dedi ki, işte ben varım
Askerle hınca hınç doludur Kırım
Ne zaman istersen gelin, hazırım
Niçiin taşımalı çıkacak canı

Ömer Paşa der ki, yedin mi sille
Yağmur gibi yağdı başına gülle
İngiliz, Fransız, Sardunya bile
Çevirdi de salkım topu, havanı

Rusyalı dedi ki, vermedin haber
İki taraftan da oldu çok keder
Lağam attım, telef oldu çok asker
Kuş gibi göklerden geldi figanı

Ömer Paşa der ki, nedir niyetin
Mençikof'la senin eski âdetin
Yirmi bir gemidir telefiyetin
Gorçikof deldirdi, ettin ziyanı

Rusyalı dedi ki, bu muydu kasdın
Şimdi kılıcını meydana asdın
Kuvvet, metanet verince basdın
Ol zaman binaya verdin sûzânı

Ömer Paşa der ki, gitti kanat, kol
Rüya oldu sana bu Sivastopol
Yaktınsa yaptırdım küçük İstanbol
Su getirir Sultan Mecid zamanı

Rusyalı dedi ki, vardır kuvvetim
Böyle değil idi benim niyetim
Ondan başka benim çok memleketim
Bir yan yeter, yıkılırsa bir yanı

Ömer Paşa der ki, var mı haberin
Artık bu tarafta kalmadı yerin
Telef oldu şu kadar bin askerin
Kan kesildi Sivastopol limanı

Rusyalı der ki, ey Ömer Paşa
Bu kasdınız nedir bu dâvâ
Yorulunca kadar ederim kavga
Kolaylıkla size etmem amanı

Ömer Paşa der ki, ettin kararı
Bu dâvâda çok çekersin zararı
Üç düvel üstüne cenk kumandarı
Omenlikli Ahmed Paşa aslanı

Rusyalı dedi ki, gelme bu yana
Çok can telef olur, söyleyim sana
Kırım kalesine üç alabanda
Top dizdim, gözedir gelen düşmanı

Ömer Paşa der ki, ey şaşkın ahmak
Kalmadı kıl kadar senden tutamak
Osmanlı askeri çakmadı çakmak
Tirepol'a dikeceğim nişanı

Rusyalı dedi ki, nedir bu meram
Nedir bu alâmet, nedir bu hengâm
İcra olunacak vakitler tamam
Yakamazsam cızlandıram ummânı

Ömer Paşa der ki, hiç durmaz dilin
Sivastopol gitti, kırıldı belin
Ne ayağın tutar şimdi ne dilin
Felek orta yerden kırdı urganı

İnşallah daha ederiz bayram
Şükür bu suretle bulduk ihtişam
Bin iki yüz yetmiş ikide tamam
RÂDÎ, söyledi işbu destanı

Sonuç olarak; tamamen Anadolu'nun batı bölgesinde, kısmen orta ve güney bölgelerinde yoğun şekilde bulunan zeybekler, buralardan tarih içinde paralı veya gönüllü asker olarak görevlendirilmişlerdir. Kırım Savaşı'nda ise daha çok Ankara, Çankırı, Kayseri, Balıkesir, Aydın civarından zeybekler toplanarak savaşa katılmışlardır. Çok

kanlı çatışmaların olduğu savaşta zeybekler büyük yararlılıklar göstermişlerdir.

Kırım Savaşları bir dünya savaşının sanki provasıdır. Çünkü bu savaşa Rusya, Osmanlı İmparatorluğu, Fransa, İngiltere katılmış, kolonilerden ve de devletlerin emrinin ulaştığı en uzak yörelerden toplama asker ile savaşa iştirâk edilmiştir.

Kırım Savaşı, Türk edebiyatının destan türünde pek çok destanların ortaya konmasına da sebep olmuştur.

Bugün bile Besarabya Gagauzları arasında Zeybek oyunu oynanmaktadır. Bunu; Kırım Savaşı döneminde gerek karada ve gerekse denizcilikte görev alan Anadolu efelerinin o yörelere bıraktıkları izleri olarak görmekteyiz. Doğal olarak 2 yıllık savaş süresi içinde efelerin, oyunlarını da özellikle Türk olan Türkçe konuşan insanlara öğrettiklerini düşünmekteyiz. Kırım'da oynanan bugünkü Kırım oyunlarından birinin ağır Ege zeybeğinin aksak tartımında olduğunu görmekteyiz. Bu konuların mutlak araştırılması gerektiğini düşünüyorum.

Kırım Savaşı'nın sonuçları, Kuzey Karadeniz ülkelerini, Avrupa'yı ve Türkiye'yi 150 yıldır etkilemiştir. Savaşlardan çok, bu savaşların kültürel sonuçlarına eğilerek bu tarafıyla araştırmalarda bulunulmalıdır.

KAYNAKLAR

1. Ersal Yavi, *Efeler/Kökenleri-Eylemleri-Töreleri-Dansları-Giysileri*, Aydın Valiliği İl Özel İdaresi Yayını No: 3, Aydın 1991
2. Cahit Öztelli, *Uyan Padişahım*, 1. Baskı, Milliyet Yayınları Türk Klâsikleri Dizisi: 15, Baha Matbaası, İstanbul 1976
3. Hayrettin İvgin, *"Efeler ve Zeybekler"*, Size Aktüel Dergi, Yıl: 17, Sayı: 269, Mart 1996, s. 6-7
4. *Osmanlı Devleti Tarihi*, 1. Cilt, (Editör: Ekmeleddin İhsanoğlu), Zaman Gazetesi Osmanlı Devletinin Kuruluşunun 700. Yılı Armağanıdır, Feza Gazetecilik A.Ş. İstanbul 1995
5. Mahmut Ragıp Gazimihâl, *Türk Halk Oyunları Kataloğlu*, III. Cilt, (Baskıya Hazırlayanlar: Nail Tan-Ahmet Çakır), Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları: 277, Ankara 1999
6. Alan Palmer, *Osmanlı İmparatorluğu Son Üç Yüz Yıl - Bir Çöküşün Yeni Tarihi*, 6. Baskı, (Çeviren: Belkıs Çorakçı Dişbudak), Sabah Kitapları, İstanbul 1997

[Kıbatek Edebiyat Sempozyumu (5-10 Haziran 2002/Kırım-Simferepol), Yayıma Hazırlayanlar: İsmail Bozkurt - Dr. Kafiye Yinanç-Metin Turan, Ankara 2003, s. 289-316]

Türk Halk Şiirinde Ermeni Katliamı

Ermeni olayları ile ilgili edebiyatımızda yüzlerce şiir bulunuyor. Halk şairlerinin şiirleri; ağıtlar ve destanlar, tarihin belli bir dönemini yansıtan belgelerdir. Bu şiirler tanık olunan olayları tazesi tazesine yansıtması açısından önem kazanmaktadır. Hele söylendiği dönemde yazıya geçirilmiş olması belge değerini ve güvenirliliğini artırmaktadır.

Bu tebliğimde Ermeni olayları ile ilgili bilgiler içeren bazı şiirleri aktarmaya çalışacağım.

Büyük Ermenistan kurma hayâlini gerçekleştirme uğrunda çalışan Ermeni Taşnak Komitesi, Anadolu'da bir çok kiliseleri ve kendi köy evlerini silah ve cephane deposu haline getirmiş, yer yer çıkartılan isyanlarla Türklerin kırılmasına gayret göstermiş ve de Avrupa devletlerinin Türkiyenin işlerine karışmasına sebep olmuşlardır.

Diyarbakır, Bitlis, Van ve Muş'tan, isyanlar sebebiyle takibe uğrayan ve de takipten kaçan Ermeniler Kars iline kaçmışlardı.

Burada çeteler kuran bu ihtilâlci Ermeniler, daha önce muhacir olarak gelen "*Kakhdagen*" denilen Ermenileri de kışkırtarak onları silahlandırıp "*Can-Fida*" adlı terör örgütü kurmuşlardı. Bunlar yalınız olarak yakaladıkları Türkleri soyuyor ve öldürüyorlardı. 1905 yılı Şubatında Bakü'de, 1905 yılı Ekiminde Gence'de, 1906 Eylülünde Revan, Karabağ ve Kazak (Tiflis ve Gence arasında) bölgelerinde yerli Türklerden binlercesini şehit etmişlerdi.

Bu "*Can-fida*" çetelerine karşı Pasinler, Eleşkirt, Kars ve Erzurum'daki Türkler ve Müslümanlar "*Can-Bizar*" teşkilatını kurmuşlardı. 1910 yılında Can-Fidaların başı olan ve Gümrü'de bulunan Vağarşak

Ağa'ya Çıldırlı Âşık Şenlik bir koçaklama yazarak yollamıştı. Bu koçaklama Kars köylerinde bulunan pek çok Ermenilere de posta ile gönderilmişti. 12 dörtlükten oluşan bu şiirde, can-fida teşkilatının faaliyetlerine son verilmesi isteniyordu.

Bu şiirin tamamı şöyledir:

ERMENİ CANFİDALARBAŞI'NA KORKUTMA

Millet komitanı Vağarşak-Ağa
Sabreyle başına gör neler gelir
Yığıpsan başına bir bölük "dığa"
Deme ki onlardan bir hüner gelir

Uyma "can-fida"ya o "kakhdagan"a
Bir gün şehirini verer talana
Ne Bakü'ye benzer, ne de Şirvan'a
Hâzır ol üstüne yüzmin er gelir

Sana herze veren "cânfidâ" puştur
Bu "Fund"un âhiri vallâhi boştur
Müslüman deyilen koçoğlu koçtur
Ey(i) bil ki bu meydân sana zor gelir

Şüregel Sancağı yalğuz kalıptır
Akbaba bu işe müştak oluptur
Minbeşyüz Çıldırlı hâzır geliptir
Geçip baş ü cândan ser-be-ser gelir

Kazak, Borçalı'da dâvâ düzerler
Teke'ye Türkman'a kâğız yazarlar
Onlar da cenk günü üsten hâzırlar
Biri min adama berâber gelir

Tel çekerim Lezgi tamam gelirler
Büyük, küçük demez kelle alırlar
Bu cihâna heman tufan salırlar
O zaman başına dünya dar gelir

Bakü'de oturan bir yüce nişân
Destigir eylesin ol Ganî-Sübhân

Takîzâde Zeynel bir hanoğlu han
Yanında kulları muhtasar gelir

Bir kâğız yazmışam Celâlî-Kürd'e
O zaman cevap ver merdoğlu merde
Seksenmin pür-silâh tamam bir yerde
Yeriyip Kürdistân, külli var gelir

Yazmışam Savşat'a, hem Acara'ya
Cemal Beğ kolkoydu bu mâceraya
Geldi Ahiska, Poskov bir araya
Baş-koymuş bu yolda ne ki var gelir

Al Osmân Devleti, Pâdişahımız
Evvel Allâh, sonra o penâhımız
Çektirir kılıncı, açar râhımız
Emreder askere coş-verer gelir

Vâli, vilâyetten gelir cevabı
Onların da men olmuşam sebebi
Aynalı-tüfeğin yoktur hesabı
Elli milyon fişenk hem-katar gelir

Sığındım Sübhâna, yardımcım Allâh
Dinimiz Muhammed, el-hamdülillâh
Dar günde erişir ol Veliyüllâh
Çekip Zülfikarı Şîr-i Ner gelir.

Vağarşak-Ağa'ya yazılan başka bir destan koşma daha vardır ki İmranoğlu Sadık Bey tarafından, Büyüktaşnik köyünden Abbas Bilir'in ağzından yazılmıştır ve Vağarşak-Ağa'ya ulaştırılmıştır. Bu destan da Türklere dokunulmaması istenilmektedir.

ERMENİ CANFİDALARIBAŞI VAĞARŞAK
AĞA'YA AÇIK ÖĞÜT
- Şüregel-Karapapak ağzı ile -
Millet-Kumandarı Vağarşak-Ağa
Günde senden manğa bir âvâz gelir
Yığıpsınğ başınga on, on-beş "dığa"
Eşidirem, hayli işinğ sâz gelir

Köhne-dostum sanğa haber verirem
Bir aydır ki men de tedbir görürem
Her yerde hay-ü huy edip dururam
Bir serçe üste bir tabur bâz gelir

Sen bir akıllısın, hem de kemalli
Haşmet celallısın, çok da çok mallı
Gel, sen tutma meni böyle tek elli
Deme ki İslâm gözüne toz gelir

Çok güvenme "kakhdagan"a, Muşlu'ya
Kişi değil bu kurguyu boşluya
Dünen kağız yazdım, saldım poştuya
İstanbul'dan yüzminğ tüfeksâz gelir

Ağbaba, Şüregel, Gümrü'y(ü) alarsın
Kars, Kağızman, Çıldır gelse ne(y)lersin
Özözünğe celâllanıp, gülersin
Derindir, sanma bu iş dayaz gelir

Boştur keşişlerin verdiği öğüt
Te'emmüldar ol, bu işlerde kayıt
İran'dan kalkıptır mollayla seyyit
Ermeni'nin kökün kaz-ha-kaz gelir

Muhammed-Ümmeti bir yere cem'dir
Her yerde söylenen bu sohbet, demdir
İranî, Turanî bize bir nâmdır
Sanma ki bir İslâm bundan vaz gelir

Gel bu Müselman'ı dindirme dindir
Gelse niceylersen Zarşad u Çıldır
Ağbaba, Şüregel seninğdir, öldür
Kalkup Livana'dan yüzminğ Lâz gelir

Mollalar, keşişler arada durdu
Duruban milletin koynunu burdu
Bir İslam, Bakü'de minğ Gavur kırdı
Gün-ü-günden işin dalı pâz gelir

Ehli-İslâm geçip can ü serinden
Gümrü'nün kökünü kazar derinden
Vaktidir ki Tiflis'i atsın yerinden
Vağarşak, başınğa çok ıcâz gelir

Emrederem şeherinği basarlar
Oğluınğ, Uşağınğ evde keserler
Seni tutup, pencereden asarlar
O zaman mı sanğa müjde-söz gelir

Okutup bu sözü, yalışı dinle sen
Muşlu, "Kakhdagan"a tenbilı eyle, sen
Tezden ferâğlanıp. nâsa söyle sen
Ahiri başınğa bela tez gelir

Göğdeki melekler bizimle gele
Yüziğirmidörtminğ Peygamber bile
Hazreti-Ali de mindi Düldül'e
Zülfikar-Sahibi ol Murtaz gelir

***Molla-Sadık** sözüm tamam doğrudur*
Doğru dinle, deme: "başım ağrıdır"
Üstünğe gelen Kürt, Kaçak oğrudur
Deme: "bir kavgayla İslâm vız gelir

Kars'ın Bayrampaşa Mahallesinden Taştan Özdemir adlı eski bir polis, Kars köylerinin teşkilatı olan Cânbezar gönüllü teşkilatına destan yazarak bu destanla moral kazanmalarına sebeb olmuştur.

TÜRK-GÖNÜLLÜ TEŞKİLATI
CÂNBEZAR DESTANI
Dinleyen ağalar ğuşun yetirsin
Ehl-i İslâm olan haberdar olsun
Din gayreti düştü, birbiriz tutun
Yazılın bir takım "Cân-Bezâr" olsun

Kâfirler'in meşvereti bir oldu
Ümmet-i Muhammed işi zor oldu
Âhir-Zaman geldi, tarihler doldu
Görek tedarükler bişümâr olsun

Ermeni ister ki bir Beğlik ala
İslâm milletini ayağa sala
Bu da bizim için çok ayıp ola
Bozak yığnağını, târümâr olsun

Durmazlar ferâgat, olmuşlar âsi
Fikirleri budur: kıralar nâsı
Hiç korkumuz yoktur Devlet sâyesi
Mehmed Reşad Han o Sultan var olsun

Sakınıp Kâfirlerden etmeyin hazer
Karşı durmayı: gün-be-gün azar
Çekin kılıçları, olsunlar bîzâr
El-âman desinler, işi zâr olsun

Yığılmış bir yere mazbut işleri
Dağistân-Lezgisi din kardaşları
Çeker kılıçları, döker başları
Küffâr olan bütün hâkisâr olsun

Bulunmaz naziri, emsali, dengi
Sevketti Gence'ye kaç bin tüfengi
Eyledi Murtazâ misali cengi
Han Takîyef gibi bir serdâr olsun

Kırk bin "Hamidiye" imdâda gelir
Leşkerin cümlesi müheyyâ kalır
Her kim bu hususta hiyanet olur
Kesin kellesini der-be-der olsun

Çekilsin cıdalar, sökülsün cânlar
Kesilsin kelleler, dökülsün kanlar
Merdân koç-yiğitler alsın nişânlar
Çıksınlar meydâna kır-ha-kır olsun

Niçe pehlivanlar bekler meydânı
İnşâllâh alırlar şâhreti, şabı
Fursat İslâm'ındır, yoktur imkânı
Talayın malların hem şikâr olsun

Şükür zibâ buldu İslâm Devleti
Yüceldi saltanat, hem hürriyeti
Her kimde var ise vatan gayreti
İster zarar olsun, ister kâr olsun

Ol Âlem-Penâhı berkâr iken
Bütün İslâmlar'a havadâr iken
"Saadetlü, Şevketlü"müz var iken
Daha bizim için ne keder olsun

Âhir bu Kars Eli Moskof'a kalmaz
Ermeni bin dese, "Hayasdân" olmaz
İncelir Al-Osmân kırılmak bilmez
Kurtarır bizleri, pâyidâr olsun

"Cân Bezâr" yazılın, düzün silâhı
Teşkilat kurmayan bulmaz felâhı
Ödlektir "Cân-Fidâ" vallah billahi
"Haço'nun Beğliği" bize âr olsun

Kasdedek düşmanın çıkmasın sesi
Çekin Salâvatı, okun İhlâsı
Er olan kimsenin neden pervâsı
Öyle bir ses koyak yâdigâr olsun

Alak âletleri, giyek donları
Kılıçtan geçirek hâyın cânları
Kolkola bağlıyak "komidan"ları
Kan döksün gözünden, şivendâr olsun

Öküz gibi sonun "Fida"larını
Kan ile doldurun didelerini
Nerde bulursanız "dığa"larını
Amân vermen, kesin ehl-i nâr olsun

Sığının Sübhâna Şâhlarınşâhı
Hulûs-i kalbile çağrın Allâh'ı
Söylediğim vasıf sahidir sahi
İşitenler desin berhüdâr olsun

İsmim başı "Ta" âhiri "nûn" ile
Düşüncemiz olur dün ü gün ile
Öğüdüm bu kardaşlara bunile (bununla)
Herkes bu uğurda hulûskâr olsun

1918 Martından sonra Ermeni çeteleri, toplu, tüfekli olarak Türk köylerine yaptıkları baskınlarda insanları öldürdükleri gibi hayvan sürülerini, tahıl ve eşyaları da yağma ediyorlardı. 12 Mart 1918'de Türk ordusu Erzurum'a girince Ermeniler çok kanlı ve alçakça usüllerle Türkleri katliâma giriştirler. Meselâ; yalnızca Sarıkamış-Arpaçayı arasındaki 52 Türk köyünde yüzlerce insanımızı öldürdüler. 671 nüfuslu Kalo köyünde 660 kişiyi evlere doldurarak gazyağı ve benzinle ateşe vererek kapı ve pencereden kaçanları balta, kılıç ve süngülerle veya yaylım ateşiyle vahşice kıyıma uğrattılar. 15 Nisan 1918 tarihinde olan bu acıklı olayı Kalo köyünden kurtulan 11 kişiden biri olan Âşık Kahraman bir ağıt olarak dile getirmiştir.

KALOKÖYÜ AĞITI
Ey ağalar nasıl diyem derdimiz
Vardı zulmün sonu arşa dayandı
Ermeni İslâm'ı kırdı taladı
Mazlûmlar amânı arşa dayandı

Kalo'nun Köyü'nü bastı ceng açtı
Mitralyöz, tüfekle hep ateş saçtı
Ana evlâd attı dağlara kaçtı
Sabiler şivanı arşa dayandı

Mevlânın takdiri erişti başa
Yüz çevirdi bakmaz kardaş kardaşa
Üçyüz altmış canı yaktı ataşa
Koptu Nuh-Tufânı arşa dayandı

Bir cenaze gördüm kan olmuş yüzü
Portlamış kenara sıçramış gözü
Üçyüz altmış canın sönmemiş közü
Yanan can dumanı arşa dayandı

Bir yiğit vurulmuş, parmaklar kamış
Kaçarken kâfire yolu uğramış

Kâfir tutmuş tike tike doğramış
Hançer kılıç yanı arşa dayandı

Bir yiğidi vurmuş, yolda koymuşlar
Can teslim etmeden deri soymuşlar
Cep-cep edip yanlarını oymuşlar
El cepte, figânı arşa dayandı

Bir gelini gördüm ayağa kalkmış
Sandım ki canı var, yüzüme bakmış
Kâfir, mısmar ile direğe çakmış
Mısmar, çivi, önü arşa dayandı

Bir hâmile kadın, davranmış kaça
Ermeni eylemiş hep parça parça
Kılıç ile vurmuş, bölünmüş kalça
Akan kızıl kanı, arşa dayandı

Çocuğu karnından çıkartmış bakar
Can teslim etmeden süngüye takar
Bebeğin fizahı dağ-taşı yakar
Dağın, taşın şânı arşa dayandı

Altıyüzaltmış can, battı kırıldı
Çoğu yandı geri kalan vuruldu
Bu köyün defteri artık dürüldü
Hâlinin yamanı, arşa dayandı

Tanrı Ermeni'ye vermiş fırsatı
Kesti kökümüzü, kırdı milleti
Artık kıyamete kaldı müddeti
İntikâmın günü arşa dayandı

***Kahraman** kan ağlar bu başım dıman*
Çattı bu zamana, ol âhir zaman
İslâm'a yâr olsun Ahrette îman
Kâfirler isyanı arşa dayandı

Bir merekten mucize eseri kurtulan Âşık Kahraman, Digor'a doğru kaçarken Gorhana'da Ermeniler tarafından yakalanıyor ve esir dü-

şüyor. Bu arada o tarihlerde Şüregel köylerinde yapılan mezâlimi de görüyor. Ona ilişkin bir ağıtı da şöyledir:

1918 BAHARINDA ŞÜREGEL KÖYLERİNDE ERMENİLERİN YAPTIĞI MEZALİME AĞIT

Gördüm Şüregel'in ova, düzünü
Çayır çimen yeşil almış yüzünü
Ermeniler yakmış, yıkmış özünü
Sahipsiz vatanlar, insan kalmamış

Elde dolu bâde düşmüş dökülmüş
Yıkılmış binalar, taşı sökülmüş
Kırılan kırılmış, kalan çekilmiş
Sahipsiz vatanlar, insan kalmamış

Yâ Rab neler geldi mümin başına
Dideler garkolmuş kanlı yaşına
Sefil baykuş konmuş viran taşına
Sahipsiz vatanlar, insan kalmamış

Harabe kapılar hep karşı karşı
Kapıda düzülü mala tuztaşı
Mevlâm kabul etme sen de bu işi
Sahipsiz vatanlar, insan kalmamış

Çok evler yıkılmış, harabe hanlar
Kesilmiş kelleler, dökülmüş kanlar
Hanı "benim mülküm" diyen sultanlar
Sahipsiz vatanlar, insan kalmamış

Mescid, merek yanan insanla dolmuş
Hepsi ite kurda, kuşa yem olmuş
Niçe ocak sönmüş, bir adı kalmış
Sahipsiz vatanlar, insan kalmamış

Çocuklar sahipsiz, yoktur babası
Ağlar, gezer, arar bulmaz anası
Kesilmiş, havara gelmez ağası
Sahipsiz vatanlar, insan kalmamış

İslâmlar'dan on köy bütün dağılmış
Niçe bin can duman, odda boğulmuş
Cenazeler odın gibi yığılmış
Sahipsiz vatanlar, insan kalmamış

***Kahraman** seni sağ kalmaz olaydın*
Bu fâni dünyaya gelmez olaydın
Şüregel'i böyle bilmez olaydın
Sahipsiz vatanlar insan kalmamış

Hacin (Saimbeyli)'da ve 1919 yılının sonlarında Kilikya Cephesi olarak kurulan Adana, İçel, Maraş illeri ve ilçelerinde en kanlı savaşlar cereyan etmiştir.

Sayın Mustafa Onar'ın "Kurtuluş Savaşında Hacin Gâvuru" adlı 1975 yılında basılan kitabında bir ağıt vardır ki dinlemeye ve okumaya yürek ister. Bu ağıt Ahmet Z. Özdemir'in *"Öyküleriyle Ağıtlar"* adlı (1994) kitabında da aynen mevcuttur.

HACIN AĞITI (I)

Amir memur demeyerek
Hep bir ipe bağladılar
Bekiroğlu Deda'yı
Demirinen dağladılar

Sekiz gavur bir gelince
Osmanını şaşırdılar
Baban çetebaşı deyi
Hac'Ahmet'i bişirdiler

Muşambaya oturmuşlar
Etrafında geziyorlar
Sen çete topladın deyi
Çalgıyınan yüzüyorlar

Feke'ye sevkedek deyi
Taşköprü'yü aşırdılar
Yoldan geri kaçtın deyi
Kurşununan düşürdüler

Kadan alıyım kayınım
Son görgün de bu muyudu
Çifte kurşun sıkılınca
Döşek yerin su muyudu

Meydan kazanı kurdular
Bebekleri kaynattılar
Gün görmedik hanımları
Süngüyünen oynattılar

Kapı kapı geziyorlar
İfadeyi yazıyorlar
Düşman başına vermesin
Oğlak gibi yüzüyorlar

Kele Dudu kele Dudu
Kanlı göynek yu diyorlar
Bebekleri kaynatmışlar
"Kuzu eti ye" diyorlar

Yaşa babam oğlu yaşa
Bu da gelirmiş başa
Kaytancı Hössüyün Efendi'nin
Sarığın sardılar taşa

Başkatibi öldürdüler
Deyneğinen döve döve
Kurt Genco'yu yüzüyorlar
Özne gibi öve öve

Örflüyüdün Genco Çavuş
Gavurlara eyler zavır
Bebeğini öldürüyor
Çamsar oğlu koca gavur

Şefikamı öldürmüşler
Mektebin önünde yatar
Babamoğlu Koç Bilal'ım
Bunu duysa neler yapar

Zabıt Katibi Mehmet'i
Topuzunun dövüyorlar
Enfiyeci Hössüyün'ü
Tellerinen boğuyorlar

Aman bu ne acı işler
Babasını öldürmüşler
Atfiye'me selam söylen
Gök yüzünde uçan kuşlar

Hacın oldu kanlı kuyu
Uyur Kar'Osman'ım uyu
Hücum oldu alınmadı
Yıkılasın Sultan Suyu

Kar'Osman'ım Ağ Mesut'um
(Onları) ben eliminen verdim
Bu ne hikmet ey Allahım
Gavura "el-aman" dedim

Hançer bıçak açıcılar
Gayri bizi kesiciler
Ayan olsun Doğan Beyim
Urumlu'yu basıcılar

Bohçalarda altın sahat
Ben bunları nediciyim
Aman olsun Aram Çavuş
İki destan ediciyim

Ahmet Özdemir'in *"Öyküleriyle Ağıtlar"* adlı (1994) kitabının 79.-80. sayfalarında anonim bir ağıt daha vardır ki o da Hacın Ağıtı'dır ve bundan önceki ağıt gibi çok acıklıdır.

HACIN AĞITI (2)

Yanarım Allah yanarım
Şu benim cahil gönlüme
Dezze'vin ataşa yansın
Kayıl değilim oğluna

Kanlı yelek, kanlı kuşak
Buna can (mı) dayanır uşak
Ben öpmeye kıyamadım
Nasıl değdin gavur fişek

Dezze'vin ataşa yansın
Yansın gitsin köşe köşe
Bana kanlı asbap salmış
Yaşa dezzem-oğlu yaşa

Emmoğlu şurda oturur
Batsın saydığınız hatır
Hasan kadanı alıyım
Beni de Hacın'a götür

Uyu Osman oğlum uyu
Hacın oldu kanlı kuyu
Hücum ettik alamadık
Soyka kalsın Sultan Suyu

Mürsel Efendi'nin kızı
Hak'tan kara olmuş yüzü
Ara kurşunu mu değdi
Anan kadan alsın kuzu

Osmanım göğe attılar
Altına süngü tuttular
Öldüğüne gam çekmiyom
Ağ tenimize baktılar

Çam Sar'oğlu koca gavur
Bebekleri kaynatıyor
Gün görmemiş gelinleri
Süngüyünen oynatıyor

On kat asbap, püsküllü fes
Bunu bana yu diyorlar
Ocak başlarında yırak
Bebek pişmiş ye diyorlar

Osman oğlum kucağımda
Çuha şalvar bacağımda
Böyle yiğit türemedi
Kamberli'nin bucağında

Bir pınar gördüm tereli
Oturanlar hep yareli
Varamıyom evinize
Dünden kardeşim öleli

Toplanın gelin obalar
Bir taş koyun yapımıza
Dolan da gel babamoğlu
Ağ çardaklı kapımıza

Evimizin önü kuyu
Boz bulanık akar suyu
Çabalama Selbi'm uyu
Uyu mor beliklim uyu

Yaşa Tufan Bey'im yaşa
Kılıcın geçiyor taşa
Enfiyeci Hössüyün Paşa
Kılıcını salmış taşa

Daşoluk'tan top atıldı
Cebeci aklın yitirdi
Ayan olsun Doğan Bey'e
Aram çok ocak batırdı

Karslı bir âşık olan, Âşık Sefil'in bir şiiri; Ermenilerin, Rusların yerine geçerek bize nasıl darbeler indirdiğini Kars'ı nasıl yakıp yıktıklarını bütün çıplaklığıyla ortaya koymaktadır.

ERMENİLERİN KARS MEZALİMİ

Bâkidir İslâm'ın şerefi şanı
Âsi olma böyle hannâs Ermeni
Hiç kalmaz yanında Türklerin kanı
Alır koymaz sende kısas Ermeni

Rus yerine geçtin vurdun darbeler
Başımıza neler getirdin neler
Ordumuz gelince ettin tövbeler
Şimdi azdın yok mu Asvas Ermeni

Kahbe İngiliz'e sen bel bağladın
Kars ilini yıktın-yaktın dağladın
Kış günü köylere topu bağladın
Kırdın çoluk çocuk hep hâs Ermeni

Boş buldun meydânı "aslanım" dersin
Silahsız İslâm'ı talar da yersin
Mevlâm tez günlerde belânı versin
İçersin ağuyu tas tas Ermeni

Türkün nâmı aziz, duası Halil
Bunu bilmeyenler olur hor zelil
Sana olmuş vahşi Taşnaklar delil
Çürüktür temelin esas Ermeni

Kars, Zarşat, Şüregel öksüzdür sanma
Azgın keşişlerin sözüne kanma
Erzurum, Erzincan adını anma
Eyleme beyliğe havas Ermeni

Sana ibret olsun harebe Ani
Düşünde görürsün Muş ile Van'ı
Kaptırırsın Gümrü ile Revan'ı
Giyersin kara don, libas Ermeni

İtikadın bozma, bak yaradana
Fırsat böyle kalmaz, döner zamane
Düşersin ayağa, deste, dâmâne
O zaman et sonun kıyas Ermeni

Erzurum Pasin'de bekliyor ordu
Emir çıkar, gelir kurtarır yurdu
***Sefil** der, atarız veremi derdi*
Yakında oluruz halâs Ermeni

Maraş'ın Zeytun köyünde Ermenilerin Türklere yaptığı 1895-1896 yıllarındaki katliamları anlatan anonim bir ağıt vardır ki Halime adlı bir kızın ağzından söylenmiştir. Destan içlilik ve duygu bakımından çok yoğundur. Zeytun köyünde insanların uğradıkları zulüm ile insanların psikolojik durumları ve Osmanlı yönetimine sitem dolu sesleniş, destanın konusunu oluşturuyor.

ZEYTUN ERMENİ KATLİAMINA AĞIT

(24 Ekim 1985-28 Ocak 1986)
Ak kağıt üstünde kara yazıyım
Zeytûn'ın içinde müftü kızıyım
Kâfirler içinde nasıl gezeyim
Yetiş Ali Vezir meydânda kaldık
Sağ ol Padişâhım da biz esir olduk

Müftü kızı idim de adım Halime
Kâfir el attı da gonca gülüme
Esir oldum kalem aldım elime
Okuyan ağlatır cümle insanı
Yetiş Ali Vezir meydânda kaldık
Sağ ol Padişâhım da biz esir olduk

Sağ ol Padişâhım da otur tahtında
Mühr-i Süleymân'ın var tavrı-zâtında
Bir iyilik eylersen de eyle vaktında
Yetiş Ali Vezir meydânda kaldık
Sağ ol Padişâhım da biz esir olduk

Selânik'ten çıkan yeşil tütünler
Esir gitti gün görmedik hatunlar
İmdâda gelsin de dini bütünler
Yetiş Ali Vezir meydânda kaldık
Sağ ol Padişâhım da biz esir olduk

Zeytûn'u dersen de gayet azılı
Zeytûn'un içinde lağım kazılı
Çok gelin kestiler de körpe kuzulu
Yetiş Ali Vezir meydânda kaldık
Sağ ol Padişâhım da biz esir olduk

Selâm söylen Sultan Hanım anama
Tâcı tahtı yıksın da gelsin yanıma
Âh benim şefkatli pederim bayrağım çeksin de gelsin
Yetiş Ali Vezir meydânda kaldık
Sağ ol Padişâhım da biz esir olduk

Zeytun (Süleymanlı) katliamını kaleme alan ve bunun için ağıtlar yakan sadece Türkler değildir. Kendisi Ermeni asıllı birisi olan Âşık Ferdî de "*Zeytun Mersiyesi*" adlı yazdığı Türkçe destanda şunları yazıyor:

ZEYTUN MERSİYESİ

Zeytun tepesinde üç dört yüz kişi
Nazert çavuştur kumandan başı
Binlerce genç Türk'ün sayısız nâşı
Çerkezler dediler: Vallah amânî

Yeni dünya eğya bir kolu bastı
Ya Serop, pür geç deyüp, çok asker kesti
Osmanlı ordusunun kökünü sarstı
Redifler firarla kurtardı cânı

Meleh, Nişan, Garabet fedailer
Eyüce şecaat ibraz ettiler
Haylice Türklere kurşun urdular
Çokça ağlattılar, Türk Müslümânı...

Ermeni Beyliği kurmak için isyan çıkaran Ermenilerin davranışlarını ve isyanlarını konu edinen bir destan daha vardı ki Seyyarî adlı bir halk şairine attir. Bu destan Morik adlı bir isyânkâr Ermeni'nin idamını da anlatmaktadır.

DESTÂN-I MORİK

İslâm ülkesinde bir zaman gezdin
Câni bir firarın kalmadı Morik
Bunca Ermeniyi başına derdin
Ermeni Beyliğin aldın mı Morik

Morik şu ülkede hayli dolaştı
Şaşkın Ermeniye sanki yol açtı

Hamparsum Kahyâya şerri bulaştı
Sen anın damadı oldun mu Morik

Dinlemeyin şu Morik'in sözünü
Tamuya tapşırdı kendi özünü
Hani n'ettin Hamparsum'ın kızını
Ana da hasret kaldın mı Morik

İbrahim Çavuş ile Mollacık da hazır
İslâm yardımcısı Hazret-i Hızır
Mülâzım Halil Efendi doğru bir vezir
Dâmânın destine verdin mi Morik

Ehl-i dil dinleyin ne söyler dehân
Morik yüzünden oynadı cihân
Zıllıllâh-ı âlem Abdülhamit Han
Padişah varlığın bildin mi Morik

Makamın nur olsun Mustafa Paşa
Mevlâm ömür versin sad hezâr yaşa
Padişâh nüfuzun geçirir taşa
Şimdi Padişâhı bildin mi Morik

Aklı olan bundan çok hisse kapa
Aklı olmayanlar bu yoldan sapa
Âkıbet kendini çıkardın ipe
İtler ölümüne öldün mü Morik

Tutulup da sen Yozgat'a varınca
Mundar canın cehenneme verince
Asıldığın darağacın görünce
Kangı din hak imiş bildin mi Morik

Bunca Ermeniyi başına derdin
Girip kiliseye çok afroz verdin
Âkıbet kemendin altına girdin
Ettiğine pişman oldun mu Morik

Yok mu idi senin nâmus u ârın
Terk ettin elinde hep olan varın

Bütün halk-ı cihân oldu ağyârın
Şeytâna kardaş oldun mu Morik

Salbinin tarihin edeyim beyân
Sene üç yüz on bir şehr-i ramazan
Yirmi yedi yevm el hams bilin azîzân
Âkıbet canını verdi pis Morik

Saat yediye kadar hem dârda kurdu
Ermeni sînesine çok zahim urdu
Hitâmı zîr-i zemine /...../ girdi
Azrâil pençesin gördün mü Morik

Seyyârî'yim âşikârdır bu sözüm
Bizler Padişâhâ eyleriz tazîm
Padişâh arslanı Nuri Mülâzım
Arslan pençesini gördün mü Morik

Ahmet Emin Güven tarafından 1993 yılında Ankara'da yayımlanan *"Kayserili Mehmet Emin Efendi (Ruzî)"* adlı kitabın 45. sayfasında *"Ermeniler Destanı"* bulunmaktadır. Bu şiirde geçen *"Kanzalak"* kelimesinin anlamı şudur. Kayseri'de Fukara Cemiyeti adına inşa edilen "Marifî Han" adıyla yaptırılan ve o zamanlarda fitne-fesat yuvası olan hanın adıdır.

ERMENİLER DESTANI

Zuhûr etdi yine fitne-i mühim
Meşgul itmekliğe ehl-i imânı
Padişâh-ı Selâtin-i muazzam
Avn-i Hakla teshîr eder cihânı

Yek ayâr olur mu cevherle boncuk
Hiç birinde zerre kadar akıl yok
Evvelce İngiliz verirdi koltuk
Anlaşıldı Ermeninin tuğyânı

Ermeni der hele gelsin "Pengirdek"
Görelim ne olur "Sebdeṇ Perecek"
Istavroz çıkarıp "Aypeyin" diyerek
Şimdi okuyalım "Avi diranı"

"Kanzalak" diye başladı şirkete
Tefevvuk etmeye cümle millete
Tedric ile hulûl edip devlete
Fîtne çıkardılar bu hezeyânı

Sevr Anlaşmasından sonra Güney Anadolu, Fransızlar tarafından işgâl edildi. Tarsus'la Adana arasında Yeniköy'de Fransız güçlerine karşı Türkler direnişte bulundular. Fransızlara Ermeni eşkıyâlar yardımcı oluyordu. Yeniköy'deki çatışmalar sonunda, Tarsus'un Karabucak köyünden olan Molla Kerim esir düştü. Ermeni güçleri Tarsus'a girerken bu Millî Mücadele kahramanı Molla Kerim öldürüldü. Bunun üzerine uzun bir destan söylenmiştir. Biz ancak bu ağıt-destanın üç dörtlüğünü bulabildik:

MOLLA KERİM AĞITI

Tayyareler bomba attı
Çeteler yere yattı
Yetişin Kavaklı köyü
Molla Kerim esir gitti

Atları var at içinde
Ağır bukağı kıçında
Çeteler hep peşinde
Molla Kerim yol içinde

Molla Kerim terki bağlar
Askerleri silâh yağlar
On iki bacısı var
Molla Kerim der de ağlar

Yalpurluzâde Gafur Efendi'nin eşi Şehit Melek Hanımın yazdığı ve ölümünden sonra bohçasından çıkan bir destanda, Ermenilerin, Çukurova yöresindeki vahşetleri anlatılmaktadır. Destanın bir bölümü şöyledir:

ERMENİ VAHŞETİ AĞITI

Amir memur demiyerek
Hep bir ipe bağladılar
Bekiroğlu Dede Ağa'yı
Demir ile dağladılar

Feke'ye sevk var diyerek
Taşköprü'yü aşırdılar
Yoldan geri kaçtın diye
Kurşun ile düşürdüler

Meydan kazanı kırdılar
Bebekleri kaynattılar
Gün görmedik hanımları
Süngü ile oynattılar

Kapı kapı geziyorlar
İfadeyi yazıyorlar
Düşman başına vermesin
Oğlak gibi yüzüyorlar

Zabıt kâtibi Mehmed'i
Topuz ile dövüyorlar
Enfiyeci Hüseyin'i
Teller ile boğuyorlar

Belinde ferik kuşağı
Sarar dolayı dolayı
Molla Kerim'i yüzmüşler
Kan'a bulayı bulayı...

Ermeni çetelerinin insanlık dışı davranışları, yurdun her yerinde olduğu gibi, Kayseri'de de yapılmıştır. 1890 yılında Ermeni âhlaksız çetelerin zalimce davranışlarını, Kayserili halk şairi Dülger Muharrem Usta, bir şiirinde şöyle dile getiriyor:

ERMENİ VURGUNU

Azdı kâfir sene binikiyüzaltı
Toplandı kâfirler yazdılar şirket
Leşker sevkettiler gecenin katı
Yapıştı yaftalar, şâdoldu millet

Millet-i Ermeni açtı bir alay
Aslı ham demirdir tutar mı kalay
Diktiler onbaşı, çavuş, miralay
Paşaları, büyük şeytandan eşet

Merhamet etmezler gayrı bir zaman
Paşa bakmaz, halimiz pek yaman
Üç gün kaldık kilisede perişan
Eğer alır isek, bir büyük ibret

Zahmet çekip sonra oldular pişman
Gösterin gidelim bize bir mekân
Mallarımız yağma, hâneler viran
Baykuşlar ötüyor, saat bu saat

Sakamet çok oldu, mecruhlar yatır
Ne üflet muhabbet kaldı, ne hatır
Ellerinde kazma sapı, kör satır
Bundan kurtulanlar, gayrı selâmet...

SONUÇ

Bu tür şiirler ve manzum parçalar tarihe tanıklık eder. Şiirlerde geçen; yer adları, şahıs adları, gün ve ay gibi tarihler ile olayların cereyanı, gerçek tarihi takviye eder, ya doğrular ya da tarihi inkâr eder. Bu açıdan şiirler çok önemli belgelerdir.

Ermeni olayları ile ilgili olarak kısaca şunları söylemek istiyorum.

Ermenileri kışkırtıp Türklerin üstüne salanlar Batı ülkeleridir. Almanlar, Ruslar, İngilizler, Fransızlar ve İtalyanlardır. Bu ülkeler her iki halkı da yıllarca mutsuz etmişler ve aralarında onulmaz bir kin bırakmışlardır. Bugün dahi olaylara sebebiyet verenler Batı Ülkeleridir. Karşılıklı olarak ölümler ve öldürmeler olmuştur. Eğer bir tazminat söz konusu ise, bunun bedelini Batı ülkeleri ödemelidir. Türk ve Ermeni halkları uluslar arası arenada bir hukuk mücadelesine girişmeli, birlikte hareket edip Batı'dan hesap sormalı ve Batı'dan tazminat talebinde bulunulmalıdır.

Türk arşivleri yıllardan beri dünya kamuoyuna ve araştırmaya açıktır. Batılı araştırmacılar; arşivlerimizde araştırma yapıyorlar, ama Türklerin aleyhine bir belge bulamadıkları zaman bağırtıya başlıyorlar. "Türkler bize arşivlerini açmıyor" diye iftira atıyorlar. Arşivlerde Türkler aleyhine belge bulamazlar çünkü yok böyle belgeler. Ama Batı'nın aleyhinde o kadar çok belgeler var ki... Bu olayların müsebbibinin Batı olduğu artık ortaya çıkmıştır. Batının suçlu olduğu meydandadır. Batının suçlu olduğuna ilişkin yüzlerce belge var artık. O halde

Türkler ve Ermeniler elbirliği ile Batı'yı sıkıştırıp, onlardan tazminat talebinde bulunmalıdırlar.

Umarım ki Sempozyumun değerlendirilmesinden çıkacak olan sonuç bu olacaktır. Hâlâ Ermeni'yi üstümüze kışkırtan Batılı ülkeleri bu olayların bedelini ödemelidir. Bu konuda hem Türkler, hem de Ermeniler ortak hareket etmelidirler. Türk-Ermeni Uzlaşma Komitesi'ni Batının etkisinden kurtararak, bu neticeye ulaşılabilinir diye düşünüyorum.

KAYNAKLAR

1. Sait UĞUR, *İçel Folkloru*, Cilt I, CHP Halkevleri Yayınları Millî Kültür Araştırmaları: I, Ulus Basımevi, Ankara 1947, s. 196
2. Ahmet Emin GÜVEN, *Kayserili Mehmet Efendi (Suzî)*, Ankara 1993, s. 45
3. Ahmet Z. ÖZDEMİR, *Öyküleriyle Ağıtlar*, Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları: 213, Millî Kütüphane Basımevi, Ankara 1994, s. 71-78
4. Fahrettin KIRZIOĞLU, *Edebiyatımızda Kars II*, İstanbul 1958, s. 80-84 ve s. 123-125
5. Yavuz Bülent BAKİLER, *Üsküpten Kosovaya*, 5. Baskı, Polat Ofset, İstanbul 1995, s. 146-155
6. Ahmet Şükrü ESEN, *Anadolu Destanları*, (Yayına Hazırlayan: Pertev Naili Boratav), Kültür Bakanlığı Yayınları: 1305, Acar Matbaacılık (İstanbul), Ankara 1991, s.47
7. Abdullah SATOĞLU, *"Kayseri ve Çevresinde Ermeni Olayları"*, Türk-Ermeni Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildirileri (27-28 Kasım 2001/Ankara) Cilt: 1, Ankara 2003, s. 120-129

[Uluslararası Türk-Ermeni Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildirileri (27-28 Kasım 2001/Ankara), Cumhuriyet Kültür ve Tanıtım Vakfı Yayınları: 3, Cilt: 1, Ankara 2003, s. 78-98]

Âşıklarımız ve Âşıklık Geleneklerimiz

Türk edebiyatının önemli bir bölümünü meydana getiren «Âşık Edebiyatı» ve «Âşıklık Geleneği» Türklük tarihinin çok eskilerine dayanır.

Türk milleti şair bir millettir. Çobarından padişahına kadar... Halk kendi içinden çıkardığı kendine daha yakın bulduğu şairi, "âşık" diye nitelendirmiş. Halk şairleri, yüzyıllardan beri Türk milletinin duygu ve düşüncelerini halk adına söylemişlerdir. Bunlar Türk toplumu içinde çok önemli görevler yüklenmişlerdir: Falcılık, hâkimlik, büyücülük, çalgıcılık ve bilgelik...

Değişen toplum şartları ve sosyal ihtiyaçlar, onların da toplumun içindeki mevkiini değiştirdi. Ama şu değişmedi: Âşık, her zaman toplumun sözcüsü, gözü, kulağı ve dili oldu. Bunun temelinde; elinde «kopuz» adı verilen çalgı aleti kendini «saz» adı verilen alete terk edinceye kadar âşıkların; düşküne yardım, kötülüklerle savaş, aksaklıkları iyileştirme fonksiyonunu hiç bırakmamasında yatmaktadır.

Bu sebeplerle Türk toplumu; halk şairlerini, âşıkları sever, sayar. Din ve tasavvuf şairleri, köylü şairler, kasaba ve şehir şairleri yeniçeri şairleri, göçebe şairleri gibi inanç ve mensup oldukları yerlere göre gruplara ayrılan halk şairlerinin ortak yönleri şunlardır: Dilleri sadedir, hece ölçüyle söyler ve yazarlar, saz çalarlar ve olaylara daima gerçekçi açıdan bakarlar.

Halk şairleri içinde, saz çalarak şiir söyleyen, irticalî deyişler düzen ve bunları geleneğe bağlı şekil ve ezgi yapıları içinde icra edenlere «âşık», bu söyleme tarzına da «âşıklama» adı verilir.

Bunlar; tabiat, din savaş, fakirlik, geçimsizlik, güzellik, ölüm, hasretlik, yiğitlik vb. konuları; bayatı (mani), divanî, koşma, lebdeğmez,

destan, kalenderi, selis, varsağı semai, türkü, ilâhi, nefes, müstezad, musammat gibi millî türler içinde işlerler.

Âşık; ağıt yakar, beddua eder, destan anlatır, güzelleme düzer, öğüt verir, sevilmeyeni taşlar, yiğitleri koçaklar.

Âşıklar yaptıkları bu sanatlarında bir takım kuralları da halkla birlikte uygular. Bunların hepsine birden «âşıklık geleneği» adı verilir. Yüzyılların eseri olan bu gelenekler ufak-tefek değişikliklerle bugün bile devam ettirilir.

Anadolu'nun özellikle Doğu'nun pek çok yöresinde; düğünlerin, sünnetlerin, nişan ve bayramların en büyük eğlence kaynağı âşıklardır. Başka bir deyişle âşıklar olmadan düğün - dernek olmaz. Daha çok köylerde çok rastlanan bu âşıklı eğlenceler, ya köy odalarında, ya da köy kahvelerinde yapılır. Köy odalarında toplanan konuklar halı, kilim serilmiş yerlerde ve minderlerde oturur, baş köşeye âşığı çıkarırlar. Kahvelerde ise, âşık yüksekçe bir yerdedir. Konuklar ise sandalyelerde. Tıklım tıklım dolu olan köy odası ve kahvelerde konuklar en önemli kişilerdir. Eğlenceye katılanlar genellikle birden çok âşık bulunmasını isterler. Âşık bir kişi bile olsa tek başına geceyi idare edebilir.

Âşıklar bazen yanlarında çıraklarını da getirirler. Âşık, herkesin hoşuna gidecek hikâye ve destanları saatlerce türküler eşliğinde tatlı bir üslûpla anlatır. O toplumun şivesini çok temiz bir Türkçe kullanarak çok usta bir konuşma ile hikâyesini anlatır, herkese heyecanlı anlar yaşatır.

Bazı âşıklar öğüt olsun diye hikâye anlatmadan önce millet sevgisi, büyüğe saygı, mertlik, iyilik, doğruluk gibi konularda usta malı deyişler söyler. Bunlara ve bu anlatmalarına «üstadnâme»» adı verilir. Âşık Şenlik, Sümmanî, Karacaoğlan, Âşık Sıtkı, Emrah gibi âşıklarından deyişler okurlar.

Gördüğün insanı, insan mı sandın
İnsana bir temiz maya lâzımdır
Mürşid-i kâmilde iman demişler
Kişide namus abır haya lâzımdır

gibi en az üç deyiş eski ustalardan okurlar. Ayrıca dua ederler. «*Bu deyişleri bize kazandırmış üstatların, dinleyen cemaatimizin yakınlarının geçmişlerinin ruhu şad olsun, Allah rahmet eylesin!*"

Âşık bundan sonra anlatacağı hikâyesinin kahramanlarını tanıtır. Elindeki sazı ile topluluk içinde dolaşır, değişik ses tonlarıyla her olayın, her kahramanın tasvirini ve tavrını anlatır. Bitirirken «*Hikâyemiz*

burada bitti. Allah hikâyemiz ustasına rahmet eylesin, sizlerin muradını versin» diye dua eder. Duayı o kadar uzatır ki ev sahibine, devletimize, devlet adamlarımıza, şehitlere, ordumuza da uzun dualarda bulunur.

Kahvede veya köy odasında bulunan âşıklar birbirleriyle atışırlar. Âşıklar arasındaki deyişlerle birbiriyle karşılıklı söyleşmeleri çok ilgi çekici olur. Geleneğe göre âşığın biri ötekini «*meydana*» yani atışmaya çağırır. Halkın «ayak» dediği kâfiye kelimelerini dinleyiciler verir. Verilen ayak üzere söylenen deyişler karşılıklı birer dörtlükle devam eder. Sonunda her iki âşık da tapşırmasını yani adını (= mahlâsını) söyler.

Meselâ; Âşık Hüdaî ile Tokatlı Âşık Selmanî'nin atışmalarının son tapşırmalı dörtlüklerini yazalım. Bu atışmada ayak, «diz birer birer»dir.

Hüdaî:

Hüdaî ummana dalabilirsen
Tanıyıp sen seni bilebilirsen
Eğer kapını bulabilirsen
Bir gönül şehrini gez birer birer

Selmanî :

Selmanî der gönül gezmek istersen
Bu gizli sırları sezmek istersen
Aşkın deryasında yüzmek istersen
Usta kaptan ol da yüz birer birer

Bu karşılaşmalarda bazı zaman güç denemesine bile girişirler. Muamma çözerler, lebdeğmez söylerler. Şiirli bilmecelere muamma denilir. Âşıkların söylediği deyişlerde dudakları birbirine değdirecek harflerden kurulu kelime kullanmadan söylemelerine ise lebdeğmez (dudakdeğmez) adı verilir. Hatta âşıklar karşılıklı irticalen söylecekleri lebdeğmezi söylerken iki dudakları arasına toplu iğne koyarlar. Yanlış söyleyen âşığın dudağına iğne batar ve dudağı kanatır. Böylece o âşık yenik sayılır. Meselâ, Âşık Şenlik'in bir dudakdeğmezinin bir dörtlüğü şöyle;

Eser hiddetine dalan âşığın
Hayalı geç eyler nece dağları
Leyla sersemleri şeydayı cihan
Yedi yıl yayladı nece dağları

Âşıklık geleneği ile ilgili çok şeyler söylenebilir. Bu güzel millî geleneğimizin hâlâ yaşamakta oluşu sevindirici ve sevindirici olduğu kadar da sahip çıkılması gereken millî bir ödevdir.

[Size Aktüel Dergi, Yıl: 17, Sayı: 271, Mayıs 1996, s. 6-7]

Bazı Halk Şairlerinin Diliyle Âşıklık Geleneği

Halk şairi deyince, gelenek içinde yetişmiş, halk kültürüyle kişisel yeteneğini oluşturmuş, ortaya çıkardığı ürünlerini, çoğunlukla sazla çalıp söyleyen kişi akla gelir. Halk şairlerinin eserleri; halk şiiri, destan, masal, hikâye gibi ürünlerdir.

Ancak, halk şairinin aklımıza ilk getirdiği sözlü ürünler halk şiiridir. Halk şiiri, halk şairlerinin belirli bir uyak, ölçü ve dize düzenine göre sazlı ya da sazsız olarak oluşturdukları bir şiir türüdür.

Bu şiirler zamanla halkın malı olur ve halk kültürünün bir parçası durumuna gelir.

Halk şairi, halk kültürü içinde yetişir. Eserleri de halkın malıdır. Halk kültürü ve halk malı nedir? Bu kavramları çok iyi bilmek gerekir.

Halkın, geleneksel yollarla edinmiş olduğu geçmiş çağların kültürüyle, kendisinin ortaya koyduğu bugünün kültürü ve dış ülkelerden ödünç alarak benimsediği yabancı kültürden oluşan karma kültür, halk kültürünü ortaya çıkarır. Halkın oluşturduğu ya da benimsediği düşünsel, toplumsal ve manevî kültür ürünlerinin tümüne de halk malı diyoruz.

Bu yazımızda halk kavramı üzerinde durmak istemiyoruz. Halk sözcüğü tartışmalıdır. Halk kimdir? Kesin sınırlarını çizmek ve tartışmayı siyasal boyutlara vardırmak istemiyorum. Ancak; bir toplum içinde, ortak gelenek, görenek, davranış ve uygulamalardan oluşan bir kültürel düzende yaşayan insan topluluğuna «HALK» diyoruz. Bu kavramdan ne anlaşılıyorsa işte halk odur.

Halk şairi, halk ozanı, saz şairi, âşık gibi sözcük ve kavramları bir kefeye koyup bunların kendi dilleriyle «âşıklık, şairlik, ozanlık» geleneğinin ne olduğunu öğrenmeye çalışalım.

Karslı Âşık Hasretî'ye göre âşıklar ayrı bir dünyanın kişisidir:

Âşık ayrı bir âlemdir
Dünya benim içimdedir
Ervahın sırrını yazan
Künye benim içimdedir
Âşık Hasretî

Âşıkların bir önemli niteliği dosdoğru söylemesidir. Âşıklığın temelidir bu:

Kellem bahis olsa dilimi bükmem
Sefil Selimi'yem gözyaşı dökmem
Acze kılıç çekmem üstüne çökmem
Yoksula sataşmak marifet değil
Âşık Sefil Selimî

Âşık Hasretî, ayrı dünyaların insanıdır demişti âşıklar için. Kul Gazi de, âşığın herşeyden «fariğ» olduğunu, kötülerden ve kötülüklerden kendisini ayrı tutması gerektiğini söyler:

Âşık ehl-i tarik olur
Herşeylerden fariğ olur
Kötülerden ayrık olur
Çelmez hiç bir his yolunu
Kul Gazi

Âşıkların çoğu saz çalar, bunlara sazlı ozan adı verilir:

Âşık isen bir alışkın saza düş
Âşık Ruhsatî

* * *

Âşıklar sazını eline alsa
Güzeller perdesin yüzüne vursa
Yiğit sevdiğinin sesini duysa
Gölde yeşil ördek ötmüş gib'olur
Dadaloğlu

Saz her mecliste çalınmaz, söz cahile söylenmez:

Sular gibi her ummana dalamam
Her meclise gidip sazım çalamam
Her nereye gitsem huzur bulamam
Kullar bana yabancıdır neyleyim
Kul Ahmet

* * *

Cahil meclisinde satma güheri
Ne bilsin kadrini beyni serserseri
Bir münasip söz bul kapat defteri
Mukayyet ol lisanına iyce bak
Âşık Ruhsatî

Söz ama, sözün doğrusu söylenir mecliste. Tartarak, ölçülü ve değerli sözler olmalı bunlar:

Eğer âşık isen gözümün nuru
Sakın mecmuam yârana verme
Hattım kemdir amma sözüm mücevher
Bir kıymet bilmedik hayvana verme
Âşık Ruhsatî

* * *

Hicrani'yem sözü kalpte tartarım
Bir sim vahdete-düştüm yatarım
Yirmi yıldır aşk elması satarım
Dahi açılmamış dükkanımız var
Âşık Hicranî

* * *

Âşık ilhamını tartarak yazar
Âşık Sefil Selimî

Âşıklar bir usta yanında yetişir. Güzel söz söylemeyi ve geleneği ustadan öğrenirler. Ustasından el alan âşık, artık sözünü, sevdasını kimseden çekinmez.

Âşıklar ustazdan aldı haberi
Er olanlar seçer goncayı harı
Sadık Baba

Âşk bir hazinedir, özünde sakla
Bazı yobazları hak sözle hakla
Âşık Sefil Selimî

* * *

Âşık olan çok mert olur, ağ giyer
Âşık Sefil Selimî

* * *

Âşıklar kocamaz sevdalar ölmez
Âşık Ali İzzet Özkan

Âşıklar vezin-konu vb. gelenekleri de iyi bilmelidir:

Vezinden mevzundan var mı haberin
Âşık Ruhsatî

Âşıkta fesatlık olmamalıdır. Ve söyleyeceği şeyleri dilinden bırakmamalıdır:

Eğer fasit isen âşık olaman
Âşık Ruhsatî

* * *

Âşık olan komaz dilden virdini
Bekler dostun yöresini yurdunu
Sadık Baba

Âşığın bir niteliği de köy köy, kent kent dolaşmasıdır. Ve âşıklar bundan yorulmaz. Kendi deyişlerini söyler, başkalarının deyişlerini değil:

Ruhsatî köylerde dolaştım gezdim
Nice güzellerin methini yazdım
Gayrı bu sevdanın ipini çözdüm
Astım bir köşeye sazı kaç gündür
Âşık Ruhsatî

Âşıklar yormaz aşk atın
Dükkanından alır satın
Eğer zahir eğer batın
Senin kurban etmeyince
Sadık Baba

Âşık olan aşkın meyini içiyor
Zahiri batından bilip seçiyor
Âşık Ruhsatî

Âşıklık zor iştir. Gezici olanlar, dağ tepe dolaşanlar aslında geleneği sürdürenlerdir:

Âşığın döşeği sevda dağları
Yorgan olur bulutları bağları
Âşık Ali izzet Özkan

Kimi âşıklar da kendi söyleyişlerinin bir Tanrı vergisi olduğunu iddia ederler.

Ben değilim Hak söyletir dilimi
Âşık Ruhsatî

* * *

Kılı kırka ayırtdıran
Koyunu kurda güttüren
Seni bana seyrettiren
Ayna benim içimdedir.
Âşık Hasretî

Âşıkların kendi deyişleri iyi bir tahlil sonucu elden ve gözden geçirilse «halk şairi, âşık, saz şairi, ozan vb.» nedir, ortaya çıkarılır kanısındayım.

Yazımızı Âşık Ruhsatî'nin bir dörtlüğü ile noktalayalım:

Benim oğlum meydana gel âşık ol
Çıkarma karayı bağla bir zaman
Âşk dediğin elde büyük sermaye
Coşkun sular gibi çağla bir zaman

[Halay Dergisi, Yıl: 4, Sayı: 31,Temmuz 1983, s. 10-11 ve 28]

Vasf-ı Huda'î Resûl ve Cem-i Şu'ara-yı Gubarî

Edebiyat tarihleri, hayatlarının birçok yönü ile alâkalı bilgileri bizce meçhul kalmış, kimisi yaşadığı asırda meşhur olmuş, kimisi hafızalarda saklanarak nesilden nesile intikal yoluyla günümüze kadar gelebilmiş eserleriyle tanıyabildiğimiz birçok şairle doludur. Onlar hakkındaki cüzî bilgileri de tezkireler veya şâirnâmeler vasıtasıyla öğrenebiliyoruz. Divan edebiyatında tezkireler ne ise, içinde yaşadığı halkın âdet, anane ve dilinin bir sonraki nesile aktarılmasında mühim rol oynamış olan halk şâirleri için de şâirnâmeler odur.

Hece ölçüsü ile yazılan ve kaleme alan şâirin kendisinden önce ve kendi devrinde yaşamış şâirleri tanıttığı bu manzumeler, o devrin duygu, düşünce ve yaşayışını aksettirmesi bakımından büyük ehemmiyeti haizdirler.[1]

Şâirnâmelerle ilgili araştırmalar ve yayınlar, yok denecek kadar azdır. Cönklerin kütüphanelerin rafları arasında incelenecek vakti beklemesi veya birçoğunun halkın elinde bulunması yüzünden bu hususta çalışmalar yetersiz kalmaktadır. Şimdiye kadar dört şâirnâme yayımlanmıştır.[2]

Bu yazımızda tanıtacağımız *Vasf-ı Hudâ'î Resul ve Cem-'i Şu'arayı Gubârî* adlı şâirnâme, Kültür ve Turizm Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi arşivinde N. E. 79.0021 numarada kayıtlı el yazması bir eserin 18a-20b varakları arasında tarafımızdan bulunmuştur. Eserin yukarıda belirtilen varakları arasında, Gubârî'nin «Kalenderi» ve «Vezn-i İlâhi» adlı iki ayrı şiiri daha vardır. Eser, *Gubârî* adlı bir şâir tarafından kaleme alınmış olup, şâirler eliften ye'ye dek terkib-i harf ile sıralanmıştır. Son iki dörtlüğünde ise manzumenin teşkil edilişi ile ilgili az da olsa bir takım bilgiler vardır. Daha önce şâirnâmenin bir benzeri, *Prof. Dr. Şükrü Elçin* tarafından yayımlanmıştır. Eserin nerede olduğu hakkında

herhangi bir kayıt bulunmamakla birlikte, şâirinin «*19'uncu asrın sonu ile yirminci asır başlarında*» yaşadığı belirtilmektedir.[3]

Gubârî'nin hayatı ile ilgili elimizde yeterli bir bilgi yoktur. Tezkirelerde[4] Gubârî mahlâslı birkaç şâire rastlanmaktadır. Bunlardan biri *Ulalı Gubârî*'dir. 1538 yılında yazılan «*Sehî Bey Tezkiresi*»nde altıncı tabaka şâirleri arasında gösterilmiştir.

«*Lâtifi Tezkiresi*» nde (Hatib-zâde Abdüllâtif «ölümü: 1583») *Karamanlı* bir *Gubârî*'den bahsedilmektedir.

H. 971'de bitirilen «*Gülşen-i Şu'arâ*» adlı tezkirede *Harpeşteli Gubârî;* Pîr Mehmet Âşık Çelebi'nin (Ölümü-1571) «*Meşâîrii'ş-Şu'arâ*»sında Gubârî ile birlikte *Mahmut Çelebi Gubârî;* Kınalızâde Hasan Çelebi'nin 1586'da bitirip III. Murad'a sunduğu «*Tezkiretü'ş-Şu'arâ*»sında *Abdurrahman Gubârî* ve *Keresteci-zâde Mahmut Çelebi Gubârî;* «*Beyanî Tezkiresi*'nde 15. ve 16. yüzyıl şâirleri bölümünde gösterilen bir *Gubârî;* Gelibolu Mustafa Âlî'nin (Ölümü-1599) «*Künhül-Ahbar*»ında Kanunî zamanında yaşamış *Gelibolu'lu Yusuf Gubârî;* Riyazi Mehmet'in (Ölümü-1644) «*Riyâzü-ş-Şu'ara*»sında, Kafzâde Fâizî'nin (ölümü 1620) «*Zübde'ü'l-Eş'ar*»ında ve Faik Reşit Bey'in (Ölümü-1914) «*Eslâf*» adlı eserinde *Gubâri* adlı bir şairden bahsedilmektedir.

Bir de 17. yüzyılda yaşamış *Diyarbakırlı Kasım Gubâri*[5] ile iyi bir öğrenim görmüş, divan edebiyatı etkisi altında kalmış «Mağrib Ocakları»ndan olduğu sanılan ve gemici bir âşık olan *Âşık Gubârî* (1747'den sonra öldüğü sanılmaktadır.)[6] vardır. Ayrıca Abdülbaki Gölpınarlı, «*Alevî-Bektâşi Nefesleri*» adlı eserinde *Gubârî* adlı birinin bir deyişini vermiş ve hakkında bilgi edinemediğini belirtmiştir.[7]

Gerek tezkirelerdeki bilgilerden ve gerekse şâirnâmede adı geçen şairlere bakılarak elimizdeki şâirnâmenin 17. yüzyıldan sonraya ait olduğu tahmin edilebilir.

Gubârî'nin «Şâirnâme»si 59 dörtlükten meydana gelmiş olup ilk 25 dörtlüğünde Allah, Peygamber, halife ve mezheplerden bahsedilmektedir.

Elimizdeki şâirnâme ile «*Hızrî'nin Şâirnâmesi*» karşılaştırıldığında büyük benzerlikler ortaya çıkmaktadır.[8]

Meselâ «Hızrî'nin Cem'üş Şâirân»ı, şu dörtlükle başlar:

«Hamd-i bî-nad dâim Bârî Huda'ya
Bildirüp âleme vahdaniyyeti
Evveline yokdir asla nihâye
Ahirinin hiç bulunmaz gayeti.»

Görülüyor ki Gubârî'nin Şairnâmesi'nin birinci dörtlüğünün hemen hemen aynıdır. Hızrî'ni Şairnâmesi'nin 2. dörtlüğü, Gubârî'nin Şairnâmesi'nin 2. dörtlüğüne; 3. dörtlüğü 4. dörtlüğe; 4. dörtlüğü 5. dörtlüğe, 11. dörtlüğü 8. dörtlüğe; 12. dörtlüğü 10. dörtlüğe; 13. dörtlüğü 9. dörtlüğe, 14. dörtlüğü 25. dörtlüğe aşağı yukarı benzemektedir.

Bundan da Hızrî (19. yüzyıl şairi)'nin, Gubarî'den esinlenerek şâirnâmesini meydana getirdiği anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak, 270'i aşkın şairin adının sayıldığı Gubârî'nin Şâirnâmesi, edebiyat tarihimiz için çok önemli bir kaynak olacaktır.

VASF-I HUDA'Î RESUL VE
CEM'İ ŞU'ARÂ-YI GUBÂRÎ

Hamd idelüm evvel Bâri Huâ'ya,
'Âleme bildiirdi vahdaniyyeti.
Evveline yokdur lâ-şek nihâye,
Âhirinin olmaz asla gayeti.

Kemâl-i kudretle evvel ü âhir,
Hallâk-ı âlemdir bâtın u zahir,
Doğmadı anadan Kerim ü Kadir,
Kendindendir Hakk'ın zât-ı kudreti.

Zât-ı subûtiyye sıfat-ı Bari,
Hayat, İlim, Semi', Basar envârı,
İradet, Kudret, Kelâm, Kadîmi varı,
Kimseden değüldür ulu heyyeti.

Bir gizlü kenz iken Cenâb-ı Gaffar,
Zât-ı kudretini eyledi izhar,
Ademden var itdi cihanı Settâr,
Her san'atda çokdur Hakk'ın hikmeti

Lutf ile Habîb'in nûrun yaratdı,
Kendi nûrından ana nur katdı,
Yitmiş bin yıl dirler terbiyyet itdi,
Kandîl-i kudretde buldı şöhreti.

Takdîr-i ezeldir kudret-i umûr,
Her şey'i halk itdi Hudâ bî-kusûr,

Şeş rûz içre oldu bu cihan zuhur,
Onsekiz bin âlem buldı hey'eti.

Kudret-i Mevlâ'yı inkâr itmeyüz,
Müşrikînler tarîkine gitmeyüz,
Felâsife kavlin hele dutmayuz,
Firâk-ı dâllenin çokdur illeti.

Âdem'le Havva'yı yaratdı Vehhâb,
Biri mâhdır biri misl-i âfitâb
Cennet'den dünyâya idince şitâb
Getürdüler bunlar çok zürriyeti.

Âdem'e virildi Mustafa nûrı,
Tâ Benî 'Adnan'a itdi mürûrı,
Anunla mürseller buldı sürün,
Ol nûra itdiler çoğı izzeti.

Cihâna gelmemiz murâd-ı Hak'dır,
Sun'i kemâline şekkimiz yokdur,
Hâbil'le Kâbilün kıssası çokdur,
Kan döküb birisi itdi töhmeti.

Bundan sonra geldi bî-hısâb resul,
Her biri Huda'nın 'indinde makbul,
Kimine suhuflar eyledi nüzul,
Hak yola itdiler bunlar da'veti.

Musa'ya Tevrat'ı indürdi Gafur,
Hem dahi Davud'a virildi Zebur,
Bunların zamanı eyleyüb mürur,
İncille 'İsa'ya geldi nevbeti.

Hazret-i Muhammed habîb-i Hudâ
Kuran'ı hacetçe virdi Kibriya,
Da'vet-i Mirâc'a buldı ol rehâ,
Şer-i nübüvvetle giydi hil'atı.

Kemâl-i kudretle menzile erdi,
Sabâvet hâlinde da'vete durdı,

Kalbi pûr-nûr idi dîdârı gördi,
Dilerdi Bârî'den her dem ümmeti.

Mîrâc-ı Hak Resul eyledi me'vâ,
Vâridât'da Kâbe Kavseyni ev-ednâ,
Ebûbekir tasdik eyledi Hakka,
Sıdk u emânetle itdi ülfeti.

Anunçün ol oldı ser-'asker-i ashâb,
Sânîsi 'Ömer'dür ol İbn-i Hattâb,
Sâlisen 'Osman'dır câm-i Kitâb,
İptida ol yazdı nazm-ı kudreti.

Râbi-i Ali'dir kâtil-i âjder,
İbn-i Ebî Talib Fâtih-i Hayber
Olur Firdevs içre sâki-i Kevser,
Gösterdi gazada hayli heybeti.

İbtidâ bunlardur şeref-i İslâm,
Virdiler hak dine nizâm intizâm,
On iki şehzade on iki imâm,
Çekdiler bu yola hayli zahmeti.

Hüseyn ile Hasan oldular şehid,
Bunlara hayf idi Mervân-ı Yezid,
Katl itdi birisin bî-rahm-ı pelid,
Ol birine buldı susız fırsatı

Ba'de seçildi dört mezheb ey yâr,
Dördi de Hak üzre itmeyüz inkâr,
İmâm-ı Hanifi sâhib-i esrar,
İbrahim Halil'den âldı milleti.

İmâm-ı Şâfi'î Mâliki geldi,
İçtihadla bunlar merkezin buldu,
İmâm-ı Hanbeli ol şehid oldu,
Ulûmda geçürdi bunlar müddeti.

Bunca evliyalar bunca asfıyâ,
Rûh-ı paklarına eyleriz duâ,

Şefâ'atların nasib eyleye Hudâ,
Mahşerde umarız yüce himmeti.

Üçlerle, yediler, kırklar, erenler,
Anlardur hak yola serler virenler,
Makâm-ı 'ulvî-i zahir görenler,
Can atub her zaman diler cenneti.

Veysel Karanidür hâbîb-i Resul
Şems-i Tebriz merdanı sâhib-i usûl
Mankı Hünkâr ilmi Kemalde mekmul,
Hacı Bekdaş Veli buldı şevketi.

Vasf-ı Resul idüb söyledük kelâm
Ba'zı evliyadan eyledük peyâm,
Bu bahsi burada idelüm temam,
Tafsiline tab'ın vardır ruhsatı

Bahr-i 'aşkı cüz'î boylasam gerek
Şu'arâ cem'ini eylesem gerek
Terkib-i harfile söylesem gerek
Elif'den yâ'ya dek bu cem'iyyeti.

Edebî İş'ârî Ebyâtî mahir
Ezberi İkramı Esrârî zahir
Erbabı Usûlî Eşrâfî tâhir
Ahmedî İcâdî bilür sîretî.

Behcetî Behâyî Beşkâyî buldı
Bahşi'î Bihiştî Berâtı âldı
Beyâz-î Bâkı'yle Baharı kaldı
Baliğî Bistâmî buldı zîneti.

Türabî Taksiri Takdîrî bilür
Terkîbî Tedbîri Tahrîrî bulur
Tâ'ibî Tüvânî Tevhîdî gelür
Tercîhî Tahmîdî eyler sohbeti.

Sebâtî Sabitî bilür iş'ârı
Sevrî Senâî'yle ider güftârı

Sâlisî Sevâbî diler her bârî
Semûdî Şemârî çeker gayreti.

Cefâyî Cemîlî Cevrî Cinânî
Celvenî Cünûnî buldı zamanı
Cihanî Cür'etî Cehdî Civânî
Çâkerî Cemâlî diler himmeti.

Habîbî Hâletî Hadîdî merdân
Harîrî Harimî Hâfızî irfan
Hayatî Hamîdî Hayretî Hayrân
Haydarî Hüseynî buldı Hasletî

Harâbî Hatâyî Hayalî güzel
Hüsrevî Hurşîdî söyler rumuzlar
Hulkî Horâsânî Hâtemî sözler
Hubeyyir Huldî'den aldı işreti

Delîlî Derûnî Dîvânî Defter
Deryâyî Devrânı ol kân-ı gevher
Dehrî Dürrî okur iş'ârı ezber
Dehânî Dizârî çeker hasreti.

Zelîlî Zâhibî Zihnî Zekâyı
Zeyyâdî Zâ'idî aldılar payı
Zûrûbî Zülâlî 'âleme sâğı
Zihnî'nin iş'âra çok şâhiçyeti.

Rehberî Rumûzî Resmî Rakîkî
Riyâzî Recâyî Ruhî Rahikî
Revânî Revnâkî Râhî Refikî
Râzi Râmî ile itdi rıhleti.

Zebanî Zemînî Zamânî gördi
Zigânî Zâ'ilî Zahmet'e erdi
Zahidî Zîneti meydâna girdi
Zeynî Ziyaretî gördi ibreti.

Sâki'î Sagarî Sipahî âşık
Sürurî Sücûdî Serî'rî lâyık

Selmânî Sevdâyî Sü'âlî Sadık
Sâkinî Sehvî'nin çokdur vüs'atı.

Şöhretî Şerifî Şehrî yâr imiş
Şemsî Şâhidî'yle hünerkâr imiş
Şermî Şehdî ile şekerbâr imiş
Şânî Şöhretî'yle hûbdur takati.

Sûretî Sarrâfî Savtî Sadâyî,
Sahnî Sun'î buldı Sadrî vefâyi,
Sâdıkî Sohbetî sürdi safâyî
Sahâbî sahbâda var germiyyeti.

Zûti Zırûtî kaldı küsûfda
Zarurî Zamîrî kâsır hurûfda
Za'fî Zalâletî her dem küsûfda
Za'îfî'nin yokdur kadri kıymeti.

Tâhirî Tuhûrî ol kân-ı vefa
Tâlibî Tarîkî Tayrî Mustafâ
Tarzî Tarikâtî eyleyüb safâ
Tab'î Taberî'nin açıktır bahtı

Zarifî Zuhurî zarafet eyler
Zarfî Zâhirî'yle hasb-i hâl söyler
Zılâlî derdimend Zulâmî neyler
Zılmî'yle istemez kimse Zulmeti

'Atâyî 'Ulûmî 'Aşkî 'Âşıkî
'Askerî 'Işretî 'Ulvî nâtıkî
'Âşık 'Ömer 'Adnî buldı lâyıkı
'Andelîbî güle ider minneti.

Gazâlî Gıyâsî Gaysî Guyûsî
Gayretî Giyabî Garbî Gulûbî
Garâmî Gamamı Gaybî Gümüşî
Gubârî Garîbî çeker gurbeti.

Fahrî Fikrî ile Fevrî Fesâdî
Fuzûlî Ferîdî Ferdî Ferhâdî

Fenâyî Firâkî Fennî Feryâdî
Fakrî Figânî buldı Firkati.

Kâni'î Kametî Kasdî Kabûlî
Kandî Kaydî Kırbî bilürler yolı
Kahrî Kadrî Kudsî derûnı tolı
Kışmirî söylemiş çok haltıyyeti

Kâtibî Kâzımî Kâmal'i gördi
Kâşifî Gülşenî kemâle erdi
Kerimî Güvâhî gevherî derdi
Kenzî güftarında buldı kesreti.

Latîfî Likâyî La'lî gevheri
Libâsı Lü'lü'î dahi Leşkerî
Lâmi'î'nin ziyâde mergûb eş'arı
Gûş idenler âlur ânḍan lezzeti.

Muhyiddin Minberî Merdî Mesîhî
Me'âlî Meşrebi Mehdi Melihi
Ma'bedî Mahremî Mestî Medîhî
İtmişler 'irfana hayli hizmeti.

Nesîmî Necâtî uşşak benâmî
Nihâdî Nihârî Nehrî Nevamî
Niyâzî Nebatî Nazmî Nizamî
Bunları fehm itmez Nakdî Nikbetî

Vâsi'î Vahdetî Vâhid'i görsem
Vusûlî Visâlî Vehbi'yye ersem
Vecdî Vukûfî'den Vasfi'î sorsam
Vefâ'î'nin gitmez dilden vahşeti.

Hevâyî Hüdâyî Hey'et'i bilüb
Hâtifî Hilâlî Hâşim'i bulub
Hamâmî Himmetî tarîka gelüb
'Aşka Hidâyet'le itdi niyyeti.

Yetîmî Yektayî Yârî Yârânî
Bursalı Yazıcı Yusuf Yamânî

Yahya'nın iş'ârda hûpdur dîvânı
Tahsil-i 'ulûmda çekdi sıkleti.

Şu'ârâ nisvândan ikidür 'aceb
Birisi Mihrî'dür ol biri Zeyneb
'Aşk içre olmuşlar gayet mü'eddeb
İtmişler anlara çok terbiyyeti.

Ehl-i dil kâmile eyleyen hizmet
Zâyi' olmaz bulur 'âlemde 'izzet
Murâd-ı maksûda iriştir elbet
'İrfânile eyle gel iinsiyyeti.

Ey dilâ şu'arâ manzûmın itdik
Bülbül-i şûrîde mânendi ötdik
Ezelden eş'arın lezzetin datdık
Eyledik bu resme güfte cür'etî.

Tasavvur eyledim bu nazmı ey cân
Yokdur gayrı ile kasd-ı imtihan
Ba'zı şu'arâyı eyledim beyân
Harfile gösterdim cüz'i sanatı.

***Gubârî** fünûn-ı iş'ârı sezdim*
Vezn-i hurufatın remzile düzdüm
Zarafet ehline şekerler ezdim
İçen yaran bilür şirin şerbeti.
Temmet

DİPNOTLAR

* Bu yazı; 1984 yılında Kültür Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Başkanlığında Araştırmacı kadrosunda çalışan Sayın Önal Kaya ile birlikte hazırlanmıştır. Önal Kaya şimdi DTCF'de Doç. Dr. olarak görev yapmaktadır.

1 Prof. Dr. Şükrü Elçin, «*Şâirnâmeler ve Sun'î'nin Şâirnâmesi*», Türk Folklor Araştırmaları Yıllığı - Belleten 1974, Ankara 1975, s. 66

2 a) Saadettin Nüzhet Ergün, *Âşık Ömer Hayatı ve Şiirleri*, Semih Lütfi Matbaası ve Kitabevi, İstanbul, (tarihsiz), s. 431

b) Prof. Dr. Şükrü Elçin, «*Şâirnâmeler ve Sun'î'nin Şâirnâmesi*», Türk Folklor Araştırmaları Yıllığı - Belleten - 1974, Ankara 1975, s. 66.

c) Prof. Dr. Şükrü Elçin, «*Noksanî'nin Münâcâtı ve Bir Türkünün Macerası*», Halk Edebiyatı Araştırmaları, Ankara, 1977, s. 326

d) Prof. Dr. Şükrü Elçin, «*Hızrî'nin Şâirnâmesi*», Türk Folklor Araştırmaları Yıllığı 1976, Ankara, 1977, s. 55

3 Prof. Dr. Şükrü Elçin, "*Gubârî'nin Şairnâmesi*", Türk Folkloru Dergisi, sayı: 28, s. 10

4 Agâh Sırrı Levent, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Cilt I, Türk Tarih Kurumu Yayınları VIII. seri sayısı: 18, Ankara 1973

5 Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Cilt 3, s. 375

6 Aynı *Ansiklopedi*, s. 374

7 Abdülbaki Gölpınarlı, *Alevî - Bektaşî Nefesleri*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1963, s. 11 ve s. 227

8 Prof. Dr. Şükrü Elçin, «*Hızri'nin Şâirnâmesi*», Türk Folkloru Araştırmaları Yıllığı 1976, Ankara, 1977, s. 55

[Folklor ve Etnografya Araştırmaları 1984, Hazırlayanlar: İ. Gündağ Kayaoğlu-M. Sabri Koz, Anadolu Sanat Yayınları, Erenler Matbaası, İstanbul 1984, s. 175-188]

"Ramazan Destanı"
Halk Şairi Aynalı'nın mı?

Giriş

Halk edebiyatımızda ünlü bir destan bulunuyor. Bazı yerlerde *"Ramazan Destanı"* bazı yerlerde *"Destan-ı Ramazan"*, *"Aç Gözlü Destanı"*, *"Aç Gözün Destanı"*, *"Ramazan Yemekleri Destanı"*, *"Yemekler Destanı"* gibi başlıklarla bu destan çok çeşitli kaynaklarda yayımlanmış, şairi ve sahibi belli değildir.

Bu destanın; nerelerde hangi adlarla ve ne zaman yayımlandığına geçmeden önce, Kıbrıslı Aynalı'nın okuduğu *"Aç Gözlü Destanı"* üzerinde duralım.

Önce *"Aynalı"* kimdir? Bir şair midir? Aynalı ile ilgili Kıbrıs'ta bir hayli çalışma yapılmıştır. İlk çalışma; 8-17 Temmuz 1963 tarihlerinde Kıbrıs'ta çıkan Devrim gazetesinde yayımlanan *"Aynalı-Röportaj"* adlı yazıdır.[1]

Özker Yaşın bu röportaj yazısından sonra Aynalı ile ilgili iki makaleyi Bozkurt gazetesinde yayımlamıştır.[2,3] Bu yazılarda Özker Yaşın, Hasan Şefik Altay'ın yayımladığı *"Kıbrıs Türk Şiiri Antolojisi"*ni eleştirmekte ve tanıtmaktadır. Bu iki makale Aynalı'nın bir şair değil, sadece şiirleri tekrar eden bir nakilci olduğunu söylemektedir.

Hasan Şefik Altay ise yine Bozkurt Gazetesinde Özker Yaşın'ın eleştirilerine cevap verirken, Aynalı'yı bir şair olarak kabul ettiğini kendi ifadelerinden ispat ederek *"Bir Tartışma"* adlı yazısında Aynalı'nın şairliği hakkında yine de tereddütleri olduğunu yazar.[4] Ama, Hasan Şefik Altay, *"Kıbrıs Türk Şiiri Antolojisi"*nde Aynalı'yı şair olarak göstermiş ve antolojisine almıştır.[5]

Folklorcu Mahmut İslâmoğlu 1969 yılında *"Kıbrıs Türk Folkloru"* adlı değerli kitabında Aynalı'dan alınan *"Aç Gözlü Destanı"* nı yayımlamış, Aynalı'nın şairliği ile ilgili herhangi bir yorum yapmamıştır.[6] Yine Kıbrıs'ın yetiştirdiği değerli folklorculardan Oğuz Yorgancıoğlu *"Kıbrıs Türk Folkloru"* adlı kitabında Aynalı ve şiirleri ile ilgili bilgiler vermiştir.[7]

Gülgün Serdar, Kıbrıs Türk Edebiyatı ile ilgili hazırladığı bir araştırma-inceleme kitabında, Aynalı'nın bir şair olmadığı kanaatini ortaya koymakla birlikte, *"Aç Gözlü Destanı"* nın 1965 yılında İstanbul'da ölen Ahmet Babacan adlı birisi tarafından yazıldığını öğrendiğini söylemektedir.[8] Gülgün Serdar'ın bu öğrendiği tamamen yanlıştır ve gerçeği ifade etmemektedir. Gülgün Serdar, *"1965'te İstanbul'da ölen Ahmet Babacan'ın akrabası Ali Korun'la yaptığımız görüşmede A. Korun'un amcası olan bu zatın İngiliz İdaresi devrinde bilhassa Halit Arap'la, Hasan Bulliler olaylarının geliştiği günlerde hapishane gardiyanlığı yaptığı ve böylece hapsedilen şahıslardan hayat hikâyelerini dinleyip yazdığı ve bunları Aynalı'ya verdiği bilgiye dayanırsak, bu eserlerin ilk okunuş (kendisi yazış diyor) tarihlerinin 1900-1904 yılları arasında olması gerekirdi"* demektedir. Bu açıklamalar *"Aç Gözlü Destanı"* nın Ahmet Babacan'a ait olduğunu kesinlikle doğrulayamaz. Zaten bu destanın, Aynalı'nın henüz doğmadan önce ortaya konduğunu ileride anlatacağız.

Aynalı ile ilgili çok yazılar yazıldı, çok şeyler söylendi. Harid Fedai, Yaşar İsmailoğlu, Haşmet M. Gürkan ve daha niceleri epeyce yazı yazdılar. Ben burada, Aynalı ile ilgili ilk bilgiler olması açısından önemli gördüğüm bazı kaynaklardan söz ettim.

Aynalı ile ilgili bağımsız bir kitap 1993 yılında Folklorcu Mustafa Gökçeoğlu tarafından yayımlandı. 110. sayfalık kitapta Mustafa Gökçeoğlu, Aynalı'dan derlenen 7 destana yer vermektedir. Kitap *"Aynalı'nın Okuduğu Şiirler"* adını taşıyor ki doğru bir adlandırmadır.[9] Mustafa Gökçeoğlu, Aynalı'nın *"üretici değil, yanlızca aktarıcı"* olduğunu söyleyerek *"onun bir halk şairi olmadığı"* na kanaat getirmektedir.

Mustafa Gökçeoğlu bu 7 destanı nereden elde etti? 1956-1962 yılları arasında *"Foto Venüs"* adıyla Kıbrıs Lefkoşa Türk Kesiminde fotoğrafçılık yapan Hüseyin Tahsin Özerlat, Aynalı'nın sesini banda kaydederek bu 7 destanı derledi. Hüseyin Tahsin Özerlat, Aynalı'dan bu destanları muhtemelen 1960 yıllarında banda almıştır.

Hüseyin Tahsin Özerlat 1919'da Lefkoşa'da doğmuş, Kara Harb Okulu'ndan mezun olmuş, Kore Savaşı'na katılmış ve gazi olmuştur. 1956-1962 yılları arasında fotoğrafçılık yapmış, Kıbrıs Ordusu'na mu-

kaveleli yüzbaşı olarak 1962 yılında katılmış ve orduda görevliyken bir kalp krizi sonunda vefat etmiştir.

"Kıbrıs Fotoğrafçılık Tarihi" adlı bir eseri bulunan Gazi Yüksel; Hüseyin Tahsin Özerlat'ın derlediği bu ses kasetini Folklorcu Mustafa Gökçeoğlu'na vermiştir. Gökçeoğlu, bu ses bandlarını çözümleyerek adı geçen kitabı 1993 yılında yayımlanmıştır. Mustafa Gökçeoğlu'nun kitabını okuduğumuzda öğreniyoruz ki; Hüseyin Tahsin Özerlat da Aynalı ile ilgili olarak onun bir *"halk ozanı"* olmadığını notlarını kaynak göstererek söylemektedir.

Mustafa Gökçeoğlu'nun kitabı pek de iyi düzenlenmiş değildir. En azından Aynalı'nın hayatı; doğum ve ölüm tarihleri de belirtilerek verilebilirdi. Kitabı okuyan Aynalı'nın hayatı ile ilgili çok şeyler öğrenememektedir.

Kitaptan edindiğimiz bilgiye göre; Aynalı 1863 veya 1866 yılında Magusa kazasının Stroncolu köyünde doğmuştur. Adı, Mustafa Aynalı'dır. Babasının adı Hüseyin, annesinin adı Fatma'dır. Ailesinin kökü İncirli'dir. İlk öğrenimini Şam'da daha sonra Kıbrıs'ta Arap Ahmet'teki ilkokulda yapmıştır. Arapçayı Şam'da öğrendi. Daha sonra Kıbrıs'ta idadiyi okudu. Üç defa evlendi. İlk eşinden bir oğlu, son eşinden dört kızı, bir oğlu oldu. Babası ölünce tabak sanatından ayrılarak, Baf kasabasında beş yıl polislik yaptı. Dellâllık, ırgatlık ve amelelik yaptı. Eşek üzerinde, yemiş, humus, helva, elma şekeri sattı. Yüz yaşına yakın 1965 yılında vefaat etti.

Ramazan Destanı adını verdiğimiz *"Aç Gözlü Destanı"* nı Aynalı 14 dörtlük olarak okumuştur. Destanın ölçüleri çok bozuktur. Kelimeler yanlış kullanılmıştır. Meselâ; birinci dörtlükte *"netsimi"* kelimesi *"nefsimi"* olmalıdır. Üçüncü dörtlükteki *"tuba"* kelimesi *"tuğla"* dördüncü dörtlükteki *"mağarına"* kelimesi *"makarna"* olacaktır. Aşağıya Mustafa Gökçeoğlu'dan aldığımız Aç Gözlü Destanı'nın tamamını yanlışı ve doğrusuyla yazıyoruz:

AÇ GÖZLÜ DESTANI

Ramazanda çok taamdan hazetmem
Heman kırk elli sahan olsun
Netsimi ziyade zevke tıylamam
Diye hesabımda şahı cihan olsun

Suvan sarmısag olur acı
Etli pilavdır başımın tacı

Zerri dehi masdır ilacı
Boğazıma yiyerken kolayca revan olsun.

Ocağımız tuba taşıdır
Paklava yemeklerin başıdır
Bal helvası da anın eşidir
Tezece bişmiş üstünde duman olsun

Südlü pirinç hayat verir cana
Bal goyup yesem gana gana
Gülaç tatlısıynan magarına
O da muradına er meyan olsun

Goyun parçası sirke sarmısag ile
Gılınç balığı gızara gelip geriye
Oturup başlasam baş barmak ile
Ben yerken görenler hayran olsun

Âgşam olur mangallar dizilir
Etrafına tiryakiler dizilir
Gahve dühan içildikde bağrım ezilir
Egşili çorba yüreğime melhem olsun

Bu pilavdan mezar gazılır
Buzlu hoşaf abağzımda golay ezilir
Sofra gurulunca dal gılıç yapılır
Gaşıglar gılınç bideleri çalkan olsun

Aşıg Hüseyin der ki çogdur işlerim
Tavıg gızarılmışını çok sever dişlerim
Gavırma ile cenge başlarım
Yahni benim ile imtihan olsun

Gayseri pasdırması nam verdi cihane
Yumurta yag ile girse sahane
Patlıcan musaggasına olmaz bahane
Edli bamya derdime derman olsun

Tabaglar gelsin çifde çifde
Şekerli reçelden edelim seftah

Anın arkasından egşili köfde
Dolma yirken gönlüm şad olsun

Asude gelsin bal ile yağdan
Şekerli gaymag sol ile sağdan
Bir guzu dolması gızara yağdan
Bir de fırında yedeg büryan olsun

Yağlı hoşmerem sahana yayılır
Ballı logma tabagda birer birer sayılır
Güvercin gızardmasını görenler bayılır
Bunları yidigçe garnım şişman olur

Yasdı gadiyifdir canımın canı
Telli gadiyifdir göynümün sultanı
Tatar böreği, pek severim anı
İçinde incecig gıymayla suvan olsun

Aşıg Hüseyin der ki hande olursam
İsdambol içinde mukim olursam
Bu yemegleri da her vakit için bulursam
İsdersa altı ay remezan olsun

"Aç Gözlü Destanı" Türkiye'de pek çok yerlerde yayımlandı. Şimdi benim tespit ettiğim bu destanın neler olduğunu anlatmaya çalışalım. Kaldı ki yıllar önce bu destanla ilgili olarak Halk Kültürü adlı derginin 1984/1 sayısında *"Bu Destan Hangi Şairin ve Nerenindir?"* başlığı ile bir yazı da yazmıştım.[10]

Bu destanın ilk kez basıldığı yer ve tarihini bilmemekle beraber Cumhuriyet öncesinde İstanbul'da basıldığını söyleyebiliriz. Değerli Folklorcu-Yazar kardeşimiz M. Sabri Koz'un özel arşivinde de bir nüshası bulunan tek yaprak olarak çıkan destan eski harflerle basılıdır. "Yeni Çıkan Ramazan Destanı" adını taşıyan bu destan Âşık Recep adlı birisi tarafından bastırılmış. Destanın fiyatının 5 kuruş olduğu yazılı olup 14 dörtlükten ibarettir.[11] Ancak bu Âşık Recep'in kim olduğunu ve nereli olduğunu bilemiyoruz.

İstanbul'da çıkan Halk Bilgisi Haberleri Dergisi'nin 1934 yılındaki 43. sayısında Âşık Hüseyin adıyla bir "Aç Gözlü Destanı" yayımlanmıştır.[12] Hikmet Turhan Dağlıoğlu'nun derlemesi olan bu destan, ne

zaman ve nereden derlendi, Âşık Hüseyin kimdir, bilinmemektedir. Destan burada 15 dörtlüktür.

Bir diğer "Aç Gözlü Destanı" nı, Denizliden Ali Ulvi Darıverenli derlemiş ve İnanç Dergisi'nin 7. sayısında 1937 yılında yayımlamıştır.[13] Bu destan Âşık Hüseyin adına kayıtlıdır. Ali Ulvi Darıverenli, Denizli Halkevi'nin "Dil, Tarih Komitesi" üyesidir. Buna göre destanın Denizli yöresinden derlendiği kesine yakındır. Bu destan da 15 dörtlükten ibarettir.

"Aç Gözlü Destanı" adı altında Manisa yöresinden derlenen destan ise Gediz dergisinin 33. sayısında 1940 yılında yayımlanmıştır.[14] Avni Altıner, Manisa'nın Soma kazasının Sevişler köyünde bulduğu 1252 H (1836 M) tarihinde yazılmış bir defterden kopya etmiş ve dergide yayımlamıştır. Bu destan 13 dörtlüktür ve Âşık Hasan adlı birinin adına tapşırılmıştır.

Sait Uğur'un 1948 yılında yayımladığı İçel Folkloru adlı kitabının 3. cildinde de yine bu destan Âşık Hasan adına kayıtlıdır.[15] Bu destanın da ne zaman, nerede derlendiği belli olmamakla birlikte; İçel'le ilgili bir kitapta destan yer aldığına göre, İçel ve yöresinden derlenildiğine hükmedilebilinir. Destan 21 dörtlüktür.

Muzaffer Batur; Bilecik Gölpazarı'ndan derlediği bir "Yemekler Destanı" nı -ki bu bizim Ramazan Destanıdır- 1964 yılında Türk Folkloru Dergisi'nin 174. sayısında yayımlamıştır.[16] Bu destan 11 dörtlüktür. Destanın, Gölpazarlı Yağcı Dede olarak bilinen asıl adı Mustafa Yıldız olan Âşık Mustafa'ya ait olduğu belirtilmektedir. Âşık Mustafa'nın 1308 H (1892) yılında doğduğu da yazıda belirtilmektedir.

Bu destana, Hamza Güneş'in 1967 yılında yayımladığı Kütahyalı Şairler adlı kitabında da rastlıyoruz.[17] "Ramazan Yemekleri Destanı" adını taşıyan bu destan Kütahyalı Hasan Dede adlı birisine maledili-yor. Bu Hasan Dede'nin Kâmilî mahlasıyla şiirler yazdığı ve 1841-1916 yılları arasında yaşadığı belirtiliyor.

Bu destanın başka bir varyantını *"Destan-ı Ramazan"* adı altında *"Her Yönü ile Her Şeyi ile Demirci"* adlı kitapta görüyoruz. A. Sedat Boyacıoğulları ile Hasan Alakese adlı araştırmacıların yayımladığı kitap 1972 yılında İstanbul'da basılmıştır.[18] Bu destanın şairi belli değildir. Destan 10 dörtlüktür. Bir dipnotta, bu ve bazı destanların Demirci halk şairlerinin şiirlerinin toplandığı bir sığır dili (cönk)' nden alındığı, bu cöngün *"kaç asırlık olduğunun kestirilemediği"* ve yazarlardan A. Sedat Boyacıoğulları'na babasından intikâl ettiği yazılıdır. Bu destanın bir benzeri Sait Uğur'un İçel Folkloru kitabının 3. cildinde de mevcuttur.[19]

Aç Gözlü Destan'nın coğrafyası oldukça geniştir. Makedonya, Kosova, Manisa/Soma, İstanbul, Denizli, Kütahya, Demirci, Bilecik/Gölpazar, İçel ve Kıbrıs. Daha kaynaklarını henüz bilmediğimiz yerler. Bu destan nasıl oldu da Kıbrıs'a intikal etti? Üstelik Aynalı gibi bir nakilcinin ağzına nasıl düştü? Bunları bilemiyoruz.

Âşık Hüseyin, Âşık Hasan, Âşık Recep kimlerdir? Bunları da bilemiyoruz. Şurası kesindir ki Gölpazarlı Yağcı Dede (Mustafa Yıldız), Kütahyalı Hasan Dede (Kamilî), Kıbrıslı Aynalı bu destanın sahipleri ve yazarları olamazlar. Çünkü Âşık Mustafa (Mustafa Yıldız) nın doğum tarihi 1308 H. (1892 M.), Kütahyalı Hasan Dede'nin doğum tarihi 1841, Kıbrıslı Aynalı'nın doğum tarihi 1860-63'dür. Oysa ki Avni Altıner'in derlemesinde bu destanın 1252 H. (1836 M.) tarihinde tutulmuş bir defterden alındığı ortadır. Yani destan 1836 tarihinden önce söylenmiş ve ortaya konmuştur. Avni Altıner'in derlemesinde destan Âşık Hasan adlı birisine ait? Bu Âşık Hasan kimdir? Ne zaman yaşamıştır? Bunları henüz bilemiyoruz.

Ama bildiğimiz bir şey daha vardır ki bu destan Kıbrıslı Aynalı'ya ait değildir. Aynalı söylediği diğer destanlarında olduğu gibi bu destanı da bilmediğimiz bir yerlerden, bilmediğimiz bir zamanda öğrenmiş ve yıllarca Kıbrıs halkına söylemiş ve nakletmiştir.

DİPNOTLAR

1 *"Aynalı"* -Röportaj-, 8-17 Temmuz 1963, Devrim Gazetesi, Kıbrıs

2 Özker Yaşın, *"Kıbrıs Türk Şiiri Antolojisi"*, Bozkurt Gazetesi, 22 Ekim 1965, Kıbrıs, s. 2

3 Özker Yaşın, *"Yine Antoloji Üstüne"*, Bozkurt Gazetesi, 28 Ekim 1965, Kıbrıs, s. 2

4 Hasan Şefik Altay, *"Bir Tartışma"*, Bozkurt Gazetesi, 26 Ekim 1965, Kıbrıs, s. 2

5 Hasan Şefik Altay, *"Kıbrıs Türk Şiiri Antolojisi"*, Kıbrıs 1965, s. 23-26

6 Mahmut İslâmoğlu, *Kıbrıs Türk Folkloru*, Halkın Sesi Matbaası, Kıbrıs-Nisan 1969

7 Oğuz Yorgancıoğlu, *Kıbrıs Türk Folkloru*, Magosa 1980, s. 91-102

8 Gülgün Serdar, *1571'den 1964'e Kadar/Kıbrıs Türk Edebiyatında Gazavetnâme-Destan-Efsane-Kahramanlık Şiiri/Araştırma-İnceleme*, Ulus Ofset Matbaası, Kıbrıs-Kasım 1986, s. 59-60

9 Mustafa Gökçeoğlu, *Aynalı'nın Okuduğu Şiirler*, Gökçe Yayınları, Sultan Ofset Matbaası, Lefkoşa-1963, 110 s.

10 Hayrettin İvgin, *"Bu Destan Hangi Şairin ve Nerenindir?"*, Halk Kültürü/Derleme-Araştırma (1. Kitap) 1984/1, (Yöneten ve Basıma Hazırlayan: M. Sabri Koz), İstanbul 1984, s. 59-63

[11] Âşık Recep, *"Yeni Çıkan Ramazan Destanı"*, tek sayfa, [basım yeri ve yılı yok]. (Eski Yazı)

[12] Hikmet Turhan Dağlıoğlu, *"Ramazan ve Yemek Destanları: Aç Gözlü Destanı"*, Halk Bilgisi Haberleri, Yıl: 1934, Sayı: 43, s. 167-169

[13] Ali Ulvi Darıverenli (Toplayan), *"Aç Gözlü Destanı"*, İnanç Halkevi Dergisi, Sayı: 7, Eylül 1937, Denizli, s. 19-20

[14] Avni Altıner, *"Tarhala'da Sohbetler: Aç Gözün Destanı"*, Gediz Halkevi Dergisi, Sayı: 33, 1940, Manisa

[15] Sait Uğur, *İçel Folkloru*, 3. Cilt, 1984, s. 65-66

[16] Muzaffer Batur, *"Gölpazarı Adı, Kuruluşu, Folkloru"*, Türk Folklor Araştırmaları Dergisi, Cilt: 8, Sayı: 174, Ocak 1964, s. 3279-3281

[17] Hamza Güner, *Kütahyalı Şairler*, Kütahya 1967

[18] A. Sedat Boyacıoğulları-Hasan Alakese, *Her Yönü ile Her Şeyi ile Demirci*, Eko Matbaası, İstanbul 1972, s. 257-258

[19] Sait Uğur, *İçel Folkloru*. Cilt: III, -Halk Şairlerine Ait Tetkik ve Metinler-, CHP Halkevleri Yayıyınları, Milli Kültür Araştırmaları: X, Ulus Basımevi, Ankara 1948, s. 65-66

[III. Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi (13-17 Kasım 2000/ Gazi Magusa), Doğu Akdeniz Üniversitesi Kıbrıs Araştırmaları Merkezi Başkanlığı Yayını, Cilt: 2, Yayıma Hazırlayan: Ümit Bozkurt, Gazi Magusa-KKTC-2000, s. 203-211]

Gizik Duran Ağıtları

Tarihten bu yana, devlet şekli ne olursa olsun; en ilkelinden en gelişmişine varana kadar her toplumda, haksızlığa uğradığına inandığından, öç alma duygusundan veya mensup olduğu düzene ayak uyduramadığından isyankâr olan, düzene baş kaldıran asi ruhlu şâkiler her zaman olmuştur.

Bazı yörelerin coğrafî yapısı, geçit vermeyen dağları, erişilemeyen zirveleri, yolu ve izi olmayan tepeleri, sık ormanlıkları, bataklıkları; şâkilerin evi-yurdu ve sığınağı olmuştur. İsyankâr olanlar kendilerini tabiatın kucağına atıverirler ve can güvenliklerini sağlarlar.

Nerede sarp kayalar ve yukarıda tanımını yaptığım tabiat yapısı var ise o bölgelerde eşkıyalar çok olmuştur.

Osmanlı İmparatorluğunun özellikle son yıllarında; eşkıyalar, düzene baş kaldıranlar, haklı olduğuna inanıp hakkını alamayanlar; bu dağlarda yol kesmişler, hırsızlık yapmışlar ve can almışlardır.

Bildirimizde konu edeceğimiz Gizik Duran, Kozan Dağlarında yaşamış azılı şâkilerden birisidir. Dağa çıkış sebebini kesinlikle bilemediğimiz Gizik Duran'ın kısa hayat hikâyesi şöyledir:

1897 yılında (Hicri 1313) Saimbeyli (Hacın)'nın Cumhurlu (Kötün) köyünde doğdu. Okuryazarlığı yoktu. Çok iyi atıcı ve koşucuydu. Attığını vuran bir yeteneği vardı. Eğer birilerinden kaçıyorsa kesinlikle kurtulabiliyordu. Yaşıtları Birinci Dünya Savaşı'nda askere gittiler. Kendisi askerden kaçtı. Dağlara çıktı. Önüne kim gelirse, yakaladıklarını soydu. Bunlar askerden dönen kişiler bile olsa soydu. Bazılarını öldürdü. Ne kadar adam öldürdüğünü şu anda bilmek mümkün değildir.

Mondros Mütarekesi yapılınca dağdan indi ve köyüne yerleşti. Ancak soyup öldürdükleri kendisinden şikayetçi oldu. Muhakeme edilmek üzere jandarma tarafından yakalandı. Mahkeme tarafından tutuklanarak Kozan Cezaevine gönderildi.

Bu arada Güneyin ve Çukurova yöresinin Fransızlar tarafından işgâli başladı. Gizik Duran diğer mahkumlara da öncülük ederek cezaevinden kaçtı. Tekrar dağlara çıktı. Dağlarda gizlenecek her noktayı ve mekânı çok iyi bilen Gizik Duran, dağlardan işgâl güçlerinin yaptığı çağrılara da uymayarak gizli hayatına devam etti. Zaten *"Gizzik"* lâkabı, kendisini çok iyi gizlediği için verildi. Gıyabında pek çok kovuşturmaya uğradı. Bu sebeple işgal altında olmayan Develi'ye geçmek istedi.

Bu arada işgâlcilerin Saimbeyli'ye para götürdüklerini öğrendi. Tarih 22 Kasım 1919'dur. Feke'nin Bozat Gediği denilen yerde Göksu Karakoluna 2 km mesafede posta arabasını durdurdu. Başlarındaki Misak adlı teğmeni ve postada bulunan 6 kişiyi öldürdü. Taşıdıkları paraları aldı ve Develi'nin Pungu (Kılıçkaya) köyüne gitti. Paraları arkadaşları ile birlikte paylaştı. Bir kış boyu da bu soydukları ile geçindi.

Bozat Geçidi Olayı, işgalcilere atılan ilk kurşun olması açısından önemli bir olaydır.

Atatürk, Kurtuluş Savaşı'nı başlattıktan sonra Kozanoğlu Doğan Beyi (Topçu Binbaşı Doğan Bey) Kilikya Bölgesi Komutanlığına, ona yardımcı olarak da Aydınoğlu Tufan Beyi (Piyade Yüzbaşı Osman Bey) atadı. Bunlar Komuta Merkezlerini, Develi yaparak buraya geldiler. Kısa sürede Anadolu yöresinde işgâlcilere karşı bazı kıpırtılar ve bazı ufak direnişler başladı.

Gizik Duran, eş ve çocuklarını Develi'nin Pungu köyüne götürmek için Cıvıklı köyünden Halil İbrahim'e teslim etti. Gizik Duran yanına Arap Ali, Fekeli Kara Musa Hasan, Himmetli köyünden Yavuz Ali, Elpen köyünden Hırlak Ahmet adlı kişileri alarak Bozat Gediği Olayını gerçekleştirdi.

Gerçi bu olay; Gizik Duran'ın millî güçlere şuurlu olarak yardım amacıyla gerçekleştirdiği bir operasyon değildir. Ama çevrede işgâlcilere karşı yapılmış bir direnişin başlangıcı olmuştur. Millî duygular taşıyan Türk halkı tarafından takdirle ve sevinçle karşılanmıştır.

Gizik Duran'ın kaçarken vurduğu bir posta görevlisi, sürüne sürüne Göksu Karakoluna gelmiş oradaki karakol görevlilerine *"Bozat, Bozat"* diyebilmiş ve ölmüştür. Olay kısa sürede duyulmuştur.

Kozan İşgal Mutasarrıfı Taillardat; Yüzbaşı Kürt Mirza adlı bir haini geniş yetkiler vererek olayın kovuşturması için görevlendirdi.

Bozat köylülerinin evini yakan, suçsuz köylüleri tutuklayarak Bozat'a getiren Kürt Mirza, 24 Bozatlıyı iki gün içerisinde yargılattı. Muhtar Hamza ile kardeşi Musa ölüm cezasına çarptırıldı. Tabanca ile yaylım ateşine tutularak bu iki suçsuz insan öldürüldü.

Bu olaydan hemen sonra Develi'nin Pungu (Kılıçkaya) köyüne giden Gizik Duran'la onun emrindeki 13 kişinin, Kilikya Komutanı Kozanoğlu Doğan Bey tarafından Kuvayı Milliye'ye katılmaları sağlandı.

Bu katılma, işgâl sahası içerisinde bulunan Türk görevlilerinin yavaş yavaş Kuvayı Milliye ile temasa geçmelerine de sebep olmuştur. Bazıları işgâlcilerin emirlerinden kopmaya başlamışlardır.

İstanbul Hükümeti'nin baskısı ile Gizik Duran ve arkadaşlarının Fransızlara teslimi için Develi Kaymakamlığı'na baskılar yapılıyordu. Hatta Kozan İşgâl Mutasarrıfı Taillardat; Mondros Mütarekesine dayanarak Develi'nin işgâl bile edileceğini Develi Kaymakamı Atıf Beye duyuruyordu.

Buna rağmen Gizik Duran ve arkadaşları Fransızlara teslim edilmedi. Gizik Duran ve emrindeki adamlarına işgâl yöresinden katılmalar oluyordu. Gizik Duran ve çetesi, işgâlcilerle işbirliği yapan Ermenileri öldürüyordu. O kadar ki bu baskınların kimileri Kuvayı Milliyenin emirlerine ve plânlarına da ters düşüyordu. Buna rağmen bu tür çalışmaların millî kuvvetlere pek çok faydası oldu. Destansı mücadelelerde bulunan Gizik Duran'ın çete harekâtı, Fransızların Kozan'ı terk etmelerine kadar sürdü.

Komutan Doğan Beyin vurucu gücü oldular ve öncü kollarda görev aldılar. 9 ve 10 Mart 1920 gecesi Doğanbeyli (Rumlu) köyü baskınında Ermeni direnişçilerini öldürdü ve bir kısmını Hacın'a kovaladı. Hacın (Saimbeyli) kuşatmasında çok başarılı hizmetler yaptı. Şar köyünün 3 Temmuz 1920 günü kurtarılmasında değerli katkıları oldu. Kuvayı Milliye tarafından Pagnık yöresi Jandarma Komutanlığına atandı.

Kurtuluş Savaşı bitince kendi köyünde Cumhurlu'da çiftçiliğe başladı. Ancak kendi köylüleri ile eski husumetler yüzünden takıştı.

1926 yılında tekrar dağlara çıktı. Dağlarda yine eşkıyalık yapmaya başladı. Söylentiye göre 26 kişi öldürdü. Kendisi için Ankara'dan *"vur emri"* çıktı. Çünkü zaman zaman dağlardan inip evleri basmakta, haraç almakta ve yol kesmekteydi.

Gizik Duran'ın çetesinden "Yırtlaz İsmail"; Elpen (Gökmenler) köyünden olan ve askerde bulunan Kel Kadı Osman (Osman Yazar)'ın karısını kaçırır. Kimileri bu hanımın Gizik Duran için kaçırıldığını söylemektedirler.

Kaçırılan hanımın kocası Kel Kadı Osman, Mersin'de askerdedir. Dilekçe ile birliğinin komutanına başvurur. Dilekçesinde *"Vur emri uygulanmamaktadır. Ben görevlendirilirsem vururum"* ifadelerini kullanıyor. Dilekçesi önce Adana'ya daha sonra İçişleri Bakanlığına gönderiliyor.

İçişleri Bakanlığı bu izni veriyor. Yanına biri Aydın'ın Çine ilçesinden, diğeri de Maraş'tan olmak üzere iki kişi alan Kel Kadı Osman, Gizik Duran'ı takibe çıkıyor. Onu kendi köyü olan Cumhurlu'da evinin önünde açtığı bir kurşunla öldürüyor. Ölümü 29 Haziran 1929 perşembe günü öğleden sonrasıdır.

Ölümü üzerine epeyce ağıt yakılmıştır. Aşağıdaki ağıtı İhsan Şimşek 1944 yılında Bekçi Mehmet'ten derlemiştir.[1]

GİZİK DURAN AĞITI (I)

Karısı:
Duran gelir yele yele
Yırtlaz da yanında bile
Kadı da Mersin'den gelir
Duran'ımı sora sora

Değirmenin şakırdağı
Döner fırlanı fırlanı
Eğer eşim sağ gelirse
Çifte keserim kurbanı

Redif binbaşısı biner
Buyurur odana iner
Portlatırsam kör oluyum
Beş yerde kandili yanar

Al at nenni dor' at nenni
Döşünün arası enni
Bana kurşun geçmez derdin
Niçin geldin ala ganlı

Bacısı:
Bir gonak dutturdum yüce
Odasında çifte peçe
Duran Ağamı vurdular
Feke'den geldiği gece

Oğlu:
Çalıda mı kaldı aban
Girildi mı senin oban
Altı gardaş büyüyorduk
Hayıfını alırık babam

Şimdi yazacağım ağıt, Mehmet Bayrak tarafından Sarız-Yalak'tan Ahmet Kıvcı ve Ziyatoğlu Tatlı Mustafa Doğan'dan derlenmiştir.[2]

GİZİK DURAN AĞITI (II)

Ünlü Duran Ağam ünlü
Döşünün arası enli
Bana kurşun geçmez derdin
Niye geldin ala ganlı

Gene oldum deli gibi
Derelerin seli gibi
Sahan eşin harbediyor
Hazreti Ali gibi

Arkadaşım çok diyordun
Haniya gelen olmadı
Baş güvencim Yırtlaz derdin
Ondan da imdat olmadı

Tarlalarda olur bostan
Bu söz olur ele destan
Öldüğümü aramıyom
Beni vuran Kel Kadı Osman

Sabah bunu duyar oba
Eşkıyalar giyer aba
Altı kardaş büyüyoruz
Hayfını alırık baba

Aşağıda vereceğimiz Gizik Duran Türküsü ise, yine Mehmet Bayrak tarafından Adana yöresinde Alevî kesiminden derlenmiştir.[3]

GİZİK DURAN TÜRKÜSÜ

Kapımızın önü bostan
Biz âleme olduk destan
Ben ölümümü kayırmam
Beni vuran Kel Kadı Osman

Yağmurların yeli gibi
Derelerin seli gibi
Duran Beyim harbediyor
Hazreti Ali gibi

Aşağıdaki ağıt ise Mustafa Onar tarafından 14 Ağustos 1992 tarihinde Mahmutlu köyünden Ateş Ali lâkaplı Ali İlhan'dan derlenmiştir. Derlenen bu ağıt Halil Atılgan tarafından bize verildi.[4]

GİZİK DURAN AĞITI (III)

Elpenninin dağlarına
Duman indi bağlarına
Bir yağlıca gürsün deymiş
Cumhurlu'nun beğlerine

Elpenninin gedikleri
Essah oldu dedikleri
Şöyle dönüp baktım idi
Duran'ımış vurdukları

Eli gibi eli gibi
Derelerin seli gibi
Duran ağam harbediyor
Ali Hazretleri gibi

Gadaya mı kaldı aban
Girildi mı senin oban
Altı gardaş büyüyorduk
Hayfını alırık babam

Evimizin önü bostan
Biz de oluruk ele destan
Öldüğümę gam yemıyom
Beni vuran Kel Kadı Osman

Şimdi yazacağım ağıtı, Halil Atılgan'in "Çukurova Türküleri I" adlı kitabından aldım.[5] Bu ağıtı mahalli sanatçı Mehmet Bekâr, 24 Haziran 1998'de Halil Atılgan'a bir mektupla yollamıştır. Mehmet Bekâr bu ağıtı, 1995 yılının aralık ayında Âşık İbrahim Aslantaş'tan derlemiştir.[6] Halil Atılgan kitabında bu ağıtı notalarıyla birlikte yayımlamıştır.

GİZİK DURAN AĞITI (IV)

Ördeği goyuverdim göle
Tüyünü yoldurdum ele
Gad' Osman Mersin'den gelmiş
Duran seni sora sora

Kekile bakın kekile
Kekil yüzüne döküle
Seni vuran Kel Gad' Osman
Evi başına yıkıla

Arkasını vermiş dağa
Al ganları akmış döşe
Senin öldüğünü duymuş
Ankara'da Kemal Paşa

Feke'nin dağları yüce
Ünü gitmiş uçtan uca
Halep öldüğünü duymuş
Düğün eder gündüz gece

Arkadaşım çok diyordun
Hani ya biri gelmedi
Baş güvencin Yırtlaz idi
Ondan da imdat olmadı

Değirmenin çifte gözü
Şirin aslanımın gizi

Baban ala ganlı yatar
Uyansana görpe güzü

Yazacağım ağıtı Ahmet Z. Özdemir'in "Öyküleriyle Ağıtlar" adlı kitabından aldım.[7] Ahmet Z. Özdemir 16 dörtlük olan bu ağıtı Tomarza'nın Han köyünden 1930 doğumlu Gazi Doru'dan derlemiştir. Ahmet Özdemir ağıtı, Gizik Duran'ın "Karısının, Bacısının ve Oğlunun ağzından söylendiği"ni belirtmektedir.

GİZİK DURAN AĞITI (V)

Yaşa kar'aslanım yaşa
Yazılanlar gelir başa
Öldüğünü yeni duymuş,
Ankara'da Kemal Paşa

Değirmenin çifte gözü
Dizlerime indi sızı
Öldürmüşler Duran Beyi
Yetim kaldı kuzuları

Feke'nin de dağı yüce
Düşmanların gezer gece
Halep öldüğünü duymuş
Düğün etmiş on beş gece

Karadeniz dalgalandı
Gene gönlüm ıvgalandı
Duran Beyin koltuğunda
Nice yiğit kölgelendi

Ben d'ağlıyom deli gibi
Derelerin seli gibi
Duran Ağam harbediyor
Hazreti Ali gibi

Karşıdan düşman geliyor
Aslan Duran Ağam aslan
Öldüğüne yanmıyom
Seni vuran Kel Kad' Osman

Kayada mı kaldı kaban
Kırıldı mı senin oban
Altı kardeş büyüyoruk
Hayfını alırık babam

Eller ne derse desin
Kurban olurum Duran'a
Mahşerde seni dilerim
Çürüme ha ben varana

Oy Duran'im oy Duran'im
Ayrılık zor toy Duran'im
Dolan de gel kapımıza
De ki ölmedim, yalanım

Urum yolunu azında
Kötünlü Duran mı duran
Allah uzun ömür versin
Gavuru şöhretli kılan

Kabul oldu mu dilekler
Su verdi m'ola melekler
Kurşun deymiş Duran'ıma
Çırpındıkça kan'ulaklar

Yanarım Allah yanarım
Şu benim cahil gönlüme
Dezz' evin ataşa yansın
Kayıl değilim oğlana

Üç gün de kayada yattım
Evimi basarlar deyi
Varıp teslim olucuyum
Korkuyom asarlar deyi

Çifte değirmenin özü
Dizlerime indi sızı
Gavurumuş gavur düşman
Yetim kaldı körpe kuzu

Geldi Kötün'ün uşağı
Ne kıvrak bağlar kuşağı
Öldürmüşler Duran'ımı
Boşuna atman fişeği

Ünlü Duran Ağam ünlü
Döşünün arası enli
Bana kurşun geçmez derdin
Niye geldin ala kartlı

Aşağıda yazdığımız ağıtı ise, Erkan Kamil'in bir yazısından aldık.[8] Erkan Kamil bu ağıtı derlediği ve aldığı kaynağı yazısında göstermemiştir.

GİZİK DURAN AĞITI (VI)

Elpenlinin dağı yüce
Düşmanların gezer gece
Kelep öldüğün duyunca
Düğün kurmuş onbeş gece

Kefiyesi büküm büküm
Kayalarda kaldı takın
Çifte değirmen döner
Çocukları kaldı yetim

Arabaya bindirmişler
Acı suya indirmişler
Duran Ağam öldüğünü
Ankara'ya bildirmişler

Siper yerin dar mıydı
Ölüm sana zor muyudu
Çok eşkıyalar türedi
Senin gibi var mıydı

Yürüyün köyün uşağı
Sıkı bağlayın kuşağı
Çete başını vurmuşlar
Boşa sıkmayın fişeği

Kekliğimin döşü ala
Duran gezer yele yele
Ben eşimi bilmez miyim
Belemişler kızıl kana

Şimdi yazacağımız ağıt ise Yaşar Elden tarafından derlenmiştir. Yaşar Elden *"Kendisini çok seven karısı tarafından yakılan ağıtın ellibeş beyit olduğu söylenir"* diyerek 11 dörtlük yayımlamıştır.[9]

GİZİK DURAN AĞITI (VII)

Obruk başı kar mıydı
Siper yerin dar mıydı
Çok eşkıyalar ünlendi
Senin gibi var mıydı

Benim gönlüm deli gibi
Derelerin seli gibi
Duran beyim harp ediyor
Hazreti Ali gibi

Taşların başında gezer
Çizme giyer ayağına
Kaçak olan evde durmaz
Çık dağların koyağına

Duran gelir yele yele
Arkasında Yırtlaz ile
Şimdi Selvi gelin gelir [10]
Gözyaşını sile sile

Şu caminin günden yüzü
Bitti mi ola top nergisi
Duran diye çok ağlamış
Gelin insanatlı kızı

Çifte değirmenin özü
Dizlerime indi sızı
Duran Beyi öldürmüşler
Yetim kaldı körpe kuzu

Ne de süslü fişek düzer
Ermeni ordusunu bozar
On sene olmuş öleli
Kelle koltuğunda gezer

Arkadaşım çok diyordun
Hani ya gelen olmadı
Baş güvencin Yırtlaz idi
Ondan da imdat olmadı

Şu Elpenlinin uşağı
Kasıktan bağlar kuşağı
Duran Beyi öldürmüşler
Boşuna atman fişeği

Yaşa Duran Beyim yaşa
Yazılanlar gelir başa
Öldüğünü yeni duymuş
Ankara'da Kemal Paşa

Kalede mi kaldı aban
Kırıldı mı senin oban
Altı kardaş büyü'yoruz[11]
Hayfını alırız babam

Son yazacağım ağıtı Dursun Berkok'un bir yazısından aldım.[12] Bu ağıt da diğerlerinden pek farklı değildir.

GİZİK DURAN AĞITI (VIII)

Yaşa Duran beyim yaşa
Yazılanlar gelir başa
Böğün öldüğünü duymuş
Angara'da Kemal Paşa

Bre Duran bre Duran
Siper yerin dar mıydı
Çok eşgiyalar ünlendi
Senin gibi var mıydı

Pek de süslü fişek düzer
Ermeni ordusun bozar
On sene olmuş öleli
Kelle goltuğunda gezer

Gonak tutturur üçe
Odasında camlı peçe
Duran Beyi öldürmüşler
Feke'den geldiği gece

Arkadaşım çok diyordun
Hani ya biri gelmedi
Baş güvercin Yırtlaz derdin
Ondan da bir imdat olmadı

Dağlarda kaldı habam
Yok muydu senin oban
Altı gardaş büyüyorduk
Alırık hayfını babam

Elpen dağının uşağı
Givrak bağlayın kuşağı
Duran Beyi öldürmüşler
Boşa sıkman fişeği

Gizik Duran'ın bir çete kurduğunu, bu çete elemanlarının zaman zaman azaldığını ve arttığını söylemek mümkündür. Kuvayı Milliye'ye iştirâk etmeden önce çete elemanlarının sayısı az iken, Kuvayı Milliye sırasında çetedeki eleman sayısı hayli artmıştır. 1926'dan sonraki şâkilik döneminde de az da olsa yanında kendisine tabi çete elemanları bulunmaktaydı.

Gizik Duran'ın yanında çeteye mensup kişilerden tespit edebildiklerimiz şunlardır: 1. Cıvıklı Köyünden Halil İbrahim, 2. Arap Ali, 3. Feke'den Kara Hasan (Erdoğdu), 4. Saimbeyli Himmetli köyünden Yavuz Ali, 5. Elpen (Gökmenler) köyünden Hırlak Ahmet, 6. Karamüdür Zeki, 7. Düleli köyünden Halil Çavuş, 8. Dede Mehmet, 9. Kürt Sülü, 10. Yırtlaz İsmail, 11. Çataloklu köyünden Cadalos İsmail.

Bu bildiriyi hazırlarken Sayın Mustafa ONAR'ın "*Saimbeyli*" adlı kitabından çok yararlandım.[13] Sayın Onar, belgelere dayalı olarak hazırladığı kitabında Gizik Duran'a oldukça geniş bir yer vermektedir.

Ahmet Gürlek'in *"Memleketim Develi"* adlı kitabında Gizik Duran'ın bir resmî bulunuyor. Bu kitapta ağıt yer almamakla birlikte Gizik Duran'ın millî mücadeledeki hizmetleri anlatılıyor.[14]

Kaynaklarda Gizik Duran'la ilgili bazı saptırmalar ve farklılıklar bulunmaktadır. İhsan Şimşek, yazısının bir yerinde *"Duran bu arada düşmanlarından birisinin evini basıp güzel gelinlerini de dağa kaldırmıştır. Hasmının namusuyla öç almak istemiştir."* diyerek Gizik Duran'ın gelini bizzat kaçırdığı ifade edilmektedir.[15] Ahmet Özdemir kitabında *"Gizik Duran, Kel Kaldı Osman'ın karısına göz koymuştu"* ifadesini kullanmaktadır.[16] Mehmet Bekâr, Halil Atılgan'a yazdığı mektupta *"Eteğine düşkün olduğu için kurşundan gitmiştir[17]"* demektedir. Mustafa Onar ise Kel Kadı Osman'ın karısını Gizik Duran'ın çetesinden eşkıya Yırtlaz İsmail'in kaçırdığını söylemektedir.[18] Mehmet Bayrak ise Gizik Duran'ın öldürülmesiyle ilgili konulara hiç değinmemektedir. Hatta, her nedense Kel Kadı Osman'ın *"Çukurova yöresinde kalleşliği ve öteki olumsuzluklarıyla halkın nefretini kazanmış bir kişi olarak bilinir"* diyerek kötülemektedir.[19]

Kel Kadı Osman, Gizik Duran'ı izin alarak mı vurdu? Bu konuda Mustafa Onar, *"Vurmakla görevlendirilen Jandarma Onbaşısı Osman Yazar komutasındaki bir ekipçe 17 Haziran 1929 günü vurularak öldürüldü"* demektedir.[20] Ahmet Z. Özdemir ise *"Kel Kadı Osman askere gidiyor. Mersinde askerlik yaparken silahıyla birlikte kaçıyor ve bu silahla da Gizik Duran'ı vuruyor"* diyerek herhangi bir *"vur emri"* izninden söz etmiyor.[21] Halil Atılgan, *"17 Haziran 1929 yılında jandarmalar tarafından dağda vurularak öldürüldü"* ifadesini kullanmaktadır.[22] İhsan Şimşek ise *"Gelinleri kaçırılan taraf da tepeden tırnağa dek silahlanıp dağa çıkmışlar ve Gizik Duran'ı aramaya başlamışlar... Duran, Feke dağlarından Kozan'a geldiği gece pusuya düşürülüp öldürür"* diyerek öldürenlerin köylüler olduğunu söylemektedir.[23]

Dursun Berkok yazısında *"Gizik Duran'ın kadına karşı zaafı olduğu ve bu yüzden bir kadının yakını tarafından, bir çingene kiralık katile evden çıkıp kır atına binmek üzere iken vurdurulduğu"* kayıtları vardır. Hatta *"cesedine üç gün boyunca (korkudan olsa gerek) kimsenin yaklaşmadığı söylenir"* demektedir.[24] Yani Gizik Duran'ı öldürenin kim olduğunu söyleyememektedir.

Yaşar Elden ise Gizik Duran'ın ikinci karısı Selvi'nin kardeşi tarafından vurulduğunu yazmaktadır. *"Affedildikten sonra Devlete muti ve örnek bir ailesi reisi olarak hayat sürmüş, fakat sonraları, aralarındaki anlaşmazlıklar sebebiyle kayınbiraderi tarafından öldürülmüştür"* diyerek farklı bir olay sergilemektedir. Hatta Yaşar Elden yazısının bir yerinde Gizik

Duran'ı övmektedir. Onun için *"Umumiyetle Torosların eteklerinde ve kısmen de Zamantı Irmağı etrafında yaşamıştır. Hayatı boyunca mücadeleden yılmamış gözü pek bir yiğittir"* ifadesini kullanmaktadır.[25]

Erkan Kamil ise yazısında Gizik Duran'ın milli mücadele kazanılmadan önce Ermeniler tarafından vurulduğunu söylemektedir. *"Gizik Duran, çetesiyle birlikte gözü dönmüş Ermenileri bozguna uğrattı. Evini yaktılar, anasını, karısını kestiler Gizik Duran'ın. Komadı öcünü Duran, Ermenilerin, korkulu rüyası haline geldi. Sonra, Duran yurttan düşmanın atılmasını, kurtuluşu göremeden vuruldu. Ardından her kahraman gibi ağıtlar söylendi"* ifadelerini kullanmaktadır.[26] Bu anlatılanlara katılmak mümkün değildir.

Gizik Duran'in ölüm tarihini Halil Atılgan ve Mustafa Onar kitaplarında 17 Haziran 1929 olarak göstermektedirler.[27] Ancak, Mustafa Onar, Halil Atılgan'a gönderdiği mektup ve mektuba ekli metinde[28] *"Öldürülüşü 29 Haziran 1929 Perşembe günü öğleden sonrası"* diyerek kesin ölüm tarihini vermektedir.[29]

Yakın geçmişimizde cereyan eden bu gerçek olaylar, sonuçta bir kaç ağıt ve türkü ortaya çıkarmıştır. Gizik Duran halk arasında efsâne olmuş bir eşkıyadır. Hatta onun için *"kurşun işlemez"* gibi bir inanış bile ortaya çıkmıştır. Kurtuluş Savaşı'nda yaptığı hizmetler gerçekten büyüktür. Ama onun şâki ruhunu ve bu ruh haleti içinde yaptığı kanunsuzlukları, eşkıyalığı affetmek mümkün değildir. 1926'dan sonra adam öldürüp dağa çıkmasaydı, sonuçta 26 kişiyi katletmeseydi, yol kesip şâkilik yapmasaydı, kadın ve kızları dağa kaldırmasaydı geçmişteki hataları unutulur ve şimdi O, tarihimizde bir kahraman olarak yerini alırdı.

Ağıtlar incelenmeye değer. Her ağıtta olduğu gibi Gizik Duran Ağıtlarında da; öleni yüceltme, öç alma duygusu ve öldürenin kötülüğü işlenmiştir. Doğal olarak bu ağıtlar Gizik Duran'in bize masum olduğunu ispatlamaz.

Biz bu ağıtları edebiyatımızın ve müziğimizin bir örneği olarak değerlendiriyoruz.

DİPNOTLAR VE KAYNAKLAR

1 İhsan Şimşek, *"Ağıtlar: Gizzik Duran Ağıdı"*, Türk Folklor Araştırmaları Dergisi, Nisan 1965, Sayı: 189, Yıl: 16, Cilt: 9, s.3704-3705

2 Mehmet Bayrak, *Eşkiya ve Eşkiya Türküleri (İnceleme-Antoloji)*; I. Baskı, Yorum Yaymcılık-Matbaacılık, Ankara 1985, s. 188-189

3 Mehmet Bayrak, *Age*, s. 189

4 Mustafa Onar'ın 24 Haziran 1998 tarihli Halil Atılgan'a yazdığı mektubu ve mektuba ekli ağıt metni.

5 Halil Atılgan, *Çukurova Türküleri I*, Adana Valiliği Yayını, Ankara 1998, s. 250

6 Mehmet Bekâr'ın 24 Haziran 1998 tarihli Halil Atılgan'a yazdığı mektubu ve mektuba ekli ağıt metni ile ağıt notası.

7 Ahmet Z. Özdemir, *Öyküleriyle Ağıtlar*, Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları: 213 Halk Edebiyatı Dizisi: 45, Milli Kütüphane Basımevi, Ankara 1994, s. 152-154

8 Erkan Kamil, *"Seferberlik Ağıt ve Destanları"*, Erciyes Dergisi, Yıl: 4, Sayı: 37, 29 Mayıs 1981, s. 6-11

9 Yaşar Elden, *"Gizik Duran Ağıtı"*, Erciyes Dergisi, Yıl: 4, Sayı: 42, 22 Ağustos 1981, s. 19-21

10 Selvi, Gizik Duran'ın ikinci karısının adıdır.

11 Gizik Duran'ın iki evliliği olmuştur. İlk karısından dört, ikinci karısından iki olmak üzere altı oğlu bulunmaktadır.

12 Dursun Berkok, *"Gizik Duran Tartışması ve Ağıtı"*, Erciyes Dergisi, Yıl: 4, Sayı: 45, 22 Kasım 1981, s. 9 ve 12

13 Mustafa Onar, *Kuruluşundan Kurtuluşuna Bağlantıları ile Saimbeyli*, Arif Ofset Basımevi, Ekin Yayıncılık, Ankara 1989

14 Ahmet Gürlek, *Memleketim Develi*, Yeni Desen Matbaası, Ankara 1975, s.51-57

15 İhsan Şimşek, *Agy.* s. 3704

16 Ahmet Z. Özdemir, *Age*, s. 152

17 Bakınız 6 nolu dip not.

18 Bakınız 4 nolu dip not.

19 Mehmet Bayrak, *Age*, s. 190

20 Mustafa Onar, *Age*, s. 124

21 Ahmet Z. Özdemir, *Age*, s. 152

22 Halil Atılgan, *Age*, s.250

23 İhsan Şimşek, *Agy*, s. 3704

24 Dursun Berkok, *Agy*, s. 9

25 Yaşar Elden, *Agy*, s. 19

26 Erkan Kamil, *Agy*, s. 10

27 Halil Atılgan, *Age*, s. 250

28 Mustafa Onar, *Age*, s. 124

29 Bakınız 4 nolu dip not.

SÖZCÜKLER

Aba (Haba) : Sırta giyilen, sırta alınan, yağmur ve soğuk geçirmez keçe giysi
Büyüyoruk : Büyüyoruz
Bögün : Bugün
Cumhurlu : Gizik Duran'ın köyü (Saimbeyli'ye bağlı)

Deyi : Diye
Dezz'evin : Teyze evin
Dutturdum : Yaptırdım
Elpen : Kel Kadı Osman'ın köyü (Saimbeyli'ye bağlı olup yeni adı Gökmenlerdir).
Enni : Enli
Essah : Sahi, gerçek
Ganlı : Kanlı
Gonak : Konak, ev
Gonak dutdurur : Konak yaptırır
Görpe : Körpe, taze, genç
Haba : Bakınız:aba
Hayıf : Öç
Ivgalamak : Kederlenerek coşmak
Kadı : Gizik Duran'ı vuran Kel Osman'ın unvanı
Kan'ulaklar : Durmadan kanın peşi peşine akması
Kayıl : Kail
Kehil : Alına düşen saç
Kelep : Kelpten gelen bir kelime olup Köpek anlamındadır ve Ermeniler kastedilmiştir.
Kölge : Gölge
Kötün : Gizik Duran'ın köyünün eski adı
Oba : El, çevre, akraba, köy
Olucuyum : Olacağım
Peçe : Pencere
Portlatmak : Abartmak
Redif : İhtiyat askeri
Sahan : Antepli Şahin Bey
Toy : Acemi, tedbirsiz
Takın : Tüfek ve fişeklik gibi takılar
Yırtlaz : Gizik Duran'ın eşkıyası Yırtlaz İsmail

Not: Bu tebliğimizde "Gizik" kelimesini tek "z" harfi ile ifade ettik. "Gizzik" olarak "iki z" ile yazıldığı da bilinmektedir.

[III. Uluslararsı Çukurova Halk Kültürü Bilgi Şöleni Bildiriler, Adana Valiliği-Çukurova Üniversitesi, Adana 1999, s. 289-408]

Çukurovalı Âşıkların Kıbrıs Zafer Destanları

Önemli olaylar her zaman tarihin malı olmuştur. Halk âşıkları; büyük savaşları, zaferleri, depremleri, kıtlıkları ve kimi felâketleri şiirleriyle dile getirmişlerdir.

Tarihin karanlıkları içinde kalan olayların aydınlatılması belgelerle mümkündür. Gününde ve zamanında yazılmış şiirler de belge niteliği taşır. Zaman zaman tarihçiler, halk şairlerinin şiirlerine başvurarak tarihî gerçekleri aramaya çalışırlar. Ve tarihî gerçekleri bu şiirlerde bulurlar. Başka bir deyişle âşıklarımız yazdıkları şiirlerle ve destanlarla tarih yazanların eksikliklerini tamamlamışlar, onların yazdıklarına belge olmuşlardır.

Bugün Doğu'da Ermeni mezaliminin hangi boyutlarda olduğunu halk şairlerinin destanlarından öğreniyoruz. Plevne Savaşı, Budin Savaşı, Estergon Kalesinin fethi gibi tarihî olayları vakanüvistlerin yazdıklarından öğrenme imkânı olduğu gibi, o yıllarda yaşamış halk şairlerinin destanlarından da öğrenmek ve gerçekleri buna göre yazmak mümkün olmaktadır. Ne yazık ki, bu konunun önemine, büyük bir eksikliği hatırlatmakla değineceğim. Maalesef Türk İstiklâl Savaşı ile ilgili halk şairlerimizin destanlarına çok az rastladık. Ancak çok az sayıda âşığımız o yıllarda bu konuda destan yazmışlardır. O da belli bir olayı betimlemekten öte gitmemiştir. O sebepledir ki, Kültür Bakanlığı Atatürk'ün Doğumunun 100. Yıldönümünü kutlama programı çerçevesinde halk şairleri arasında *"Türk İstiklâl Savaşı Destanı"* konulu bir yarışma açmıştır. Millî Folklor Araştırma Dairesi'nce açılan yarışmaya 102 destan katıldı. Yarışma sonunda 14 destan kitap halinde yayımlandı.[1]

Ve bundan sonraki nesiller için Türk İstiklâl Savaşı'nın halk şairlerinin gerçekçi diliyle nasıl cereyan edildiğine dair belgeler geleceğe bırakılmış oldu. Bu bir ihtiyaçtı. Çünkü halk şairlerimiz Atatürk üzerine çok destan yazmışlar, fakat İstiklâl Savaşımızı yeterince destanlaştırmamışlardır.

O nedenle; halk şairlerinin destanları ve şiirleri, tarihin bir bölümünü aydınlatmada çok önemli belgelerdir.

Kıbrıs Barış Harekâtı'nın üzerinden tam 24 yıl geçmiştir. Bu zaman süreci içinde yüzde yüz haklı olan Türk halkı, neredeyse haksız bir duruma düşme noktasına gelmiştir. Şimdi bütün dünya; Rum'u mazlum, ama Türkleri saldırgan, istilâcı ve haksız yere toprak gaspeden bir konuma getirmiştir. Çünkü Rum'un ve Yunan'ın, menfî propagandaları dünyayı 24 yıl sonra aleyhimize çevirebilecek hâle sokmuştur.

Ama gerçekler ortada; Rum'un ve Yunan'ın yüzsüzlükleri, saldırganlıkları belgelerle ortadadır. Belgeler; yalnızca Birleşmiş Milletler kararları, yazışmalar, gazete haberleri, televizyon görüntüleri, diğer yazılı materyaller değildir. İşte belgeler: Türk halk şairlerinin o yıllarda yazdığı yüzlerce şiirler, destanlar, türküler, plâklar ve kasetler. 1974 Barış Harekâtından önce ve sonraki olaylar; harekâta sebep olan oluşumlar halk şairlerinin dilinde ve telinde gerçeği bulmuştur. O yıllarda âşıklarımızın büyük bir bölümü Barış Harekâtı ile ilgili çok güzel destanlar yazmışlar, kimi âşıklarımız da yazdıklarını besteleyerek plâklara okumuşlardır.

Bunlardan bazılarını hatırlatmak istiyorum:

Neşet Ertaş'ın *"Kıbrıs Destanı"* (Hülya Plâk, Kot: 825), Ali Ercan'ın *"Türk'ün Kalbi Kıbrıs İçin Çarpıyor"* (Ercan Plâk, Kot: 74), Âşık Mahzunî Şerifin *"Yürüyün Aslanlar"* ve *"Kıbrıs Destanı"* (Şah Plâk, Kot:295), Âşık Ali Kızıltuğ'un *"Kıbrıs Destanı"* ve *"Kahpe Yunan"* (Şah Plâk, Kot: 293), Âşık Daimî'nin *"Adem Yavuz'a Ağıt"* (Solfej Plâk, Kot: 41), Âşık Kemal Devranî'nin *"Vatanım Kıbrıs'a Gitmek İsterim"* (Afşin Plâk, Kot: 5052), Hasan Özkan'ın *"Kıbrıs Destanı"* (Tunç Plâk, Kot: 1050), İbrahim Saltan'ın *"Muratlar Köyü Katliamı"* (Tunç Plâk, Kot: 1051), Sivaslı Âşık Fakir'in *"Türk Yavrusuna Ağıt"*, (Murat Plâk, Kot: 518), Abdullah Papur'un *"Vurun Mehmetçik Kahpe Düşmana"* (Can Plâk, Kot: 42), Âşık Haşımî Aslıhak'ın *"Kanlı Kıbrıs"* (Özleyiş Plâk, Kot: 801), Özay Gönlüm'ün *"Ninemin Kıbrıs'a Mektubu"* (Kervan Plâk, Kot: 78), Âşık Murat Çobanoğlu'nun *"Aslan Ordumuz"* (Yavuz Plâk, Kot: 8958), Şemsi Yatsıman'ın *"Kıbrıs Destanı"* (Topkapı Plâk, Kot: 165), Âşık Yaşar Reyhanî'nin *"Kıbrıs Uyan Türk Ordusu Geliyor"* ve *"Kıbrıs Barış Türküsü"* (Edi-

fon Plâk, Kot: 9288), Âşık Ali Taş'ın *"Seni Gidi Kahpe Yunan"* (Bahar Plâk, Kot: 155), Âşık Mecnunî'nin *"Türkler Geliyor"* (Özgür Plâk, Kot: 823), Ali Sultan'ın *"Bağımsız Kıbrıs"* (Sultan Plâk, Kot:35), Âşık Mehmet Batur'un *"Kıbrıs'a Gidiyorum"* (Kral Plâk, Kot: 977), Muhlis Akarsu'nun *"Türk'ün Sesi"* (Kral Plâk, Kot: 978), Âşık Mehmet Işık'ın *"Kıbrıs Bizimdir Kahpe Yunan"* (Sevinç Plâk, Kot: 32), Zekeriya Bozdağ'ın *"Kıbrıs Türküsü"* (Okey Plâk, Kot: 279), Âşık Mehmet Yanık'ın *"Türk'ün Gayesi Barıştı"* (Sağbaş Plâk, Kot: 10), Müslüm Sümbül'ün *"Barış İçin"* (Türküola Plâk, Kot: 191), Âşık Ali Metin'in *"Dalgalan Bayrağım Kıbrıs Bizimdir"* (Coşkun Plâk, Kot: 1360), Âşık Hasan Polat'ın *"Vur Mehmet Vur"* (Işık Plâk, Kot: 544), Âşık Gülhanî'nin *"Yunan Barışmaya Değmez"* (Güven Plâk, Kot: 255), Âşık Yoksulî'nin *"Yavru Kıbrıs"* (Batı Plâk, Kot: 525), Kamber Çınar'ın *"Kıbrıs'ta Ezan Sesi Var"* (Türkofon Plâk, Kot: 6215) plâkları ve türküleri arşivlerde bulunuyor.[2]

Daha yüzlerce âşık ve sanatçı, Kıbrıs'la ilgili olarak plâklara destan ve türküler okumuş, destanlar ve şiirler yazmış, bunları yayımlamışlardır. Bunlar önemli kaynaklardır, tarihe mal olmuş belgelerdir. Bu belge ve bilgilerden faydalanarak; Yunan'a, Rum'a ve onların yanında yer alan Avrupa'ya gerekli cevaplar verilebilir, verilmelidir.

Yrd. Doç. Dr. (Şimdi Profösör) Erman Artun'un Kıbrıs Araştırmaları Dergisi'nde yayımladığı *"Adanalı Âşıkların Şiirlerinde Kıbrıs Barış Harekâtı"* adlı yazısı son derece değerli bir araştırmadır. Bu yazısında Sayın Artun; 6 âşığın 11 destanından yola çıkarak Kıbrıs'la ilgili âşıkların düşünce ve duygularını nasıl yansıttıklarını anlatmıştır. Âşık Hacı Karakılcık'ın 4, Âşık Derdi Derya'nın 2, Âşık Durdu Kozalak'ın 2, Âşık Bilâl Ceylan, Âşık Halil Karabulut ve Âşık Haydar Aslan'ın 1'er destanı bu yazıda verilmektedir.[3] Aynı yazı İçel Kültür Dergisi'nde de yayımlanmıştır.[4]

Benim bu bildirim, Sayın Artun'un yazısını tamamlar bir nitelik kazanmaktadır. Sayın Artun'un yazısı ve benim bu bildirimle birlikte; Çukurova Âşıklarının Kıbrıs Zaferi ve olayları ile ilgili duygu ve düşünceleri ortaya çıkarılmış olacaktır.

Bu bildirimde, Kadirlili Âşık Halil Karabulut'un *"Farz Oldu,*[5] ve *"Kıbrıs Destanı"*[6] şiirleri, Âşık Feymanî'nin "Kıbrıs ve Türklük Destanı"[7] şiiri, Âşık Ferrahî'nin *"Kıbrıs Bizimdir"*[8] ve *"Türklerin Kıbrıs'a Haykırış Destanı"*[9] şiirleri, Âşık Dertli Kâzım'ın *"Gazi Kıbrıs'ım"*[10] adlı şiiri yer alıyor.

Yalnızca Çukurovalı ve Adanalı âşıkların değil, tüm Türk halk şairlerinin Kıbrıs ile ilgili deyiş, türkü, şiir, destan ve demeleri derlen-

meli ve toparlanmalıdır. Sivas yöresi âşıklarının, Çorum yöresi âşıklarının, Kars ve Erzurum yöresi âşıklarının da ortaya koydukları Kıbrıs'la ilgili şiirleri ve eserleri; Sayın Artun'un ve benim Çukurova ile ilgili olarak yaptığım çalışmalar gibi değerlendirilmelidir.

Geleceğe önemli böyle millî konularda, belge ve bilgi bırakmak istiyorsak bu çalışmalara muhtacız.

FARZ OLDU

Şu Kıbrıs'ta Rumlar Türk'e saldırmış
Neymiş maksatları, görmek farz oldu
Suçsuz kardeşleri vurmuş, öldürmüş
Katillerden hesap sormak farz oldu

Kuduz itler masumları dalamış
Dişlerini kanlarına bulamış
O soydaşlar bizden yardım dilemiş
Varıp yaraların sarmak farz oldu

Makariyos geme almış azıyı
Anasından ayıracak kuzuyu
Arsız Yunan tez unutmuş maziyi
Ona yine bir ders vermek farz oldu

Bir lâf etmiş, bir halt yemiş piskopos
Ahdi, anlaşmayı eylemiş paydos
İşbirlikçi Yunan ile Makarios
İkisine birden vurmak farz oldu

Sıkı yapışmazsak eğer bağına
Kıbrıs düşer Yunanlının ağına
Biz var iken onlar kime sığına
Üstlerine kanat germek farz oldu

***Halil** der papazın ancak dili var*
Bu oyunda Yunanlının eli yar
Bu davanın bir tek çıkar yolu var
Silah-çekip harbe girmek farz oldu

Kadirlili Âşık Halil Karabulut

KIBRIS DESTANI

Dokuz yüz yetmiş dört Yirmi Temmuz'da
Neler oldu, haber vermek kastımız
Şanlı Türk ordusu çıktı Kıbrıs'a
Savaş değil, barış kurmak kastımız

Çünkü hallolmadı Kıbrıs davası
Hiçbir türlü bulunmadı devası
Boşa gitti diplomasi çabası
Artık neticeye ermek kastımız

Kıbrıs'ta bağımsız devlet kuruldu
Çok geçmeden cinayetler görüldü
Kan döküldü, masum Türkler vuruldu
Bunun hesabını sormak kastımız

Dinlemeyip anlaşmayı, düzeni
On bir yıldır kaynattılar kazanı
Yunan denen sinsi oyun bozanı
Kıbrıs'tan dışarı sürmek kastımız

Artık bu adada cinayetlerin
Kardeşlik ve barış alacak yerin
İyilikle yola gelmeyenlerin
Zor ile boynunu burmak kastımız

Tüm dünyaya açık bizim sözümüz
Ne ilhakta, ne işgalde gözümüz
Kurt eline düşmüş körpe kuzumuz
Yemeden imdada varmak kastımız

Yeşil ada bizim ecdat mülkümüz
Onu korumaktır bütün ülkümüz
Zulümlere maruz kalmış Türkümüz
Üstlerine kanat germek kastımız

Birleşmiş milletler etmeyin tasa
Seferimiz olacaktır çok kısa
Savaş değil sulha geldik Kıbrıs'a
Sanmayın ki kana girmek kastımız

Bir son verip perde ardı hislere
Setler çekeceğiz Enosislere
İnsanlıktan anlamayan pislere
İnsanlık dersleri vermek kastımız

***Halil** der ki Yunan bir tilki gibi*
Bir heves peşinde o ilki gibi
Elli iki sene evvelki gibi
Onunla bir hesap görmek kastımız

Kadirlili Âşık Halil Karabulut

KIBRIS VE TÜRK DESTANI

Kıbrıs adasına Türk askerinin
20 Temmuz günü çıktığı gündür
974 uygarlık için
Cunta kanununu yaktığı gündür

Karaoğlanoğlu Albay ibrahim
Şehitsiniz şahit Rahman ve Rahim
Adada Rumların arzusu vahim
İnsanlığa kurşun sıktığı gündür

Karşı koyduk haksızlığın hepsine
İhtar çektik azmışların topuna
Keskin sirke zarar imiş küpüne
İşte Enosis'in korktuğu gündür

Çoktan paslatmıştı süngüsünü kın
Geliyoruz dedik hem de çok yakın
İmansızlar imanlının ve hakkın
Önünde yok olup çöktüğü gündür

İsteyene gelir Mevla'dan Belâ
Kendini kayaya çarpar ukalâ
Şımarık Rumların Allahu-tealâ
Başını Belâya soktuğu gündür

Biz Allah'ı andık onlar İsa'yı
Ondan verdi Hak onlara tasayı
İhlâl eylediler anayasayı
Adada kızıl kan aktığı gündür

Azimle başardı Türkler savaşı
Bir anda kuşattı dağ ile taşı
Mehmetçiğin eğilmeyen hür başı
Vahşeti nizama tıktığı gündür

Bütün dünya bizi taktir ettiler
Doğrulukmuş Türkün sırrı yettiler
Türkler Cenevre'ye sulha gittiler
Zafer bayrağını diktiği gündür

Firar etmeseydi papazın biri
Yakacaktı kendi soyu dipdiri
İmanı inancın aksız kâfiri
Adalet önünde yıktığı gündür

Rezil oldu korku düşünce cana
Sahip çıkamadı kilise çana
Tekbir seslerinden kaçan kaçana
Rumların canından bıktığı gündür

Destanını oku ötelerimin
Haritasına bak kıtalarımın
Otuz Ağustos'da atalarımın
Atanı denize döktüğü gündür

Malazgirt, İstanbul bak fethimize
Kıbrıs çıkartması aynı mucize
Hızır Reisleri sok Akdenize
Dünyayı nizama çektiği gündür

Bağdat kapısından Genç Osman'ı sor
Fatihi, Yavuzu, Alpaslanı sor
Dünyadan Kanunî Süleymanı sor
Adalet tohumu ektiği gündür

Orta Asya Ergenekon yurdumuz
Türkiye aşkına içmişiz kımız
Plevne'de Gâzi Osman Paşa'mız
Çelik bilekleri büktüğü gündür

Feymânî çağ açtı tarihe Kore
Dünya mucizeyi Türklerden sora
Elinde albayrak General Dora
Yedi kat çemberi söktüğü gündür
Âşık Osman Feymânî

KIBRIS BİZİMDİR

Selâm sana Kıbrıs ey güzel vatan
Nur olsun yeriniz ey şehit yatan
Zarar eder sonra Türklere çatan
Coşun aslanlarım Kıbrıs bizimdir

Mehmetçikler karlı dağları aşar
Süngümüz parlarsa düşmanlar şaşar
Türkler Allah der de kükreyip taşar
Taşın aslanlarım Kıbrıs bizimdir

Kıbrıs'ın dört yanı bahçeler bağlar
Nehirler ırmaklar durmadan çağlar
Yol verir bizlere denizler dağlar
Aşın aslanlarım Kıbrıs bizimdir

Laf çekmeyiz asla sözümüz peşin
Yunanın ağzından sökeriz dişin
Piskopos Papazın mezarın eşin
Eşin aslanlarım Kıbrıs bizimdir

Ey güzel Kıbrıs'ım bize habersin
Türk'e yan bakanlar hemen gebersin
Ey Mehmetçik senin göğsün kabarsın
Şişin aslanlarım Kıbrıs bizimdir

Harp dedin mi Türkün kadını coşar
Gökteki melekler yardıma koşar
Aslanlar çakalın başına üşer
Üşün aslanlarım Kıbrıs bizimdir

Afyon'u almıştın yedi kat tele
Darbeyi unuttun yazıklar ola
Kafamız kızdı mı düşeriz yola
Düşün aslanlarım Kıbrıs bizimdir

Allah'ım bizleri bırakmaz darda
Harp yapar Mehmetçik yağmurda karda
Can veririz peşin o güzel yurda
Peşin aslanlarım Kıbrıs bizimdir

Ey aslan Mehmetçik sen binler yaşa
Kanımızla tarih yazarız taşa
İnşallah Kıbrıs'ı alırız kışa
Kışın aslanlarım Kıbrıs bizimdir

***Ferrahî** derkine dağlar aşarız*
Bazen sakin akar bazı taşarız
Eşek Makarios sana şaşarız
Şaşın aslanlarım Kıbrıs bizimdir

Ceyhanlı Âşık Ferrahî

TÜRKLERİN KIBRIS'A HAYKIRIŞ DESTANI

Ey aslanlar Rumlara vurun
Vurun Türk milleti zafer günüdür
Şu hain Rumların dersini verin
Verin Türk milleti zafer günüdür

Çek kınından göster kılıcın eğri
Vur da parçalansın düşmanın bağrı
Türk evlâdı yürü Kıbrıs'a doğru
Yürün Türk milleti zafer günüdür

Haykır eben deden ecdat atana
Ver dersini sana gelip çatana
Kıbrıs denen güzel ana vatana
Girin Türk milleti zafer günüdür

Gümbür gümbür harp davulu vurulsun
Allah nidasıyla dağlar yarılsın
Düşman olan bu vatandan sürülsün
Sürün Türk milleti zafer günüdür

Tarihi kendine güldürenleri
Kahpece Türklere saldıranları

Mahzun çocukları öldürenleri
Kırın Türk milleti zafer günüdür

Harpten kaçar isen Allah demez kul
İsteme dünyada para ile pul
Ger göğsünü vatan için şehit ol
Gerin Türk milleti zafer günüdür

Düşmanlar unutman Türkün gücünü
Türk olan kimsede koymaz öcünü
Teker teker yere Yunan piçini
Serin Türk milleti zafer günüdür

Kıbrıs denen ada Türklerin yeri
Harp ederek ölmek er yiğit kârı
Koru namusunu vatanı koru
Korun Türk milleti zafer günüdür

Alçakça başladı Türkü kırmaya
Bu iş gelmez öyle bakıp durmaya
Türk ordusu hazır hesap sormaya
Sorun Türk milleri zafer günüdür

Adalara Türk bayrağı dikilsin
Kahpe Rumlar şu Kıbrıs'tan çekilsin
Çekilmezse varıp evi yıkılsın
Varın Türk milleri zafer günüdür

Der ***Ferrahî*** *paşam bir çare bulun*
O kahpe papazın sakalın yolun
Sarın dört yanını çembere alın
Sarın Türk milleti zafer günüdür

Ceyhanlı Âşık Ferrahî

GAZİ KIBRISIM

Benim bir sözüm var Kıbrıs Türküne
Kimse göz dikmesin senin yurduna
Gururla şerefle bakın yurduna
Sen Türk oğlu Türksün Gazi Kıbrıs'ım

Çok cefalar çektin çok zordu işin
Şehit kanı dolu toprağın taşın
Rumlara eğmedin dimdiktir başın
Sen Türk oğlu Türksün Gazi Kıbrıs'ım

Türk'e engel olmaz Beşparmak
Dağı Türk ordusu yaptı Rum'a atağı
Türklere sökmedi Rum'un tuzağı
Sen Türk oğlu Türksün Gazi Kıbrıs'ım

Rumlar yola çıkmış azık almadan
Gideceği yeri gezip görmeden
Tarihe bakıp da sizi sormadan
Sen Türk, oğlu Türksün Gazi Kıbrıs'ım

Sabırları taştı koç yiğitlerin
Her biri aslan mücahitlerin
Yuvası yıkıldı Rum hainlerin
Sen Türk oğlu Türksün Gazi Kıbrıs'ım

Ordumuz yürüdü hiç yorulmadan
Mücahitler vurdu Rum'a durmadan
Rumları ezdiler aman vermeden
Sen Türk oğlu Türksün Gazi Kıbrıs'ım

Tarihleri açıp bakmadılar mı
Sakarya nehrinde akmadılar mı
İnönü'de hepsi kaçmadılar mı
Sen Türk oğlu Türksün Gazi Kıbrıs'ım

İnsan değil bunlar hain hepisi
Doğruluk bilmezler kalleş yapısı
Esir almadık mı Trikopis'i
Sen Türk oğlu Türksün Gazi Kıbrıs'ım

Biraz azmışlardı Kıbrıs Rumları
Dayak istemişti meğer canları
Mehmetçik mücahit yıktı onları
Sen Türk oğlu Türksün Gazi Kıbrıs'ım

Mehmetçik mücahit el ele verdi
Kıbrıs'ta Rumların belini kırdı
Türk'ün tarihini önüne serdi
Sen Türk oğlu Türksün Gazi Kıbrıs'ım

Galiba az yazdım der ***Dertli Kâzım***
Mehmetçik mücahit hepsi bizim
Alnım ak başım dik gülüyor yüzüm
Sen Türk oğlu Türksün Gazi Kıbrıs'ım
Âşık Derdli Kâzım

DİPNOTLAR

1 *Türk İstiklâl Savaşı Destanları*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yayınları: 34, Halk Edebiyatı Dizisi: 6, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1982, s. 80

2 Derleyen: İhsan Hınçer, *"Olaylar ve Sazşairleri, Kıbrıs Zaferi, Ozanlarımız ve Yapılan Plâklar"*, Türk Folklor Araştırmalar Dergisi, Yıl: 26, Cilt: 16, Sayı: 307, Şubat 1975, s. 7238-7240

3 Yrd. Doç. Dr. Erman Artun, *"Adanalı Âşıkların Şiirlerinde Kıbrıs Barış Harekâtı"*, Kıbrıs Araştırmaları Dergisi (Journal for Cypriot Studies), Cilt: 2, Sayı: 4, Sonbahar 1996, s. 295-320

4 Yrd. Doç. Dr. Erman Artun, *"Adanalı Âşıkların Şiirlerinde Kıbrıs Barış Harekâtı"*, İçel Kültürü Dergisi, Mersin Halk Eğitimi Merkezi ve Akşam Sanat Okulu Müdürlüğü Yayın Organı, Yıl: 10, Sayı: 49, Ocak 1997, s. 15-23

5 Doç. Dr. Saim Sakaoğlu, *Senin Aşkınla-Kadirlili Âşık Halil Karabulut*, Nur Matbaası, Konya 1987, s. 127

6 Âşık Halil Karabulut, *Damlada Derya Gizlidir*, Kültür ve Turizm Bakanlığı MİFAD Yayınları: 97, Halk Edebiyatı Dizisi:14, Öztek Matbaası, Ankara 1988, s. 94-95.

7 Âşık Feymanî, *Ahu Gözlüm*, Kültür ve Turizm Bakanlığı MİFAD Yayınları: 105, Halk Edebiyatı Dizisi, Yorum Matbaası, Ankara 1989, s. 90-81.

8 Halil Atılgan, *Ceyhanlı Âşık Ferrahî*, Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları: 264, Halk Edebiyatı Dizisi: 54, Devran Matbaası, Ankara 1997, s. 56-57

9 Halil Atılgan, *a.g.e.*, s. 145-146

10 Halil Atılgan, *Âşık Dertli Kâzım Hayatı-Şiirleri III*, Fersa Matbaası, Ankara 1998, s. 146-447

[İkinci Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi (24-27 Kasım 1998), Cilt: III, Yayınma Hazırlayanlar: İsmail Bozkurt-Hüseyin Ateşin-M. Kansu. Doğu Akdeniz Üniversitesi Kıbrıs Araştırmaları Merkezi Yayınları: 8, DAÜ Basımevi, Gazimagusa/ KKTC-1999, s. 245-259]

Muallim Halil Rıfat Arıncı'nın Kıbrıs Destanları

MUALLİM HALİL RIFAT KİMDİR?

Büyükbabası (dedesi) Mehmet Nabî; babası İskilip Nüfusunda Bahabey Mah. 24 No'lu haneye kayıtlı Mehmet Tahir'dir. (Vefatı: 17 Şubat 1338) Annesi Nimet kızı Hanife'dir. Doğum Tarihi 1314 (1898)dur. Soyadı Kanununa göre; evvelce ailesinin lâkabı olan "Tahir Efendi Oğulları" ismine en yakın olarak ARINCI soyadını almıştır.

Merhum, kendi şeceresini bir şiirinde şöyle ifade ediyor:[1]

Büyük babam olur Ebu Bekir Nabi
Pederimiz olur oğlu Mehmet Tahir
Soyumuz Selçuklu bir Türk Beye tâbi
Şeceremiz böyle tarih ile zâhir

İki kardeşinden Pakize 31.7.1926'da bekâr olarak vefat etmiştir. Diğer kardeşi Ahmet Şevket ARINCI ise 13.8.1953'de vefat etmiş olup, babası ve dedesi ile birlikte İskilip'te Kayaardı mevkiindeki Aile Mezarlığında medfundur.

Halil Rıfat ARINCI, öğrenimine İskilip'te başlamış, daha sonra Ankara Muallim Mektebinde (Öğretmen Okulu) 16 yaşında öğrenci iken I. Dünya Savaşında askere alınarak, acele Yedek Subay Okulu kurslarına sevk edilmiştir. Askere ve cepheye sevki Bağdat tren hattı ile olmuş, 1916'da sevk edildiği Irak cephesinde Remadiye Bölgesinde İngilizlere karşı verilen savaşta donanımsız ve silahsız birliği ile birlikte 1916 Eylül ayı sonunda esir alınmıştır. Basra üzerinden 1917'de diğer

Türk esirleriyle birlikte Hindistan'da Osmanlı Üsera Karargâhına (Osmanlı esirleri kampı) sevk edilerek enterne edilmiştir. Burada 1920 yılı Mart ayına kadar esir kalmış, fakat esir kampında bile Türklük haysiyetini korumuş kötü muamele gören esir Türk askerlerinin hakkını arama girişimleri ve yazıları nedeniyle birkaç defa mahkum edilmiş ve cezalandırılmıştır (1934 yılında yayınladığı Ülküç adlı kitabındaki şiirlerinin büyük bir kısmı bu esirlik dönemine aittir).

Hindistan'dan Bombay Limanından hareketle Süveyş Kanalı ve Çanakkale Boğazından geçerek 1920 yılı Mart ayında İstanbul'da vatana dönmüştür. Burada hilafet ordularına katılmamak için, yurda dönen ve kargaşa içindeki erlere katılarak İnebolu üzerinden doğum yeri olan İskilip'e geçmiştir. Millî mücadelede mahallî organizasyon ve millî kuvvetlerin başarısı için bilfiil hizmet vermiştir. Bu nedenle kendisine 1005 sayılı Kanunla 89105 sayılı belge ile kırmızı şeritli İstiklâl Madalyası verilmiştir. Bu arada 1922 yılında Bekir Efendi (Yürekli) kızı Pakize ile evlenmiş ve ilki kız, diğerleri erkek olmak üzere üç çocukları olmuştur.

İstiklâl Savaşı sonrasında Çorum ili ve ilçelerinde çeşitli tarihlerde Maarif Memurluğu (İlköğretim Müdürü) ve öğretmenlik yapmış, özellikle bu dönemde Çorum ilinin tarihi, jeolojisi ve coğrafyası, yetişmiş şair ve edipleri konusunda çok geniş çalışmalarda bulunmuş ve yayınlar hazırlamıştır. Şiirlerinin pek çoğunda *"Rıfat Rami"*,*"Adsız Ozan"* ve*"Rıfat Kurdoğlu"* mahlaslarını kullanmıştır.[2]

1938'de Ankara'ya gelerek yerleşmiş, 1949 yılında emekli oluşuna kadar eski adıyla İktisat Vekaletinde (Ticaret Bakanlığı) görev yapmıştır. Sağlığında anlattığına ve nüfus kayıtlarına göre 14 defa kısa veya uzun sürelerle askerlik hizmetine çağrılmış ve bunların en sonuncusunu 1942-1943 yılları arasında 18 ay süre ile Trakya'da 3. Kolordu emrinde ifa etmiştir.

1949 yılında emekliye ayrıldıktan sonra çeşitli gazetelerde memleket konuları ile ilgili sosyal ve politik yazılar yazmış, en son üç kitabını da bu dönemde hazırlamış ve kendi imkânlarıyla yayınlamıştır. Özellikle hiciv (taşlama) türünde pek çok şiiri vardır. Çorum ilindeki çalışmaları sırasında bölgenin tarihini ve tarihî eserlerini tanımak, tanıtmak için büyük emek sarfetmiştir. Özellikle Çorum Halk Evi Dil-Tarih Edebiyat Şubesi Başkanlığı süresi bu alanda verimli geçmiştir.

Hazırladığı bir çok yayının baskısını maalesef gerçekleştiremeden 13 Kasım 1972'de Ankara'da 73 yaşında iken vefat etmiş ve orada def-

nedilmiştir. Vefatından evvel kitabelerini bizzat kaleme alıp, sipariş ederek yaptırdığı ve parasını ödediği, dedesine ve babasına ait mezar taşları ailesi tarafından İskilip'teki mezarların başına koydurulmuştur.

MUALLİM HALİL RIFAT'IN ESERLERİ

Halil Rıfat Arıncı'nın sağlığında dört, ölümünden sonra bir kitabı yayımlanmıştır.

İlk kitabı "*Ülküç*" adlı manzum eserdir.[3] Bu eser onun millî duygularla yazdığı şiirlerinin toplandığı 146 sayfalık bir kitap olup 1935 yılında Çorum'da Vilayet matbaasında basılmıştır.

Muallim Rıfat'ın ikinci kitabı "*Ya Demokrasi Ya Ölüm*" adını taşıyor. 1920'li yıllarda yazdığı şiirlerin toplandığı bir kitaptır. Ankara'da Nur Matbaasında 1950 yılında yayımlanmış olup 32 sayfadır. Kitabın önsözünde ve kapağın sonunda bu eserin 6 fasikül olacağını söylemektedir. Gerçekten ilk kitaba "Fasikül: I" adını vermiştir. Ancak bu projesi gerçekleşememiştir.

Muallim Rıfat'ın üçüncü kitabı "*Tarihi ile Birlikte Kıbrıs Destanı*"dır. Bu küçük boy kitap 32 sayfa olup 1964 yılında Ankara'da Ayyıldız Matbaasında basılmıştır. Yazımda bu kitapçıktan ayrıca söz edilecektir.

Sağlığında yayınlanan dördüncü kitabı "*Avize*" adını taşıyor. 256 sayfalık bu kitap, 1970 yılında İstanbul'da Kutulmuş Matbaasında basılmıştır. Daha çok hiciv ve taşlamaların yer aldığı kitapta, millî ve manevî duyguları veren şiirler de bulunuyor.

Muallim Rıfat'ın beşinci kitabı ölümünden tam 20 yıl sonra Ankara'da 1992 yılında yayımlanmıştır. Oğlu Prof. Dr. M. T. Kaplan Arıncı[4] tarafından, Ankara Üniversitesi Basımevinde yayımlatılan kitap "*Çorum ve Havalisi Şairleri*" adını taşıyor. Bu kitapta; Dedemoğlu, Teslim Abdal, Âşık Hüseyin, Deli Boran, Sefil Ahmet, Sefil Ali, İfşaî, Âşık Haydar gibi 60 âşık ve şairin hayatı ile şiirleri bulunuyor. Kitap XII + 312 sayfadır.

Muallim Halil Rıfat'ın yayına hazırladığı ama basılamayan çalışmaları ise şunlardır:

- *Pîr Filozof* (Manzum Piyes / 5 perde)
- *Sancak Çavuşu* (Manzum Piyes / 1 perde)
- *Köy Değirmeni* (Manzum Piyes / 1 perde)
- *Mezarcılar* (Manzum Piyes / 1 perde)

- *Saadet Yolu* (Roman)
- *Aşkın Zaferi* (Roman)
- *Çorum İli Kalkınma Projesi*
- *Çorum Tarihi*
- *İstibdat Ruhu* (İnceleme)
- *Millî Aşk* (Roman)
- *Demokrasi Kürsüsünde* (Manzum Konferans)
- *Ya Demokrasi Ya Ölüm II, III, IV, V, VI* (Şiirler)

Hazırlandığı bildirilen ama basılı olmayan bu kitapların adları; yayımladığı kitaplardaki duyurulardan ve yazdığı önsözlerden tespit edilmiştir.

MUALLİM HALİL RIFAT'IN KIBRIS DESTANI

Muallim Halil Rıfat Arıncı'nın eserlerinden söz ederken 1964 yılında Ankara'da yayımlandığı üçüncü kitabının adının *"Tarihî ile Birlikte Kıbrıs Destanı"*[5] olduğunu söylemiştim.

Kitapta (12 x 16 cm. boyutlarında) 3, 4, 5, 6 ve 7. sayfalarda önsöz olarak R. Arıncı imzasıyla *"Kıbrıs'ın Geçmişini Kısaca Gözden Geçirelim"* başlıklı 5 sayfa yazı bulunuyor. Bu yazıda; Kıbrıs'ın coğrafî durumu, Kıbrıs'ın kısa tarihî, 1963 Aralık ayından itibaren Rumların Türkler üzerinde uyguladıkları sistematik katliamlarından söz ediliyor.

Aslında Kıbrıs Destanı 91 dörtlükten oluşan uzun bir destandır. Bu destan *"Vermem seni yad ellere"* nakaratlı 8 hece ölçülü bir manzumedir. Destanın bölümleri şöyledir: *Kıbrıs'a* (18 dörtlük), *Gençlik Diyor ki* (16 dörtlük), *Ordu Diyor ki* (12 dörtlük), *Makarios 'a İhtar* (9 dörtlük), *EOKA'ya İhtar* (11 dörtlük), *Yunanistan'a* (4 dörtlük), *Papaya Hitap* (2 dörtlük), *Müttefikimiz İngiltere'ye* (6 dörtlük), *Birleşmiş Milletlere* (8 dörtlük), *Tarihe Hitap* (4 dörtlük), *Büyük Millet Meclisine Hitap* (4 dörtlük), *Büyük Millet Meclisine Hitap* (2 dörtlük).

Her bölümün sonunda (a b a b) kafiyeleniş özelliği gösteren birer dörtlük bulunuyor. Bu dörtlükleri destan bölümlerinin *"bayatı"* sı olarak da düşünebiliriz.

KIBRIS DESTANI
Kıbrıs'a

Haktan Türke zafer indi
Akdeniz'de sahillere
Venediği harple yendi
Vermem onu yad ellere

Venedikli geldi dize
Venedikten geldin bize
EOKA'cı açıkgöze
Vermem seni yad ellere

Bin sekiz yüz yetmiş yedi
Dört haziran bir yaz idi
İngiliz'e Hamid verdi
Vermem seni yad ellere

Kavuşmaktır büyük derdim
Bırakamam, gönül verdim
Bırakırsam, ben nâmerdim
Vermem seni yad ellere

Gözlerimiz oradadır
Kulağımız Kore'dedir
Plânımız sıradadır
Vermem seni yad ellere

Birleşmiş hür milletleri
İğfal etmez bir serseri
Akdeniz'in Türk dilberi
Vermem seni yad ellere

Elen değil Kıbrıslı Rum
Yüzyıllardır aynı durum
Maksatları anlıyorum
Vermem seni yad ellere

Hasretle mi öleyim ben?
Can borcum var, vereyim ben
Aç bağrını geleyim ben!
Vermem seni yad ellere

Düşman Ruma bir göz kırpsa
Akdeniz'de bir harp yapsa
Kızıl kıyametler kopsa
Vermem seni yad ellere

Türk ordusu taşar gelir
Derya gibi coşar gelir
Otuz milyon koşar gelir
Vermem seni yad ellere

Unutma ki, Kıbrıs genci!..
Akdeniz'de Kıbrıs inci
Fâtihlerin ruhu öncü
Vermem seni yad ellere

Bir söylerim, bin susarım
Türk damgası der basarım
Mızrağıma tuğ asarım
Vermem seni yad ellere

Hakka koşmak, boğuşmaktır
Hak, kuvvet oldukça haktır
Kıbrıs Türkün olacaktır
Vermem seni yad ellere

Venizelos, Metaksas'a
Atatürk'e malûm olsa
Çekmez miydi üç baş tasa?
Vermem seni yad ellere

O üç başı anıyoruz
İçin için yanıyoruz
Antlaşmayı tanıyoruz
Vermem seni yad ellere

Eğil, yol ver Toros dağı
Türk ordusu, Türk bayrağı
Açacaktır zafer çağı
Vermem seni yad ellere

Düşman olsa Türk'e cihan
Ateş saçsa şu asuman
Seni vermez, Türke inan...
Vermem seni yad ellere

Üçüncü bir cihan harbi
Çıbanıysa mecruh Kıbrıs
Silâhlanan şarkı, garbı
Papaz kanla etsin takdis!

GENÇLİK DİYOR Kİ

Dokunmayın kahramana
Destan oldu hür dillere
Hor bakmayın akan kana
Vermem onu yad ellere

Dokunmayın Allah için
İsa Resulullah için
Ben hasbeten lillâh için
Vermem onu yad ellere

Yurttan Kıbrıs görünüyor
Dağlar matem bürünüyor
Kıbrıs Türkle övünüyor
Vermem onu yad ellere

Kıbrıs'tadır ihtişamım
Kundaklandı intikamım
Bu benim son imtihanım
Vermem onu yad ellere

Ege'deki Rum kanıdır
Tarihe bak, hep anılır
Niçin hâlâ Rum yanılır?
Vermem onu yad ellere

Evim, yurdum, ocağım o
Soyum, sopum, oymağım o
Akdeniz'de sancağım o
Vermem onu yad ellere

Kıbrıs Türktür, Türk kalacak
Türk vermiştir, Türk alacak
EOKA'cı kim olacak?
Vermem onu yad ellere

Unutmayın ey barbarlar!...
Unutmasın aylar, yıllar
Alınacak intikam var
Vermem onu yad ellere

Hazırlandık, her şey tamam
Artık yoktur gizli şakam
Tek arzumuz hep intikam
Vermem onu yad ellere

Çal kavalı, garip çoban!...
Kıbrıs'ı feth eden baban
Çünkü, odur tarih yapan
Vermem onu yad ellere

Bugün dahi Türkleriz
Bugün dahi o günkü hız
Tek dâvamız, Türktür Kıbrıs
Vermem onu yad ellere

Ellibin Türk şehid verdik
Venedik'i yere serdik
Bu adaya öyle girdik
Vermem onu yad ellere

Ey vatandaş!... Ya yardan geç
Silâh çekip ya serden geç
Ana, evlât, perdeden geç
Verme onu yad ellere

Fâtih, Yavuz, Selim
Hanın Hükmü geçer çağdan çağa
O Muhteşem Süleyman'ın
Ruhu hâkim bu toprağa

ORDU DİYOR Kİ

Ey Akdeniz! Ey Akdeniz!...
Aç bağrını, gelen biziz
Barbaros'un izindeyiz
Vermem onu yad ellere

Elimizde süngü, silâh
Dilimizde Allah, Allah
Bizimledir gayretullah
Vermem onu yad ellere

Orda annem, babam ağlar
Ağabeyim, ablam ağlar
Şehrim, köyüm, obam ağlar
Vermem onu yad ellere

Yirmi altı milyon asker
Karşısında nöbet bekler
Hazırız biz Mehmetçikler
Vermem onu yad ellere

Dağlar benim, dere benim
Eğilmeyen nere benim?
Son eserim Kore benim
Vermem onu yad ellere

Vatan için yanı doğdum
Üç kıt'ada zulmü boğdum.
Dün Ege'den kimi koğdum?
Vermem onu yad ellere

Koşacağız, koşacağız
Dağ ve derya aşacağız
Bir sel gibi taşacağız
Vermem onu yad ellere

Artık yol ver Toros dağı
Açılıyor zafer çağı
Dalgalansın Türk bayrağı
Vermem onu yad ellere

Akdeniz'de biz bekçiyiz
Asırlardır nöbetçiyiz
Biz, sorumlu Mehmetçiğiz
Vermem onu yad ellere

Sabredemez daha gönlüm
Çekilemez kahbe zulüm
Ya kavuşmak, yahut ölüm
Vermem onu yad ellere

Dünya bilir, elimdeki
Silâh yaman konuşuyor.
Kaç asırdır belimdeki
Süngü ruhumla tanışıyor

MAKARİOS'A İHTAR

Ey hayasız, dinsiz papaz!
Ey İncilsiz, cani yobaz!
Bu intikam sende kalmaz
Vermem onu yad ellere

Çek elini yakamızdan!
Ne istersin çocuk, kızdan?
Kıbrıs kopmaz ay yıldızdan
Vermem onu yad ellere

Sende doğan bir cani hırs
Bende doğan insanî his
Ayrılmaz Türkten Kıbrıs
Vermem onu yad ellere

Gökten yere ateş yağsa
Yerden göğü ateş boğsa
Varsın gelsin düşman dağsa
Vermem oyu yad ellere

Katliâmlar olup bitti
Yaptığınız cana yetti
Kiliseler tel'in etti
Vermem onu yad ellere

Ne ENOSİS, ne EOKA
Türk karşısında, yapma caka
Anladın mı cellât marka?
Vermem onu yad ellere

EOKA mı kurdu pusu?
Görmez sanma Türk ordusu
Grivas'ta can korkusu
Vermem onu yad ellere

Ne federal sun'i bölüm
Ne Kıbrıssız Anadolum
Türke zafer, sana ölüm!...
Vermem seni yad ellere

Grivas da tedbirimiz
Karşısında susacaktır
Otuz milyon tekbirimiz
Yeri, göğü sarsacaktır

EOKA'YA İHTAR
EOKA'nın cellâtları
Duyuldu Türk feryatları
Anavatan evlâtları
Vermez onu yad ellere

EOKA'nın baş teresi
Ey Grivas sergerdesi
Kıbrıs, yurdun penceresi
Vermem onu yad ellere

Niçin benzin sarı gibi?
Kaçmayınız karı gibi
Geliyoruz arı gibi
Vermem onu yad ellere

Ey Grivas! Türkten utan!
Kıbrıs'ı kim alıp satan?
Yemin etti Anavatan
Vermem onu yad ellere

Ey Grivas! Yaramı açma!
Düşündüğün hülya saçma
Er meydanı, haydi! Kaçma!
Vermem onu yad ellere

Fakat ne o hülya kalır
Ne gördüğün rüya kalır
Bir karanlık dünya kalır
Vermem onu yad ellere

Sulh da bizim, harp de bizim
Şark da bizim, Garp de bizim
Kıbrıs aşkı kalpte bizim
Vermem onu yad ellere

Ey Grivas! Baykuş casus!
Mırıldanma ey kahbe, sus!...
Zafer yapmak Türke mahsus
Vermem yad onu ellere

Katliâmlar fecaati
Unutturmaz şenaati
Diyor ki Türk cemaati:
Vermem onu yad ellere

Boyun kırmam komünizme
Giydirmeyin bana çizme
Palikarya beni üzme
Vermem onu yad ellere

Türkün vatan kaygusunu
Ancak ulu Mevlâ bilir
Kılmamın saygısını
Yüz kırk devlet, derya bilir

YUNANİSTAN'A

Yunanistan, Yunanistan!
Kara haber var Kıbrıs'tan
Mahrum olma gel Türk dosttan
Vermem onu yad ellere

Dost ve düşmanlara karşı
Yakışır mu bu anarşi?
Yazalım mı "Kıbrıs Marşı"?
Veremem onu yad ellere

Harp tohumu dağıtmayın
Türkü harbe çağırtmayın
Gel NATO'yu dağıtmayın
Vermem onu yad ellere

Dâvamızın en sarihi
Birleşmiş hür milletlere
Bin beşyüz yetmiş tarihi
Işık tutar kırkbin kere

PAPA'YA HİTAP

Ey muhterem aziz Papa!
Kıbrıs işi sardı sarpa
Şu tarihî zulmü kapa
Vermem onu yad ellere

Tel'în etti her kilise
Tekfir etti her piskopos
Aforozladı elbet İsa
Komünisttir bak Makarios

Müttefikimiz İngiltere
Bin sekiz yüz yetmiş yedi
Rus Ardahan, Kars'ı yedi
Abdülhamit size dedi:
Verme onu yad ellere

Muvakkaten almıştınız
Andlaşma ile anlaştınız
Rumla niçin kaynaştınız?
Vermem onu yad ellere

Ne üçlü bir hâkimiyet
Ne istiklâl, muhtariyet
Yurda ilhak hâlis niyet
Vermem onu yad ellere

İngiliz-Türk davasıdır
Türk ilhak mânâsıdır
Başkasının rüyasıdır
Vermem onu yad ellere

Eski Dünya, Yeni Dünya
Bilmez başka hegemonya
Dostum Büyük Britanya
Vermem onu yad ellere

Ecdadımdan miras kanı
Kıbrıs için dökeceğim
Bayrağımız Al Destan'ı
Lefkoşa'ya dikeceğim

BİRLEŞMİŞ MİLLETLERE

Ey birleşmiş hür milletler!
Ey demokrat hür devletler!
Nerde kaldı hürriyetler?
Vermem onu yad ellere

Duydunuz mu? Papaz hırsı
Maktel yaptı Türk Kıbrıs'ı
Ayaklar altında ırzı
Vermem onu yad ellere

Üçüncü bir cihan harbi
İçin çarpar papaz kalbi
Aldatsa da şarkı, garbi
Vermem onu yad ellere

Sömürgeci milletlere
Ne komünist devletlere
Ne anarşist şirretlere
Vermem onu yad ellere

Anadolu sahilinde
Haritamız dahilinde
Yurdun sathı maillinde
Vermem onu yad ellere

Yirmi altı milyon asker
El tetikte Mehmetçikler
Karşısında nöbet bekler
Vermem onu yad ellere

Bir kolumuz buradadır
Bir kolumuz oradadır
İnkılâplar sıradadır
Vermem onu yad ellere

Hür dünyanın tek kal'ası!
Beş kıt'aya hakkı saçtın
Beynelmilel demokrasi
Bayrağını niçin açtın?

TARİHE HİTAP

Tarih sana bir şey deyim:
Kıbrıs benim göz bebeğim
Allah şahit, o her şeyim
Vermem onu yad ellere

Kıbrıs Haktan gelmiş
Haktır, Hak vergisi bir topraktır
Akdeniz'de Türk bayraktır
Vermem onu yad ellere

Venedik'ten Türke kalmış
İngilizler Türkten almış
Kaatil papaz neci olmuş?
Vermem onu yad ellere

Venedikli talibi yok
Yalnız Türk galibi var
Türkten başka sahibi yok
Bir Allahsız Rahibi var

BÜYÜK MİLLET MECLİSİNE HİTAP

Kıbrıs Türktür, Türktür Kıbrıs
Toplanıyor orda her his
Kararını versin Meclis
Vermem onu yad ellere

Ordu sizden bekler izin
Sabrı sabra ekliyoruz
Ey Vekiller, son söz sizin
Hep kararı bekliyoruz

Halit Rıfat Arıncı'nın bu kitabında[6] bir de altı dörtlükten meydana gelen *"Kıbrısa Selâm Yahut Kıbrıs Türküsü"* başlığı taşıyan şiiri bulunuyor. Bu şiir, kitabın 8. ve 10. sayfalarında yer alıyor. 11 hece (6+5) ölçüsü ile yazılmış olup her dörtlüğün sonunda *"Kanlar içindesin yaralı mısın?"* dönerayaklı (nakarat) bir mısra bulunuyor.

KIBRIS TÜRKÜSÜ

Akdeniz güneşi erken mi batmış?
Bir derdin mi var? Karalı mısın?
Bağrında şehidler uzanıp yatmış.
Kanlar içindesin, yaralı mısın?

Yanan yuvalarda dumanlar, tüttü,
Yeşil bağlarında baykuş mu öttü?
Altıyüz şehidin kefensiz gitti.
Kanlar içindesin, yaralı mısın?

Makarios mu yaptı bu katliâmı?
Tarihe mi geçti Türkün idamı?
Çıkmıyor içimden Rum intikamı.
Kanlar içindesin, yaralı mısın?

Eli tetiktedir kahraman ordu.
Harp karargâhını karşısında kurdu.
EOKA'ya vermem Atamın yurdu.
Kanlar içindesin, yaralı mısın?

Londra derdine şifa buldu mu?
Türkün intikamı unutuldu mu?
Batan güneş doğdu, sabah oldu mu?
Kanlar içindesin, yaralı mısın?

Akdeniz kızarmış döktüğün kandan.
Papaza nefretler yağdı cihandan.
Her Türke selâm et ana vatandan.
Kanlar içindesin, yaralı mısın?

Rıfat Arıncı'nın sağlığında yayınlanan son kitabının "*Avize*" adını taşıdığını söylemiştik. Bu kitapta da adı konmamış 5 dörtlükten meydana gelen bir şiir bulunuyor.[7]

ABD Başkanı Lyndon Johnson, Türkiye'nin Kıbrıs'a olası bir çıkarma girişiminde bulunmasını önlemek amacıyla, 1964 yılının 5 Haziran'ında Başbakan İsmet İnönü'ye 'sert' uyarılar içeren bir mektup gönderdi. II. Dünya Savaşı sonrasında hızla gelişen Türk-Amerikan ilişkilerinde sarsıntı yaratan bu mektupta, Türkiye'nin Kıbrıs'a yapa-

cağı müdahalenin bir Türk-Yunan Savaşı'na yol açacağı ve bunun NATO tarafından kabul edilemez olduğu vurgulandı. Ankara'da adeta soğuk duş etkisi yapan mektupta, Başkan Johnson, ABD'nin Türkiye'ye yardım olarak verdiği silah ve malzemenin Kıbrıs'ta kullanılmasına izin verilmeyeceğine de dikkat çekiyordu. İnönü de, 13 Haziran'da Jonhson'a verdiği cevapta, NATO'nun saldırıya uğrayan bir üyesine, saldırının kimden ve ne gerekçe ile geldiğine bakılmaksızın yardımda bulunması gerektiğini ifade ediyordu. Olay sonrasında Türkiye'nin Kıbrıs'a çıkarma girişimi dururken, İnönü 21 Haziran'da ABD'ye giderek Johnson ile görüştü; Türkiye'nin mektuba ve Amerika'nın tutumuna karşı gösterdiği tepkiyi belirtti. Bu gelişmelerden sonra Türkiye, ABD ile ilişkilerini dengelemek amacıyla SSCB ile yakınlaşmaya yönelik politikalar izlemeye başladı. Bu çerçevede dönemin Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin aynı yılın ekim ayında Moskova'yı ziyaret etti. İçeriği kamuoyuna açıklanmayan 'Johnson mektubu', İsmet İnönü'nün cevabıyla birlikte 13 Ocak 1966'da Hürriyet gazetesinde yayımlandı. Mektup, içeriğinin yanı sıra, devlete ait belgelerin basına sızdırılmasıyla ilgili olarak da yoğun tartışmalara yol açtı...[8] İnönü, mektubunun bir yerinde *"Dünya değişir, Türkiye bu dünya içinde gene yerini alır"* gibi veciz bir ifade ile bu tehditlere çok nazik bir şekilde cevap veriyordu.

Halil Rıfat Arıncı bu şiirinde ABD Başkanı Jonhson'a sesleniyor:

Eğer lâzım ise yurda hizmetim,
Açılmış ağzımı kapamam Conson.
Bu topraktan gelir hak, hürriyetim.
Doğruluktan asla sapamam Conson.

Bir yıldırım gibi halktan koparım.
Ağzımı açarım, gözü kaparım.
Putları yıkarım, mâbed yaparım.
Putperest değilim tapamam Conson.

Vatanın bağrından KIBRIS sökülmez.
Yurdumun sınırı geri çekilmez.
Türk milletinin kolu bükülmez.
Bir kıyamet olup kopamam Conson.

Kıbrıs dâvamıza el uzatma, dur!...
Türk içişlerine karışmak budur.

Dünya hegemonya hayalile kudur.
Diktatör elini öpemem Conson.

Önü alınmayan tabiattır bu,
Demokrasi aşkı hakikattir bu.
İstiklâl âşkı Türk Rıfat'tır bu.
Asla dalkavuklık yapamam Conson.

SONUÇ:

Muallim Halil Rıfat Bey (1899-1972) yılları arasında yaşamış idealist ve milliyetçi bir öğretmendir.

Onun kaleme alıp yazdığı Kıbrıs Destanı pek fazla bilinmemektedir. Bu tebliğimizde onun bu destanı ile ayrıca Kıbrıs konusunda yazdığı 2 şiirini bir araya getirmiş bulunuyoruz.

Umuyoruz ki Halil Rıfat Arıncı'nın bu şiirleri de Türklerin Kıbrıs'taki haklı davasına belge olur.

DİPNOTLAR

1 Rıfat Arıncı, *Avize (Şiirler)*, Kutulmuş Matbaası, İstanbul 1970, s. 4

2 Şiirlerinde kullandığı bu takma adlar günümüzde bazı yanlışlıklara da sebep olmuştur. Gazeteci-Yazar Atilla Alpay "*İskilip'in Tarihî Dokusu ve Çevresi Üzerine Bir Araştırma*" adlı yazısında Muallim Rıfat Arıncı'dan, biyografisini verirken gerçek adının dışında "Rıfat Raim Arıncı" olarak söz etmiştir. (*Türk Kültüründe İz Bırakan İskilipli Âlimler Sempozyumu/23-25 Kasım 1997 Bildirileri*, Türk Diyanet Vakfı Yayınları: 264, Ankara 1998)

3 Gazeteci Atilla Alpay 2 nolu dipnotta künyesini verdiğimiz yazısında Halil Rıfat Arıncı'nın eserlerinin adlarını sayarken, bu eserin "*Ülkü*" olduğunu ifade etmiştir. Yanlıştır. Doğrusu "Ülküç"tür.

4 Muallim Halil Rıfat Arıncı'nın oğlu Prof. Dr. M. T. Kaplan Arıncı; Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Temel Tıp Bilimleri Bölümü Başkanı ve Anatomi Bilim Dalı Öğretim Üyesi iken 1999 yılında Ankara'da ölmüştür.

5 Rıfat Arıncı, *Tarihi ile Birlikte Kıbrıs Destanı*, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1964

6 Rıfat Arıncı, *A.g.e.*, s. 9-10

7 Rıfat Arıncı, *Avize (Şiirler)*, Kutulmuş Matbaası, İstanbul 1970, s. 186

8 "*Johnson'un İnönü'ye Mektubu*", Ayın Fotoğrafı, Popüler Tarih, Haziran 2002, s. 106

Halk edebiyatı sahası, konumundan dolayı her zaman çeşitli güçlüklerle karşılaşılan bir sahadır. Sürekli değişen belge, bilgi ve kaynaklar araştırmanın zorluğunu arttırmaktadır. Böyle güçlüklerle dolu bir sahada otuz yıldır uğraş veren Hayrettin İvgin, pek çok orijinal araştırmaya imza atmıştır. Bu araştırmaların bazıları doktora ve yüksek lisans tezlerinde, akademik çalışmalarda kaynak olarak kullanılmıştır. Elinizdeki kitap yazarın muhtelif tarihlerde yazdığı bir kısım makalelerden ve çeşitli toplantılarda sunduğu bildirilerden oluşmaktadır.

ISBN 975-6403-48-9

9 799756 403487

25.000.000. TL
25 YTL

KİTABEVİ